

POLIS

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

Volum XIII, Nr. 4 (50), Serie nouă, septembrie-noiembrie 2025

Revista POLIS
©Facultatea de Științe Politice și Administrative
Universitatea „Petre Andrei” din Iași
ISSN 12219762

SUMAR

EDITORIAL	7 7
Noul secol american; Trump și trumpismul Sabin DRĂGULIN, Angelo CHIELLI	
DONALD TRUMP ȘI TRUMPISMUL	19
I due lati del filo spinato. Dalla seduzione alla paura: come Trump ha sradicato il sogno reaganiano Fabrizio FIUME	19
Trumpismul între spectacol și adevăr. Către o politoscopie în era post-adevăr Anton CARPINSCHI	41
The Power of Words and Polarizing Rhetoric as a Tool of Electoral Seduction: The Anatomy of Donald Trump's Speeches Georgeta CONDUR	55
Trumpismul și noua dezordine ideologică Cristian BOCANCEA	69
Noua dezordine mondială și accentele ei trumpiste Ana-Maria AMBROSĂ	89
Trumpismul ca reacție iliberală la globalizare Constantin ILAȘ	109
Trump: The Psychology of the Rise or Decline of an Empire/Empires. Psychological, Political Science and Philosophical Perspectives Lavinia Maria PRUTEANU, Teodora Liliana PRELIPCEAN	121
Economia, ca narațiune emoțională: Trumpismul Otilia BĂLINIȘTEANU, Gabriel MURSA	135
Tehnologie, discurs și politică: Donald Trump și Elon Musk între popularitate și comunicare Sabina-Adina LUCA, Bogdan GHEORGHIȚĂ	149

Militant Democracy vs. Originalist Authority: Trump and the Courts	159
Laura FABIANO	
Uniunea Europeană între putinism și trumpism	183
Sorin BOCANCEA	
Italia e Stati Uniti nel Mediterraneo	209
Nicola NERI	
INTERVIU	221
Dan Pavel: „Trumpismul este un fenomen de revizionism etic, cultural, ideologic, legal, constituțional, religios, politic, geopolitic”	221
Interviu realizat de Ioana CRISTEA DRĂGULIN	
VARIA	245
La “Zona grigia” tra guerra e pace nel diritto internazionale e costituzionale	245
Carlo BOSNA	
Losing the future: second generations, citizenship denied and the new italian exodus	267
Antonio RICCI	
Neomedievalism urban și dreptul metropolitan global	279
Mădălina Virginia ANTONESCU	
A fost sau n-a fost? Scurte comentarii despre alegerile prezidențiale din România anului 2024, în lumina primelor analize	295
Bogdan GHEORGHIȚĂ	
Critica lui Iuliu Maniu la adresa regimului autoritar carlist și a partidului unic: Frontul Renașterii Naționale	307
Florin GRECU	
EVENIMENT	325
Integrarea europeană a Republicii Moldova în contextul războiului hibrid	325
Lecturile municipale Anton Kochanovski	326
Azerbaidjan. Repere istorice, culturale și politice	329
Noul secol american	330
Lansarea numărului dedicat Albaniei al revistei <i>Polis</i> la Durres și Tirana	332
Secțiune realizată de Sorin BOCANCEA și Andrei CUCU	

RECENZII	339
Florin Müller, <i>Statul național-legionar (septembrie 1940 – ianuarie 1941)</i>	339
Sabin DRĂGULIN	
Aldous Huxley, <i>Diavolii din Loudun</i>	343
Dragoș DRAGOMAN	
Mihai Drăganovici, Victoria Wagner, <i>Translatorii ororilor naziste. Procesele de la Nürnberg și începuturile interpretării simultane</i>	351
Sergiu LOZINSCHI	
Florin Grecu, <i>Arhitectura politică a primului partid unic din istoria României: Frontul Renașterii Naționale</i>	355
Alexandru-Ionuț DRĂGULIN	
Anna Applebaum, <i>Axa autocrațiilor</i>	363
Bogdan GHEORGHIȚĂ	
Alin Mihai Tomuș, <i>Interes față de politică și atașament partinic</i>	365
Ciprian-Constantin IFTIMOAEI	
Notes about the Authors	369
Instrucțiuni pentru autori	379
Instructions to authors	382

EDITORIAL

Noul secol american; Trump și trumpismul

[The New American Century; Trump and Trumpism]

Sabin DRĂGULIN
Angelo CHIELLI

Abstract: *In the latest issue of the political science journal Polis, published in Iași, the editorial board decided to include contributions dedicated to the United States of America, with particular emphasis on the contemporary dynamics of Donald Trump's presidency. The present text originates from a contribution previously delivered at the third edition of the International Conference organized by the Department of Political Science at the "Aldo Moro" University of Bari and the "Petre Andrei" University of Iași, held in Bari in October. Each year, the conference takes place alternately in Bari or Iași, and the studies presented are subsequently published in a special issue of Polis, a journal officially recognized in the field of political science by the Italian Ministry of Public Education.*

Keywords: *Donald Trump, United States, unipolarism, crises, ongoing phenomenon.*

Introducere

Prezența globală a Statelor Unite ale Americii a început să se manifeste pregnant odată cu decizia de a participa la Primul Război Mondial. Hotărârea de a interveni într-un conflict militar situat la mii de kilometri de propriile granițe a reprezentat un gest prin care SUA își afirma statutul de putere mondială emergentă. Acest statut avea să fie ulterior reconfirmat și consolidat prin implicarea decisivă a SUA în ambele războaie mondiale,

contribuind esențial la înclinarea balanței către victorie.

Înfrângerea puterilor Axei pe toate fronturile a creat premisa afirmării a două superputeri economice și militare: Statele Unite ale Americii (SUA) și Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (URSS). De-a lungul a patru decenii și jumătate, aceste două state au orientat evoluția lumii din punct de vedere ideologic, economic, politic, cultural și civilizațional. Bipolarismul – termen consacrat în literatura de specialitate – a împărțit spa-

tiul internațional în funcție de maniera în care actorii statali au acceptat sau au fost constrânși să accepte hegemonia/dominația uneia dintre superputeri.

Statele aflate în sfera de influență a SUA au promovat capitalismul, democrația liberală și respectarea drepturilor fundamentale ale omului. În opoziție, statele integrate voluntar s-au impus în zona de dominație sovietică au adoptat comunismul, au încălcat sistematic drepturile fundamentale și au instituit democrația populară ca mecanism formal de legitimare a dictaturii proletariatului – un sistem care, în realitate, privilegia elitele partidului unic. Dictatura a devenit astfel forma efectivă de guvernare în aceste regimuri.

Prăbușirea și dezmembrarea URSS în 1991 au condus la delegitimarea globală a modelului comunist. Consecințele geopolitice ale acestui eveniment istoric major au fost resimțite la scară planară și au permis afirmarea unipolarismului american. Timp de trei decenii, acoperind ultimul deceniu al secolului XX și primele trei decenii ale secolului XXI, SUA au devenit liderul incontestabil al lumii occidentale, impunându-și propriile perspective asupra direcțiilor de evoluție ale umanității.

Promovarea neoliberalismului, reconfigurarea statului și integrarea economiilor naționale într-o piață globală autoreglată, accentuarea migrației internaționale pentru formarea unei piețe globale a capitalului uman, precum și proliferarea surselor alternative de informare odată cu univer-

salizarea internetului au constituit mecanisme prin care SUA au exercitat forme complexe de influență globală. Aceste instrumente ale dominației au fost dublate de promovarea valorilor democratice, ceea ce a facilitat acceptarea lor în numeroase regiuni ale lumii.

Libertatea – valoare fundamentală a drepturilor individuale – a fost puternic valorizată, iar prosperitatea generată de capitalism în statele occidentale, alături de respectarea drepturilor fundamentale, a devenit o alternativă atractivă în raport cu realitățile regimurilor autoritare, dictatoriale sau totalitare.

Cu toate acestea, în cele trei decenii care au trecut de la momentele 1989 și 1991, s-au produs o serie de rupturi atât în interiorul statelor naționale, cât și la nivel internațional. Impunerea neoliberalismului ca doctrină economică dominantă în relațiile economice internaționale a generat mutații profunde ale fluxurilor de capital financiar și uman, redirectionându-le din spațiul occidental – de unde proveneau în mod tradițional – către diverse zone aflate la periferia sistemului economic global. Acest fenomen a primit o denumire consacrată: *delocalizare*. Transferul acestor resurse a determinat o diminuare a competitivității economiilor-mamă, care au încercat să răspundă noilor provocări prin deconstrucția modelului economic și social consolidat după cel de-Al Doilea Război Mondial, model conceput pentru a detensiona societățile burgheze: statul bunăstării sociale (*welfare state*).

În paralel, odată cu deschiderea granițelor – menținute închise timp de aproape o jumătate de secol în contextul Războiului Rece – s-a declanșat un amplu val de migrație economică dinspre statele sărace către cele bogate. Am putea afirma că a reprezentat începutul unei forme de revanșă simbolică a fostelor colonii, aflate timp de secole sub controlul politic și economic al marilor imperii europene. Acest fenomen a debutat în anii '60 și continuă să se manifeste până astăzi. În perioada anterioară anului 1989, migrația economică a fost strict controlată de statele puternic industrializate; după 1990 însă, stimulată și de politicile externe ale SUA în Orientul Mijlociu, ea a devenit dificil de gestionat.

În interiorul acestui fenomen complex, determinat de factori ideologici și geopolitici, s-au declanșat procese aflate încă în desfășurare: destrucțurarea progresivă a *welfare state*-ului, dezindustrializare, pierderea unor piețe de desfacere și a unor surse de aprovizionare cu resurse, decapitalizare, transformarea economiilor bazate pe producție în economii orientate spre servicii, precum și alocarea unor resurse financiare din ce în ce mai considerabile pentru crearea condițiilor necesare integrării noilor emigranți – proveniți din universuri religioase, culturale, civilizaționale și educaționale diferite – în noile societăți. În aceste condiții, economiile și societățile occidentale, în special cele europene, sunt semnificativ transformate în 2025 față de anul 1990.

Toate aceste transformări relativ rapide, desfășurate în intervalul unei singure generații, au generat și conti-

nuă să genereze tensiuni considerabile în interiorul societăților. În mod inevitabil, s-au cristalizat două orientări majore de gândire și acțiune: una favorabilă deschiderii și alta înclinată spre respingere.

Din punct de vedere ideologic, majoritatea celor care susțin o societate de tip multicultural, etnic și religios diversificat provin, în principal, din zona stângii ideologice – formațiuni cu tradiție comunistă, ulterior reconvertite în cadrul unei noi paradigme ideologice, denumită progresism sau neomarxism (o denumire improprie, de altfel) – la care se adaugă o parte a populației situată în zona de centru, reticentă față de concepțiile conservatoare.

Tot din punct de vedere ideologic, cei care privesc cu rezervă extinderea societăților multiculturale provin, în general, din zona drepte și a centrului-dreapta conservator. Aceștia consideră că uniformitatea etnică și culturală reprezintă una dintre cheile de succes ale societății capitaliste și democratice, întrucât omogenitatea de gândire derivată din tradiția creștină a facilitat apariția Reformei, a Umanismului, a Iluminismului, a Revoluțiilor de la 1789 și 1848 și, în ansamblu, a proceselor care au condus la instituirea regimurilor democratice contemporane.

Deși această prezentare oferă o perspectivă inevitabil simplificată asupra celor două opțiuni culturale, ideologice și civilizaționale – limitare impusă de natura și dimensiunea contribuției de față – ea permite, totuși, conturarea unei imagini generale a acestor două orientări civilizaționale.

Aceste opțiuni, în formele lor generale – care, desigur, prezintă nuanțe naționale specifice – se regăsesc în toate statele occidentale, manifestând intensități diferite în funcție de raporturile de putere dintre stânga liberală și dreapta conservatoare. Apariția lui Donald Trump și a fenomenului politic asociat, cunoscut sub denumirea de trumpism, se înscrie în această linie de fractură prezentă în societățile occidentale, însă integrată totodată în particularitățile istorice ale spațiului nord-american.

Una dintre cele mai relevante teme ale analizei contemporane o constituie modul în care administrația Trump a abordat promovarea democrației în politica externă. La o privire superficială, politica externă a administrației Trump a părut de multe ori un ansamblu fragmentat, dificil de interpretat pe moment și, uneori, chiar și retrospectiv, aproape imposibil de încadrat într-un cadru coerent, care să permită identificarea clară a obiectivelor și strategiilor sale. Schimbările frecvente și adesea bruște de poziție ale președintelui, recursul la un flux constant de mesaje pe Twitter – deseori insuficient structurate, impulsive sau ambigue – precum și rotația continuă în componența guvernului, în special în rândul actorilor-cheie ai politicii externe, au contribuit la accentuarea unei stări generale de dezorientare.

Cu toate acestea, atunci când analizăm strict domeniul promovării democrației, se conturează anumite tendințe clare: în mod particular, asistăm la o modificare substanțială a re-

toricii și a practicii diplomatice asociate acestui subiect. Această schimbare a generat un decalaj tot mai vizibil între acțiunile președintelui și politicile de sprijinire a democrației pe care Statele Unite le-au menținut totuși la nivel operațional.

Fenomenele prezentate anterior s-au accentuat odată cu izbucnirea agresiunii militare a Federației Ruse împotriva Ucrainei, desfășurată în două etape: prima în 2014, iar cea de-a doua – aflată în desfășurare de aproape patru ani – marcând o escaladare semnificativă a conflictului. Războiul din Ucraina reprezintă oportunitatea valorificată de regimul condus de Vladimir Putin pentru a revendica reinstaurarea unei logici bipolare sau multipolare, în cadrul căreia interesele Federației Ruse ar prevala asupra oricăror norme ale dreptului internațional.

Articolele pe care le propunem în acest număr oferă perspective care, deși la prima vedere pot părea disparate, constituie în realitate elemente ale unui ansamblu aflat într-o permanentă transformare. Autorii abordează teme specifice care, reunite, conturează o imagine complexă și totodată captivantă asupra unui fenomen – cel nord-american – ce, în mod inevitabil, datorită statutului său de superputere, generează reverberații la nivel global și, implicit, asupra fiecăruia dintre noi.

Structura tematică a acestui număr cuprinde douăsprezece articole, completate de interviul acordat de profesorul Dan Pavel, specialist în științe politice, precum și de contribuțiile

din secțiunea Varia, semnate de Carlo Bosna, Antonio Ricci și Mădălina Virginia Antonescu, texte care aduc informații relevante și necesare înțelegerii contextului analizat.

Noul secol american; Trump și trumpismul

În perioada 6-7 octombrie s-a desfășurat, în organizarea Departamentului de Științe Politice din cadrul Universității „Aldo Moro” din Bari și a Facultății de Științe Politice din cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Conferința Internațională „Il nuovo secolo americano”, la Bari, Italia. La lucrările acestei conferințe internaționale au participat și profesori de la Universitatea „Petre Andrei” din Iași. Este vorba de a treia ediție a unei conferințe științifice realizate în colaborare de către cele două instituții de învățământ superior din România și Italia. Pornind de la contribuțiile prezentate la Bari, organizatorii au considerat că este util să fie publicat un număr tematic intitulat *Noul secol american; Trump și trumpismul*, în cadrul revistei de științe politice *Polis* din Iași. În afară de faptul că revista *Polis* este indexată în trei baze de date internaționale, aceasta este recunoscută ca revistă științifică de tip categoria B+ de Ministerul Educației Publice din Italia.

Începând cu a IV-a ediție, care se va desfășura în luna mai a anului 2026 la Iași, conferința internațională bilaterală își va lărgi participarea prin invitarea specialiștilor în științe politice de la universități din Albania,

Azerbaidjan, Georgia și Ucraina. Ulterior, conferința se va desfășura itinerant, în fiecare an, având ca gazdă una dintre țările participante.

Profesorul Fabrizio Fiume, de la Universitatea „Aldo Moro” din Bari, propune pentru acest număr al revistei *Polis* un studiu intitulat: „*I due lati del filo spinato. Dalla seduzione alla paura: come Trump ha sradicato il sogno reaganiano*”¹.

Autorul consideră că președinția lui Ronald Reagan a reprezentat ultima mare relansare a Washingtonului în competiția pentru hegemonie globală. *Reaganismul* a supraviețuit mandatului acestuia, în pofida dificultăților cu care Statele Unite s-au confruntat în secolul XXI, însă a atins un punct critic odată cu declarația-program a lui Donald Trump din 2016. Ideologia formulată la sfârșitul anilor 1980 – odinioară tânără, ofensivă și coerentă – apare astăzi, în analiza lui Fiume, drept o matrice conceptuală îmbătrânită, dezorientată de provocările unei lumi profund transformate.

Trump propune un proiect și un set de idealuri care nu sunt doar visceral antiliberal, ci și antineoliberal. Totuși, folosind conceptualizarea lui Mark Lilla, Trump pare a întru-chipa o *președinție disjunctivă*: „vechea paradigmă a fost spulberată, însă nimic nou nu a apărut încă pentru a o înlocui”. De aici derivă între-barea fundamentală: asistăm la începutul unui nou ciclu al hegemoniei americane, edificat pe o paradigmă diferită, sau la declinul acesteia?

Profesorul Anton Carpinschi, Doctor Honoris Causa al Universității

„Petre Andrei” din Iași, în eseuul său „*Trumpismul între spectacol și adevăr. Către o politoscopie în era post-adevăr*”, propune – în cadrul mai larg al epocii post-adevăr – o lectură critică a fenomenului politico-mediatic trumpist, articulată în jurul a două ipoteze.

Prima ipoteză susține că, într-o epocă în care spectacolul mediatic prevalează asupra adevărului, iar discursul politic se desprinde de realitatea factuală – devenind produsul impulsurilor emoționale și al mecanismelor media – democrația riscă să se erodeze până la punctul dispariției. Nu prin abolire formală, ci prin golirea de conținut, prin trivializarea și degradarea sferei publice.

A doua ipoteză pledează pentru reconstrucția culturală a spațiului public prin adoptarea unui model cognitiv-comportamental fundamentat pe *politoscopie*: o practică reflexivă destinată analizei critice a discursului politic, capabilă să dezvăluie mecanismele simbolice și relațiile de putere ascunse în structura spectacolului politic contemporan.

Profesoara Georgeta Condur, de la Universitatea „Petre Andrei” din Iași, în studiul „*The Power of Words and Polarizing Rhetoric as a Tool of Electoral Seduction: The Anatomy of Donald Trump's Speeches*”, analizează discursurile de campanie ale lui Donald Trump din cursa prezidențială din 2024, începând cu mitingul de lansare de la Waco, Texas (martie 2023), și culminând cu discursul de la Madison Square Garden (octombrie 2024).

Cercetarea adoptă o abordare multimodală, combinând instrumente cantitative – diversitatea lexicală, lungimea propozițiilor, indicii de lizibilitate – cu codificare tematică calitativă. Rezultatele evidențiază dependența consistentă de propoziții scurte, indicii scăzuți de lizibilitate și un vocabular repetitiv, elemente care sporesc accesibilitatea și memorabilitatea mesajului. Aceste constatări confirmă concluziile studiilor anterioare din literatura de specialitate. Analiza tematică relevă, de asemenea, mecanisme recurente precum autolauda, retorica populistă, simplificarea conceptuală și alternanța strategică între frică și speranță.

Profesorul Cristian Bocancea, de la Universitatea „Petre Andrei” din Iași, în articolul „*Trumpismul și noua dezordine ideologică*”, examinează modul în care, timp de peste o jumătate de secol, reprezentările despre guvernarea societății s-au structurat în două blocuri ideologice majore: cel liberal-democratic occidental și blocul comunist colectivizat.

După prăbușirea comunismului, lumea s-a aflat pentru o perioadă sub impresia victoriei definitive a democrației liberale. Totuși, crizele succesive au dus la diminuarea relevanței clivajului stânga-dreapta, la erodarea încrederii în democrația reprezentativă, la ascensiunea iliberalismului și la recrudescența formelor de tribalism și xenofobie. În acest context, trumpismul apare ca un simptom și totodată ca un catalizator al noii dezordini ideologice globale.

Ana-Maria Ambrosă, de la Universitatea „Petre Andrei” din Iași, în articolul său „*Noua dezordine mondială și accentele ei trumpiste*”, arată că războaiele economice, crizele umanitare, de mediu și cele de securitate sanitară conturează imaginea unei lumi profund instabile, aflate la marginea prăpastiei. Noua dezordine mondială reflectă șocul transmis relațiilor internaționale de tentativele unor lideri antisistem din diverse regiuni ale lumii – mulți dintre ei inspirați de Donald Trump – de a submina și chiar de a demonta statalitatea modernă.

Profesorul Constantin Ilaș, de la Universitatea „Petre Andrei” din Iași, propune o temă de actualitate și de mare interes: *Trumpismul ca reacție iliberală la globalizare*. Autorul realizează o radiografie a două dintre orientările ideologice dominante ale lumii contemporane: conservatorismul tradiționalist și liberalismul de tip *woke*. Acest demers este esențial în contextul unei fracturi evidente la nivelul „culturii politice”, fractură ce reflectă competiția globală dintre cele două mari opțiuni civilizationale.

În opinia profesorului Ilaș, asistăm la un veritabil atac împotriva modernității politice, întrucât valorile identitare colective – credința, demnitatea, sensul vieții, valorile tradiționale ale familiei și națiunii – care ar trebui să rămână ancorate în sfera vieții private, sunt împinse tot mai mult în spațiul public. Autorul se înscrie în curentul de gândire care consideră că trumpismul și mișcarea MAGA, precum și alte mișcări popu-

liste, suveraniste și iliberale, reprezintă forme variate ale autoritarismului și fascismului, deoarece trăsătura lor fundamentală constă în identificarea continuă a dușmanilor – ai grupului, comunității, clasei, rasei sau națiunii.

Profesoarele Lavinia Maria Pruteanu și Teodora Liliana Prelipcean, de la Universitatea „Petre Andrei” din Iași, prezintă un studiu intitulat „*Trump: The Psychology of the Rise or Decline of an Empire/Empires. Psychological, Political Science and Philosophical Perspectives*”. Contribuția abordează figura politică a lui Donald J. Trump dintr-o perspectivă integrativă, îmbinând analiza psihologică a personalității sale cu implicațiile politologice și filosofice ale mandatului său prezidențial. Studiul oferă, totodată, o comparație între profilul psihologic și retorica lui Donald Trump, Volodimir Zelenski și Vladimir Putin, cu scopul de a evidenția diferențele modele de leadership în contexte marcate de crize geopolitice.

Autorii Otilia Bălinișteanu și Gabriel Mursa, de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, propun un subiect cu o abordare deosebit de interesantă: „*Economia, ca narațiune emoțională: Trumpismul*”. Alegerile prezidențiale din Statele Unite, desfășurate la sfârșitul anului trecut, l-au readus la putere pe Donald Trump. În planul ideilor economice și politice, revenirea sa la Casa Albă a reaprinț dezbaterea doctrinare, similare celor stârnite la începutul președinției lui Ronald Reagan. Numeroși experți și-au pus întrebarea – și încă și-o pun – dacă președintele

Trump va realiza o revoluție conservatoare sau una liberală.

Primele zece luni ale noii administrații indică însă, mai degrabă, o profundă indiferență doctrinară și o concentrare accentuată asupra discursului și a emoțiilor publice. În consecință, fundamentul doctrinar al politicilor lui Trump pare să rezide în mercantilism și populism, construite pe o narațiune economică seducătoare, dar cu efecte limitate în planul politicilor economice aplicate.

Profesorii Sabina-Adina Luca și Bogdan Gheorghită, de la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, propun un articol intitulat *„Tehnologie, discurs și politică: Donald Trump și Elon Musk între popularitate și comunicare”*. Autorii subliniază modul în care, în societatea contemporană, platformele digitale oferă politicienilor instrumente de comunicare extrem de eficiente, facilitând interacțiunea directă cu publicul țintă. În acest context, sunt analizați doi actori de prim rang ai scenei internaționale: președintele Statelor Unite ale Americii, Donald Trump – deținător al platformei Truth Social – și Elon Musk, proprietarul fostei rețele Twitter, în prezent X.

Profesoara Laura Fabiano, de la Universitatea „Aldo Moro” din Bari și specialistă în drept public comparat, examinează în studiul său *„Militant Democracy vs. Originalist Authority: Trump and the Courts”* diviziunea tot mai accentuată din cadrul sistemului judiciar federal american în timpul președinției Trump. Analiza se concentrează asupra ten-

siunii dintre „rezistența militantă” manifestată de instanțele federale inferioare și orientarea tot mai „originalistă” a Curții Supreme.

Sorin Bocancea, de la Universitatea „Petre Andrei” din Iași, propune studiul *„Uniunea Europeană între putinism și trumpism”*, în care abordează efectele geopolitice, culturale și politice ale fenomenului trumpist asupra continentului european. Teza autorului este că, pentru Uniunea Europeană, trumpismul este chipul american al putinismului. Abandonând principiile dreptului internațional, legitimând invadarea unui stat – ceea ce înseamnă înlocuirea forței dreptului cu dreptul forței – disprețuind mecanismele democrației reprezentative pentru a propune autoritarism, prezentând țările membre ale Uniunii Europene ca fiind într-o criză identitară și civilizațională din care trebuie salvate, trumpismul este asemănător putinismului.

Nicola Neri, de la Universitatea „Aldo Moro” din Bari, oferă o abordare particulară în articolul *„Italia e Stati Uniti nel Mediterraneo”*, axându-se pe relația specifică dintre cele două state. Relația dintre Statele Unite și Mediterana este una veche, fundamentală, constitutivă pentru nașterea și independența fostei colonii britanice. Ea a fost, în mod firesc, înrădăcinată inițial în raporturile cu statele pre-unificare din peninsula italiană, iar ulterior cu Italia unificată. În ciuda unui scurt episod conflictual în cel de-Al Doilea Război Mondial, relația dintre cele două țări a rămas una de prietenie profundă, motivată

atât de interese strategice, cât și de factori culturali și umani. Războiul Rece și alianța NATO au consolidat această apropiere istorică – o continuitate pe care orientările actuale ale administrației americane și ale guvernului italian par să o pună sub presiune.

Profesorul Carlo Bosna, de la Universitatea Guglielmo Marconi din Roma, analizează în studiul „<<Zona gri>> dintre război și pace în dreptul internațional și în dreptul constituțional” ambiguitatea juridică ce caracterizează așa-numita „zonă gri” dintre pace și război. Această ambiguitate pune sub presiune cadrele juridice existente, întrucât dreptul internațional trasează în mod tradițional o delimitare clară între cele două stări, iar democrațiile constituționale sunt concepute pentru a reglementa utilizarea forței preponderent în contextul unor războaie oficial declarate.

Antonio Ricci, unul dintre cei mai importanți experți italieni ai noii generații în domeniul migrației internaționale, examinează în studiul „*Lossing the future: second generations, citizenship denied and the new Italian exodus*” creșterea recentă a „emigrării secundare” din Italia. Analiza se concentrează pe tinerii de a doua generație și pe cetățenii recent naturalizați – „noi italieni” – care părăsesc țara în număr tot mai mare. Studiul demonstrează că principalele cauze ale acestui fenomen sunt deficiențele de recunoaștere socială și simbolică: accesul întârziat și restrictiv la cetățenie, segregarea ocupațională persistentă și forme subtile, dar per-

sistente, de excluziune ce subminează sentimentul apartenenței. Concluzia autorului este că prevenirea acestor tendințe negative necesită promovarea unei agende politice care să reconceptualizeze cetățenia ca instrument al incluziunii și al edificării națiunii. Fără o astfel de reformă, Italia riscă să susțină indirect economii mai incluzive, în timp ce își agravează propriile probleme demografice și de productivitate.

Mădălina Virginia Antonescu, în partea a doua a studiului „*Neomedievalism urban și dreptul metropolitan global*”, abordează, din perspectivă futurologică, o serie de modele instituționale și tipologii evolutive ale nivelurilor globalizate și suprapuse de autoritate care definesc societatea complexă a secolelor XXI–XXII. Pornind de la calificarea epocii contemporane drept „secol urban”, utilizată de ONU, autoarea analizează ascensiunea noilor actori politici – metropolele și megalopolele – pe scena internațională. *Dreptul metropolitan global* este definit ca un corpus de reguli juridice și principii fundamentale cu valoare obligatorie de *ius cogens* pentru societatea metropolitană, dar și pentru relațiile dintre noile subiecte de drept și ceilalți actori ai ordinii globale.

În loc de concluzii

Societatea contemporană parcurge o etapă din istoria sa în care se verifică schimbări majore la nivel politic și geopolitic. Umanitatea se află într-o continuă schimbare, iar – cum obser-

va Daniel Halévy – fenomenul de „accelerare a istoriei” este din ce în ce mai intens². După încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, Benedetto Croce a considerat că experiența fascismului în istoria Italiei a fost o „paranteză istorică”, datorată unei „boli morale” care a corupt societatea și politica³. Este interesant să vedem, în primul rând, care vor fi efectele celei de-a doua președinții a SUA a lui Donald Trump, iar în al doilea rând dacă ea va fi considerată o paranteză sau o ruptură definitivă față de „ortodoxia” valorilor occidentale, fondate pe principii democratice.

Studiile prezentate pe parcursul acestui număr vin să surprindă tocmai acest fenomen șocant: „farul” democrației occidentale și al valorilor democratice, care timp de decenii au fost SUA, pare să-și fi rătăcit busola și, din motive mercantiliste și de dominație economică – unii ar spune supraviețuire hegemonică economică – sau de frica unei dizolvări teritoriale a agresorului, să „sprijine”, cel puțin până la momentul redactării acestui text, un regim politic autoritar precum cel al lui Vladimir Putin în Federația Rusă. Agresorul unui stat suveran, Ucraina, cel pe care un ilustru predecesor al președintelui Trump,

culmea tot republican, Ronald Reagan, l-a numit „imperiul răului”, adică Rusia, sub forma URSS, iar acum Federația Rusă, este sprijinit de SUA pentru încheierea unei așa-zise „păci”, în loc să se ofere toate mijloacele necesare pentru ca ordinea mondială alcătuită din principii și reguli să triumfe.

Argumentele folosite sunt diferite, însă ceea ce este clar este că avem în desfășurare un adevărat „război” în interiorul civilizației occidentale între SUA și UE. Cele două mari superputeri mondiale, economice și politice, nu reușesc să ajungă la un acord comun asupra politicii externe, iar cei care „beneficiază” sunt tocmai regimurile antidemocratice, care își doresc dispariția regimurilor democratice: Federația Rusă, Iran, Coreea de Nord ș.a.m.d. Această paranteză va fi traumatică pentru democrația occidentală și, fiind un proces în desfășurare, este dificil de anticipat care vor fi rezultatele și efectele pe care le va genera. Ceea ce este însă clar este că răspunsurile vor apărea tot în interiorul societăților democratice, iar anii care vor urma ne vor arăta cât de reziliente și consolidate sunt culturile politice occidentale și cum vor reuși acestea să se reinventeze.

Note

¹ Două fețe ale sârmei ghimpate. De la seducție la frică: Cum a dezrădăcinat Trump visul Reagan.

² Pentru mai multe elemente ale teoriei lui Daniel Halévy, recomand Ioana Drăgulin, „Crearea unui nou tip de

solidaritate socială în viziunea lui Antonio Gramsci și Nae Ionescu”, în Ioana Drăgulin (coord.), *Modele sociale, economice și politice în Europa*, Editura Muzeului Național Cotroceni, București, 2025, p. 106.

³ Vezi Benedetto Croce, *Scritti e discorsi politici (1943–1947)*, Bari, 1963.

Bibliografie

Lucrări cu caracter general și special

CROCE, Benedetto, *Scritti e discorsi politici (1943-1947)*, Bari, 1963.

Studii și articole

DRĂGULIN, Ioana, „*Crearea unui nou*

tip de solidaritate socială în viziunea lui Antonio Gramsci și Nae Ionescu”, în Ioana Drăgulin (coord.), *Modele sociale, economice și politice în Europa*, Editura Muzeului Național Cotroceni, București, 2025, p. 106.

DONALD TRUMP ȘI TRUMPISMUL

**I due lati del filo spinato
Dalla seduzione alla paura: come Trump ha sradicato
il sogno reaganiano**

**[The Two Sides of the Barbed Wire
From Seduction to Fear: How Trump Uprooted
the Reagan Dream]**

Fabrizio FIUME

Fifty million immigrants came to this country in the last 200 years. Some of the most recent have crawled over walls and under barbed wire and through mine fields, and some of them risked their lives in makeshift boats.

Ronald Reagan, Detroit, Michigan, October 1, 1984.

The government [...] fails to protect our magnificent, law-abiding American citizens but provides sanctuary and protection for dangerous criminals, many from prisons and mental institutions, that have illegally entered our country from all over the world

Donald Trump, Washington, January 20, 2025.

Abstract: *The Reagan presidency represented Washington's last great relaunch on the gaming table of global hegemony: the winning hand that allowed the United States not only to overcome the serious crisis of the 1970s, but to find new foundations on which to reestablish its hegemony. Reaganism is the child of the charismatic President, a child that outlives his father, albeit showing increasing difficulties as we enter the 21st century, until it culminated in a manifest crisis with Trump's 2016 statement: the ideology forged in the late 1980s, once young and aggressive, is now an old lady disoriented by the challenges of a new world, while Trump presents a proposal and a set of ideals that are not only viscerally anti-liberal, but also anti-neoliberal. However, the Tycoon's presidency appears, to use Mark Lilla's words, as a disjunctive presidency – “the old paradigm has been shattered, but nothing new has emerged to replace it” –, and the question we ask ourselves is: are we facing a new cycle of American hegemony, based on a different paradigm, or its decline?*

Keywords: *Ronald Reagan, SUA, hegemony, soft power, domination.*

Prologo

Immaginiamo di essere nell'epoca d'oro della borghesia. Immaginiamo, poi, di trovarci nella casa di una famiglia agiata e potente; una famiglia che, partita dal niente, è riuscita nel giro di poche generazioni ad assumere mezzi, status e ruolo tali da permetterle di conquistare il posto più alto del podio sociale e politico della comunità. Nonostante la folla che le gremisce, nelle sale regna un silenzio quasi assoluto, a stento interrotto da qualche singhiozzare mal represso e da un tenue bisbiglio: le parole sono inintelligibili, ma il tono è inequivocabilmente preoccupato. Il patriarca giace sul letto di morte, ancora agonizzante. A vegliarlo, tutta la famiglia ed i notabili del paese. Il futuro dell'erede è comunque segnato: verrà in ogni caso consegnato al Giudizio della Memoria. Sarà l'eroe capace di riaffermare il potere della famiglia anche in un mondo ben diverso da quello in cui il suo predecessore aveva accresciuto le fortune del casato – raccogliere un'eredità significa anche saperla sfruttare –, o il rampollo sciagurato e inetto che lega il suo nome alla fine della stirpe. In ogni caso verrà ricordato.

Dalla stagione della grande ascesa in poi, il ruolo del figlio è definito da quello del padre: nessuno guarderebbe, preda di sentimenti contrastanti, ma comunque forti, quell'erede al capezzale del moribondo, se quest'ultimo non fosse stato così potente, e temuto.

Il passaggio dalle storie alla Storia, dalle saghe familiari a quelle nazionali, dalla vita dei capitalisti a quella del capitalismo, non è poi così arduo. E infatti, comprendere l'importanza della presidenza Reagan, le conseguenze mondiali tanto dell'ascesa quanto del declino del reaganismo, così come misurare l'impatto del nuovo ciclo trumpiano, implica premettere, sia pure nel modo brutalmente sommario che seguirà, come il XX sia stato a tutti gli effetti "il secolo americano", ricostruire, come nell'immaginaria famiglia evocata, i passaggi generazionali che lo hanno reso tale.

Una storia americana

Affacciatisi al '900 subito dopo la clamorosa affermazione della dottrina Monroe coincisa con la disfatta spagnola di due anni prima, la Grande guerra consegna definitivamente gli Stati Uniti al rango di potenza non più solo continentale, ma ormai globale. E se l'importanza del ruolo assolto sui campi di battaglia europei è stato a lungo, erroneamente, sottovalutato – con tutta evidenza a causa dell'assenza di un coinvolgimento diretto nei primi anni del conflitto –, l'assunzione di una completa primazia economica apparve subito a tutti come illuminata da una luce a dir poco accecante: il mondo era ormai passato dall'età della sterlina a quella del dollaro, ormai erano gli Usa la grande potenza creditrice mondiale. D'altronde, anche militarmente, il fatto che nei trattati interbellici (con-

ferenze di Washington e Londra) si desse per scontata la parità fra la flotta statunitense e quella britannica dimostrava plasticamente l'avvenuta ascesa americana al ruolo di superpotenza, sia pure in un contesto ancora multipolare. La fine del *Two powers standard* sanciva una svolta veramente epocale, la chiusura di un'era iniziata non col suo postulato, ma già nel lontano 1805.

Tuttavia, la definizione di "secolo americano" va ben oltre la descrizione di equilibri meramente economico-militari e implica l'idea di un secolo egemonizzato dagli Stati Uniti.

Tuttavia, il termine *egemonia* è controverso, sia per l'evidente appiattimento semantico subito negli ultimi anni, che lo ha visto sempre più spesso identificato con *dominio* e *supremazia*, sia perché descrivendo un concetto che si applica ad ambiti assai differenti – economico, militare, culturale, sociale, sportivo, e così via – tende fisiologicamente ad assumere diversi significati: da quelli, invero estremamente riduttivi, appena menzionati, a quello straordinariamente più complesso e articolato datogli da Gramsci. In mezzo, varie sfumature minori, spesso veri e propri equivoci, come la ricorrente confusione fra *egemonia* e *soft power*¹. Soffermeremoci in particolare su quest'ultimo, visto che negli ultimi appare anni particolarmente in voga. Per circoscriverlo potremmo considerarlo come il risultato in termini di forza di attrazione del prodotto fra cultura, valori politici e politica estera; il valore conseguito sarebbe tale da consentire

di influenzare la condotta di un altro paese senza necessità di ricorrere all'*hard power*. Tuttavia, come suggerisce Yan Xuetong, "however, a country's attractiveness is based on the deeds of that country's leadership rather than on its culture and political value"². Schematizzando il concetto con un esempio alquanto rude, che probabilmente non piacerebbe all'ecclettico e raffinato politologo cinese, potremmo dire che gli Stati Uniti avrebbero potuto anche investire una fortuna all'estero in istituti culturali, stampa, promozione della propria cultura di massa – puntando, come hanno fatto, su Hollywood o sulla presa del rock sulle giovani generazioni³ –, ma se la loro leadership si fosse limitata al mero sfruttamento neocoloniale dei suoi alleati, a quel punto trattati da sudditi, senza coinvolgerli in nessuna strategia di sviluppo⁴, il solo strumento del *soft power* non sarebbe stato sufficiente a renderli attraenti, non al punto da permetter loro di influenzare e indirizzare la condotta di altri paesi, neanche se appartenenti alla loro stessa sfera di influenza. Fra l'altro, *il soft power* va inteso come una sorta di arma tattica: usa coscientemente, azionandoli da precise cabine di regia, gli strumenti di cui dispone. Già, il soft power usa il materiale *disponibile*, certo non lo crea. Non esiste un Grande Vecchio, dentro qualche segretissimo bunker della Cia che pensa "be", inventiamo il rock'n'roll, i blue jeans, i chopper, la nuova cinematografia o la stessa contestazione studentesca, così seduciamo la gio-

ventù sovietica ed erodiamo il consenso agli ideali comunisti”. La vera fonte di attrazione di un modello risiede ben più in profondità, la sua ricerca ci riporta decisamente più a Gramsci che a Nye. Il *soft power* si limita ad indicare l’uso ottimale di risorse culturali e politiche di cui disponiamo, anche investendo su di esse, per esempio col finanziamento di appositi *networks*.

Ciò non significa che il *soft power* sia irrilevante o non possa essere parte di una strategia egemonica, significa invece che è uno degli attrezzi a disposizione di una leadership, un attrezzo di grande efficacia quando usato correttamente, ma che alla fine non si può prescindere dalla natura della leadership stessa e dunque dalla sua condotta.

Dobbiamo dunque fare attenzione a non confondere il potenziale di un sistema di valori *americani*, che riescono a universalizzarsi capitalizzando il ruolo di oggettiva avanguardia tecnologica e culturale giocato nell’ultimo secolo – rendendo l’America così attraente –, con quello, ancora più vasto, di valori *universali* che si americanizzano; cioè di valori che pur non affondando le radici esclusivamente all’interno di un singolo paese – cioè non avendo confini geografici, ma solo sociali –, vengono però identificati dal mondo come americani. L’Idillio per costumi esotici può durare il tempo di una qualsiasi altra tendenza modaio-la, e magari anche riproporsi con una certa ciclicità – come i richiami orientali nei mobili in voga nel XVIII

secolo e riemersi nel design degli anni Trenta del Novecento –, mentre legarsi a un soggetto che incarna ciò in cui più credi ed avviare un rapporto di profonda condivisione può durare anche una vita, o, in termini storici, un secolo.

Metaforicamente, fra egemonia gramsciana e *soft power* c’è la stessa differenza che separa amore e seduzione: il *soft power* si identifica negli occhi di Lola puntati su Immanuel Rath, il “professor Unrat” creato da Heinrich Mann e reso immortale dal cinema di von Sternberg ne *L’Angelo azzurro*, non nel cuore dal battito impazzito che stronca Jurij Živago quando incrocia per l’ultima volta Lara Antipov⁵.

E con queste ultime riflessioni siamo lentamente tornati a parlare di egemonia in senso più ampio. Se è vero che la concezione gramsciana non si riferisce ad un potere statale, ma di classe⁶, è altresì vero che in determinate epoche l’identità di classe possa vestire i panni di quella nazionale. È quanto accaduto con la Gran Bretagna nel “lungo Ottocento”, basti pensare come, in fondo, la definizione più efficace di un concetto così strettamente connaturato alla borghesia della nascente società di massa, quello di “opinione pubblica”, sia intrinsecamente inglese e la dobbiamo all’humor di Bagheot⁷. È quanto abbiamo poi rivisto con gli Stati Uniti nel “secolo breve”, quando anche le innovative tecniche pubblicitarie identificheranno nel ceto medio americano, il *ceto-medio-in-sé*, offrendosi in una versione semplificata,

ma proprio per questo più facilmente gestibile nell'immaginario collettivo.

Anche limitandosi al campo delle relazioni internazionali, l'eccessiva semplificazione del termine egemonia ha imposto precisazioni e neologismi al fine di fargli recuperare una sufficiente efficacia descrittiva, come ben riassume Yan Xuetong:

Because "hegemony" has negative connotations in modern times, its supporters have tried to find a more palatable descriptor for the concept. Chinese disciples have replaced the principle of hegemony with *xiong cai da lue* great talent and bold vision, while American adherents have coined the phrase "benevolent hegemon" to distinguish American hegemony from its historical counterparts⁸.

Ibridando la visione gramsciana con l'espressione più meramente strategica propria di Xuetong⁹, potremmo concludere che *quella che Washington riuscì a costruire fu una vera e propria egemonia mondiale*, il che include che da lì si irradiarono modelli sociali, culturali e politici in grado di plasmare una parte considerevole del pianeta.

Ciò avvenne in concomitanza con la vertiginosa accelerazione impressa dalla Grande guerra all'edificazione di una compiuta società di massa.

Non è certo un caso se le riflessioni più acute, e a mio parere ancora valide, di Gramsci sul nuovo modello che integra produzione ed organizzazione politica di massa siano scritte proprio nel *Quaderno 22*, giustamen-

te intitolato *Americanismo e fordismo*¹⁰.

Ma per evitare che l'egemonia possa essere interpretata, come sempre più spesso accade, nella sua mera accezione "muscolare", occorre contemplarne l'estensione anche nel campo immateriale, ma non per questo meno strategico, dell'immaginario. E infatti è difficile contestare il fatto che la cultura di massa novecentesca sia in buona parte cultura americana.

La conquista del Novecento arriva a compimento fra la metà degli anni Quaranta e i primi anni del decennio successivo, ben identificabile in eventi fra loro apparentemente diversissimi, come in fondo sono diversissimi gli elementi che compongono un secolo: da Bretton Woods all'estate '45, dallo swing al rock'n'roll, da Hollywood alla nascita dell'immaginario televisivo, dal Model T di Ford all'allunaggio, solo per fare alcuni esempi. Tuttavia, il sentiero è inequivocabilmente tracciato già nei lustri che precedono la Prima guerra mondiale, anche grazie all'impatto di un altro fenomeno: parliamo della grande ondata migratoria transoceanica protrattasi dagli ultimi dieci o venti anni dell'Ottocento fino all'immediata vigilia della Grande guerra, i cui effetti sulla cultura dei paesi di emigrazione tendono spesso ad essere trascurati o sottovalutati.

Come fece notare Ronald Reagan in un discorso dell'ottobre 1984, sul quale ritorneremo, contestualmente all'americanizzazione del mondo cambiava anche l'America, somigliando a sua volta in modo crescente al

“resto” del mondo: il mondo diventava sempre di più lo specchio americano e, a loro volta, gli Stati Uniti diventavano sempre di più lo specchio del mondo; tuttavia proprio questa mutazione della prima identità americana, costruita prevalentemente nell'Ottocento, contribuiva fortemente all'ascesa statunitense, trasformando il paese in un riferimento sempre più universale.

Dalla crisi degli anni Settanta al trionfo reaganiano.

Il periodo che va dalla fine della Seconda guerra mondiale all'inizio degli anni Settanta rappresenta anche il momento di massima luminescenza per la stella di Washington: in essa, potere e fascino ci appaiono smisurati; se il primo si esercita “solo” su una buona metà del pianeta, il secondo lo lambisce quasi completamente. D'altronde anche il potere, oltre ad esercitarsi direttamente su tutto il cosiddetto mondo occidentale – che, per la gioia dei geografi, politicamente include il Giappone ed altri importanti paesi asiatici –, si proiettava indirettamente anche sulla sua controparte, in termini di condizionamento e di capacità di determinare “le regole del gioco”; è infatti chiaro che con la Guerra fredda emerse sì un mondo bipolare, ma caratterizzato da un bipolarismo imperfetto: a duellare erano due superpotenze, ma una era un po' più “super” dell'altra.

Per i paesi industrializzati si trattò di un trentennio straordinario, un ciclo di sviluppo senza precedenti nella

storia conosciuta, spesso definito, secondo la moda d'Oltralpe, i *Trente glorieuses*: 40 i *Gloriosi trenta*.

Anche questa crescita, pur collettiva, era frutto di un piano americano: un piano la cui prima parte era stata scritta a Bretton Woods, ma che poi era stato accuratamente, quanto coerentemente, integrato da una serie di scelte successive. Fra queste, la più feconda è consistita nell'incoraggiamento/sostegno al processo di integrazione europea, a sua volta ben incastonato in un sistema di sviluppo e di equilibri economici globali, tanto da definire un importante ruolo mondiale per Tokyo, oltre che per Bonn.

Nemmeno la sconfitta vietnamita¹¹ riuscirà a intaccare in profondità lo smalto del mito americano: simultaneamente e congiuntamente al suo palesarsi, prima ancora che gli anni Sessanta volgessero al termine, l'America rilancerà il tema della grande democrazia, con i cittadini più attivi che protestano contro il “potere” – confermando la differenza fra cittadino e suddito –, e, soprattutto, con la stampa più libera del mondo. Il giornalista diviene un nuovo eroe tipicamente americano. A ben pensarci, anche in Europa, le musiche di *Hair* o la sequenza di *Fragole e sangue* in cui studenti nonviolenti intonano *Give Peace a Chance* di John Lennon prima di essere brutalmente aggrediti dalla polizia, hanno attecchito in modo più efficace, e duraturo, degli slogan antimperialisti dettati dal “marxismo-leninismo-pensiero-di-Mao-Tsetung”. Per non dire che la *exit strategy* dal mattatoio

vietnamita architettata da Kissinger rivelò la persistenza del genio strategico americano: un'umiliante sconfitta venne trasformata in un fattore di divisione del campo comunista e di indebolimento del vero antagonista, che ovviamente era Mosca e non certo Hanoi; davanti a un trucco così efficace verrebbe quasi da immaginare il Segretario di Stato che, rivolto alla platea della Storia, esclama: "A me gli occhi, please!".

Lo strano mix appena evocato, che lega Hollywood, Broadway, Dipartimento di Stato, libertarismo, festival pop e genio strategico-militare, ci conferma che no, non è di una mera questione di forza che stiamo parlando, gli anni della Guerra fredda sono anche gli anni di un'egemonia ideologica: la contrapposizione è fra democrazia e comunismo, ma il concetto stesso di democrazia è sempre più connotato in senso socialdemocratico, per usare una categoria europea, o per meglio dire da una sorta di "rooseveltismo avanzato", visto che l'identificazione fra democrazia compiuta e Welfare State avviene in Europa, realizzandosi tuttavia sotto spinta, guida e tutela degli Stati Uniti; certo, negli Usa un organico modello di Welfare non si è mai realizzato, ma si è affermato comunque un modello che fonde democrazia politica, tutela del lavoro, interventismo economico ed opulenza sociale.

Abbiamo parlato di ideologia egemone, perché i suoi valori sono divenuti trasversali alle tradizionali fratture che attraversano i sistemi politici occidentali. Tutte le nuove

costituzioni europee postbelliche presentano un'inedita propensione al sociale – includendo diritti di questo tipo –, e un più o meno moderato interventismo economico si registra a prescindere dal fatto che al governo ci siano partiti o coalizioni moderate o, piuttosto, progressiste. Emblematico è il caso italiano, che vede il liberismo puro confinato negli angustissimi confini politici del solo Pli¹².

Altrettanto emblematico è però lo stesso caso americano, con un presidente repubblicano, Nixon, che nel 1971, fa di fatto professione esplicita di keynesismo¹³.

Stando così le cose, appare chiaro quanto gli effetti della crisi del '71-'73 siano stati devastanti. La sua onda investì metropoli (Usa) e periferia (soprattutto Europa occidentale) con la violenza di uno tsunami. Parlare di crisi economica a questo punto diviene riduttivo: nel gorgo della stagflazione gli Stati Uniti hanno rischiato di perdere la loro stessa identità, e noi, il cosiddetto "Occidente", lo abbiamo rischiato con loro.

Il 40° presidente

Questa premessa è fondamentale per capire tutta l'importanza del reaganismo e per non stupirsi di fronte alla sua longevità, che si è spinta ben oltre l'alternarsi dei cicli politico-elettorali.

A problema globale, risposta globale. Alla crisi di un'*ideologia egemone* si è risposto con la costruzione di una nuova ideologia capace di rilevarne il ruolo. Alla crisi di un *paese*

egemone, si è risposto facendone il faro della nuova ideologia egemone. Ecco perché nonostante l'importantissimo ruolo sia politico che teorico assolto da Margareth Thatcher, il trionfo dell'ideologia neoliberale, o, meglio, neoliberista coincide con la vittoria elettorale di Ronald Reagan e si sviluppa a partire dai suoi due mandati presidenziali. Ben più che *thatcherismo*, è dunque *reaganismo* il vero sinonimo di neoliberalismo, e se è vero che ciò è funzione della clamorosa disparità che allontana il ruolo mondiale e l'*appeal* americani da quelli britannici, è non di meno altrettanto vero che a determinarlo sia stata *anche* la capacità del 40° Presidente degli Stati Uniti di arricchire di contenuti la nuova ideologia¹⁴, rendendola ben altro rispetto ad un mero conservatorismo di ritorno.

È importante ribadire che quando parliamo di neoliberalismo non ci riferiamo solo ad una dottrina economica, ma ad una vera e propria ideologia, che la include all'interno di un complesso sistema di valori – di una peculiare etica individualista, con una precisa idea di cosa siano *bene, male, felicità* – e che su questi, ancora più che sulla teoria economica in questione, fonda il proprio agire. Da questo punto di vista anche la contraddizione espressa da un'amministrazione che teorizza il liberismo, ma chiude la propria vicenda di governo lasciando il paese in deficit appare decisamente meno stridente; non a caso, *a posteriori* il modello economico reaganiano è stato considerato più una sorta di "keynesismo militare"

che una riedizione del *laissez faire* ottocentesco. D'altronde, come ci insegnano anche le esperienze del socialismo o del comunismo, e in realtà anche quella fascista, il rapporto fra teoria economica e ideologia – con la seconda che si pretende fondata sulla prima – è assai più articolato di quanto ami rappresentarsi e si muove lungo un percorso a doppio senso di marcia. Nel nostro caso, la terapia liberista nata dall'incapacità di curare le nuove patologie legate alla crisi degli anni Settanta con il ricettario tradizionale della medicina keynesiana, ha avvallato una transizione assai delicata dall'economia reale a quella finanziaria, riplasmandosi poi su quest'ultima.

Parafrasando il titolo di un noto lavoro di Albert O. Hirschmann, non a caso risalente proprio agli anni Ottanta, la fine del decennio precedente è coincisa con l'oscillazione che ha spinto il pendolo del Novecento dalla "felicità pubblica" alla "felicità privata" – dunque con la fine di un ciclo caratterizzato da una diffusa propensione verso la dimensione collettiva piuttosto che quella individuale –, ma è stato Reagan con la sua possibilità di far leva sulla poderosa macchina mediatica americana, e con la sua capacità di sfruttarla al meglio, a dare un senso concreto e non metaforico al termine *felicità*. Non c'è più alcun bisogno di movimenti collettivi, di rivoluzioni, di radicali trasformazioni politiche per sgombrare il sentiero che porta al raggiungimento delle felicità, per il semplice motivo che quel sentiero possiamo, anzi *dob-*

biamo, percorrerlo da soli. In un rilancio del materialismo liberale, per Reagan è l'individuo l'artefice della sua felicità, e lo fa utilizzando gli strumenti offerti da una ricchezza che ormai sembra misteriosamente alla portata di tutti.

È una vera e propria deificazione dell'individuo quella che si realizza nei nuovi anni ruggenti: bellezza, eleganza – che altro non è che un'ulteriore forma di bellezza, avulsa da ogni casualità e dunque vittorioso frutto della lotta per l'onnipotenza – e giovinezza, sono infatti gli attributi di nuovi Dèi. Il processo di deificazione diviene poi completo quando la giovinezza diviene arche eterna, il che accade perché è proprio in questi anni che il tempo, prima misura della nostra caducità, collassa: il presente risucchia passato e futuro, comportandosi come un buco nero creato dall'immensa forza di gravità esercitata dalla rivoluzione mediatica e dalla progressiva scomparsa dei luoghi di trasmissione della memoria storica, e persino di quella personale¹⁵.

La porta per la deificazione si presenta come una porta che tutti possono aprire, basta "solo" possederne la chiave: la ricchezza. E mai come ora questa sembra accessibile.

Abbiamo notato che l'ideologia neoliberista copre e legittima la crescente finanziarizzazione dell'economia, una transizione che implica il passaggio dalle sorgenti note, evidenti e per lo più difficilmente raggiungibili, del capitale produttivo o della rendita immobiliare, ad altre meno comprensibili e quindi meno

evidenti o, in altre parole, misteriose. Parole come *broker* o l'acronimo *yuppie* entrano di prepotenza nel dizionario della lingua parlata del tempo, pur lasciando prevalentemente in bianco il campo che ne spiega il significato. Lo stesso vale per espressioni come *business idea*.

In un film archetipico per la costruzione dell'eroe neoliberista, *9 settimane e 1/2*, il protagonista, bello e seducente, che ostenta uno stile di vita privo di vincoli materiali, rivela solo in un fugace passaggio l'origine della sua agiatezza; lo fa con parole volutamente criptiche, chiare solo nel collocarla inequivocabilmente nel mondo della finanza e non in quello dell'economia reale: "I make money by money".

Certo, oltre a un volto oscuro i mercati finanziari ne hanno anche uno illuminato dal sole: ne è espressione l'illusione che l'acquisto popolare di azioni, per quanto in un numero ridotto, compatibile col reddito medio, possa generare ricchezza con la facilità di una giocata a bingo in cui "qualcuno" ci sussurri anticipatamente nelle orecchie i numeri che saranno chiamati. Il suggeritore occulto era il mito della crescita: in un'America che si credeva avesse ripreso a correre, qualunque investimento si sarebbe mostrato, alla fine, fruttuoso. In fondo si tratta della replica di uno spettacolo già andato in scena nei *Roaring Twenties*: i media del tempo, stampa e soprattutto cinema, mostravano la vita di ricchi che diventavano sempre più ricchi, e l'idea che si trattasse solo dell'inizio

di un processo che presto avrebbe coinvolto tutti, unitamente ad un sistema bancario dal credito facile ed alla voglia di imitare lo stile di vita esibito sulle copertine patinate prendendosi un anticipo sulla ricchezza imminente, scatenò un boom sia negli investimenti operati da piccoli investitori che negli acquisti di beni di consumo durevoli.

Negli anni Ottanta si verificò qualcosa di simile, i media, ormai estremamente sofisticati ed altrettanto efficaci, esercitarono lo stesso effetto traino. E lo stile di vita diffuso, dispendioso e brillante, dette la sensazione di una conferma, convinse tutti che si stesse vivendo veramente nell'Età dell'oro; è una sorta di variante della profezia che si autoavvera: pensiamo di diventare ricchi, quindi ci comportiamo tutti da ricchi, ma se tutti quelli che vediamo si comportano da ricchi, evidentemente siamo ricchi. Peccato che in realtà i nuovi consumi fossero finanziati alienando il patrimonio immobiliare acquisito dal ceto medio durante i Gloriosi trenta. Gli anni Ottanta americani furono infatti anche il tempo delle case di famiglia ipotecate, ma i nodi verranno al pettine solo successivamente, nel frattempo ci si poteva specchiare ed ammirare l'edonista appagato e gratificato riflesso sul vetro. John/Mickey Rourke, nel 1986, era l'incarnazione del successo promesso nel 1981, quando nel suo discorso di insediamento Reagan evocò un paese con meno governo rivolgendosi agli americani, identificati nei tanti "eroi" che col loro quo-

tidiano lavoro salvano il paese. "Il popolo", in quel discorso come in quelli successivi, va interpretato non come unità organica, ma come, appunto, l'insieme degli eroi:

You can see heroes every day going in and out of factory gates. Others, a handful in number, produce enough food to feed all of us and then the world beyond. You meet heroes across a counter, and they're on both sides of that counter. There are entrepreneurs with faith in themselves and faith in an idea who create new jobs, new wealth and opportunity¹⁶.

Come osserva Mark Lilla, uno degli studiosi che con maggiore lucidità ha collocato nella vittoria trumpana il *terminus ad quem* del reaganismo, il "catechismo" di Reagan

is not conservative in any traditional sense. It treats as axiomatic the primacy of self-determination over traditional ties of dependence and obligation. It has next to nothing to say about the natural needs of collectivities – from families to nations – or our obligation to meet them. It has a vocabulary for discussing mine and thine, but not for invoking the common good or addressing class or other social realities. Its picture of our existence is that of elementary particles spread out in space, each rotating at its own speed and following its own trajectory¹⁷.

Nell'America del nuovo patto, non c'è spazio per mura che costringano l'individuo nella gabbia di una qualsivoglia collettività – salvo quella rappresentata dalla Nazione ameri-

cana, che però non presuppone recinzioni: è una area libera, come Reagan dirà in un successivo discorso, “il club meno esclusivo che ci sia”¹⁸ –, da cui una promessa che è al contempo di prosperità e libertà:

this administration's objective will be a healthy, vigorous, growing economy that provides equal opportunities for all Americans with no barriers born of bigotry or discrimination¹⁹.

È a questo punto chiaro come il neoliberalismo debba inserirsi non in un contesto conservatore, ma in una sorta di iperliberalismo. È in questa prospettiva estrema espansione della libertà individuale che erotismo e culto della trasgressione – anch’essa però intesa soprattutto, anche se non esclusivamente, in chiave erotica – diventano la bandiera degli anni Ottanta, o meglio della loro ideologia dominante, perché affermano la fine del potere dei grandi feudatari del Novecento, cioè di coloro che costringono gli individui all’interno di quei domini governati dalle leggi della lealtà, dell’appartenenza, della Fede e del Capo, e non da quella dell’autonomia personale. Questi feudi della contemporaneità sono chiamati *masse*. Gli aborriti feudatari che vi impongono la loro autorità sono chierici, perché i feudi di cui parliamo appartengono alla Chiesa, o meglio, alle *Chiese*. Già, perché decenni di democrazia di massa avevano trasformato partiti e ideologie in vere e proprie Chiese, con valori non dichiarati negli statuti, ma infinitamente più cogenti delle norme e delle

definizioni statutarie, con il radicamento di culti sempre più sofisticati e complessi necessari per legare gli individui in *masse*, consentendone poi l’integrazione nella nuova società industriale e nei relativi sistemi politici. È il coronamento di un’evoluzione partita da lontano: fin dai suoi albori il processo di nazionalizzazione delle masse è coinciso con la culturalizzazione della politica, con l’edificazione di miti, e di riti sempre più complessi per tecnicizzarli; nel Novecento il processo culmina con la costruzione della più maestosa delle chiese laiche: il comunismo di osservanza sovietica, non a caso definito da Reagan l’“Impero del Male”.

Un identikit scarno, su un unico tratto, ma fedele

La Reagan Library ci mette a disposizione una quantità di scritti enorme, utile non solo per ricostruire il pensiero reaganiano, ma anche il modo in cui lentamente è venuto definendosi. Parliamo di una massa di documenti che parte dal 1964 per arrivare al 1989.

La disamina di una quantità così vasta di materiale è, evidentemente, assolutamente fuori scala per un contributo come questo; nel nostro ambito l’unica constatazione possibile riguarda l’intima coerenza che la connota. Dovendo tuttavia prendere ad esempio un singolo discorso, fra i tantissimi tenuti da Reagan durante il suo mandato, forse quello in cui appare con maggiore chiarezza la componente più precipuamente e moder-

namente liberale presente nel messaggio neoliberista è stato tenuto in occasione della cerimonia di naturalizzazione di un gruppo di immigrati, a Detroit nel 1984. Oltre a contenere passaggi particolarmente significativi di quella che era la capacità di interpretare la complessità ed esercitare una rinnovata attrattività del modello americano, questo discorso ben si presta a evidenziare l'enorme differenza che oppone la destra di stampo reaganiano a quella attuale di marca trumpista. Parliamo dello stesso discorso già implicitamente citato a proposito dell'osmosi identitaria fra America e mondo, un processo di grande apertura culturale, ma anche profondamente "imperiale". Un concetto che Reagan esprime con queste efficaci parole:

urge you to remember, as they [those who immigrated before you] did, the land of your birth. Bring to us its culture and its heritage. We don't reject them. We need them. They enrich us. [...]

So, you know, every now and then academics talk about assimilation and how our various ethnic groups have, with time, dropped their ethnicity and become more "American". Well, I don't know about that. It seems to me that America is constantly reinventing what "America" means. We adopt this country's phrases and that country's art, and I think it's really closer to the truth to say that America has assimilated as much as her immigrants have. It's made for a delightful diversity, and it's made us a stronger and a more vital nation²⁰.

Quello proposto è un sistema aperto, basato sull'apparente fiducia nell'altro – apparente non perché non veritiera, ma perché in realtà rivela fiducia nella propria forza –, nell'efficacia del modello adottato e, di fronte al mondo, incarnato. In questo modello barriere e filo spinato non sono evocati come strumenti di difesa – da qualcosa o qualcuno di cui, evidentemente, si ha paura – ma visti con gli occhi di chi li deve scavalcare, mosso dalla speranza e da un'idea di libertà per la quale diritti politici e aspettative di realizzazione individuale risultano indissolubilmente intrecciati:

Some of you came from places that, sadly, have not known freedom and liberty. Some of you have come from places that don't offer opportunity. Some of you are probably here because you are, by nature, adventurous. And some of you have no doubt come here for a new start, to wipe the slate clean and begin your life anew. These strike me as all good reasons. [...]

Fifty million immigrants came to this country in the last 200 years. Some of the most recent have crawled over walls and under barbed wire and through mine fields, and some of them risked their lives in makeshift boats²¹.

Ancora una volta siamo di fronte ad un mirabile gioco di specchi: l'America viene definita partendo da come la vedono i "non americani", che però sono al contempo sia gli Americani di ieri – di prima che il miracolo laico, ma non ateo, chiama-

to Stati Uniti si compisse, grazie proprio alla loro americanizzazione –, sia gli Americani di domani. Il migrante è dunque la sintesi del tempo: in esso convivono il passato, il futuro ed il presente, determinato dalla capacità tutta americana di assorbire usi e costumi delle loro terre di provenienza trasformandoli in simboli precipui del Nuovo Mondo²². È del tempo di Washington, o meglio, simbolicamente di quello di New York, che parliamo, su quell'ora però si sincronizzano gli orologi del mondo. Ma il migrante incarna anche perfettamente quello che per il reaganismo costituisce il vero motore della storia: non le masse rivoluzionarie, ma il coraggio, l'anelito di libertà o lo spirito di avventura dell'individuo, la sua indomita la forza di volontà.

La differenza con la mobilitazione della paura – con un paese che si rappresenta non come un paradiso da raggiungere, ma come una fortezza da difendere – tipica di Trump non potrebbe essere maggiore, ma a ben vedere è enorme anche la differenza con la retorica politica bipartisan sia dei tardi anni Trenta che degli anni Novanta. Nella conferenza di Evian del 1938, indetta per fronteggiare l'emergenza della possibile fuga degli ebrei dal Grande Reich che ormai includeva anche Vienna, emerse un tema che diventerà poi un leitmotiv anche degli anni Novanta, e che persiste ancora oggi: la pelosa distinzione fra emigrazione politica ed economica. Con Mauthausen già in funzione ci si chiedeva “ma siamo sicuri che questi ebrei scappino per

fuggire alla repressione e non invece per cercare lavoro?”. Vale solo la pena di notare, *en passant* per non uscire fuori traccia, che oltre alla reiterazione *ad libitum* di questa domanda di fronte alle migrazioni più disperate dell'ultimo trentennio, in Italia sinistra e destra sono state assolutamente accomunate nella riduzione dei processi migratori a meri fenomeni di ordine pubblico.

Il re è morto, viva il re!

La fine del ciclo politico di Reagan ha portato anche alla fine del reaganismo? Assolutamente no. In fondo la forza di un'ideologia, la saldezza della sua presa sulle masse si vede nell'accettazione totale dei suoi principali assiomi, che da premesse di un teorema politico – cioè di qualcosa verificabile per definizione – divengono dati di natura, veri e propri luoghi comuni. Non a caso Roland Barthes, parlando della mitopoiesi contemporanea, usa il verbo “naturalizzare”²³.

L'identificazione del pubblico come intralcio, come attore meno efficiente *a prescindere* rispetto al privato, è rimasta radicata nelle culture politiche occidentali, comprese quelle di sinistra. Il mito della privatizzazione appare sempre più speculare a quello della nazionalizzazione nel vecchio mondo socialcomunista, lì dove invece i “vecchi” liberali, quelli senza affissi della prima metà del secolo scorso, si sono rivelati spesso assai più pragmatici, verificando cosa fosse più opportuno caso per caso, basti pensare ai Giolitti, agli Einaudi

ai Croce: non a caso al dibattito fra questi due si deve la categoria tutta italiana di *liberismo*, così precisa rispetto all'ambiguo lessico politico anglosassone.

Come abbiamo visto, tuttavia, il reaganismo non è solo questo, e infatti il suo patrimonio, destinato a sopravvivergli fin'oltre la metà degli anni Dieci, non si esaurisce nel dogma liberista: restano ancora i richiami forti all'individualismo liberale, all'edificazione della felicità partendo non dalla rimozione collettiva degli ostacoli sociali, economici e politici che si frappongono al suo raggiungimento, ma dall'amplificazione dell'identità individuale.

Potremmo persino dire che il vero trionfo del reaganismo sia successivo alla sua presunta fine e si realizza quando diventa valore condiviso da una parte e dall'altra della tradizionale frattura destra/sinistra. E certo, fa riflettere il caso che tanto negli Stati Uniti quanto in Italia, la rimozione delle ultime barriere che ostacolavano la completa liberalizzazione finanziaria, erette a causa dell'esperienza della crisi del '29 – il *Glass-Steagall act* e l'omologa norma italiana –, sia stata opera di un'amministrazione democratica, con Clinton, e di un Presidente del Consiglio socialista, Giuliano Amato.

Se il reaganismo trionfante è successivo alle amministrazioni Reagan, è altresì vero che nell'euforia della vittoria, nell'immediato Dopoguerra fredda intrecciata e confusa con quella per la cosiddetta "fine della Storia", non ci si è accorti che il Vincitore era

ormai un vecchio e che, come capita ai vecchi, aveva ormai perso la capacità di sognare: fra il neoliberismo di Reagan e quello successivo, il secondo ci appare triste, incapace di indicare una felicità per tutti e a portata di mano, di ispirare fantasie e mode giovanili, di incanalare aspirazioni ed anche più audaci ambizioni. Al sogno dei nuovi Dèi si sostituisce l'esaltazione tecnocratica, in Europa, come notò Ralph Dahrendorf, addirittura venata di gerontocrazia²⁴.

Morto il vecchio patriarca, è tempo di successione o di estinzione?

Ma il definitivo tramonto del reaganismo non si avrà che più tardi, in pieno XXI secolo, e si realizzerà proprio lì dove era nato: nella destra statunitense. È con la prima elezione di Trump che liberismo e liberalismo vengono espunti dai manifesti e dall'agenda politica repubblicana, che all'individuo vengono sostituiti i gruppi sociali – quelli nemici e quelli autoctoni, questi ultimi comunque sempre minacciati da qualche nemico esterno –, che all'attrazione della seduzione si sostituisce la coesione della paura.

Abbiamo ancora freschissimo il ricorso delle parole pronunciate da Trump in occasione del suo secondo insediamento, in fondo non è passato neanche un anno, difficile non ricordarle confrontandole con quelle del 40° presidente:

For many years, a radical and corrupt establishment has extracted power and wealth from our citizens while the pillars of our society lay broken and seemingly in complete disrepair. We now have a government that [...] fails to protect our magnificent, law-abiding American citizens but provides sanctuary and protection for dangerous criminals, many from prisons and mental institutions, that have illegally entered our country from all over the world.

[...]

First, I will declare a national emergency at our southern border. All illegal entry will immediately be halted, and we will begin the process of returning millions and millions of criminal aliens back to the places from which they came.

[...]

I will send troops to the southern border to repel the disastrous invasion of our country.

[...]

As commander in chief, I have no higher responsibility than to defend our country from threats and invasions, and that is exactly what I am going to do. We will do it at a level that nobody has ever seen before.

[...]

I will immediately begin the overhaul of our trade system to protect American workers and families. Instead of taxing our citizens to enrich other countries, we will tariff and tax foreign countries to enrich our citizens.

Epilogo

La fine del XIX secolo fu accompagnata dalla crisi delle due grandi ideologie che lo avevano dominato, il liberalismo e il socialismo. L'inizio

del successivo è stato segnato dalle relative "guerre di successione". Il primo pretendente all'ideologico trono novecentesco fu il fascismo. Concordando con Zeev Sternhell, possiamo retrodatarne l'atto di nascita di circa 15/20 anni, fissandolo quindi all'epoca dell'incontro fra nazionalismo e socialismo nazionale. Quello è il momento in cui si assiste al consolidarsi di un'ideologia nuova, funzione del suo tempo; successivamente, nel 1919, Mussolini le darà un nome ed un'organizzazione, oltre a perfezionarla sul piano teorico. Il fascismo pretese di imporre un *redde rationem* alla tradizione razionalista settecentesca, ecco perché fu, e resta, innanzitutto antisocialista e antiliberale: socialismo e liberalismo altro non erano, infatti, che i due litigiosissimi figli di quella tradizione. La guerra e la gravissima crisi economica scatenatasi nel 1929 finirono col rafforzamento, spianandogli la strada per il potere, ma sortirono effetti anche sul versante opposto, stimolando il tentativo di coniugare la vecchia matrice razionalista con le caratteristiche della nuova società di massa. Così, mentre da una costola del movimento socialista nasceva il comunismo, il liberalismo generò il moderno pensiero liberaldemocratico. L'Urss di Lenin e gli Stati Uniti di Roosevelt ne rappresentarono le relative culle.

Come abbiamo visto, pure gli ultimi decenni del Novecento sono stati attraversati da una crisi analoga: i bambini di ieri sono cresciuti e poi anche loro, inesorabilmente, invecchiati, e se il comunismo mosco-

vita è entrato in crisi più velocemente, con i suoi sacri paramenti un tempo luccicanti consumati fino a perdere ogni brillantezza, anche l'ultimo, sontuoso, abito del liberalismo, il neoliberismo, ha finito, sia pure qualche anno dopo, per logorarsi ed essere dismesso.

Le derive tecnocratiche hanno creato danni gravissimi ai sistemi democratici ed all'ideale stesso di democrazia, ma non hanno generato *esplicite* alternative, non avendo dato luogo ad una vera e propria ideologia. Anzi, il loro progressivo minare legittimità e credibilità delle istituzioni democratiche e del concetto stesso di cittadinanza, ha creato un enorme spazio vuoto. La risposta del nascente XXI secolo che invece ha rivelato una maggiore capacità di mobilitazione è, come cento anni fa, violentemente ostile ad ogni forma di razionalismo. L'analogia col passato non è certo casuale, visto che l'odierno populismo ed il fascismo novecentesco sono strettamente imparentati e quindi condividono un buon 50% di DNA.

La vittoria di Trump alle primarie del 2016 ha rappresentato un indubbio punto di svolta nella storia del populismo, consacrandone la vocazione mondiale ed il – momentaneo? – monopolio, visto che tanto un liberalismo quanto un socialismo 3.0 non sembrano al momento neanche in via di programmazione.

Possiamo considerare questa sincronia fra l'ora di Washington e quella del mondo come il segno che gli Stati Uniti siano ancora una volta

all'avanguardia e si preparino a forgiare un nuovo secolo americano? Diversi fattori spingono a rispondere con un secco *no* a tale domanda. E questo pur mettendo da parte il “dettaglio” della natura tutt'altro che innovativa dell'ideologia insediatasi alla Casa Bianca: per la prima volta da ben oltre un secolo gli Stati Uniti sembrano aver perso la loro tradizionale prima posizione nel “ciclo di vita del prodotto” – per ora ideologico, ma anche fuori dalla metafora economica offertaci dalla citata teoria di Raymond Vernon, le recenti vicende legate allo sviluppo dell'IA rivelano una posizione americana decisamente meno salda che in passato –; la nuova proposta trumpiana si rivela infatti essere uno strumento di seconda, se non addirittura di terza, mano. Il rooseveltismo era nato in America e non avrebbe potuto essere altrimenti, perché solo lì la società di massa si era spinta talmente avanti da consentire ai vecchi ideali liberali di inverarsi nella democrazia contemporanea; anche il reaganismo, come abbiamo visto, era un'ideologia prettamente americana; al contrario, il populismo trumpista si differenzia poco dall'archetipo argentino del '45, e quel poco è determinato dal passaggio di quel modello nell'Europa post Guerra fredda, a partire dall'Italia e dalla Francia, e dal contatto col postfascismo locale. Ma prima e al di là di questo aspetto, è difficile non rilevare come il trumpismo ponga problemi di natura strutturale al mantenimento dell'egemonia mondiale.

In primis, rispetto al passato Washington sta perseguendo un tipo di leadership internazionale, in prospettiva, decisamente più fragile. A partire dall'universalizzazione del ricorso alla prassi "doppio standard".

Come è evidente, il doppio standard tende a mostrare l'inaffidabilità della classe dirigente che lo pratica, e quando a esercitarlo è una potenza leader è più facile che la si sospetti di violare standard morali in modo consapevole; se a contare fossero solo forza e coercizione la cosa sarebbe irrilevante sul piano pratico, ma non è così e non perché un equilibrio basato solo sull'imposizione di forza e coercizione, sia ingiusto – il che lascerebbe il tempo che trova: la politica non si realizza nel mondo dei desideri, ma in quello delle possibilità –, ma perché quel tipo di equilibrio è attualmente irraggiungibile: la sua presenza richiede un mondo monocratico, con un'unica potenza gigante in un pianeta di sole patrie lillipuziane, non un mondo in cui persino il bipolarismo è stato superato nella direzione di un multipolarismo più spinto. Va precisato che il termine "morale", al quale si finisce obbligatoriamente per fare riferimento proseguendo il ragionamento sull'abuso del doppio standard e sullo stigma di inaffidabilità che ne deriva, è da considerarsi nella sua accezione legata alle relazioni internazionali, non a quella, ben più complessa individuale o statale, ed è determinato dall'individuazione di un minimo comune denominatore fra ciò che possa o non possa essere considerato

"accettabile" da paesi con sistemi politici ed etici estremamente diversi²⁵.

Con questo non si vuole certo affermare che il doppio standard sia una peculiarità dell'epoca trumpiana, ma prima gli Stati Uniti tendevano a non esercitarlo con gli alleati, ricorrendo a quella che Yan Xuetong chiama ironicamente "legge della giungla" – con la forza dei muscoli che si sostituisce a quella delle norme condivise – solo al di fuori di tale ambito. Questa caratteristica faceva rientrare il loro tipo di leadership in quella definita dal politologo cinese come "leadership egemonica"²⁶, che poi è la leadership che ha caratterizzato i rapporti nei e fra i blocchi in tutta la Guerra fredda; come dicevamo, infatti, neanche in un equilibrio bipolare è praticabile una "leadership tirannica"²⁷, basata solo su forza e coercizione.

È evidentissimo che non sia questa la linea seguita da Trump. Non lo è sul piano economico, l'esempio del rapporto con gli alleati europei non ha niente della "leadership egemonica" e solo un *sense of humor* intriso di cinismo potrebbe permettere di accostarvi la nota definizione di Nye di "egemonia bevola". D'altronde il recentissimo caso di Doha dimostra che non lo è neanche sul piano militare, ai danni di alleati per altro in posizioni strategiche tali da dover essere considerati di assoluto rilievo. In proposito, vale la pena di notare che l'attuale multipolarismo può rendere ancora più gravi le conseguenze di opzioni così smaccatamente arbi-

trarie da parte di una potenza dominante. La scelta di una “leadership tirannica” può dunque rivelarsi controproducente non solo nel lungo, ma già nel medio periodo, mentre in un contesto come quello attuale, ben più saggia appare la scelta di dosare oculatamente potere e autorità.

The distinction between power and authority helps our understanding of the durability of an international leadership. Power is based on brute force, and authority is based on others' trust. Both are the resources of a leadership, but the latter entails voluntary acceptance of that leadership, which the former cannot achieve. It is possible for a leading state to improve its international power by improving its international authority, but not necessarily the other way round. That is why a leadership with high authority lasts longer than one of low or zero authority²⁸.

Passando da una categoria ampia e complessa qual è quella dell'egemonia, ad una, come abbiamo visto, ben più maneggevole, difficile non notare come, con Trump, Washington abbia praticamente smesso di fare ricorso ad ogni forma di *soft power*. Ciò rivela un'eccessiva fiducia nel mero esercizio della forza – non parliamo solo di quella militare –, un sentire alquanto primitivo e che non tiene conto del fatto che il peso oggettivo degli Stati Uniti nel mondo non è più quello degli anni Cinquanta del secolo scorso. Nello stesso tempo, un cambio di

rotta, investendo in *soft power* come e quanto hanno fatto le precedenti amministrazioni, sarebbe comunque di dubbia praticabilità, visto che questa categoria prevede anche una maggiore connessione fra le caratteristiche della leadership nazionale e internazionale, tanto più che lo stesso Joseph Nye sottolinea come “Il soft power dipende dalla credibilità, e quando i governi sono percepiti come manipolativi e le informazioni viste come propaganda, la credibilità è distrutta”²⁹, il che, per un'amministrazione di matrice populista non è esattamente un asso nella manica. Una tale amministrazione – intenta a guidare un carrarmato guardando solo dai retrovisori e non dagli iposcopi puntati avanti – difficilmente potrebbe mostrarsi come portatrice di un modello di società futura felice ed esportabile.

Insomma, anche prescindendo da valutazioni politiche e morali sugli effetti prodotti all'interno della nazione, se l'America non trova l'ispirazione e la forza di reagire al populismo, e non semplicemente puntando ad una vittoria elettorale – l'esperienza del secondo mandato non lascia dubbi: non ci troviamo di fronte ad una congiuntura politica, è in corso un mutamento strutturale –, ma inventandosi una nuova proposta, come in fondo ha sempre fatto, fin dalla stesura della sua Costituzione, la probabilità che si vada incontro ad un secondo “secolo americano” diventa decisamente aleatoria.

Note

- ¹ L'idea di soft power venne messa a punto da Joseph Nye a partire dagli anni Ottanta, per quanto attiene quello che attualmente è il suo campo di maggiore utilizzo, cioè proprio quello delle relazioni internazionali, cfr. Joseph S. Nye, Jr, *Soft Power. The means to success in the world politics*, PublicAffairs, N.Y., 2004.
- ² Yan Xuetong, *Leadership and the Rise of Great Powers*, The Princeton-China Series Book 1, English Edition, p. 27.
- ³ Cfr. Marilisa Merolla, *Rock'n'roll, italian way. Propaganda americana e modernizzazione nell'Italia che cambia al ritmo del rock. 1954-1964*, Coniglio editore, Roma, 2011. Per quanto attiene il sottoscritto vedi anche "There was no socialist Elvis", Totalitarismo, comunismo, democrazia: la musica e la conquista della contemporaneità negli anni della sfida sovietica, titolo originale „Nu exista un Elvis socialist”: Totalitarismul, comunismul, democrația: muzica și cucerirea contemporaneității în anii provocării sovietice, în Ioana Drăgulin (a cura di), *Democrație și totalitarism în Europa secolului XX*, Muzeul National Cotroceni, Bucurest, 2022.
- ⁴ Magari inviando direttamente i carri armati a imporre governi di fiducia anche nelle capitali degli alleati più stretti, un po' in stile Budapest '56 e Praga '68.
- ⁵ Nella metafora, il riferimento è al finale del film, non del romanzo che lo ha ispirato.
- ⁶ Identificando una superiore forma di potere che travalica i singoli confini nazionali e condiziona non solo gli aspetti materiali, bensì l'intero sistema di credenze e valori che

pervade la vita di ogni singolo individuo

- ⁷ "The middle classes – the ordinary majority of educated men – are in the present day the despotic power in England. 'Public opinion', now-a-day, 'is the opinion of the bald-headed man at the back of the omnibus'" W. Bagheot, *The English Constitution*, Boston, Little, Brown, and co, 1866, 1873, pp. 325-326.
- ⁸ Yan Xuetong, *Leadership and the Rise of Great Powers*, The Princeton-China Series Book 1, English Edition, p. 62.
- ⁹ Vale la pena di ricordare che il politologo cinese non è di matrice marxista, ma tradizionalista.
- ¹⁰ See Antonio Gramsci, *Caietul 22 - 1934: americanismul și fordismul*, (edited by) Silvio Suppa, Editura Adenium, Iași, 2017.
- ¹¹ Sulla relativa frustrazione Reagan farà leva, ma è interessante notare che lo farà non promettendo un'America Great Again – in fondo "again" enfatizza il rimpianto per un mondo e per uno status perduti –, ma invitando gli americani a guardare davanti, al futuro; nel suo discorso di insediamento, prima di esporre i problemi ereditati, Reagan affermerà: "The business of our nation goes forward". Non c'è discontinuità col passato, ma continuità; il pioniere del vecchio West continua a esplorare Frontiere, in un trionfo di eroismo ed individualismo. In effetti, fra le tante, una delle differenze che oppongono la destra neoliberalista a quella populista, e non solo in America, è l'assenza di vittimismo, vittimismo che invece non solo è presente tanto nel post-fascismo – problema europeo e non americano – e nel populismo – sia nelle varianti tipiche del Vecchio

- Continente, che in quella trumpista –, ma ne costituisce addirittura uno dei tratti più importanti.
- ¹² Partito che poi, a conferma dell'anomalia quasi genetica che pare connotarci congiuntamente ad una indubbia vis comica, addirittura si converte all'interventismo keynesiano in piena epoca neoliberista, cioè proprio negli anni Ottanta.
- ¹³ Cfr. Robert B. Reich, *Aftershock: The Next Economy and America's Future*, Vintage, 2011 p. 57 e Paul Krugman, *The Conscience of a Liberal*, Norton, New York-Londra, 2007, trad.it., *Le opinioni di un liberal*, p. 153.
- ¹⁴ Per una sintetica, ma esaustiva, ricognizione sulla "scoperta" dell'originalità del pensiero di Ronald Reagan da parte della storiografia, oltre che, ovviamente, per le relative riflessioni dell'Autore, cfr. Mario Del Pero, "Morning in America": la storiografia scopre Ronald Reagan, *Storica*, nr. 38, a XIII, Viella, 2007, pp. 9-31.
- ¹⁵ Su quest'ultima interviene pesantemente l'affermazione della famiglia mononucleare, che implica la scomparsa di quella plurigenerazionale: senza il passato, ci è impossibile percepire il futuro, e quello che non percepiamo, per noi, non esiste.
- ¹⁶ Ronald Reagan, *Inaugural Address 1981*, *Il discorso da cui è tratta questa citazione, è disponibile presso la Ragan Library*. Lo stesso vale per tutte le successive citazioni. Vedi www.reaganlibrary.gov
- ¹⁷ Mark Lilla, *The Once and Future Liberal. After identity politics*, Harper, New York, 2017, pp. 31-32.
- ¹⁸ Vedi Ronald Reagan, *Remarks at Naturalization Ceremonies for New United States Citizens in Detroit, Michigan, October 1, 1984*, <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/remarks-naturalization-ceremonies-new-united-states-citizens-detroit-michigan-0>.
- ¹⁹ Ronald Reagan, *Inaugural Address*, *op. cit.*, 1981.
- ²⁰ Ronald Reagan, *Remarks at Naturalization Ceremonies for New United States Citizens in Detroit*, *op. cit.*
- ²¹ *Ibidem*.
- ²² Spero che mi verrà perdonata la piccola digressione autobiografica, determinata solo dalla volontà di addurre un paio di esempi a sostegno di quanto detto. Due ricordi, due emozioni opposte, ma coerentemente legate. Il primo risale a quando mi recai in Ungheria proprio durante il tramonto della Guerra fredda e amaramente, da napoletano, constatai che in piena Budapest troneggiava la "Pizzeria New York" (sic). L'altro mi riporta nel pieno degli anni qui trattati: siamo nel 1985 e Tom Waits lanciò il video di una sua struggente canzone Down Train; nel video ambientato in una tipica periferia americana, c'è un brevissimo recitato che precede la partenza del brano, l'attore che lo interpreta è un italoamericano, in realtà si tratta dell'ex pugile Jake La Motta, "Toro scatenato", che impreca biascicando alla fine fra i denti un tipico insulto napoletano praticamente sconosciuto in Italia. Ecco, la contraddittoria coppia di emozioni che un europeo prova di fronte al mondo americano, alieno come un esopianeta e, nel contempo, incredibilmente familiare, è il risultato di quello straordinario processo che abbiamo chiamato americanizzazione.
- ²³ Cfr. Roland Barthes, *Miti d'oggi*, Lerici, Milano, 1966.
- ²⁴ In un'intervista rilasciata a "l'Unità!" del 9 settembre 1992, riportata a p.

17, Ralf Dahrendorf commentò la nuova fase del processo di integrazione europea, ispirata da un programma di stretta osservanza neolibertista, con queste preoccupate parole: “Non identifico Maastricht con la Comunità europea e non identifico la Comunità europea con l'Europa. [Maastricht] è una prova di non grande intelligenza, un insieme di trattati prodotti da anziane persone che sono alla fine delle loro carriere politiche e che cercano (meglio dire: cercavano) l'Europa nello specchio retrovisore. Ho una concezione dell'Europa che non è quella di Jean Monnet ma piuttosto quella di Altiero Spinelli [...] voglio vedere i diritti

civili affermarsi su basi europee. Molto più che Maastricht vorrei che gli europeisti guardassero dentro il trattato di Roma”.

²⁵ Cfr. Yan Xuetong, *Leadership and the Rise of Great Powers*, op.cit., p. 58.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Anche per questa definizione siamo debitori verso Yan Xuetong, in effetti le leadership internazionali da lui individuate sono classificabili in quattro tipi: “autorità umana, egemonia, anemocrazia e tirannia”. Cfr. Ibidem, pp. 57 e ss. g.

²⁸ Ibidem, pp. 37-38.

²⁹ Joseph Nye, *Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011, p. 83.

Bibliografia

Libri

BAGHEOT, W., *The English Constitution*, Boston, Little, Brown, and co, 1866, 1873.

GRAMSCI, Antonio, *Caietul 22 - 1934: americanismul și fordismul*, (edited by) Silvio Suppa, Editura Adenium, Iași, 2017.

KRUGMAN, Paul, *The Conscience of a Liberal*, Norton, New York-Londra, 2007.

LILLA, Mark, *The Once and Future Liberal. After identity politics*, Harper, New York, 2017.

MEROLLA, Marilisa, *Rock'n'roll, italian way. Propaganda americana e modernizzazione nell'Italia che cambia al ritmo del rock. 1954-1964*, Coniglio editore, Roma, 2011.

Jr. NYE, S. Joseph, *Soft Power. The means to success in the world politics*, PublicAffairs, N.Y., 2004.

Idem, *Future of Power*, Public Affairs, New York, 2011.

REICH B. Robert, *Aftershock: The Next*

Economy and America's Future, Vintage, 2011.

XUETONG, Yan, *Leadership and the Rise of Great Powers*, The Princeton-China Series Book 1, English Edition.

Articoli e studi

FIUME, Fabrizio, „Nu exista un Elvis socialist”: Totalitarismul, comunismul, democrația: muzica și cucerirea contemporaneității în anii provocării sovietice, în Ioana Drăgulin (a cura di), *Democrație și totalitarism în Europa secolului XX*, Muzeul National Cotroceni, Bucarest, 2022.

Del PERO, Mario, “Morning in America”: la storiografia scopre Ronald Reagan, *Storica*, nr. 38, a XIII, Viella, 2007, pp. 9-31.

Giornali

“l'Unità!”, 9 settembre 1992.

Risorse online

Reagan, Ronald, *Inaugural Address 1981, Il discorso da cui è tratta questa*

*citazione, è disponibile presso la
Ragan Library,
www.reaganlibrary.gov.*
Idem, *Remarks at Naturalization
Ceremonies for New United States*

*Citizens in Detroit, Michigan, October
1, 1984, [https://www.reaganlibrary.gov/
archives/speech/remarks-naturalizati-
on-ceremonies-new-united-states-citiz-
ens-detroit-michigan-0](https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/remarks-naturalization-ceremonies-new-united-states-citizens-detroit-michigan-0).*

Trumpismul între spectacol și adevăr. Către o politoscopie în era post-adevăr

[Trumpism Between Spectacle and Truth.
Towards a politoscopy in the post-truth era]

Anton CARPINSCHI

Abstract. *This essay proposes, within the broader context of the post-truth era, a critical reading of the Trumpist political-media phenomenon starting from two hypotheses. The first hypothesis argues that, in an age where media spectacle prevails over truth and political discourse loses its grounding in reality—becoming a product of emotional impulses and media effects—democracy risks shrinking to the point of disappearance, not through formal abolition but through an emptying of content and the trivialization of the public sphere. The second hypothesis advocates for a cultural reconstruction of the public sphere by adopting a cognitive-behavioral model based on politoscopy—a reflexive practice of critical analysis of political discourse aimed at revealing the symbolic mechanisms and power relations concealed within the scenario of the political spectacle. The exercise of trans-appearance and the cultivation of functional truths capable of mediating conflicting realities can constitute the premises for reasonable coexistence and for the revitalization of deliberative democracy. Together, these cultural practices-derived from the philosophy of truth, symbolic analysis, and pragmatic communication-outline a proactive cognitive-behavioral model that is essential to democracy in the post-truth era.*

Keywords: *Trumpism, politoscopy, politics-as-spectacle, appearance, transparency, trans-appearance, functional truth.*

Preludiu: Unde ne aflăm acum

În ultimele două decenii, viața politică globală a suferit o mutație structurală profundă, determinată de ascensiunea comunicării mediatice, explozia rețelelor sociale și transformarea percepției publice asupra adevărului. Dacă modernitatea politică se baza pe ideea raționalității, delibe-

rării și verificabilității faptelor, epoca actuală pare dominată de fascinația vizibilității și a spectacolului. Constatat de Oxford Dictionary în anul 2016, termenul de *post-adevăr* desemnează tocmai această nouă condiție epistemică în care faptele obiective contează mai puțin decât apelurile la emoție și credințele personale. Într-un asemenea context, granița dintre

real și reprezentare devine tot mai fragilă, iar *politica se transformă într-un proces de producție simbolică permanentă*.

În acest context mediatic, constatăm că în ultimul deceniu Donald Trump a devenit mai mult decât un om politic – a devenit un adevărat fenomen¹. Ne aflăm în fața unui lider politic care se manifestă ca un personaj mediatic jonglând cu aparențe, simulări și adevăruri distorsionate plasate într-un ambițios spectacol politic. Donald Trump s-a impus nu doar prin câștigarea alegerilor prezidențiale în 2016 și 2024, ci mai ales prin modul în care a reconfigurat relația dintre politică, adevăr și media-tizare. Trumpismul, ca formă de discurs și practică politică, nu poate fi înțeles doar ca un set de idei conservatoare sau naționaliste. Este mai degrabă o strategie de comunicare politică, un mod de a construi realitatea publică în care aparența devine realitate, iar transparența este adesea o simulare abilă a acesteia. În esența sa, trumpismul este o *politică a aparenței*. Nu a venit cu o doctrină coerentă, ci cu o stilistică populistă radicală construită pe opoziții simple: elite vs. popor, noi vs. ei, America reală vs. Establishment-ul corupt. Aparențele devin simptomatice pentru o societate în care criza de reprezentare politică este profundă.

În aceste circumstanțe, fenomenul Trumpismului reprezintă una dintre cele mai ilustrative expresii ale epocii post-adevărului. Dincolo de figura individuală a președintelui american, trumpismul desemnează o formă de

politică-spectacol, un mod de a construi realitatea prin conflict, performativitate și hiper-mediatizare. Discursul politic nu mai urmărește transmiterea unui conținut programatic coerent, ci *crearea unui efect de realitate* prin repetiție, provocare și polarizare. Această strategie nu abolește adevărul, ci îl dizolvă în fluxul spectaculos al comunicării, transformând scena politică într-un câmp de luptă pentru captarea atenției. Așadar, în era post-adevărului, analiza politică nu mai poate rămâne limitată la studiul instituțiilor, ideologiilor sau programelor, ci trebuie să pătrundă în profunzimea mecanismelor simbolice și mediatice care structurează percepția colectivă. Într-un climat dominat de imagini virale, de narațiuni emoționale și de algoritmi ai vizibilității, adevărul devine o variabilă retorică, un *efect de discurs* mai degrabă decât o categorie factuală. Această constatare impune, din punctul meu de vedere, o nouă abordare metodologică: o *politoscopie* a fenomenului politic, adică o radiografiere critică a felului în care sensul și puterea sunt produse, distribuite și percepute prin intermediul spectacolului mediatic.

Cui i se distribuie și cine percepe, așadar, mesajul fenomenului politico-mediatic trumpist? Trumpismul captează frustrările unei clase mijlocii în declin, ale unei Americi rurale marginalizate, ale unei populații albe care simte că începe să piardă controlul cultural și economic. De aceea, trumpismul mi se pare a fi mai puțin un proiect și mai mult o oglindă care reflectă starea de nemulțumire gene-

ralizată a unei părți a electoratului american. Dar, această reflectare este mediată, stilizată, manipulată. Se construiește, astfel, o realitate paralelă în care fiecare critică sancționează o așa zisă trădare, fiecare investigație – o conspirație, iar fiecare eșec este reinterpretat ca victorie personală pentru Donald Trump. *Aparența e totul, conținutul e opțional*. Pericolul care pândește, însă, din spatele acestei seducții hipnotice este unul existențial. Dincolo de discursul propagandistic din megafoanele politicii-spectacol, răzbate tot mai stăruitor mesajul autoritar al unei puteri conservativ-tradiționaliste, populiste și antiliberală.

Dintr-o perspectivă geostrategică est-europeană, cred că proba adevărului pentru strategia geopolitică a liderului mondial al democrației occidentale ar trebui să rămână aceea a descurajării ofensivei politico-militare a Axei Răului. Iar pentru noi, est-europenii buni cunoscători ai *politicii-spectacol în stil comunist* preț de jumătate de secol, Donald Trump ar putea rămâne în memoria colectivă ca „Președintele Pacificator” dacă ar reuși medierea unei păci echitabile, efective și de durată în Ucraina și, nicidecum, ca mediatorul-vedetă urmărind obsesiv popularitatea și propriul succes mediatic.

Showman-ul de la Casa Albă și etalarea politicii-spectacol sau reinventarea involuntară a suprealismului în politică

„Pe 16 iunie 2015, Donald Trump

se lansa în prima sa cursă prezidențială în timp ce urca pe scara rulăntă a Turnului Trump, celebrul zgârie-nori care-i poartă numele situat în inima Manhattan-ului, o scenă uimitoare care acum aparține istoriei politice americane”, scria

Agence France-Presse la acel moment². Trumpismul debuta atunci ca o mișcare în jurul unui personaj, showman TV și businessman, care promisese să „dreneze mlaștina” politică a democrațiilor înstăpâniți de prea multă vreme în instituțiile Puterii de la Washington. Pentru aceasta, Donald Trump și oamenii din jurul său au combinat într-o platformă de nemulțumiri și revendicări, naționalismul economic, protecționismul comercial („America First”), retorica anti-imigrație, atacurile constante la adresa presei, elitelor culturale liberale și un apel direct la frustrarea și anxietățile clasei de mijloc albe afectată de declinul industrial și transformările culturale promovate de „progresiști”, „soroșisti”, adepții „societății deschise”, mișcările LGBTQ. Pentru a propaga rapid și cu impact acest conglomerat de idei cu mesaj conservator, viitorul showman de la Casa Albă avea nevoie de un reality-show politic pe măsură, iar Donald Trump era persoana potrivită.

„Bravada este modul meu de promovare. Mă joc cu fanteziile oamenilor. Oamenilor le place să creadă în ceva măreț și spectaculos”³. Consemnate în *Arta negocierii (The Art of the Deal)*, cartea care l-a făcut celebru încă din anul 1987, cuvintele de mai sus sunt emblematice pentru

stilul de viață extravagant al businessman-ului și showman-ului ajuns președinte al SUA. Exuberant, histrionic, egolatu, înzestrat cu abilitatea de a menține atenția presei asupra sa, Donald Trump, showman-ul ajuns de două ori ocupantul de la Casa Albă, este întruchiparea suprarealistă a mitului american al tuturor posibilităților, căci, sesiza profesorul Codrin Liviu Cuțitaru, reputat specialist în literatura americană, „ceea ce rămâne sigur e că politica mondială contemporană, aidoma literaturii odinioară, a (re)inventat suprarealismul”⁴. Asistăm în cazul lui Trump și a trumpismului, desigur nu ca în acela tragic și penal al unor dictatori precum Vladimir Putin, Kim Jong sau al ayatollahilor din Iran, la apariția unei *versiuni involuntare a suprarealismului în lumea spectacolului politic*. Trumpismul, un suprarealism involuntar care, ciudat, a captat atenția unor mase largi de cetățeni americani și a influențat discursul conservator internațional.

Dar, mai important este faptul că Trump nu este doar un participant la spectacolul politic. El a transformat spectacolul politic într-un stil de guvernare care ar putea fi denumit, *politica-spectacol*. Cu Trump, trecem de la simpla teatralizare a politicii la o nouă formă de politică în care imaginea, șocul, conflictul și show-ul media nu doar însoțesc politica, ci i se substituie în mare măsură. Desigur, Trump generează „spectacol politic” în sensul că tot ce face este transmis live, fiecare conferință, declarație, proces judiciar devine eveniment mediatic, polarizarea și dramatismul

implicând emoții ca într-o piesă de teatru. Dar, în aceste cazuri „spectacolul” este doar efectul vizibil, nu esența fenomenului politic. Cu Trump trecem, așadar, de la *spectacolul politic* la *politica-spectacol*, politica devenită un produs media orientat spre entertainment, marketing și show, cu impact asupra guvernării unei societăți democratice. Amplificat prin rețelele sociale, mesajul politicii-spectacol este destinat viralizării. Mesajele sunt scurte, directe, uneori violente, menite să provoace reacții rapide iar confruntările constante cu presa creează audiență și polarizare. Acțiunile publice sunt concepute ca permanente evenimente de campanie cu show-uri, sloganuri, ritualuri de grup și mult marketing. Politica devine, astfel, un *brand personal Trump*, un caz de politică-spectacol în care Trump face din spectacol esența propriei politici pe care încearcă să o impună prin propagandă și marketing.

Transformarea politicii în politică-spectacol nu este, însă, numai o problemă mediatico-politică și de comunicare strategică. Transformarea politicii în politică-spectacol ridică, din punctul meu de vedere, o importantă problemă în plan *cognitiv* și *comportamental*. Atunci când mă pronunț în acest fel, am în vedere modul în care percepem și înțelegem politicul și, mai ales, modul în care ne comportăm în spațiul politic. În desfășurarea actelor politice omenirea a resimțit, dintotdeauna, nevoia spectacolului, prezentării și legitimării Conducătorului într-un cadru festiv încărcat cu

emoții și simboluri. Spectacolul politic a însoțit mereu actul politic într-un rol secund, adjuvant. Problema pe care mi-o pun acum este, însă, *de ce spectacolul politic se transformă în politică-spectacol*. De ce din mijloc în spectacolul politic, spectacolul devine *scop* în politica-spectacol și care sunt consecințele acestei transformări? Ce se întâmplă când percepția politicului este modelată mai degrabă de algoritmi și estetici publicitare decât de experiența directă și reflecția critică? Cum am putea percepe politicul altfel decât prin grila scenografică oferită de mass-media și dincolo de obtuzitatea rețelelor sociale? Altfel spus, cum am putea percepe politicul dincolo de aparențe?

Aparență, transparență, trans-aparență ...

Cu un număr de ani în urmă publicam un eseu intitulat *Transparență, trans-aparență ... dincolo de aparență*⁵. Întrezăream atunci pașii de parcurs dincolo de aparențele care ne înconjoară mereu. *Transparența* îmi apărea ca un prim pas prin lăsarea luminii să pătrundă prin noi, nu pentru a fi văzuți complet, ci pentru a scăpa de povara ascunderii. A fi transparent înseamnă, în fond, o formă de curaj: să fii deschis, sincer, chiar vulnerabil uneori. Și atunci, pentru a depăși starea de vulnerabilitate, *trans-aparența* îmi apărea drept pasul următor spre adevăr prin transcenderea transparenței.

Trans-aparența este trecerea prin voalurile identităților asumate sau

impuse dincolo de *aparențe* în aspirația spre ceva mai profund: *esența*. Aparențele, desigur, pot înșela, dar pot și proteja. Ne pot înstrăina, dar și apropia. Uneori, ceea ce este dincolo de aparență nu e ușor de privit. Acolo locuiește adevărul necosmetizat, omul în toată fragilitatea și complexitatea sa. Dincolo de aparențe nu înseamnă neapărat frumusețe, dar înseamnă viață reală. Adevărata întâlnire între două persoane, între *Eu și Tu* în termenii lui Martin Buber, nu se petrece la suprafață, ci în acel spațiu subtil unde aparențele se topesc, iar esențele se ating. Adevărata întâlnire între două comunități, între *Noi și Voi* are loc atunci când transparența intercunoașterii devine pod cultural, iar trans-aparența dialogului intercultural - poarta. Peste ani am realizat că, reluată în cheia filosofiei politice, tema *aparenței, transparenței, trans-aparenței* este pe cât de profundă, pe atât de actuală. În miezul provocărilor politicii-spectacol, am resimțit nevoia să apelez la mai vechile mele preocupări vizând *trans-aparența ca metodă critică și revelatoare dincolo de jocul aparențelor*.

Prinși în jocul înșelător al aparențelor politicii-spectacol constatăm că, paradoxal, cu cât crește volumul știrilor difuzate, multiplicare și neverificate, cu atât este mai ușor să ne dezorientăm, să pierdem limpezimea gândirii și sensul acțiunii. Prinși în plasa rețelelor sociale, bombardati cu știri false, zvonuri și mult zgomot nu reușim să vedem mai limpede și să înțelegem mai bine. Avem acces la tot mai mult și înțelegem tot mai puțin.

Într-o epocă dominată din ce în ce mai mult de rețelele sociale manipulate și politica-spectacol, înțelegerea politicului presupune mai mult decât raportarea la instituții, partide sau lideri. Dincolo de jocul înșelător al aparențelor în cazul instituțiilor, partidelor sau liderilor, *trans-aparența demistificatoare a gândirii critice* ar putea contracara excesele rețelelor sociale și politicii-spectacol îndrumând privirea dezvăluitoare dincolo de suprafața lucrurilor. Pentru a reuși o asemenea performanță avem nevoie, însă, de *schimbarea paradigmei interioare*, avem nevoie de o transformare în plan *cognitiv* și *volitiv* vizând educarea capacității noastre de a asimila trans-aparențele demistificatoare ale gândirii informate și educate. Am nevoie de un alt *model cognitiv-comportamental* !

Trans-aparența este actul prin care ne antrenăm gândirea să nu se lase înșelată de explozia spectacolului poleit și fals promițător, ci să caute intențiile și interesele, structurile și raporturile de putere care nu sunt imediat la vedere. Trans-aparența este *exercițiul privirii critice* antrenate să detecteze fisurile dintre discurs și realitate, imagine și conținut, promisiune și consecințe. Trans-aparența este, de fapt, un *act cognitiv-volitiv* prin care urmărim contracararea derapajelor politicii-spectacol și gestionarea rezonabilă a vizibilului. Trans-aparența devine astfel un *act de justiție cognitivă* care restituie celor invizibili un loc în câmpul politic vizibil. Trăim într-o epocă hiper-ideologizată și hiper-mediatizată în care capacita-

tea de a vedea dincolo de aparențe a devenit o formă de performanță intelectuală și rezistență morală. Într-un astfel de mediu în care știrile devin arme, iar transparența, uneori, o strategie de acoperire, totul este vizibil dar mai nimic comprehensibil. De aceea, *nu mai este suficient să invocăm transparența, trebuie să exersăm trans-aparența*, privirea capabilă să vadă ce nu se arată, să înțeleagă ce nu se spune, să deconstruiască aparențele, să reconstruiască autenticul. Această privire trans-aparență pe care am denumit-o *politoscopică* nu distruge încrederea în politică, ci o reconstruiește dincolo de aparențele instrumentalizate. Este privirea care caută *esența politicului* și *sensul politicității*, acolo unde alții văd doar gesturile mediatice ale politicii-spectacol.

Politoscopia sau dincolo de spectacolul politicii

În era digitală, politicul este mediatizat într-un ritm accelerat. Tehnologiile de comunicare multiplică vocele, dar și confuziile. Algoritmii favorizează polarizarea, iar emoția este distribuită mai rapid decât rațiunea. În acest context, nevoia filtrului critic al privirii *politoscopice* este mai urgentă ca niciodată. Instrumentele digitale pot fi folosite pentru documentare, investigație, analiză, dar fără o *radiografiere politoscopică dublată de o educație democratică*, fără o cultură a verificării și a reflecției, instrumentele digitale devin, după cum s-a văzut în alegerile prezidențiale din

România anilor 2024-2025, doar prelungiri ale spectacolului mediatic și amenințări la adresa democrației deliberative.

Pentru a preîntâmpina asemenea situații, politoscopia în calitate de metodă critică trebuie să-și asume un set de instrumente și principii care să depășească simpla descriere a spectacolului politic. În primul rând, o *analiză discursivă*, capabilă să distingă între limbajul informației și cel al performanței. În logica post-adevărului, mesajul politic nu mai este evaluat prin criteriul factualității, ci prin forța sa de a genera *efecte de realitate*. Politoscopia caută tocmai să dezamorseze aceste efecte, examinând modul în care retorica emoțională, hiperbola și fragmentarea mediatică construiesc adevăruri parțiale, aparent persuasive, dar superficiale și instabile. Un al doilea instrument este *deconstrucția simbolică* – o lectură atentă a imaginilor, a gesturilor și a ritualurilor politice care însoțesc spectacolul mediatic. Într-o lume guvernată de vizual, imaginea devine purtătoarea principală a sensului politic: ea nu reflectă realitatea, ci o produce. Astfel, „politoscopul” contemporan trebuie să funcționeze și ca un cititor de semne, un hermeneut al aparențelor, capabil să descifreze codurile estetice și afective prin care puterea își legitimează existența. În fine, *politoscopia* implică și un *principiu al contextualizării*, o încercare de a readuce discursul politic în orizontul său social, economic și cultural. Spectacolul rupe mesajul de context, îl izolează în bucla emoției imediate. Privirea politoscopică face con-

trariul: re-ancorează imaginea în realitate, re-pune fragmentul în narațiunea mai amplă a societății. Această re-conectare la context are o valoare etică – ea restabilește responsabilitatea cuvântului și a reprezentării. Prin articularea acestor trei dimensiuni – analiza discursului, deconstrucția simbolică și contextualizarea critică – politoscopia se constituie ca un *model cognitiv reflexiv*, menit să restituie profunzime actului politic. Ea nu urmărește doar demontarea iluziilor, ci și recâștigarea unei *transparențe funcționale* a spațiului public: o zonă în care cuvântul, imaginea și fapta pot redeveni suporturi de sens, nu doar instrumente de manipulare.

În societatea spectacolului, „politica la vedere” se face în fluxul știrilor și imaginilor mediatice în studiourile de radio sau TV. Aparențele sunt gestionate de aparatele de propagandă, serviciile secrete, stăpânii rețelelor de internet și unii profesioniști media, iar transparența este mimată ca spectacol al onestității, „teatru al adevărului”, dar scena rămâne manipulată din culise. De aceea, cred că doar o viziune trans-aparentă avizată, consecventă și curajoasă ar mai putea demonta jocul pervers și periculos al iluziilor politice livrate de forțele autoritarist-populiste, demagogico-naționaliste, pseudo-suveraniste și xenofobe.

Dar, o viziune trans-aparentă avizată are nevoie de o „baterie” de concepte cuprinzătoare și percutante. În opinia mea, acestea ar fi: *political* - esența existențială și conflictuală a vieții politice/fundamentul conflictual și decizional al societății; *politica* - expresia concretă și practică a poli-

ticului/organizarea și guvernarea societății prin gestionarea relațiilor de putere; *politicitatea* – capacitatea unui fenomen de a fi sau a deveni politic/gradul în care ceva aparent neutru este sau devine politic; *politica-spectacol* – politica deturnată prin spectacol/teatralizarea și mediatizarea excesivă a politicii cu scopul manipulării prin divertisment și, bineînțeles, conceptul de legătură dintre toate acestea și trans-aparență, *politoscopia* (polito-scopia/*politikós* – *skopéo*) demersul critic de „vizualizare” sau „radiografieră” a politicii/privirea analitică a modurilor în care politicul se manifestă, este reprezentat și perceput.

Într-o exprimare lămuritoare aș adăuga că, inspirată de teoria lui Guy Debord despre „societatea spectacolului”, expresia „politica-spectacol” înseamnă pentru mine *politica percepției manipulate*, un „reality-show politic” caracterizat prin reprezentarea mediatică a realității politice, primatul imaginii în raport cu faptele politice și al puterii scenice în raport cu exercițiul efectiv al puterii. Politica-spectacol deturneză, astfel, atenția publică de la structurile reale, procesele și deciziile complexe focalizând-o spre gesturile simbolice, scenografiile mediatice și impulsurile emoționale. Riscul? Ascensiunea autoritarismului populist și voluntarismului politic mascate prin spectacolul propagandistic demagogic și, implicit, criza democrației deliberative deturnată prin derapajele politicii-spectacol. Asistăm, în fond, la inversarea raportului dintre politică și media: *nu realitatea politică este reflec-*

tată de media, ci media (re)creează o „realitate” vulnerabilă, și anume, criza democrației deliberative.

În exercițiul trecerii de la aparență la trans-aparență, *politicitatea* se prezintă ca dimensiunea constitutivă a politicii în orice formă de manifestare a acesteia: *relații de putere* (prieten-dușman, putere-opoziție, dominare-subordonare, conducere-ascultare, manipulare-influențare); *structuri instituționale*; *acțiuni și reacțiuni*; *propagandă și ideologii*; *constructe ideatice*. Dacă *politicitatea* este „energia” care face ca anumite relații, structuri, fapte și idei să fie politice, *politoscopia* este aparatul analitic care le investighează. Politoscopia și *politicitatea* se află într-un raport de *observator-observat*, în care *politoscopia* încearcă să dezvăluie unde și cum se manifestă *politicitatea* în diverse spații de acțiune. De pildă, dacă am cerceta prin filtrul *politoscopiei* o piesă de teatru de Shakespeare, precum *Richard al III-lea*, am putea identifica manifestările paroxistice ale *politicității* în ambiția și setea de putere a personajului principal și traseul sângeros și brutal prin care acesta își croiește drum spre tronul Angliei. Ca orice politician viclean, în clipa în care ia puterea, Richard transformă lumea într-un „teatru” în care el este simultan actor și regizor. *Politicitatea* apare aici ca o dramă ce prezintă ascensiunea și căderea unui tiran care, dintr-un posibil garant al legii, devine un tâlhar și un ucigaș blestemat de semenii săi.

Politoscopia este, așadar, acea abordare critică, inter-disciplinară care nu rămâne la suprafața lucrurilor

și nu se lasă înșelată de jocul aparențelor politicii-spectacol. Politoscopia presupune o privire „în profunzime” în stare să descopere unde și cum se manifestă politicitatea într-o lume dominată de simulacru. Ea nu se mulțumește cu analiza instituțională clasică, ci cercetează limbajul, imaginile, simbolurile, tehnologiile și afectele implicate în fenomenul politic. Dacă politicitatea este substanța vie a politicului, iar politica-spectacol – forma sa vidată, atunci *politoscopia este gestul reflexiv de a distinge între acestea, de a restabili un raport critic între aparență și esență*. Într-o lume în care politica riscă să devină un simplu spectacol, fără conținut sau responsabilitate, politoscopia devine un act de rezistență morală și intelectuală. Prin aceasta putem reînoda firul rupt între politicitate și politicul autentic, respingând iluziile mediaticе și regăsind în gesturile cotidiene sau colective o politică vie, profundă, transgresivă. Este, poate, una dintre puținele forme prin care cetățeanul educat și bine intenționat mai poate regăsi un sens în actul politic.

Conchizând, *politoscopia* este instrumentul de analiză a politicului, politicității, și politicii-spectacol, *gestul reflexiv de a distinge între acestea și a înlesni prin trans-aparență accesul spre esență*. Aceasta deoarece transparența fără trans-aparență poate cădea în naivitate, trans-aparența fără politoscopie într-un exces analitico-interpretativ, iar politica fără conștiința politicității într-o simplă administrare a iluziilor. Strategia politoscopice nu este doar un exercițiu teoretic, ci o propunere pentru reumanizarea

politicii. Prin demontarea spectacolului, putem redescoperi politica drept ceea ce ar trebui să fie: un spațiu de negociere, de conflict argumentativ, de construcție colectivă a viitorului. Nu este vorba de a elimina complet dimensiunea simbolică a politicii – gest imposibil și, poate, de nedorit –, ci de a o subordona unei exigențe de responsabilitate și adevăr. Într-o lume în care politica tinde să devină divertisment, privirea politoscopică este un gest de rezistență intelectuală și morală. Ea ne cere *nu doar să privim, ci să înțelegem; nu doar să reacționăm, ci să reflectăm; nu doar să alegem, ci să ne implicăm*. Este, în cele din urmă, un apel la luciditate și la curajul de a vedea dincolo de cortină. Așadar, miza în era post-adevărului nu este doar de a „vedea” puterea, ci de a o înțelege dincolo de spectacolul propriilor aparențe și transparențe simulate. Doar astfel am putea reconstrui o politică vie și autentică în care cetățeanul nu se mai complăce în postura de consumator al aparențelor și transparențelor simulate.

Dincolo de logica binară a „adevărului unic” și a „minciunii complete”. Despre adevărurile funcționale și explorarea trans-aparențelor în era post-adevărului

În era post-adevărului și accelerării mediaticе, politica-spectacol se multiplică și se reconfigurează într-un fenomen politico-mediatic tot mai difuz și confuz. În asemenea circumstanțe, adevărul nu mai este un reper cognitiv, nici moral. Din păcate, de

foarte multe ori, „adevărul” devine un vector de influență afectivă și simbolică, un pseudo-adevăr. Mai mult, emblematic pentru această mutație, fenomenul politico-mediatic trumpis, nu constă doar într-o distorsionare a faptelor, ci într-o *rescriere a regulilor jocului discursiv* în care ceea ce contează nu este adevărul, ci spectacolul, nu validitatea, ci virulența, nu coerența, ci captarea atenției. În aceste circumstanțe, orice demers critic frontal riscă să alunece într-o replică de tip reactiv întărind, astfel, strategia emoțională și polarizantă a sistemului mediatic trumpist.

Tocmai din acest motiv, în epocile marcate de crize profunde, fie ele geopolitice, morale sau epistemice, ideea de adevăr pare a fi supusă unei duble presiuni: pe de o parte, tentația *absolutizării*, adesea instrumentată politic sau ideologic; pe de altă parte, pericolul *relativismului* care goleşte adevărul de orice forță normativă. Perspectiva propusă aici ne invită să ieșim din logica binară a „adevărului unic” și a „minciunii complete” și să acceptăm o abordare mai nuanțată, mai matură, care recunoaște complexitatea situațiilor istorice și politice. O posibilă ieșire din această situație ar fi *valorificarea adevărilor funcționale prin explorarea trans-aparențelor*. Prin adevăruri funcționale înțeleg adevărurile poziționate, provizorii, adaptate circumstanțelor, dar refuzând dictatul, absolutismul și ne-sacrificând propria dimensiune etică. Adevărurile circumstanțiale sunt acelea care, în contexte tensionate, permit *menținerea dialogului in-*

tercultural și a unei *forme minimale de încredere intersubiectivă*. Între tentația absolutismului și pericolul anarhismului apare, așadar, o posibilă cale de echilibru: *adevărul funcțional*. Adevărul funcțional nu este un adevăr slab sau oportunist, ci unul adaptat circumstanțelor, capabil să medieze între realități conflictuale fără a trăda principiile fundamentale ale demnității umane și coexistenței rezonabile.

Conceptul de „explorare a trans-aparențelor” vine în sprijinul acestei idei. El implică o luciditate critică, o formă de vigilență intelectuală care refuză versiunile simplificatoare ale realității și caută să pătrundă dincolo de aparențe, propagandă sau discursuri hegemonice. Într-o lume în care comunicarea este adesea manipulată și opiniile publice sunt polarizate, *a vedea dincolo de suprafața lucrurilor devine un act de cunoaștere profundă, responsabilitate civică și altitudine morală*. Această paradigmă capătă relevanță acută în analiza unor contexte politice contemporane, cum este războiul din Ucraina. Președintele Volodimir Zelenski se confruntă cu o situație în care discursul adevărat despre agresiunea Federației Ruse, rezistența ucraineană, violarea principiilor dreptului internațional nu poate fi separat de necesitatea negocierii, păstrării dialogului și identificării unor căi de mediere. Oricât de evident ar părea adevărul într-un conflict între un stat democratic, suveran și un regim autocratic, invadator, politica reală este rareori clară. Mediat prin liderii internaționali, un armisti-

țiu între statul democratic care își apără suveranitatea națională și statul autocratic invadator reclamă totdeauna re-evaluarea constantă și atentă a granițelor dintre principialitatea etică și funcționalitatea politică.

În aceste circumstanțe, însă, adevărul funcțional nu se confundă cu cinismul. El nu cere sacrificarea valorilor, ci o formă de inteligență politică și morală care știe că, în anumite momente, a păstra deschis canalul dialogului este în sine un act de curaj etic, nu de slăbiciune. El este adevărul care menține punțile între subiecte aflate în conflict, oferind o bază minimă de încredere intersubiectivă, esențială pentru orice reconciliere viitoare. Dintr-o perspectivă filosofico-politică, această abordare se aliniază unei tradiții ilustre care pleacă de la pragmatismul lui William James sau John Dewey și ajunge la teoriile deliberative ale lui Jürgen Habermas. În aceste concepții, adevărul nu este doar o corespondență cu realitatea, ci și un *construct intersubiectiv*, verificabil prin dialog, negociere și consens temporar. Dar, spre deosebire de o formă de pur constructivism, adevărul funcțional cere ancorarea într-un *nucleu etic minimal*, fără de care dialogul devine manipulare, iar compromisul – pur oportunism. Într-o lume tensionată marcată de războaie, populism și colapsul încrederii publice, adevărul funcțional nu este un lux, ci o necesitate. Adevărul funcțional este forma de adevăr care permite, uneori, *supraviețuirea morală în condițiile compromisului politic*. Este un adevăr fragil, dar viu și, tocmai de

aceea, profund uman.

În circumstanțele actuale denumite și „era post-adevărului”, suntem puși în situația căutării adevărului funcțional, un adevăr pragmatic, decent sub aspect moral, care nu urmărește impunerea unei versiuni finale a realității, ci menținerea unui spațiu de comunicare și reflecție protejat. Această alegere este ghidată de nevoia *rezilienței morale* și *conviețuirii interculturale* în interiorul societăților democratice și multiculturale. Într-o lume fragmentată, polarizată, alimentată cu anxietate identitară, singura soluție viabilă pe termen mediu și lung este *reconstrucția încrederii* între profiluri psihoculturale și stiluri de viață diferite. Iar această reconstrucție începe cu adevărurile funcționale și felul în care vorbim unii cu alții sau, mai întâi, cu felul în care vorbim cu noi înșine. În acest context, cultivarea adevărului funcțional devine o „ancoră” care permite păstrarea coerenței relaționale, încrederii interpersonale și interculturale în orizontul coeziunii sociale și rezonabilității asumate. În epoca post-adevărului, atunci când dreptul forței sfidează forța dreptului, când faptele sunt eclipsate de narațiuni manipulatorii, naționaliste, xenofobe, rasiste, iar inteligența artificială începe să își dezvăluie potențialul enigmatic, adevărul funcțional apare ca un posibil criteriu de rezonabilitate și viabilitate socială în numele securității umane și al securizării interculturale.

Coda: Cât spectacol și cât adevăr mai rămân în urma trumpismului?

Trumpismul este mai mult decât o ideologie politică. Trumpismul a fost și rămâne un fenomen politico-mediatic cu un puternic impact socio-cultural. Născut dintr-un amestec de frustrare socială, scepticism față de elite și talent mediatic, trumpismul a reușit să transforme discursul politic într-un spectacol permanent și spectacolul politic într-o politică-spectacol. Dar, odată ce aplauzele se vor stinge și cortina va cădea, anticipăm întrebările care ar urma: cât din acest fenomen a fost realitate și cât doar o iluzie bine regizată? Ce consecințe pe termen lung s-ar putea întrevedea? Desigur, dimensiunea spectaculară a trumpismului primează. Donald Trump a intuit perfect foamea de atenție a lumii moderne și a hrănit-o cu fraze șocante, mitinguri de campanie eternă și o prezență mediatică inepuizabilă. Politica s-a transformat într-un show, iar electoratul – într-un public captiv, deseori mai atras de dramă decât de soluții. De altfel, tocmai această teatralizare a realității a făcut ca adevărul, deja greu de distins în era post-adevăr, să fie tot mai relativ.

Cu toate acestea, sub masca spectacolului, există și un strat de adevăr. Trumpismul a dat glas unei părți tăcute, sau ignorate, a Americii: oameni afectați de globalizare, schimbările sociale rapide, pierderea reperelor culturale tradiționale. El nu a creat aceste tensiuni, ci le-a exploatat. În acest sens, trumpismul este mai degrabă un simptom decât o cauză, un efect al unui sistem care, în ochii multora, și-a pierdut legitimitatea. În urma trumpismului rămâne o moștenire paradoxală: pe de o parte, distrugerea unor standarde de comunicare politică și decredibilizarea adevărului obiectiv; pe de altă parte, scoaterea la lumină a unor probleme reale și adânc înrădăcinate în societate. Spectacolul a fost forma, dar adevărul – oricât de incomod – a fost conținutul. Conchizând, trumpismul nu poate fi redus nici la o farsă mediatică, nici la un simplu populism golit de sens. El este o combinație tulburătoare și derutantă între spectacol și adevăr, între manipulare și vocea autentică a nemulțumirii. Iar lecția pe care o lasă în urmă este că, într-o lume în care emoția încearcă să copleșască rațiunea, adevărul trebuie apărut cu discernământ atunci când vine împachetat în hainele politicii-spectacol.

Note

¹ Vlad Iacob, „Cum a ajuns Donald Trump, de la un intrus în politică, cel mai puternic om al Planetei” <https://ziare.com/donald-trump/ascensiune-politica-cel-mai-puternic-om-al-planetei-1918306>, (accesat 16.11.2025).

² „Donald Trump launches presidential campaign”, *Agence France-Presse*, June 16, 2015.

³ Donald J. Trump with Tony Schwartz, *The Art of the Deal*, Random House Publishing Group, New York, 2009. Donald Trump, the Billionaire Who Returns, Euronews,

June 16, <https://www.euronews.com> (Accessed October 26, 2025).

- ⁴ Codrin-Liviu Cuțitaru, „Politică supra-realistă”, *Ziarul de Iași*, 6 februarie 2025

Bibliografie

Cărți

TRUMP J. Donal with SCHWARTZ, Tony, *The Art of the Deal*, Random House Publishing Group, New York, 2009.

Resurse online

CARPINSCHI, Anton, „Transparență, Trans-aparență ... Dincolo de aparență”, în *Arhitectura*, nr. 4/2011.

CUȚITARU, Liviu-Codrin, „Politică suprarealistă”, *Ziarul de Iași*, 6

- ⁵ Anton Carpinski, „Transparență, Trans-aparență ... Dincolo de aparență”, în *Arhitectura*, nr. 4/2011.

februarie 2025.

IACOB, Vlad, „Cum a ajuns Donald Trump, de la un intrus în politică, cel mai puternic om al Planetei” <https://ziare.com/donald-trump/ascensiune-politica-cel-mai-puternic-om-al-planetei-1918306>.

„Donald Trump launches presidential campaign”, *Agence France-Presse*, June 16, 2015.

„Donald Trump, the Billionaire Who Returns”, *Euronews*, June 16, <https://www.euronews.com>.

The Power of Words and Polarizing Rhetoric as a Tool of Electoral Seduction: The Anatomy of Donald Trump's Speeches

Georgeta CONDUR

Abstract: *This article analyzes Donald Trump's campaign speeches from the 2024 presidential race, beginning with the launch rally in Waco, Texas (March 2023), and culminating with the Madison Square Garden speech (October 2024). Conducted from a European perspective, the study employs a multimodal approach that combines quantitative measures (lexical diversity, sentence length, readability) with qualitative thematic coding. Results indicate a consistent reliance on short sentences, low readability indices, and repetitive vocabulary, enhancing accessibility and memorability, thereby confirming the conclusions of prior comprehensive studies in the scholarly literature. Thematic analysis highlights recurrent devices such as self-praise, populist appeals, simplification, and the alternation of fear and hope. The rhetorical signature of Trump's discourse is characterized by a cyclical structure—enthusiasm, threat, promise, mobilization—aimed at fostering emotional cohesion and reinforcing collective identity. Without adopting an ideological stance, the study concludes that Trump's discourse is rhetorically effective, regardless of whether one approves of its content, illustrating the enduring power of language to reshape democratic politics.*

Keywords: *Donald Trump, rhetorical strategies, communication, campaign speeches, discourse analysis.*

Introduction: Cultural Dissonance and Rhetorical Efficiency

In the contemporary political landscape, Donald Trump's speeches continue to elicit divergent reactions – not only within the United States, but especially beyond its borders. For many authors and especially for European observers, his formulations often appear shocking, aggressive, or even incompatible with the norms of

democratic discourse. When analyzing Trump's "rhetorical signature", many authors speak of norm destruction¹, violent rhetoric², hate speech, or dehumanizing language³. Some journalists have even attempted to catalogue cases in which a link can be found between Trump and various concrete attacks or threats carried out by other individuals⁴. When a leader's rhetoric is characterized in this way by multiple sources, one would expect that person to be the repre-

sentative of an extremist group, most likely a fringe movement. Yet Donald Trump won elections (not just once, but twice), in the country often considered the ‘beacon of democracy’, and he occupies the position once metaphorically referred to as the ‘Leader of the Free World’. This is why it is important to understand why, within the American context, such utterances were not only tolerated, but frequently applauded and internalized by a significant segment of the electorate.

This cultural-discursive dissonance raises essential questions about the function of polarizing rhetoric, the ethos constructed by Trump, and the mechanisms of electoral seduction activated through language. Before adopting any ideological stance, it is useful to explore – through the analytical tools offered by political science and communication studies – how the favorable reception of a discursive style that appears narcissistic, vain, or hyperbolic (his discourse rated high for grandiosity as early as 2015, during the Republican primaries, when Trump secured his first nomination⁵) can be explained.

It remains a puzzling question how Trump managed to remain electorally ‘unpunished’, despite a considerable series of inappropriate statements, exaggerations, and even demonstrably false claims. The present analysis seeks to identify some of the explanatory factors behind this phenomenon. Of course, numerous elements contributed to Trump’s rise, and not all of them are related to rhetoric. Nevertheless, this paper fo-

cuses on the discursive dimension, as we argue that Trump did not win *in spite* of his rhetoric, but also *because* of it.

Constructing the Persona: From Entertainment to Political Performance

In political communication, the communicator is part of the electoral offering. It is therefore essential to analyze not only the speeches themselves, but also the persona and communication style. In this regard, we must begin with the way Donald Trump’s figure has been constructed and consolidated within the American imaginary.

As is well known, Donald Trump’s public persona did not originate in politics, but in televised entertainment – as the host of the successful show *The Apprentice* (NBC, 2004-2015). There, he was portrayed as an authoritarian, efficient, and unforgiving leader, famous for the catchphrase “You’re fired!” – a line that became emblematic of his direct and unapologetic style. Without dwelling on this well-known part of his biography, it is enough to recall a moment reported in the American press: a child with cancer, a fan of the show, asked Trump to come and personally say “You’re fired!” to him⁶. Episodes like this highlight the emotional imprint and symbolic power of his media presence, which is not always evident to the European public. What is noteworthy is that, upon entering politics, Trump did not

seem to attempt to reshape his *Apprentice* persona to enhance credibility, but instead carried that same persona into politics. It is particularly paradoxical that one of the main qualities his supporters value in him is authenticity. As Hall, Goldstein, and Ingram (2016) observed, this suggests that the genre of reality TV may succeed in manufacturing ‘authenticity’ through the seemingly magical qualities that arise from the form’s inherent ambiguity⁷.

Academic literature has frequently addressed Trump’s personality since his entry into politics, most often in critical terms. A simple Google Scholar search reveals at least 49 article and book titles that include both “Trump” and “narcissism” or “narcissist”, and over 21,000 texts that contain these terms simultaneously.

Nevertheless, even in critical articles, certain traits are mentioned that may partially explain the appeal he exerts on the public. One is that he “fills the room”⁸ with his presence - he immediately draws attention and dominates the atmosphere. Another is his almost instinctive ability to radicalize both supporters and opponents. “Despite his fondness for gilded touches, Trump evinces not a Midas touch, but a Moses touch - an extraordinary talent for planting a stake in the ground and dividing the landscape before him”⁹, as one editorialist put it. Finally, another frequently cited trait is his use of humor reminiscent of stand-up comedy¹⁰. This helps explain why, for part of the American public, his statements are

not interpreted literally, but as part of a performative “show” convention. This particular characteristic poses significant democratic risks, due to its potential to normalize inappropriate ideas and expressions, making it difficult to discern where stylistic exaggeration ends and serious intent begins. In the same vein, his systematic use of paralipsis/apophasis provides plausible deniability, enabling him to subsequently dismiss controversial remarks as jokes or sarcasm¹¹, or by claiming he never actually uttered them.

Ultimately, we must emphasize the challenge encountered by European audiences - typically exposed only to brief excerpts of Trump’s most provocative statements circulated by their national media - in fully grasping the appeal he exerted over segments of the American electorate and the ways in which such statements are interpreted and accepted within that cultural and political context.

Overall, his supporters perceive him as an authentic leader who “tells it like it is” and rejects the hypocrisy of traditional political discourse. His rhetoric is seen as a form of brutal and sometimes humorous honesty that validates collective frustrations and aspirations. Social media platforms, through algorithms that favor divisive and spectacular content, have amplified this appeal.

Methodology

There is ample specialized literature offering comprehensive quantita-

tive and/or qualitative analyses of Trump's speeches, among which we may mention: Lamont, Park, and Ayala-Hurtado (2017) conducted a computer-assisted qualitative analysis (using NVivo) of 73 formal speeches delivered by Donald Trump during the 2016 electoral campaign, which explored his appeal to the American white working class¹²; Conway and Zubrod (2022) analyzed the linguistic complexity of both Trump and Biden, concluding that their low level of complexity is partially the continuation of an ongoing historical decline in presidential discourse¹³; Zhou et al. (2024) examined 35 presidential debates from 1960 to 2020, 67 State of the Union addresses (1961-2022), and 187 campaign speeches from 2008 to 2020, and found evidence that Donald Trump's speech patterns diverge from those of all major party nominees for the presidency in recent history, with the observed difference between Democratic and Republican candidates being minor compared to the gap observed between Trump and everyone else¹⁴; Savin and Treisman studied a monthly series of Trump's addresses from 2015 to 2024, comparing them to speeches by other U.S. presidential candidates and world leaders since 1952, and concluded that Trump's use of violent vocabulary has intensified over time¹⁵.

Considering the extensive scholarly corpus that has examined a wide range of Donald Trump's speeches since 2015 (beginning with the Republican primary elections) and

traced their diachronic evolution, the present study deliberately adopts a narrower analytical scope, concentrating on the 2024 electoral campaign and, more specifically, on its pivotal moments.

As an initial step, we conducted a multimodal analysis of all campaign speeches broadcast live on the *Right Side Broadcasting Network (RSBN)* YouTube channel¹⁶. This analysis systematically considered both non-verbal dimensions (gestures, facial expressions, posture, proxemics) and para-verbal dimensions (intonation, rhythm, pauses, vocal intensity, and variations in tone). The RSBN broadcasts proved particularly valuable for advancing our understanding of the phenomenon under study. Beyond delivering Trump's speeches in full, these livestreams began before his arrival, enabling observation of the broader rally environment, including the atmosphere, interactions with participants, and the contributions of introductory speakers.

The purpose of this multimodal approach was to capture how political messages are constructed not only through verbal content but also through expressive and performative elements, to identify rhetorical and persuasive strategies used to reinforce collective identity and mobilize audiences, and to assess the consistency between verbal discourse and its nonverbal and paraverbal supports.

Given that the speeches displayed a high degree of structural and rhetorical similarity (with the exception of

segments addressing current news or state-specific issues) and a recurring discursive pattern was identified, we ultimately conducted a quantitative and qualitative content analysis limited to the transcripts of two major campaign speeches delivered by Donald Trump:

- Waco, Texas (March 25, 2023)¹⁷ – the first speech of his 2024 presidential campaign;

- Madison Square Garden, New York (October 27, 2024)¹⁸ – delivered near the end of the campaign, an emblematic speech due to the symbolic venue, the massive audience, and the strategic timing just ahead of the election.

For comparative purposes, I also examined selected speeches by Barack Obama and Joe Biden.

The texts were subjected to both quantitative and qualitative analysis, following the exclusion from the transcripts of interventions by other speakers, campaign spots, and time stamps. The quantitative analysis (lexical frequencies, syntactic complexity, readability index) was conducted using Voyant Tools¹⁹, while the qualitative analysis (thematic coding) involved manual tagging of significant excerpts using Taguette²⁰.

Results of the Quantitative Analysis

The *duration* of the two speeches was broadly similar. Donald Trump's speech at the Waco rally in 2024 lasted 1 hour, 30 minutes, and 28 seconds (including very short inter-

ventions by other speakers and non-speech elements such as chants or applause) and Trump used 13,688 total words, 2,056 being unique word forms. The Madison Square Garden speech lasted 1 hour, 18 minutes, and 15 seconds (including two video ads), also placing it in the category of long-form addresses, with a total of 10,568 words and 1,642 unique lexical forms.

Vocabulary diversity was measured at 0.150 at the Waco rally and 0.155 at Madison Square Garden (MSG), which represents a moderate to low value. This can be attributed to the length of the text and the intentional repetition of thematic terms.

The *average number of words per sentence* is 11.7 in Trump's Waco speech and 10.7 in his MSG speech, compared to 13.3 in Biden's 2024 State of the Union address and 20.6 in Obama's 2008 nomination acceptance speech. This indicator suggests a fragmented and rhythmic style, oriented toward immediate impact. Our findings confirmed previous observations, such as those of Kayam, who noted this tendency²¹ from the early years of Trump's political career. Consistent with this, Zhou *et al.* (2024) found that Trump's sentences are markedly shorter (10.4-14.5 words), whereas those of other presidents and candidates typically range from 17.6 to 24.4 words²².

The *Readability Index (RI)*, derived from the Flesch-Kincaid Grade Level formula, which estimates the educational level required to com-

prehend a text, is 6.615 in Trump's Waco speech and 5.643 at Madison Square Garden, both corresponding to a middle school level. Obama's speech scores 8.974, and Biden's 9.351, reflecting a high school level and a more complex style typical of institutional discourse. It should be noted, however, that since American politicians typically use teleprompters with pre-written speeches, a lower RI does not necessarily imply an inability to address a more educated audience. While such a score could in some cases reflect limited complexity, it more often indicates a deliberate strategy of accessibility and memorability for broader audiences.

Our findings are fairly consistent with previous research, such as Kayam's analysis of Trump's media interviews and debates during the 2016 US presidential primary campaign. Using three widely employed readability formulas (Flesch–Kincaid, SMOG, and Gunning-Fog), Kayam found that Trump's language required only a fourth- to fifth-grade level of education (9- to 11-year-olds) to be understood, whereas the average score of other candidates was at a ninth-grade level (14- to 15-year-olds)²³. By contrast, our results point to a sixth- to seventh-grade level, which is slightly higher, but still reflects low readability. This difference can be explained by the nature of the material analyzed: Kayam focused on spontaneous interviews and debates broadcast on television, while our corpus consists of rally speeches. Finally, Kayam concluded that Trump's use

of low readability and simplicity of language functions as a rhetorical strategy to gain popularity, an interpretation that closely parallels our own findings.

Although the changes are not substantial, we note that both the number of words per sentence and the RI decreased from Waco to MSG, suggesting that as the audience grew larger and the elections drew nearer, the complexity of the speech declined – possibly as a deliberate rhetorical strategy.

After excluding connecting words and non-political terms characteristic of the English language, the *25 most frequent terms* in the Waco speech were: *people* (103), *great* (58), *country* (57), *China* (41), *think* (39), *nation* (37), *thank* (36), *good* (36), *right* (28), *time* (27), *president* (25), *years* (26), *America* (22), *guy* (22), *Biden* (22), *Trump* (20), *history* (20), *state* (19), *office* (19), *new* (19), *love* (18), *Russia* (17), *Texas* (17), *states* (17), *man* (17). It is noteworthy that China was explicitly mentioned 41 times, which, given the length of the speech, amounts to an average of almost one mention every two minutes, and that Trump referred to his own name 20 times.

In the symbolic speech at MSG, the *25 most frequent terms* were: *country* (68), *great* (61), *people* (49), *years* (31), *think* (29), *right* (28), *America* (25), *thank* (24), *Kamala* (24), *American* (24), *world* (22), *history* (21), *beautiful* (21), *vote* (19), *new* (19), *love* (18), *win* (17), *president* (17), *little* (17), *good* (17), *bor-*

der (17), nice (16), time (15), job (15), big (14). Somewhat surprisingly, given his characteristically combative style, positively connoted terms dominate, reinforcing affective cohesion. Statistically, considering the length of the speech, Trump uttered “country” and “great” nearly once per minute, “thank” approximately every 3 minutes, and “love” about every 4 minutes. Furthermore,

we note that references to China and Russia, as well as Trump's own name, no longer appear among the most frequent terms.

A word cloud visualization (Cirrus diagram) was also generated, in which higher-frequency words appear larger. For the Madison Square Garden speech, the diagram is presented as shown in Figure 1.

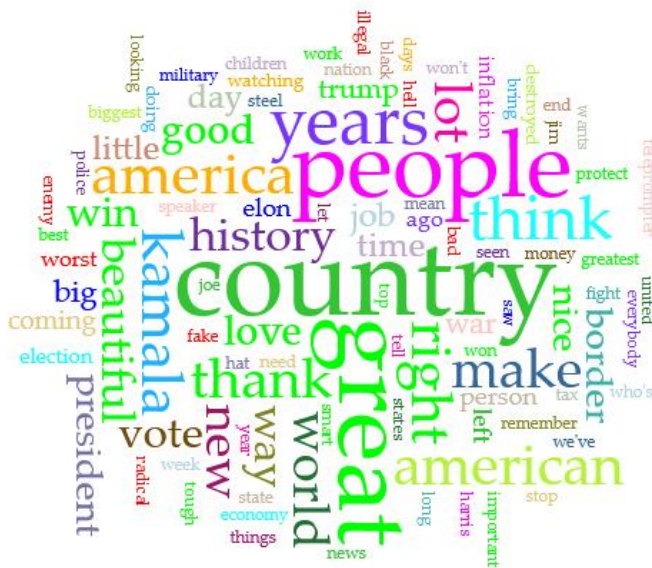

Figure 1. *Cirrus diagram for Donald Trump's speech at the Madison Square Garden, October 27, 2024*

Qualitative Analysis: Thematic Coding and Rhetorical Structure

Although the two speeches shared similar structure, themes, and rhetorical strategies, qualitative analysis highlights distinct emphases. In Waco, Trump focused heavily on his rivalry

with Ron DeSantis, GOP internal dynamics, and framed narratives of loyalty and betrayal, while also drawing on endorsements from Texas allies. By contrast, the Madison Square Garden speech placed far less emphasis on intra-party rivalries and instead targeted Vice President Kamala Harris as the central adver-

sary. These differences should be understood as variations in emphasis rather than fundamental divergences, since the overall rhetorical framework remained largely consistent across both events.

To complement this manual comparison, thematic coding was subsequently conducted using *Taguette*. This procedure enabled systematic identification of recurring rhetorical devices and emotional registers. The categories identified, together with illustrative excerpts, include:

- Narcissism (self-praise, hyperbole): “(...) at levels that nobody’s ever seen before”; “Together over four incredible years, we achieved more than virtually any administration of history”; “I am the only candidate who can make this promise. I will prevent World War III.”

- Populism (collective identity, us vs. the corrupt elite): “This nation does not belong to them. This nation belongs to you”; “I am your warrior. I am your justice”; “We are one movement, one people, one family, and one nation under God”; “We will throw off the corrupt political class.”

- Simplification (short phrases, absolute promises): “I will end inflation”; “I will restore free speech”; “We will totally obliterate the deep state”; “We’re going to clean it up”.

- Authority (centralization of power): “I will protect our borders”; “I will immediately ban all sanctuary cities”.

- Negative emotion – Fear (construction of external threat): “When a criminal crawls into your house at

night...”; “They’re allowing criminals from all over the world to enter our country”.

- Positive emotion – Hope (promise, cohesion, pleasant sentiments): “Together, we will make America great again”; “We will win, win, win”.

- Opponent discrediting (direct attack): “Kamala, you’re fired. Get out. Get out”; “Kamala’s gross incompetence disqualifies her from being president of the USA”; “She’s unfit for office”; “You could take the five worst presidents in American history and put them all together, and they would not have done the damage that Joe Biden has done”.

Finally, all Trump’s speeches concluded with a ritualized segment²⁴, repeated across campaign rallies with minor textual variations but tonal shifts. This passage evokes America’s founding mythology and ideals of national unity, functioning as a closure device that is cinematic, emotionally resonant, and ideologically anchoring.

As a recurrent pattern, Trump’s speeches follow a cyclical structure: enthusiasm → threat → promise → mobilization, illustrating a performative rhythm designed to generate predictability, cohesion, and collective energy. In a manner perhaps surprising given the way Donald Trump’s personality is often perceived, he proved to be rather disciplined during the campaign. With only minor digressions, he maintained the overall structure and rhetoric, and consistently repeated key passages at each rally.

Conclusions

Donald Trump's campaign speeches reveal a polarizing and mobilizing rhetoric that is difficult to fully grasp outside the American cultural context, without engaging with the speeches in their entirety or considering how the Trump persona was shaped through *The Apprentice*. Viewing isolated fragments, often broadcast by mass media, can distort perceptions of the rhetorical and emotional dimensions of his discourse.

The impact and success of these interventions can be explained by a convergence of factors: a political climate shaped by widespread dissatisfaction with Democratic ideology and mounting economic discontent, which left large segments of the public feeling excluded; a communicator with a strong personality who "fills the room" and, drawing on prior celebrity status, positions himself as a powerful, authentic, and unapologetic figure; the use of stand-up comedy-style humor, which allows the audience to laugh at otherwise serious issues and to accept excesses as part of the performance; a message built on repetition, simplification, and the alternation of positive and negative emotions; a fragmented style with short, memorable phrases; accessible language regardless of the audience's educational level; a well-balanced mix of familiar elements and novelty; and, last but not least, the ability to make many voters who felt abandoned by the political system feel good about themselves and proud of who they are.

The voice and tone of the speech are essential in this rhetorical equation: the often-shifting tone – ranging from firmness and authority to more relaxed or humorous moments – keeps the audience alert and engaged. A sustained rhythm, dramatic intonations, and vocal emphasis contribute to shaping a vivid and captivating performance, in which each tonal shift serves to amplify emotional impact and strengthen the affective bond with the audience.

The final segment, ritualistically repeated, functions as a powerful patriotic symbol and mobilizing force, reinforcing the audience's emotional cohesion.

Both the quantitative and qualitative analyses of campaign speeches confirmed the consistent use of themes and formulations that reflect traits of populism and authoritarian style – all integrated into a well-structured discourse rich in appeals to positive emotion.

While there are numerous grounds for a critical approach regarding ideological orientation, intended goals, or the figure himself, this should not prevent recognition of the speech's effectiveness and its communicative strengths. Overall, the discourse represents a strategic rhetorical performance, calibrated to generate maximum impact in contemporary media environments and to consolidate a strong electoral identity.

Being critical of Trump, Jennifer Mercieca²⁵, a researcher who has conducted in-depth analyses of Trump's rhetorical strategies, speaks in the

title of her book about the “rhetorical genius of Donald Trump”. While the use of the word ‘genius’ may appear exaggerated, it points to the undeniable effectiveness of Trump’s

discourse upon a nation and a world adrift, illustrating the enduring power of the Word to shape perceptions, mobilize emotions, and redefine political reality.

Notes

- ¹ Kathleen Hall Jamieson, Doron Taussig, “Disruption, Demonization, Deliverance, and Norm Destruction: The Rhetorical Signature of Donald J. Trump”, *Political Science Quarterly*, Volume 132, Issue 4, Winter 2017, pp. 619-650, <https://doi.org/10.1002/polq.12699>, (accessed October 5, 2025).
- ² Nikita Savin, Daniel Treisman, “We analyzed 9 years of Trump political speeches, and his violent rhetoric has increased dramatically”, *The Conversation*, October 26, 2024, <https://theconversation.com/we-analyzed-9-years-of-trump-political-speeches-and-his-violent-rhetoric-has-increased-dramatically-238962>, (accessed October 5, 2025).
- ³ Brigitte L. Nacos, Robert Y. Shapiro, Yaeli Bloch-Elkon, “Donald Trump: Aggressive Rhetoric and Political Violence”, *Perspectives on Terrorism* 14, no. 5 (2020), pp. 2-25, <https://www.jstor.org/stable/26940036>, (accessed October 5, 2025).
- ⁴ Mike Levine, “No Blame? ABC finds 54 Cases involving ‘Trump’s connection with Violence, Threats, Alleged Assaults”, *ABC News*, May 30, 2020, <https://abcnews.go.com/Politics/blame-abc-news-finds-17-cases-invoking-trump/story?id=58912889>, (accessed October 5, 2025).
- ⁵ Sara Ahmadian, Sara Azarshahi, Delroy L. Paulhus, “Explaining Donald Trump via communication style: Grandiosity, informality, and dyna-

- mism”, *Personality and Individual Differences*, Volume 107, 2017, pp. 49-53, <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.11.018>, (accessed October 5, 2025).
- ⁶ Dan P. McAdams, “The Mind of Donald Trump. Narcissism, disagreeableness, grandiosity – a psychologist investigates how Trump’s extraordinary personality might shape his possible presidency.”, *The Atlantic*, June 2016, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/06/the-mind-of-donald-trump/480771/>, (accessed October 5, 2025). According to McAdams, “Trump could not bring himself to do it, but instead wrote the boy a check for several thousand dollars and told him, ‘Go and have the time of your life’”.
- ⁷ Kira Hall, Donna M. Goldstein, Matthew Bruce Ingram, “The hands of Donald Trump: Entertainment, gesture, spectacle”, *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, Vol. 6(2), 2016, pp. 71-100, <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.14318/hau6.2.009>, (accessed October 5, 2025).
- ⁸ Dan P. McAdams, *art. cit.*
- ⁹ Derek Thompson, „Donald Trump's Language Is Reshaping American Politics”, *The Atlantic*, February 15, 2018, <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2018/02/donald-trumps-language-is-reshaping-american-politics/553349/>, (accessed October 5, 2025).
- ¹⁰ Michelle L. Price, ”Trump, blending legal battles and campaign, tops long

- day in court with rambling New Hampshire rally”, Associated Press, January 18, 2024, <https://apnews.com/article/trump-new-hampshire-court-sexual-harassment-rally-a0accde6a0-f797ab18551a336cef215>, (accessed October 5, 2025).
- ¹¹ Jennifer Mercieca, “A field guide to Trump’s dangerous rhetoric”, *The Conversation*, June 19, 2020, <https://theconversation.com/a-field-guide-to-trumps-dangerous-rhetoric-1-39531>, (accessed October 5, 2025).
- ¹² Michèle Lamont, Bo Yun Park, Elena Ayala-Hurtado, “Trump’s electoral speeches and his appeal to the American white working class”, *The British Journal of Sociology*, Vol. 68, Issue S1, pp. S153–S180, <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12315>, (accessed October 5, 2025).
- ¹³ Lucian G. Conway III, Alivia Zubrod, “Are U.S. Presidents Becoming Less Rhetorically Complex? Evaluating the Integrative Complexity of Joe Biden and Donald Trump in Historical Context”, *Journal of Language and Social Psychology*, Vol. 41, Issue 5, 2022, pp. 613–625. <https://doi.org/10.1177/0261927X221081126>, (accessed October 5, 2025).
- ¹⁴ Karen Zhou, Alexander A Meitus, Milo Chase, Grace Wang, Anne Mykland, William Howell, Chenhao Tan, “Quantifying the uniqueness and divisiveness of presidential discourse”, *PNAS Nexus*, Volume 3, Issue 10, October 2024, pp. 431–441, <https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae431>, (accessed October 5, 2025).
- ¹⁵ Nikita Savin, Daniel Treisman, “Donald Trump’s Words”, National Bureau of Economic Research Working Paper 32665, Cambridge, Massachusetts, 2024, <https://doi.org/10.3386/w32665>, (accessed October 5, 2025).
- ¹⁶ RSBN YouTube Channel, <https://www.youtube.com/@RSBN>, (accessed September 24, 2025).
- ¹⁷ Rev.com Transcript: *Donald Trump hosts first 2024 presidential campaign rally in Waco, Texas*, <https://www.rev.com/transcripts/donald-trump-hosts-first-2024-presidential-campaign-rally-in-waco-texas-transcript>, (accessed September 24, 2025).
- ¹⁸ Roll Call Transcript: *Donald Trump speech, campaign rally, Madison Square Garden, October 27, 2024*, <https://rollcall.com/factbase/trump/transcript/donald-trump-speech-campaign-rally-new-york-madison-square-garden-october-27-2024/>, (accessed September 24, 2025).
- ¹⁹ Voyant Tools, <https://voyant-tools.org/>, (accessed September 24, 2025).
- ²⁰ Taguette, <https://www.taguette.org/>, (accessed September 24, 2025).
- ²¹ Orly Kayam, “The Readability and Simplicity of Donald Trump’s Language”, *Political Studies Review*, Volume 16, Issue 1, 2017, pp. 73–88. <https://doi.org/10.1177/1478929917706844>, (accessed October 5, 2025).
- ²² Karen Zhou, Alexander A Meitus, Milo Chase, Grace Wang, Anne Mykland, William Howell, Chenhao Tan, *art. cit.*
- ²³ Orly Kayam, *art. cit.*
- ²⁴ „Americans can do anything when they want to. So no matter our differences, when we work together, there is nothing that we cannot achieve. From New York to Las Vegas, from Philadelphia to Phoenix, from Chicago to Charlotte, from Atlanta to Detroit, this nation was built by generations of American patriots who gave everything they had for our rights, our future, and for our freedom. Through freezing cold winters

and hot scorching summers, through storms and setbacks and conflicts and danger, our American ancestors pushed onward, marched forward, and overcame every single obstacle that stood in their way.

Together, they crossed the oceans, settle the continent, tame the wilderness, laid down the railroads, raised up those mighty skyscrapers, built the highways, won two world wars, defeated fascism and communism, and launched American astronauts to the moon. It was hardworking patriots like you who built this country. (...)

We bleed the same blood. We share the same home, and we salute the same great American flag. We are one people, one family, and one glo-

rious nation under God. We will never give in. We will never give up. We will never ever back down, and we will never, ever, ever surrender. Together, we will fight, fight, fight, and we will win, win, win.

(...) And together, we will make America powerful again. We will make America wealthy again. We will make America healthy again. We will make America strong again. We will make America proud again. We will make America safe again, and we will make America great again".

²⁵ Jennifer Mercieca, *Demagogue for President: The Rhetorical Genius of Donald Trump*, Texas A&M University Press, College Station, 2020.

References

Books

MERCIECA, Jennifer, *Demagogue for President: The Rhetorical Genius of Donald Trump*, Texas A&M University Press, College Station, 2020.

Articles and studies

AHMADIAN, Sara; AZARSHAHI, Sara; PAULHUS, Delroy L., "Explaining Donald Trump via communication style: Grandiosity, informality, and dynamism", *Personality and Individual Differences*, Vol. 107, 2017, pp. 49–53, <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.11.018>.

CONWAY III, Lucian G.; Zubrod, Alivia, "Are U.S. Presidents Becoming Less Rhetorically Complex? Evaluating the Integrative Complexity of Joe Biden and Donald Trump in Historical Context", *Journal of Language and Social Psychology*, Vol.

41, Issue 5, 2022, pp. 613-625, <https://doi.org/10.1177/0261927X221081126>.

HALL, Kira; Goldstein, Donna M.; Ingram, Matthew Bruce, "The hands of Donald Trump: Entertainment, gesture, spectacle", *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, Vol. 6(2), 2016, pp. 71-100, <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.14318/hau6.2.009>.

JAMIESON, Kathleen Hall; TAUSSIG, Doron, "Disruption, Demonization, Deliverance, and Norm Destruction: The Rhetorical Signature of Donald J. Trump", *Political Science Quarterly*, Vol. 132, Issue 4, Winter 2017, pp. 619-650, <https://doi.org/10.1002/polq.12699>.

KAYAM, Orly, "The Readability and Simplicity of Donald Trump's Language", *Political Studies Review*, Vol. 16, Issue 1, 2017, pp. 73-88, <https://doi.org/10.1177/1478929917706844>.

- LAMONT, Michèle; Park, Bo Yun; Ayala-Hurtado, Elena, “Trump’s electoral speeches and his appeal to the American white working class”, *The British Journal of Sociology*, Vol. 68, Issue S1, 2017, pp. S153–S180, <https://doi.org/10.1111/1468-4446.1-2315>.
- LEVINE, Mike, “No Blame? ABC finds 54 Cases involving Trump’s connection with Violence, Threats, Alleged Assaults”, *ABC News*, May 30, 2020, <https://abcnews.go.com/Politics/blame-abc-news-finds-17-cases-invoking-trump/story?id=58912889>.
- McADAMS, Dan P., “The Mind of Donald Trump. Narcissism, disagreeableness, grandiosity – a psychologist investigates how Trump’s extraordinary personality might shape his possible presidency”, *The Atlantic*, June 2016, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/06/the-mind-of-donald-trump/480771/>.
- MERCIECA, Jennifer, “A field guide to Trump’s dangerous rhetoric”, *The Conversation*, June 19, 2020, <https://theconversation.com/a-field-guide-to-trumps-dangerous-rhetoric-139531>.
- NACOS, Brigitte L.; Shapiro, Robert Y.; Bloch-Elkon, Yaeli, “Donald Trump: Aggressive Rhetoric and Political Violence”, *Perspectives on Terrorism*, Vol. 14, No. 5, 2020, pp. 2–25. <https://www.jstor.org/stable/26940036>
- PRICE, Michelle L., “Trump, blending legal battles and campaign, tops long day in court with rambling New Hampshire rally”, *Associated Press*, January 18, 2024, <https://apnews.com/article/trump-new-hampshire-court-sexual-harassment-rally-a0accdc6a0f-797ab18551a336cef215>.
- SAVIN, Nikita, TREISMAN, Daniel, “We analyzed 9 years of Trump political speeches, and his violent rhetoric has increased dramatically”, *The Conversation*, October 26, 2024, <https://theconversation.com/we-analyzed-9-years-of-trump-political-speeches-and-his-violent-rhetoric-has-increased-dramatically-238962>.
- SAVIN, Nikita, TREISMAN, Daniel, “Donald Trump’s Words”, National Bureau of Economic Research, Working Paper 32665, Cambridge, Massachusetts, 2024, <https://doi.org/10.3386/w32665>.
- THOMPSON, Derek, “Donald Trump’s Language Is Reshaping American Politics”, *The Atlantic*, February 15, 2018, <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2018/02/donald-trumps-language-is-reshaping-american-politics/553349/>.
- ZHOU, Karen Meitus, Alexander A. Chase, Milo, Wang, Grace, Mykland, Anne, Howell, William; Tan, Chenhao, “Quantifying the uniqueness and divisiveness of presidential discourse”, *PNAS Nexus*, Vol. 3, Issue 10, October 2024, pp. 431–441, <https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae431>.

Online Sources

- Rev.com Transcript: *Donald Trump hosts first 2024 presidential campaign rally in Waco, Texas*, <https://www.rev.com/transcripts/donald-trump-hosts-first-2024-presidential-campaign-rally-in-waco-texas-transcript>.
- Roll Call Transcript: *Donald Trump speech, campaign rally, Madison Square Garden, October 27, 2024*, <https://rollcall.com/factbase/trump/transcript/donald-trump-speech-campaign-rally-new-york-madison-square-garden-october-27-2024/>.
- RSBN YouTube Channel, <https://www.youtube.com/@RSBN>.
- Taguette, <https://www.taguette.org/>.
- Voyant Tools, <https://voyant-tools.org/>.

Trumpismul și noua dezordine ideologică

[Trumpism and the new ideological disorder]

Cristian BOCANCEA

Abstract: *For over half a century, the ideas about how society should be governed have aligned themselves within two ideological blocs: the Western liberal-democratic, and the collectivist communist bloc, in the Eastern world. After the fall of communism, humanity experienced the illusion of the definitive victory of liberal democracy, but after a very short time it found that it was facing a huge ideological tornado, as a result of which blunt fragments of political radicalism and axiological relativism remain. These have generated the decrease in the relevance of the left-right cleavage, the erosion of trust in representative democracy, the rise of illiberalism, the recrudescence of tribalism and xenophobia, etc. All the components of this new ideological disorder have been seriously impacted by the appearance on the American political scene of the character Donald Trump and a pseudo-doctrine called MAGA. Promoting a Manichaeian spirit seasoned with nationalism, anti-progressism, anti-ecology and the „anti-system” emblem, Trumpism banishes temperance and dialogue from the ideological space, introducing atavistic tendencies specific to the axiological disorder of the 1930s.*

Keywords: *new ideological disorder, trumpism.*

Introducere

Indicatorii noii dezordini ideologice, prezentați în evoluția lor istorică și în raporturile intrinseci cu trumpismul, stau mărturie faptului că acolo unde (și când) se produce o tulburare a echilibrului economic, de securitate și de viață democratică se află în spatele ei un suport ideologic manifest sau latent. În același timp, însăși lumea ideologiilor politice își modifică starea și compoziția sub impulsul mutațiilor de pe piața globală, din aria fenomenelor demografice,

climatice, dar mai ales a celor care se subsumează culturii umane (religiile, știința, artele etc.). Aplicând o analiză multifactorială, genetică și sincronică, vom încerca să reliefăm, în continuare, impactul *trumpismului* asupra a ceea ce numim *noua dezordine ideologică*.

Ordine și dezordine ideologică în postcomunism

Pentru a înțelege, însă, fotografia momentului, va trebui să ne întoarcem la rădăcinile dezordinii ideologi-

ce, pe care le plasăm la finele Războiului Rece. Astfel, pe parcursul anilor '80 ai veacului XX, ordinea bipolară a blocurilor capitalist și comunist – consolidată de câteva episoade de destindere Est-Vest – a început să se destrame, din cauza incapacității economice a Răsăritului sovietic de a ține pasul cu Occidentul în materie de bunuri de consum și de tehnologie militară¹. Dorința URSS de a păstori lumea socialistă și de a exporta revoluții în țările subdezvoltate s-a lovit de limitele sistemului economiei centralizate, bazate pe proprietate de stat și planificare excesivă (inclusiv a „pierderilor”). Cu cât a investit mai mult în cursa înarmărilor și în finanțarea gherilelor de stângă de pretutindeni, cu atât a fost nevoit imperiul sovietic să scadă nivelul de trai al propriei populații. Propaganda agresivă și găunoasă referitoare la „superioritatea economică a comunismului” și la virtuțile lui pacifiste se lovea frontal de penuria alimentară și energetică, de serviciul militar obligatoriu extrem de lung și riscant (în teatrul de operațiuni din Afganistan sau în îndepărtata Siberie), de restricțiile politice și culturale tot mai mari pe care le suportau oamenii de rând (inclusiv o eșuată prohibiție a alcoolului), în folosul cărora se spunea că s-a construit socialismul.

Dincolo de contraperformanțele domeniului economic, lagărul socialist își prefigurase amurgul și odată cu acceptarea componentei politice privind respectarea drepturilor omului din cadrul *Acordurilor de la Helsinki*. Grăbită să-și securizeze

propriile frontiere, trasate samavolnic în 1945, Uniunea Sovietică a subestimat importanța acelor articole care vorbeau despre garantarea drepturilor universale ale omului (în definirea lor occidentală), despre dreptul popoarelor de a-și decide liber destinul sau despre principiul respectării dreptului internațional. În baza Acordurilor, a apărut sau s-a consolidat fenomenul disidenței anti-comuniste, populația de la est de Cortina de Fier începând să se gândească la libertate, la drepturile ei inalienabile, la alternativa unei vieți fără dictatură. Migrarea în masă a germanilor și a evreilor din spațiul sovietic spre Occident sau spre Israel confirma, în mentalul colectiv, faptul că „dincolo era mai bine”.

Nemulțumirile cotidiene ale maselor proletare și ale țăranilor, criticele politice venite din rândul intelighenției, permanenta comparație cu Occidentul și presiunile exercitate de Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului au erodat serios stabilitatea și credibilitatea regimului comunist. Reformele lui Gorbaciov, începute în 1985, au venit prea târziu pentru a mai reanima sistemul sovietic: pe parcursul anului 1989, schimbarea de regim politic s-a produs în țările-satelit din Europa Centrală, apoi lama ghilotinei a căzut peste însăși marea Uniune Sovietică (dizolvată *de jure* pe 26 decembrie 1991, prin hotărârea Sovietului Unional de la Moscova).

Revoluțiile din țările Europei Est-centrale au pus capăt ordinii bipolare, inclusiv (sau mai ales) în dimensiunea ei *ideologică*. În fața acestei neașteptate mutații (acceptarea de

către sovietici a dreptului fiecărei țări de a-și urma propria cale, urmată de valorificarea imediată a acestei oportunități), analiștii și politicienii occidentali s-au mulțumit să proclame victoria democrației de factură liberală, folosind o sintagmă de succes în anii '90: „sfârșitul Istoriei”. Americanul Francis Fukuyama a patentat această formulă, explicând că, odată cu mondializarea democrației liberale, se va încheia *Istoria*, așa cum o știam noi, ca un șir perpetuu de războaie motivate ideologic (inclusiv religios). Ultima falie civilizațională – dintre capitalism și comunism – părea să fi dispărut, prin trecerea națiunilor foste socialiste la regimuri democratice și la economii de piață; artificiala opoziție dintre *Omul Sovietic* și *American Way of Life* părea să fie și ea un vis urât, din care omenirea s-a trezit grație unității sale antropologice profunde (bazată pe aceleași idealuri de viață și aproximativ pe aceleași valori supreme). Dintr-o anume precauție intelectuală, au fost minimalizate celelalte mari clivaje dintre Nordul dezvoltat și Sudul sărac, dintre Islam și Creștinism (deși erau destule voci care le aduceau la cunoștința opiniei publice), considerându-se că ele pot fi gestionate cu instrumentele și după modelul societăților democratice occidentale.

Această dorință a „convertirii la democrație și capitalism” îl animase și pe Ronald Reagan, care nota în Jurnalul său, la mijlocul anilor '80, că lumea s-ar putea schimba dacă ar avea prilejul să-l ia pe Gorbaciov într-o plimbare prin America; văzând

cum trăiesc oamenii simpli în SUA, liderul comunist s-ar fi convins pe loc de faptul că trebuie să adopte modelul american de societate. În consecință, în scurtă vreme ar dispărea diferențele și animozitățile dintre cele două spații de civilizație, care ar ajunge să împărtășească împreună valorile libertății și ale prosperității. În spațiul doctrinar european, o asemenea idee era promovată, încă din anii '60, sub titulatura de „centrism convergent”; de asemenea, grație lui Mitterand și lui Gorbaciov, s-a vorbit în anii '80 despre „Casa comună europeană”.

Visul lui Reagan îngloba o mare doză de utopie, dar putea să inspire reflecții sistematice asupra unui viitor dialog ideologic între foștii inamici. Chiar dacă primul deceniu de tranziție post-comunistă a fost marcat de preocuparea generală și predilectă față de adaptarea fostului bloc comunist la economia de piață globală, dezbateri asupra schimbărilor ideologice nu au lipsit, nici în Est, nici în Vest. Cu o viteză apreciabilă, elitele din fosta lume sovietică au asimilat teoriile și ideologiile apusene, operând cu ele tot mai lejer și mai critic; în același timp, au dorit să înțeleagă de ce și cum au suportat comunismul timp de jumătate de veac, ce a mai rămas în mentalul colectiv din doctrina marxist-leninisto-stalinistă și din avatarurile ei gorbacioviste, spre ce orizonturi ideologice vor migra cetățenii eliberați de comunism. În acest context, anii '90 au văzut cum se structurează o nouă ordine doctrinară, dominată de tiparul democrației

liberale (cu bemolurile ei mai de stânga sau mai de dreapta) și preocupată să demoleze „demonii totalitarismului”.

Temele privilegiate ale analizei ideologiilor au fost redecupate în aria „societății deschise” și a radiografiei comunismului², alegerea având o certă intenție moralizatoare și profilactică. Orice „bun cetățean” al noii lumi libere trebuia să repudieze comunismul și să se ralieze unei mari familii ideologice democratice, fiind destul loc pentru toți în această nouă ordine a ideologiilor ancorate în filonul comun al democrației liberale (opusul substanțial și chiar procedural al „democrației populare” sovietice) și al capitalismului.

Pentru majoritatea analiștilor, ca și pentru liderii occidentali, victoria capitalismului contra comunismului era o certitudine de netăgăduit, evidențiată de trei situații distincte și conexe³, în același timp: a) *revoluția neoliberală* contra intervenționismului etatic (înfăptuită în SUA și Marea Britanie, sub guvernările Reagan și Thatcher), grație căreia a scăzut dramatic impozitarea bogăției, cu efecte imediate asupra creșterii economice și implicit a prosperității generale; b) *disoluția regimurilor de tip sovietic* și trecerea acelor țări la capitalism și democrație; c) *primul război din Golf*, contra Irakului care invadase Kuweitul, consecința victoriei occidentale fiind nu doar restaurarea dreptului internațional, ci și „trezirea” popoarelor guvernate autoritar, în perspectiva unei schimbări de regim pe coordonate demo-liberale. În re-

zumat, *noua ordine ideologică* de după Războiul Rece însemna mondializarea (aproximativă) a paradigmei capitaliste și a democrației liberale.

În interiorul acestei paradigme, se structuraseră, totuși, cel puțin două modele majore de capitalism. Unul avea accente social-democrate și creștin-democrate, din unghiul cărora prosperitatea trebuia să fie distribuită echitabil, prin mecanisme etatice (și nu numai) dedicate bunăstării generale bazate pe solidaritate și subsidiaritate; în același model, se regăseau idei ecologiste despre dezvoltarea durabilă, ca și diverse teorii despre egalitatea între sexe, despre drepturile minorităților de tot felul și despre așa-numita „discriminare pozitivă”. Al doilea model menținea ca valoare centrală individualismul capitalist genuin, privit ca unic motor al concurenței și al succesului economic. Michel Albert a surprins cum nu se poate mai bine cele două căi principale pe care mergea capitalismul, la începutul anilor '90: modelul *renan* (specific Europei „sociale”) și modelul *neoamerican* (promovat de SUA și Japonia, ca țări emblematice)⁴.

Al treilea tip de capitalism (mai puțin performant și nefrecventabil din perspectiva stabilității sale) era caracterizat de supremația cartelurilor și castelor militare sud-americane, care combinau regulile pieței cu violența instituționalizată. În primii ani de postcomunism, a existat o frică întemeiată că țările Europei Est-centrale ar putea vira spre o asemenea formulă. Cele mai multe au reușit să scape de ea (chiar și România „capitalismu-

lui de cumetrie”), însă pericolul nu a ocolit spațiul fostei URSS. Am putea eticheta în multe feluri o astfel de economie atipică, însă cele mai potrivite formule par a fi: „capitalism KGB-ist”, „capitalism prezidențial”, „cleptocratic”, „de spoliație” (în raport cu proprietățile statului fost socialist, privatizate ilicit de foștii demnitari sovietici, în cartel cu lideri ai serviciilor secrete).

Dacă ne întoarcem privirea spre Extremul Orient, nu putem ignora modelul chinez de capitalism, dezvoltat într-un mediu politic monopartidist, comunist. El este catalogat, în literatura de specialitate, ca „național-capitalism autoritar”, iar distribuția sa teritorială ar cuprinde în aceeași măsură China și Rusia⁵.

În lumea capitalismului globalizat (indiferent de modelul în care operează, de la o țară la alta), problema constructelor ideologice nu a devenit decât în aparență mai simplă decât în vremea echilibrului planetar bipolar. Aceasta întrucât polarizarea stânga-dreapta (tradusă ca opoziția dintre comunism și capitalism) și-a pierdut mult din relevanță, observându-se o aglomerare a spațiului doctrinar de centru. Totuși, vechile ideologii nu și-au pierdut complet caracteristicile identitare, dar au fost obligate să se redefiniească tematic, să se nuanțeze. De exemplu, „stânga ar putea fi recunoscută după sensibilitatea sa socială; pusă în situația de a alege sau de a defini priorități, este mai atrasă de egalitate decât de libertate (...). Pentru a îndeplini acest proiect, stânga alege soluția mișcării, a schimbării structu-

rilor, iar la nevoie chiar a revoluției. Ea se pronunță pentru o politică intervenționistă, punând statul și puterile publice în slujba scopurilor sale. Paradoxal, și pentru a complica tabloul, ostilitatea sa față de liberalismul economic pare compensată într-un fel prin atașamentul pe care-l arată libertăților de ordin intelectual și moral; stânga înțelege să stimuleze libertatea de spirit, denunță autoritarismul și naționalismul, și se remarcă prin deschidere în materie de familie și sex. Una peste alta, stânga e generoasă. Îi iubește pe oameni! Dreapta mizează pe individ, încurajează concurența și profitul și rămâne atașată valorilor tradiționale precum națiunea, familia, religia... Ar fi așadar mai liberală decât stânga în materie economică, dar mai puțin liberală în materie intelectuală și etică, și conservatoare în plan social. Uneori, manifestă tendințe autoritare (...). Adu-nând și scăzând, ajungem la rezultatul că dreapta e egoistă, în aceeași măsură în care stânga e generoasă”⁶. Rotativele guvernamentale din țările care au îmbrățișat de curând democrația pluralistă arată clar această diferență între stânga și dreapta: cea dintâi crește alocările sociale, conferă drepturi economice, chiar dacă știe că nu le poate susține bugetar pe termen lung; cea de-a doua elimină cheltuielile care nu sunt vitale pentru menținerea funcționării aparatului de stat, riscând să-și atragă ostilitatea asistaților guvernelor de stânga.

În Statele Unite, stânga este asociată cu o „cultură de anulare”, centrată obsesiv pe identitatea de gen și ra-

sială, pe drepturile transgenderilor și ale negrilor, pe schimbările climatice, această pseudo-cultură proiectându-se în așa-numitele politici DEI (diversitate – schitate – incluziune), care impun cote la angajări, la admiterea în universități sau în proiectele cultural-artistice (tot mai contestate de publicul cu vederi conservatoare, inclusiv prin acțiuni în instanță, motivate prin discriminare).

Dar nu numai în SUA „generozitatea stângii” constă în îmbrățișarea instrumentalizată a unor teme oarecum marginale față de marile asumții ideologice (de genul garantării proprietății private, a egalității juridice a cetățenilor, a separației puterilor etc.). În acest context, stânga progresistă a internalizat în tot Occidentul, fără rețineri, chestiuni deosebit de sensibile și interpretabile din spațiul ideii de libertate individuală: drepturile LGBT, libertatea de a-ți defini după o evaluare personală identitatea de gen, atitudini feministe excesive, interdicția de a critica valorile și credințele celor care nu sunt ca tine, dar și dreptul la diferență etc. Virulența și consecvența cu care s-a acționat la nivel înalt, în forurile europene, pentru agenda progresiștilor a făcut ca aproape toate familiile ideologice să se ralieze acesteia (într-o măsură mai mică sau mai mare), în defavoarea propeiei lor agende⁷. În mod paradoxal, toate aceste „drepturi” ce alcătuiesc recuzita „corectitudinii politice” sunt însoțite de interzicerea sentențioasă a ignorării axiomelor corectitudinii politice!

Dezordinea ideologică actuală este în mod cert rezultatul trans-

formării principiilor raționaliste ale libertății și egalității în niște precepte sufocante care te împiedică să gândești și să vorbești despre teme ce ar putea să lezeze sensibilitățile vreunei minorități, vreunei persoane anume. O auto-cenzură nenorocită duce la atitudini disimulante, la false pactizări cu un „bine” definit de tot felul de lideri („directori”) de opinie, care te obligă să-ți măsoari în mod exagerat cuvintele și, în extremis, să-ți ții gura, chiar dacă ai o opinie bine argumentată. În această lume a „neutralității ideologice de fațadă”, nu poți fi explicit de stânga sau de dreapta, pentru că devii dușmanul tuturor. Pentru a evita această nedorită postură, poți să te refugiezi în istoria ideologiilor sau în teme lipsite de interes pentru inchiizitorii corectitudinii politice; în schimb, dacă vrei să șochezi, îți rămâne la dispoziție câmpul minat al extremismelor. Acolo te poți regăsi în compania noilor ideologi ai fricii, alături de nostalgicii comunismului și fascismului, de anti-semiți, anti-musulmani și anti-creștini.

„Corectitudinea politică” și „stânga progresistă” au primit, în oglindă, răspunsul extremismelor, dar și pe acela al conservatorismului actual, care îi contrapune valori de bun simț precum: familia, credința, patriotismul, identitatea națională (culturală), tradiția, munca generatoare de prosperitate, meritocrația, siguranța individului și a colectivității, moderația (precauția) în materie de reforme social-politice. Pe aceste baze doctrinare relevante din punctul de vedere al americanului mediu, s-a relansat oferta

electorală a republicanilor, în contrast cu tribulațiile democraților despre coatele de afro-americani care ar trebui să fie controlori de zbor, despre câte femei ar trebui să ocupe funcții publice de vârf, ce droguri ar trebui admise cu scop recreațional, câți deținuți ar trebui să primească asistență medicală de stat pentru schimbarea de sex etc. Este clar că democrații au gestionat prost multe domenii care le-ar fi putut aduce suport popular: educația, sistemul sanitar, migrația, controlul armelor; iar când la toate acestea au adăugat grija exagerată față de teme marginale și nepopulare, au deschis calea radicalismului coagulat în doctrina MAGA.

Ce mai rămâne din fundalul liberal al minimei ordini ideologice a anilor '90? „Apărarea unei ordini internaționale liberale cedează locul unei logici contractuale care justifică alianțe strategice cu regimuri autoritare și dictatoriale (ne gândim la cazul simptomatic al Arabiei Saudite) și condamnări de intensitate sau geometrie variabilă (de exemplu, sancțiunile adoptate împotriva Rusiei contrastează cu inacțiunea în fața politicii israeliene de anexare și colonizare)”⁸. Lucrurile stau oarecum la fel și când vine vorba de bunele relații pe care democrațiile occidentale se străduiesc să le întrețină cu președintele chinez (liderul absolut al uriașului stat comunist care deține statutul de „atelier al lumii”) sau cu primul-ministru indian (personajul care, de mai bine de un deceniu, a slăbit democrația și a redus respectul față de drepturile minorităților, în numele naționalismului

hindus); dar comerțul pare să fie mai important!

Renunțarea la principiile de bază ale dreptului internațional, atacurile frecvente la adresa democrației și apetitul pentru autoritarism al unor lideri etichetați eufemistic drept „liberali” au generat în foarte multe țări reacții dure față de noua dezordine ideologică, materializate în absentism politic, vot protestatar (antisistem), re-valorizări / resemantizări ale comunismului, nostalgii totalitare și atitudini maniheiste exprimate violent. În toate categoriile de vârstă, s-a instalat o uriașă neîncredere în politici și în politicieni; a dispărut convingerea că votul fiecărui cetățean contează; s-a creat o masă critică de indivizi care ar fi dispuși să se lase guvernați, într-un sistem alternativ la democrație⁹, de așa-ziși „lideri providențiali”, cu aură de guru, care mint pe față, dar spun ceea ce oamenii vor să audă: povești despre superioritatea lor față de alte nații, despre viitoarea lor „renaștere”, despre prosperitatea care va cădea din cer... Accesul la putere nu mai este condiționat, astfel, de o poziționare ideologică limpede a competitorilor, ci de un soi de „zodiac politic”, pus pe linie melodică manelistă și care dă oricărei opțiuni electorale aspectul Saturnaliilor.

Itemii principali ai noii dezordine ideologice au fost sistematizați de Gaël Brustier, într-o carte emblematică din 2017: *Le désordre idéologique*. Scrisă la puțină vreme după surprizele politice numite Brexit și alegerea lui Trump la Casa Albă, lucrarea explică cum s-au putut petrece astfel

de lucruri stranii, imprevizibile. De asemenea, autorul aduce în discuție și surprizele electorale din Franța (unde Macron a câștigat alegerile prezidențiale), Austria (unde Norbert Hofer – candidatul extremei drepte – era cât pe ce să câștige președinția), Italia (cu uriașul succes electoral al mișcării populiste Cinque Stelle, condusă de un umorist), și Spania (țară în care noua formațiune Podemos amenința puterea dreptei premierului Mariano Rajoy), toate exprimând aceeași reacție de fond față de partidele și ideologiile tradiționale: „o furie cu potențial deflagrant”, o scădere a încrederii în democrațiile reprezentative care n-au reușit să repare daunele economice provocate de criza declanșată în 2008. În aceste condiții s-a dezlănțuit „furia” contra stângii social-democrate și a dreptei creștin-democrate, în profitul unor constructe ideologice morbide, bazate pe teme conspiraționiste, pe „post-adevăr” și fake news¹⁰.

Tabloul dezordinii ideologice s-a completat pe măsură ce comunicarea politică tradițională a fost preluată de rețelele sociale, în locul presei *mainstream* (considerată aservită vechii gărzi de politicieni); unii analiști nu ezită să așeze la baza noii dezordini ideologice o „nouă dezordine informațională”¹¹. Într-o lume în care comportamentele economice, culturale și finalmente cele politice sunt influențate cotidian de Facebook, Instagram, Twitter și Tiktok, nu este de mirare că spațiul ideologic s-a fragmentat, că identitățile politice de odinioară au început să se clatine, fără a da posibilitatea conturării unor repere de nor-

malitate; în goana după consumatori captivi de „timp în rețea”, marile companii informatice n-au resimțit nicio culpă atunci când au lăsat ca instrumentele lor să fie folosite de grupări și lideri cu un trecut ascuns și cu viziuni anti-democratice, pentru a obține voturi prin înșelăciune, nici când au permis unor companii de marketing să folosească în scopuri politice datele personale ale sutelor de milioane de utilizatori (ca în scandalul Cambridge Analytica, din 2016-2018). Nu putem neglija, de asemenea, rolul uriaș al rețelilor sociale în creșterea radicalismului jihadist, care își recrutează adepții *online* și tot în spațiul virtual le dau instrucțiuni pentru organizarea atentatelor; iar după executarea lor, le oferă mediul de recunoaștere socială, de recompensă simbolică.

Ar fi nedrept să reducem rolul noilor canale de comunicare la aspectele negative enumerate mai sus. În mod cert, ele au reușit să democratizeze comunicarea publică și participarea cetățenilor la decizia politică, să semnaleze instantaneu problemele critice ale colectivităților; în același timp, însă, au înlăturat orice cenzură din calea „prostiilor solemne” promovate de tot soiul de neaveniți, cu pretenții de „analiști” sau (mai rău) de „salvatori”. Adrian Cioflâncă surprindea bine tensiunea dintre binele și răul pe care l-au adus noile rețele în politica zilelor noastre: „În ultimii 20 de ani, s-a scris enorm în Occident pe tema impactului rețelilor sociale și a lumii digitale asupra democrației și sferei publice. La început tonul era

dat de lucrările care laudau noile medii pentru contribuția avută la subminarea tiraniilor, mobilizarea opoziției democratice, la combustia protestelor sociale și a revoluțiilor din toată lumea. Criticile inițiale vizau, cu precădere, designul platformelor orientat spre profit comercial, individualism, entertainment și consum emoțional. Între timp, cu precădere după 2016, după ce actori statali și mișcări extremiste au învățat să se folosească de funcțiile platformelor sociale și de vulnerabilitățile sferei publice digitale, a explodat numărul cărților care analizează amenințările la adresa democrației¹². Chiar și autoritățile publice au recunoscut faptul că în numeroase situații cu miză politică noile rețele au fost folosite de indivizi dubioși și de actori statali pentru a transmite narative ce răstălmăcesc evenimente, idei și valori socio-politice, provocând o furtună ideologică fără precedent în istorie. Cazul anulării alegerilor prezidențiale din România, de la sfârșitul lui 2004, este ultra-relevant, în acest sens.

Noua dezordine ideologică a mai însemnat ca marile teme de „politică pentru omul de rând” (democratizarea, integrarea euro-atlantică, libertatea muncii și a capitalurilor, protecția socială), consacrate în primele două decenii postcomuniste, să piardă din relevanță, în fața unor provocări punctuale precum degradarea puterii de cumpărare, limitarea libertăților în vreme de pandemie, calitatea serviciilor publice, problemele de mediu. Noi linii de „fractură socio-politică” s-au trasat astfel pe subiecte precum

globalizarea, migrația, corupția la toate nivelurile, laicitatea, drepturile LGBT (în special dreptul cuplurilor homosexuale de a încheia căsătorii și de a înfia copii), averile ilicite ale unor personaje publice, reinterpretarea ideologică și etică a faptelor unor organizații politice și lideri din trecut. Așa cum se întâmplă adesea în vremuri de criză, vina pentru ceea ce merge prost în societate cade automat pe „sistem”, consecința electorală fiind aceea că oamenii vor reacționa în avantajul mișcărilor care se auto-definesc „anti-sistem”. Întrucât partea cea mai consistentă a sistemului nostru occidental este democrația, tocmai ea a ajuns în cătarea puștii fiecărui elector nefericit; în plus, chiar mecanismele democratice sunt folosite, „la nervi”, contra democrației și a propriei lor libertăți, de către oamenii pe care politica de până acum i-a dezamăgit.

Impactul trumpismului asupra noii dezordini ideologice

Pentru pasionații de teatru de păpuși, Donald Trump ar putea fi un personaj la fel de comic precum moșuleții din „Muppets Show”: comentariile adesea deplasate și autosuficiența în judecățile pe care le emană îi fac pe cei doi bătrâni de pluș și mucava să se ridice la altitudinea stilului comunicațional al președintelui celei mai puternice țări din lume (sau poate chiar mai sus). Statler și Waldorf, mișcându-se stângaci în balconul (aproape oval) de teatru (la fel cum dansează Trump la evenimentele publice), folosesc același limbaj domi-

nat de superlative (*great, amazing, remarkable, fantastic, horrible*), dau senzația că se pricepe la toate și că au mereu dreptate, aprobându-se fericiți la final. Spre norocul tuturor, ei doar ne fac să râdem. În cazul lui Trump, însă, orice ineptie scăpată prin Biroul Oval riscă să se transforme în lege, în politică publică sau chiar în factor de schimbare a ordinii mondiale. Chiar și atunci când nu este luat foarte în serios de către auditoriu, ca „influencer” și ca exponent al „ideologiei” MAGA¹³, Trump generează efecte însemnate în SUA și în restul lumii. Lipsit de o cultură politică solidă, tranzacțional, fără scrupule, narcisist, gata să-și schimbe opiniile de pe o zi pe alta, el contribuie (adesea involuntar) la adâncirea noii dezordini ideologice.

Deși a pătruns în politica de vârf prin „adoptarea” lui de către republicani, Donald Trump nu a internalizat niciodată principiile morale conservatoare, ancorările sale ideologice rămânând incerte și slabe: la un moment dat, se declara chiar „democrat”! Dar, pentru a atrage atenția asupra sa, pentru a câștiga voturi din toate straturile de electori dezamăgiți de cei doi poli tradiționali ai politicii americane, a căutat o formulă percutantă, ce stimulează sentimente normale pentru orice cetățean obișnuit: dorința de a-și vedea țara „măreață”, corelată cu pofta de a „scutura” un pic elitele îngâmfate, „sistemul” care guvernează cu fața întoarsă de la popor¹⁴.

Poziționarea lui Trump în paradigma MAGA a fost și a rămas astfel o simplă opțiune de marketing; în

rest, „viziunea lui Donald Trump asupra lumii este o tocăniță nocivă de impulsuri întunecate și iliberale: lumea lui este una cu sumă nulă în care există doar ciocane și cuie – iar a fi un ciocan este tot ce contează”¹⁵. „Tocănița” ideologică trumpistă oferă soluții destul de incerte despre cum anume poate America să devină „măreață din nou” (de exemplu, expulzând emigranții, taxând comerțul cu alte state și reindustrializând economia SUA, eventual intrând în aventuri expansioniste?). În aceeași linie agresivă, deconstructivă, spune cu precizie cine urmează să fie „otrăvit” cu tocănița sa, cine va primi loviturile de ciocan: „Vă promitem că îi vom eradica pe comuniști, marxiști, fasciști și pe bătaușii de stânga radicală care trăiesc ca niște viermi în frontierele țării noastre”¹⁶.

Viziunea MAGA asupra lumii seamănă izbitor cu perspectiva stalinistă asupra „încercuirii capitaliste”, din anii de consolidare a statului sovietic. În oglindă, America de azi ar fi o victimă a conspirațiilor tuturor țărilor planetei, fie ele vecine sau îndepărtate geografic, fie dușmane declarate sau aliate. Trump exprimă ori de câte ori are prilejul această obsesivă idee că Europa (sau, după caz, Canada, Panama, China, Rusia, India, Iranul etc.) „s-a purtat rău cu noi”. Pentru el, există o dușmănie globală contra Americii, iar unii dintre vinovații de această crimă sunt chiar cetățeni ai SUA: democrații (progresiștii), migranții, organizațiile de mediu, majoritatea presei; se adaugă, desigur, marile organizații inter-

naționale consacrate (în mod predilect ONU), găzduite cu atâta bunăvoință de americani și profund „necunoscutoare” pentru acest lucru...

Pentru a-și recupera „măreția”, SUA trebuie să arate inamicilor externi că rămâne singura mare putere economică și militară a lumii, că se implică în chestiuni de pe toate meridianele, unde și când vrea, aducând pacea prin forță. Cât privește inamicii din interior ai „noii măreții”, aceștia trebuie făcuți să sufere, să fie ostraciizați, să li se taie finanțările și libertățile, să rămână fără slujbe. Nimeni nu știe când le va fi mai bine americanilor sub guvernarea MAGA, dar toți trebuie să afle, pentru început, cum opozații săi o duc infinit mai prost, cum „plătesc” pentru eroarea de a nu fi crezut în „zeul Trump”; nimic mai firesc, pentru început, ca noul zeu să recurgă la incendierea „templului păgân al democrației”¹⁷.

Primul mandat al lui Donald Trump s-a derulat, astfel, criticând *Establismentul* democrat, iar în ultimele lui zile a arătat Americii și lumii întregi cum un președinte își poate instiga fideli (coalizați în organizații extremiste precum QAnon și Proud Boys) să răstoarne instituțiile legale, doar ca să păstreze abuziv puterea. Scăpat de pedeapsă pentru dezordinea provocată în ianuarie 2021, prin atacarea Capitoliului, Trump și-a construit aura de impunitate și, în mod neașteptat, a recuperat capitalul electoral de-a lungul mandatului democratului Joe Biden. Dacă mulți analiști considerau că asaltul asupra Capitoliului a compromis definitiv trumpismul și că republicanii

vor trebui să procedeze la o *de-trumpizare* a partidului, pentru a redeveni o forță politică decentă¹⁸, realitățile ulterioare au invalidat aceste teorii. Republicanii care au respins inițial abuzurile președintelui au devenit tot mai puțini, numărul lor scăzând chiar și pe parcursul președinției lui Biden. Ca un sprijin neașteptat, progresiștii i-au servit lui Trump un potop de argumente privind cauzele decadenței Americii; iar strategia democraților de a paria pe Biden și în ultimă instanță pe Kamala Harris a adus jocul electoral în terenul MAGA. La finele anului 2024, realegerea lui Trump pentru Casa Albă aproape că nu a mai mirat pe nimeni.

De ce vede oare Donald Trump lumea prin lentila maniheismului și de ce dorește el demolarea structurilor tradiționale ale guvernământului american? Unele analize ale modului de gândire trumpist identifică surse de inspirație, pentru președintele american și acoliții săi (predilect pentru Elon Musk), în *tehno-fascismul interbelic*, dar mai ales în *accleraționismul de stânga* (adeptul strategiei de distrugere a capitalismului decadent prin participarea, din interior, la demolarea instituțiilor și pilonilor săi tradiționali). Așa-numitul „accleraționism” a fost promovat de un grup de reflecție cu vederi de stânga, constituit în mediile universitare și artistice din Warwick (în Regatul Unit), în frunte cu Nick Land. Land a glisat, însă, spre extrema dreaptă, fondând curentul *neo-reacționar* (numit și „Iluminism întunecat”), a cărui axiomă e aceea că „democrația, liberalismul și egalitarismul sunt disfuncționale”; ca atare, „pledează pentru

tehnocapitalism agresiv, post-uman, pentru guvernare autoritară după model corporatist, controlată de tehnocrați și mașini (*gov-corp*), pentru «hiper-rasism» și eugenie, pentru o cunoaștere bazată pe «hiperstiții» (adică idei care promovează schimbarea radicală, a căror circulație este favorizată tehnologic și care se auto-validează prin impactul extins)¹⁹.

Convins că în societatea capitalistă americană democrația este rea, presa este rea, piețele bursiere sunt rele, Trump caută refugii în zone pe care crede că ar fi în stare să le controleze cu mult mai bine decât atunci când a falimentat în mod repetat propriul imperiu economic (din cauza proastelor sale tranzacții în piața imobiliară): criptomonede, industria aerospațială a prietenului Musk și rețelele de socializare, tehnologiile *blockchain*, dar mai ales zona deciziilor politice discreționare. Atunci când ceva îl incomodează, soluția lui Trump este distrugerea acelui ceva prin pârgăniile puterii de care dispune, chiar intrând în contradicție flagrantă cu normele dreptului intern (fapt dovedit, de altfel, de numeroasele decizii judecătorești ale unor curți statale sau ale curții federale, date contra abuzurilor trumpiste).

Fără să știe cu adevărat ce model de societate și ce formulă de stat ar dori să creeze în SUA (pentru ca apoi să extindă modelul la nivel planetar), Donald Trump știe doar că vrea să distrugă actualul *statu-quo* cu orice preț. Președintele este prin excelență un *demolator nihilist*²⁰, un buldozer ideologic rămas fără cârmă. Din când în când, personajele sinistre care îl înconjoară îi induc direcția de urmat,

dându-i senzația că el însuși își exercită liber prerogativele regaliene, ca într-un turnir în care își atingește lancea spre promotorii societății deschise. Dar cum să anihilezi societatea deschisă și cum să elimini urmele adânci lăsate de anii de guvernare și de propagandă progresistă privitoare la drepturile omului, la protecția mediului, libertatea de mișcare etc.?

Pentru a demola vechiul edificiu al statului liberal, echipa de la Casa Albă mizează pe viteza de acțiune, care pare să paralizeze Congresul dominat de republicani (republicani care, la rândul lor, par hipnotizați de Trump, incapabili de cea mai mică ripostă în fața abuzurilor); iar acțiunea se desfășoară cu o „senină” ignorare a legilor care nu convin, legi declarate neoficial „ilegitime”. Este adevărat că și administrațiile anterioare au mai forțat din când în când spiritul legilor, dar nu au avut tupeul să le conteste public și să îndemne la eludarea lor. Trump și-a obligat aparatul din subordine să acționeze în varii paliere de politică publică disprețuind legile în vigoare, ca de exemplu: „să pună capăt dreptului de cetățenie prin naștere; pretenția sa de a imuniza TikTok de răspundere penală; înghețarea arbitrară a cheltuielilor autorizate de Congres; concedierea bruscă a inspectorilor generali, a procurorilor Departamentului de Justiție și a unor oficiali de rang înalt ai FBI; închiderea USAID și multe altele. Ceea ce face ca această ignorare fără precedent a legii să fie și mai tulburătoare este faptul că a fost însoțită de acțiuni care par să tolereze sau

chiar să invite la violență, cum ar fi grațierea insurecționiștilor din 6 ianuarie și retragerea informațiilor de securitate care protejau foști oficiali pe care Trump îi consideră neloiali”²¹.

Suportul tacit sau manifest față de violență este parte a modului de a gândi al „maga-iștilor”, inspirați de felul în care Trump îl susține pe agresorul Putin în demersul său cotropitor (încercând să tranzacționeze cu el exploatarea unor pământuri rare din Ucraina sau deschiderea unor afaceri comune în zona Arctică) sau îl încurajează pe Netanyahu să ocupe integral Fâșia Gaza (în perspectiva unor investiții imobiliar-turistice americane). Dacă din violența asupra altora se poate ajunge la o „bună afacere”, atunci nu mai contează principiile de drept internațional.

În conglomeratul ideologic MAGA, observăm, totuși, și unele poziționări care nu au o directă motivație afaceristă. Să luăm ca exemplu suportul acordat de Elon Musk și de vicepreședintele J.D. Vance pentru dreapta radicală germană (Alternativa pentru Germania – AfD). Din această exprimare de opinie, Musk s-a ales cu o scădere drastică a vânzărilor de automobile Tesla în Germania (și chiar în restul Europei), iar Vance cu o critică generală din partea politicienilor UE. Aceasta înseamnă că personajele menționate sunt încrezătoare în justetea „doctrinei” lor și vor să o vadă invadând conștiințele europenilor, mai ales prin alipirea de mișcările naționaliste și suveraniste. În acest context, MAGA oferă adepților europeni (apostolilor iliberalismului și suvera-

nismului) o serie de valori pe care la cultivă republicanii, dincolo de ocean: restaurarea mândriei naționale, refacerea puterii economice, „autosuficiența”, revenirea la tradiții, respingerea temelor legate de identitatea de gen și de celelate clișee din „visul american”. În schimb, democrații din SUA și apărătorii europeni ai democrației liberale interpretează în cu totul altă cheie axiomele trumpiste. Astfel, ei văd în MAGA o mișcare ce promovează supremația albilor și restrângerea drepturilor civile pentru grupurile marginale/marginalizate; la o astfel de poziție, s-ar putea alia numai persoane cu puternice convingeri rasiste, fasciste, anti-trans, persoane de-a dreptul „idioate”²². Criticii democrației subliniază și faptul că MAGA promovează o mitologizare a trecutului, un cult al personalității și o apetență pentru autoritarism²³.

Caracterul dăunător al trumpismului, la scară planetară, nu rezidă atât în faptul că pledează pentru o Americă „măreață” și că folosește, în acest scop, mijloace politice ieșite din tiparele dreptului intern și internațional. La urma urmei, de la Machiavelli încoace, nimeni nu se mai jenează să folosească mijloace discutabile, dacă scopul pare nobil. Câte compromisuri ideologice nu face, de exemplu, Uniunea Europeană, pentru a menține relații economice profitabile cu China sau pentru a mai cumpăra niște gaz ieftin din Rusia? Desigur, scopul nu e decât acela de a face Europa măreață (acronimul MEGA fiind numai bun de utilizat, chiar mai expresiv decât MAGA).

MAGA și trumpismul sunt dăunătoare pentru că reduc politica la economie (la „a great deal”) și pentru că, în acest fel, patentează un model ideologic auto-contradictoriu: declarat opozant neînduplecat al neomarxiștilor, trumpismul folosește în propriile sale argumentații o schemă reduționistă de cea mai viguroasă extracție marxistă. Din acest „model”, sar așchii de relativism doctrinar în toate direcțiile, tulburând identitatea și echilibrul logic al fiecărui construct care s-ar putea declara, pe drept cuvânt, ideologie.

Nu putem neglija nici faptul că trumpismul anulează substanța politicii de tip modern, înțeleasă ca alegerea unei căi de gestionare a treburilor publice, în numele unor valori și principii bine definite. Pentru cei care îl acceptă (în special pentru republicani), trumpismul este un fel de post-ideologie, care „plasează loialitatea față de liderul partidului în centrul sistemului de credințe. Regulele normale ale politicii, alegerilor și democrației nu mai motivează elitele (...). Important este ca toată lumea să joace conform regulilor lui Trump – și să acționeze pentru a-i păstra domnia”²⁴. Substituirea principiilor politice cu loialitatea oarbă față de lider proiectează guvernământul SUA într-o epocă neofeudală, ștergând cu buretele progresele modernității în materie de raționalizare birocratică a statului. Fractura produsă de trumpism, prin promovarea în echipa administrativă a Americii a membrilor familiei și a unor prieteni donatori de fonduri sau adulatori de serviciu,

riscă să contamineze și alte regimuri iliberale, care până în prezent au păstrat cât de cât aparențele selecției clasice a elitelor.

Din incursiunea pe care am realizat-o în turbionul politic pe care l-a creat trumpismul, din 2016 încoace, am putea extrage o concluzie de etapă: „Statele Unite au fost, decenii la rând, cea mai importantă putere normativă pentru democrațiile liberale, dar, odată cu instalarea lui Trump, au devenit cel mai important furnizor de instabilitate iliberală”²⁵.

Concluzii

Istoria secolului XX și a începutului de secol XXI arată ca un peisaj colinar, în care alternează platourile însoțite, cu depresionile cețoase; după un liniștitor drum pavat, cu reguli clare și marcaje vizibile, vine invariabil o deplasare prin mlaștini și smârcuri. Așa se face că după perioada numită *La Belle Époque* omenirea s-a precipitat în uriașa dezordine a Marelui Război (1914-1918), continuată de marea criză interbelică (1929-1933) și de al Doilea Război Mondial (1939-1945). După 1945, s-a instalat o nouă ordine mondială, pe care retrospectiv o numim epoca Războiului Rece și a sistemului economic, militar și ideologic de tip *bipolar* (contrapunând capitalismul occidental comunismului de tip sovietic). La orizontul anilor '90, echilibrul bipolar s-a defectat ireparabil, prin implozia sistemului sovietic, astfel încât capitalismul și democrația liberală s-au trezit în postura de mari învingători.

Noua ordine hegemonică de tip capitalist, operând în cadrele democrației liberale, nu a avut însă prea mult timp să se consolideze. Erorile politice ale liderhipului occidental și evoluțiile/revoluțiile neașteptate din fostele țări comuniste și din statele arabe guvernate autoritar au pus la îndoială virtuțile noii ordini. Iar atunci când o serie de puteri regionale (Rusia și China, în special) au început să-și exprime opțiunea pentru o lume multipolară, am constatat că trăim în miezul unei *noi dezordini mondiale*.

Noua dezordine mondială are o componentă economică și de securitate, dar și un conținut cultural, ideologic. Fiecare dintre aceste componente a resimțit, începând din 2016, impactul unei mișcări politice numite „trumpism”, clădite în jurul unor idei eclectice care formează așa-numita „doctrină MAGA” („Make America Great Again”).

În planul ideilor politice, trumpismul poate fi făcut răspunzător pentru adâncirea noii dezordini ideologice (caracterizată, în esență, prin irelevanța clasicului clivaj între stânga și dreapta și prin glisarea mai multor mișcări politice către radicalism și atitudine „anti-sistem”). MAGA și trumpismul, urcate pe coama valului ideologic drept urmare a exceselor curentului progresist, au devenit simbolul tuturor acelor mișcări și lideri politici care consideră democrația tradițională un eșec și care vor să o înlocuiască cu formule iliberale ce amestecă naționalismul, xenofobia, rasismul, teoriile conspiraționiste etc. Puterea de penetrare a acestor idei este dată de libertățile de care se bucură creatorii lor, în interiorul sistemelor democratice încă vii, ca și de noile modalități de comunicare politică, bazate pe rețelele de socializare.

Note

- ¹ Proiectul de apărare spațială anti-rachetă („Războiul stelelor”) lansat de Ronald Reagan a dezechilibrat profund sistemul de „paritate nucleară”, sugerând faptul că tot arsenalul URSS devenea inutil, câtă vreme loviturile lui urmau să fie distruse „la sursă”. Tehnologic și economic vorbind, marile scut a fost o cacealma, la acea vreme; dar a forțat URSS-ul să pluseze noi și noi resurse în industria de război, crescând astfel nemulțumirile din lumea civilă.
- ² În literatura română de specialitate, remarcăm volumele din seria „După 25 de ani. Comunismul în Europa de

Est”, apărute la Editura Institutul European (Iași), la inițiativa și sub coordonarea lui Sorin Bocancea.

- ³ Cf. Michel Albert, *Capitalisme contre capitalisme*, Éditions du Seuil, Paris, 1991, pp. 7-9.

⁴ *Ibidem*.

- ⁵ Pierre-Yves Hénin et Ahmet Insel, *Le national-capitalisme autoritaire. Une menace pour la démocratie*, Editions Esprit, 2021.

- ⁶ Lucian Boia, *Mitul democrației*, Editura Humanitas, București, 2003, pp. 89-90.

- ⁷ Într-un articol publicat pe Contributors.ro, Eugen Rădulescu surprindea foarte bine modul în care excesiva propagandă progresistă în

favoarea obiectivelor sale specifice a destabilizat peisajul ideologic: „Toată nebunia a pornit cu o abordare rezonabilă: eliminarea discriminării la care erau supuse diferite minorități (rasiale, religioase, sexuale și altele), ceea ce este în spiritul egalității în drepturi, de natură să descătușeze resurse, altfel irosite. Până aici, nimic de obiectat. Din nenorocire, lucrurile au luat o turnură ce frizează teatrul absurdului. «Corectitudinea politică» a devenit, încet-încet, o nouă formă de cenzură, ce mi-a amintit de înneguratele vremuri ale trecutului comunist; mișcarea BLM (black lives matter) a trecut fără remușcări de la simpla egalitate în drepturi la a pretinde de facto că unii sunt mai egali decât alții. «Woke», care înseamnă «treaz» și definește vigilență la prejudecăți rasiale și discriminare, a devenit sinonim cu obsesiv în corectitudine politică și cu prejudecăți. În SUA, la acest concept au fost atașate și drepturile pentru minorități sexuale și altele; în Europa, și mișcările ecologiste au intrat în categoria «progresiste» – termen care a ajuns, destul de ciudat, să desemneze o stângă radicală, foarte, foarte departe de libertatea și egalitatea de la care a pornit avalanșa (...). Europa a luat parte entuziast la lupta contra oricărei forme de discriminare. Aici s-au adăugat accente noi – cele legate de ecologie și «decarbonizare». Această parte a avut mai puțin succes dincolo de ocean, dar continentul european a luat-o rău razna (vezi în acest sens închiderea centralelor nucleare-electrice în Germania sau, mai nou, cerința imperioasă de a reduce numărul vacilor olandeze că, vezi, Doamne, poluează cu bioxid de carbon), în Eugen Rădulescu, „De la

«Wokw» la MAGA”, 10.03.2025, <https://www.contributors.ro/de-la-woke-la-maga/>.

- ⁸ Bélig Nabli, „L’ère du désordre idéologique mondial”, 12 septembre 2023, <https://www.nouvelobs.com/opinions/20230912.OBS78026/l-ere-du-desordre-ideologique-mondial.html>

- ⁹ „Moscova și Beijingul pun în contrast autoritatea și stabilitatea regimurilor lor cu dezordinea și decadența care domnesc într-un Occident asociat cu democrația liberală și universalismul drepturilor omului. Această propunere ideologică prezintă un interes semnificativ pentru țările din Sud. Unele dintre ele navighează între sferele democratice și cele autoritare...” (*Ibidem*).

- ¹⁰ Gaël Brustier, *Le désordre idéologique*, Les Éditions du Cerf, Paris, 2017, pp. 8-9.

- ¹¹ „În epoca post-adevăr și post-ordine, comunicarea cunoaște forme și canale de manifestare pe care de abia începem să le deslușim. Fake news, misinformation, narrowcasting, realitate augmentată, viral autobots, uzine pentru generat like-uri, algoritmi care generează conținut, armate de troli, propagandă computațională: tot atâtea termeni care încearcă să fixeze «noua dezordine informațională», schimbările, chiar malformațiile pe care le suferă ecosistemul informațional al zilelor noastre ca urmare a posibilităților nelimitate oferite de tehnologie” (Alina Bârgăoanu, „Noua dezordine informațională. De la hiper-emoții la hiper-idei”, <https://www.convorbirieuropene.ro/noua-dezordine-informatiionala-de-la-hiper-emoții-la-hiper-idei/>)

- ¹² Adrian Cioflâncă, „Radicalii 2.0 și noua sferă publică”, 2 aprilie 2025,

- <https://www.scena9.ro/article/radicali-noua-sfera-publica-extremism-social-media>.
- ¹³ Sloganul de campanie prezidențială din 2016 s-a structurat treptat într-un fel de „doctrină” simplistă, reducționistă, dar care a inspirat pe multă lume, de la conservatori moderați, până la radicali de dreapta, naționaliști, xenofobi, neo-fasciști, dar chiar și din zona ideologică de extremă stângă. Liderii așa-numitei mișcări *Comunismul MAGA*, Haz Al-Din și Jackson Hinkle, descriu foarte sugestiv rolul lui Trump ca emblemă a unui astfel de conglomerat ideologic eclectic: „Noi avem o vorbă, în calitate de comuniști Maga, și anume că la McDonald’s nu te duci pentru clown, ci pentru burger. Trump este mascota mișcării” (apud: Cristina Ene, „Ce este mișcarea aparent paradoxală a «comunismului MAGA». Cine sunt fondatorii și cum au fost primiți de platformele conservatoare”, 26.05.2024, <https://adevarul.ro/stiri-externe/sua/ce-este-miscarea-aparent-paradoxala-a-2363812.html>).
- ¹⁴ „Mișcarea MAGA, adesea denumită pur și simplu MAGA sau Make America Great Again, a fost fondată pe convingerea că Statele Unite au fost odată o țară «mare», dar au pierdut acest statut din cauza influenței străine, atât în interiorul granițelor sale (prin imigrație și multiculturalism), cât și în exterior (prin globalizare sau prin integrarea sporită a mai multor economii naționale). Membrii MAGA consideră că această cădere în dizgrație poate fi inversată prin politici de tip «America pe primul loc», care ar oferi un grad mai mare de protecționism economic, ar reduce considerabil imigrația, în special din țările în curs de dezvoltare, și ar încuraja sau impune ceea ce membrii MAGA consideră a fi valori tradiționale americane. Unele politici susținute de MAGA, cum ar fi apelul lui Trump din 2015 pentru o «închidere totală și completă a intrării musulmanilor în Statele Unite», ar fi implicat o discriminare rasială sau religioasă flagrantă. Printre politicile adoptate în cele din urmă sau cel puțin urmărite în timpul primului și al celui de-al doilea mandat al lui Trump, unele au implicat într-adevăr un tratament discriminatoriu al imigranților non-albi sau non-creștini” (<https://www.britannica.com/topic/MAGA-movement>).
- ¹⁵ Brink Lindsey, „The open society and the friends it needs”, April 3, 2025, <https://www.niskanencenter.org/the-open-society-and-the-friends-it-needs/>
- ¹⁶ Zwelinzima Vavi, „The messy ideological morass that has given us President Donald Trump 2.0”, Daily Maverick, 07 Nov. 2024, <https://www.dailymaverick.co.za/opinionista/2024-11-07-messy-ideological-morass-that-has-led-to-president-donald-trump-2-0/>
- ¹⁷ Brink Linsey rezuma foarte bine pericolul reprezentat de politica lui Trump: „El amenință moștenirea noastră democratică liberală și, rezistând ultrajelor și abuzurilor sale, continui să cred că ne menținem credința în idealurile societății deschise. Și în timpul primului mandat al lui Trump, am sperat sincer că amenințarea pe care a reprezentat-o ar putea fi contracaraată de o coaliție stângă-dreapta care să lase deoparte micile diferențe pentru a se uni în apărarea unui consens mai profund. Așa cum am spus-o în repetate rânduri în acei ani, politica normală este ca un meci de fotbal în care noi, ca fani din tribune, putem avea interese diferite – dar acum vandalii dau foc stadionului și, prin urmare, avem un interes

- comun de a ne îndepărta temporar de acțiunea de pe teren pentru a apăra integritatea arenei care face jocul posibil” (*op. cit.*).
- ¹⁸ Cristian Câmpeanu, „«Insurecția» de la Washington și compromiterea definitivă a trumpismului”, în: *Revista 22*, 7 ianuarie 2021, <https://revista22.ro/opinii/cristian-campeanu/insurectia-de-la-washington-si-compromiterea-definitiva-a-trumpismului>.
- ¹⁹ Adrian Cioflâncă, *op. cit.*
- ²⁰ Analistul democrat David Dagan compară primele zile ale celui de-al doilea mandate al lui Trump cu începuturile administrației F. D. Roosevelt, care a lansat cunoscutul program New Deal, de reconstrucție a economiei americane, după criza din 1929-1933. Doar că în cazul lui Trump putem vorbi nu de o reconstrucție, ci de o *Mare Demolare*. Luându-și puteri tot mai mari fără să le ceară de la Congres, Trump demantelează instituții care funcționau bine, pe motiv că ele ar face parte din complotul împotriva SUA, menit să lase țara la dispoziția migranților. „Statul profund” ar lucra pentru ca economia americană să depindă de importuri, pentru ca oamenii de rând să-și piardă locurile de muncă, pentru ca tot felul de agenții să arunce cu bani în false activități caritabile din străinătate. Pentru tot acest dezastru, ar fi de vină democrația liberală (David Dagan, „From the New Deal, to the Great Demolition”, 24 februarie 2025, <https://www.niskanencenter.org/from-the-new-deal-to-the-great-demolition/>).
- ²¹ *Ibidem.*
- ²² „MAGA-ii sunt membri idioți ai societății, spălați pe creier, care nu știu nimic mai mult decât să urmeze exemplul unui președinte idiot care are vocabularul unui elev de clasa a III-a” (Laura Hood, „What MAGA means to Americans”, July 3, 2025, <https://theconversation.com/what-maga-means-to-americans-259241>).
- ²³ *Ibidem.*
- ²⁴ George Elliott Morris, „Commander in cheat”, Aug. 05, 2025, <https://www.gelliottmorris.com/p/trump-makes-himself-the-referee>
- ²⁵ Adrian Cioflâncă, *op. cit.*

Bibliografie

Cărți

- ALBERT, Michel, *Capitalisme contre capitalisme*, Éditions du Seuil, Paris, 1991.
- BRUSTIER, Gaël, *Le désordre idéologique*, Les Éditions du Cerf, Paris, 2017.
- HÉNIN, Pierre-Yves et Insel Ahmet, *Le national-capitalisme autoritaire. Une menace pour la démocratie*, Editions Esprit, 2021.

Resurse online

- BÂRGĂOANU, Alina, „Noua dezordine informațională. De la hiper-emoții la hiper-idei”, [https://www.convorbiri-](https://www.convorbiri-europene.ro/noua-dezordine-informatiionala-de-la-hiper-emoții-la-hiper-idei/)

[europene.ro/noua-dezordine-informatiionala-de-la-hiper-emoții-la-hiper-idei/](https://www.convorbiri-europene.ro/noua-dezordine-informatiionala-de-la-hiper-emoții-la-hiper-idei/).

- CÂMPEANU, Cristian, „«Insurecția» de la Washington și compromiterea definitivă a trumpismului”, în: *Revista 22*, 7 ianuarie 2021, <https://revista22.ro/opinii/cristian-campeanu/insurectia-de-la-washington-si-compromiterea-definitiva-a-trumpismului>.
- CIOFLÂNCĂ, Adrian, „Radicalii 2.0 și noua sferă publică”, 2 aprilie 2025, <https://www.scena9.ro/article/radicali-noua-sfera-publica-extremism-social-media>.
- DAGAN, David, „From the New Deal, to the Great Demolition”, 24 februarie

- 2025, <https://www.niskanencenter.org/from-the-new-deal-to-the-great-demolition/>.
- ENE, Cristina, „Ce este mișcarea aparent paradoxală a «comunismului MAGA». Cine sunt fondatorii și cum au fost primiți de platformele conservatoare”, 26.05.2024, <https://adevarul.ro/stiri-externe/sua/ce-este-miscarea-aparent-paradoxala-a-2363812.html>
- Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Free Press, 1992.
- HOOD, Laura, „What MAGA means to Americans”, July 3, 2025, <https://theconversation.com/what-maga-means-to-americans-259241>.
- LINDSEY, Brink, „The open society and the friends it needs”, April 3, 2025, <https://www.niskanencenter.org/the-open-society-and-the-friends-it-needs/>.
- MORRIS, George Elliott, „Commander in cheat”, Aug. 05, 2025, <https://www.gelliottmorris.com/p/trump-makes-himself-the-referee>.
- NABLI, Bélig, „L'ère du désordre idéologique mondial”, 12 septembre 2023, <https://www.nouvelobs.com/opinions/20230912.OBS78026/l-ere-du-desordre-ideologique-mondial.html>.
- RĂDULESCU, Eugen, „De la «Wokw» la MAGA”, 10.03.2025, <https://www.contributors.ro/de-la-wo-ke-la-maga/>.
- VAVI, Zwelinzima, „The messy ideological morass that has given us President Donald Trump 2.0”, Daily Mevrick, 07 Nov. 2024, <https://www.dailymaverick.co.za/opinionista/2024-11-07-messy-ideological-morass-that-has-led-to-president-donald-trump-2-0/>.

Noua dezordine mondială și accentele ei trumpiste

[The new world disorder and its Trumpist accents]

Ana-Maria AMBROSĂ

Abstract: *The new world disorder, which has emerged after a decade of Western hegemony, manifests itself as an entropic state, that the old norms of international law and their established institutions (led by the UN) fail to temper. Regional military conflicts and „economic wars”, humanitarian, environmental and health security crises outline the image of an unstable world, on the edge of the abyss. This entire apocalyptic picture results not only from the rebelliousness of some political actors who challenge the Western model of society (the regional powers united in the BRICS, for example), but has as its substratum the decadence of modern rationalist-bureaucratic statehood, the attacks to which the traditional democratic State is subjected by a new illiberal, populist and self-defined „anti-system” elite. The new world disorder reflects the shock transferred to international relations from the efforts to demolish modern statehood, made by anti-system leaders from all over the world, many of them inspired by Donald Trump.*

Keywords: *new world disorder, State, trumpism, apocalyptic picture, security crises.*

O introducere metodologică. Paradigma noii dezordini

Sintagma *noua dezordine* – consacrată în literatura occidentală de Pascal Bruckner și Alain Finkielkraut, cu trimitere la înțelesurile date sexualității¹ în siajul revoltelor de stradă pariziene din Mai '68 – a devenit în ultima vreme o adevărată *paradigmă* pentru științele sociale, redefinind tematic și metodologic modul în care ne raportăm la relațiile de securitate, la economia globală sau la metamorfozele ideologiilor dominante din diverse părți ale lumii.

Substratul epistemologic al paradigmei noii dezordini constă în relativizarea forței ordonatoare a vechiului tipar al „luptei contrariilor” din dialectica tradițională, considerat depășit atunci când trebuie să explice lucruri „aberante” (excepțiile tot mai numeroase de la „regulă”, ce riscă să răstoarne regula însăși, teoria îndelung folosită). Promotorii sintagmei invocate mai sus nu resping în mod absolut ideea comună că lumea este propulsată de un motor cu două pistoane: unul al ordinii (parțiale în timp și spațiu) și altul al dezordinii; numai că această „mecanică teoretică” sim-

plă este tot mai neputincioasă în explicarea unor situații și evenimente etichetate ca *impredictibile*, *incomprehensibile*. Când realitatea devine mai „creativă” decât pot admite traseele analizei sistemice tradiționale, vechea epistemă nu este abandonată subit, ci își caută scuze, justificări de genul: „nimeni nu se aștepta”, „nimeni nu a crezut”, „nimeni nu a anticipat” (de exemplu: nimeni nu se aștepta ca britanicii să voteze Brexitul, nimeni nu credea că Trump va ajunge la Casa Albă, nimeni nu a anticipat atacul Rusiei asupra Ucrainei). În cele din urmă, adâncindu-și criza de potențial, modelul cognitiv al „științei normale” este pus în situația de a recunoaște că înțelegerea provocărilor prezentului nu este posibilă folosind doar metodele deja consacrate de cercetare, ci că presupune forjarea unui nou instrumentar metodologic și, mai ales, efectuarea altor *decupaje tematice* decât cele cu care fusesem obișnuiți.

În literatura politică a ultimelor trei decenii, *noua dezordine* definește generic *entropia relațiilor internaționale* – economice și de securitate –, generată de schimbările abrupte survenite în structurile statale (deopotrivă ale celor tradițional democratice și ale celor totalitare sau autoritare) și în compoziția elitelor politice de pretutindeni. *Paradigma noii dezordini* ne avertizează că, actualmente, statul nu mai este cel de acum câteva decenii, când deținea mândru atributul suveranității, când nu putea „eșua” sau falimenta, când nu-și imagina posibilitățile suspendarea serviciilor publice sau

ignorarea regulilor dreptului internațional; mișcările lui actuale (în limitele granițelor sau în afara lor) pot fi surprinzătoare, ieșind din tiparul rațional instituțional-birocratic, justificându-se în schimb prin pulsunile și interesele private ale unor lideri atipici.

Metamorfozele instituției etatice sunt indisolubil legate de prevalența, pe scena vieții publice, a unei noi generații de guvernanți, care în mod clar nu mai sunt făcuți din aluatul cultural, diplomatic și ideologic de odinioară; printre ei regăsim actualmente actori, sportivi și magnați fără identitate ideologică, obișnuiți cu aplauzele milioanei de fani, sensibili la imaginea din mass-media și din rețelele de socializare, preocupați de maximizarea profitului lor economic și simbolic și dispuși să transforme statul într-o afacere privată. Actorii socio-politici și sistemele în care ei operează și-au schimbat osatura, tipul de raționalitate și interesele. Pentru a înțelege dimensiunea crizei vechii episteme politice (angajate în sublinierea echilibrelor, a continuității și ordinii) și emergența celei noi, trebuie spus că până și unele concepte fundamentale precum suveranitatea, dreptul internațional, guvernanta, democrația etc. au fost *resemantizate ideologic*, de aici rezultând un polimorfism al strategiilor acționale și argumentative, în dialogul internațional.

După repetate semi-eșecuri în lupta contra terorismului și a migrației ilegale, a traficului de droguri și de persoane, după realizările modeste în

impunerea de standarde globale de mediu sau de respectare a drepturilor omului, actorii politici statali sunt tot mai îndepărtați de ideal-tipul raționalist, care ar fi trebuit să conducă umanitatea spre o eră de pace și prosperitate, în baza normelor dreptului internațional. Sub bagheta unor personaje zgomotoase, declarate inamice ale *statu-quo*-ului politic (lideri populisti, anti-sistem), multe dintre statele care odinioară inspirau respect și care reprezentau modele de conduită legală s-au transformat în scene de carnaval. Locul statelor-etalon și al oamenilor de stat pare să fi fost luat de structuri difuze care și-au pierdut propulsia, direcția și ofițerul de cart, în mijlocul unei furtuni perfecte.

De la ordinea bipolară, la noua dezordine mondială

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial (1945), omenirea a trăit vreme de aproape patru decenii în parametrii ordinii economice, politice și de securitate de tip *bipolar*. Având ca puteri-fanion Statele Unite ale Americii și URSS-ul, epoca post-belică s-a caracterizat printr-un echilibru relativ de putere între *sistemul capitalist demo-liberal* și cel *comunist totalitar*. Tabăra occidentală s-a securizat militar prin crearea NATO (1949), în timp ce lagărul sovietic a reunit propriile-i armate sub faldurile Tratatului de la Varșovia (1955). Fără a se confrunța nemijlocit în numeroasele conflicte „calde” din Asia și Africa, pe care le-au susținut cu armament și consilieri militari, SUA și

URSS s-au limitat la statutul de „pa-troni non-beligeranți” ai Războiului Rece. Cât privește rețeta de funcționare economică, cele două „lumi” au cunoscut diferite forme de integrare, de tipul Comunității Economice Europene (1957), în oglindă cu Consiliul de Ajutor Economic Reciproc – CAER (1949). Asperitățile dintre sisteme erau gestionate de Organizația Națiunilor Unite (fondată în 1945), iar destinderea relațiilor dintre ele avea să se producă sub semnul Acordurilor de la Helsinki (1975), care garantau inviolabilitatea frontierelor celor 35 de state semnatare, cooperarea lor economică și respectarea drepturilor omului².

Intrarea treptată în criză a sistemului economic socialist, bazat pe proprietatea de stat și planificare economică rigidă, a rupt echilibrul marilor puteri. În lumea controlată de sovietici, s-au produs revoluții anti-comuniste și de eliberare națională, la capătul cărora însăși Uniunea Sovietică a dispărut ca actor statal. Cele mai multe dintre țările care au abandonat calea comunistă au început un lung proces de *tranziție* spre democrația de tip liberal și spre economia de piață. Modelul occidental urmat de acestea a devenit pilonul noii ordini mondiale. Ultimul deceniu al secolului și mileniului trecut părea să definească un *sistem de tip hegemonic*, bazat pe preeminența puterii economice a țărilor capitaliste și pe forța militară a SUA (contributorul principal al Alianței Nord-Atlantice).

După o scurtă perioadă de reprieve, Rusia a început să-și reafirme pre-

tențiile de putere mondială. China (comunistă politic, dar capitalistă economic) a intrat și ea în jocurile pentru reșezarea sferelor de influență. Unii actori statali regionali ca India și Brazilia s-au raliat curentului evolutiv către o ordine multipolară. În aceste condiții, noua ordine născută după 1990 a ajuns să se disipeze: la începutul mileniului al treilea, puteam deja să vorbim fără reținere despre *o nouă dezordine mondială*.

Într-un survol rapid al cercetărilor privind *noua dezordine mondială*, evidențiem cartea lui Ken Jowitt, *New World Disorder*³, publicată în 1992. Examinând schimbările care aveau loc în țările fostului lagăr sovietic, imediat după destrămarea URSS și instaurarea de regimuri formal democratice, autorul avertiza că leninismul (repudiat public și „aruncat în lada de gunoi a Istoriei”) încă reprezenta un serios factor de dezordine în raport cu evoluția modernizării și sublinia riscurile rămășițelor acestui tip de regim (bazat pe o stranie „carismă impersonală”, instituționalizată în partid), în pofida profețiilor despre mondializarea pașnică a democrației liberale (formulate, printre alții, de frecvent invocatul Francis Fukuyama⁴, creatorul sintagmei „sfârșitul Istoriei”).

Dacă Jowitt fusese preocupat de soarta Europei Centrale și de Est în postcomunism, Peter N. Neumann consideră că problema cu adevărat gravă o reprezintă soarta Occidentului însuși și a actorilor statali din sfera lui tradițională de influență. Astfel, în lucrarea *The New World Disorder: How the West Is Destroying Itself*,

publicată în 2024, Neumann critică tolerarea de către leadershipul marilor democrații a *derapajului global* spre autoritarism, fundamentalism, autocrație, terorism și alte primejdii vitale pentru modul de viață occidental (creșterea economiei și a influenței politice chineze în diverse părți ale globului – inclusiv în fostele fiefuri asiatice și africane ale puterilor occidentale; revenirea Rusiei la expansionism teritorial și la amenințarea nucleară; abandonarea țărilor globale pentru echilibrul climatic; erodarea puterii organizațiilor internaționale și a dreptului internațional etc.), derapaj căruia nu i s-a dat la timp un răspuns ferm. Conciliatorismul naiv al mai-marilor Occidentului, practicat în zilele noastre față de dictatori de toate soiurile, este adesea comparat cu atitudinea sinucigașă pe care au avut-o democrațiile interbelice față de ascensiunea fascismului. Practic, Occidentul este pe punctul de a se auto-distruge, sub povara bunelor sale intenții (și maniere).

O altă analiză relevantă în chestiunea noii dezordini mondiale aparține americanilor Nicolas Checa, John Maguire și Jonathan Barney. Aceștia afirmă, încă din 2003, că Occidentul (marcat de un amestec de naivitate și aroganță în sferele leadership-ului și irosindu-și avantajele pe care le avea la finalul Războiului Rece) a trecut de la noua ordine globală conturată în vremea lui George Bush „Tatăl” (și definită principal prin *Consensul de la Washington*) la noua dezordine patronată de Bush „Fiul”⁶. Autorii citați nu sunt primii care îi suspectează

pe liderii marilor democrații de lipsa de fler în relațiile cu dictatorii, de utopism privind dorința globală de pace, precum și de un vizibil sentiment de superioritate morală și politică, ce le-ar da dreptul să-și „exporte” viziunile democratice în restul lumii. În rezumat, aceste trăsături pot fi reduse la conceptul elegant de „inabilitate politică”, echivalent cu mai puțin reverențioasa etichetă de „prostie”.

Pentru a înțelege mecanismele insinuării dezordinii în aranjamentul de putere creat la sfârșitul Războiului Rece, se cuvine să explicităm pe scurt bazele *Consensului de la Washington*. Economistul englez John Williamson (creatorul sintagmei *Washington Consensus*, în 1989) explică apariția acestui model de gândire a politicilor la nivel global prin faptul că, după o serie de eșecuri ale guvernelor conservatoare Reagan și Thatcher (tributare ideilor de guvernământ minimal, monetarism și economie bazată pe ofertă – așa-numitele „inovatii neoliberale”), ca și după aplicarea reușită a unor reforme fiscale serioase pentru asanarea economiilor statelor Americii Latine (confruntate multă vreme cu îndatorarea excesivă și cu riscul intrării în incapacitate de plată), cei mai mulți specialiști în domeniul economiei mondiale au aderat la setul de zece principii ale bunei funcționări a pieței globale (și a fiecărei economii naționale în parte), definite chiar de Williamson: disciplină fiscală; reordonarea priorităților din politicile publice (de la subsidii acordate fără întemeierea pe merit, către investiția în sănătatea primară,

educație și infrastructură); reforma taxelor (lărgirea bazei de impozitare, mai curând decât creșterea taxelor); liberalizarea dobânzilor; rată de schimb competitivă; liberalizarea comerțului; liberalizarea investițiilor străine directe; privatizare; dereglementare; drepturi de proprietate⁷.

Williamson a subliniat în mod repetat că cele zece principii nu alcătuiesc nicidecum un „manifest neoliberal” definibil ca „fundamentalism de piață”, ci privesc crearea la nivel global a unei piețe libere, favorabilă economiilor emergente (accesul țărilor în curs de dezvoltare la marea piață mondială și la tehnologii) și unei echitabile distribuții a bunăstării. Astfel, *Consensul de la Washington* a devenit un simbol al „corectitudinii politice”, modelul standard în analiza ordinii internaționale și totodată schema obligatorie de reformă economică pe care trebuiau să o respecte țările aflate în tranziție⁸, sub tutela FMI și a Băncii Mondiale (instituții care își au sediul la Washington).

Noua ordine hegemonică americană a fost consolidată, în planul securității, prin extinderea NATO (în etapele din 1999 și 2004), după dizolvarea Tratatului de la Varșovia (1991) și reglementarea arsenalului nuclear al fostei URSS (cedarea lui imediată Federației Ruse de către Belarus și Kazahstan, apoi și de către Ucraina, prin *Memorandumul de la Budapesta*, din 5 decembrie 1994; prin respectivul memorandum, Ucraina primea garanții de securitate din partea SUA, a Marii Britanii și a

Rusiei; alte două puteri nucleare – Franța și China – s-au alăturat țărilor garante, printr-o declarație separată).

Un alt pilon important al ordinii mondiale post-bipolare l-a reprezentat setul de criterii pe care trebuie să le respecte un stat pentru a putea solicita aderarea la Uniunea Europeană: instituții stabile, care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului și protecția minorităților; economie de piață funcțională, aptă să se integreze în piața comună; acceptarea „acquis-ului comunitar” și aderarea la obiectivele uniunii politice, economice și monetare (*Criteriile de la Copenhaga*, 1993). Este adevărat că avem de-a face aici cu criterii de anvergură regională, dar cu o anumită consistență globală, conturând un tip de societate deschisă, incluzivă, performantă și justă.

Deși majoritatea pilonilor descriși mai sus mențin cu destul succes ordinea relativă în lumea noastră democratică, relevanța lor în alte părți ale globului este foarte scăzută. Mai mult decât atât, chiar și în blocul occidental se discută despre erorile strategice ale ultimilor ani (în abordarea unor probleme ca migrația, cursul accelerat al decarbonizării economiei, dependența de anumite resurse și produse din țări care se pot transforma rapid în inamici ai UE etc.), în urma cărora s-au accentuat instabilitatea economică și criza de securitate, cu efecte grave chiar pentru țările acestui bloc (revirimentul extremismului și al xenofobiei fiind doar vârful aisbergului).

Recent, după șocurile provocate de pandemia de Covid, *Consensului*

de la Washington i-a fost contrapus așa-numitul *Consens de la Cornwall* (o viziune nouă despre implicarea guvernelor în menținerea echilibrului economic, prezentată în cadrul dezbatărilor prilejuite de Summitul G7, desfășurat la Cornwall, în Regatul Unit, între 11 și 13 iunie 2021). În *Raportul Panelului G7 pentru Reziliență Economică* se specificau următoarele: „Ipotezele axate pe piață ale Consensului de la Washington au constrâns politica economică, subminând potențialul guvernelor de a lucra în parteneriat cu sectorul privat pentru a modela economii care să susțină valorile noastre democratice colective și binele comun. Deși nivelul de trai s-a îmbunătățit ca urmare a unei integrări economice sporite, este încă nevoie să se avanseze mai bine în crearea unei noi normalități. G7 ar trebui să fie lider în stabilirea unui nou consens care să prioritizeze prosperitatea economică sustenabilă și incluzivă, să ne facă rezistenți la riscurile de mediu și de sănătate, precum și la cele socio-economice și geopolitice și să restabilească încrederea publicului într-un sistem economic global bazat pe reguli, liber, echitabil și deschis”⁹.

Cu sau fără Consensul de la Washington, ordinea globală ce părea să se instituie în primul deceniu postcomunist a fost demantelată și discreditată nu atât de contestatarii săi naturali (puterile regionale non-occidentale), cât de dirijorul ei: SUA. O analiză excelentă a acestui fapt găsim în eseuul lui Tzvetan Todorov, *Le nouveau désordre mondial: réflexions d'un Européen*¹⁰. Teza sa

principală este aceea că America sub guvernarea lui Bush Jr. a părăsit preceptele dreptului internațional despre suveranitate și noningerință, încercând să legitimizeze așa-numitul „război preventiv”, declanșat pentru a impune unei țări / națiuni acceptarea *volens nolens* a modelului democratic american. Așa s-au petrecut lucrurile în cazul declanșării războiului din Irak, în 2003, împotriva regimului lui Saddam Hussein; tot la fel au stat lucrurile și în cazul Afganistanului¹¹, unde liderii de la Washington au crezut că pot construi o națiune de factură occidentală. În fapt, prin intervențiile lor, americanii nu au adus pace, prosperitate și democrație în societățile respective, ci au legitimat rezistența jihadistă și proliferarea terorismului la nivel global, au creat noi insule de dezordine, cu un uriaș potențial entropic. Concluzia lui Todorov despre „neo-fundamentalismul” politicii intervenționiste a lui Bush Jr. este aceea că nu poți să impui idei și idealuri pe care le crezi bune și democratice folosind forța, căci războiul nu este o opțiune rezonabilă decât atunci când trebuie să-ți aperi suveranitatea sau să previi (sau să oprești) un genocid.

În contextul analizei academice și din mass-media a tranziției de la bipolarism la hegemonia americană și apoi spre o viitoare (posibilă) ordine multipolară, tematica privind conflictele Est-Vest pe multiple planuri a fost substituită de teme precum raporturile dintre „Occidentul global” și „Sudul global”, dintre democrațiile liberale și regimurile autoritare (civile, militare sau teocratice), dintre arii-

le de civilizație, dintre poli economici mai vechi sau mai noi (precum SUA, UE, Organizația pentru Cooperare de la Shanghai, Cooperarea Economică Asia-Pacific, BRICS, OPEC etc.). Pentru spațiul occidental, a devenit presantă investigarea *Brexitului*, a proliferării guvernărilor iliberale¹², ca și a ascensiunii populismului și a extremei drepte. Aceste noi „decupaje” dau, în esență, măsura actualei dezordini globale.

Accentele trumpiste ale noii dezordini mondiale

Glisarea spre noua dezordine mondială a fost un proces derulat pe parcursul mai multor ani, punctul de inflexiune constituindu-l atentatele de la 11 septembrie 2001. În acel moment, a fost spulberată aura de invincibilitate a SUA și s-au devoalat adevăratele interese și susțineri față de Occidentul atacat de jihadiști, pe de o parte, sau față de rețelele teroriste patronate de Al-Qaida (cu suportul uman, financiar și logistic al Afganistanului, Yemenului și Somaliei), pe de altă parte. În pofida declarațiilor unanime de condamnare a atentatelor, mulți lideri de pe toate meridianele (și paralelele) au jubilat când au văzut cât de fragilă poate fi America; slăbiciunea ei în fața unui dușman nevăzut (ascuns printre civili, școlit în structurile academice occidentale și lăsat să circule liber tocmai în virtutea principiilor liberale ale lumii noastre) a dat speranțe tuturor celor care militau pentru o ordine nonhegemonică, multipolară. Figura debusolată a lui

George W. Bush la prima declarație de presă de după prăbușirea turnurilor gemene din New York putea să semene, fără modificări de fotoshop, cu medalionul de pe crucea supremației americane.

Rănită puternic în orgoliu, Casa Albă a reacționat imediat față de umilința administrată de fideli sinucigași ai lui Bin Laden, invadând Afganistanul și înlăturând regimului taliban de la Kabul – principalul susținător și găzduitor al Al-Qaeda. Între 7 octombrie și 7 decembrie 2001, coaliția alcătuită din SUA, Marea Britanie, Franța, Germania, Australia și Canada a reușit să-i alunge pe talibani, cu sprijinul unei grupări afgane rebele (Alianța Nordului). Totuși, după douăzeci de ani de eforturi internaționale (inclusiv cu participarea României, în cadrul coaliției largite ISAF) pentru a face din Afganistan o țară democratică, lumea occidentală a trăit dezamăgirea retragerii trupelor sale de suport pentru regimul președintelui Ashraf Ghani, sub tirul talibanilor care reveneau la putere chiar cu complicitatea unor militari ai armatei regulate, antrenate și finanțate de SUA și aliații lor. Iată un monumental eșec al ordinii mondiale pe care o doriseră Statele Unite! Pentru a da fiecărui actor importanța cuvenită în acest episod, trebuie să amintim că retragerea din Afganistan a fost negociată de Donald Trump (preocupat obsesiv de costurile menținerii trupelor), în cadrul Acordului de la Doha cu talibanii (februarie 2020), fiind dusă la îndeplinire de succeso-

rul său, Joe Biden, în aprilie-august 2021.

Dacă invadarea Afganistanului putea fi considerată un act de legitimitate apărare, conform dreptului internațional, următoarea acțiune presupus anti-teroristă a lui George W. Bush a aruncat sistemul internațional într-o criză fără precedent. Începând din 20 martie 2003, sub stindardul „Războiului împotriva terorii”, o nouă coaliție patronată de SUA s-a angajat într-o acțiune militară, de data aceasta *neautorizată de ONU*: invadarea Irakului, cu scopul declarat de a elimina regimul Saddam Hussein (acuzat că ar deține arme de distrugere în masă și că ar susține organizația Al-Qaeda). „Modelul imperial”¹³ de acțiune preferat de Bush și de unii aliați ai săi a pus pe pauză dreptul internațional, care nu permitea atacarea unui stat suveran fără o dovadă certă de agresiune pe care el să o fi comis. Oricât de blamabilă ar fi fost puterea de la Bagdad pentru guvernământul său opresiv (față de comunitatea *șiiită* și față de *kurzi*, de exemplu), nicio regulă internațională nu permitea intervenția militară împotriva sa și a poporului irakian. Totuși, SUA au intrat cu trupele în Irak, au ocupat capitala și o mare parte din teritoriu, iar pe 13 decembrie 2003 l-au capturat pe fostul dictator (acesta fiind judecat și executat pe 30 decembrie 2006). Inutil să mai amintim că și experiența „democratizării Irakului” s-a terminat prost, răscolind conflictele intertribale și fundamentalismul islamic.

Convinse de posibilitatea (și chiar de necesitatea) mondializării modelului democratic occidental (prin metode nedemocratice), administrațiile de la Washington (fie ele republicane sau democratice) au rămas prizonierele viziunii lor despre ordinea internațională hegemonică. Așa cum am mai spus, republicanul Bush Jr. a invadat Afganistanul și Irakul, ducând aceste țări într-o lungă eră de război civil. Democratul Barak Obama a finalizat „vânătoarea” lui Bin Laden (2 mai 2011) și a susținut mișcările revoluționare contra liderilor autoritari din state arabe precum Tunisia, Libia, Egipt, Siria, Yemen etc. Debutând cu căderea președintelui tunisian Ben Ali, la începutul anului 2011, mișcările anti-dictatoriale subsumate „Primăverii arabe” au avut în puține cazuri un deznodământ pozitiv; de regulă, după înlăturarea vechilor dictatori, diverse grupări tribale, militare și religioase au încercat să preia puterea, aruncându-și țările în sângeroase conflicte interne. În mod ironic, lupta „ucenicilor vrăjitori” occidentali contra terorismului și a fundamentalismului islamic a generat un haos de nedescris în lumea arabă, pe fundalul căruia s-a clădit Statul Islamic din Irak și Siria (ISIS). Noul califat islamic a adunat mulți adepți în rândul cetățenilor occidentali de origine arabă și / sau de credință musulmană, dând o nouă dimensiune terorismului global. Să adăugăm, la toate acestea, nesăbuita deschidere a Angelei Merkel față de valul migraționist care a luat cu asalt Europa începând din 2015¹⁴ (ca urmare a „Primăverii ara-

be”), pentru a completa șocantul tablou al noii dezordini mondiale. Cu doar două decenii în urmă, Samuel Huntington (fost consilier al Președintelui Clinton) ne avertizase asupra uriașului pericol al „ciocnirii civilizațiilor”¹⁵...

Războaiele regionale din Africa, Asia și chiar din Europa (amintind aici nu doar actualul conflict ruso-ucrainean, ci și îndelungatul război din fosta Iugoslavie, dintre 1991 și 2001), destabilizarea zonei Caucazului și a lumii arabe, marile migrații ale populațiilor dizlocate de conflicte, nenumăratele crize umanitare și multiplicarea actelor teroriste par să arate că, după sfârșitul Războiului Rece, lumea pășește pe pătățelele unui șotron al violenței, pe care nimeni nu îl poate controla. Totuși, în pofida polimorfismului ei debordant, am putea defini *noua dezordine mondială* ca o stare entropică generalizată, la care s-a ajuns în urma substituirii dreptului internațional (bazat pe ONU, pe organizațiile regionale și pe acordurile globale și regionale) cu un model regalian de „acțiune de la caz la caz”, imprecizabil și discreționar, întemeiat pe forță, operat de un hegemon pe care îl contestă și îl copiază ceilalți competitori. „Sensul dreptului internațional, așa cum a fost construit după cel de-Al Doilea Război Mondial și apoi, după 1990, era tocmai să apere niște principii pe baza consensului și să promoveze pacea mondială și echilibrul pe baza unor reguli prestabilite”¹⁶. Atunci când acest sistem consensual de reguli a fost ignorat de cea mai importantă putere a lumii,

diverse puteri de rangul doi au înțeles că pot proceda și ele în mod similar. Iar fenomenul s-a multiplicat, coborând în ierarhie, dezvoltându-se o adevărată „cultură a impunității” la toate nivelurile și în toate colțurile lumii.

Trebuie să observăm că acțiunile întreprinse de americani (în primul rând) și de alte puteri (aliante sau ostile) în afara regulilor vechiului sistem de drept internațional sunt totdeauna prezentate de autorii lor ca deplin justificate legal și moral, ca menite să restaureze *Ordinea*, să repare echilibrul global, să facă „dreptate” sau să elimine erori istorice; nu puține sunt cazurile în care astfel de încălcări ale dreptului internațional sunt comise în numele apărării democrației și drepturilor omului (mai ales ale minorităților), în numele libertății de conștiință și religioase etc.; practic, din inventarul valorilor universal prețuite, sunt selectate, după conjunctură, cele care pot justifica *in extremis* „dreptatea pe cont propriu” – ca într-o fază precivilizațională, pre-politică a omenirii, în care operează legea celui mai tare. În atare situații, violența pare să capete virtuți juridice, atunci când o exercită Big Brother, fiind în schimb dezavuată când vine dinspre un actor oarecare, mic și slab.

În prezent, dezordinea la nivel global poate fi ilustrată cu o sumedenie de exemple. În mass-media anului 2025, țin capul de afiș: agresiunea Rusiei contra Ucrainei, războiul dintre Israel și gruparea Hamas din Gaza și sudul Libanului, schim-

bul de lovituri balistice dintre Israel și Iran, loviturile americane contra instalațiilor nucleare iraniene, atacurile rebelilor yemeniți Houthi contra Israelului și contra navelor comerciale care tranzitează Marea Roșie, luptele dintre facțiunile sudaneze rivale, schimburile de focuri de la frontierele Indiei și Pakistanului, ca și ale Thailande și Cambodgiei, conflictele dintre Rwanda și Congo, Azerbaidjan și Armenia (ultimele patru situații enumerate găsimu-și aplanarea sub medierea lui Donald Trump) etc. În multe alte părți ale globului, grupări armate susținute de puteri străine și de organizații de mercenari periclitează securitatea unor state multietnice și multireligioase. Coreea de Nord continuă înarmarea nucleară și participă la războiul din Ucraina cu militari și armament. China stă cu ochii pe Taiwan. Rusia sabotează infrastructura submarină occidentală din Marea Baltică, nu conținește atacurile cibernetice asupra lumii apusene și influențează alegerile din mai multe țări pe care le consideră ostile. Sancțiunile internaționale contra statelor agresoare sunt încălcate prin scheme comerciale oculate.

Cât privește situația instituțiilor internaționale tradiționale, constatăm o continuă erodare a ONU, care este acuzată de Israel că duce o politică anti-evreiască; în Consiliul de Securitate, SUA au ajuns să voteze adesea alături de China și Rusia, contra aliaților tradiționali. Cum să mai catalogăm decizia americanilor din 30 august 2025 privind refuzul

vizei pentru delegația palestiniană la ONU? Agenția Internațională pentru Energie Atomică este împiedicată să inspecteze instalații problematice din Irak sau de la centrala Zaporojie, ocupată de ruși. Peste tot unde au loc conflicte armate, sunt ignorate regulile privind protejarea civililor și accesul organizațiilor umanitare (ca în cazul crizei din Gaza). În rezumat, pare că trăim într-o lume în care fiecare face ce vrea, fără să-i pese de nicio regulă juridică sau morală.

Care este „pecetea” pusă de Președintele american Donald Trump asupra stării actuale de dezordine mondială, dincolo de declarațiile sale de „pacificator universal”? În opinia multor analiști, revenirea sa la Casa Albă acutizează tensiunile politice, economice, militare, de mediu etc., prin „desconsiderarea suverană” a vechilor acorduri, tratate și chiar instituții internaționale, ca și prin perpetuarea și ducerea la limită a ideii de supremație americană, exprimată sintetic în „doctrina MAGA”. „Administrația Donald Trump duce această degradare a climatului geopolitic la un alt nivel. Interesul Statelor Unite pentru resursele naturale și poziția strategică a Groenlandei, voința (exprimată) de anexare a Canadei, intenția de a prelua controlul asupra Canalului Panama, schimbarea denumirii Golfului Mexicului în Golful Americii (o decizie cu mare valoare simbolică), amenințările la adresa UE cu tot felul de șicane economice etc. sunt semnul unei abordări pragmatice, de pe poziție de forță, în relația cu foștii aliați – și cu

restul lumii. Această competiție (adesea subterană) pentru influență și resurse arată limitele dreptului internațional în fața intereselor naționale puternice”¹⁷. Am putea adăuga că nu atât limitele (reale) ale dreptului internațional și afirmarea prea accentuată a intereselor naționale americane duc la degingoladă, ci că atitudinea discreționară a unui magnat devenit președintele celei mai mari puteri mondiale contează în primul rând, când sunt răsturnate valorile și normele de bază ale civilizației.

Încă de la instalarea la Casa Albă în primul mandat (2017-2021), Donald Trump a arătat că prezența sa în politică este sub semnul *hybris*-ului. Narcisist, impredictibil, instinctiv, inconsecvent în judecăți și atitudini, lăudăros, convins că este „Alesul”, „cel mai bun Președinte pe care l-a dat Dumnezeu Americii”, Trump și-a arătat totodată și fața de personaj căruia îi plac linguşelile, care reduce totul la bani și la vedetism. Cu un vocabular politic săracios, marcat de clișeul MAGA și de câteva superlative de genul „măreț”, „minunat”, „grozav”, „excepțional”, „genial”, „istoric”, Trump a transferat în viața politică minimalismul intelectual din mass-media de divertisment (experimentat chiar de el, în rolul de gazdă a cunoscutei emisiuni TV „The Apprentice”¹⁸, realizată în 2004, la NBC), unde fronda față de reguli, excentricitatea, etichetarea și jignirea adversarilor, nonconformismul, suspansul și surprizele facile dau rețeta succesului la public.

Copleșiți de multitudinea gesturilor teatrale și de inconsecvența judecăților politice ale lui Donald Trump, am putea scăpa din vedere principalul motiv pentru care el este cavalerul negru al noii dezordini mondiale: atașamentul său organic față de *ideea de a distruge statul tradițional*, pentru a-l înlocui cu o nouă formă de ordine sau de putere. Privind puterea executivă ca pe un bun personal și crezându-se o figură carismatică, Trump a pătruns în politică din postura unui om „antisistem”, intrând în coliziune cu structurile tradiționale republicane, iar mai apoi chiar cu instituțiile democratice ale statului. Justiția și sistemul electoral s-au aflat și se află printre țintele sale predilecte, de acolo simțind că îi pot apărea piedici în calea planului său de transformare într-un *monarh*. În același creuzet al dușmanilor a așezat și mediile academice democratice, cu care duce un război dur, ce antrenează efecte la nivel mondial (reducerea gradului de internaționalizare a învățământului superior american). Lumea artiștilor nu a fost ocolită nici ea de manieismul trumpist, după cum este de notorietate conflictul președintelui american cu o parte a presei. Nu în ultimul rând, „împăratul Trump” duce un război cu migrația (în sânul unei națiuni născute prin migrație), folosindu-se de ziduri la frontiera cu Mexicul, de lagăre mascate și de proceduri ilegale de expulzare a străinilor (chiar și a unora care stăteau legal pe teritoriul SUA). Sub pretextul instaurării ordinii și siguranței cetă-

tenilor, cu Garda Națională pe străzile marilor orașe, țara tuturor posibilităților s-a transformat, sub „măreța” domnie a lui Trump, în țara tuturor abuzurilor. Cu o asemenea matriță de guvernare internă, îndreptată contra statului de drept și a mecanismelor sale democratice, contra unor instituții consacrate în interiorul și în afara SUA, trumpismul s-a dezlănțuit și asupra ordinii/dezordinii mondiale.

Modul în care Trump abordează relațiile internaționale este marcat profund de afecte, percepții, impresii de moment, în baza cărora el decide instantaneu dacă îi place sau nu de un interlocutor¹⁹. O astfel de „diplomație instinctuală” nu are multe în comun cu ordinea globală bazată pe reguli. Când majoritatea statelor lumii vrea să-i izoleze pe dictatori, să impună sancțiuni agresorilor și să-i tragă la răspundere pentru genocid, Trump își permite să-i trateze cu protocolare covoare roșii, să-i aprecieze public pentru genialitate și să le ceară un fel de „reciprocitate sentimentală”!

Lucrurile deraiază și mai tare de la calea normală a ordinii internaționale atunci când Trump sesizează oportunități de afaceri, cu dictatorii sau cu alte personaje controversate, pe spinarea unor țări sau popoare. Dorințele lui de a încheia un acord pentru exploatarea pământurilor rare din estul Ucrainei sau de a transforma Fâșia Gaza într-o *riviera marca Trump* au îngrozit globul, prin cinism și dispreț față de suferințele oamenilor. În aceeași logică a profitului, administrația Trump a devenit o amenințare pentru suveranitatea unor parteneri

din NATO (Canada și Danemarca) sau pentru statul Panama: invocarea unor interese economice și de securitate pentru a ocupa Groenlanda sau pentru a prelua gestionarea Canalului ce leagă Atlanticul de Pacific a nedumerit comunitatea internațională, care nu mai vede acum diferența dintre un onest „jandarm mondial” și un interlop care cere taxă de protecție. Inspirat de invadatorul Putin, ca și de Xi Jinping care revendică Taiwanul, Trump pare să fie atras de rețeta încălcării suveranității altor țări, sub stindardul fals al păcii.

Schimbarea paradigmei de securitate, sub presiunea filosofiei profitului, se observă și în relațiile din cadrul NATO. Donald Trump, obișnuit să exagereze rolul său și al SUA în tot ce mișcă pe această planetă, a cerut încă din primul său mandat ca țările membre NATO să cheltuiască cel puțin 2% din PIB-ul fiecăreia pentru înarmare. După revenirea la Casa Albă, în ianuarie 2025, a pus problema retragerii SUA din NATO, dacă ceilalți contributory nu-și onorează angajamentele financiare, sugerând transformarea Articolului 5 din Tratatul Nord-Atlantic într-un contract comercial: vei fi apărat de Alianță în funcție de cât plătești pentru aceasta (un nou exemplu de prevalență a modelului „taxei de protecție”, în detrimentul solidarității și al apărării necondiționate a victimei agresiunii). La summitul de la Haga, din iuni 2025, „taxa de protecție” a crescut la 5% din PIB. Mai mult, europenii și ucrainenii s-au arătat dispuși să cumpere și mai mult armament din SUA,

dându-i lui Trump satisfacția că a mai încheiat o „măreață afacere”.

Dar nici în materie de afaceri nu putem spune că noua dezordine mondială este lipsită de pecetea trumpismului. Desigur, balanța economică globală s-a mișcat în toate direcțiile cu ceva vreme înainte de venirea lui Trump la putere, criza din 2009 începând în mandatul lui Obama. Dar în ultimul deceniu regulile jocului comercial au fost perturbate într-un mod nemaiîntâlnit. Dacă în 1992 cele trei țări ale continentului nord-american semnaseră acordul de liber schimb NAFTA, care a redus, în etape, taxele comerciale până la zero, pe 30 ianuarie 2020 lucrurile s-au schimbat radical: Trump a pus capăt erei NAFTA, prin semnarea noului acord, U.S.-Mexico-Canada Agreement (USMCA). Acesta schimba multe prevederi privind comerțul liber, dar nu afecta chiar atât de grav fluxurile dintre cele trei state, estimate la aproximativ 1200 de miliarde de dolari anual. Abia în al doilea mandat a reușit Trump să zdruncine piața mondială (inclusiv pe cea nord-americană), prin politica sa de taxe aplicate tuturor partenerilor comerciali, indiferent de condiția lor de dușmani ai SUA sau de prieteni și aliați. Marcat de o concepție economică simplistă, pe modelul schimburilor 1 la 1, Trump a considerat că trebuie să taxeze toate statele care înregistrau excedente în comerțul cu SUA. După un spectacol al semnării actului normativ care impunea noile tarife vamale (între 10% și 50%), în data de 2 aprilie, dar și după un șir de răzgândiri ale lui

Trump și de negocieri cerute de peste 90 de state, la 7 august au intrat efectiv în vigoare aceste taxe, care întorc comerțul mondial în urmă cu peste jumătate de secol²⁰.

Zdrobirea sistemului GATT, privită de Trump ca o „Zi a Independenței SUA”, iese din logica economică ce stă la baza globalizării, riscând să genereze efecte negative serioase inclusiv pentru americani. Întrucât orice produs finit, oricât de mic, presupune în prezent interconectarea mai multor companii, din diverse țări, este de netăgăduit faptul că impunerea de taxe vamale scumpește automat acel produs. Astfel, protecționismul trumpist nu favorizează nici pe investitori, nici pe consumatori americani, care vor fi obligați să plătească prețuri mai mari, inclusiv pentru mărfurile și serviciile „made in USA”. Doar bugetul federal va fi favorizat, către el curgând, pentru o vreme, o grămadă de bani suplimentari („a lot of money” – cum spune pofticios Donald Trump). În rest, economia SUA nu va deveni peste noapte mai competitivă și nici nu va exporta mai mult, căci partenerii comerciali au și ei la dispoziție arma creșterii taxării. Lucrul acesta l-au înțeles și instituțiile judiciare americane, care, printr-o decizie a unei curți de apel din 29 august 2025, au stabilit că șeful administrației americane și-a depășit atribuțiile constituționale când a fixat taxele „din pix”. De altfel, justiția i-a mai anulat lui Trump și alte decizii aberante, în materie de educație și migrație; dar omul merge înainte, pentru că nimeni din antu-

rajul său nu îndrăznește să îi spună că e de ajuns!

Proasta influență a lui Trump asupra ordinii economice globale nu se termină în capitolul vamal, ci continuă într-un alt domeniu foarte sensibil: relația dintre activitatea economică și protecția mediului. Încă din 1992, când a avut loc prima reuniune mondială privind mediul, la Rio de Janeiro, statele lumii au manifestat o mare deschidere față de limitarea poluării și a altor modalități prin care activitățile economice degradează mediul (despăduriri, desecări, lucrări de infrastructură, agricultură ne-ecologică etc.). În 1997, s-a semnat Protocolul de la Kyoto pentru reducerea emisiilor poluante (intrat în vigoare în 2005); cu acel prilej, SUA au refuzat să ratifice acordul climatic. În 2015, a fost semnat Acordul de la Paris, agreat și de administrația Obama; numai că în 2017 a venit la putere Trump, care a retras SUA din acord. Administrația Biden a semnat revenirea, în 2021, pentru ca Trump să decidă o a doua retragere, pe 28 ianuarie 2025.

Poziția anti-ecologistă a lui Trump are la bază, pe de o parte, teoria lui despre re-industrializarea SUA, pentru reducerea dependenței în acest sector față de marii producători poluatori precum China și India. Pe de altă parte, Trump aparține categoriei scepticilor față de rezultatele științei, relativizând valoarea studiilor despre încălzirea globală²¹, despre energia verde (taxată drept „escrocheria secolului” și „distrugătoarea fermelor agricole”), vaccinare (în schimbul căreia propunea injecții cu... dezinfectant) și

alte asemenea subiecte care animă teorii ale conspirației și fake-news-uri pe rețelele de socializare. Trăind în această alveolă pseudo-culturală, Trump crede sincer că are profilul unui om inteligent, cu foarte mult bun simț²²!

„Bunul simț trumpist” include, fără îndoială, un dispreț adânc față de democrație. Provenind din lumea corporatistă și înconjurându-se de magnați obișnuiți să decidă de capul lor în orice privință, Trump are ca obiectiv distrugerea ordinii instituționale clasice a statului și înlocuirea ei cu mecanisme decizionale autocratice, care se sustrag controlului democratic. „Prin urmare, ceea ce propun și ceea ce fac acum oamenii președintelui Trump prin campaniile DOGE și RAGE (*Department of Government Efficiency* și *Retire All Government Employees*) este înlocuirea statului, a instituțiilor și a celor aleși prin vot, cu modele și algoritmi, cu tehnologie nouă, *block chain* și AI, cu o nouă filosofie de business în care banii, monedele naționale sunt înlocuite cu minunile *cryptocurrencies*, toate conduse de «oameni numiți», dar confirmați de averi imense și de succesul personal în afaceri. Simplificând și mai mult, noua «dezordine» vrea să înlocuiască modelul social, politic și economic actual, democrațiile liberale așa cum le știm, cu modelul unor companii/corporații de succes conduse de CEO performanți. Iar pentru aceasta, au nevoie mai întâi să *disrupt* statul, pentru ca mai apoi să-l *innovate*. Așa cum spun unii comentatori americani, scopul lor nu este atât eficiența, cât mai ales să *erase* prezentul”²³.

Concluzii

Noua dezordine mondială este un fenomen specific relațiilor internaționale, incluzând nuclee interconectate din sfera raporturile de forță militară, a producției și schimburilor economice, a comunicațiilor, tehnologiilor, sistemelor juridice și regimurilor politice, cu infuzii culturale și religioase. În același timp, însă, noua dezordine de la nivel global are în substrat o profundă schimbare (pe care o putem numi criză, fără prea multe rețineri) a statului ca principal actor politic internațional și a elitelor guvernante din ultimele decenii.

Este adevărat că statul, în actuala sa formă instituțională, are numeroase hibe structurale și funcționale; aparatul său este costisitor și adesea inefficient, dacă îl comparăm cu întreprinderile private. Numai că statul nu a fost creat respectând logica profitului, ci pe aceea a oportunității cheltuielilor. „Distrugerea” și „inovarea” statului, în speranța înlocuirii lui cu o formă de corporație, echivalează cu negarea guvernământului democratic și cu instaurarea unei dictaturi tehnologizate, din care va dispărea orice opțiune ideologică, exceptând, desigur... *trumpismul*!

În continuarea acestei „cruciade” duse de Trump contra *Establismentului* american, se plasează firesc confruntarea globală dintre actori statali haotici și agresivi, stimulați de relativizarea dreptului internațional și încredințați de justiția unei viitoare noi ordini, impuse de Sudul global contra Occidentului global, de Islam

contra creștinismului, de o rasă contra alteia etc. Noua dezordine mondială își construiește propriul templu din ruinele statului de drept

de tip occidental, prăbușit sub loviturile liderilor lor populiști și iliberali.

Note

¹ Pascal Bruckner și Alain Finkielkraut, *Le nouveau désordre amoureux*, Seuil, Paris, 1977.

² Cf. Ana-Maria Ambrosă, *Bipolarismul secolului XX. Fundamente filosofico-ideologice și proiecții antropologice*, Editura Institutul European, Iași, 2019, pp. 117-156.

³ Ken Jowitt, *New World Disorder. The Leninist Extinction*, University of California Press, 1992 (trad. rom.: *Noua dezordine mondială. Extincția leninistă*, Curtea Veche Publishing, București, 2012).

⁴ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Free Press, 1992.

⁵ Peter N. Neumann, *The New World Disorder: How the West Is Destroying Itself*, SCRIBE US, 2024.

⁶ Nicolas Checa, John Maguire and Jonathan Barney, „The New World Disorder”, *Harvard Business Review*, August 2003, <https://hbr.org/2003/08/the-new-world-disorder>

⁷ John Williamson, „A Short History of the Washington Consensus”, in: Narcis Serra and Joseph E. Stiglitz (Editors), *The Washington Consensus Reconsidered. Towards a New Global Governance*, Oxford University Press, 2008, pp. 16-17.

⁸ Testarea cu un relativ succes a axiomelor *Consensului de la Washington*, în misiuni de asistență acordată de FMI și Banca Mondială unor țări din lumea latino-americană, a acreditat ideea că noua ordine post-bipolară se poate generaliza, incluzând fostele

state comuniste, confruntate cu provocările uriașe ale tranziției la economia de piață. Dar rețelele instituțiilor financiare internaționale nu au fost la fel de eficiente peste tot unde au fost impuse; pe alocuri, s-au dovedit de-a dreptul dăunătoare, compromițând ideea virtuților pieței libere și redeșteptând nostalgia ordinii economiei socialiste planificate. Identificați cu „apostolii crizei” în vreme de tranziție, „controlorii FMI” au devenit ținte ale unor grupuri de interese (ancorate în vechile rețele comunisto-securiste) în lupta contra „capitalismului invadator”, care ar fi avut drept unic scop să cumpere la bucată (și pe bani puțini) economiile clădite cu mîgală și suferința de fostele „națiuni socialiste”.

⁹ G7 Panel on Economic Resilience, *The Cornwall Consensus: Build Forward Better*, chrome-extension://efaidnbmninnbpcapjcgclcfndmkaj/https://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2022/09/GlobalEconomic-ResilienceBuilding-ForwardBetter_202110.pdf, p. 16.

¹⁰ Tzvetan Todorov, *Le nouveau désordre mondial: réflexions d'un Européen*, Robert Laffont, Paris, 2003.

¹¹ „După 11 septembrie 2001, SUA au susținut Alianța Nordului în lupta contra talibanilor, pe care i-au alungat de la putere în 2002. Au urmat 19 ani de reforme în Afganistan, cu sprijin occidental, pentru a se crea o societate democratică și un stat modern. Lumea afgană, cu sistemul ei de relații tribale și de «patronaje» politice, nu a fost permeabilă la democrația de

- tip liberal. Erodât de corupție și slăbit ideologic, incapabil să asigure un trai decent cetățenilor, statul afgan a căzut sub asaltul talibanilor în august 2021, demonstrând că formele democratice occidentale nu pot fi exportate eficient în societățile tribale asiatice” (Cristian Bocancea, „Noul Emirat Afgan – o lecție despre limitele conceptului occidental al democrației”, în: Revista „Polis”, Volum X, Nr. 1 (35), Serie nouă, decembrie 2021-februarie 2022, p. 25).
- ¹² Timothy Snyder, *Drumul spre ne libertate: Rusia, Europa, America*, Editura Trei, București, 2021.
- ¹³ Albert Galinsoga Jordà (ed.), *El conflicto de Iraq y el Derecho Internacional. El caso Couso*, Edicions de la Universitat de Lleida; Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico, 2013, <https://www.abogacia.es/ro/actualidad/noticias/el-conflicto-de-iraq-y-el-derecho-internacional-el-caso-couso/>
- ¹⁴ Sorin Bocancea (coord.), *Marșul asupra Europei. Noile dimensiuni ale migrației*, Editura Adenium, Iași, 2018. A se vedea și: Ileana Racheru (coord.), *Uniunea Europeană și criza refugiaților*, Institutul Diplomatic Român, Policy Study nr. 6 / 2016.
- ¹⁵ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1996 (trad. rom. de Radu Carp: *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, București, 1998).
- ¹⁶ Matei Martin, „Noua dezordine mondială”, Editorial din Nr. 1249, 24-03-2025, <https://www.observatorcultural.ro/despre-observator-cultural/>
- ¹⁷ *Ibidem*.
- ¹⁸ *The Apprentice (Ucenicul)* este o franciză creată de britanicul Mark Burnett în SUA, pentru a aduce în lumina reflectoarelor diverse inițiative de afaceri, ale unor oameni de rând, sub judecata severă a unui presupus maestru al business-ului. Ca gazdă a acestei emisiuni, la NBC, Donald Trump s-a remarcat prin plăcerea cu care anunța pe candidații eliminați din cursă că au fost... „concediați” („You’re fired!”). Acest reality-show a făcut din Trump un personaj cunoscut de toți americanii, popularitatea astfel obținută folosindu-i în alegerile interne din Partidul Republican pentru nominalizarea la Președinție.
- ¹⁹ „Ne-am plăcut reciproc din prima zi” – spunea Trump în vara lui 2019, când s-a întâlnit cu dictatorul nord-coreean Kim Jong Un; apoi a continuat cu declarațiile sentimentale: „mi-a scris scrisori frumoase și sunt scrisori grozave. Ne-am îndrăgostit”. Despre Vladimir Putin a spus în nenumărate rânduri că este un tip genial (care „a cucerit o țară... pentru niște sancțiuni de doi dolari”), cu care are o relație strânsă, caldă (ca în meetingul de la Anchorage, din 15 august 2025). Și față de alți lideri importanți evaluarea lui Trump se bazează pe „miros”, ca între masculi alfa: a se vedea modul în care îl gratula pe Președintele chinez cu titlul de „rege” sau etichetarea lui Netanyahu ca „erou de război”. Trump se poziționează „afectiv” și față de alți mari oameni politici, din lumea liberă, democratică: „îl place tot mai mult” pe Macron, ca și pe Rutte sau pe Merz; Meloni e privită de Trump ca „o femeie fantastică, care a cucerit Europa”; puternici și măreți sunt, în ochii liderului ame-

rican, și alți interlocutori europeni, precum Sturmer, Stubb și von der Leyen, recent reuniți la Casa Albă pentru a susține, alături de Volodimir Zelenski, o pace justă în Ucraina. Ghinion: fostul Președinte Klaus Iohannis nu i-a „plăcut” lui Trump, motiv pentru care i-a refuzat ascensiunea în fruntea NATO...

- ²⁰ „Donald Trump a hotărât «să arunce în aer» sistemul comercial mondial, declanșând un război comercial la scară internațională. El a generat și generează haos în plan global, introducând un așa-zis principiu al reciprocității în relațiile comerciale. Problema este că, în schimburile internaționale, unii vând tancuri, alții vând cipuri, unii vând soia, alții vând pui congelați. Sunt cazuri în care o țară vinde anumite produse, dar și cumpără produse asemănătoare (automobile, de exemplu), deși, în general, este vorba de procurarea unor bunuri care sunt deficitare pe piața internă. Donald Trump dorește, evident, să ne întoarcem la formule de comerț bilateral, dar, după al Doilea Război Mondial, accentul s-a pus pe crearea unui sistem multilateral de comerț (OIC,GATT,OMC)...

Acum, Statele Unite aruncă practic în aer acest mecanism care a dus la scăderea nivelului de taxe vamale de la 40% după război la 3,8% la sfârșitul secolului 20” (Adrian Năstase, „Noua dezordine mondială”, 3 aprilie 2025, <https://www.ziuanews.ro/editorial/noua-dezordine-mondiala-158-7503>).

- ²¹ „Trump numește schimbările climatice o «farsă». Aceasta în ciuda faptului că această criză climatică este una dintre cele mai răspândite amenințări la adresa drepturilor omului în prezent, provocând foamete, crize umanitare și de refugiați, sărăcie și lipsă de adăpost în întreaga lume” (Jean-Paul Bruckert, „Un nouveau désordre international?”, <https://ensemble-mouvement.com/un-nouveau-desordre-international/>)
- ²² „I’m not a dictator, I’m a man with great common sense, I’m a smart person”, declara Donald Trump pe 26 august 2025 (<https://www.youtube.com/watch?v=dwGyiRRS9S0>).
- ²³ Sergiu Toader, „Noua dezordine mondială”, 22 februarie 2025, <https://sergiutoader.substack.com/p/noua-dezordine-mondiala>

Bibliografie

Cărți

- AMBROSĂ, Ana-Maria, *Bipolarismul secolului XX. Fundamente filosofico-ideologice și proiecții antropologice*, Institutul European, Iași, 2019.
- BOCANCEA, Sorin (coord.), *Marșul asupra Europei. Noile dimensiuni ale migrației*, Editura Adenium, Iași, 2018.
- BOIA, Lucian, *Mitul democrației*, Editura Humanitas, București, 2003.

- BRUCKNER, Pascal și Finkelkraut, Alain, *Le nouveau désordre amoureux*, Seuil Paris, 1977.
- BRUSTIER, Gaël, *Le désordre idéologique*, Les Éditions du Cerf, Paris, 2017.
- FUKUYAMA, Francis, *The End of History and the Last Man*, Free Press, 1992.
- HUNTINGTON, P. Samuel, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1996 (trad. rom. de Radu Carp: *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea*

ordinii mondiale, Editura Antet, București, 1998).

NEUMANN, N. Peter, *The New World Disorder: How the West Is Destroying Itself*, SCRIBE US, 2024.

TODOROV, Tzvetan, *Le nouveau désordre mondial: réflexions d'un Européen*, Robert Laffont, Paris, 2003.

Articole și studii

BOCANCEA, Cristian, „Noul Emirat Afgan – o lecție despre limitele conceptului occidental al democrației”, în: Revista „Polis”, Volum X, Nr. 1 (35), Serie nouă, decembrie 2021-februarie 2022.

WILLIAMSON, John, „A Short History of the Washington Consensus”, in: Narcis Serra and Joseph E. Stiglitz (Editors), *The Washington Consensus Reconsidered. Towards a New Global Governance*, Oxford University Press, 2008.

Resurse online

BRUCKERT, Jean-Paul, „Un nouveau désordre international?”, <https://ensemble-mouvement.com/un-nouveau-desordre-international/>.

CHECA, Nicolas, Maguire John and Barney Jonathan, „The New World Disorder”, Harvard Business Review, August 2003,

<https://hbr.org/2003/08/the-new-world-disorder>.

G7 Panel on Economic Resilience, *The Cornwall Consensus: Build Forward Better*, chrome-extension://efaidnbmn-nnibpcajpcglclefindmkaj/https://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2022/09/GlobalEconomic-ResilienceBuilding-ForwardBetter_202110.pdf.

JORDÀ, Albert Galinsoga (ed.), *El conflicto de Iraq y el Derecho Internacional. El caso Couso*, Edicions de la Universitat de Lleida, Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico, 2013, <https://www.abogacia.es/ro/actualidad/noticias/el-conflicto-de-iraq-y-el-derecho-internacional-el-caso-couso/>.

MARTIN, Matei, „Noua dezordine mondială”, Editorial din Nr. 1249, 24-03-2025,

<https://www.observatorcultural.ro/despre-observator-cultural/>

NĂSTASE, Adrian, „Noua dezordine mondială”, 3 aprilie 2025, <https://www.ziuanews.ro/editorial/noua-dezordine-mondiala-1587503>.

TOADER, Sergiu, „Noua dezordine mondială”, 22 februarie 2025, <https://sergiutoader.substack.com/p/nu-ua-dezordine-mondiala>

Trumpismul ca reacție iliberală la globalizare

[Trumpism as an illiberal reaction to globalization]

Constantin ILAȘ

Abstract: *We are witnessing an attack against political modernity. Collective identity values such as faith, dignity, the meaning of life, and the traditional values of family and nation — which should remain exclusively within private life — are being brought into the public sphere. This attack is called de-secularization, and it has occurred before in history under the name of political religions such as Nazism, fascism, and communism. Trumpism and MAGA, as well as other populist, sovereigntist, illiberal movements, are forms of fascism and authoritarianism. The hallmark of fascist movements is the identification of enemies of the group, community, class, race, or nation. For MAGA, Woke ideology is such an enemy, presented as a threat in Donald Trump's electoral campaign.*

Keywords: *liberal-democracy, de-secular, Trumpism, fascism, MAGA, woke.*

Aderența din ce în ce mai scăzută a electoratelor (măsurată prin prezența redusă la scrutine și implicit prin diminuarea legitimității politice) la retorica politică clasică, vizând distincția ideologică „stânga-dreapta” cu privire bunăstarea și ameliorarea condițiilor economice, a determinat elitele politice la o schimbare a retoricii în direcția a ceea ce este din ce în ce mai des numit cu expresiile „conflict civilizațional”, „război cultural”, credință, demnitate, identitate, valori tradiționale, sens. Dacă ar fi să folosesc o imagine emblematică aş spune că asistăm, în opinia mea, în contemporaneitatea recentă la o agresiune a lui Sancho Panza împotriva lui Don Quijote: în numele valorilor tradiționale este atacată modernitatea politică și democrația liberală.

Valori tradiționale versus democrația liberală

Cine este Don Quijote? Personajul lui Cervantes este afectat de o ambiguitate esențială: deși acționează în lume ca un prim modern, adică își manifestă autonomia și este auto-emancipator întrucât își ia viața în propriile mâini și „se creează pe sine în sânul istoriei”, el face aceasta înarmat cu un ideal sau cel puțin cu un model prin care ar vrea să restaureze sau să reinstaureze o ipotetică nobilă Vârsta de Aur, pierdută, a idealurilor cavalești. Don Quijote ar fi așadar, pe de o parte, un reacționar conservator, pentru că fiind nemulțumit de banalitatea, degradarea și decăderea lumii prezente, reprezentată de Sancho Panza, vrea s-o

transforme, s-o schimbe. Pe de altă parte, ar fi un activist utopic progresist întrucât acționează în lume conform unui proiect propriu, așadar în cel mai modern mod cu putință: vrea să reînvie noblețea raporturilor dintre oameni pe măsura unor pur imaginate idealuri cavalierești retrograde și astfel să revoluționeze sau cel puțin să reformeze și să amelioreze lumea. Don Quijote este, în opinia mea, prima figură prin excelență modernă și dintr-un alt motiv: scutierului său, Sancho Panza, nu i se mai promite nici o lume de dincolo în care ar trebui să creadă înfricoșat de vreo pedeapsă și putere divină, ci ar trebui să fie sedus doar prin exemplul personal al lui Don Quijote, adică să fie încredințat și convins doar de autoritatea frumuseții și binelui instaurate în/ca lume. Astfel, lumea „așa cum ar trebui să fie” a cavalerului rătăcitor va deveni intrinsec nu numai o promisiune împlinită, ci și răsplată și recompensă prin sine însăși, dacă, desigur, fiecare va urma modelul eroic de conduită a lui Don Quijote.

Cine este Sancho Panza? Realitatea sau lumea tradițională a cărui reprezentant este scutierul nu este mai puțin un construct al raporturilor interpersonale însă este un construct al acumulării îndelungate a experienței ca tradiție care filtrează, „discerne” și selectează doar ceea ce poate fi încorporat optim ca libertate concretă a vieții cotidiene pentru toți. Sancho Panza ar fi reprezentantul simbolic al unui conservatorism pentru care valorile, identitatea, demnitatea și sensul care conferă stabilitate și siguran-

ță unei comunități în întregul ei sunt de preferat experimentelor excentrice ale libertății individuale.

În ce constă atacul la modernitatea politică? În timp ce Don Quijote îl invită pe Sancho Panza să-i urmeze exemplul propriu fără a-l obliga însă la nimic, Sancho Panza vrea constant să-l readucă pe Quijote cu picioarele pe pământ denunțându-i și sancționându-i credințele drept fantasmă și halucinații periculoase: uriașii sunt mori de vânt, Dulcineea del Tobosso este doar o țărancă, armatele sunt doar turme de oi, etc.,. Cu alte cuvinte, Sancho Panza îi impune lui Quijote în ce anume să creadă și cum trebuie să se conducă pe sine. Din acest motiv, cel mai semnificativ aspect al personajului Don Quijote ca model al modernității politice îl reprezintă tocmai reliefaarea caracterului subiectiv, privat, idiosincratic, unic, nenegociabil, inamovibil și irrevocabil al identității de sine. În acest sens înțelegem de ce luciditatea recăpătată la sfârșit de personajul central este însoțită de cea mai cruntă depresie și lipsă de sens, adică lipsă de valoare a existenței sale: nu mai are niciun motiv să trăiască. Altfel spus, identitatea de sine nu este și nu poate fi în niciun fel un bun public, tranzacțional, ci doar unul exclusiv privat și subiectiv. Mai este nevoie oare să amintim de eșecul creării „Omului Nou” de către fasciști, naziști, legionari, bolșevici și comuniști? Practic nu se poate impune printr-o politică publică ce anume ar trebui să creadă un om despre sine sau cum ar trebui să-și înțeleagă viața.

De-secularizarea și noile religii politice

Acest atac a lui Sancho Panza la Don Quijote vorbește despre trădarea și încălcarea unui principiu fundamental al modernității politice și anume secularizarea. Am putea numi această tendință de reactivare politică a electoratului prin teme identitar-culturale pentru redobândirea legitimității a elitelor politice cu termenul de *de-secularizare*. Inițial, secularizarea rezultată în urma războaielor religioase dintre catolici și protestanți a însemnat retragerea statului din chestiunile religioase care, în consecință, au fost rezervate sferei vieții private a individului. Secularizarea a dobândit mai târziu un caracter universal prin instituirea Declarației Universale a Drepturilor Omului prin drepturile libertăților de credință, de conștiință, de expresie și dreptul la libertatea opiniei. Dacă nu știe nimeni ce vrea Dumnezeu de la noi și dacă, în consecință, nu avem acces la o autoritate supremă obiectivă atunci nici nu se poate legitima în mod absolut o manieră obiectivă, unică în care ar trebui să ne trăim viața sau să ne înțelegem pe noi înșine. Nimeni, și cu atât mai puțin statul, nu are dreptul de a-i impune altcuiva cum trebuie să-și înțeleagă sau să-și trăiască viața.

Or, tocmai aceasta se petrece astăzi prin ceea ce numim *de-secularizare*: sunt aduse în mod agresiv în atenția opiniei publice dar și pe agenda politicii, ca fiind prioritare, urgente și care ar necesita în consecință o soluționare politică, aspectele

care țin de identitatea și înțelegerea de sine, exclusiv private, a valorilor, a credințelor, a felului în care înțeleg oamenii să-și trăiască viața. Dar secularizarea afirmă că nu este în sarcina statului să dicteze, să dirijeze, să impună, să consacre sau să legitimeze drept oficială vreo credință în pofida alteia și nici să impună oamenilor felul ar trebui să-și trăiască viața și nici în ceea ce ar trebui să creadă. Sarcina statului este managementul neutru și gestionarea non-conflictuală a felului în care cred oamenii că trebuie să-și trăiască viața, adică să prevină conflictele între oameni care își înțeleg diferit valoarea sau sensul vieții. Statul și politica trebuie să se ocupe de strânsul gunoaielor, de impozite, străzi și iluminatul public și alte asemenea treburi publice, asupra cărora se poate ajunge la un acord și compromis rezonabil, nu să le spună oamenilor care este sensul vieții lor și nici că unele valori sunt mai valoroase decât altele și care dintre acestea ar trebui urmate cu urgență. Treaba statului și a politicii este să prezeve pacea socială, continuitatea, ordinea și stabilitatea vieții în comun.

În momente de criză economică și politică de-secularizarea a fost prin religiile politice (fascism, nazism, comunism) un fenomen de mobilizare și de înregimentare politică a maselor prin teme identitare precum cele de nație, rasă și clasă. Această mobilizare a condus la uriașele catastrofe umane precum cel de-al doilea război mondial, Holocaustul, Gulagul, genocid și alte masacre și atrocități întinse pe zeci de ani. Acest fenomen

desemnat ca de-secularizare este răspândit acum la nivel global sub diverse alte nume: extremism, radicalizare, inclusiv cea islamistă, naționalism, suveranism, populism, izolaționism, antiglobalism, anti-woke, iliberalism. Ar fi poate prea mult să vorbim despre o re-proliferație a fascismelor? Toate aceste mișcări fac o propagandă agresivă prin teme identitare precum cele ale valorilor tradiționale ținând de familie, națiune, credință și demnitate care ar fi atacate, puse în pericol sau primejduind ființa pură a națiilor de cine știe ce dușmani globaliști inventați.

Ipoteza mea este că toate aceste mișcări reprezintă un fenomen de recul și de repliere autarhică a economiilor la nivel național față de crizele globale economice, amplificate apoi și de pandemia Covid 19. Sunt o reacție de apărare a națiunilor împotriva globalizării piețelor economice care chipurile ar amenința specificul și identitatea etnică, comunitară, națională, istorică, religioasă, ... etc. Ținta este, în cele din urmă, compromiterea și discreditarea modelului de guvernare democratic-liberal și transgresarea acestuia către tot felul de autocrații mai ascunse sau mai deschise asumate precum este modelul de democrație iliberală maghiară descris și chiar pus în practică de Viktor Orban. Sau modelul de democrație suverană rusă care permite alegerea unui președinte pe viață susținut de o elită politică și economică rapace care s-a transformat în oligarhie și se perpetuează la guvernare pentru a-și prezerva impunitatea și privilegiile

dobândite ilicit prin exploatarea vulnerabilităților permise de o democratizare defectuoasă. Un fragment dintr-un interviu cu Gleb Pavlovski, care a fost unul dintre oamenii-cheie ai lui Putin alături de Vladislav Surkov (creatorul expresiei „democrație suverană”²) este semnificativ pentru felul în care sunt portretizate ca dușmani și denunțate propagandistic regimurile democratic-liberale, capitalismul și piața liberă de către noile autocrații pentru a-și legitima impunitatea și puterea: „Putin este un om sovietic care n-a învățat nimic de pe urma prăbușirii Rusiei. A avut un mod foarte sovietic de a înțelege venirea capitalismului. Noi toți am fost învățați că sistemul capitalist este împărăția demagogilor, în spatele cărora se află marea finanță, iar în spatele acesteia, un aparat militar ce aspiră la controlul întregii lumi”. Adică regimurile democratic-liberale sunt denunțate propagandistic drept regimuri oligarhic elitiste în care o elită coruptă și decadentă ar uzurpa continuu controlul democratic al cetățenilor, al poporului asupra guvernării și puterii. Ironia este că, denunțând în acest fel democrațiile liberale, suveran-democratul Putin și iliberalul Viktor Orban au transformat guvernarea democratică într-o democrație de fațadă, de tip Potemkin, în care: liderul maxim și o oligarhie coruptă dețin toate pârghiile puterii, au concentrat și controlează puterea politică și partidele, controlează strict mass-media, au politizat și au slăbit independența justiției, propagă un naționalism agresiv și o retorică anti-UE și

antioccidentală, au restrâns drepturile civile, au instituit politici anti-imigrație, și guvernează prin rețele clientelare și prin corupție sistemică. Adică în numele poporului și pentru popor au depozat poporul și cetățenii de controlul efectiv asupra puterii exercitat prin pluralism politic, mass-media independentă și printr-o justiție autonomă. Temele identitare (identitatea, familia, credința creștină, națiunea în pericol existențial) au fost folosite propagandistic, instrumentate, orchestrate diversionist și ca legitimare dar și ca distragere a atenției de la această deturnare și distorsionare a regimului politic democratic în direcție autocratică și dictatorială.

Globalizarea temelor de discurs împotriva globalizării

Acum, că globalizarea se petrece deja în fapt poate fi dovedit și prin două exemple recente, relativ conectate prin același eveniment și anume asasinatul lui Charlie Kirk: anularea și apoi reluarea emisiunii „Jimmy Kimmel live” și discursul³ de la momentul trimiterii în judecată a lui Călin Georgescu.

Primul eveniment descrie natura democratică a globalizării pentru că reluarea emisiunii de către Disney s-ar fi petrecut, conform zvonurilor, din cauza anulării la nivel global a milioane de abonamente pentru platforma de streaming care ar fi provocat companiei Disney pierderi de 4 miliarde de dolari.

Al doilea eveniment ne vorbește despre *globalizarea temelor de dis-*

curs împotriva globalizării. Aceasta este prezentată drept globalism adică încercarea de a impune o conducere politică unică la nivel mondial în dauna suveranității națiunilor și popoarelor. În acest discurs fostul candidat prezidențial se prezintă pe sine, printr-o comparație cu Charlie Kirk, ca erou al libertății de exprimare, ca martir a al credinței și a lui Hristos și nu doar al națiunii americane, ci al întregii lumi. Ca Erou care luptă pentru poporul și națiunea sa împotriva unei oligarhii globalist-soroșiste (expresia a fost folosită de 6 ori) și a ideologiei sale globaliste. Această ideologie este caracterizată drept o ideologie „a urii față de adevăr, față de om, față de libertatea de conștiință, de exprimare și față de Dumnezeu”, care „înlocuiește argumentul cu teroarea și glonțul”, „care instrumentalizează justiția ca un glonț împotriva lui prin intermediul slugilor ei de la București, o clică de combinatori dâmbovițeni”; o ideologie care alimentează „frica împachetată însă în ambalajul frumos al plăcerilor dezumanizante promovate global prin care se dorește rupea rădăcinilor sănătoase (a valorilor tradiționale) ale sufletului”. Scopurile luptei eroice și a martiriului? Citez: „(...) a reda poporului român țara înapoi, a reda înapoi România românilor, națiunea liberă suverană și demnă, fericită, prosperă, centru al deciziilor europene nu o periferie a slugilor, reînstăpânirea asupra resurselor, a pământului, a destinului, restabilirea măreției pierdute a României, reforma morală, o Românie nouă”, eventual ca „Soarele sfânt de pe cer”, restabilirea democrației autentice

uzurpate, luată din mâinile poporului de către „clica oligarhică de combinatori dâmbovițeni, a ridica steagul democrației și a libertății, trezirea la luptă”. Prezentarea acestor țeluri a fost încheiat de fiecare dată apoteotic, megalomanic și pompos în cheia clasic populistă prin diviziunea explicit antagonizantă și polarizantă între „EI”, adică elita oligarhică globalist soroșistă și a slugilor locale ale acesteia, și „NOI”, adică poporul, națiunea demnă, unită, trezită, curajoasă, solidară, loială, netrădătoare, iubitoare de adevăr și libertate: „Ei știu că vreau și că pot face asta!”. Am citat relativ pe larg pentru a evidenția faptul că temele de discurs anti-globalizare sunt de asemenea globalizate și deopotrivă pot fi recunoscute ușor și temele identitare vehiculate. Cu atât mai mult cu cât trimiterea la Trump este explicită în discursul lui Georgescu. Acesta din urmă manifestă, la fel ca Trump, toate trăsăturile liderului populist anti-sistem, mimând o situare majestuoasă deasupra corupției și mizeriei politice dar care captează, catalizează și capitalizează resentimentele și frustrarea acumulate în timp față de o elită politică coruptă de către o majoritate tăcută a cetățenilor care se simt neglijăți, excluși și invizibili din proiectele clasei politice și care vorbește în numele lor exprimându-le furia și frustrarea.

Trăsăturile fasciste ale mișcării MAGA

Mișcarea *Make America Great Again* a câștigat alegerile prezidențiale din SUA în special cu discursuri

adresate acelei părți din populație afectată cel mai mult de globalizare: Middle America sau Bible Belt, adică electoratul alb, heterosexual, preponderent masculin, creștin, rural, tradiționalist, conservator, sceptic față de elite, cu nivel de educație mediu. Pentru acest tip de electorat globalizarea a venit cu impactul pierderii locurilor de muncă din cauza externalizării producției industriale în țări în care costurile cu forța de muncă sunt mai reduse și cu impactul, vizibil cotidian, al imigrației legale și ilegale, pentru a menționa doar două din cele mai importante aspecte ale consecințelor globalizării. Acestea au avut drept efect demoralizarea, dezorientarea și debusolarea la nivel de masă prin colapsul stimei și imaginii de sine, adică a rolului și locului în lume la nivel individual și colectiv. Nemaivorbind și despre colapsul speranței în viitor, cu atât mai mult cu cât s-a mai vehiculat și ideea „sfârșitului istoriei” prin instituirea pieței libere și a democrației liberale drept scopuri ultime ale dezvoltării lumii. În plus, acest electorat a mai suferit și o presiune pentru auto-învinovățire forțată, prin așa numita ideologie globalistă woke, care a culpabilizat și demonizat electoratul pentru vini istorice, din trecut, precum rasismul și sclavia populației de culoare, colonialismul și exploatarea, xenofobia, persecuțiile homosexualilor, într-un cuvânt, pentru toate discriminările, excluderile, dominațiile, exploatarea, opririle pe care le-au suferit de-a lungul timpului diverse minorități persecutate de o majoritate.

MAGA prezintă toate trăsăturile populiste solidare sau chiar flagrante în similaritate cu fascismele: inventarea unor dușmani externi și interni care printr-o conspirație subterană, ocultă și multiramificată amenință și atentează clipă de clipă la ființa pură a nației și vrea să corupă, să îmbolnăvească, să debilitze poporul ca să-i uzurpe puterea și să-l înrobească; inventarea și amplificarea unor crize artificiale pe care le întrețin deliberat ca stare de criză permanentă care să inoculeze prin frică sentimentul stării de asediu; antielitism (față de establishmentul politic, corporații multinaționale, universități, mass-media, Hollywood, intelectuali și influenceri) pentru că elitele sunt considerate trădătoare pe plan intern în conspirație cu inamicii externi; prezența unui lider salvator, carismatic, providențial, anti-sistem, mai presus de corupția și decadența elitelor politice, călare pe un cal alb, capabil să restaureze și să reinstaureze într-un viitor cât mai apropiat, pe căi numai de el cunoscute, dar esențial ne- sau anti-democratice, și oferind speranța și promisiunea Vârstei de Aur, a fostei măreții și să redobândească unitatea și puritatea spirituală a poporului printr-o renaștere miraculos mistică; utilizarea intensivă noilor tehnologii de comunicare, a mass-mediei tradiționale dar și a social-media (Facebook, X (fost Twitter), TikTok, Instagram, Youtube, Telegram, Truth-Social, WhatsApp, AI-uri) pentru propagarea tuturor celor de mai sus cu scopul de a mobiliza și capitaliza electoral și politic masele cu scopul de a ajunge la putere.

Calificarea lui Charlie Kirk drept erou al libertății de exprimare și totodată martir al credinței creștine nu este aleatorie. Dreptul la libertatea de expresie și libertatea de opinie reprezintă deopotrivă maxima forță a regimurilor democratic-liberale dar și vulnerabilitatea exploatată de către mișcarea MAGA, precum și de către de celelalte orientări „suveraniste” din occident, pentru o propagandă agresivă prin care a creat, a inventat curente de opinie dominante și consensuri artificial întreținute cu privire la amenințările, pericolele și dușmanii electoratului mai sus amintit. Pe lângă ceilalți „țapi ispășitori” demonizați și stigmatizați drept dușmani și inamici ai electoratului Middle America, a cărui erou antisistem și luptător este Donald Trump, precum corporațiile și lăcomia lor pentru profit cu orice preț sau Partidul Democrat, calificat drept progresist, globalist și agent al Deep State, ei bine, și ideologia woke a fost caracterizată, și nu numai în discursurile electorale, ca ideologie corporatist-globalistă care atacă libertatea de exprimare și ca pericol pentru valorile tradiționale și creștine. Cu alte cuvinte, woke a fost instituită și portretizată ca dușman intern generat de regimul democratic liberal ca aberație a libertății individuale excesive care ar trebui corectată.

Woke ca ideologie

Dar ce înseamnă de fapt Woke?

Woke se autoprezintă ca fiind o ideologie reparatorie în sensul apără-

rii minorităților, de oricare tip ar fi acestea, a marginalilor și exclușilor împotriva tiraniei majorității. În opinia mea, sursele ideologiei woke sunt deopotrivă marxiste și nietzscheene în măsura în care critica marxistă a religiei, pe filieră Feuerbach, drept „opiu pentru popor” înseamnă și este echivalentă și solidară, în termenii lui Nietzsche, cu „moartea lui Dumnezeu”, adică recunoașterea valorilor supreme ca fiind doar omenești, mult prea omenești. Or, aceasta înseamnă a admite faptul că puterea și dominația, nicidecum adevărul, reprezintă temeiul existenței configurațiilor simbolice și culturale de la care pornind se constituie prin socializare înțelegerea de sine, adică identitatea fiecăruia dintre noi. Cu alte cuvinte, identitatea de sine ar fi un mijloc de control subversiv aflat în slujba celor puternici și este așadar o rezultată a unei hegemonii culturale, a unei dominații simbolice. Această dominație nu trebuie doar denunțată și criticată în plan teoretic, ci trebuie să-i fie eliminate sistematic consecințele concretizate, obiectivate în cuvinte, atitudini, habitusuri, concepte, conduite, credințe, reificate în norme și instituții. Gramsci, Adorno, Horkheimer, Marcuse, Fromm, Foucault, Derrida, Baudrillard, Rorty – fiecare dintre aceștia critică, fie în numele iluminist al autonomiei, emancipării și creației libere de sine, fie în numele luptei de clasă și a emancipării proletariatului, instituțiile, discursurile și conceptele dominante, logocentrismele, falocentrismele, teo-teleo-logo-centrismele ca fiind instrumente ale puterii desti-

nate controlului și dominării, care oprează, oprimă tocmai prin forjarea seducătoare a acelor identități de sine care servesc, fără să știe, puterea. Sarcina woke este să trezească cu privire la realitatea omniprezentă a puterii pentru a înțelege că există diferențe, minorități, marginali, a-„normali” care sunt stigmatizați, excluși, discriminați, oprimați, defavorizați de către hegemoniile, nu numai simbolice, dominante. Această tiranie a majorității care hotărăște, nejustificat de nimic, ce este normal și ce nu, deturnând atenția de la dominație, trebuie criticată și eliminată pentru a realiza o reală justiție socială: a lăsa diferențele să se manifeste în libertatea lor de a fi diferite.

Portretul „dușmanului” woke ca legitimare electorală a trum-pismului

Ce înseamnă WOKE pentru MAGA, adică cum este portretizată WOKE de către mișcarea MAGA? Woke anulează total viitorul: woke este atee în măsura în care recunoaște că nu există o Putere Superioară care ne supraveghează și care ar fi imprimat un scop imanent în însăși devenirea lumii și ar autoriza suprem o manieră obiectivă unică de a-ți trăi existența. Woke anulează libertatea de exprimare prin cenzura exercitată de *politically correctness*. Drept consecință, dacă woke ne interzice cuvintele atunci, implicit prin aceasta, își exercită cenzura asupra gândirii otrăvind mintea și blocând cercetarea neîngrădită a adevărului, stânjenind

totodată naturalețea și firescul unor exprimări sau raporturi interpersonale libere. Woke aneantizează și trecutul în măsura în care învinovățește acum de cruzimi precum sclavia, tortura, genocidul săvârșite de colonialismele sălbatice anulând prin *cancel culture*, prin boicot, opere de artă, opere literare, autori, statui, simboluri, eroi întemeietori. Woke pervertește prezentul prin ideile de incluziune și prin permisiunea neîngrădită pentru imigranți. De asemenea, Woke privează de viitor pentru că: permite femeilor avortul în orice lună ar dori acestea, pervertește mintea copiilor prin otrăvirea educației cu ideologie LGBTQ+, permite și încurajează tratamente hormonale și operații de schimbare de sex. În plus, Woke este un constructivism radical care dizolvă orice identitate de sine pentru că afirmă că nu există o esență, o natură deja dată a sinelui, ci acesta este doar o narațiune sau o intersecție de narațiuni multiple, flotante și auto-flatante pe care ni le spunem nouă înșine și care pot fi schimbate după bunul plac. Woke permite așadar confuzia genurilor care proliferază în număr nelimitat prin arbitraritatea libertății neîngrădite a înțelegerii de sine după bunul plac inducând dezordine în ordinea naturală a societății. Woke este un neo-marxism care atacă și esența capitalismului: raportul de dominare din lupta de clasă a fost reproiectat de la raportul dintre deținătorii mijloacelor de producție și clasa muncitoare la alte relații sociale pe care le concepe ca raporturi de dominare: ca luptă rasială – între albi

și minoritățile de culoare, asiatici, hispanici; ca luptă sexuală – hetero-sexuali și homosexuali, transgenderi; ca luptă între genuri – bărbat, femeie și alte genuri; ca luptă religioasă – creștini și islam, mozaic, hiduși, budhiști etc.

În loc de concluzie: Fascismul sau termenul adecvat pentru populisme, suveranisme, extremisme, ultra-naționalisme, trumpism și alte iliberalisme recente

Putem constata că SUA din autoritate, garant, model și standard al modelului de guvernare democratic liberal a reușit prin trumpism și MAGA să se autodiscrediteze ea însăși pe plan mondial. Însă chiar și prin această autocompromitere SUA își păstrează într-o oarecare măsură hegemonia culturală și simbolică prin setarea temelor de propagandă anti-globalizare la concurență cu propaganda rusă.

Există, cred, o solidaritate de fond între toate mișcările naționaliste, suveraniste, populiste, iliberale și ea poate fi regăsită ca trăsătură comună în căutarea și **identificarea dușmanului** grupului, comunității sau a națiunii. Dacă socialismul ca ideologie este modelat de ideea de egalitate iar liberalismul este ghidat de ideea de libertate, fascismul sau fascismele reprezintă un fenomen politic cameleon, histrionic prin aceea că instrumentează pliindu-se, atunci când nu le inventează de-a dreptul, pe orice polarități sau antagonisme potenți-

ale existente la nivelul societății, identificând de fiecare dată dușmanul și amenințarea împotriva căreia întreaga societate ar trebui să se mobilizeze. Or, atunci când, în urma recesiunii economice din 2008 și apoi a pandemiei, în fiecare țară a crescut numărul de cetățeni care cred că sunt neglijăți sau ignorați de clasa politică și devine o majoritate frustrată și resentimentară atunci putem fi siguri că democrația devine instabilă iar lumea începe să caute un lider anti-sistem, din afara politicii, care le exprimă furia și le oferă speranța și promisiunea că luptă cineva pentru ei. Nimic mai simplu pentru un astfel de lider decât să identifice populist dușmani și țapi ispășitori demni de a fi sacrificați, linșați, uciși în efigie pentru a da satisfacție mulțimilor și pentru a le capitaliza pe acestea din urmă mai întâi electoral și apoi politic pentru a ajunge la putere. Și putem constata cu ochiul liber căți „dușmani” bântuie și proliferază în opinia publică peste tot în lume: neo-marxismul, woke, lgbtq+, transgenderii, corporațiile globaliste, străinii, UE, NATO,

SUA, deep-state, statul paralel, elitele politice corupte, decadente, pedofilie, regimul democratic-liberal, ucraineni care fură apa Dunării și vând cereale contaminate la prețuri care ruinează agricultorii autohtoni, refugiații, imigranții care ne iau locurile de muncă,..., etc.,. Instituirea unui război permanent și crearea sentimentului stării de asediu sunt specifice tiraniilor în genere și mai ales fascismului.

Platon a spus că „tiranul stârnește neconținut războaie pentru ca poporul să resimtă nevoia de a avea cârmuitor”⁴. Temele identității, a demnității naționale, a valorilor tradiționale sunt exploatare de noile fascisme ca teme puternice de captare și mobilizare emoțională și afectivă a maselor. Folosirea algoritmilor noilor mijloace social-media de comunicare în masă se potrivește perfect cu intențiile noilor mișcări de captare și capitalizare a atenției în favoarea lor. Aceasta s-a mai petrecut în istoria umanității cu numele de fascism, nazism, legionarism. Cred că trebuie să avem curajul de a le numi și pe acestea noi cu termenul de *fascism*.

Note

¹ <https://www.criticatac.ro/viziunea-lui-putin-asupra-lumii-interviu-cu-geleb-pavlovski/>

² https://en.wikipedia.org/wiki/Sovereign_democracy

³ <https://www.youtube.com/watch?v=tHGecv3HIGc>

⁴ Platon, Republica, 566e, p. 377, în Platon, Opere V, trad. Andrei Cornea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

Bibliografie

Cărți

- APPLEBAUM, Anne, *Axa Autocrațiilor, Corupție, Control, Propagandă: Cum se sprijină reciproc dictatorii pentru a-și păstra puterea*, trad. Silvia Palade, Editura Litera, București, 2025.
- BONNAMY, Jean-Loup, *Occidentul Debusolat*, trad. Teodor Baconschi, Editura Spandugino, București, 2025.
- BOTTONI, Stefano, „Geniul” Panoniei, *Proiectul Orban și amenințarea iliberală*, trad. Andrei Dosa, Editura Humanitas, București, 2024.
- BRAUNSTEIN, Jean-Francois, *Religia Woke, Cum a căzut occidentul unei mișcări iraționale*, trad. Emanuela Jalbă-Șoimaru, Editura Humanitas, București, 2024.
- FUKUYAMA, Francis, *Identitate: Nevoia de demnitate și politica resentimentului*, trad. Irina Manea, Editura Humanitas, București, 2022.
- PLATON, *Republica*, Opere V, trad. Andrei Cornea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- SNYDER, Timothy, *Despre tiranie, Douăzeci de lecții ale secolului XX*, trad. Smaranda Câmpeanu, Editura Trei, București, 2018.
- SNYDER, Timothy, *Drumul spre nelibertate, Rusia Europa America*, trad. Ciprian Șiulea, Editura Trei, București, 2021.
- ZAKARIA, Fareed, *Viitorul Libertății, Democrația iliberală în Statele Unite ale Americii și în lume*, trad. Doris Mironescu, Editura Polirom, Iași, 2021.

Trump: The Psychology of the Rise or Decline of an Empire/Empires.

Psychological, Political Science and Philosophical Perspectives

Lavinia Maria PRUTEANU
Teodora Liliana PRELIPCEAN

Abstract: *This paper explores the political figure of Donald J. Trump from an integrative perspective, combining the psychological analysis of his personality with the political, political science, and philosophical implications of his presidential mandate. It investigates the relationship between personality traits, leadership style, and public rhetoric, as well as the ways in which these dimensions influence the dynamics of global power. The study also compares Trump's psychological and discursive profile with those of Volodymyr Zelensky and Vladimir Putin in order to offer a perspective on different models of leadership in contexts of geopolitical crisis.*

Keywords: *Trump, political psychology, political science, world leaders, empire, decline, Zelensky, Putin.*

Introduction

The political rise of Donald J. Trump led to a profound transformation of the United States between 2016 and 2025. As an unconventional leader, Trump reshaped American political discourse, challenging the traditional rules of diplomacy, transatlantic relations, and even the core values of liberal democracy. This paper aims to analyze this political figure from a multidisciplinary perspective -psychological, political science, and philosophical -seeking to answer the question of whether the Trump era marks a rise or a decline of the “American empire”.

Theoretical Framework

The analysis builds upon established psychological theories: the Big Five Model¹, the concepts of cognitive bias and fast/slow thinking formulated by Daniel Kahneman², and the framework of emotional intelligence defined by Daniel Goleman³.

In the political and political science domain, the study engages with theories of hegemony and imperial decline formulated by Toynbee⁴, Huntington⁵, and Nye⁶, complemented by Fukuyama⁷'s perspective on the fate of the liberal order.

Gramsci⁸ introduces the concept of cultural hegemony, emphasizing

that power is maintained not only through coercion but also through the construction of cultural consensus. In the Trump era, media polarization and the redefinition of national narratives illustrate this theory vividly.

Chomsky⁹ offers a radical critique of the structure of power in the United States, highlighting the role of political discourse and mass media in the “manufacturing of consent”¹⁰, thereby sustaining hegemony through the manipulation of public opinion.

Psychological Dimensions of Political Leaders: Trump, Zelensky and Putin

A comparative assessment of the psychological profiles of the three leaders, viewed through the lens of the Big Five model, reveals a set of characteristics marked by strong contrasts:

Big Five Dimension	Donald Trump	Volodymyr Zelensky	Vladimir Putin
Extraversion	Very high – dominates the social space; constant search for attention; energized by mass interactions	High – strong stage presence, direct communication, public visibility	Low – controlled – limited public exposure, oriented toward authority and control
Agreeableness	Low – confrontational style, strong competitiveness, low tolerance for criticism	High – empathy, cooperation, constructive interpersonal engagement	Low – toughness, social distance, dominance orientation
Conscientiousness	Moderate – tactical discipline during campaigns, but impulsivity in communication and decision-making	High – organization, strategic rigor, coherence in actions	High – procedural discipline, incremental planning, operational rigor
Emotional Stability	Fluctuating – heightened emotional reactivity in critical contexts	High – calm, efficient emotional regulation, crisis resilience	High – flat affect, marked self-control, reduced reactivity
Openness to Experience	Moderate – selective – rhetorical innovation, yet skepticism toward technical expertise	High – strategic flexibility, rapid integration of expert knowledge	Low – preference for traditional paradigms and tested strategies

The analysis of the personalities of these contemporary political leaders requires integrating validated models from personality psychology and political psychology, as well as assessing traits associated with the so-called “*Dark Traits*”. Recent studies^{11,12,13} emphasize that political leaders display varying combinations of narcissism, Machiavellianism, and subclinical psychopathy – traits that significantly influence their decision-making style and public behavior.

According to the scientific literature, high levels of narcissism are associated with a strong need for validation and with narrative self-centrality¹⁴. Machiavellianism correlates with strategic manipulation and the instrumentalization of others¹⁵, while subclinical psychopathy is linked to emotional coldness and moral disengagement¹⁶.

Donald Trump’s personality has been described in numerous studies as displaying strongly extraverted traits and a high level of openness to new experiences, as well as impulsivity and low frustration tolerance. Within the Big Five framework, his profile is characterized by high extraversion, low agreeableness, moderate conscientiousness, low emotional stability, and moderate openness to unconventional ideas.

Several studies^{17,18} confirm the presence of pronounced narcissism in Trump’s personality, mainly expressed through a constant need for validation, a tendency to dominate public discourse, and an intolerance to criticism. Çifci¹⁹ suggests that the

origins of this narcissistic structure may be linked to early family patterns of validation and competition. This trait correlates strongly with his decision-making style and his polarizing rhetorical strategies.

His Machiavellianism is assessed as moderate, evident in his aggressive negotiation tactics and polarizing communication. Subclinical psychopathic traits are limited, manifested primarily through harsh rhetorical expressions rather than through stable, clinically relevant behavioral patterns²⁰.

Volodymyr Zelensky’s psychological profile emerges as emotionally and cognitively distinct, characterized by high emotional intelligence²¹, empathy, cooperation, and elevated agreeableness, as well as a high openness to diverse perspectives. His leadership style is defined by transformational crisis leadership, critical thinking, and a logical, well-structured discourse, coupled with resilience and highly effective strategic communication within a military context.

His Machiavellianism is low, and psychopathic traits are minimal. Zelensky is distinguished by strong empathy and a prosocial orientation, as highlighted by rhetorical studies published in the past three years. Research on his wartime rhetoric (2023–2025) demonstrates an effective use of moral and democratic storytelling.

Putin presents a profile characterized by high emotional stability and strong affective control, high consci-

entiousness, pronounced Machiavellianism^{22,23}, strategic narcissism²⁴ and a marked orientation toward control and order. His cognitive style is strongly ideological, filtering information through securitarian paradigms, and his leadership is authoritarian-strategic in nature.

García-García²⁵ identifies elements of the “*hubris syndrome*” in Putin’s behavior, defined by an exaggerated confidence in one’s historical mission and by the belief that one is indispensable to the destiny of the nation. Machiavellianism is high, observable in his incremental geopolitical strategies and in the instrumental use of coercion. Subclinical psychopathic traits are moderate, reflected in a high tolerance for instrumental violence²⁶.

Analysis of Discourses, Cognitive Styles, and Leadership

Trump employs a simplified, polarizing discourse, grounded in slogans and appeals to primary emotions (“Make America Great Again”). Zelensky adopts a mobilizing, narrative-driven discourse addressed to the international community and to democratic values. Putin uses an ideological, justificatory discourse anchored in themes of national security.

From Chomsky’s perspective, Trump employs classic techniques of “distraction and simplification”²⁷, transforming political debate into a media spectacle and reducing the

complexity of political issues to binary solutions.

Goleman²⁸ defines emotional intelligence (EI) as the ability to perceive, use, and manage emotions. In the behavior of political leaders, EI influences rhetorical style, mobilization capacity, and affective regulation in situations of crisis. Trump employs an intuitive form of social EI orientated toward mass persuasion, but with inconsistent affective regulation, marked by reactivity and emotional polarization²⁹.

Zelensky exhibits high EI, characterized by emotional attunement to diverse audiences and by the ability to transform collective emotions into moral action³⁰. This form of EI contributes to the legitimacy of his transformational leadership.

Putin, by contrast, stands out through cold affective control, typical of authoritarian leaders, and by strict emotional regulation. His empathy is largely confined to a narrow circle of loyalty, while emotions are used strategically to reinforce national identity³¹.

According to Kahneman³², cognitive style is influenced by heuristics, biases, and internalized mental structures. Trump adopts an intuitive and rapid cognitive style, dependent on “gut feeling,” characterized by confirmation biases and excessive simplification³³.

Zelensky employs an analytic–narrative style, integrating data, technical consultation, and logical justification³⁴. His dominant bias is strategic optimism, which is useful for

mobilization but potentially risky in protracted crises.

Putin operates with a calculated and ideological cognitive style, grounded in a relatively fixed mental paradigm. His dominant bias is systemic confirmation, amplified by his near-total control over internal information flows³⁵.

The analysis of the critical thinking styles of the three leaders reveals major differences in how they process information and make decisions. Trump exhibits a confrontational form of critical thinking, one that is more deconstructive than constructive. His ability to challenge the status quo and dismantle institutional narratives demonstrates a reactive critical thinking style, yet one frequently filtered through confirmation bias and a tendency to oversimplify complex issues. His use of arguments is often selective and orientated toward the emotional mobilization of the electorate.

Zelensky demonstrates a structured and adaptive form of critical thinking, capable of rapidly integrating information from military, diplomatic, and social domains.

His speeches follow a coherent argumentative logic, closely aligned with the Toulmin model (claim → data → warrant), which indicates a high level of critical reasoning. Through his communicative strategy, Zelensky succeeds in building international consensus and mobilizing the support of the global community.

Putin demonstrates sophisticated, long-term strategic thinking, yet one strongly influenced by his own ideo-

logical framework and by the strict control of information. Critical thinking is present at a tactical level but is partially inhibited by mechanisms of information filtering and by systemic confirmation bias, which can lead to a distorted perception of international reality.

The three major categories of leadership identified in the scholarly literature – namely populist, transformational, and authoritarian-strategic^{36,37} can be correlated in the following way: Trump exemplifies the populist-charismatic type, orientated toward spectacle and polarization; Zelensky embodies crisis-driven transformational leadership, capable of generating meaning, cohesion, and resilience; and Putin represents the authoritarian-strategic model, characterized by discretion, incrementalism, and an emphasis on coercion.

Studies on political leadership^{38,39} show that deep-seated motivations shape public behavior. Thus, Trump is orientated toward status, prestige, and validation, with values centered on loyalty and competition. Zelensky's motivations are directed toward public service, solidarity, democratic values, and freedom, whereas Putin is driven by the restoration of imperial status, and by values related to sovereignty, tradition, and security.

From the perspective of risk tolerance and decision-making, the three leaders can be characterized as follows: Trump exhibits a high appetite for risk, with a reactive evaluation of consequences⁴⁰; Zelensky demonstrates calculated risk-taking, with constant consultation of experts

and gradual adjustment⁴¹. Putin engages in hard-calculated risk, yet his decisions are affected by overconfidence due to unilateral access to information⁴².

Table 2. Cognitive Styles

Leader	Openness to Opposing Perspectives	Logical Coherence	Use of Data	Dominant Cognitive Bias	Level of Critical Thinking
Donald Trump	Low	Medium	Selective	Confirmation bias	Medium–Low
Volodymyr Zelensky	High	High	High	Strategic optimism bias	High
Vladimir Putin	Low	High (ideological)	High, but filtered	Systemic confirmation bias	Medium

Analysis of Strengths and Vulnerabilities

Analyzing the psychological strengths and vulnerabilities, we can observe that Donald Trump demonstrates a remarkable capacity for emotional mobilization of the public, supported by high social energy and by a form of narcissistic resilience that enables him to maintain his identity narrative even in contexts of intense contestation. These characteristics enhance his effectiveness in persuasive communication and in consolidating electoral loyalty.

However, his behavior is marked by impulsive decision-making, pronounced emotional reactivity, and a persistent tendency toward polarization – elements that may limit strategic coherence and amplify both domestic and international political tensions.

Volodymyr Zelensky stands out through a high level of empathy, a morally grounded legitimacy perceived both domestically and internationally, and a rapid adaptive capacity

that enables him to respond effectively to major crisis situations. These competencies contribute substantially to the effectiveness of his transformational leadership model. His vulnerabilities stem primarily from strategic optimism bias, which may lead to overestimations of external support or available resources, as well as from the risk of decision fatigue in the context of an already prolonged crisis.

Vladimir Putin exhibits psychological discipline, strategic patience, and a high degree of consistency in pursuing his objectives – traits that support a systematic approach to governance and to the projection of international power. These elements are characteristic of authoritarian-strategic leadership. On the other hand, his profile is affected by ideological rigidity, which limits decision-making flexibility, as well as by an “echo-chamber” information ecosystem, resulting from strict domestic media control. This environment reduces access to critical feedback and can lead to strategic miscalculations.

Table 3. Integrated Psychological Profile of the Leaders (Big Five, Dark Triad, Strengths & Vulnerabilities)

Dimension	Donald Trump	Volodymyr Zelensky	Vladimir Putin
Extraversion (Big Five)	Very high; social dominance, attention-seeking	High; direct communication, strong public presence	Low–controlled; calculated public exposure
Agreeableness (Big Five)	Low; confrontational, highly competitive	High; empathy, cooperation	Low; social distance, dominance orientation
Conscientiousness (Big Five)	Moderate; tactical discipline, impulsivity	High; strategic rigor and consistency	High; long-term planning
Emotional Stability (Big Five)	Fluctuating; high reactivity	High; calm and affective control	High; flat affect, external emotional regulation
Openness (Big Five)	Moderate–selective; media innovation, skepticism toward expertise	High; rapid integration of expert input	Low; strategic traditionalism
Narcissism (Dark Triad)	High; need for validation, narrative self-centrality	Low–moderate; “healthy agentic” narcissism	Moderate–high; self-image as an “indispensable leader”
Machiavellianism (Dark Triad)	Moderate; hard negotiation, political instrumentalization	Low; collaborative orientation	High; cold calculation, instrumental use of resources
Subclinical Psychopathy (Dark Triad)	Low–moderate; harsh rhetoric, impulsivity	Very low; high empathy	Moderate; moral disengagement in hard decisions
Strengths	Emotional mobilization; social energy; narcissistic resilience	Empathy; moral legitimacy; rapid adaptation; transformational leadership	Discipline; strategic patience; consistency; methodical planning
Vulnerabilities	Impulsivity; reactivity; polarization; risk of strategic incoherence	Strategic optimism; decision fatigue in prolonged crises	Ideological rigidity; “echo-chamber” informational ecosystem; risk of strategic miscalculation

Political Science and Philosophical Perspectives on the Trump Era

Political science and political philosophy provide a robust analytical framework for understanding the structural tension between the will to power, political legitimacy, and the reconfiguration of hegemony during the Trump era. Beyond the individual traits of the leader, this period can be conceptualized as a crisis of the liberal political order, characterized by the contestation of institutions, social polarization, and the emergence of post-truth discourse.

From a philosophical standpoint, the analysis may begin with Friedrich Nietzsche's perspective, according to which leaders such as Donald Trump can be understood as manifestations of an unfiltered *will to power*, orientated toward self-assertion, domination, and the continual reenactment of power relations⁴³. In this interpretation, Trump emerges as a political actor operating within a primordial register of competition, positioning himself outside the traditional norms of political morality.

In a different interpretive key, Oswald Spengler would regard Trump's rise as a symptom of a Western civilization in its phase of "*Caesarism*", a late stage of cultural decline marked by the emergence of authoritarian, charismatic, and voluntaristic leaders who assume control amid institutional fatigue and the disintegration of shared values⁴⁴. This analytical framework suggests that

the Trump era is not an anomaly but rather a structural outcome of the evolutionary trajectory of Western civilization.

In contrast, Jürgen Habermas would critique this period from the perspective of communication theory. For him, the Trump era exemplifies a profound erosion of rational dialogue, the undermining of the public sphere, and the proliferation of post-truth – a phenomenon in which factual discourse is replaced by emotional assertions, slogans, and affective polarization⁴⁵. Thus, the central problem is Adopting a deeper socio-political orientation, Antonio Gramsci would interpret the Trump era as a genuine "*hegemonic crisis*", in which the liberal cultural consensus becomes insufficient to sustain the existing political order⁴⁶. During such a period, the old hegemony is no longer legitimate, while a new hegemony has not yet consolidated its authority. The emergence of populist-charismatic leaders thus reflects an interregnum in which "the old is dying and the new cannot yet be born", not merely the leader himself, but the deterioration of the deliberative infrastructure of democracy.

From the perspective of media critique, Noam Chomsky provides additional arguments for understanding the Trump era as a consequence of the concentration of economic and political power, the corporate influence over institutions, and the mechanisms of "*manufacturing consent*"^{47,48}. For Chomsky, the rise of a populist leader is not a historical ac-

cident but rather a symptom of the dysfunctions of a democratic system increasingly captured by private interests. This perspective draws attention to the ethical and structural dimensions underlying the functioning of American democracy.

Thus, the integration of these philosophical and political science interpretations outlines a complex image of the Trump era: a period marked by tensions between the individual will to power, the institutional crises of liberal democracy, and the reconfiguration of global hegemony.

The World in the Era of Trump, Zelensky, and Putin: Geopolitical Reconfigurations and Perspectives from Political Psychology

The era shaped by the leadership of Donald Trump, Volodymyr Zelensky, and Vladimir Putin represents one of the most intense periods of geopolitical realignment since the end of the Cold War. Beyond their political actions, their distinct leadership styles – populist-disruptive (Trump), crisis-driven transformational (Zelensky), and authoritarian-strategic (Putin) – produce systemic effects on the international architecture, the distribution of global power, and the collective imaginaries of the “contemporary world”.

From a geopolitical perspective, the United States has remained the primary global hegemon; however, during the Trump administration, visible tendencies toward strategic retrenchment emerged, subsumed

under the doctrine of “America First”. This involved the tightening of relations with NATO and explicit demands for increased financial contributions from member states; the renegotiation of major trade agreements, such as the transformation of NAFTA into USMCA, in line with an economic protectionist logic⁴⁹; and the redefinition of relations with the European Union, increasingly perceived as an economic competitor rather than as a strategic partner. These shifts have been interpreted as part of a tactical reorientation aimed at conserving hegemony by withdrawing from commitments deemed unprofitable⁵⁰.

The Russian invasion of Ukraine in 2022 marked the emergence of a new type of leadership embodied by Volodymyr Zelensky – a leader who operates simultaneously across military, diplomatic, psychological, and symbolic registers⁵¹. Under his influence, the world has witnessed a moral repoliticization of geopolitics, in which values such as democracy, freedom, and solidarity become strategic instruments; the consolidation of European unity, accompanied by an acceleration of common defense policies⁵²; and the emergence of a new form of political communication – existential storytelling – through which a nation articulates its right to survive in both emotional and juridical terms⁵³. Thus, Zelensky becomes not merely a national leader but a global symbol of democratic resilience, generating an unprecedented form of transnational solidarity⁵⁴.

Conclusions: The World Between Hegemony, Resistance, and Revisionism

The Trump-Zelensky-Putin era highlights a fragmented global landscape positioned at the intersection of competing dynamics:

- the relative disengagement of the American hegemon from certain areas of global responsibility;
- the emergence of a new model of empathetic-trans-

formational leadership with broad moral and geopolitical impact;

- the reactivation of authoritarian-revisionist ideologies that heighten international instability.

Overall, the world is likely in a transitional period marked by volatility, strategic interdependence, and the continual redefinition of power centers.

Notes

- ¹ Paul T. Costa, Robert R. McCrae, *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R)*, Psychological Assessment Resources, Odessa, 1992.
- ² Daniel Kahneman, *Thinking, Fast and Slow*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2011.
- ³ Daniel Goleman, *Emotional Intelligence*, Bantam Books, New York, 1995.
- ⁴ Arnold Toynbee, *A Study of History*, Oxford University Press, Oxford, 1947.
- ⁵ Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1996.
- ⁶ Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, New York, 2004.
- ⁷ Francis Fukuyama, *Liberalism and Its Discontents*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2022.
- ⁸ Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, International Publishers, New York, 1971.
- ⁹ Noam Chomsky, *Consequences of Capitalism: Manufacturing Discontent*

and Resistance, Haymarket Books, Chicago, 2021.

- ¹⁰ Noam Chomsky, Edward S. Herman, *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, Pantheon Books, New York, 2002.
- ¹¹ Alessandro Nai, “Populism and Dark Triad Traits”, *Personality and Individual Differences*, Elsevier, Amsterdam, 2022.
- ¹² Marta Prusik, “Dark Traits Attribution to Political Leaders”, *Journal of Research in Personality*, Elsevier, Amsterdam, 2025.
- ¹³ Yüksel Çifci, “Child, Family, and Narcissistic Political Leadership: A Comparison of Hitler, Putin, and Trump”, *Frontiers in Psychology*, Lausanne, 2025.
- ¹⁴ Dan P. McAdams, “The Mind of Donald Trump”, *The Atlantic*, Washington, 2016.
- ¹⁵ Alessandro Nai, “Populism and Dark Triad Traits”, *Personality and Individual Differences*, Elsevier, Amsterdam, 2022.
- ¹⁶ Mackin et al., “Dark Triad Predictors of Offensive Political Expression”, *Journal of Research in Personality*, Elsevier, Amsterdam, 2024.

- 17 Dan P. McAdams, "The Mind of Donald Trump", *The Atlantic*, Washington, 2016.
- 18 Marta Prusik, "Dark Traits Attribution to Political Leaders", *Journal of Research in Personality*, Elsevier, Amsterdam, 2025.
- 19 Yüksel Çifci, "Child, Family, and Narcissistic Political Leadership: A Comparison of Hitler, Putin, and Trump", *Frontiers in Psychology*, Lausanne, 2025.
- 20 Yüksel Çifci, "Child, Family, and Narcissistic Political Leadership: A Comparison of Hitler, Putin, and Trump", *Frontiers in Psychology*, Lausanne, 2025.
- 21 Liang Wang, "Zelenskyy's Wartime Communication Strategy", *Frontiers in Communication*, Lausanne, 2024.
- 22 Alessandro Nai, "Populism and Dark Triad Traits", *Personality and Individual Differences*, Elsevier, Amsterdam, 2022.
- 23 Gregory Brown, "National Narcissism and Support for Putin", *International Review of Social Psychology*, 2024.
- 24 Yüksel Çifci, "Child, Family, and Narcissistic Political Leadership: A Comparison of Hitler, Putin, and Trump", *Frontiers in Psychology*, Lausanne, 2025.
- 25 J. García-García, "Hubris Syndrome in Political Decision-Making", *Political Psychology*, 2024.
- 26 Gregory Brown, "National Narcissism and Support for Putin", *International Review of Social Psychology*, 2024.
- 27 Noam Chomsky, *Consequences of Capitalism: Manufacturing Discontent and Resistance*, Haymarket Books, Chicago, 2021.
- 28 Daniel Goleman, *Emotional Intelligence*, Bantam Books, New York, 1995.
- 29 Dan P. McAdams, "The Mind of Donald Trump", *The Atlantic*, Washington, 2016.
- 30 Liang Wang, "Zelenskyy's Wartime Communication Strategy", *Frontiers in Communication*, Lausanne, 2024.
- 31 Gregory Brown, "National Narcissism and Support for Putin", *International Review of Social Psychology*, 2024.
- 32 Daniel Kahneman, *Thinking, Fast and Slow*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2011.
- 33 Dan P. McAdams, "The Mind of Donald Trump", *The Atlantic*, Washington, 2016.
- 34 Liang Wang, "Zelenskyy's Wartime Communication Strategy", *Frontiers in Communication*, Lausanne, 2024.
- 35 Alessandro Nai, "Leader Dark Traits and Affective Polarization", *European Journal of Political Research*, 2025.
- 36 Alessandro Nai, "Populism and Dark Triad Traits", *Personality and Individual Differences*, Elsevier, Amsterdam, 2022.
- 37 Yüksel Çifci, "Child, Family, and Narcissistic Political Leadership: A Comparison of Hitler, Putin, and Trump", *Frontiers in Psychology*, Lausanne, 2025.
- 38 Alessandro Nai, "Populism and Dark Triad Traits", *Personality and Individual Differences*, Elsevier, Amsterdam, 2022.
- 39 Marta Prusik, "Dark Traits Attribution to Political Leaders", *Journal of Research in Personality*, Elsevier, Amsterdam, 2025.
- 40 Dan P. McAdams, "The Mind of Donald Trump", *The Atlantic*, Washington, 2016.
- 41 Liang Wang, "Zelenskyy's Wartime Communication Strategy", *Frontiers in Communication*, Lausanne, 2024.

- ⁴² J. García-García, “Hubris Syndrome in Political Decision-Making”, *Political Psychology*, 2024.
- ⁴³ Friedrich Nietzsche, *Beyond Good and Evil*, Macmillan, New York, 1990 (1886).
- ⁴⁴ Oswald Spengler, *The Decline of the West*, Oxford University Press, Oxford, 1991 (1918), *op. cit.*
- ⁴⁵ Francis Fukuyama, *Liberalism and Its Discontents*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2022, *op. cit.*
- ⁴⁶ Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, International Publishers, New York, 1971, *op. cit.*
- ⁴⁷ Noam Chomsky, Edward S. Herman, *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, Pantheon Books, New York, 2002.
- ⁴⁸ Noam Chomsky, *Consequences of Capitalism: Manufacturing Discontent and Resistance*, Haymarket Books, Chicago, 2021.
- ⁴⁹ Francis Fukuyama, *Liberalism and Its Discontents*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2022, *op. cit.*
- ⁵⁰ Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, New York, 2004, *op. cit.*
- ⁵¹ Liang Wang, “Zelenskyy’s Wartime Communication Strategy”, *Frontiers in Communication*, Lausanne, 2024.
- ⁵² Josep Borrell, *Discursuri și analize asupra politicii de apărare europene*, *op.cit.*, 2023.
- ⁵³ Zelenskyy Rhetoric Studies, “Rhetorical Analyses of Wartime Addresses (2023-2025)”, *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, 2023–2025.
- ⁵⁴ J. García-García, “Hubris Syndrome in Political Decision-Making”, *Political Psychology*, 2024.

Bibliografie

Cărți

- BORRELL, Josep, *Discursuri și analize asupra politicii de apărare europene*, 2023.
- CHOMSKY, Noam, *Consequences of Capitalism: Manufacturing Discontent and Resistance*, Haymarket Books, Chicago, 2021.
- CHOMSKY, Noam, HERMAN, Edward S., *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, Pantheon Books, New York, 2002.
- COSTA, Paul T., McCrae, Robert R., *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R)*, Psychological Assessment Resources, Odessa, 1992.
- FUKUYAMA, Francis, *Liberalism and Its Discontents*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2022.
- GOLEMAN, Daniel, *Emotional Intelligence*, Bantam Books, New York, 1995.
- GRAMSCI, Antonio, *Selections from the Prison Notebooks*, International Publishers, New York, 1971.
- KAHNEMAN, Daniel, *Thinking, Fast and Slow*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2011.
- NIETZSCHE, Friedrich, *Beyond Good and Evil*, Macmillan, New York, 1990 (ediția originală 1886).
- NYE, Joseph, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, New York, 2004.
- SPENGLER, Oswald, *The Decline of the West*, Oxford University Press, Oxford, 1991 (ediția originală 1918).
- TOYNBEE, Arnold, *A Study of History*, Oxford University Press, Oxford, 1947.

Articole și studii

- BROWN, Gregory, "National Narcissism and Support for Putin", *International Review of Social Psychology*, 2024.
- Çifci, Yüksel, "Child, Family, and Narcissistic Political Leadership: A Comparison of Hitler, Putin, and Trump", *Frontiers in Psychology*, Lausanne, 2025.
- GARCIA-García, J., "Hubris Syndrome in Political Decision-Making", *Political Psychology*, 2024.
- GOLDSMITH, Benjamin; Moen, Lars, "Personality Characteristics of Donald Trump's Most Loyal Supporters", *Political Psychology*, 2025.
- MACKIN, Michael et al., "Dark Triad Predictors of Offensive Political Expression", *Journal of Research in Personality*, Elsevier, Amsterdam, 2024.
- McADAMS, Dan P., "The Mind of Donald Trump", *The Atlantic*, Washington, 2016.
- NAI, Alessandro, "Populism and Dark Triad Traits", *Personality and Individual Differences*, Elsevier, Amsterdam, 2022.
- IDEM, "Leader Dark Traits and Affective Polarization", *European Journal of Political Research*, 2025.
- PRUSIK, Marta, "Dark Traits Attribution to Political Leaders", *Journal of Research in Personality*, Elsevier, Amsterdam, 2025.
- WANG, Liang, "Zelenskyy's Wartime Communication Strategy", *Frontiers in Communication*, Lausanne, 2024.
- ZELENSKY Rhetoric Studies, "Rhetorical Analyses of Wartime Addresses (2023-2025)", *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, 2023-2025.

Economia, ca narațiune emoțională: trumpismul

[Economics as an Emotional Narrative: Trumpism]

Otilia BĂLINIȘTEANU

Gabriel MURSA

Abstract: *The presidential elections in the United States, at the end of last year, brought back to power a controversial candidate, Donald Trump. In the world of economic and political ideas, his installation in the White House reignited doctrinal discussions, similar to those at the beginning of Ronald Reagan's presidency. Many experts wondered and still wonder whether President Trump will carry out a conservative or liberal "revolution", in the European sense of the term, similar to those of four decades ago. The purpose of this article is to make a brief analysis of the expectations related to Trump's new mandate and to compare these expectations with the discourse and the effective agenda of the Washington administration. The reality of the first ten months of government rather shows a serious doctrinal indifference of Donald Trump and an excessive concentration on the level of discourse and emotions. Therefore, the doctrinal foundation of Trump's policies seems to be mercantilism, populism, founded on a seductive economic narrative, but lacking concrete effects in terms of practical economic policies.*

Keywords: *liberalism, mercantilism, emotional narrative, populism, rhetoric, nationalism.*

Introducere

După cel de-al Doilea Război Mondial, alegerile prezidențiale din Statele Unite par să fi devenit cel mai important eveniment politic al planetei. Ținând cont de influența enormă dobândită de establishmentul politic de la Washington, mai ales după câștigarea Războiului Rece, prăbușirea Cortinei de Fier și destrămarea Blocului Socialist condus de fosta URSS, singura preocupare cu adevărat importantă a lumii postcomuniste o consti-

tuie, cu excepția recentă a ascensiunii Chinei, alegerea celui care va ocupa, timp de patru sau opt ani, celebrul Birou Oval de la Casa Albă. În universul extrem de dinamic al internetului și al rețelelor sociale, capabile să transmită informație aproape instantaneu în orice colț al lumii, mobilizând un volum uriaș de așteptări, iluzii și emoții, creând simpatii și stârnind adversități, la un nivel nemaîntâlnit la scara istoriei, alegerea celui mai puternic dintre muritori dă naștere celui mai urmărit spectacol

mediatic posibil, cu elemente dramatice – regizate sau spontane, spre exemplu, un glonț atingând urechea vreunui candidat –, cu trucuri oratorice bine ținute, capabile să încline o balanță, altfel, destul de echilibrată, având în vedere multisecularul *statu quo* republicano-democrat instaurat pe malurile Potomacului. Pentru pasionații de idei – economice, politice etc. –, sau, altfel spus, pentru „doctrinari”, alegerile prezidențiale din Statele Unite reprezintă, cel puțin la prima vedere, o alegere indiscutabilă între „dreapta” și „stânga”, între conservatorism și progresism sau, mai nou, „calea de mijloc”, între liberalism și social-democrație *à la américaine*. Recentele alegeri, care au culminat cu victoria republicanului Donald Trump, reales în detrimentul democratei Kamala Harris, după o pauză de patru ani, par să consacre definitiv o nouă „doctrină”, insuficient de evidentă în mandatul prezidențial 2017-2021, mai precis, trumpismul.

Însă confirmă trumpismul așteptările pasionaților de liberalism, după nenumărați ani de etatism, aplicat, deopotrivă, de președinții americani de stânga și de dreapta care s-au perindat pe la Casa Albă? Poate fi considerat trumpismul o întruchipare a ideilor fondatoare ale lumii occidentale, bazate pe libertate individuală, proprietate privată, inițiativă personală și stat cu dimensiuni restrânse? Ori reprezintă el o narațiune emoțională ambalată mediatic, o schemă oratorică în stare să asigure un succes politic imediat, în detrimentul unor re-

forme absolut necesare pentru a pune capăt ingineriei sociale îndrăgite cu precădere de tabăra democratică și de electoratul de stânga din Statele Unite? Având în vedere proveniența actualului președinte, un om îmbogățit în lumea afacerilor, prin intermediul pieței libere, trumpismul ar fi trebuit să însemne o renaștere a liberalismului, mai ales că, în urmă cu patruzeci și cinci de ani, Partidul Republican a creat un precedent foarte important prin reformele economice, politice și sociale înfăptuite sub președinția lui Ronald Reagan, ale cărui idei și politici sunt recunoscute sub denumirea de reaganism, considerat, pe bună dreptate, o veritabilă și necesară revoluție, ținând cont de declinul nord-american din anii 1970¹.

Precedentul liberal: reaganismul

Începutul anilor 1980 a însemnat debutul unei veritabile „revoluții conservatoare”² în cele mai importante țări ale lumii nord-atlantice, Statele Unite ale Americii și Anglia, prin câștigare alegerilor de candidat republican Ronald Reagan, peste Ocean, și cel conservator, Margaret Thatcher, pe malurile Tamisei.

Folosirea vocabulei „conservator” nu ar trebui să inducă în eroare. Începând cu perioada interbelică, vocabularul politic a cunoscut modificări importante. Una dintre ele vizează sensul cuvântului „liberalism”, cu ajutorul căruia, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, era desemnat „sistemul de principii” (B. Constant) ce

constitua fondul filosofic al sistemului politic occidental, ideile sale regăsindu-se inclusiv și într-o anumită măsură în programele politice ale partidelor de stânga, începând cu Revoluția de la 1848 din Europa. Totuși, între cele două războaie mondiale, înțelesul lui originar s-a modificat mai ales în Statele Unite, acolo unde, Partidul Democrat, devenit adăpost al social-democrației moderne, în accepțiunea europeană a termenului, s-a autointitulat liberal, ceea ce a făcut ca ideile vechiului și veritabilului liberalism să își găsească refugiu în Partidul Republican, autodenumit conservator. Ceva oarecum similar s-a întâmplat în Marea Britanie, cu Partidul Conservator, în special atât timp cât biroul de pe Downing Street 10 se afla în custodia liderului acestuia, Margaret Thatcher, unul dintre foarte puținii lideri politici ai lumii familiarizați cu operele lui Karl Popper, Friedrich Hayek sau Milton Friedman, ultimii doi, considerați, în mod indiscutabil, cei mai importanți și influenți gânditori liberali din secolul precedent³. Astfel, dacă ținem cont de sensul primordial al cuvântului „liberal”, nu de cel pervertit de marketingul politic (în special) postbelic, revoluția săvârșită de Reagan și Thatcher, în mandate care s-au suprapus aproape perfect, poate fi considerată cu adevărat liberală, cu mențiunea că, în ultimă instanță, ideea de revoluție venea în contradicție cu preferințele ușor conservatoare ale celor doi lideri politici⁴, liberalismul preferând întotdeauna reformele graduale, capabile să restrângă sfera de acțiune a

Leviathanului și să o extindă pe cea a individului.

În Statele Unite ale Americii, politicile economice esențialmente liberale aplicate în timpul celor două mandate ale lui Ronald Reagan, între anii 1981 și 1989, se bazau pe ceea ce istoria ideilor avea să rețină sub sintagma de *supply-side economics*⁵, plecând de la concepțiile formulate cu câțiva ani înainte de intelectuali precum Jude Wanniski⁶, George Gilder⁷ sau Arthur Laffer, autorul celebrei curbe cu același nume⁸ și, devenit, ulterior un susținător al politicilor lui Donald Trump, în primul său mandat. Ronald Reagan înțelegea logica liberalismului, care, în planul activității economice, avea corespondent în extinderea ariei de operare a pieței libere. Avusese ocazia să îl întâlnească pe F. Hayek, „unul dintre cei mai admirați dintre economiștii pe care îi cunosc”⁹, iar din pleiada de intelectuali care îl sfătuiau, cel mai important era, fără îndoială, M. Friedman. După propriile mărturisiri, era la curent atât cu elementele concrete ale filosofiei din spatele doctrinei *supply-side economics* și avea o înțelegere clară asupra consecințelor ei în planul politicii economice, fiind un adept liberei întreprinderi, nu al planificării guvernamentale¹⁰, al librerului schimb, nu al naționalismului economic, denumit destul de impropriu protecționism, după cum înțelegea rolul prețurilor libere, al libertății consumatorului și al concurenței neîngrădite. *The Great Communicator*, după cum îl denumea mass-media nord-americane, credea într-o crește-

re economică neinflaționistă, în efectul pozitiv al impozitării moderate, al restrângerii cheltuielilor guvernamentale, al dereglementării, în privatizarea marilor companii publice, în esență, în „rolul limitat al guvernului în viața economică” și în politici „orientate spre piața liberă”¹¹. Nu în ultimul rând, Reagan era un adversar înverșunat al Blocului estic, al tiranilor din toată lumea, un președinte dispus să înarmeze Statele Unite până în punctul în care ele se vor dovedi capabile să elimine multe din regimurile dictatoriale ale lumii, un Război Rece încheiat în 1989, prin dărâmarea Zidului Berlinului. Evident, politicile aplicate în timpul mandatelor sale nu s-au bucurat de un succes deplin¹², datele privind deficitul bugetar și propriile mărturisiri reprezentând dovezi că lucrurile n-au mers așa cum el și-ar fi dorit. Cu toate acestea, cele două mandate ale sale de la Casa Albă, plus cei aproape doisprezece ani ai Doamnei de Fier în fruntea guvernului britanic, arată că liberalismul nu constituie un simplu set de principii abstracte, complet rupte de realitatea economică, politică și socială imediată. Politicile de liberalizare a economiei occidentale din anii 1980-1990, în măsura în care au existat, inclusiv de tranziție la capitalism din anii 1990, în Europa de Est, aveau ca model practicile urmate de R. Reagan și M. Thatcher.

Așadar, Donald Trump a avut și are un model liberal în propriul partid și în propria țară, aplicat în timpul guvernării republicane din anii 1980, una văzută ca reper în istoria recentă

a liberalismului. Toată aceste argumente nu ar trebuie să conducă la concluzia că actualul președinte american ar întruchipa tiparul perfect al antiliberalismului sau al stângismului. În mod evident, lucrurile nu stau așa. Trumpismul nu înseamnă corectitudine politică, *soft* sau *hard socialism*, inginerism social pe scară largă, etatism neîngrădit. Trumpismul nu înseamnă nici liberalism, nici socialism, ci mercantilism, adică o însăilare oportunistă de idei, menite să justifice aproape orice, în funcție de deținătorii vremelnici ai puterii de la Casa Albă, adică „adaptări din mers”, în funcție de situații, fără a urma un sistem coerent de principii. Aparent, el poate fi perceput ca politician liberal (din nou, în sensul european al cuvântului), intențiile lui de a reduce presiunea fiscală, nivelul cheltuielilor guvernamentale, de a pune în discuție mai mult decât dubioasele politici de mediu, de a reduce schema supraîncărcată de personal a sectorului public reprezentând argumente destul de bune din această perspectivă. Pe de altă parte, viziunea lui, îmbrățișată de o bună parte a republicanilor, grupați mai ales în M.A.G.A., cu un slogan copiat după campania lui R. Reagan din 1980, denotă o „filosofie” îndepărtată de cea specifică societății deschise, în esență, liberală, așa cum o descriu de-a lungul timpului A. Smith, F. Hayek sau K. Popper. Mercantilismul trumpist reiese clar în sfera politicii externe, acolo unde idealul liber-schimbist al lui Reagan este înlocuit cu naționalismul, „suveranismul”, izolaționismul și protecți-

onismul, trădând, mai curând, o concepție despre lume fondată pe tensiune, conflict, decât una pe cooperare, așa cum prescrie terapia liberală. Faptul aparent că apără interesele muncitorilor americani, în dauna celor străini, atunci când îi invită pe unii conaționali la Casa Albă pentru a fi martorii semnării unor decrete ce includ creșteri semnificative de taxe vamale, cu scopul protejării locurilor de muncă indigene, printr-o logică știută doar de el și de consilierii lui, denotă dacă nu rea credință, atunci lipsă de cunoaștere a sistemului de principii liberale; sau, destul de posibil, un oportunism cras, dacă nu cumva interese de grup bine finanțate, toate făcând parte din arsenalul mercantilist al antiliberalismului. Mai mult decât atât, prin comparație cu prietenii veritabili ai liberalismului, comportamentul președintelui Trump trădează o mefiență funciară în metoda democratică a consultării, a discuțiilor și a soluțiilor de grup, a reflecției îndelung deliberate, și o preferință excesivă pentru latura „executivă” a soluționării problemelor, prin ordin, decret, fără prea multe dezbateri, surșă nefericită a nenumăratelor lui „suciri”. Dacă mai adăugăm aici o anumită simpatie pentru lideri politici autoritari (Putin) sau pentru veritabili dictatori (Kim Jong-un), avem motive să credem că idealul democratic al separației puterilor nu îi stârnește prea multă admirație.

În fapt, trumpismul nici nu își doare sincer asocierea cu liberalismului, ci se vrea a fi o paletă largă de idei, utilizabile și aplicabile în funcție

de forța împrejurărilor. În realitate, trumpismul reprezintă o narațiune emoțională ambalată mediatic, una despre seducție, populism, oportunism în politică, de detestare a principiilor care, pe termen lung, stau la baza societății libere. Din acest punct de vedere, trumpismul poate fi la fel de nociv ca progresismul tot mai lipsit de bun-simț al stângii americane.

Discursul economic populist al lui Donald Trump

În cele ce urmează ne vom concentra cercetarea pe unul dintre cele mai mediatizate discursuri din 2025 ale lui Donald Trump, discursul inaugural¹³, rostit pe 20 ianuarie, la preluarea celui de-al doilea mandat de președinte al SUA. Scopul analizei retorice a acestui discurs este acela de a observa modul în care, folosind strategii persuasive populiste, menite să influențeze emoțional publicul, sunt comunicate concepțiile sale economice. Altfel spus, vom urmări transformarea ideilor economice pe care se bazează filosofia politică a lui D. Trump, în narațiuni care produc emoții, cu scopul de a convinge cu mai multă ușurință audiența. Programul său politic, atât în mandatul anterior, cât și în acest mandat, conține o importantă componentă economico-socială, care, însă, așa cum explicam anterior, nu este revendicată de o situație doctrinară clară. „Una dintre caracteristicile doctrinei lui Trump este «ambiguitatea strategică», în special în timpul alegerilor, atunci când viziunile sale se schimbau de la o oră la alta”¹⁴.

Plecând de la definiția dată de Aristotel persuasiunii – „acea facultate de a sesiza, în orice situație, mijloacele existente pentru a convinge”, care devine mult mai eficientă atunci când se bazează pe „temeiuri comune” existente între vorbitor (sursă) și audiență (receptor), și radiografiind alte câteva definiții ale unor profesori de teoria comunicării, precum Winston Brembeck, William Howell (1952) și Wallace Fotheringham (1966) ori cea a teoreticianului Kenneth Burke (1970), Charles U. Larson, profesor de comunicare politică și publicitate la Universitatea din Minnesota, a extins-o, punând accent, în mod egal, atât pe sursă, cât și pe mesaj și receptor. Potrivit lui Larson, „persuasiunea este crearea împreună a unei stări de identificare între sursă și receptor, ca urmare a utilizării simbolurilor”¹⁵. Or, liderii politici populiști acordă simbolurilor o importanță deosebită în discursul lor, tocmai pentru că îi ajută să rezoneze emoțional cu propriul electorat.

Definit de teoreticieni precum Cas Mudde¹⁶ drept „un set de credințe sau idei”, conceptul de populism a fost reinterpretat, într-un volum recent, de Théo Aiolfi, care, abordându-l dintr-o perspectivă multidisciplinară, l-a explicat ca fiind „un repertoriu de practici performante, care pot fi mobilizate strategic de orice actor politic, pentru a-și transmite agenda ideologică”¹⁷. Așadar, susține Aiolfi, populismul nu poate fi identificat în ceea ce spun politicieni precum Trump, ci în felul în care articulează discursul, în alegerea limbajului, în forma co-

municării. Nu este „un set fix de idei”, ci „o formă care poate modela și poate fi modelată de orice set de idei”. Această perspectivă se suprapune, într-o anumită măsură, pe abordarea din perspectiva științelor comunicării, axată pe felul în care este comunicat populismul, ca mod de a construi realitatea socială prin stil discursiv, emoție și mediatizare.

În logica lui Aiolfi, Trump este un actor, un „performer”, care folosește un mod de comunicare teatral, mulat pe așteptările, valorile și principiile personale ale celor cărora li se adresează, stimulându-le în permanență latura emoțională. Această aserțiune este justificată. Intervențiile publice ale președintelui american permit identificarea unor elemente de *performance*, a unui limbaj de „showman”, care include particularități ale culturii de divertisment, în special ale emisiunilor de tip „reality-show”, „punând accent pe dramatizare, efect emoțional și spectacol”¹⁸. În ce privește mesajul pe care un comunicator populist precum Trump îl transmite, acesta ține mai degrabă de o strategie discursivă. Stilul său de a comunica este fluid, adaptat în permanență contextului, situației, astfel încât să-și poată promova agenda. Fie că este vorba despre adresările oficiale, despre interviurile acordate unor jurnaliști sau influenceri ori despre intervențiile pe diferite canale media, retorica sa include trei componente principale: populismul naționalist economic, discursul anti-establishment și cel antiglobalizare. Aceste trei componente, cărora li se adaugă

strategiile media, care au rolul de a potența mesajul, întregesc filosofia politică asociată președintelui SUA, adică ceea ce în spațiul doctrinelor politice actuale este consacrat sub denumirea de *trumpism*.

Președintele american în funcție folosește strategic stilul populist¹⁹ pentru a-și modela o imagine de lider absolut, capabil să rezolve crizele prin care societatea americană și întreaga lume trece. „Trump are nevoie de acest simț al melodramei pentru a aduce în prim-plan urgența agendei sale politice”²⁰.

Narațiune, emoție, persuasiune

În celebra sa teorie narativă, Walter Fisher subliniază că, privit ca narațiune, discursul conține trei elemente esențiale: acțiunile simbolice și semnificația acestora, contextul istoric, situațional ori biografic, precum și faptul că alte narațiuni cunoscute de public influențează sensul și valoarea narațiunii în cauză. Fisher susține, spre exemplu, că succesul discursiv al președintelui Ronald Reagan, considerat un comunicator strălucit, nu se explică prin estetica retoricii sale, nici prin puterea argumentelor ori prin relevanță, ci prin faptul că povestea pe care a propus-o propriului electorat s-a bazat pe istoria națiunii, a inclus valorile „visului american”. Altfel spus, a făcut apel la emoție și la acele „temeiuri comune” invocate de Aristotel. „Retorica lui Reagan era cea a adevăratului povestitor: era presărată cu narațiuni; nu era instrumentală în mod obișnuit,

deoarece invita la participare într-o poveste prezentată oral”²¹.

Pentru politicienii populiști, narațiunea este unul dintre instrumentele nu doar utile (prin potențialul de a genera emoție și, implicit, adeziune populară), ci mai ales necesare, prin acest concept înțelegând „o formă particulară de discurs, care face mai mult decât să descrie realitatea; narațiunile sugerează, prin tipare lingvistice, cum ar trebui să fie realitatea”²². Narațiunile au capacitatea de a integra un fapt relatabil, ceva ce poate fi povestit. Iar pentru ca o poveste să fie bună, ea trebuie să aibă o intrigă care explică de ce are loc schimbarea și dă sens schimbării prin intermediul personajelor. „Populismul ține mai puțin de idei mărețe și mai mult de țeserea unei povești bune care conține eroi, ticăloși și intrigi promițătoare de schimbare”²³. Narațiunile populiste reușesc să lege emoțiile de probleme politice complexe.

Din perspectiva sociologiei emoțiilor, narațiunea utilizată în discursul inaugural al lui Donald Trump vizează atât emoțiile primare – bucuria, tristețea, frica, mânia, surpriza, dezgustul –, cât și emoțiile secundare, cele care apar după estomparea emoțiilor de bază – mândria, ura, curajul, încrederea, speranța. De pildă, tema migranților, folosită și în campania electorală, dar și în discursurile de după preluarea mandatului, are rolul de a induce dezgustul și frica față de aceștia, soluțiile economice radicale propuse au rolul de a genera încredere, iar leitmotivul excepționalismului american pe acela de a stimula mân-

dria națională. Cristiano Gianolla identifică, în retorica electorală din 2024 al lui Donald Trump, patru teme majore, pe care, luând în calcul emoțiile pe care le creează în rândul receptorilor, le denumește „structuri profunde” – succesul, națiunea, securitatea și Trump însuși (ca erou). În subsidiar, același autor identifică alte câteva „structuri de suprafață”, precum migrația, declinul economic, incompetența guvernamentală, dezordinea internațională. Aceste teme se regăsesc și în discursul inaugural.

Structurile profunde sunt văzute de populație, de receptorii discursului, ca factori de protecție, în timp ce structurile de suprafață sunt percepute ca amenințătoare. Prin urmare, „narațiunea emoțională include furie, frică, dezgust, tristețe, curaj, mândrie, iubire, încredere și speranță. Evaluarea situației sociopolitice actuale generează frică”²⁴.

Economia, ca narațiune emoțională

Recurgând la metoda analizei retorice a discursului inaugural al lui Donald Trump, am urmărit identificarea mijloacelor de persuasiune și influențare emoțională prin intermediul narațiunii economice la care politicianul face apel: figuri de stil (în special metafora și hiperbola) care fac apel la emoție (pathos), recursul la istoria țării și la mituri naționale, personalizarea mesajului (atoputer-nicia lui Trump), repetiția (repetarea mesajelor-cheie), tonul urgent, „nuanțele mesianice”²⁵. Am urmărit de

asemenea, „victimizarea economică”, construcție inedită, propusă și analizată într-un studiu²⁶ din 2025 și care, așa cum arată autoarea, a fost gândită strategic de Trump în acest discurs inaugural, pentru a justifica revendicarea „prejudiciilor financiare prelungite aduse națiunii și pentru a anunța răzbunarea împotriva celor percepuți ca agresori”.

Trump încearcă să fructifice și parte din acele elemente specifice discursului președintelui Ronald Reagan care au convins, în anii '80, publicul american – trimite la valorile conservatoare, supralicitează mitul fondator al Americii, face apel la nostalgie, construindu-și narațiunea prin frecvente referințe istorice și uzând de metafora „visului american”, care, sub administrarea sa, poate fi revigorat. Magnetismul „visului american” pierdut, pe care președintele SUA se angajează să-l reînsușească, reprezintă mobilul retoricii în jurul căreia întreaga națiune este chemată și care promite reîmbogățirea țării și bunăstarea „cetățenilor americani magnifici”.

Figurile de stil sunt identificabile la nivelul întregului discurs. Metaforele „Epoca de Aur” a Americii ori „țara noastră va înflori” sugerează ideea unei prosperități economice iminente, „aurul lichid” – cunoscuta metaforă americană pentru „petrol” – este utilizată ca un marker al bunăstării imediate. Complexul proces de reechilibrare economică este simplificat prin folosirea acestor metafore care produc emoție. Hiperbolele, utilizate intenționat abuziv în discursul inaugural și devenite o marcă a reto-

ricii politice a lui Trump, intensifică efectul narațiunii emoționale și subliniază rolul președintelui-salvator: „America va fi în curând mai mare, mai puternică și mult mai excepțională ca niciodată”, „încrederea și mândria cresc ca niciodată”, „succes neîncetat”, „vom umple rezervele noastre strategice din nou până la vârf”, „vor fi sume masive de bani care se vor revărsa în trezoreria noastră”, „visul american se va întoarce în curând și va prospera ca niciodată”.

Recursul la istoria țării și la miturile naționale stimulează sentimentul de apartenență la cea mai puternică și prosperă națiune. Astfel de referințe au rol mobilizator și unificator în rândul audienței: „Libertățile noastre și destinul glorios al națiunii noastre nu vor mai fi negate”, „America va fi din nou o națiune manufacturieră și avem ceva ce nicio altă națiune manufacturieră nu va avea vreodată, cea mai mare cantitate de petrol și gaze din orice țară de pe pământ, și o vom folosi”; „Vom fi din nou o națiune bogată și acel aur lichid de sub picioarele noastre va ajuta să facem acest lucru”; „Vom construi din nou automobile în America într-un ritm pe care nimeni nu l-ar fi putut visa cu doar câțiva ani în urmă”; „este timpul să acționăm din nou cu curaj, vigoare și vitalitatea celei mai mari civilizații din istorie”; „Statele Unite se vor considera din nou o națiune în creștere, una care ne crește bogăția, ne extinde teritoriul, ne construiește orașele, ne crește așteptările și ne duce steagul în orizonturi noi și frumoase”, „Americani sunt exploratori, con-

structori, inovatori, antreprenori și pionieri. Spiritul frontierei este scris în inimile noastre”, „Strămoșii noștri americani au transformat un mic grup de colonii de la marginea unui vast continent într-o republică puternică a celor mai extraordinari cetățeni de pe Pământ”.

Intens folosite în discursul inaugural, repetițiile au rolul de a fixa anumite idei²⁷ în mintea publicului, creează un ritm și dau senzația unei rezolvări rapide a situației: „vom lucra”, „vom scădea prețurile”, „vom umple rezervele strategice”, „vom fi din nou o națiune bogată”, „vom construi din nou automobile în America”. Mesajul-cheie, repetat în introducerea și în finalul discursului – „Epoca de Aur a Americii începe chiar acum” și „Epoca noastră de Aur abia a început” – marchează, de fapt, începutul și finalul narațiunii economice care constituie firul roșu al acestui discurs.

Tonul urgent creează tensiune, conferă dramatism și are rol stimulator pentru public. Este un mecanism de persuasiune utilizat strategic de Trump în majoritatea intervențiilor publice și mai cu seamă în discursul inaugural. Măsurile sunt anunțate cu fermitate, soluțiile sunt radicale și trebuie adoptate fără întârziere: „Din această zi, țara noastră va înflori și va fi respectată din nou în întreaga lume”; „Criza inflației a fost cauzată de cheltuielile excesive masive și de creșterea prețurilor la energie, de aceea astăzi voi declara și o urgență energetică națională”, „vom pune capăt Green New Deal și vom revoca mandatul vehiculelor electrice, sal-

vând industria noastră auto”, „vom construi din nou cea mai puternică armată pe care lumea a văzut-o vreodată”, „Voi lupta pentru voi și voi câștiga pentru voi. Vom câștiga ca niciodată”.

„Nuanțele mesianice” accentuează retorica emoțională. Bunăstarea viitoare a țării, economia performantă, locurile de muncă, posibilitatea de achiziționa mașini de orice fel, sisteme optime de educație și sănătate - toate vor fi posibile de îndată, pentru că există președintele-salvator: „Din acest moment declinul Americii s-a încheiat”, „Am fost mântuit de Dumnezeu pentru a face America măreață din nou”.

„Victimizarea economică” face parte din constructul discursului și este cheia emoțională a justificării unor măsuri economice care vor crea controverse la nivel extern, dar pentru care trebuie obțină susținere internă tocmai prin stimularea emoțiilor publicului american, sensibil la trecutul glorios al Americii. Președintele american insinuează astfel și ideea „națiunii-victimă” – națiunea americană, care a fost mereu empatică, protectoare, generoasă, pe când celelalte națiuni n-au făcut altceva decât să profite economic de această generozitate: „Voi începe imediat revizuirea sistemului nostru comercial pentru a proteja lucrătorii și familiile americane. În loc să ne impozităm cetățenii pentru a îmbogăți alte țări, vom tarifa și impozita țările străine pentru a ne îmbogăți cetățenii. În acest scop, înființăm Serviciul de Venituri Externe pentru a colecta

toate tarifele, taxele și veniturile. Vor fi sume masive de bani care se vor revărsa în trezoreria noastră, provenind din surse străine. Visul american se va întoarce în curând și va prospera ca niciodată”.

Concluzii

Așteptările legate de cel de-al doilea mandat al lui Donald Trump au fost mari nu doar în planul politicilor publice, ci și în cel doctrinar, știindu-se faptul, că, în timp, clivajul dreapta-stânga a reprezentat un subiect de interes pentru experții în istoria ideilor economice, politice și sociale. Deși realegerea candidatului republican a creat mari așteptări în rândurile adeptilor liberalismului, primele zece luni de mandat tind să arate că, în realitate, noul președinte american nu are afinități doctrinare, concentrându-și eforturile mai curând în zona discursului public, decât în cea a reformelor absolut necesare, el apelând mai degrabă la imaginea transmisă în rândurile electoratului, decât la măsurile de reformare reală a societății americane.

În discursul inaugural al lui Donald Trump, concepțiile care vor sta la baza măsurilor sale ulterioare de revitalizare economică sunt comunicate public sub forma unei narațiuni emoționale. Pentru a construi o poveste credibilă, care să sensibilizeze electoratul, să-l fidelizeze și să-l unifice în jurul ideilor sale, președintele american apelează la mecanisme specifice de persuasiune, dar și la simboluri importante pentru audiență, la mitul

fondator al națiunii americane, la „visul american”, la ideea prosperității de altădată a SUA. Ambalate într-o strategie discursivă bine pusă la punct, acestea sunt întărite, accentuate, amplificate prin recursul permanent la retorica populistă. Nu este important dacă promisiunile de revigorare economică a țării vor fi sau nu puse în practică, dacă măsurile anunțate vor avea sau nu efectul scontat,

dacă vor readuce, într-adevăr, bunăstare cetățenilor americani ori vor face țara măreață din nou; ele trebuie transmise, ca într-o incantație. Prin urmare, discursul inaugural capătă caracteristicile unui *performance* narativ, în care economia, „coloană vertebrală” a oricărei națiuni, joacă rolul de poveste-stimul pentru o audiență care percepe nostalgic gloria pierdută a Americii.

Note

- ¹ O descriere succintă, deși nu neapărat foarte obiectivă, a condițiilor care au condus la victoria republicanului Ronald Reagan în 1980 poate fi găsită în Albert Michel, *Capitalismo contra capitalismo*, Ediciones Paidós, Barcelona, 1992.
- ² Expresia „revoluție conservatoare” dă titlul unei cărți scrise de Guy Sorman, la începutul anilor 1980, o lucrare ce explică sintetic contextul câștigării alegerilor prezidențiale de Ronald Reagan și primele reforme, de sorginte liberală, aplicate într-o țară cucerită de etatism, după nenumărați ani de extindere a sectorului public. Pentru detalii, a se consulta Sorman, Guy, *Revoluție conservatrice americaine*, Librairie Arthème Fayard, Paris, 1983.
- ³ Faptul că liderul Partidului Conservator din Anglia și prim-ministrul țării între 1979 și 1990, Margaret Thatcher era familiarizată cu lecturile marilor figuri ale liberalismului, inclusiv că înțelegea influența exercitată de unul dintre părinții liberalismului, Adam Smith, asupra unor intelectuali ca F. Hayek și M. Friedman, reiese clar din evocările autobiografice ale „Doamnei de Fier”. Pentru detalii suplimentare, a se consulta Thatcher, Margaret,

The Path to Power, HarperCollins Publishers, New York, 1995 și Thatcher, Margaret, *Downing Street Years*, HarperCollins Publishers, New York, 1993.

- ⁴ Hayek face o diferențiere între liberalism și conservatorism, în celebrul post-scriptum al *Constituției libertății*, cartea des invocată de Margaret Thatcher. Pentru detalii, a se consulta Hayek, Friedrich, *Constituția libertății*, Institutul European, Iași, 1998.
- ⁵ Pentru a înțelege mai bine sensul acestei sintagme, a se citi, spre exemplu, Fink, Richard H., ed., *Supply-Side Economics: A Critical Appraisal*, Frederick, Md.: University Publications of America, 1982 și Roberts, Paul Craig, *The Supply-Side Revolution: An Insider's Account of Policymaking in Washington*, Harvard University Press, Cambridge, 1984, deși literatura de specialitate abundă în referințe bibliografice.
- ⁶ A se consulta, de pildă, Wanniski, Jude, *The Way the World Works. How Economies Fail and Succeed*, Basic Books Inc. Publishers, New York, 1978.
- ⁷ A se consulta cea mai importantă lucrare a acestuia, mai precis Gilder,

- George, *Wealth and Poverty*, Basic Books Inc. Publishers, New York, 1981.
- ⁸ Arthur Laffer își expune în 1976 ideea întruchipată ulterior în așa-zisa curbă Laffer, care oferea argumente în favoarea reducerii presiunii fiscale, ca mijloc de stimulare a producției. A se consulta Laffer, Arthur, Seymour Jan P., *The Economics of the Tax Revolt: A Reader*, co-authored with, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., San Diego, 1976. O expunere sintetică, cu anumite nuanțe critice, a curbei Laffer, poate fi găsită în Mursa, Gabriel, *Intervenționismul fiscal. O analiză economică a impozitării*, Liberalis, 2020.
- ⁹ Reagan, Donald, *The Reagan Diaries*, HarperCollins, New York, 2007, p. 198.
- ¹⁰ Spre exemplu, Reagan, Ronald, *An American Life*, Simon and Schuster, New York, 1990, p. 231.
- ¹¹ A se consulta capitolul „La recuperación económica de los Estados Unidos” din lucrarea *El milagro económico: mito o realidad?*, Centro de Estudios Sociales, Guatemala, 1987, editată de Juan Bendfeldt. De fapt, capitolul respectiv reprezintă „Raportul economic al președintelui Statelor Unite ale Americii”, prezentat în Congres pe 29 ianuarie 1987.
- ¹² ¹ Cea mai la îndemână critică la adresa politicilor de tip *supply-side economics*, care, totuși, trebuie luată cu precauție, venind de la un keynesian, se găsește în Krugman Paul, *Vendieno prosperidad: Senzatez e insensatez económica en una era de expectativas limitadas*, Editorial Planeta, Barcelona, 2013.
- ¹³ Inaugural Address | The American Presidency Project.
- ¹⁴ Atiqullah Matin, Mohammad Ekram Yawarp, „Donald Trump: International Economics and Economic Globalization”, *EuroGlobal Journal of Linguistics and Language Education*, 2025, p. 13.
- ¹⁵ Charles U. Larson, *Persuasiunea. Receptare și responsabilitate*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 26.
- ¹⁶ Cas Mudde, *Populism: a very short introduction*, Oxford University Press, 2017.
- ¹⁷ Théo Aiolfi, *The Populist style. Trump, le Pen and Performances of the Far Right*, Edinburgh University Press, 2025, p. 5.
- ¹⁸ Stefan L. Brandt, „Donald Trump, the Reality Show: Populism as Performance and Spectacle”, *Literaturwiss Linguistik*, 2020, Donald Trump, the Reality Show: Populism as Performance and Spectacle | Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik, p. 318 (accesat pe 20 octombrie 2025).
- ¹⁹ Théo Aiolfi, *op. cit.*, p. 210.
- ²⁰ Stefan L. Brandt, *op. cit.*, p. 317.
- ²¹ Walter R. Fischer, *Human Communication as Narration: Toward a Philosophy of Reason, Value, and Action*, University of South Carolina Press, 1987, p. 147.
- ²² Johan Nordensvard; Markus Ketola, „Populism as an act of storytelling: analyzing the climate change narratives of Donald Trump and Greta Thunberg as populist truth-tellers”, *Environmental Politics*, 2021, p. 3.
- ²³ *Ibidem*.
- ²⁴ Cristiano Gianolla, „Emotion narratives of Trump and Harris disputing US political culture in the 2024 electoral campaign”, *Emotions and Society*, Vol. XX, Nr. XX, 1–10, p. 4.
- ²⁵ Sintagma aparține cercetătoarei Ellina Tsykhovska, autoarea studiului „The 2025 inaugural address of Donald Trump as a tool of political public

relations: Rhetorical strategies of persuasion”, publicat în 2025 în *Current Issues of Mass Communication*, 38, 08–17.

- ²⁶ Marianna Patrona, „From Victim to Avenger: Trump’s Performance of Strategic Victimhood and the Waging

of Global TradeWar”, *Journalism and Media*, 6(3), 134, 2025, p. 2.

- ²⁷ Tito Dimas Atmawijaya, „Reclaiming the Narrative: A Critical Discourse Analysis of Donald Trump’s 2024 Super Tuesday Campaign Speech”, *k@ta*, Vol. 26, Nr. 2, 2024, p. 95.

Bibliografie

Cărți

- AIOLFI, Théo, *The Populist style. Trump, le Pen and Performances of the Far Right*, Edinburgh University Press, 2025.
- ALBERT, Michel, *Capitalismo contra capitalismo*, Ediciones Paidós, Barcelona, 1992.
- BENDFELDT, Juan (ed.), *El milagro economico: mito o realidad?*, Centro de Estudios Sociales, Guatemala, 1987.
- FINK, Richard H. (ed.), *Supply-Side Economics: A Critical Appraisal*, Frederick, Md.: University Publications of America, 1982.
- FISCHER, Walter R., *Human Communication as Narration: Toward a Philosophy of Reason, Value, and Action*, University of South Carolina Press, 1987.
- GILDER, George, *Wealth and Poverty*, Basic Books, New York, 1981.
- HAYEK, Friedrich, *Constituția libertății*, Institutul European, Iași, 1998.
- KRUGMAN, Paul, *Vendieno prosperidad: Senzatez e insensatez económica en una era de expectativas limitadas*, Editorial Planeta, Barcelona, 2013.
- LAFFER, Arthur, SEYMOUR Jan P., *The Economics of the Tax Revolt: A Reader*, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., San Diego, 1976.
- LARSON, Charles U., *Persuasiunea. Receptare și responsabilitate*, Editura Polirom, Iași, 2003.

McCLOSKEY, Deirdre, *The Rhetoric of Economics*, Uhe University of Wisconsin Press, 1998.

MUDDE, Cas, *Populism: a very short introduction*, Oxford University Press, 2017.

MURSA, Gabriel, *Intervenționismul fiscal. O analiză economică a impozitării*, Liberalis, 2020.

REAGAN, Ronald, *The Reagan Diaries*, HarperCollins, New York, 2007.

IDEM, *An American Life*, Simon and Schuster, New York, 1990.

ROBERTS, Paul Craig, *The Supply-Side Revolution: An Insider’s Account of Policymaking in Washington*, Harvard University Press, Cambridge, 1984.

SORMAN, Guy, *Revolution conservatrice americaine*, Librarie Arthème Fayard, Paris, 1983.

THATCHER, Margaret, *The Path to Power*, HarperCollins Publishers, New York, 1995.

IDEM, *Downing Street Years*, Harper Collins Publishers, New York, 1993.

WANNISKI, Jude, *The Way the World Works. How Economies Fail and Succeed*, Basic Books Inc. Publishers, New York, 1978.

Resurse online

ATMAWIJAYA, Tito Dimas, „Reclaiming the Narrative: A Critical Discourse Analysis of Donald Trump’s 2024 Super Tuesday Campaign Speech”, *k@ta*, Vol. 26, Nr. 2, 2024.

- BRANDT, Stefan L., „Donald Trump, the Reality Show: Populism as Performance and Spectacle”, in *Literaturwiss Linguistik*, 2020, 50:303–321 .
- GIANOLLA, Cristiano, „Emotion narratives of Trump and Harris disputing US political culture in the 2024 electoral campaign”, in *Emotions and Society*, Vol XX, Nr. XX, 1–10, 2025
- Inaugural Address | The American Presidency Project.
- MATIN, Atiqullah; EKRAM, Mohammad Yawarp, „Donald Trump: International Economics and Economic Globalization”, in *EuroGlobal Journal of Linguistics and Language Education*, 2025, DOI: 10.69760/egjll.2504001
- NORDENSVARD, Johan; KETOLA, Markus, „Populism as an act of storytelling: analyzing the climate change narratives of Donald Trump and Greta Thunberg as populist truth-tellers”, in *Environmental Politics*, 2021, DOI: 10.1080/09644016.2021.1996818
- PATRONA, Marianna, „From Victim to Avenger: Trump’s Performance of Strategic Victimhood and the Waging of Global Trade War”, in *Journalism and Media*, 6(3), 134, 2025, <https://doi.org/10.3390/journalmedia6030134>
- TSYKHOVSKA, Ellina, „The 2025 inaugural address of Donald Trump as a tool of political public relations: Rhetorical strategies of persuasion”, in *Current Issues of Mass Communication*, 38, 08–17, 2025, <https://doi.org/10.17721/CIMC.2025.38.08-17>.

Tehnologie, discurs și politică: Donald Trump și Elon Musk între popularitate și comunicare

[Technology, discourse, and politics: Donald Trump and Elon Musk between popularity and communication]

Sabina-Adina LUCA
Bogdan GHEORGHÎĂ

Abstract: *Political communication is undergoing major changes today. A range of platforms can be used by political actors, and interaction with the target audience is much easier. In this study, we are interested in exploring the relationship between discourse (themes, perspective) and technology (the speed of communication on online social media platforms). To discuss this type of relationship, we have chosen two important actors on the international stage: the President of the United States, Donald Trump, owner of the Truth Social network, and Elon Musk, owner of the former Twitter network, now known as X. We set out to identify the convergences and contrasts between the discourses of these two actors in order to understand how legitimacy is exercised, how collective identities are configured, and what role the media infrastructure plays in the production of public discourse.*

Keywords: *political communication, media infrastructure, political discourse, Donald Trump, Elon Musk*

Introducere

Lumea în care trăim azi se schimbă sub ochii noștri. Nu doar că schimbările sunt rapide și sunt vizibile în multe domenii de activitate, dar schimbarea devine o constantă. Acest lucru se explică, parțial, datorită inovațiilor tehnologice și folosirii tot mai intensive a platformelor AI. Am putea afirma că semințele schimbării nu apucă să germineze complet până când altele sunt aruncate și stau să încolțească.

Comunicarea politică trece prin schimbări care pot fi surprinse de metafora de mai sus. Actorii politici au posibilitatea azi să folosească o serie de platforme care fac ușor contactul și interacțiunea cu publicul țintă. Mai mult, o postare pe una din platformele online de socializare atrage rapid reacții care, pe de o parte pot genera o nouă abordare/realitate pentru cel care a inițiat comunicarea iar, pe de altă parte, pot hrăni camere de ecou și reflexe identitare dincolo de momentul inițial. Într-o astfel de presiune, mulți actori politici au de-

venit reactivi. Recurg des la postări pe platformele de socializare pentru a-și face cunoscute pozițiile, politicile, părerile. Vor să genereze reacții, dar vor și să influențeze. Își propun să informeze rapid opinia publică, dar își doresc și să preia „rolul central”, un element extrem de important în procesul persuasiunii. Granița dintre informare și persuasiune/influență/chemare la acțiune devine foarte fină. În zilele noastre, accesul la tehnologie (cum ar fi deținerea unei platforme online de socializare) poate multiplica mesajul, îl poate conduce rapid în toate colțurile lumii și/sau îl poate face viral, folosind algoritmi platformelor care devin soldați fideli în încercarea de a comunica către un public tot mai larg. Nu știm, deocamdată, care sunt efectele unei astfel de abordări (în ceea ce privește antagonizarea unor grupuri), dar știm sigur că impactul este instantaneu și se poate observa pe scară largă. Un „ciripit” făcut în Statele Unite ale Americii acum, ajunge, în câteva minute, peste tot în lume. Suntem interesați, în studiul de față, să explorăm relația dintre discurs (teme, perspectivă) și tehnologie (rapiditatea comunicării pe platforme online de socializare), în condițiile „satului global” (Marshall McLuhan).

Pentru a discuta despre acest tip de relație, am ales doi actori importanți ai scenei internaționale: președintele Statelor Unite ale Americii, Donald Trump, deținătorul rețelei adevărului social (Truth Social) și Elon Musk, proprietarul fostei rețele Twitter, azi redenumită X (din 2023).

Scopul acestui studiu este să investigheze convergențele și contrastele între discursurile acestor doi actori, pentru a înțelege cum se exercită legitimitatea, cum se configurează identitățile colective și ce rol joacă infrastructura mediatică în producția discursului public. Întrebările de cercetare de la care am pornit în demersul nostru sunt: În ce măsură strategiile discursive ale lui Trump și Musk se suprapun? Care sunt diferențele fundamentale în sursele legitimității? Cum interacționează structura platformelor digitale cu performanța discursivă a acestor lideri?

Cadrul teoretic

În era digitală, platformele online de socializare transformă comunicarea politică. Prin intermediul acestora, actorii politici pot electriza „nodurile” rețelelor și le pot transforma în veritabile relee pentru numeroasele camere cu ecou. Unii pot fi lideri vizionari, dar mulți pot deveni populiști, dacă acceptăm definiția simplă propusă de Mudde¹, potrivit căreia populismul rezidă în perspectiva că există două grupuri antagonice și omogene – elita cea rea și poporul cel bun, iar politica ar trebui să fie rezultatul acelei *voințe generale* identificate de Rousseau.

Literatura de specialitate discută despre un „noi” care se opune elitei², fie pomind de la ideea că „poporul” este un construct de tip discursiv (Ernesto Laclau), fie insistând pe dimensiunea emoțională în situații care reclamă urgența acțiunii (Benjamin

Moffitt). Din acest punct de vedere, putem observa și cataloga mulți lideri care pot ușor aluneca spre populism, prin construcția unui discurs care face apel la elemente identitare și care accentuează emoția și presiunea acțiunii. Unele studii de specialitate³, pornind de la elementele constitutive ale populismului, îl plasează pe Donald Trump în acest tip de peisaj. Dar există și autori care consideră că liderul american nu se încadrează în acest spectru⁴. Reținem doar, la acest moment, limbajul accesibil și comunicarea prin intermediul propriei platforme online direct cu susținătorii. Fiind reprezentantul Partidului Republican, notăm rigiditatea ideologică și existența unui program politic, elemente care l-ar plasa pe Donald Trump mai degrabă în afara populismului. Și Elon Musk a făcut obiectul unor studii⁵ care încearcă să înțeleagă felul în care antreprenorul american folosește platformele pentru a comunica. În ciuda faptului că există astfel de inițiative, Elon Musk nu poate fi încadrat ușor într-o categorie sau alta. Pe de o parte, apropierea sa asumată de puterea executivă de la Washington îl plasează în sfera politicului, dar faptul că nu candidează și nu a candidat pentru o funcție publică, nu este membrul unui partid – toate acestea îl îndepărtează de zona populismului, așa cum este ea descrisă în literatura de specialitate.

Pe de altă parte, studiile care sunt interesate de media și comunicarea în era digitală se preocupă tot mai mult de caracterul identitar⁶ al grupurilor care se constituie la nivelul platfor-

melor online de socializare. Narrativele, imaginile și textele construiesc comunități, iar cine poate manipula algoritmi, poate genera susținere sau opoziție. În mod evident, deținătorii unor astfel de platforme pot construi, prin mesaje și pozițiile pe care le adoptă, un bine definit „noi”, cu caracteristici identitare specifice.

În al treilea rând, platformele colectează seturi uriașe de date despre utilizatori: indicatori socio-demografici, produse preferate, dar și interese, comportamente, preferințe. Într-o lume interconectată, astfel de informații sunt extrem de importante. De exemplu, Zuboff⁷ critică acest „surveillance capitalism”, iar avertismentul acesta ne poate face să ne gândim la posibilitatea ca astfel de date să poată fi manipulate pentru a amplifica discursul și impactul său.

Modernitatea lichidă a lui Zygmunt Bauman⁸ ne duce cu gândul la schimbările permanente ale societății și, pe cale de consecință, la felul în care individul trebuie să se reinventeze permanent. În acest fel, identitatea se construiește și se reconstruiește. „Noi” și „ceilalți” poate foarte ușor să transforme comunitățile online în instrumente de acțiune politică. Anxietatea și insecuritatea aduse de schimbările permanente pot ușor plasa individul în centrul unui program politic care vede „elita” conducătoare responsabilă de toate lucrurile problematice. Platformele permit o circulație rapidă a ideilor și pot mobiliza (folosind emoțiile) rapid indivizii și grupurile. Nu e neapărată nevoie de existența unui comporta-

ment offline imediat. E suficient ca ideile și narativele să prindă contur și să fie diseminate. Comportamentul offline poate veni mai târziu, la următoarele alegeri, sau în alte momente importante. Solidaritatea sau/si polarizarea se pot ușor amplifica sau, dimpotrivă, eroda. În esență, platformele nu sunt rele sau bune. Pot fi folosite pentru a duce indivizii spre un tip de comportament sau altul.

Aspecte metodologice

Interesul manifestat în studiul de față este acela de a explora teme ale discursurilor celor doi actori, pentru a compara strategiile discursive. Nu ne propunem să realizăm o cartografiere exhaustivă a tematicii folosite, nici nu ne dorim să acoperim o anumită perioadă de timp. Pe de altă parte, această limitare metodologică este dată și de disponibilitatea și ușurința de a accesa aceste discursuri sau intervenții. De aceea, nu putem generaliza concluziile, dar ceea ce ne propunem este să identificăm cadre tematice și să explorăm comparativ tematica abordată. Acest lucru poate fi util pentru a construi, ulterior, scheme de categorii semnificative.

Am inclus în analiză nouă discursuri/intervenții (cinci pentru Donald Trump și patru pentru Elon Musk), fiind folosite transcripturile discursurilor respective.

În cazul lui Donald J. Trump este vorba despre următoarele discursuri:

1. Discursul inaugural (20 ianuarie 2017);

2. Discursul de anunțare a victoriei (9 noiembrie 2016);
3. Discursul de la Ellipse - miting (6 ianuarie 2021);
4. State of the Union (5 februarie 2019);
5. Discurs despre imigrație (Yuma/Phoenix, 2020).

În cazul lui Elon Musk cele patru discursuri/intervenții analizate sunt:

1. TED Talk „The future we're building — and boring” (TED 2017);
2. „Master Plan, Part Deux” — blog Tesla (2016);
3. Thread / anunț inițial public privind oferta de cumpărare a Twitter (aprilie 2022);
4. Interviu-conversație extinsă (cu Joe Rogan, 2018).

Datele

Sloganul prin care Donald Trump a câștigat și pe care l-a impus ca o veritabilă mantră politică a fost *Make America Great Again* (MAGA). Cu timpul, ideile și valorile care s-au construit în jurul mișcării din Statele Unite ale Americii, au determinat preluarea MAGA ca un semn al luptei cu politicienii, cu sistemul în general. Mișcarea MAGA pare să reprezinte ceea ce l-a adus pe Donald Trump la putere.

Presa și politicienii corupți sunt teme care apar recurent în intervențiile lui Donald Trump. Lupta cu aceștia, cu sistemul corupt, deci cu elitele cele rele, în fruntea poporului bun, reprezintă un important mesaj pe care

Îl putem observa și la discursul de anunțare a victoriei, dar și la cel de inaugurare: „Ceremonia de astăzi are însă o semnificație foarte specială, deoarece astăzi nu transferăm doar puterea de la o administrație la alta sau de la un partid la altul, ci transferăm puterea de la Washington, DC. Și v-o redăm vouă, poporului.” În ciuda faptului că guvernământul pare a fi împotriva poporului, promisiunea noului președinte pare fără echivoc: „Ceea ce contează cu adevărat nu este ceea ce ne controlează cu adevărat guvernul, ci dacă guvernul nostru este controlat de oameni. 20 ianuarie 2017 va fi amintită ca fiind ziua în care oamenii au devenit din nou conducătorii acestei națiuni. Bărbații și femeile uitați ai țării noastre nu vor mai fi uitați”. În mod evident, spre finalul discursului, președintele punctează și vinovații: politicienii care nu par a înțelege cum trebuie să muncească pentru popor: „În cele din urmă, trebuie să gândim la scară mare și să visăm și mai mare. În America, înțelegem că o națiune trăiește atâta timp cât se străduiește. Nu vom mai accepta politicieni care vorbesc mult și nu fac nimic, care se plâng constant, dar nu fac niciodată nimic în acest sens”. În discursul de anunțare a victoriei, după ce menționează faptul că Hillary Clinton, contracandidata sa, l-a felicitat, Donald Trump punctează ideea că guvernul nu servește interesele americanilor, dar o va face de aici înainte: „Așa cum am spus de la început, a noastră (n.a. lupta electorală) nu a fost o campanie, ci mai de-

grabă o mișcare incredibilă și măreață, formată din milioane de bărbați și femei muncitori, care își iubesc țara și doresc un viitor mai bun și mai luminos pentru ei și pentru familiile lor. Este o mișcare formată din americani de toate rasele, religiile, mediile și credințele, care doresc și se așteaptă ca guvernul nostru să servească poporul – și poporul îl va servi”. De remarcat, încercarea de a se delimita de o campanie propriu-zisă și de a puncta mai degrabă ideea de mișcare politică care urmează să schimbe tot: practici, instituții, guvern.

La mitingul din 6 ianuarie 2021, Donald Trump acuză mass-media de faptul că este sursa știrilor false și că această reacție vine, în cazul său, datorită faptului că a reușit o victorie tocmai împotriva marilor corporații: „În opinia mea, mass-media este cea mai mare problemă pe care o avem, cea mai mare problemă. Știrile false și marile companii tehnologice. Marile companii tehnologice își intră acum în drepturi. Le-am învins. Acum patru ani i-am surprins. I-am luat prin surprindere, iar anul acesta au fraudat alegerile. Le-au fraudat cum nu au mai făcut-o niciodată”.

Discursul despre starea Uniunii (2019) punctează și mai clar diferența dintre politicieni și popor. După părerea lui Donald Trump chiar imigranții se bucură de sprijin din partea politicienilor americani, în timp ce poporul, de data aceasta contextualizat la clasa muncitoare, e nevoit să trăiască în nesiguranță: „Politicienii și donatorii bogați promovează deschiderea

frontierelor, în timp ce ei înșiși trăiesc în spatele zidurilor, porților și paznicilor. Între timp, clasa muncitoare americană este nevoită să plătească prețul migrației ilegale în masă: reducerea locurilor de muncă, salarii mai mici, școli și spitale supraincărcate, creșterea criminalității și epuizarea sistemului de protecție socială”.

Elon Musk, pe de altă parte, folosește în multe postări ale sale o retorică prin care pare a încerca demantelarea planurilor politicianilor. De altfel, chiar participarea sa, pentru o perioadă scurtă, în guvernarea Statelor Unite a avut chiar acest scop: încercarea de a eficientiza o administrație care era prezentată drept greoaie, ineficientă. Musk pare mai degrabă un luptător cu birocratizarea și birocrății care, în opinia sa, frânează progresul. În încercarea de a duce omenirea pe Marte, nu se poate lăsa blocat de o serie de reglementări care nu par a ajuta cu nimic omeniei. Într-un anumit sens, Musk pare a încerca o „democratizare” tehnologică, poate în sensul propus de Henry Ford în urmă cu mulți ani. Această democratizare a deciziei, această lipsă de control guvernamental ar ajuta, desigur, investitorii din tehnologie, dar și utilizatorii, în ansamblu. Dorința sa de lipsă a moderării conținutului pe platforma X pare a fi o declarație de democratizare accelerată a tehnologiei. Ideea sub care Elon Musk a prezentat, aproape de fiecare dată această dorință, a fost aceea de „freedom of speech”, libertatea de exprimare. Totuși, rămân întrebările legate de felul

în care pot fi protejați utilizatorii platformelor de fake news, deepfake sau campanii de manipulare, mai ales într-o lume a atacurilor hibride de tot felul. Viziunea lui Musk se potrivește, din acest punct de vedere, cu un liberalism extrem. De altfel, lupta pe care o duce Elon Musk este cu conservatorismul birocrățiilor de peste tot, birocrății care, prin reglementări și legi, întârzie accesul la resurse.

Între cele două poziții, observăm o diferență clară: Donald Trump privește către un trecut mirific, o Vârstă de Aur în care America era măreață. Azi, elitele politice corupte, care nu lucrează pentru oameni, ci împotriva lor, au adus țara într-un prezent de care poporul nu e mândru. De aceea, America trebuie să renască – Make America Great Again. La Elon Musk - companion tehnologic al președintelui american, atât în campanie cât și mai apoi, la cârma unei agenții guvernamentale care își propunea eficientizarea administrativă - întâlnim, mai degrabă o viziune orientată spre viitor. Elon vrea să construiască mașini inteligente, electrice, care să ducă oamenii dintr-un loc în altul, în timp ce aceștia se odihnesc, vrea să colonizeze planeta Marte și își propune platforme online fără moderare, pentru a asigura o totală libertate a cuvântului. Din acest punct de vedere, Elon Musk pare un progresist.

Și totuși, am putea observa și liniile congruente ale retoricii. Lupta cu elitele, indiferent cum sunt ele identificate - politicienii, mass-media vândută, companiile din tehnologie, birocrăția înalt reglementată și inefi-

cientă etc – reprezintă o asemănare clară între pozițiile exprimate de cei doi actori.

Apreciem că, pentru viitor, pentru o comparare pe seturi mai mari de date, am putea construi următoarele categorii:

1. Anti Elite (apărare/atac la adresa „elitelor”)
2. Identitate (apeluri la unitate națională/nostalgia trecutului)
3. Securitate (teroriști/siguranță/securitatea granițelor)
4. Viitorul Tehnologiei (inovație/colonizarea spațiului)
5. Libertatea Cuvântului (anti-cenzură)
6. Expert Tehnic (apel la expertiză tehnică/științifică)
7. Victimizare
8. Slogan (formule repetitive)

Una dintre ipoteze este că Donald Trump va capitaliza mai bine pe dimensiuni precum discursul antielitist, apeluri la unitate națională și nostalgia trecutului, iar Musk va puncta mai bine la viitorul tehnologiei, libertatea cuvântului sau apelul la expertiza tehnică. Aceasta, pentru că, în mod evident, Donald Trump face apel la o „voce a poporului”, în timp ce Elon Musk joacă rolul expertului în tehnologie. Dacă președintele american este interesat de politică, cum este și firesc, antreprenorul Musk se poziționează în zona tehnologică, la un nivel global, nu național, așa cum putem observa la Donald Trump (MAGA).

O ultimă remarcă – în timp ce Musk este cel care a achiziționat o platformă de succes, X, Trump și-a construit propria platformă, deși nu atât de influentă. Poate tocmai de aceea, ajutorul acordat de către Musk nu e unul minor pentru câștigarea campaniei electorale de către Trump. Musk este un actor global, cu discurs și mesaj de impact tocmai datorită platformei pe care o deține. La amândoi, postările și discursurile sunt asemănătoare prin folosirea intensivă a emoțiilor și prin simplificarea ideilor transmise.

Concluzii

Studiul de față și-a propus să identifice arii tematice în discursurile și intervențiile lui Donald Trump și Elon Musk. Folosind un set restrâns de date, concluziile nu pot fi generalizate, iar acest fapt este principala limită a studiului. Totuși, analiza ne-a permis câteva observații care pot fi dezvoltate ulterior în modele care să explice strategiile și tehnicile discursive ale actorilor politici și/sau din domeniul tehnologiei. Unii autori l-au încadrat pe președintele american în categoria populismului. Unele teme prezente în retorica lui Donald Trump l-ar putea încadra în această categorie, dar, prin ideologie și program politic, încadrarea nu e perfectă. În plus, retorica antielitistă, deși contextualizată diferit, apare și la Elon Musk, pe care cu greu l-am putea încadra aici (fără deținerea unei funcții politice, fără apartenență partizană). Poate că o rafinare a definițiilor

ei populismului ne-ar ajuta să putem privi mai bine.

Folosirea intensivă a platformelor online de socializare este o altă caracteristică a celor doi actori studiați. În timp ce unul a cumpărat o platformă de succes, pe care își transmite nemediat ideile și poziționările, activând grupuri și mobilizând indivizi și grupuri, dar și militând deschis pentru libertate de exprimare fără control (în ciuda unor controverse cu privire la conturi de pe platformă închisesau suspendate, cum ar fi cel al Yuliei Navalnaia sau @ElonJet), celălalt, Donald Trump, și-a constituit o platformă alternativă, deși nu la fel de influentă.

Dacă Donald Trump face permanent apel la popor, Musk se legitimează ca expert, accelerator al inovației. Amândoi par a canaliza frustrările sociale față de instituții și elite: Trump pentru a reda poporului puterea percepută ca fiind pierdută, în

timp ce Musk pentru a crește gradul de inovare și pentru ceea ce presupune a fi un salt tehnologic major.

Comparația dintre cei doi actori, înainte de orice, relevă o constatare importantă: accesul la platformele online reconfigurează puterea politică. În fapt, reconfigurează modul în care analizăm resursele puterii. Nu contează doar temele și încadrarea teoretică clară (populism vs. non-populism) ci, mai ales, poziția actorului într-o zonă nodală de unde își poate comunica poziția și ideile. Era digitală aduce schimbări majore, asta știm deja, dar natura schimbărilor încă este discutată. Unii actori vor fi capabili să ajungă rapid la o masă mare de utilizatori, alții, oricât de radical sau virulent și-ar construi poziționarea, vor atinge doar o mică parte, deoarece, chiar în condițiile viralizării mesajului, algoritmi pot reduce impactul mesajului.

Note

- ¹ Cas Mudde, „The Populist Zeitgeist”, in *Government and Opposition*, Volume 39, Issue 4, 2004.
- ² Ernesto Laclau, *On Populist Reason*, Verso, New York, 2005; Benjamin Moffitt, *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*, Stanford University Press, 2016.
- ³ Thorsten Wojczewski, „Trump, Populism, and American Foreign Policy”, in *Foreign Policy Analysis*, 16(3), 2020, pp. 292-311; Giovanna Campani, „The Rise of Donald Trump Right-Wing Populism in the United States: Middle American

Radicalism and Anti-Immigration Discourse”, in *Societies*, 12(6), 2022; Jens-Kjeldgaard-Christiansen, „The Voice of the People: Populism and Donald Trump's Use of Informal Voice”, in *Society*, Volume 61, pp. 289-302, 2024.

- ⁴ Kurt Weyland și Raul Madrid, *When Democracy Trumps Populism*, Cambridge University Press, 2019.

- ⁵ Alp Cenk Arslan, „Techno-populist leadership under techno-politics: the case of Musk effect”, in *International Journal of Public Leadership*, 21, 2025; Katharine Jackson, *Corporate Populism: Musk's Challenge to the Rule of Law and Equity* Jackson, Katharine, *Corporate Populism:*

Musk's Challenge to the Rule of Law and Equity (April 04, 2025). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=5205633> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5205633>.

- ⁶ M. Jeyanthi, „Social Media and Identity Formation – The Influence of Self-Presentation ans Social Comparison”, in *Mind and Society*, 11(02), pp. 138-144, 2022. (https://www.researchgate.net/publication/362703086_Social_Media_and_Identity_Formation_-_The_Influence_of_Self-Presentation_and_Social

Comparison); E. Y. Reda, „Exploring the Components of Digital Identity on Social Network Sites: Identifier, Post, Profile Photo, and Selfie”, in *European Scientific Journal, ESJ*, 20 (1), 2024.

- ⁷ Shoshana Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, PublicAffairs, 2018.
- ⁸ Zygmunt Bauman, *Modernitatea lichidă*, Antet, București, 2000.

Bibliografie

Discursuri/intervenții:

Donald Trump

Discursul inaugural (20 ianuarie 2017) - <https://rollcall.com/factbase/trump/transcript/donald-trump-speech-washington-dc-january-20-2017/?utm.com> (consultat în noiembrie 2025).

Discursul de anunțare a victoriei (9 noiembrie 2016) - <https://news.sky.com/story/donald-trumps-election-victory-speech-full-transcript-10651128?utm.com> (consultat în noiembrie 2025).

Discursul de la Ellipse - miting (6 ianuarie 2021) - <https://rollcall.com/factbase/trump/transcript/donald-trump-speech-campaign-rally-the-ellipse-january-6-2021/?utm.com> (consultat în noiembrie 2025).

State of the Union (5 februarie 2019) - <https://rollcall.com/factbase/trump/transcript/donald-trump-speech-state-of-the-union-february-5-2019/?utm.com> (consultat în noiembrie 2025).

Discurs despre imigrație (Yuma/Phoenix, 2020) - <https://www.rev.com/transcripts/donald-trump-immigration-speech-transcript-august-18-yuma-arizona?utm.com> (consultat în noiembrie 2025).

Elon Musk

TED Talk „The future we're building — and boring” (TED 2017) - https://www.ted.com/talks/elon_musk_the_future_we_re_building_and_boring (consultat în noiembrie 2025).

„Master Plan, Part Deux” — blog Tesla (2016) - <https://www.tesla.com/master-plan-part-deux?utm.com> (consultat în noiembrie 2025).

Thread / anunț inițial public privind oferta de cumpărare a Twitter (aprilie 2022) - <https://x.com/elonmusk/status/1514564966564651008?utm.com> (consultat în noiembrie 2025).

Interviu-conversație extinsă (cu Joe Rogan, 2018) - <https://singjupost.com/full-transcript-elon-musk-on-joe-rogan-podcast/?utm.com> (consultat în noiembrie 2025).

Lucrări cu caracter general și special

BAUMAN, Zygmunt, *Modernitatea lichidă*, București, Antet, 2000.

WOJCZEWSKI, „Thorsten, Trump, Populism, and American Foreign Policy”, in *Foreign Policy Analysis*, 16(3), 2020, pp. 292-311.

ZUBOFF, Shoshana, *The Age of Surveillance Capitalism*. New York: PublicAffairs, 2019.

Weyland Kurt și Raul Madrid, *When Democracy Trumps Populism*, Cambridge University Press, 2019.

Articole și studii

ARSLAN, „Alp CenkTechno-populist leadership under techno-politics: the case of Musk effect”, in *International Journal of Public Leadership*, 21, 2025.

CAMPANI, Giovanna, „The Rise of Donald Trump Right-Wing Populism in the United States: Middle American Radicalism and Anti-Immigration Discourse”, in *Societies*, 12(6), 2022

KJELDGAARD-CHRISTIANSEN, Jens, „The Voice of the People: Populism and Donald Trump's Use of Informal Voice”, in *Society*, Volume 61, pp. 289-302, 2024.

Post, Profile Photo, and Selfie, in *European Scientific Journal, ESJ*, 20 (1), 2024.

REDA, E. Y., E. Y. Reda, „Exploring the Components of Digital Identity on Social Network Sites: Identifier, Post, Profile Photo, and Selfie”, in *European Scientific Journal, ESJ*, 20 (1), 2024.

Resurse online

LACLAU, Ernesto, *On Populist Reason*, Verso, New York, 2005. (https://books.google.ro/books?id=_LBBy0DjC4gC&pg=PA257&hl=ro&so

urce=gbv_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false – accesat în noimebrie 2025).

JACKSON, Katharine, *Corporate Populism: Musk's Challenge to the Rule of Law and Equity* (4 Aprilie 04 2025). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=5205633> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5205633>.

JEYANTHI, M., „Social Media and Identity Formation – The Influence of Self-Presentation and Social Comparison”, in *Mind and Society*, 11(02), pp. 138-144, 2022, (https://www.researchgate.net/publication/362703086_Social_Media_and_Identity_Formation_-_The_Influence_of_Self-Presentation_and_Social_Comparison).

Moffitt, Benjamin, *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*, Stanford University Press, 2016 (<https://academic.oup.com/stanford-scholarship-online/book/30346> - accesat în noimebrie 2025).

Mudde, Cas, *The Populist Zeitgeist*, in *Government and Opposition*, Volume 39, Issue 4, 2004 (<https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/populist-zeitgeist/2CD34F8B2-5C-4FFF4F322316833DB94B7#fn11> – accesat în noimebrie 2025).

Militant Democracy vs. Originalist Authority: Trump and the Courts

Laura FABIANO

Abstract: *This paper examines the growing divide within the U.S. federal judiciary during the Trump presidency, focusing on the tension between the “militant resistance” of lower federal courts and the increasingly originalist and deferential orientation of the Supreme Court. Through the analysis of key cases—such as the litigation over the “Muslim Ban” and the more recent Trump v. Casa decision—the paper explores how judicial reactions to executive overreach reflected a broader institutional struggle over the limits of presidential power and the balance of the constitutional system.*

Keywords: *Universal Injunctions, Checks and Balances, Militant Judiciary Resistance, Nuclear Option, Immigration.*

Centralization of Presidential Powers and Checks and Balances in the U.S. Federal Constitutional System

The principle of checks and balances is one of the foundational elements of American constitutionalism and one of the most original expressions of the separation of powers theory developed by the Founding Fathers. Conceived as a system of mutual restraints, it goes beyond a mere formal division between the legislative, executive, and judicial powers, establishing instead a complex mechanism of reciprocal control aimed at preventing the concentration—and abuse—of power in the hands of any one constitutional body. Within this architecture, each branch of the federal government is equipped with

tools to limit, balance, and, in some cases, neutralize the actions of the others¹.

The theoretical foundation of this system is clearly expressed in the *Federalist Papers*, where James Madison—drawing on the legacy of classical republicanism and the theory of mixed government²—states that «the accumulation of all powers, legislative, executive and judiciary, in the same hands [...] may justly be pronounced the very definition of tyranny» (*Federalist No. 47*). From this follows the need not only to separate functions, but also to design a system in which each power can defend its own sphere of authority and of resisting encroachments by the others. As Madison also wrote: «ambition must be made to counteract ambition» (*Federalist No. 51*), since

only the balancing of opposing interests can guarantee liberty. In this regard, *Federalist No. 48* significantly emphasizes that «it is not enough to mark, with precision, the boundaries of each department»; powers must in fact be able to actively oppose one another to prevent the dominance of any single branch.

The relevance and centrality of this principle have often emerged in the relationship between Congress and the Presidency, where the tension between oversight and autonomy has taken on increasingly dynamic forms over time³. However, there have also been significant examples of the balancing of powers concerning the relationship between the Presidency and the judiciary (particularly with the Supreme Court), as exemplified by landmark decisions such as *Marbury v. Madison*⁴, *United States v. Nixon*⁵, and, in a different but still significant way, the entire body of pre-1937 Supreme Court jurisprudence concerning New Deal policies⁶.

While the Constitution does confer significant executive powers on the President, the system of checks and balances was designed to prevent authoritarian drift and to ensure democratic accountability in government action.

Nevertheless, although past presidential practices—whereby the head of the federal executive often adopted an interpretation of their role favoring a strong centralization of power (as in the cases of Nixon, Reagan, Bush, etc.)—have consistently encountered a natural counterweight in

the system of checks and balances, this equilibrium seems to have faltered during the Trump era. Indeed, what we witnessed was a progressive erosion of the internal safeguards of the system and a resulting decline in the effectiveness of its built-in mechanisms against authoritarian deviations.

To fully understand the scope of the recent shift toward a more monocratic, hierarchical, and personalized configuration of the American system, one must examine the gradual transformation of the other branches of government, particularly the evolving role of the judiciary—and the Supreme Court most of all—in relation to the Presidency.

The Divide in Federal Jurisprudence: Between Militant Resistance by Lower Courts and the Originalist Turn of the Supreme Court

Regarding the resilience of the checks and balances system and the ability of institutions to contain the centralization of power in the hands of the President, a significant evolution has concerned the judiciary, and especially the Supreme Court. By the end of Trump's first term, the Court had already undergone a substantial transformation—both in terms of its personal composition (and, consequently, its prevailing political orientation)⁷ and in the Senate's rules governing the confirmation of its justices.

A preliminary observation is warranted here, aimed at distinguishing

within the third branch between the Supreme Court and the lower federal courts. It was the latter, in fact, that stood out during Trump's first term (and the early part of the second) for adopting a posture of quasi-resistance to the executive's assaults on fundamental rights and federal constitutional principles. These courts have even been described as institutions of "militant democracy"⁸ during a phase of "democratic degradation"⁹.

The Supreme Court, by contrast—though in some emblematic cases (such as *Texas v. Pennsylvania*, 2020¹⁰) it refrained from intervening in overtly partisan controversies—was nonetheless significantly reshaped in its composition and frequently assumed the role of validating certain presidential decisions, even when those decisions were eccentric or constitutionally questionable¹¹.

The Alteration of Senate Confirmation Procedures and the Crisis of the Supreme Court's Supermajoritarian Role

The aforementioned recent jurisprudential divide is closely linked to the changes in the Supreme court composition resulting from the appointments made by Trump during his first term. These appointments were particularly marked by a significant alteration in the Senate's confirmation procedures.

This issue—one that has profoundly animated both political and legal debates in the United States, even leading, during the Biden presi-

dency, to the establishment of a bipartisan commission of thirty-six members tasked with examining the possibility of a structural reform of the Supreme Court¹²—has its roots in an earlier episode, prior to Trump's presidency. On November 21, 2013, Democratic Senator Harry Reid invoked and obtained the so-called "nuclear option", essentially a reinterpretation of Senate Rule XXII, in order to lower the threshold for confirming presidential appointments (with the exception of Supreme Court justices) to a simple majority, thereby bypassing the three-fifths supermajority normally required under Rule XXII. The move was explicitly aimed at countering the obstructionist tactics employed by the opposing party¹³.

This shift, together with a systematic obstruction of Obama's judicial appointments by the Senate starting in early 2015¹⁴, allowed Trump, upon entering office, to benefit from a large number of judicial vacancies and to proceed swiftly with numerous federal appointments¹⁵.

Building upon that precedent, on April 6, 2017, Republican Senator Mitch McConnell invoked the nuclear option again—this time extending it to Supreme Court nominations—in order to lower the threshold for confirming Neil Gorsuch to a simple majority¹⁶.

It is evident that extending the simple majority rule to the confirmation of Supreme Court justices (and, more broadly, all federal judges) marked a significant turning point in

the U.S. constitutional experience, as it exacerbated political polarization¹⁷. The reform effectively eliminated the requirement for broader political consensus that had been safeguarded by the need for a qualified majority¹⁸. From Gorsuch's confirmation—approved by 54 votes to 45—Trump's subsequent nominees were also confirmed by slim majorities (50–48 for Brett Kavanaugh on October 6, 2018, after supplemental hearings regarding allegations of sexual misconduct; 52–48 for Amy Coney Barrett).

These appointments were further marked by an additional critical event—namely, a form of functional interference by the Senate toward President Obama in 2016, which was harshly criticized by many legal scholars¹⁹. Following the death of Justice Antonin Scalia that year, President Obama, then in his final year in office, nominated Merrick B. Garland as a replacement. However, the Republican-controlled Senate refused to bring the nomination before the Judiciary Committee, arguing that the nomination—made on March 16—came too close to the presidential election.

This rationale, known as the “Thurmond Rule” (named after Senator Strom Thurmond, who advocated such a position in 1968), had not previously been applied with consistency and has often been regarded more as a political myth than a binding norm²⁰. In fact, presidential “midnight appointments” have long been a part of American political tradition,

dating back to John Adams's appointment of John Marshall to the Supreme Court and William Marbury as justice of the peace.

Nonetheless, in this instance, the Senate chose to follow the Thurmond Rule and never acted on Obama's nomination. As a result, in April 2017—just three months after taking office—Donald Trump was able to nominate Neil Gorsuch to the Supreme Court.

As is well known, the controversy did not end there. Despite the clear precedent set in 2016, three years later the Senate declined to apply the same standard when filling the seat vacated by the death of Justice Ruth Bader Ginsburg on September 18, 2020. In that case, the Senate moved with extraordinary speed, confirming Amy Coney Barrett on October 26, just eight days before the presidential election.

It is clear that both the Senate's obstruction of Obama's nomination and the remarkable speed of Barrett's confirmation would not have been possible without the nuclear option and the resulting lowering of the confirmation threshold. The requirement of broader consensus would likely have compelled Senate Republicans to adopt a less extreme and more negotiation-oriented posture.

Equally evident is that the changes to confirmation procedures and the specific events surrounding recent appointments have impacted the super-constitutional character of those appointments—an aspect often overlooked due to a superficial majoritar-

ian reading of Supreme Court nominations in the U.S. system. The procedural change may have produced a structural alteration of the Court, with significant functional consequences now visible in the growing jurisprudential fault lines (across a range of issues such as abortion, LGBTQ+ rights, administrative powers, and interpretive theories)²¹ that have emerged in recent years in the Supreme Court's work.

Trump's Muslim Ban and Resistant Lower Court Case Law

One area in which the political choices made by the Trump administration encountered significant resistance from both district and appellate courts—and in which a notable divergence emerged between the jurisprudence of the lower courts and the positions ultimately endorsed by the Supreme Court—is immigration. This topic, in its restrictive sense, was at the core of Donald Trump's political platform from the very outset of his campaign and has long represented a central theme of populist discourse, closely tied to the nationalist objectives of "America First."²²

A particularly emblematic case in this regard is the legal saga surrounding the so-called "travel ban" (also known as the "Muslim Ban")—a prohibition on entry into the United States for citizens of several Muslim-majority countries²³, enacted by the Trump administration through the

issuance of two Executive Orders²⁴ and a Presidential Proclamation²⁵.

From the beginning, numerous legal challenges were brought before lower courts contesting either the substance of these measures or the harmful consequences they produced²⁶. In several instances, these lawsuits led to the issuance of preliminary injunctions by the courts, temporarily suspending the enforcement of the executive actions *erga omnes*, pending a more thorough evaluation on the merits. However, the Supreme Court gradually adopted a jurisprudential line that placed increasingly strict limits on the issuance and scope of such preliminary injunctions—culminating, more recently, in what is effectively their near-total substantive demise.

Just days after the signing of the first Executive Order (No. 13769), the States of Washington and Minnesota promptly filed a legal challenge²⁷, alleging that the Order violated the Equal Protection Clause of the Fifth and Fourteenth Amendments, as well as the Free Exercise and Establishment Clauses of the First Amendment. The U.S. District Court for the Western District of Washington ruled in favor of the plaintiffs on February 3, 2017, issuing a nationwide preliminary injunction²⁸ blocking the federal government from enforcing the challenged provisions. The federal government then appealed to the Ninth Circuit Court of Appeals, which upheld the district court's decision²⁹.

In its ruling, the Ninth Circuit explicitly addressed the question of judicial deference to political branch decisions in matters of immigration and national security, citing in support the 2008 precedent *Boumediene v. Bush*³⁰—a decision holding that political actors, including Congress, may not eliminate the federal courts’ habeas corpus jurisdiction over enemy combatants detained at Guantanamo Bay. The Ninth Circuit thus reaffirmed the inadmissibility of shielding executive actions from judicial review³¹.

The second Executive Order (No. 13780) was challenged by the State of Hawaii, which again obtained a preliminary injunction at the district court level—subsequently upheld on appeal³². In *State of Hawaii v. Trump*, the Ninth Circuit found that President Trump, in issuing Executive Order 13780 (“Protecting the Nation from Foreign Terrorist Entry into the United States”), had exceeded the authority delegated to him by Congress. After determining that the plaintiffs had standing under the Immigration and Nationality Act (INA), the court concluded that they had demonstrated a likelihood of success on the merits and upheld the district court’s injunction.

The panel held that the President, by suspending the entry of over 180 million nationals from six countries and placing a temporary ban on all refugees (while reducing the annual refugee cap from 110,000 to 50,000 for fiscal year 2017), had failed to meet the essential statutory precondition under 8 U.S.C. § 1182(f): name-

ly, to provide a sufficiently persuasive showing that the entry of the excluded groups would be detrimental to U.S. interests. The court further found that the Executive Order violated other INA provisions prohibiting discrimination based on nationality and requiring the President to follow a specific procedure in setting the annual refugee admissions ceiling. Accordingly, the injunction was largely upheld³³.

Legal challenges were also brought against Presidential Proclamation No. 9645 before the U.S. District Court for the District of Maryland, which issued preliminary injunctions later affirmed by the U.S. Court of Appeals for the Fourth Circuit³⁴.

As noted, however, the Supreme Court took a significantly different view. On June 26, 2017, in a *per curiam* opinion³⁵, the Court granted the government’s request to partially lift the injunctions issued by the lower courts—allowing enforcement of the travel ban “with respect to foreign nationals who lack any bona fide relationship with a person or entity in the United States,” while maintaining the injunctions for “respondents and those similarly situated”³⁶. Referring to the equitable nature of injunctive relief, and the need to consider the specific circumstances of each case³⁷, the Court thus restricted the scope of the nationwide injunctions—anticipating in substance what would later become a central doctrinal point in *Trump v. Casa*³⁸.

In the subsequent case *Trump v. Hawaii*³⁹ (June 2018), the Supreme Court, in a 5–4 decision⁴⁰, overturned

the Ninth Circuit's ruling (*Hawaii v. Trump*), holding that the plaintiffs had failed to demonstrate a likelihood of success on their constitutional claims and reaffirming the broad scope of the President's authority in matters of national security⁴¹.

The dissenting justices, particularly Justice Sotomayor, strongly criticized the majority's opinion, emphasizing the discriminatory intent underlying the executive measures⁴² and asserting that the decision bore troubling parallels to the infamous *Korematsu v. United States*⁴³ ruling—a decision that Chief Justice Roberts, in the majority opinion, went out of his way to explicitly repudiate⁴⁴.

A particularly noteworthy element of the *Trump v. Hawaii* decision lies in Justice Thomas's concurring opinion, which focused specifically on the (il)legitimacy of nationwide (or “universal”) injunctions issued by district courts—that is, preliminary relief with *ultra partes* (or *erga omnes*) effect. Justice Thomas expressed skepticism regarding the historical and legal foundation of such injunctions, viewing them as a threat to the proper functioning of the federal judiciary and to the principle of separation of powers⁴⁵.

The Sterilization of Federal Courts' Universal Injunctions: *Trump v. Casa*

Building on the aforementioned decisions—and, in particular, in accordance with Justice Thomas's con-

curring opinion—the most recent case law of the U.S. Supreme Court has effectively stripped lower courts' injunctions of their substantive power. This development occurred most notably in *Trump v. Casa*, in which the Court addressed the ongoing debate concerning the authority of federal courts to issue *universal injunctions*⁴⁶.

The *Trump v. Casa* case was connected to another controversial Executive Order issued by President Trump at the beginning of his second term, largely aimed at combating illegal immigration through a restrictive reinterpretation of the right to citizenship by birth, as enshrined in the Fourteenth Amendment to the U.S. Constitution.

The rule of *birthright citizenship* in the United States has its roots in the common law tradition⁴⁷ and had been applied several times by the Supreme Court (as well as by various federal courts) even prior to the outbreak of the Civil War. In an 1824 inheritance case, *M'Creery's Lessee v. Somerville*⁴⁸, for example, the Supreme Court found it undisputed that three girls born in the United States were citizens, even though their father was an Irish subject who had never been naturalized. Similarly, in 1830, in *Inglis v. Sailor's Snug Harbor*⁴⁹, the Court held that the English law governing citizenship at birth had also governed the former English colonies, and that a person born in New York after the Declaration of Independence of July 4, 1776, was a citizen of the United States—unless

he had been born in territory occupied by the British, had returned to England as a minor, and had failed to assert U.S. citizenship within a reasonable time upon reaching majority.

Likewise, in 1804, in *Murray v. The Schooner Charming Betsy*⁵⁰, the Court presumed the American citizenship of a man born in the United States but long resident on a Danish island. Again, in *Lynch v. Clarke* (1844)⁵¹, a New York court held that Julia Lynch, born in New York to Irish parents temporarily residing there, was a U.S. citizen.

Nonetheless, as is well known, such jurisprudential reasoning did not extend to African American slaves. Only after the infamous *Dred Scott v. Sandford*⁵² decision and the ensuing Civil War did the principle of citizenship by birth become constitutionally enshrined. The Fourteenth Amendment constitutionalized the rule, later reaffirmed by Section 310(a) of the Immigration and Nationality Act. This normative and ideological approach to citizenship has consistently been understood in U.S. legal scholarship as an instrument of integration within a multicultural society—its constitutional rank serving as a powerful guarantee of inclusion⁵³.

Over time, U.S. jurisprudence has confirmed the integrative function of birthright citizenship within the American context, not only with reference to the African American community (in connection with which the Fourteenth Amendment was adopted) but also to all those born on U.S. soil. This principle was made explicit in

the Supreme Court's 1898 decision *United States v. Wong Kim Ark*⁵⁴, which recognized citizenship as an individual right, irrespective of the parents' nationality or legal status⁵⁵.

That decision arose from a petition by Wong Kim Ark—born in 1873 in San Francisco to Chinese parents lawfully residing in California—who was denied re-entry into the United States in 1895 after a trip to China. At the border, authorities refused to recognize his American citizenship and sought to apply the Chinese Exclusion Act of May 6, 1882, which prohibited the immigration of Chinese laborers into the United States. In its landmark ruling, the Supreme Court held that, under the Citizenship Clause of the Fourteenth Amendment, all persons born on U.S. soil were citizens, as the clause reaffirmed the common law rule of birthright citizenship. The phrase “subject to the jurisdiction thereof,” used in the Constitution, had to be interpreted in light of the common law⁵⁶, thereby excluding only the children of foreign diplomats or of citizens of hostile occupying powers. Consequently, in Wong Kim Ark's case, his U.S. citizenship rendered the restrictive measures of the *Chinese Exclusion Act* inapplicable.

Following *United States v. Wong Kim Ark*, the rule of birthright citizenship remained uncontested for a long time and operated automatically with respect to anyone born within U.S. borders, except for a few specific categories—mainly, children born to members of Native American

tribes⁵⁷ and children of foreign diplomatic personnel.

The alien or even unlawful status of a child's parents has never been deemed sufficient to deny citizenship to a person born on U.S. soil⁵⁸. During World War II, former California Attorney General Ulysses S. Webb attempted to overturn *Wong Kim Ark* in order to remove Japanese Americans from voter rolls, arguing that they were not citizens⁵⁹. Nonetheless, the U.S. Court of Appeals for the Ninth Circuit upheld the district court's dismissal of the case, affirming that "[b]y authority of the Fourteenth Amendment to the Constitution, § 1, all persons born in the United States are citizens thereof, as interpreted by the Supreme Court of the United States in *United States v. Wong Kim Ark* ... and by a long line of decisions"⁶⁰. The Supreme Court denied certiorari, thereby leaving the appellate decision intact⁶¹.

Despite this clear line of jurisprudence, beginning in the 1980s a different and decidedly more restrictive interpretive theory of the Fourteenth Amendment emerged. This alternative interpretation was first advanced in a 1985 study by P.H. Schuck and R.M. Smith⁶². In that volume, the two Yale scholars questioned the broad scope of the right guaranteed by the Fourteenth Amendment, emphasizing the need for the relationship of citizenship to rest upon a consensual—rather than merely ascriptive—foundation⁶³. In their view, both the individual who holds or seeks such a right and the legal order conferring

that status must mutually express a form of consent.

Their reasoning drew upon the argumentative structure of a decision that slightly predated *Wong Kim Ark*—namely, *Elk v. Wilkins* (1884)⁶⁴. In that case, the Supreme Court held that the federal government could exclude members of Native American tribes from citizenship by birth, since, although born within the territorial limits of the United States, they were not "subject to the jurisdiction" of the United States within the meaning of the Citizenship Clause, being bound instead by a relationship of allegiance to their tribe⁶⁵. In interpreting *Elk*, the Court in *Wong Kim Ark* explained that the earlier decision had recognized the "peculiar relation of the Indian tribes to the national government, unknown to the common law," and therefore concluded that *Elk* "could not be held to deny citizenship to children born in the United States of foreign parents of Caucasian, African, or Mongolian descent not engaged in any diplomatic service."

Nevertheless, in Schuck and Smith's reflections, the *Elk* decision underscored the centrality of consent in all considerations of citizenship—as a conscious bond between individual and state—and led the two scholars to argue that, in a society characterized by high levels of illegal immigration, this element ought to be given renewed emphasis.

Accordingly, proponents of this theory cast doubt on the unconditional attribution of citizenship to the

children of undocumented immigrants. Since the parents' presence on national soil is prohibited by law (and society has thereby chosen to exclude them from the political community), the consensual component of citizenship could be considered absent—just as it is in the case of the children of Native Americans.

This theory gave rise to a scholarly current that, invoking the distinction between “partial jurisdiction” and “complete jurisdiction” under U.S. law, contended that only the children of those subject to complete jurisdiction should be entitled to citizenship. In contrast, where only partial jurisdiction existed—because the “moral” bond of allegiance between the individual and the U.S. political community was lacking—the necessary conditions for recognizing citizenship were not met⁶⁶.

Moreover, within the broader debate over restricting the Fourteenth Amendment's scope, different strands of thought emerged. Some scholars maintained that citizenship should not be denied to the children of undocumented residents, but should not automatically extend to the children of non-domiciled individuals temporarily present in the United States—whether lawfully (for instance, tourists or students) or unlawfully⁶⁷. Others argued instead that exclusion should apply specifically to the children of undocumented immigrants, but not necessarily to those born to individuals lawfully present, even if only temporarily.

According to Schuck and Smith's original framework, limitations on citizenship were to be justified in moral rather than strictly legal terms, in connection with the idea of a *social compact* upon which the U.S. constitutional system is founded⁶⁸. From this perspective, violations of immigration law could be regarded as specific instances of a “breach” of the “social contract” that underlies citizenship in the United States.

Following its doctrinal introduction in the mid-1980s, this interpretive approach resurfaced in judicial discourse through several *amicus curiae* briefs submitted in 2004 in *Hamdi v. Rumsfeld*⁶⁹. Among the issues before the Court in that case was the scope of rights owed to a U.S. citizen—born in Louisiana to Saudi parents—who had been detained in Afghanistan as an enemy combatant⁷⁰. In that litigation, the briefs filed by the *Eagle Forum Education & Legal Defense Fund*⁷¹ and the *Claremont Institute Center for Constitutional Jurisprudence*⁷² argued that *Wong Kim Ark* had been interpreted too broadly and that the Citizenship Clause of the Fourteenth Amendment should instead be understood as promoting a consensual conception of citizenship—rooted in the mutual assent of both the individual and the sovereign state.

The Court, however, declined to address these arguments in its reasoning, though Justice Antonin Scalia's dissent significantly referred to Hamdi as a “presumed American citizen”⁷³.

Within this broader debate, during the 1990s several members of Con-

gress, along with state legislators and various interest groups, advanced legislative proposals to limit automatic birthright citizenship in the United States⁷⁴. In some cases, proposed amendments to the federal Constitution were introduced⁷⁵; more frequently, revisions to the Immigration and Nationality Act were suggested⁷⁶, and multiple congressional hearings were held on the question of *birthright citizenship* for the children of immigrants⁷⁷.

Given these intermittent but significant signs of a debate that never truly subsided, it is not particularly surprising that, from his first presidential campaign onward, Donald Trump explicitly called for a restrictive reinterpretation of the Fourteenth Amendment, drawing on the aforementioned theories⁷⁸. This stance culminated in the adoption of an Executive Order to that effect at the beginning of his second term, on January 20, 2025.

Executive Order No. 14160, titled “*Protecting the Meaning and Value of American Citizenship*”⁷⁹ declares that “the Fourteenth Amendment has never been interpreted to extend universal citizenship to all persons born in the United States” and that it “has always excluded from birthright citizenship those born in the United States but not ‘subject to the jurisdiction thereof.’” The Order further specifies that “Consistent with this interpretation, Congress has further clarified by statute that ‘a person born in the United States, and subject to the jurisdiction thereof, is a citizen

of the United States at birth,’ 8 U.S.C. § 1401, generally mirroring the text of the Fourteenth Amendment.”

On the basis of this premise, the Executive Order identifies certain categories of individuals born on U.S. soil who, being deemed not subject to U.S. jurisdiction, are therefore excluded from the automatic “privilege” of American citizenship. These categories include: (1) children born to mothers present illegally in the United States and to fathers who are neither U.S. citizens nor lawful permanent residents at the time of the child’s birth; and

(2) children born to mothers legally present in the United States but only on a temporary basis (for example, those visiting under the Visa Waiver Program or holding student, work, or tourist visas), where the father was neither a U.S. citizen nor a lawful permanent resident at the time of the child’s birth⁸⁰.

In response to this Executive Order, several states, along with various associations—most notably Citizens Assisting and Sheltering the Abused, Inc. (CASA), hence the case *Trump v. CASA*—as well as individual plaintiffs claiming harm from the measure, promptly filed lawsuits. In these proceedings, federal district courts in Maryland, Massachusetts, and Washington, D.C. issued *universal injunctions* on an emergency basis, enjoining federal officials from enforcing the Order throughout the entire United States.

The federal government appealed in all three jurisdictions, seeking to stay the injunctions, but these requests were denied. Subsequently, the consolidated appeals reached the Supreme Court, which—without addressing the merits of the alleged constitutional and statutory violations—partially granted the government’s petitions.

In the majority opinion authored by Justice Amy Coney Barrett, the Court ordered a partial suspension of the challenged injunctions, finding them broader than necessary to afford *complete relief* to the plaintiffs possessing standing. The opinion focused in particular on the interpretation of the Judiciary Act of 1789 (specifically § 11, 1 Stat. 78), which conferred upon federal courts jurisdiction over all suits in equity—the same basis upon which the lower courts had issued their contested universal injunctions.

The Court held that, since federal judges may issue only those remedies traditionally available in courts of equity at the time of the Nation’s founding⁸¹, *universal injunctions* must be considered *ultra vires*, as they first appeared only in the twentieth century—specifically, beginning in 1963—well after the establishment of the federal judiciary⁸². The Court further explained that universal injunctions could not be equated with the *Bill of Peace* employed in English equity courts because:

“Unlike universal injunctions, which reach all persons affected by a legislative or executive act regardless

of the group’s size or the tangential nature of the effect, a Bill of Peace involved a group that was ‘small and cohesive,’ and the cause did not ‘resolve a question of legal interpretation for the entire realm’⁸³.

Consequently, the Supreme Court concluded that “The Bill of Peace survives in its modern form, but not as a universal injunction. It has evolved into the modern *class action*, governed by Rule 23 of the Federal Rules of Civil Procedure”⁸⁴.

The majority opinion went on to distinguish between the concept of *complete relief*—to which equitable remedies were historically bound—and that of *universal relief*, holding that it is not always necessary for a judicial injunction to extend universally to all potentially affected parties in order to be effective. The Court therefore remanded the cases to the lower courts to determine whether narrower remedies (for example, an injunction limited to the territory of the plaintiff states) might suffice to afford complete relief.

Finally, the majority emphasized the desirability of pursuing alternative procedural avenues in similar cases, explicitly mentioning injunctive measures connected to the filing of *class actions*⁸⁵.

In fact, following this suggestion, only days after the Supreme Court’s ruling, the American Civil Liberties Union (ACLU), together with several other organizations, filed a nationwide class action challenging Trump’s Executive Order⁸⁶.

Nonetheless, it is evident that the *class action* does not represent an equivalent instrument to the *universal injunction*, given its significantly greater procedural complexity and cost⁸⁷.

Moreover, in their concurring opinions, several Justices of the majority stressed that the standing requirements for class actions should be applied rigorously in future cases to prevent such proceedings from becoming a *de facto* circumvention of *Trump v. CASA*⁸⁸. Similarly, Justice Kavanaugh's alternative proposal—outlined in his concurrence—that litigants could seek the annulment of agency rules deemed unlawful under the Administrative Procedure Act was not endorsed by the remainder of the majority, which expressly reserved judgment on the procedural viability of such an approach⁸⁹.

At the heart of the dissenting opinions by Justices Kagan, Sotomayor, and Jackson lay concerns over legal certainty and constitutional guarantees. The dissenters also warned that *Trump v. CASA* risked producing a patchwork system of rights protection across U.S. territory. This concern proved well-founded: following the Court's decision, numerous lawsuits were filed in various states⁹⁰ challenging Executive Order 14160, with state courts issuing injunctions applicable solely within their respective jurisdictions—thus effectively circumventing the Supreme Court's ruling.

Concluding remarks

The political era inaugurated by Donald Trump represents not only a moment of unprecedented tension between the federal powers, but also a critical laboratory for testing the validity of the principle of checks and balances in the 21st century. The interaction between the presidency and the judiciary has revealed an unprecedented dynamic: on the one hand, the resistance of the lower courts, which have often acted as an active guardian of fundamental rights and constitutional constraints against the excesses of executive power; on the other, a Supreme Court increasingly homogeneous in its ideological leanings, inclined to legitimize—sometimes posthumously—presidential choices.

However, this resistance from the lower courts is now at risk of being progressively neutralized due to a structural mechanism, since the judicial appointments made by Trump during his first term (and potentially strengthened in his second) have profoundly affected the composition of the Supreme Court, but will also become evident over time with regard to the entire federal judicial system.

This opens a scenario in which the judiciary's internal counterbalancing capacity—a key element in the system's physiology—could be eroded from within, threatening its ability to function as an effective barrier to the strengthening of the executive branch.

The paradox represented by the Supreme Court itself is emblematic in this regard: in pursuing a vision of empowerment for the presidency, it has shown itself willing to undermine historically important instruments for constitutional balance, such as universal injunctions, thus weakening one of the most effective tools available to lower courts to ensure effective and uniform protection of rights nationwide.

The hermeneutic and functional rift between the various federal jurisdictions is therefore not merely an expression of interpretative differ-

ences: it reflects a deeper friction regarding the current structure of the US form of government, revealing the extent to which the system of checks and balances is now subject to tensions that risk compromising its structural and functional effectiveness. In this sense, the "war between the courts" could represent a symptom of an ongoing constitutional transition, whose final trajectory will depend—more than in the past—not only on positive law, but on the political and cultural balances that shape institutions and determine their postures.

Notes

¹ A. Buratti, „Disegno, evoluzione ed interpretazione dei Check and Balances nella Costituzione americana”, in G. D’Ignazio (ed.), *Il sistema costituzionale degli Stati Uniti d’America*, CEDAM, 2020.

² On the mixed government theory in the English tradition see. L. Novack, *I nodi del Potere. La teoria del governo misto nell’Inghilterra del Seicento*, Giuffrè, 1979.

³ See again A. Buratti, *Disegno, evoluzione ed interpretazione dei Check and Balances nella Costituzione americana*, op. cit.

⁴ 5 US137 (1803).

⁵ 418 US 683 (1974).

⁶ See C. Bologna, *Stato federale e National interest. Le istanze unitarie nell’esperienza statunitense*, BUP, Bologna, 2010.

⁷ See G. Romeo, „The Supreme Court’s debate on constitutional interpretation under Trump presidency”, in *DPCE Online*, vol. 46, nr.1, 2021, pp. 973 ss.; M. J. Klarman, „The

Degradation of American Democracy, The Supreme Court 2019 Term”, Foreword, in *Harvard Law Review*, 2020, p. 1.

⁸ See R. Toniatti, „Non-Deferential Judicial Checks and Balances and Presidential Policies, in *Dpce online*, nr. 1, 2021, pp. 989 ss. And again R. Toniatti, „President Trump’s Political Agenda Vis-À-Viz the Supreme Court”, in G. F. Ferrari (ed.), *The American Presidency Under Trump. The first Two Years*, The Hague, 2020, pp. 81 ss.

⁹ M. J. Klarman, *The Degradation of American Democracy*, op.cit.

¹⁰ 592 US _ (2020).

¹¹ See A. Bonica, *The Supreme Court Is at War With Its Own Judiciary*, (Jun. 25, 2025): <https://data4democracy.substack.com/p/the-supreme-court-is-at-war-with-last-consultation>, august 24, 2025. The author underline that «Since May, federal district courts have ruled against the administration 94.3% of the time. The Supreme Court, however, has flipped that outcome, siding with the administration

- in 93.7% of its cases (15 out of 16)». See also R. Weill, *Court Packing as an Antidote*, in *Cardozo Law Review*, vol. 42, nr. 7, 2021, pp. 2705 ss.
- ¹² The report of the Presidential Commission on the Supreme Court of the United States, established by Executive Order 14023 of 2021, can be found at the following URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/final-report-the-presidential-commission-the-supreme-court-the-united-states> (last accessed August 24, 2025). See R. Weill, *Court Packing as an Antidote*, *op.cit.* see also B.L. Frye, „Court Packing Is a Chimera”, in *Cardozo Law Review*, vol. 42, nr. 7, 2021, pp. 2697 ss.; D. Kosar, K. Sipulova, „Comparative court-packing”, in *International Journal of Constitutional Law*, Volume 21, Issue 1, January 2023, pp 80-126.
- ¹³ On obstructionism in the Senate and the regulations of the same body see T.B. Tatelman, „Constitutionality of a Senate Filibuster of a Judicial Nomination”, *CRS Report*, 14 June 2005: <https://www.everycrsreport.com/reports/RL32102.html> (last consultation august 24, 2025). On the nuclear option see B. Palmer, „Changing Senate Rules: The 'Constitutional or 'Nuclear' Option”, *CRS Report*, RL32684, April 5, 2005; R. S. Beth, „'Entrenchment' of Senate Procedure and the 'Nuclear Option' for Change: Possible Proceedings and Their Implications”, *CRS Report*, RL32843, March 28, 2005. See also M. B. Gold, D. Gupta, „The Constitutional Option to Change Senate Rules and Procedures: A Majoritarian Means to Over Come the Filibuster”, in *Harvard Journal of Law & Public Policy*, vol. 28(1), Fall 2004, pp. 205-272.
- ¹⁴ About this theme P. Passaglia underlines: «since the Republicans gained a majority, the number of confirmations of Obama's nominees fell dramatically: as a matter of fact, since the new senators took office at the beginning of 2015, only 2 court of appeals judges and 17 district court judges were confirmed. In other words, with regard to appointments, Obama's Presidency could be divided into two periods: its last two years were characterized by robust opposition from the Republican Party, whose majority in the Senate strongly influenced the number of successful nominations», *President Trump's Appointments: A Policy of Activism*, *op.cit.*, pp. 934.
- ¹⁵ Passaglia reports again: «During President Obama's years, the number of vacancies swelled dramatically (by 98.3%). As a result, at the beginning of his term, President Trump had 117 vacancies to fill, which constituted more than one-eighth (13.1%) of all 890 federal judge offices», *President Trump's Appointments: A Policy of Activism*, *op.cit.*, p. 934.
- ¹⁶ On this matter see G. Conti, „Filibuster e nuclear option al Senato USA. L'effetto domino della nomina di Neil Gorsuch alla Corte Suprema degli Stati Uniti”, in *federalismi.it*, nr. 9, 2017.
- ¹⁷ On this matter see T. Westphal, „Polarization & Federal Judicial Appointments: A Positive Political Theory Analysis”, *Stanford Law & Policy Review*, vol. 31, 2020, p. 267.
- ¹⁸ See G. F. Ferrari, „President Trump and the Congress”, in *Dpce online*, n. 1, 2021, pp. 909 ss., spec. pp. 923 ff.
- ¹⁹ See C. Tobias, „Transforming the Thurmond Rule in 2016”, in *Emory Law Journal on Line*, vol. 66, 2016, pp. 2002 ff.

²⁰ P. Passaglia, *President Trump's Appointments: A Policy of Activism*, op.cit., pp. 939 ff.

²¹ The expression is used by the magazine Forum dei Quaderni Costituzionali in the call – “6-3: faglie ideologiche e nuove linee di tendenza della Corte suprema statunitense” (“6-3: ideological fault lines and new trends of the US Supreme Court”, <https://www.forumcostituzionale.it/worpress/?p=17644>).

²² See M. Mazza, „L'onda populista: dalla Brexit a Trump fino al cuore dell'Europa”, in *Dpce online*, nr. 2, 2017, pp. 215 ff.

²³ The first EO concerned Iran, Iraq, Libya, Somalia, Sudan, Syria, and Yemen. Iraq was later removed from the list. The second EO concerned Chad, Iran, Iraq, Libya, North Korea, Syria, Venezuela, and Yemen. Chad was later removed from the list.

²⁴ The first EO, entitled “Protecting the Nation from Foreign Terrorist Entry into the United States,” No. 13769, was adopted on January 27, 2017. Among the most well-known and controversial measures included a 90-day suspension of entry into the United States for citizens of certain countries considered supporters of international terrorism (Iraq, Syria, Iran, Sudan, Libya, Somalia, and Yemen); a 120-day suspension of the U.S. Refugee Admissions Program (USRAP), specifying that, upon resumption of the program, priority would be given to applications for protection based on “religious persecution”; an indefinite ban on the entry of potential refugees from Syria, considered “prejudicial” to U.S. interests; and a suspension of the Visa Waiver Program, with the general reintroduction of the visa requirement and per-

sonal interview with a consular officer for non-immigrant visas. The second EO, No. 13780, was adopted on March 6, 2017 and was a partially revised version of the previous EO. With respect to the temporary suspension of entry from certain African and Middle Eastern countries, which was reintroduced in the new act, it was decided to eliminate Iraq, based on the close cooperation between the democratically elected Iraqi government and the United States and the strong American diplomatic and military presence in the country (Iraqi citizens intending to enter the United States were subject to enhanced controls in any case). Another significant amendment clarified the subjective scope of the suspension of entry, providing for exceptions (for example, in favor of permanent residents and those who had already been recognized as having the right to asylum or refugee status) and the possibility of waiving the ban on an individual basis. While reiterating the intention to suspend the USRAP for 120 days, the passages relating to the priority of religiously based persecution and the indefinite block on the entry of Syrian refugees were nevertheless eliminated. Meanwhile, with reference to the suspension of the Visa Waiver Program, exceptions were expressly indicated for certain categories of foreigners (e.g., holders of diplomatic visas, NATO or UN visas, those entering the United States for business reasons or meetings with the American Government, etc.).

²⁵ Presidential Proclamation No. 9645, adopted in September 2017. The proclamation prohibited citizens of the listed countries from entering the U.S. on certain types of visas. Chad,

Libya, and Yemen were designated as countries supporting terrorist practices as well as having inadequate information-sharing systems; immigrant visas and non-immigrant business or tourist visas for citizens of these countries were suspended. Id. §§ 2(a), (c), (g). Iran, North Korea, and Syria “have consistently failed to cooperate” or “have not cooperated” in identifying security risks. All immigrant and non-immigrant entries from these countries were suspended, except for Iranians entering on non-immigrant student and exchange visas. Id. §§ 2(b), (d), (e). For Venezuela, the proclamation suspended the entry of certain government officials and their immediate family members on non-immigrant business or tourist visas. Id. § 2(f)(ii). And for Somalia, the proclamation suspended the entry of citizens seeking immigrant visas and required additional screening of nonimmigrant visas. Id. § 2(h)(ii). The order also contained a case-by-case exemption provision. Id. § 3(c)(i).

- ²⁶ In addition to the events discussed in the text, among the many cases, we recall: *Aziz v. Trump*, No. 1:17-cv-00116 (E.D.Va. 2017); *Darweesh v. Trump*, No. 1:17-cv-00480 (E.D.N.Y. 2017); *Louhghalam v. Trump*, No. 17-cv-10154 (D.Mass. 2017); *Mohammed v. United States*, No. 2:17-cv-00786 (C.D. Cal. 2017); *Sarsour v. Trump or CAIR v. Trump*, No. 1:17-cv-00120 (E.D.Va. 2017).

- ²⁷ The appeal can be found at the following link: chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjcgclcfindmkaj/https://agportal-s3bucket.s3.amazonaws.com/uploadedfiles/Another/News/Press_Releases/Amended%20Complaint%20as%20Filed.pdf

- ²⁸ The provision can be consulted at the following link: chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjcgclcfindmkaj/https://agportal-s3bucket.s3.amazonaws.com/uploadedfiles/Another/News/Press_Releases/Washington%20v.%20Trump_Temporary%20Restraining%20Order.pdf.

- ²⁹ *State of Washington and State of Minnesota v. Trump*, 847 F.3d 1151 (9th Cir. 2017).

- ³⁰ *Boumediene v. Bush*, 553 US 723 (2008). On this decision see G. Naroko, *Accuracy or Fairness: The Meaning of Habeas Corpus after Boumediene v. Bush and Its Implications on Alien Removal Orders*, in *American University Law Review*, vol. 58, no. 6, 2009, pp. 1611-1651.

- ³¹ On this matter see M.C. Locchi, *Il “Muslim Ban” del Presidente Trump alla prova dell’Establishment Clause: alcuni aggiornamenti*, in *diritticomparati.it* (May 29, 2017).

- ³² *Hawaii v. Trump*, 878 F.3d 662 (9th Cir. 2017); cert. granted, 138 S. Ct. 923 (2018).

- ³³ The decision is available at the link <https://law.justia.com/cases/federal/apellate-courts/ca9/17-15589/17-15589-2017-06-12.html> (last consultation August 26, 2025).

- ³⁴ *International Refugee Assistance Project v. Trump*, 883 F.3d 233 (4th Cir. 2018).

- ³⁵ *Trump v. International Refugee Assistance Project* (2017), No. 16-1436. Available at the link: <https://caselaw.findlaw.com/court/us-supreme-court/16-1436.html> (last consultation August 25, 2025).

- ³⁶ The Court therefore concludes by stating that: «We accordingly grant the Government’s stay applications in part and narrow the scope of the injunctions as to §2(c). The injunctions

remain in place only with respect to parties similarly situated to Doe, Dr. Elshikh, and Hawaii. In practical terms, this means that §2(c) may not be enforced against foreign nationals who have a credible claim of a bona fide relationship with a person or entity in the United States. All other foreign nationals are subject to the provisions of EO-2».

³⁷ The Court recalls in this regard the precedent *Nken v. Holder*, 556 U.S. 418, 433(2009).

³⁸ 606 US ____ (2025).

³⁹ 585 U. S. ____ (2018); Docket n.17-965.

⁴⁰ Justice Roberts wrote the majority opinion, which was joined by Kennedy, Thomas, Alito, and Gorsuch. Justices Kennedy and Thomas filed concurring opinions. Justice Breyer filed a dissenting opinion, which was joined by Justice Kagan; Justice Sotomayor filed a dissenting opinion, which was joined by Justice Ginsburg.

⁴¹ The decision is commented on in the *Harvard Law Review*, vol. 132, no. 1, 2018.

⁴² *Trump v. Hawaii*, 138 S. Ct. 2435-38. (Sotomayor, J., dissenting.) On the decision, see C.M. Rodriguez, *Trump v. Hawaii and the Future of Presidential Power over Immigration*, available at: https://www.acslaw.org/analysis/acs-supreme-court-review/trump-v-hawaii-and-the-future-of-presidential-power-over-immigration/#_ftnref12.

⁴³ 323 US 214 (1944). In this infamous decision, the Supreme Court upheld the internment of American citizens of Japanese descent during World War II.

⁴⁴ On this point see N. Kumar Katyal, *Trump v. Hawaii: How the Supreme Court Simultaneously Overturned and Revived Korematsu*, in *Yale Law*

Journal Forum, January 30, 2019, available at the url: <https://www.yalelawjournal.org/forum/trump-v-hawaii> (last consulted August 26, 2025).

⁴⁵ Judge Thomas states in this regard: «Injunctions that prohibit the Executive Branch from applying a law or policy against anyone—often called “universal” or “nationwide” injunctions—have become increasingly common. District courts, including the one here, have begun imposing universal injunctions without considering their authority to grant such sweeping relief. These injunctions are beginning to take a toll on the federal court system—preventing legal questions from percolating through the federal courts, encouraging forum shopping, and making every case a national emergency for the courts and for the Executive Branch. I am skeptical that district courts have the authority to enter universal injunctions. These injunctions did not emerge until a century and a half after the founding. And they appear to be inconsistent with longstanding limits on equitable relief and the power of Article III courts. If their popularity continues, this Court must address their legality» (*Trump v. Hawaii*, J. Thomas Dissenting).

⁴⁶ On recent issues concerning universal injunctions, see chapter 4 of the volume of the *Harvard Law Review* vol. 137, no. 6, 2024, dedicated to the topic “*District Court Reform: Nationwide Injunctions*,” pp. 1701 ff.

⁴⁷ In this regard, the so-called Calvin case adopted by the Exchequer Chamber in 1608 is well known, in which the said Court established that a child born in Scotland, after the Union of the Crowns under King

- James VI and I in 1603, was considered, according to common law, an English subject and entitled to the benefits of English law. On the use of this English precedent in the American context, see P. J. Price, „Natural Law and Birthright Citizenship in Calvin’s Case (1608)”, în *Yale Journal of Law and the Humanities*, vol. 74, 1997, pp. 74 ff.
- ⁴⁸ 22 U.S. 354 (U.S. 1824).
- ⁴⁹ 28 U.S. (3 Peters) 99, 136 (1830).
- ⁵⁰ 6 U.S. 64 (1804).
- ⁵¹ 1 Sandford Ch. 583, 646, 663 (N.Y. 1844).
- ⁵² 60 U.S. 393 (1857). The case, as is well known, arose from the appeal of Dred Scott, a man born into slavery in Virginia in 1795, against John Sandford, who owned him. The slave believed he and his family were entitled to freedom. The Court, however, dismissed the appeal without examining the merits of the issue, holding that Scott had no standing to appeal to the Court because he lacked citizenship. President Taney, in fact, speaking for the Court, held that neither persons imported to the United States as slaves nor their descendants, even if they were later emancipated, could be considered part of the people and therefore citizens.
- ⁵³ See M. Dicosola, *Diritto alla Cittadinanza. Problemi e prospettive*, Rimini, Maggioli, 2023, ff. 103 ss. See also E. Grosso, *Cittadinanza e territorio. Lo ius soli nel diritto comparato*, Editoriale scientifica, Napoli, 2015, in part. ff. 15-23.
- ⁵⁴ 169 U.S. 649 (1898).
- ⁵⁵ On the decision see M. Mikyung Lee, „Birthright Citizenship Under the 14th Amendment of Persons Born in the United States to Alien Parents”, *CRS Report for Congress*, RL33079, 2012.
- ⁵⁶ See A. Frost, „“By Accident of Birth”: The Battle over Birthright Citizenship After *United States v. Wong Kim Ark*”, în *Yale Journal of Law & the Humanities*, vol. 32, nr. 1, 2021, pp. 39 ss.
- ⁵⁷ Excluded in *Elk v. Wilkins*, 112 U.S. 94 (1884), Native Americans saw their right to U.S. citizenship automatically extended by legislation. See below for further details on this issue.
- ⁵⁸ *Perkins v. Elg*, 307 U.S. 325, 328-329 (1939) (“On her birth in New York, the plaintiff became a citizen of the United States”); *Bedoya Lopez de Zea v. Holder*, 761 F.3d 75, 78 (1st Cir. 2014), ruling in which it is stated that the petitioner’s child “is a United States citizen and was born ... during one of [the petitioner’s] visits to the United States”; *Hernandez-Rivera v. Immigration & Naturalization Service*, 630 F.2d 1352, 1356 (9th Cir. 1980) (ruling in which it is stated that the law that prevents a child under the age of 21 from applying for citizenship for his or her parents is legitimate, stating that “[a]n alien cannot gain favored status merely because he or she has a child who is a United States citizen”). The decisions are cited in A. M. Wyatt, “Birthright Citizenship and Children Born in the United States to Alien Parents: An Overview of the Legal Debate”, *CRS Report*, R44251, October 28, 2015.
- ⁵⁹ *Regan v. King*, 134 F.2d 413 (9th Cir. 1943).
- ⁶⁰ *Regan v. King*, at 413.
- ⁶¹ 319 U.S. 753 (1943) (denying certiorari).
- ⁶² P.H. Schuck, R.M. Smith, *Citizenship Without Consent: Illegal Aliens in the*

American Polity, Yale University Press, New Haven, 1985.

- ⁶³ The first part of the volume introduces the distinction between an ascriptive interpretation of the citizenship rule, according to which an individual born on the geographical soil of the country automatically acquires the relevant citizenship, and a consensual interpretation of the same, linked to a moral relationship, linked to consent, which must bind the citizen and the country to which he or she belongs.

⁶⁴ 112 U.S. 94 (1884).

- ⁶⁵ *Elk v. Wilkins*, at 102: «The evident meaning of these last words [“subject to the jurisdiction thereof”] is, not merely subject in some respect or degree to the jurisdiction of the United States, but completely subject to their political jurisdiction, and owing them direct and immediate allegiance. ... Indians born within the territorial limits of the United States, members of, and owing immediate allegiance to, one of the Indian tribes (an alien, though dependent, power), although in a geographical sense born in the United States, are no more “born in the United States and subject to the jurisdiction thereof,” within the meaning of the first section of the Fourteenth Amendment, than the children of subjects of any foreign government born within the domain of that government, or the children born within the United States, of ambassadors or other public ministers of foreign nations». ». It is important to highlight, however, that over time, Congress has nevertheless provided by law for the automatic right to citizenship by birth also for Native Americans (Indian Citizenship Act, P.L. 68-175, 43 Stat. 253 (1924); Nationality Act of 1940, P.L. 82-414, §201(b), 54 Stat.

1137, 1158; INA §301(b), 8 U.S.C. §1401(b))). It has been correctly highlighted that the statutory extension of automatic U.S. citizenship to Native Americans demonstrates that the Citizenship Clause operates as a baseline that guarantees the minimum rights of citizenship, wherever that base is found, and Congress has the power to grant citizenship to categories of persons not covered by the constitutional guarantee. On this point, see A. M. Wyatt, „Birthright Citizenship and Children Born in the United States to Alien Parents: An Overview of the Legal Debate”, *CRS Report*, R44251, October 28, 2015.

- ⁶⁶ See M.D. Ramsey, „Originalism and Birthright Citizenship”, in *The Georgetown Law Journal*, vol. 109, 2020, pp. 405 ff.

- ⁶⁷ R. Posner, *The Controversy over Birthright Citizenship*, The Becker Posner Blog (Oct. 17, 2010), <http://www.becker-posner-blog.com/2010/10/the-controversy-over-birthright-citizenshipposner.html>.

- ⁶⁸ See M. Dicosola, *Diritto alla cittadinanza. Problemi e prospettive*, *op.cit.*, pp. 109 ff.

- ⁶⁹ 542 U.S. 507 (2004).

- ⁷⁰ In the *Hamdi* case, the Court issued four separate opinions, none of which received a majority of the justices' support. Nonetheless, the Court's majority recognized that Congress's 2001 enactment of the Authorization for Use of Military Force authorized the President to detain persons captured during combat against U.S. forces in Afghanistan, including U.S. citizens. *Id.*, at p. 518 (O'Connor, J., plurality opinion), pp. 588-589 (Thomas, J., dissenting). A clear majority also held that U.S. citizens detained as “enemy combatants” had the right to

a hearing in which they could challenge the lawfulness of their detention before a judge. *Id.*, at pp. 518, 533 (O'Connor, plurality opinion, joined by Breyer, Kennedy, and Rehnquist); 553 (Souter, J., concurring in part and dissenting in part, joined by Ginsburg). Justices Scalia and Stevens held that detention without criminal charge was permissible only if Congress suspended the writ of habeas corpus. *Id.* at 554 (Scalia, J., dissenting, joined by Stevens). For a comment on the decision see L. Fabiano, *Garante dei diritti e giudice dei poteri: il doppio volto della Corte suprema nelle sentenze "Guantanamo"*, in *Diritto Pubblico Comparato ed Europeo*, nr. 1, 2005, p. 105 ff.

⁷¹ Brief of Amicus Curiae Eagle Forum Education & Legal Defense Fund in Supp. of Resp'ts, *Hamdi v. Rumsfeld*, 542 U.S. 507 (2004) (No. 03-6696).

⁷² Brief of Amicus Curiae the Claremont Inst. Ctr. for Constitutional Jurisprudence in Supp. of Resp'ts., *Hamdi v. Rumsfeld*, 542 U.S. 507 (2004) (No. 03-6696).

⁷³ 542 U.S. at 554 (Scalia, J., dissenting).

⁷⁴ See, for example, H.R. 3605, 102nd Cong. (1991).

⁷⁵ H. J. Res. 87, 104th Cong. (1995).

⁷⁶ See, for example, S. 45, H.R. 140, 114th Cong. (2015). Legislative proposals advanced to Congress on these issues are explored and discussed in A. M. Wyatt, *Birthright Citizenship and Children Born in the United States to Alien Parents: An Overview of the Legal Debate*, *op.cit.*

⁷⁷ See, for examples, *Dual Citizenship, Birthright Citizenship, and the Meaning of Sovereignty: Hearing Before the Subcomm. on Immigration, Border Security, and Claims of the H.*

Comm. on the Judiciary, 109th Cong. No. 63, at 2 (2005) ("2005 House Hearing"); *Birthright Citizenship: Is It the Right Policy for America? Hearing before the Subcomm. on Immigration and Border Security of the House Committee on the Judiciary*, 114th Cong., No. 21 (2015) ("2015 House Hearing").

⁷⁸ See B. Harrington, „The Citizenship Clause and “Birthright Citizenship”: A Brief Legal Overview”, *CRS Report*, November 1st, 2018.

⁷⁹ 90 Fed. Reg. 8449.

⁸⁰ The Executive Order explicitly does not affect citizenship rights already acquired, specifying that it applies starting 30 days after its issuance. Its retroactive effect would likely have exposed it to further margins of unconstitutionality, considering that in a Supreme Court decision, *Afroyim v. Rusk*, 387 U.S. 253 (1967), the Constitutional Court held that Congress cannot revoke a person's U.S. citizenship unless that person voluntarily renounces it. The issue specifically concerned the revocation of citizenship following the vote of a naturalized U.S. citizen in a foreign election.

⁸¹ Taking into consideration the previous judgment *Grupo Mexicano de Desarrollo, S.A. v. Alliance Bond Fund, Inc.*, 527 U.S. 308, 319 (1999).

⁸² *Trump v. Casa*, Opinion of the Court, p. 9.

⁸³ *Ibidem*, p.13.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ Rule 23 of the Federal Rules of Civil Procedure.

⁸⁶ Groups File Nationwide Class-Action Lawsuit Over Trump Birthright Citizenship Order | American Civil Liberties Union .

⁸⁷ On the procedural bottlenecks that have made it increasingly difficult to file class actions in the US context over the years, see R.H. Klonoff, „The Decline of Class Action”, in *Washington University Law Review*, vol. 90, 2013, pp. 729 ff. See also the immediate reflections on this point by L. Serafinelli, *A Requiem for Universal Injunction: Trump v. CASA*, in *diritticomparati.it*, July 15, 2025 (last consulted August 30, 2025).

⁸⁸ For example, Alito states in his concurring opinion: «district courts should not view today’s decision as an invitation to certify nationwide classes without scrupulous adherence to the rigors of Rule 23. Otherwise, the universal injunction will return from the grave under the guise of “nationwide class relief,” and today’s decision will be of little more than minor academic interest. Lax enforcement of the requirements for third-party standing and class certification

would create a potentially significant loophole to today’s decision. Federal courts should thus be vigilant against such potential abuses of these tools. I do not understand the Court’s decision to reflect any disagreement with these concerns, so I join its decision in full», p. 4.

⁸⁹ In footnote 10 of the opinion of the court we read «Nothing we say today resolves the distinct question whether the Administrative Procedure Act authorizes federal courts to vacate federal agency action. See 5 U. S. C. §706(2) (authorizing courts to “hold unlawful and set aside agency action”))».

⁹⁰ Arizona, California, Colorado, Connecticut, Delaware, Hawaii, Illinois, Maine, Maryland, Massachusetts, Michigan, Minnesota, Nevada, New Jersey, New Mexico, New York, North Carolina, Oregon, Rhode Island, Vermont, Washington and Wisconsin.

Bibliography

Documents

Brief of Amicus Curiae Eagle Forum Education & Legal Defense Fund in Supp. of Resp’ts, *Hamdi v. Rumsfeld*, 542 U.S. 507 (2004) (No. 03-6696).

Brief of Amicus Curiae the Claremont Inst. Ctr. for Constitutional Jurisprudence in Supp. of Resp’ts., *Hamdi v. Rumsfeld*, 542 U.S. 507 (2004) (No. 03-6696).

Books

BOLOGNA, C., *Stato federale e National interest. Le istanze unitarie nell’esperienza statunitense*, BUP, Bologna, 2010.

DICOSOLA, M., *Diritto alla Cittadinanza.*

Problemi e prospettive, Rimini, Maggioli, 2023.

GROSSO, E., *Cittadinanza e territorio. Lo ius soli nel diritto comparato*, Editoriale scientifica, Napoli, 2015.

NOVACK, L., *I nodi del Potere. La teoria del governo misto nell’Inghilterra del Seicento*, Giuffrè 1979.

SCHUCK, P.H., Smith R.M., *Citizenship Without Consent: Illegal Aliens in the American Polity*, Yale University Press, New Haven, 1985.

Articles and studies

BETH, R. S., „’Entrenchment’ of Senate Procedure and the ‘Nuclear Option’ for Change: Possible Proceedings and Their Implications”, *CRS Report*, RL32843, March 28, 2005.

- BURATTI, A., „Disegno, evoluzione ed interpretazione dei Check and Balances nella Costituzione americana”, în G. D'Ignazio (ed.), *Il sistema costituzionale degli Stati Uniti d'America*, CEDAM, 2020.
- CONTI, G., „Filibuster e nuclear option al Senato USA. L'effetto domino della nomina di Neil Gorsuch alla Corte Suprema degli Stati Uniti”, în *federalismi.it*, nr. 9, 2017.
- FABIANO, L., „Garante dei diritti e giudice dei poteri: il doppio volto della Corte suprema nelle sentenze “Guantanamo””, în *Diritto Pubblico Comparato ed Europeo*, nr. 1, 2005, p. 105 ff.
- FERRARI, G. F., „President Trump and the Congress”, în *Dpce online*, n. 1, 2021, pp. 909 ss..
- FROST, A., „“By Accident of Birth”: The Battle over Birthright Citizenship After United States v. Wong Kim Ark”, în *Yale Journal of Law & the Humanities*, vol. 32, nr. 1, 2021, pp. 39 ss.
- FRYE, B.L., „Court Packing Is a Chimera”, în *Cardozo Law Review*, vol. 42, nr. 7, 2021, pp. 2697.
- GOLD, M. B., Gupta, D., „The Constitutional Option to Change Senate Rules and Procedures: A Majoritarian Means to Over Come the Filibuster”, in *Harvard Journal of Law & Public Policy*, vol. 28(1), Fall 2004, pp. 205-272.
- HARRINGTON, B., „The Citizenship Clause and “Birthright Citizenship”: A Brief Legal Overview”, *CRS Report*, November 1st, 2018.
- Groups File Nationwide Class-Action Lawsuit Over Trump Birthright Citizenship Order | American Civil Liberties Union
- KLARMAN, M. J., „The Degradation of American Democracy, The Supreme Court 2019 Term”, Foreword, în *Harvard Law Review*, 2020, pp. 1.
- KLONOFF, R.H., „The Decline of Class Action”, în *Washington University Law Review*, vol. 90, 2013, pp. 729 ff.
- KOSAR, D., Sipulova K., „Comparative court-packing”, în *International Journal of Constitutional Law*, Volume 21, Issue 1, January 2023, pp. 80–126.
- LEE, M. Mikyung, „Birthright Citizenship Under the 14th Amendment of Persons Born in the United States to Alien Parents”, *CRS Report for Congress*, RL33079, 2012.
- MAZZA, M., „L'onda populista: dalla Brexit a Trump fino al cuore dell'Europa”, în *Dpce online*, nr. 2, 2017, pp. 215 ff.
- NAROKO, G., „Accuracy or Fairness: The Meaning of Habeas Corpus after Boumediene v. Bush and Its Implications on Alien Removal Orders”, în *American University Law Review*, vol. 58, nr. 6, 2009, pp. 1611-1651.
- PALMER, B., „Changing Senate Rules: The 'Constitutional or 'Nuclear' Option”, *CRS Report*, RL32684, April 5, 2005.
- PRICE, P. J., „Natural Law and Birthright Citizenship in Calvin's Case (1608)”, în *Yale Journal of Law and the Humanities*, vol. 74, 1997, pp. 74 ff.
- RAMSEY, M.D., „Originalism and Birthright Citizenship”, în *The Georgetown Law Journal*, vol. 109, 2020, pp. 405 ff.
- ROMEO, G., „The Supreme Court's debate on constitutional interpretation under Trump presidency”, în *DPCE Online*, vol. 46, nr.1, 2021, pp. 973 ss.
- SERAFINELLI, L., „A Requiem for Universal Injunction: Trump v. CASA”, in *diritticomparati.it*, July 15, 2025.
- TONIATTI, R., „Non-Deferential Judicial Checks and Balances and Presidential Policies”, in *Dpce online*, nr. 1, 2021, pp. 989 ss.
- IDEM, „President Trump's Political Agenda Vis-À-Viz the Supreme Court”, în G. F. Ferrari (ed.), *The*

- American Presidency Under Trump. The first Two Years*, The Hague, 2020, pp. 81 ss.
- WEILL, R., „Court Packing as an Antidote”, in *Cardozo Law Review*, vol. 42, nr. 7, 2021, pp. 2705 ss.
- WESTPHAL, T., „Polarization & Federal Judicial Appointments: A Positive Political Theory Analysis”, *Stanford Law & Policy Review*, vol. 31, 2020, p. 267.
- WYATT, A. M., “Birthright Citizenship and Children Born in the United States to Alien Parents: An Overview of the Legal Debate”, *CRS Report*, R44251, October 28, 2015.
- TOBIAS, C., „Transforming the Thurmond Rule in 2016”, in *Emory Law Journal on Line*, vol. 66, 2016, pp. 2002 ff.
- Online resources**
- chrome-extension://efaidnbmnnnibpcaj-pgclclefindmkaj/https://agportal-s3bucket.s3.amazonaws.com/uploadedfiles/Another/News/Press_Releases/Amen ded%20Complaint%20as%20Filed.pdf.
- chrome-extension://efaidnbmnnnibpcaj-pgclclefindmkaj/https://agportal-s3bucket.s3.amazonaws.com/uploadedfiles/Another/News/Press_Releases/Washington%20v.%20Trump_Temporary%20Restraining%20Order.pdf .
- BONICA, A., *The Supreme Court Is at War With Its Own Judiciary*, (Jun. 25, 2025):
https://data4democracy.substack.com/p/the-supreme-court-is-at-war-with .
- KATYAL, N. Kumar, „Trump v. Hawaii: How the Supreme Court Simultaneously Overturned and Revived Korematsu”, in *Yale Law Journal Forum*, January 30, 2019, https://www.yalelawjournal.org/forum/trump-v-hawaii.
- LOCCHI, M.C., „Il “Muslim Ban” del Presidente Trump alla prova dell’Establishment Clause: alcuni aggiornamenti”, in *diritticomparati.it*. https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca9/17-15589/17-15589-2017-06-12.html.
- POSNER, R., *The Controversy over Birthright Citizenship*, The Becker Posner Blog (Oct. 17, 2010), http://www.becker-posner-blog.com/2010/10/the-controversy-over-birthright-citizenshipposner.html.
- RODRIGUEZ, C.M., *Trump v. Hawaii and the Future of Presidential Power over Immigration*, available at: https://www.acslaw.org/analysis/acs-supreme-court-review/trump-v-hawaii-and-the-future-of-presidential-power-over-immigration/#_ftnref12 .
- TATELMAE, T.B., *Constitutionality of a Senate Filibuster of a Judicial Nomination*, CRS Report 14 June 2005: https://www.everycrsreport.com/reports/RL32102.html.
- Trump v. International Refugee Assistance Project* (2017), Nr. 16-1436, https://caselaw.findlaw.com/court/us-supreme-court/16-1436.html.

Uniunea Europeană între putinism și trumpism

[The European Union between Putinism and Trumpism]

Sorin BOCANCEA

Abstract: *For the European Union, Trumpism is the American face of Putinism. By abandoning the principles of international law, legitimizing the invasion of a state, which means replacing the rule of law with the law of force, disregarding the mechanisms of representative democracy in order to propose authoritarianism, presenting the member countries of the European Union as being in an identity and civilizational crisis from which they must be saved, Trumpism is similar to Putinism. The European Union has its problems, on which the two strands of European politics sometimes offer accurate assessments (environmental policy, progressive ideological dementia, poor management of migration, excessive bureaucracy), but the solution is not to abolish it, which would mean a return to the nationalist past that Europeans have already experienced in all its horror, but rather a reform that must lead to a United States of Europe.*

Keywords: *nationalism, Putinism, Trumpism, Ukraine, European Union.*

Introducere

În viața Uniunii Europene s-a deschis un nou capitol, anunțat de mai demult, dar la care liderii politici europeni au refuzat să se gândească: pactizarea Administrației Trump cu Federația Rusă. Nu spun retragerea SUA din Europa, după cum se tot vorbește, ci doar de o pactizare a unei administrații vremelnice a SUA cu despotul unei țări moștenitoare a unei construcții politice totalitare pe care Președintele Reagan a numit-o „Imperiul răului” pe o temă: dizolvarea Uniunii Europene sau măcar trecerea ei în irelevanță. Trumpismul este chipul american al putinismului.

Apariția Comunităților Europene și, apoi, a Uniunii Europene, a fost un proces primit cu rezerve și din Est, și din Vest. Bine, era normal să fie primit cu temperatură siberiană din est, dar din vest? Da, pentru că foștii mari inamici europeni, cele mai dezvoltate state din lume, decisese, după ce au văzut spre ce distrugeri i-a dus naționalismul, să îngroape securea războiului, ceea ce avea să pună bazele unei mari forțe economice. SUA lansaseră *Planul Marshall*, însă nu se gândiseră la apariția unui asemenea competitor economic cum avea să fie Comunitatea Europeană. Doar dacă ne gândim la politica agricolă comu-

nă ce a adus țările comunitare din statutul de cel mai mare importator de cereale la statutul de mare exportator putem înțelege anumit supărări.

Proiectul european a traversat multiple crize și europenii din CEE și apoi, din 1992, din UE au reușit de fiecare dată să le depășească făcând încă un pas spre mai multă integrare. La fiecare criză au fost cortegii care anunțau moartea CE/UE și, de fiecare dată, această construcție politică realizată pe principiile funcționalist-pragmatiste a reușit să iasă întărită.

Un element pe care au mizat țările comunitare a fost apărarea americană cu „umbrela nucleară”, motiv pentru care nu au acordat atenția necesară componentei apărare. Eșecul Comunității Europene de Apărare a fost cauzat tocmai de interguvernamentalismului acestei construcții politice: statele membre nu au vrut să cedeze decât o parte din suveranitate în această construcție comună. Discuția cu privire la necesitatea unei mai mari implicări a Europei în asigurarea propriei ei securități sunt vechi, de la înființarea NATO, dar acum situația s-a acutizat din următoarele motive: noul expansionism al Federației Rusiei și trumpismul, ce presupune încurajarea acestui proces și abandonarea principiilor dreptului internațional.

Dacă UE se simțea în siguranță până la revenirea lui Trump la Casa Albă, liderii țărilor membre „combinaând” cu Kremlinul chiar după invadarea Crimeii din 2014, acum starea generală instalată în UE este cea a insecurității, pentru că aliatul tradiți-

onal a bătut palma cu inamicul tradițional. De când a început răul? Se admite că de la Summitul NATO de la București, din 2008. Deci, situația ce iese în evidență pregnant astăzi are cauze mai vechi, provocările venind pe parcurs.

În cele ce urmează, voi prezenta pe scurt evenimentele ce au dus la actuala situație, atât cele din SUA și Federația Rusă, cât și cele din UE. Pornind de la ultimul document emis de Casa Albă, *Strategia Națională de Securitate*, voi formula câte opinii referitoare la ceea ce le este europenilor îngăduit să spere.

La est și vest de UE

Căderea blocului comunist a adus cu sine speranța în colaborarea celor două blocuri politico-militare ce fuseseră adeversare pe frontul Războiului Rece. S-au făcut pași importanți în acest sens, state din fosta URSS, inclusiv Federația Rusă, fiind implicate în Parteneriatul pentru Pace. Însă, acea perioadă de entuziasm avea să nu dureze.

Ceea ce se întâmplă astăzi sub ochii noștri, începând cu invadarea Ucrainei de către Federația Rusă și cu reorientarea SUA odată cu a doua venire a lui Donald Trump la Casa Albă, constituie accelerarea unui proces ce s-a derulat în timp. Se vorbește acum despre faptul că omenirea trăiește o criză și, după spusa lui Antonio Gramsci, „criza constă tocmai în faptul că vechiul moare iar noul nu se poate naște: cele mai variate forme morbide apar în acest inter-

regn”¹. Cunoaștem vechiul și încercăm să vedem care sunt semnele noului, pentru că avem sub ochi „forme morbide” pe care nimeni nu le-a putut anticipa.

În opinia lui Valentin Naumescu, „marea revelație este a înțelege acum, în sfârșit, că al treilea război global a început demult, în 2008, odată cu invadarea-test a Georgiei de către Rusia lui Putin, după Summit-ul NATO de la București. Vestul nu a avut atunci aproape *nicio recție*, așa cum nu a avut nici în 2014, la anexarea Crimeii. Președintele Biden a recunoscut recent această mare greșală a administrației Obama”².

Putin a dorit și a reușit blocarea integrării în NATO a Georgiei prin împiedicarea acțiunilor de recuperare de către guvernul de la Tbilisi a celor două regiuni separatiste, Osetia de Sud și Abhazia, pentru că un stat ce are diferențe teritoriale nu poate adera la NATO. Cu trupe rusești în aceste teritorii și cu recunoașterea ulterioară a independenței acestora de către Rusia, proiectul integrării în NATO a căzut. Putin s-a implicat și-n conflictul din Azerbaidjan, ca să fie sigur că NATO nu va ajunge în țările din Caucaz.

Imediat după ce a izbucnit războiul ruso-georgian, un grup de intelectuali și de foști înalți demnitari din Europa Centrală și de Est i-au adresat o scrisoare deschisă președintelui Obama, în care își arătau îngrijorarea față de situația nou creată. „Multe țări au fost adânc tulburate când au văzut că alianța atlantică nu intervine în timp ce Rusia a violat principiile de

bază ale Actului Final de la Helsinki, Carta de la Paris și integritatea teritorială a unei țări care este membră în Parteneriatul NATO pentru Pace și în Consiliul de Parteneriat Euro-Atlantic – toate acestea în numele apărării unei sfere de influență de la granițele sale”. Ei arătau că noile tulburări din politică și economie și apropierea crizei economice mondiale aduceau „oportunități favorabile forțelor naționaliste, extremiste și antisemite de pe continent”, existând pericolul ca SUA să-și piardă interlocutorii tradiționali din regiune. Cât privește Rusia, autorii arătau că nu există nicio garanție că ea acceptă suveranitatea și independența statelor central și est-europene lor în NATO și în UE. „Rusia a redevenit o putere revizionistă care urmărește realizarea agendei secolului XIX utilizând tactici și metode ale secolului XXI. La nivel global, Rusia a devenit, din multe puncte de vedere, o putere *statu-quo*. Dar, la nivel regional și în raport cu națiunile noastre, acționează din ce în ce mai mult drept o forță revizionistă: ne contestă revendicarea de a avea propriile noastre experiențe istorice, își declară o poziție privilegiată când este vorba despre stabilirea opțiunilor noastre de securitate, folosește atât mijloace fâțișe, cât și absconse de bunăstare economică, de la blocade energetice și investiții motivate politic până la mituire și manipulare a presei pentru a-și realiza interesele și a se confrunța cu orientarea trans-atlantică a Centrului și Estului Europei”. De asemenea, ei mai arătau că principala preocupare a

acestor țări este că statele occidentale „ar putea îmbrățișa planul lui Medvedev de realizare a unui «Concert al Puterilor» pentru a înlocui structura de securitate, bazată pe valori, existentă în prezent pe continent”. Cât de actuală este descrierea de atunci a Federației Ruse!

Semnatarii propuneau o agendă comună SUA-Europa Centrală și de Est, în următorii pași:

1. SUA să-și reafirme vocația de putere europeană și intenția de a-și menține implicarea totală aici, iar țările europene urmau să le sprijine în acest demers;

2. renașterea NATO prin „planuri, pre-poziționări de forțe, echipamente și provizii pentru întărirea regiunii noastre în caz de criză, așa cum a fost prevăzut inițial în Actul Fondator NATO-Rusia”;

3. realizarea planului SUA privitor la sistemul de apărare antirachetă fără a ține seama de opoziția Rusiei;

4. strategii NATO și UE să aibă strategii comune nu doar față de Rusia, ci și față de alte provocări strategice”;

5. „securitatea energetică trebuie să devină o parte integrantă a cooperării strategice dintre SUA și Europa”;

6. valorizarea și protejarea „rețelilor educaționale, profesionale și de altă natură și prietenii care ne consolidează apropierea și alianțele”³.

Toate punctele formulate atunci sunt problemele de astăzi ale Europei.

De la Casa Albă nu e existat nicio reacție și rușii au înțeles că pot proceda la fel cu Ucraina, al doilea stat fost sovietic ce aplica pentru

Membership Action Plan, declanșând anexarea Crimeii, în 2014. Planul va fi continuat odată cu invadarea Ucrainei, în februarie 2022, și cu crearea regiunilor separatiste Donețk și Lugansk. În 1992, Federația Rusă aplicase această stratagemă în Republica Moldova, susținând separatiștii din Transnistria. Schema este veche, de pe vremea URSS, și a fost descrisă plastic de Sorin Antohi: „Lista tuturor regiunilor autonome și «republicilor autonome» (evident, nu erau republici, nu erau autonome, dar erau pe o treaptă mai jos decât «republicile» – le erau practic subordonate) e lungă, principiile construcției lor sunt similare, iar efectele urmărite sunt identice, supraviețuind URSS și servind proiectele geopolitice ale Rusiei de azi. Schema e simplă: pe un teritoriu de graniță adiacent unui stat pe care URSS a pus ochii pentru a-l anexa/domina într-un fel sau altul, se proclamă o asemenea regiune/republică în numele dreptului la autodeterminare al etniei/poporului X (numele variază conjunctural, se folosesc selectiv, după caz, atât elemente istorice, cât și pure invenții); în timp, regiunea/republica devine capul de pod pentru o anexiune teritorială propriu-zisă ori cel puțin o formă de presiune asupra statului vecin, bază pentru operațiuni (para)militare și de spionaj etc. Pe scurt, peștele mic e menit să-l înghită pe cel mare”⁴.

Pe slăbiciunea mandatului lui Obama și pe gafele candidatei Hillary Clinton, ale cărei mesaje au fost făcute publice în celebrul scandal Wikileaks (cu contribuția Moscovei!),

s-a produs prima venire a lui Trump. Plecarea lui după ce a fost învins de Biden s-a făcut cu un imens scandal: asaltul asupra Capitoliului. A urmat mandatul lui Biden, cu toate aberațiile ideologice ale extremei stângi ajunsă la Casa Albă și cu erorile strategice din campania electorală, când democrații au schimbat candidatul în ultima clipă, venind cu unul discutabil. După ani de *political correctness*, de *woke culture* și de *Black Lives Matter*, au urmat reacțiile firești ale Americii profunde.

Imediat după venirea la Casa Albă a lui Trump, au existat avertismente din partea unor politologi cu privire la ce urma să se întâmple în SUA și în lume. Voi reda două dintre acestea pentru că ele și-au găsit confirmarea în al doilea mandat al lui Trump.

Iată ce spunea James Kirchick: „Trump și-a obținut funcția imediat după un tip de mișcare etnonaționalistă în stil european despre care majoritatea americanilor nu ar fi crezut niciodată că ar putea prinde rădăcini în țara lor. El face parte dintr-un val mondial de populiști iliberali ai căror adepți europeni văd în regimul rus un aliat strategic cu o gândire asemănătoare ideilor lor. Noul președinte american privește relațiile internaționale ca pe o rețea imensă de protecție, în care alianțele nu au nicio legătură cu valorile comune și sunt pur tranzacționale. Prin faptul că l-a ales pe Trump, America a făcut ceva inimaginabil: a propulsat un demagog autoritarist în funcția cu cea mai mare putere din lume. Nu se mai poate presupune că Statele Unite vor fi li-

derul lumii libere; ar putea deveni un spectator pasiv la luptele globale pentru libertate sau, în cazul în care președintele Trump ar ajunge la un fel de condominiu diplomatic cu Putin, un adversar activ”⁵. Trump nu a reușit toate acestea în primul său mandat și depune toate eforturile să realizeze în al doilea.

Bruno Latour observa următoarele: „Țara care a impus întregii lumi – și cu violență! – globalizarea ei cu totul aparte, țara care s-a construit prin migrație și prin exterminarea primilor ei locuitori, țara aceasta își lasă acum soarta pe mâinile unui om care promite să se izoleze într-o fortăreață, să nu mai permită pătrunderea niciunui refugiat și să nu mai vină în sprijinul niciunei cauze care nu se află pe solul său, pregătindu-se, în același timp, să intervină pretutindeni cu aceeași inabilitate”⁶.

În Europa

Ce s-a întâmplat între timp în Europa? A fost criza economică, pornită în 2008 tot de pe Wall Street. S-a pus problema atunci cu privire la capacitatea statelor de a-și proteja cetățenii într-o lume interdependentă și globalizată. În timp ce europenii căutau soluții pentru ieșirea din criză, Putin a făcut următoarea mutare: invadarea Crimeii, eveniment ce nu a trezit nicio reacție din partea europenilor. Emoție avea să stârnească în țările europene atentatul de la *Charlie Hebdo*, din 7 ianuarie 2015, când a început o dezbatere asupra noii poziții demografice a țărilor europene

ne. Nu s-a încheiat acea dezbatere și a apărut criza migranților, declanșată de iresponsabilitatea Angelei Merkel care, după ce Bruxellesul i-a refuzat lui Erdoğan relaxarea regimului vizelor pentru cetățenii turci, i-a invitat pe refugiații sirieni câmpați în Turcia să vină în Europa. După cum spuneam atunci, „Erdoğan s-a prefăcut că nu îi mai vede pe traficanți și i-a lăsat pe refugiați să se lase ademeniți de cântecul de sirenă al doamnei Merkel. S-a declanșat un adevărat marș asupra Europei, ce a făcut țândări bibeloul pe care liderii europeni au vrut să-l protejeze de viitorii membri ai Uniunii, adică de cetățenii turci – așa cum îl protejează în continuare de cetățenii estici ai Uniunii și doar de imigranții din state terțe, nu. Ce era mai greu de gestionat pentru UE: o migrație pe motive economice controlată, dinspre o țară ce a mai furnizat valuri de forță de muncă Germaniei în anii '60-'70, sau una total necontrolată, precum cea începută în vara lui 2015, a unei populații venite dintr-o zonă de conflict, care poartă cu sine conflictul? Iresponsabilitatea liderilor europeni l-a împins pe Erdoğan în brațele lui Putin. Și Erdoğan, ca și Tsipras, a avut senzația că-și va face jocul european alături de Putin. Or, Putin vrea să facă jocurile europene singur”⁷.

Au urmat invadarea Crimeii, Brexit, pandemia și invadarea Ucrainei, evenimente ce au dus la emergența mișcărilor populiste în țările din UE. În 2017, Ivan Krastev spunea că populismul național european nu mai este rodul naționalismului romantic,

ci „este unul alimentat de proiecții demografice care anunță deopotrivă rolul tot mai puțin important jucat de SUA și Europa în lume și emigrația în masă a oamenilor în aceste zone, dar și de dislocările provocate de revoluția tehnologică. Demografia îi face pe europeni să-și imagineze o lume în care culturile lor dispar, în vreme ce revoluția tehnologică le promite o lume în care locurile de muncă de acum vor dispărea. Transformarea opiniei publice vestice dintr-o forță revoluționară într-una reacționară explică ascensiunea partidelor populiste de dreapta în Europa și victoria lui Donald Trump în SUA”⁸.

La fricile de natură economică și demografică s-a adăugat și cea din perioada pandemiei, când dezinformarea a indus teroare în rândul unui segment important de populație ce a început să considere măsurile autorităților ca făcând parte dintr-o strategie de exterminare.

Partidele populiste din UE au următoarele teme pe care construiesc teroarea: marele capital global, migrația, politica ecologistă, politica LGBTQ și birocrăția de la Bruxelles vazută drept cauză a tuturor acestor rele. Toate acestea sunt porțile pe care sunt așteptate soluțiile radicale de la Est și de la Vest.

Aceste teme sunt potențate de emergența rețelelor de interacțiune socială, ce face posibilă agregarea de „popoare” pentru orice cauză, în afara sistemului clasic de partide și de organizații civice. În 2017, spuneam că „tehnificarea guvernării, depoliti-

zarea ei deschide calea populismului. La fel cum deținerea de mijloace tehnice de către cât mai mulți indivizi din societățile democratice face posibilă crearea de rețele de informații alternative la presa clasică, acuzată adesea de jocuri politice, în mod similar se pot constitui «popoare» pe rețelele de interacțiune socială, grupuri care să afirme «noi suntem popor», propunând tot felul de măsuri antidemocratice. Și cum spațiul politic nu rămâne niciodată gol, vor apărea și liderii acestora, moment din care situația se va complica. Este o perioadă în care liderii politici democrați trebuie să coboare în agora și să repolitizeze viața cetății. Pentru că, altminteri, o tehnică de propagandă îi va izgoni din locul în care mecanismele democratice clasice îi făceau să se creadă veșnici»⁹.

Pornind de la definiția procesului civilizării dată de Norbert Elias, ca tendință pe termen lung ce conduce la o mai mare stăpânire de sine, Oliver Nachtwei consideră că acum asistăm la un proces de decivilizare: „Cei care au impresia că au fost excluși din societate pierd sentimentul propriei autosuficiențe. Mulți apelează atunci la strategii diverse pentru a-și recupera stima de sine. Aceste strategii pot fi deopotrivă practice sau la nivel de percepție. Rezultatul paradoxal este că oamenii aceștia caută alinare tocmai alegând să se supună contrângerii externe a unei instanțe autoritare.[...] E evident că anumitor grupări contemporane nu li se mai pare că merită să te comporți civilizat. Ca indivizi dezangrenați, nemai-

fiind supuși controlului social (cu atât mai puțin pe internet) și nemaiputând fi trași la răspundere pentru mesajele lor de ură, dau frâu liber prejudecăților. Într-un final, îi regăsim în diversele coaliții afective ale resentimentarilor: la AfD, la mitingurile lui Trump sau al lui Marine Le Pen. Ce unește aceste grupuri este tocmai negarea practică a civilizației în numele unei iluzorii civilizații occidentale»¹⁰.

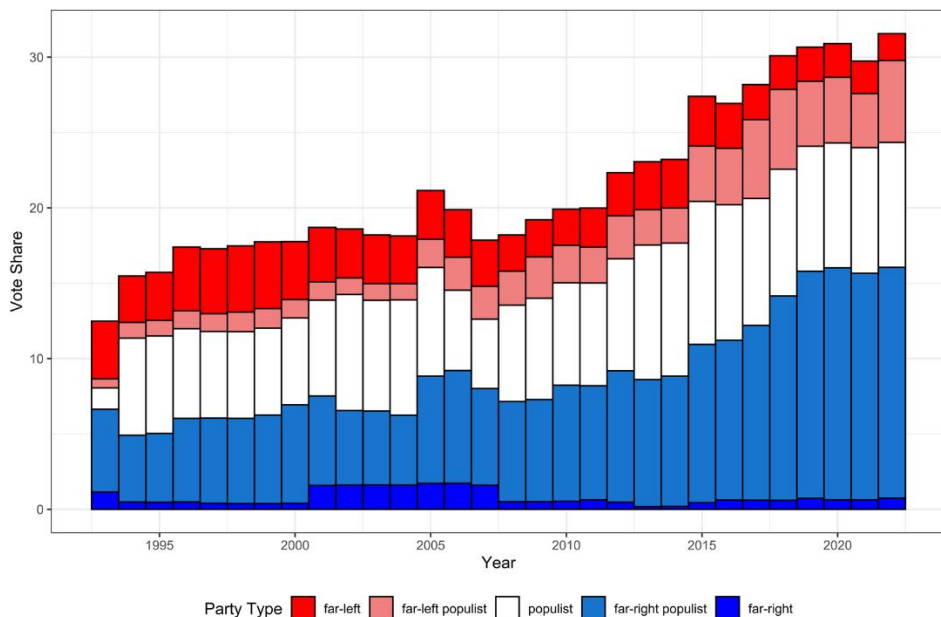
Umberto Eco spunea că intoleranța cea mai periculoasă este cea care apare în absența oricărei doctrine, fiindcă cu ea nu se poate intra în dialog, nu poate fi demontată. Pornirile primare sunt imune la acest tip de argumentație. De aceea, demagogii, fundamentalisti, rasiști, adepți ai integralismului și șovini pot și trebuie să fie acuzați că alimentează și speculează în scopuri politice o „intoleranță primară” preexistentă, exacerbându-i morbiditatea¹¹.

Analizând noile clivaje ale europenilor, David Van Reybrouck constata că „există două Europe, ba chiar există și două Germanii separate. Dar de data asta nu sunt Est contra Vest sau capitalism vs comunism. Este o ruptură între cei care se simt reprezentați politic și cei care nu se simt – asta până când nu apare liderul populist. În acel moment, toate vechile resentimente își găsesc o supapă în noul lider»¹².

Aceste mișcări din rândul cetățenilor UE sunt reflectate în opțiunile politice. Site-ul *PopuList*¹³ a realizat o analiză a evoluției partidelor populiste din 31 de țări din Europa, de extreme stângă și dreapta, perioada

vizată fiind ianuarie 1989-decembrie 2022, luând în calcul partidele populiste, de ambele extreme și eurosceptice, care au obținut cel puțin 2 % în alegeri sau cel puțin un loc în parlament. În studiul publicat în *British Journal of Political Science*¹⁴, autorii studiului arată că partidele analizate „și-au crescut semnificativ cota de

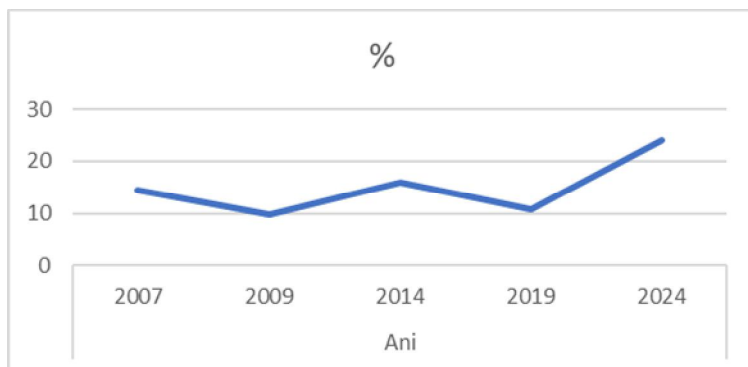
vot, de la aproximativ 12% la începutul anilor 1990 la aproximativ 32% în 2022. În special electoratele partidelor care combină o ideologie de extremă stângă sau extremă dreaptă cu populismul au crescut în dimensiune”. Evoluția acestora este redată în graficul următor:

Graficul 1: Nivelul voturilor partidelor de (1) extremă stângă, (2) populiste de extremă stângă, (3) populiste, (4) poșpopuliste de extremă dreapta și (5) extremă dreapta.

Și în România s-a înregistrat o creștere a partidelor populiste ce au trimis parlamentari în Parlamentul

European. Am redat evoluția acestora în graficul următor¹⁵:

Graficul 2: Evoluția ponderii partidelor cu mesaj populist și antieuropean în alegerile pentru PE din România

În 2019, arătam că „o strategie de contracarare a populismului trebuie să se fundamenteze pe premisa că populismul nu este o ideologie, ci o tehnică de propagandă ce marșează pe exploatarea fricii: frica față de marele capital (în cazul populismului de stânga) și frica față de străini (în cazul celui de dreapta). Pe baza acestui sentiment, populiștii «construiesc identități»... și se erijează în unici lor reprezentanți. În ambele cazuri, elitele politice sunt ținta atacurilor, ele fiind făcute responsabile de nedreptățile sociale comise de «capitaliștii lacomi» și de pătrunderea străinilor (atât europeni, cât și non europeni) în comunitățile naționale. În fața unor asemenea «grozăvii», pluralismul specific democrațiilor este neputincios, spun ei, fiind necesară o singură voce care să exprime voința poporului»¹⁶. Soluția este o repolitizare a relației elitelor politice cu cetățenii, o ieșire din inerția în care politicienii au intrat după o lungă perioadă de lipsă a contestării, ce a adus cu sine contestarea sistemului democratic însuși.

Trumpismul: chipul american al putinismului

În timpul în care în SUA s-au succedat Obama, Trump, Biden și iar Trump, în Federația Rusă alternanța la guvernare a fost un joc al lui Putin cu propria păpușă – cu Dmitri Medvedev – și apoi doar cu el însuși. În perioada 2008-2012, cât a fost premier, tot el a condus statul, Medvedev fiind, la fel ca acum, o apariție comică, un bufon de la curtea lui Putin. Dacă în SUA mandatele președinților au presupus schimbări majore în politica statului, în Rusia putinistă lucrurile au mers linear, obsesiile lui Putin devenind politică de stat – fără opoziție, doar cu interdicție și crime împotriva oricărui opozant.

La plecarea din primul mandat, Trump a lăsat o situație încurajatoare pentru Putin. Retragera în degringoladă din Afganistan în vara lui 2021 și incoerența liderilor europeni în politica externă l-au determinat pe acesta să facă pasul din februarie 2022. Administrația Biden a greșit

prin faptul că i-a netezit calea prin retragerea reprezentanților săi de la Kiev, satrapul de la Kremlin precepând această decizie ca pe o invitație: „invadați, căci nu ne vom opune!” Dar, după cum puțini se așteptau, s-au opus ucrainenii, iar preconizata invadare în trei zile s-a transformat într-un război de aproape 4 ani care, în scurt timp, îl va depăși ca durată pe cel De-al Doilea Război Mondial. Deși Biden a făcut apoi gesturi de ajutorare a Ucrainei – destule pentru a nu fi învinovățit de complicitate cu Putin dar insuficiente pentru a fi socotit un apărător al Ucrainei –, situația pe care a găsit-o Trump i-a permis să oprească ajutorul dat Ucrainei. Administrația Biden nu a fost destul de rapidă și de fermă încât să ia decizii pe care Trump să nu le mai poată întoarce.

Între timp, Putin a continuat războiul împotriva Ucrainei mizând pe faptul că Trump îi va deveni tovarăș în acest demers. Rușii știu să-și ia partea mai ales atunci când investesc în oameni. Salvarea de la faliment a afacerii lui Trump trebuia să dea rezultate¹⁷. Și se va vedea asta în toate demersurile lui Trump legate de Ucraina.

De fapt, războiul împotriva Ucrainei este unul împotriva Occidentului, pe care Putin l-a pregătit încă din 2008. Pe 20 februarie 2014, în zilele Euro- Maidanului, scriam următoarele: „Cu 25 de ani în urmă, Germania era țara dintre cele două Europe (cea democratică și cea a lagărului comunist). Pe atunci exista și o graniță clar trasată. Acum, Ucraina este țara dintre două Europe ce se confruntă între

aceleași granițe: una democratică, a valorilor asumate de Uniunea Europeană, și alta a postcomunismului sovietic, în care practicile guvernanților au rămas aceleași ca în timpul URSS. Spre deosebire de Germania, în Ucraina nu există un zid în mod concret și nici o graniță care să despartă două părți cu regimuri diferite ale aceleiași țări. Zidul de foc ridicat în Kiev este între populația ce vrea valorile occidentale și guvernarea care perpetuează practicile sovietice și vrea într-o posibilă uniune eurasiatică”¹⁸. Zidul de la Kiev este nu între Ucraina și Rusia, ci între două lumi ce păreau a se fi împăcat după '89.

În discursul de la Clubul Valdai, din octombrie 2022, Putin a spus: „Puterea asupra lumii este exact ceea ce așa-zisul Occident a mizat în jocul său. Dar acest joc este cu siguranță periculos, sângeros și, aș spune, murdar. Neagă suveranitatea țărilor și popoarelor, identitatea și unicitatea acestora, nu ține cont de interesele altor state.” Și pentru ca minciuna să fie pe față mai spune: „Spre deosebire de Occident, noi nu intrăm în curtea altcuiva”¹⁹ (Doar în curtea Moldovei, a Georgiei, a Azerbaigeanului și a Ucrainei). „Trebuie doar să se înțeleagă clar că există, așa cum am spus mai devreme, două lumi occidentale – cel puțin două, poate și mai multe, dar cel puțin două: Occidentul valorilor tradiționale, în primul rând creștine, al libertății, patriotismului, al celei mai bogate culturi, acum. De asemenea, al valorilor islamice – o parte semni-

ficativă a populației multor țări occidentale mărturisește islamul. Acest Occident este apropiat de noi în anumite privințe, avem multe în comun, chiar rădăcini antice. Dar există un alt Occident – agresiv, cosmopolit, neo-colonial, care acționează ca un instrument al elitelor neoliberale. Tocmai cu dictatele acestui Occident Rusia, desigur, nu se va împăca niciodată”²⁰.

În discursul ținut pe 30 septembrie 2022 la Kremlin (la ceremonia de anexare ilegală a regiunilor Donețk, Lugansk, Herson și Zaporojie), Putin a întrebat: „(...) vrem să avem aici, în țara noastră, în Rusia, «părintele numărul 1, părintele numărul 2 și părintele numărul 3» (și-au pierdut mințile!), în loc de mamă și tată? Vrem ca școala să le impună copiilor noștri, chiar de la început, perversiuni care duc la degradare și extincție? Vrem să le băgăm în cap idei că există și alte genuri în afară de femeie și bărbat și să le facem operații de schimbare a sexului? Asta vrem pentru țara noastră și pentru copiii noștri? Este inacceptabil. Noi avem un viitor diferit, al nostru”²¹.

După cum am mai arătat, pe planul lui Putin este „Occidentul suveraniștilor apăruiți prin mai toate țările membre ale UE, în mare parte finanțați de Moscova, care vântură același timp de discurs despre «neocolonialismul» pe care-l reprezintă Uniunea și despre pericolul uniformizator și ucigător de identități naționale pe care îi reprezintă globalizarea. De parcă globalizarea este un fenomen decis la Washington, Londra, Paris

sau Berlin și nu unul generat de progresul tehnic și de parcă cetățenia UE nu s-ar adăuga la cea națională, ci ar elimina-o. Numai că în Occidentul neoliberal au prins avânt și ideologiile egalitare ce au ajuns la acțiuni de-a dreptul aberante precum cele ale *woke culture*. Sunt mișcări cu care nu sunt de acord majoritatea occidentalilor dar care, ca urmare a toleranței manifestat de către aceștia, ajung să fie puse ca etichete pentru întregul Occident. Excesele față de care occidentalii manifestă toleranță sau indiferență devin capete de acuzare în putinism”²².

O minciună pe care a tot repetat-o Putin cu scopul de a o impune ca adevăr este cea potrivit căreia statele NATO ar fi promis URSS că organizația nu se va extinde. Minciuna a fost demontată de Gorbaciov, care a explicat că nu a existat niciodată o asemenea promisiune. Putin se va răzbuna pe ultimul lider al URSS, organizându-i funeralii ca pentru un șef de gubernie. Nici Elțin, creatorul lui Putin, nu a susținut vreodată că a existat acea promisiune: la dorința statelor din fostul lagăr socialist de a adera la NATO, el a spus „ori toți, ori niciunul” și s-a găsit formula de compromis a Parteneriatului pentru pace, din care a făcut parte și Rusia.

În același discurs de la Valdai, locatarul de la Kremlin a mai spus: „Occidentul nu este capabil să gestioneze de unul singur umanitatea, dar încearcă cu disperare să o facă, iar majoritatea popoarelor lumii nu mai vor să suporte asta. Aceasta este principala contradicție a noii ere”²³.

După cum am mai apus, „faptul că la Adunarea Generală a ONU, din 12 octombrie 2022, un număr de 143 de țări au condamnat acțiunea Rusiei, 35 (inclusiv China și India) s-au abținut iar numai 4 țări (Rusia Coreea de Nord, Siria și Nicaragua) au respins rezoluția²⁴ nu l-a putut împiedica pe Putin să afirme că toată lumea e împotriva Occidentului. Așa cum statutul Rusiei de stat invadator și de «stat terorist» nu l-a împiedicat să afirme că Rusia este singurul garant al suveranității Ucrainei»²⁵.

Ingerințele rusești în viața politică a statelor europene nu mai sunt un secret pentru nimeni. S-au descoperit o parte dintre liderii politici europeni aflați în solda Moscovei: Gerhard Schroder, Marie Le Pen, Karin Kneissl (fost ministru de externe al Austriei) și Nathan Gill, vicepreședinte al partidului Reform UK, al lui Farage, care a primit bani de la Moscova (fapt pentru care a și primit o condamnare de zece ani). Ei sunt cei despre care știm. În România, în momentul în care scriu aceste rânduri, Președintele Nicușor Dan încă nu a dat publicității raportul ce demonstrează implicarea Moscovei în alegerile din 2024, despre care Președintele a afirmat că sunt dovezi că s-a produs. Despre Victor Orban și Robert Fico nu are rost să mai vorbim, pentru că ei sunt instrumentele sincere ale lui Putin în UE.

Să trecem Atlanticul și să vedem ce spun reprezentanții administrației Trump despre Europa și despre NATO. Înainte de asta, aș vrea să lecturăm opiniile a doi politologi cu

privire la raportarea puterilor de la est și de la vest față de Europa.

În 2017, James Kirchick făcea următoarea analiză: „Factorii de decizie și specialiștii în politică americani, mai ales cei de dreapta, au în general o atitudine de superioritate față de Europa. Îi înfioară respectul europenilor față de stat, disponibilitatea acestora de a le da guvernelor lor o atât de mare parte din venituri, limitele impuse libertății de expresie și faptul că acceptă cu greu să susțină financiar armate, ca să nu mai vorbim de cât de greu acceptă să le și folosească. Această perspectivă este atât de răspândită și de încetățenită în anumite cercuri, încât «Europa» a devenit un cuvânt odios în discursul politic american, echivalent cu un fel de impuls colectivist firav. Americanii se plâng că europenii sunt «pasageri clandestini» nerecunoscători ale căror programe sociale generoase care sunt posibile numai datorită umbrelei apărării finanțate de contribuabilii americani. Pe de altă parte, europenii privesc cultura americană a armelor de foc în cel mai bun caz cu nedumerire și în cel mai rău cu repulsie. Religiozitatea vădită a americanilor le dă fiori. Faptul că americanii se roagă lui Dumnezeu, insistă să folosească aerul condiționat și încă nu au abrogat pedeapsa cu moartea îl îngrozește pe europeanul de rând»²⁶.

Despre o asemenea percepție nu tocmai prietenoasă vorbea și Slavoj Žižek: „La un nivel profund și nedecarat, *adevăratul* dușman pentru neoconservatorii americani este chiar Uniunea Europeană. Percepția, ținută

sub control în discursul politic public, explodează pe scena *underground*, care funcționează ca un dublu al celei publice, unde dreapta creștină fundamentalistă își declamă obscen viziunea politică axată pe tema obsesivă de o «nouă ordine mondială». [...] Într-un fel, percepția lor nici nu este greșită: Europa nu este doar un simplu bloc geopolitic puternic, ci reprezintă o viziune globală în esență incompatibilă cu statele naționale. Această dimensiune a Uniunii Europene explică așa-numita «slăbiciune» europeană: între unificarea Europei și pierderea puterii sale politice și militare la nivel mondial există o corelație surprinzătoare»²⁷.

Este foarte interesantă și o altă observație a lui Žižek: „Și Trump și Putin au susținut Brexitul, amândoi fiind adepți ai curentului conservator-naționalist extremist de tipul «America/Rusia pe primul loc» pentru care Europa unită este cel mai mare dușman – și aici nu se înșală. Europa trebuie să rămână fidelă acestei moșteniri amenințate de atacul furios al populismului conservator, iar primul lucru pe care îl are de făcut este să cerceteze cauzele profunde ale succesului lui Trump»²⁸.

Încă de la revenirea sa la Casa Albă, Trump a anunțat că va încheia războiul din Ucraina și că dacă el ar fi fost președinte acesta nu s-ar fi produs. Avusese timp în primul mandat să rezolve conflictul, fiindcă Federația Rusă invadase Crimeea încă din 2014. Dar, ceea ce a șocat opinia publică mondială a fost faptul că pe un lider pe care Tribunalul

Penal Internațional l-a declarat criminal de război Trump l-a scos din izolare în care era. Mai mult, i-a preluat retorica: a acuzat Ucraina de declanșarea războiului, l-a acuzat pe Președintele Zelensky de faptul că și-ar ucide poporul și l-a preamărit pe Putin ca pe un om foarte deștept. Din această poziție l-a umilit pe Zelensky la întâlnirea de la Whashington și s-a purtat slugarnic față de Putin în Alaska.

Problema mai gravă este aceea că atitudinea sa nu vizează doar Ucraina, ci, la fel ca atitudinea lui Putin, Uniunea Europeană, pe care o disprețuiește împreună cu echipa sa, formată din Vicepreședintele J. D. Vance, Secretarul de Stat pentru politica externă Marco Rubio și cel pentru apărare, Pete Heghseth. Lor li se adaugă și fostul consilier personal al lui Trump Elon Musk, afacerist ce iese din când în când în presă și cere desființarea UE de supărare că a primit amendă pentru încălcarea legislației europene.

Pe 15 februarie 2025, la Conferința de Securitatea de la München, Vicepreședintele SUA, J. D. Vance, a acuzat Europa de degradare a democrației, cu trimitere la anularea alegerilor din România și la măsurile luate împotriva incitărilor la ură de pe rețelele de interacțiune socială. „Mă uit înspre Bruxelles, unde comisarii UE îi avertizează pe cetățeni că intenționează să închidă platformele de social media pe timp de neliniște publică, în clipa în care văd ceea ce ei consideră a fi – citez – «conținut de hater». [...] La Washington avem un «șerif»

nou; și, sub conducerea lui Donald Trump, poate nu vom fi de acord cu viziunea voastră, dar ne vom lupta să vă apărăm dreptul de a-l exprima public, fie că suntem de acord sau nu”. Normal, s-a văzut cât de liberal în raport cu libera exprimare este Trump în relația acestuia cu mass media. Mai departe, el spune că anularea alegerilor din România s-a produs „pe baza suspiciunilor slabe ale unei agenții de informații și a presiunii enorme venite de la vecinii săi continentali. Acum, din ce înțeleg eu, argumentul a fost că dezinformarea Rusiei a infectat alegerile din România. Dar i-aș ruga pe prietenii mei europeni să pună lucrurile în perspectivă. Puteți crede că e rău ca Rusia să cumpere reclame în social media ca să vă influențeze alegerile. Noi cu siguranță credem asta. Puteți chiar să condamnați acțiunea pe scena globală. Dar dacă democrația voastră poate fi distrusă cu câteva mii de dolari investite în reclame digitale de către o țară străină, atunci democrația voastră n-a fost așa puternică, în primul rând”²⁹.

Da, într-adevăr, democrația românească nu este cea mai consolidată. Dacă ar fi fost așa, nu se ajungea la situația creată în cazul Georgescu, în care un candidat este adus pe rețele la un asemenea scor electoral, după schema pe care au expus-o autorităților române reprezentanții rețelei *TikTok*. Alegerile au fost alterate, iar faptul că rețelele respective trebuie să funcționeze într-un anumit cadru este cunoscut încă de la lansarea, în 1998, a *Manifestului tehnorealist*³⁰. Și, da,

a fost nevoie de adoptarea unor documente oficiale de către UE pentru a proteja populația de dezinformare și de manipulare.

De la apărarea cu orice preț a rețelilor de interacțiune socială utilizate de Rusia în Europa (în Rusia și-n China acestea sunt interzise și nici în SUA *TikTok* nu se simte bine), Vance a trecut la miezul problemelor, adică la partidele populiste, acuzând faptul că „organizatorii acestei conferințe le-au interzis parlamentarilor care reprezintă partide populiste, atât de stânga, cât și de dreapta, să participe la aceste discuții. Repet, nu trebuie să fim de acord cu tot sau cu orice spun oamenii, dar atunci când acești oameni reprezintă, când liderii politici reprezintă o circumscripție importantă, este obligatoriu pentru noi să încercăm măcar să participăm la un dialog cu ei”. El a afirmat că ceea ce s-a întâmplat „seamănă din ce în ce mai mult cu vechile interese înrădăcinate ale erei sovietice care se ascundeau în spatele unor cuvinte urâte precum «dezinformare», când pur și simplu nu le plăcea ideea ca cineva cu un punct de vedere diferit să și-l exprime, sau, Doamne ferește, să voteze altfel sau, și mai rău, să câștige alegerile”³¹.

Să vii în UE și să compari măsurile de combatere a dezinformării cu practicile sovietice denotă fie o necunoaștere, fie o mare aroganță, fie ambele. Interesul lui Vance era acela de a-i presa pe europeni să le acorde legitimare populiştilor, pentru că ei vin exact cu mesajul antieuropean pe care îl susține administrația Trump.

Și când spun „antieuropian” mă refer la anti-UE.

În fine, el a lansat o întrebare: „(...) cum veți putea începe măcar să vă gândiți la variantele de alocare a bugetului, dacă nu știm ce apărăm, în primul rând?... Ce mi-a fost mie puțin neclar, și clar, mă gândesc că și pentru mulți dintre cetățenii Europei, este: pentru ce vă apărați, mai exact?... Cred cu tărie că nu există securitate dacă ți-e frică de voci, de opinii, și de conștiința care-i ghidează pe cetățenii tăi. Europa se confruntă cu multe provocări, dar criza cea mai mare a continentului în acest moment, criza cu care cred că ne confruntăm împreună, este una produsă chiar de noi... Dacă vreți să vă bucurați de economii competitive, dacă vreți să vă bucurați de energie la prețuri accesibile și lanțuri de aprovizionare sigure, atunci aveți nevoie de mandate de guvernare, pentru că, pentru a vă bucura de toate aceste lucruri, trebuie să luați decizii dificile”.

Adică: voi vreți să vă apărați de propriii cetățeni care au alte opinii (adică de populști), iar dacă vreți și apărare și energie ieftină vă trebuie mandate de guvernare, adică trebuie să vă întoarceți la națiuni. Și pentru a fi mai clar ce mai cere administrația Trump emite: „(...) din toate presiunile și provocările cu care se confruntă națiunile noastre reprezentate aici și acum, eu cred că nu e nimic mai urgent decât migrația în masă”. Și vine atacul populist: „Contrar a ceea ce ați putea auzi pe câțiva munți din Davos, cetățenii națiunilor noastre nu se consideră, în general, animale

educate sau roți dințate ale unei economii globale. Și nu e surprinzător că nu vor să fie amestecați sau ignorați neîncetat de liderii lor”.

După cum am spus, criza migrației ce a dus la ascensiunea partidelor populiste a fost provocată, însă de un lider național, nu de cei de la Bruxelles. După ce a făcut gafa, Merkel a încercat să arunce sarcina pe toate statele, via Bruxelles, însă acțiunea nu a reușit.

În fine, Vance a încheiat cu ceea ce ar trebui să fie noua direcție a statelor membre ale UE: „Democrația se bazează pe principiul sacru că vocea poporului contează. Nu există loc pentru niciun zid. Îți menții principiile sau nu. Europeanii – poporul – au o voce. Liderii europeni au de ales... Puteți lua în considerare ce vă spun cetățenii voștri, chiar și când e surprinzător, chiar și când nu sunteți de acord. Și dacă faceți asta, veți putea privi viitorul cu certitudine și încredere, știind că națiunea este pilonul fiecăruia dintre voi”.

Această definiție reduționistă a democrației moderne trebuie completată cu legalitatea. Vocea poporului se manifestă la vot și prin alte mijloace legale ale democrației reprezentative, nu ale uneia plebiscitare așa cum o înțeleg populștii, inclusiv Vance. Iar pentru europeni „pilonul fiecăruia”, adică națiunea, este cel ce împiedică astăzi constituirea Statelor Unite ale Europei.

În concluzie, Vance a transmis europenilor următoarele: democrația voastră este degradată pentru că anulați alegeri (nu contează dacă ele au

fost viciate) și cenzurează rețelele de interacțiune socială (în ianuarie 2025, SUA tocmai interziceau *TikTok*, iar pe 14 februarie, cu o zi înainte de discursul lui Vance, a reintrodus-o, dar nu există nicio garanție că va rămâne pe piață atât timp cât nu este predată unui proprietar chinez); nu ascultați ce spun partidele populiste, deși exprimă vocea poporului; nu aveți mandate naționale și nu veți obține apărare și energie ieftină; nu aveți un obiectiv de apărare și vă apărați doar de opiniile populiștilor (totuși, europenii nu au folosit armata împotriva propriilor civili, așa cum procedează Trump!); trebuie stopată migrația în masă; luați decizii la Davos fără să ascultați poporul; pilonul fiecăruia e națiunea. Deci, mai puțină Uniune și mai mult populism (suveranism), altminteri nu veți primi securitate și energie ieftină.

La fel ca Putin, administrația Trump insistă să scoată în față statele națiuni și nu UE, care este prezentată doar ca sursă a răului europenilor. În spatele acestei strategii stă cunoscutul principiu *divide et impera*.

Aceste jaloane ale discursului lui Vance vor fi dezvoltate în *Strategia Națională de Securitate*³², din noiembrie 2025. Este evident faptul că atenția SUA se va muta pe emisfera vestică și în Indo-Pacific, dar Europa rămâne, așa cum se spune, „vitală din punct de vedere strategic și cultural pentru Statele Unite”³³.

Dar, pentru a înțelege ce dorește administrația Trump de la Europa și NATO, trebuie să ne oprim puțin asupra unor elemente menționate

înainte de capitolul *Promovarea măreției europene*. Încă din introducere, se arată că strategiile precedente au fost doar „lungi liste de dorințe” și „vagi platitudini”, că elitele precedente au considerat că „(...) dominația americană permanentă asupra întregii lumi era în interesul superior al țării noastre. Totuși, afacerile altor țări sunt preocuparea noastră doar dacă activitățile lor ne amenință în mod direct interesele”³⁴. Deci, SUA vor interveni doar dacă interesele le sunt atacate, iar listele de dorințe și platitudinile, adică declarațiile referitoare la principiile pe care SUA s-au angajat atât timp să le apere, nu se numără printre lucrurile de interes direct.

În ceea ce privește Europa, o primă declarație este aceasta: „Dorim să ne sprijinim aliații în păstrarea libertății și securității Europei, restabilind în același timp încrederea în sine civilizațională a Europei și identitatea occidentală”³⁵. Despre ce încredere în sine este vorba? Ne vom clarifica lecturând al cincilea principiu de bază al *Strategiei*, care este *Primatul națiunilor*: „Unitatea politică fundamentală a lumii este și va rămâne statul-națiune. Este natural și just ca toate națiunile să-și pună interesele pe primul loc și să-și apere suveranitatea. Lumea funcționează cel mai bine atunci când națiunile își prioritizează interesele. [...] Susținem drepturile suverane ale națiunilor, împotriva incursiunilor organizațiilor transnaționale care subminează suveranitatea și pentru reformarea acestor instituții, astfel încât acestea

să ajute, mai degrabă decât să împiedice, suveranitatea individuală și să promoveze interesele americane”³⁶.

Nu se precizează care sunt acele organizații transnaționale, însă ne putem da seama că în această categorie intră și Uniunea Europeană, al cărei nume este pomenit doar o singură dată într-o serie vinovată, în capitolul *Promovarea măreției europene*, când se arată că, în ceea ce privește Europa continentală, asistăm la scăderea ponderii PIB-ului la nivel global de la 25% (în 1990) la 14% (în prezent), „parțial din cauza reglementărilor naționale și transnaționale care subminează creativitatea și hărnicia. Dar acest declin economic este eclipsat de perspectiva reală și mai dură a ștergerii civilizației. Printre problemele mai mari cu care se confruntă Europa se numără activitățile Uniunii Europene și ale altor organisme transnaționale care subminează libertatea politică și suveranitatea, politicile de migrație care transformă continentul și creează conflicte, cenzura libertății de exprimare și suprimarea opoziției politice, scăderea ratei natalității și pierderea identităților naționale și a încrederii în sine. [...] Vrem ca Europa să rămână europeană, să-și recâștige încrederea în sine civilizațională și să abandoneze concentrarea eșuată pe sufocarea prin reglementări”³⁷.

Să nu credem cumva că administrația Trump va aplica aceeași măsură în evaluarea relațiilor cu membrii Federației Ruse, că va lega în mod separat relații economice sau de altă natură cu vreo republică membră a

acestei entități politice, precum: Adigheia, Başkortostan, Buriatia, Cecenia, Ciuvașia, Daghestan, Ingușetia, Calmîkia, Iacuția, Tatarstan sau Udmurtia. Nu, administrația Trump este foarte preocupată de statul-națiune doar din UE.

Mai departe, în același capitol despre promovarea măreției Europei, se arată că „Administrația Trump se află în conflict cu oficialii europeni care au așteptări nerealiste pentru război, bazate pe guverne minoritare instabile, multe dintre ele calcând în picioare principiile de bază ale democrației pentru a suprima opoziția. O mare majoritate europeană își dorește pacea, dar această dorință nu este tradusă în politici, în mare măsură din cauza subversiunii proceselor democratice de către aceste guverne. Acest lucru este strategic important pentru Statele Unite tocmai pentru că statele europene nu se pot reforma dacă sunt prinse în crize politice. Cu toate acestea, Europa rămâne vitală din punct de vedere strategic și cultural pentru Statele Unite”³⁸.

Ce legătură are faptul că unele guverne sunt minoritare cu încălcarea democrației? Guvernele minoritare sunt susținute parlamentar, deci sunt legitime. La fel cum legitimă este și administrația de la Bruxelles, pentru că nu este una legitimată populist prin manifestări stradale zilnice, ci prin mecanismul democrației reprezentative stabilit prin Tratat. Iar poporul populist despre care vorbesc autorii strategiei a ajuns la 32 %, care nu însumează majoritate. Și apoi, Trump a blocat ajutorul pentru

Ucraina pentru că statele europene nu se reformează, ceea ce ar însemna ieșirea din UE după concepția trumpistă?

Ne lămurim lecturând mai departe capitolul dedicat Europei (al treilea după cel dedicat emisferei vestice și Asiei, pentru a vedea ce importanță are Europa în noua strategie), unde se spune că „America își încurajează alianții politice din Europa să promoveze această renaștere a spiritului, iar influența crescândă a partidelor patriotice europene oferă într-adevăr motive de mare optimism. Scopul nostru ar trebui să fie să ajutăm Europa să-și corecteze traiectoria actuală. Vom avea nevoie de o Europă puternică care să ne ajute să concurăm cu succes și care să lucreze concertat cu noi pentru a împiedica orice adversar să domine Europa”³⁹. Deci, Trump își propune finanțarea partidelor populiste (care-și spun și căroră le spune „patriotice”) așa cum o face Putin. Nu cred că am înțeles greșit și nici Președintele Consiliului European, Antonio Costa, nu a înțeles greșit, venind cu următoarea replică: „Ceea ce nu putem accepta este această amenințare de interferență în viața politică a Europei. Statele Unite nu pot înlocui cetățenii europeni în alegerea partidelor bune și a celor rele. Statele Unite nu pot înlocui Europa în viziunea libertății de exprimare. Și în această privință, trebuie să fim clari: istoria noastră ne-a învățat că nu există libertate de exprimare fără libertatea informației”⁴⁰.

Cum vrea să „corecteze” administrația Trump traiectoria actuală a

Europei? Neluând în calcul cooperarea cu UE, ci „cu țări alinate care doresc să-și restabilească măreția de odinioară”⁴¹. Care măreție de odinioară? Tormai pentru că „măreția de odinioară” a generat două războaie mondiale țările europene au decis constituirea Comunităților și, ulterior, a Uniunii Europene. Ele știu ce a însemnat exercitarea suveranității și „măreția de odinioară” și nu vor să revină la acele realități.

Problema cea mai grea a europenilor, apărută acum, după ce la Casa Albă a venit un dezvoltator imobiliar al cărui singur principiu este banul și nu „platitudinile plicticoase” ce au făcut SUA să fie ceea ce este astăzi, este securitatea. Cu ani în urmă, în 1952, la predarea funcției de Comandant al turpelor NATO, Generalul Eisenhower spus: „Europa trebuie, în totalitatea ei, să-și asigure, în cele din urmă, propria ei securitate. SUA poate participa și, prin capacitățile sale psihologice, intelectuale și de conducere, precum și materiale, să contribuie la producerea de arme, organizarea de unități și creșterea încrederii, care să ajute Europa în a-și soluționa problemele. Pe termen lung nu va fi posibil și, în mod cert, nici nu ar fi de dorit ca Europa să rămână un teritoriu sub ocupație, apărut de legiuni aduse din străinătate, ceva de maniera în care teritoriile de sub ocupația Romei au încercat, fără succes, să-și asigure securitatea, cu multe sute de ani în urmă”.

Acea vreme a venit, SUA nu mai vor să apere Europa ca până acum. Vor, dar nu în condițiile în care să

discute cu UE, ci cu state națiuni, și pe bani prin care să-și scoată și ceea ce consideră că au irosit până acum. La al nouălea principiu, al echității, se precizează: „ne așteptăm ca aliații noștri să cheltuiască mult mai mult din Produsul Intern Brut (PIB) național pentru propria apărare, pentru a începe să compenseze dezechilibrele enorme acumulate de-a lungul deceniilor de cheltuieli mult mai mari din partea Statelor Unite”⁴². La a doua prioritate din *Strategie, Partajarea și transferul poverii*, se statuează: „Zilele în care Statele Unite susțineau întreaga ordine mondială, precum Atlas, au apus. Printre numeroșii noștri aliați și parteneri numărăm zeci de națiuni bogate și sofisticate care trebuie să-și asume responsabilitatea principală pentru regiunile lor și să contribuie mult mai mult la apărarea noastră colectivă”⁴³. Și este invocat *Angajamentul de la Haga* prin care membrii NATO se angajau să aloce 5% din PIB pentru apărare. Vremea romantismului liberal a trecut, a venit cea a realismului pragmatist. Securitatea costă și europenii s-au prefăcut că nu înțeleg. Până de curând, când barbarii sunt din nou la poarta cetății.

Ce va urma? Ceva interesant: „Statele Unite vor organiza o rețea de partajare a sarcinilor, guvernul nostru fiind convocator și susținător. Această abordare asigură că sarcinile sunt partajate și că toate aceste eforturi beneficiază de o legitimitate mai largă. Modelul va consta în parteneriate direcționate care utilizează instrumente economice pentru a alinia stimulentele, a partaja sarcinile cu aliați

cu aceleași idei și a insista asupra reformelor care ancorază stabilitatea pe termen lung”⁴⁴. Cu cine va face Trump aceste parteneriate? Cu țările din Federația Rusă, cu Venezuela și India? Pentru că în document se mai afirmă că „pe termen lung, este mai mult decât plauzibil ca, în cel puțin câteva decenii, anumiți membri NATO să devină majoritar non-europeni”, deși cu câteva rânduri mai jos se formulează ca obiectiv eliminarea „percepției și prevenirii realității NATO ca o alianță în continuă expansiune”⁴⁵. Deci, NATO nu trebuie să mai fie percepută ca o organizație în expansiune, așa cum o vede Putin, dar se va extinde în altă parte decât în Europa.

În noua strategie, Trump își propune, de fapt, blocarea NATO în acțiunile din Europa și mutarea spre noile sale zone de interes: emisfera vestică și Indo-Pacific. Cu Ucraina să se descurce europenii, dar cu grijă să nu-l deranjeze pe Putin. Foarte interesantă și corectă replica lui Antonio Costa: „Așa cum spune Moscova, împărtășesc în mare măsură viziunea Statelor Unite asupra Europei. Acest lucru trebuie să ne ridice semne de întrebare. Și, de fapt, când citim cu atenție pasajele despre Ucraina, înțelegem de ce Moscova împărtășește această viziune. Pentru că obiectivul acestei strategii nu este niciodată pacea. Ar trebui să fie vorba de pacea dreaptă și durabilă. Dar e vorba doar de încetarea confruntărilor și stabilitatea relațiilor cu Rusia”⁴⁶.

Ce ar trebui să facă țările europene? „să funcționeze ca un grup de

națiuni suverane aliniate”, pentru că unul dintre obiectivele SUA este „cultivarea rezistenței față de traiectoria actuală a Europei în cadrul națiunilor europene”⁴⁷. Adică exact ce face Putin.

Ce-i de făcut?

Paul Mason aprecia că, drept urmare a victoriei lui Trump, „forma implicită pe care o va lua capitalismul va fi, de la Moscova la Washington, cea a unui naționalism xenofob și oligarhic”⁴⁸. Se pare că a avut dreptate.

Este evident faptul că trumpismul se întâlnește cu putinismul în ceea ce privește Uniunea Europeană. Putin numește „o parte a Occidentului” ceea ce Trump numește Uniunea Europeană. Pe ambii îi doare, din motive diferite, existența acestei entități pentru că, spre deosebire de ei, UE propune ideologia drepturilor omului și este un prost exemplu pentru autoritarismul putinist și pentru cel pe care și-l dorește Trump în SUA. Între timp, China așteaptă să treacă cadavrul adversarului pe râu, indiferent cine este acela.

Citind documentul, ai senzația că citești *Capitalul* lui Marx: diagnostic bun, soluții aberante. Cum crede Trump că vinde și cumpără națiuni după interesul său, că actorii politici mondiali se vor „alinia” pentru să facă interesele sale mărețe? Trump a înlocuit „listele de dorințe” și „plati-tudinile plicticoase” cu fanteziile unui narcisist. Înțeleg, SUA nu mai vor să ducă pe umeri ordinea mon-

dială, dar din documente rezultă că vrea s-o calce în picioare.

Publicarea *Strategiei* trebuie să genereze o dezbatere a liderilor europeni, pentru că unele observații sunt juste. Doar soluțiile sunt absurde. Spuneam cu altă ocazie că „rupând din voturile partidelor ce își asumă anumite ideologii, populismul le trezește din somnolența stabilității lor pe piața politică și le obligă să-și aducă aminte de obligațiile pe care le au față de societate. El poate fi o modalitate de refacere a legăturii dintre elită și corpul politic pe care aceasta îl reprezintă. Populismul este insesizabil atunci când poartă mesajul unei ideologii consacrate, dar deranjează atunci când nu poartă un astfel de mesaj, ci scoate în evidență doar cli-vajul și atacă *establishmentul* și elitele. Temele pentru care populismul creează și recrează «poporul» sunt simptome ale unor crize și indică scăpările sau eșecurile din politicile publice ale *establishment*-ului. Populismul scoate din adormire partidele împingându-le spre reideologizare și poate împinge societatea spre repolitizare. El acuză elitele că nu-și mai îndeplinesc misiunea și le arată partidelor din *establishment* că electoratele lor pot fi coagulate într-un alt «popor» care să le conteste”⁴⁹.

Este timpul ca liderii europeni să se întrebe cum au ajuns populiștii la 32 % și să constate că unele probleme pe care le indică *Strategia* sunt reale: politica verde ce scoate UE din marea competiție (înlocuind dependența de gazul rusesc cu dependența de bateriile chinezești și făcând pro-

dusele europene necompetitive ca urmare a creșterii costului de producție), eliminarea consecințelor migrației necontrolate, eliminarea aberațiilor ideologice pe care cu bună dreptate le-a ironizat Putin ar fi doar o parte. Trebuie mers pe urma fricilor ce alimentează partidele populiste.

Cât privește apărarea, trebuie scos din sertar proiectul Comunității Europene a Apărării, eșuat în 1954 din cauza naționalismului francez. Pericolul este prea mare în noile condiții pentru ca UE să nu-și creeze propria armată. La predarea funcției de Comandant al trupelor NATO, în 1952, Generalul Eisenhower a declarat: „Europa trebuie, în totalitatea ei, să-și asigure, în cele din urmă, propria ei securitate. SUA poate participa și, prin capacitățile sale psihologice, intelectuale și de conducere, precum și materiale, să contribuie la producerea de arme, organizarea de unități și creșterea încrederii, care să ajute Europa în a-și soluționa problemele. Pe termen lung nu va fi posibil și, în mod cert, nici nu ar fi de dorit ca Europa să rămână un teritoriu sub ocupație, apărât de legiuni aduse din străinătate, ceva de maniera în care teritoriile de sub ocupația Romei au încercat, fără succes, să-și asigure securitatea, cu multe sute de ani în urmă”.

Europenii nu au înțeles mesajul și par să-l înțeleagă acum, când aliatul tradițional bate palma cu dușmanul tradițional. Înapoi la Churchill care, într-o telegramă adresată președintelui Truman în 1945, își exprima neliniștea față de acea stare de lucruri:

„Care va fi situația într-un an sau doi, când armatele americane și britanice se vor fi dizolvat, iar cea franceză nu va fi încă structurată, iar Rusia ar putea dori să-și mențină în serviciul activ 200 sau 300 de divizii? [...] Ce facem cu Rusia? O cortină de fier coboară peste frontul lor. Noi nu știm ce se întâmplă în spatele ei...”⁵⁰. Acum, vedem că SUA coboară o cortină de fier ce se va ridica doar dacă țările europene vor introduce fisele necesare, una câte una.

Atât Federația Rusă, cât și Administrația Trump doresc disoluția UE pentru că este mai ușor pentru ele să discute cu state naționale europene aflate în competiție decât cu o entitate regională puternică. UE îi încurcă pe toți: și pe Putin, și pe Trump, și pe Xi. Și nu doar din motive economice, ci pentru că UE reprezintă o altă ideologie, plasată între individualismul extrem din Vest și colectivismul extrem din Est.

Zbigniew Brzezinsky spunea în anii '90 următoarele: „Cauza europeană a fost susținută din ce în ce mai mult de sistemul birocratic generat de uriașa mașinărie instituțională creată de Comunitatea Europeană și de succesoarea sa, Uniunea Europeană. Ideea de unitate se mai bucură încă de un sprijin popular semnificativ, dar tinde să devină caldută, lipsită de pasiune și de sentimentul misiunii. [...] Unificarea europeană e din ce în ce mai mult un proces și nu o cauză”⁵¹. Asta se întâmplă și acum, iar UE încă este într-un deficit de mitologie.

În 2004, arătam că, „pentru a putea deveni un popor, europenilor le lipsește o ideologie. Așa cum diagnostichează Wolfgang Schmale, Europa suferă de un «deficit de mitologie». Dacă nașterea statelor naționale a durat relativ puțin, producându-se în manieră revoluționară, tranziția spre entitatea suprastatală, care este UE, va necesita timp, pentru că proiectul Europei nu se mai desfășoară revoluționar – solidaritatea de fapt de care vorbea Jean Monnet se dobândește prin negociere și acord liber consimțit. De aceea, pentru realizarea acesteia, Europa are nevoie de

o ideologie cu o forță comparabilă celei a naționalismului, pentru că europenii de astăzi sunt produsul culturilor naționale”⁵².

Acum este necesar un proiect mitologic de amploare care să însoțească constituirea armatei europene și măsurile menite să elimine fricile europenilor, pentru că acestea, întreținute pe rețelele de interacțiune socială, scot din sertarele istoriei mitologiile ce au făcut în urmă cu peste opt decenii ca Europa să fie cel mai sângeros continent.

Note

¹ Antonio Gramsci, *Caietele din închisoare*, Vol.1, Caietul 3, nota 34, Ediție îngrijită de Sabin Drăgulin, Ioana Cristea-Drăgulin și Angelo Chielli, Editura Timpul, Iași, 2025, p. 295.

² Valentin Naumescu, *Cumpăna. Lumea la răscrucea marilor schimbări*, Presa Universitară Clujeană, 2025, p. 55.

³ Valdas Adamkus, Martin Butora, Emil Constantinescu, Pavol Demes, Lubos Dobrovsky, Matyas Eorsi, Istvan Gyarmati, Vaclav Havel, Rastislav Kacer, Sandra Kalniete, Karel Schwarzenberg, Michal Kovac, Ivan Krastev, Alexander Kwasniewski, Mart Laar, Kadri Liik, Janos Martonyi, Janusz Onyszkiewicz, Adam Rotfeld, Vaira Vike-Freiberga, Alexandr Vondra, Lech Walesa, *An Open Letter To The Obama Administration From Central And Eastern Europe*, July 16, 2009, disponibilă la https://www.rferl.org/a/An_Open_Letter_To_The_Obama_Administration_From_Central_And_Eastern_Europe/

1778449.html, (accesat la 10.08.2025).

⁴ Sorin Antohi, „Republicile Meșterului Manole”, în Sorin Bocancea & Radu Carp (coord.), *Calea europeană a Republicii Moldova*, Editura Adenium, Iași, 2016, pp. 45-61, p. 52.

⁵ James Kirchick, *Sfârșitul Europei. Dictatori, demagogi și noul ev mediu întunecat*, traducere de Anacona Mândrilă-Sonetto, Editura Polirom, Iași, 2018, p. 19.

⁶ Bruno Latour, „Europa-refugiu”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie: de ce trăim un moment istoric*, Editura Art, București, 2017, pp. 128-141, pp. 129-130.

⁷ Sorin Bocancea, „Criza imigranților. O eroare politică ce zguduie principiile construcției europene”, în Sorin Bocancea (coord.), *Marșul asupra Europei. Noile dimensiuni ale migrației*, Editura Adenium, Iași, 2016, pp. 138-148, p. 141.

⁸ Ivan Krastev, „Viitoruri ale majorității”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie...*, ed. cit, pp. 110-127, p. 113.

- ⁹ Sorin Bocancea, „Populismul – o tehnică de propagandă”, în *Polis*, Volum V, Nr. 4(18), Serie nouă, septembrie-noiembrie 2017, pp. 5-22, p. 18.
- ¹⁰ Oliver Nachtwei, „Decivilizarea – despre tendințele regresive ale democrației vestice”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie...*, ed. cit., pp. 202-219, pp. 218-219.
- ¹¹ Umberto Eco, „Migrațiile, toleranța și intolerabilul”, în *Cinci scrieri morale*, trad. de Geo Vasile, Humanitas, București, 2005, p. 104.
- ¹² David Van Reybrouck, „Dragă președinte Juncker”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie...*, ed. cit., pp. 262-278, p. 273.
- ¹³ Site-ul este realizat de Amsterdam Institute for Social Science Research, the Amsterdam Centre for European Studies, the Department of Politics of the University of York, the Fondation Nationale des Sciences Politiques, the Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, *The Guardian*, and the ECPR Standing Group on Extremism and Democracy: <https://popu-list.org/>.
- ¹⁴ Matthijs Rooduijn, Andrea L.P. Pirro, Daphne Halikiopoulou, Caterina Froio, Stijn van Kessel, Sarah L. de Lange, Cas Mudde and Paul Taggart, „The PopuList: A Database of Populist, Far-Left, and Far-Right Parties Using Expert-Informed Qualitative Comparative Classification (EiQCC)”, in *British Journal of Political Science*, Cambridge University Press, September 2023, pp. 1-10, disponibil la <https://www.cambridge.org/core/journals/british-journal-of-political-science/article/populist-a-database-of-populist-farleft-and-farright-parties-using-expertinformed-qualitative-comparative-classification-eiqcc/EBF60-489A0E1E3D91A6FE066C7ABA2C-A>, (accesat la 6.12.2025).
- ¹⁵ Sorin Bocancea, „SOS România – partidul populist al unui singur politician”, în Radu Carp & Cristina Matiuța (coord.), *Alegerile europene din România 2024. Clivaje, alianțe, consecințe*, Editura Institutul European, Iași, 2024, pp. 151-178, p. 157.
- ¹⁶ Sorin Bocancea, „The exploitation for populist purposes of difficulties in the EU – an important problem of the EU”, în Radu Carp & Cristina Matiuța (Eds.), *2019 European Elections. The EU Party Democracy and Challenge of National Populism*, Brill, Leiden/Boston, 2020, pp. 80-95, p. 93.
- ¹⁷ Craig Unger, *American Kompromat, How the KGB Cultivated Donald Trump, and Related Tales of Sex, Greed, Power and Treachery*, Dutton, 2021.
- ¹⁸ Sorin Bocancea, „Zidul Kievului”, în *Adevărul*, 20 februarie 2014, disponibil la <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/zidul-kievului-151466-9.html>, (accesat la 7.12.2025).
- ¹⁹ Sorina Matei, „Discursul lui Putin în fața întregii lumi, la Clubul Valda. «Perioada de dominație nedivizată a Occidentului se apropie de sfârșit»”, *Mediafax.ro*, 27 octombrie 2022, disponibil la <https://www.mediafax.ro/externe/discursul-lui-putin-in-fata-ntregii-lumi-la-clubul-valda-perioada-de-dominatie-nedivizata-a-occidentului-se-apropie-de-sfarsit-21276359>, (accesat la 29.12.2022).
- ²⁰ Idem.
- ²¹ ***, „Putin, atac halucinant împotriva țărilor din Occident: Vor să impună o religie răsturnată, Satanismul pur”, *Digi24.ro*, 1 octombrie 2022, disponibil la <https://www.digi24.ro/stiri/externe/putin-atac-halucinant-impotriva-tarilor-din-occident-vor-sa-imp>

- una-o-religie-rasturnata-satanismul-pur-2101889, (accesat la 6.12.2025).
- ²² Sorin Bocancea, „Zidul Kievului. Din nou, două Europe”, în Sorin Bocancea (coord.), *Războiul din Ucraina. Un conflict regional cu efecte globale*, Editura Polis Books, Iași, 2023, pp. 140-163, p. 153.
- ²³ Sorina Matei, *op. cit.*.
- ²⁴ Dorin Oancea, „MAE: Rezoluția ONU arată gradul foarte ridicat de izolare internațională a Rusiei”, în *Mediafax.ro*, 13 octombrie 2022, disponibil la <https://www.mediafax.ro/externe/mae-rezolutia-onu-arata-gradul-foarte-ridicat-de-izolare-internationale-a-rusiei-21237732>, (accesat la 6.12.2025).
- ²⁵ Sorin Bocancea, „Zidul Kievului...”, *ed. cit.*, p. 160.
- ²⁶ James Kirchick, *op. cit.*, pp. 23-24.
- ²⁷ Slavoj Žižek, „Tentația populismului”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie: de ce trăim un moment istoric*, Editura Art, București, 2017, pp. 279-299, pp. 283-284.
- ²⁸ *Ibidem*, p. 285.
- ²⁹ Maria Sandu, „DISCURSUL INTEGRAL al lui J.D. Vance de la Conferința de Securitate de la München: Ce a spus Vicepreședintele SUA despre alegerile din România, amenințările de securitate și degradarea Democrației în Europa”, în *Aleph News*, 15.02.2025, disponibil la <https://alephnews.ro/guvern/discursul-integral-al-lui-j-d-vance-de-la-conferinta-de-securitate-de-la-munchen-ce-a-spus-vicepresedintele-sua-despre-alegerile-din-romania-amenintarile-de-securitate-si-degradarea-democratiei-in/>, (accesat 7.12.2025).
- ³⁰ Cf. Sorin Bocancea, „Limitele inteligenței artificiale și garantarea libertății”, în Robert-Marius Cazanciuc și Cristian Pîrvulescu, *Caiet constituțional II. Inteligența artificială și drepturile omului*, Editura Monitorul Oficial, București, 2023, pp. 117-128.
- ³¹ *Ibidem*.
- ³² White House, *National Security Strategy of the United States of America*, November 2025, disponibilă la <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>, (accesat) 8.12.2025.
- ³³ *Ibidem*, p. 26.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 1.
- ³⁵ *Ibidem*, p. 5.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 9.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 25.
- ³⁸ *Ibidem*, p. 26.
- ³⁹ *Ibidem*.
- ⁴⁰ ***, „Președintele Consiliului European le dă un răspuns dur americanilor privind strategia de securitate: «Nu acceptăm această amenințare»”, în *Euronews*, 8.12.2025, disponibil la <https://www.euronews.ro/articole/pre-sedintele-consiliului-european-le-da-un-raspuns-dur-americanilor-privind-strat>, (accesat 9.12.2025).
- ⁴¹ White House, *National Security Strategy of the United States of America*, November 2025, *op. cit.*, p. 26.
- ⁴² *Ibidem*, p. 10.
- ⁴³ *Ibidem*, p. 12.
- ⁴⁴ *Ibidem*.
- ⁴⁵ *Ibidem*, p. 27.
- ⁴⁶ *Ibidem*.
- ⁴⁷ *Ibidem*.
- ⁴⁸ Paul Mason, „Cum să depășești frica de libertate”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie...*, *ed. cit.*, pp. 142-164, pp. 161-163.
- ⁴⁹ Sorin Bocancea, „Populismul – o tehnică de propagandă”, *ed. cit.*, p. 17.

- ⁵⁰ Hantjissalatas, Spyridon, *NATO între certitudini și dileme*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 30.
- ⁵¹ Zbigniew Brzezinski, *Marea tablă de șah. Supremația americană și impe-*

rativale sale geostrategice, Univers Enciclopedic, București, 2000, p. 73.

- ⁵² Sorin Bocancea, *Instituții și politici publice în Uniunea Europeană*, Editura Cantes, Iași, 2004, p. 117.

Bibliografie

Lucrări cu caracter special și general

- BOCANCEA, Sorin, *Instituții și politici publice în Uniunea Europeană*, Editura Cantes, Iași, 2004.
- ECO, Umberto, „Migrațiile, toleranța și intolerabilul”, în *Cinci scrieri morale*, trad. de Geo Vasile, Editura Humanitas, București, 2005.
- BRZEZINSKI, Zbigniew, *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativul geostrategic*, Univers Enciclopedic, București, 2000.
- GRAMSCI, Antonio, *Caietele din închisoare*, Vol.1, Caietul 3, Ediție îngrijită de Sabin Drăgulin, Ioana Cristea-Drăgulin și Angelo Chielli, Editura Timpul Iași, 2025.
- HANTJISSALATAS, Spyridon, *NATO între certitudini și dileme*, Editura Enciclopedică, București, 1998.
- KIRCHICK, James, *Sfârșitul Europei. Dictatori, demagogi și noul ev mediu întunecat*, traducere de Anacaona Mândrilă-Sonetto, Editura Polirom, Iași, 2018.
- NAUMESCU, Valentin, *Cumpăna. Lumea la răscrucea marilor schimbări*, Presa Universitară Clujeană, 2025.
- UNGER, Craig, *American Kompromat. How the KGB Cultivated Donald Trump, and Related Tales of Sex, Greed, Power and Treachery*, Dutton, 2021.

Articole și studii

- ANTOHL, Sorin, „Republicile Meșterului Manole”, în Sorin Bocancea & Radu Carp (coord.), *Calea europeană a*

Republicii Moldova, Editura Adenium, Iași, 2016, pp. 45-61.

- BOCANCEA, Sorin, „Criza imigranților. O eroare politică ce zguduie principiile construcției europene”, în Sorin Bocancea (coord.), *Marșul asupra Europei. Noile dimensiuni ale migrației*, Editura Adenium, Iași, 2016, pp. 138-148.

- IDEM, „Limitele inteligenței artificiale și garantarea libertății”, în Robert-Marius Cazanciuc și Cristian Pîrvulescu, *Caiet constituțional II. Inteligența artificială și drepturile omului*, Editura Monitorul Oficial, București, 2023, pp. 117-128.

- BOCANCEA, Sorin, „Populismul – o tehnică de propagandă”, în *Polis*, Volum V, Nr. 4(18), Serie nouă, septembrie-noiembrie 2017, pp. 5-22.

- IDEM, „SOS România – partidul populist al unui singur politician”, în Radu Carp & Cristina Matiuță (coord.), *Alegerile europene din România 2024. Clivaje, coaliții, consecințe*, Editura Institutul European, Iași, 2024, pp. 151-178.

- IDEM, „Zidul Kievului. Din nou, două Europe”, în Sorin Bocancea (coord.), *Războiul din Ucraina. Un conflict regional cu efecte globale*, Editura Polis Books, Iași, 2023, pp. 140-163.

- ŽIŽEK, Slavoj, „Tentația populismului”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie...*, ed. cit., pp. 279-299.

- IDEM, „The exploitation for populist purposes of difficulties in the EU – an important problem of the EU”, în Radu Carp & Cristina Matiuță (Eds.), *2019 European Elections. The EU Party Democracy and Challenge of*

- National Populism*, Brill, Leiden/Boston, 2020, pp. 80-95.
- KRASTEV, Ivan, „Viitoruri ale majorității”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie...*, ed. cit., pp. 110-127.
- LATOUR, Bruno, „Europa-refugiu”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie: de ce trăim un moment istoric*, Editura Art, București, 2017, pp. 128-141.
- MASON, Paul, „Cum să depășești frica de libertate”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie...*, ed. cit., pp. 142-164.
- NACHTWEI, Oliver, „Decivilizarea – despre tendințele regresive ale democrației vestice”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie...*, ed. cit., pp. 202-219.
- REYBROUCK VAN, David, „Dragă președinte Juncker”, în Heinrich Geiselberger (coord.), *Marea regresie...*, ed. cit., pp. 262-278.
- Resurse online**
- ***, „Președintele Consiliului European le dă un răspuns dur americanilor privind strategia de securitate: «Nu acceptăm această amenințare»”, în *Euronews*, 8.12.2025, disponibil la <https://www.euronews.ro>.
- ***, „Putin, atac halucinant împotriva țărilor din Occident: Vor să impună o religie răsturnată, Satanismul pur”, *Digi24.ro*, 1 octombrie 2022, disponibil la <https://www.digi24.ro>.
- ADAMKUS, Valdas; Martin Butora, Emil Constantinescu, Pavol Demes, Lubos Dobrovsky, Matyas Eorsi, Istvan Gyarmati, Vaclav Havel, Rastislav Kacer, Sandra Kalniete, Karel Schwarzenberg, Michal Kovac, Ivan Krastev, Alexander Kwasniewski, Mart Laar, Kadri Liik, Janos Martonyi, Janusz Onyszkiewicz, Adam Rotfeld, Vaira Vike-Freiberga, Alexandr Vondra, Lech Walesa, *An Open Letter To The Obama Administration From Central And Eastern Europe*, July 16, 2009, disponibil la <https://www.rferl.org>.
- BOCANCEA, Sorin, „Zidul Kievului”, în *Adevărul*, 20 februarie 2014, disponibil la <https://adevarul.ro>.
- MATEI, Sorina, „Discursul lui Putin în fața întregii lumi, la Clubul Valdai. «Perioada de dominație nedivizată a Occidentului se apropie de sfârșit»”, *Mediafax.ro*, 27 octombrie 2022, disponibil la <https://www.mediafax.ro>.
- OANCEA, Dorin, „MAE: Rezoluția ONU arată gradul foarte ridicat de izolare internațională a Rusiei”, în *Mediafax.ro*, 13 octombrie 2022, disponibil la <https://www.mediafax.ro>.
- SANDU, Maria, „DISCURSUL INTEGRAL al lui J.D. Vance de la Conferința de Securitate de la München: Ce a spus Vicepreședintele SUA despre alegerile din România, amenințările de securitate și degradarea Democrației în Europa”, în *Aleph News*, 15.02.2025, disponibil la <https://alephnews.ro>.
- ROODJUN, Matthijs; Andrea L.P. Pirro, Daphne Halikiopoulou, Caterina Froio, Stijn van Kessel, Sarah L. de Lange, Cas Mudde and Paul Taggart, „The PopuList: A Database of Populist, Far-Left, and Far-Right Parties Using Expert-Informed Qualitative Comparative Classification (EiQCC)”, in *British Journal of Political Science*, Cambridge University Press, September 2023, pp. 1-10, disponibil la <https://www.cambridge.org>.
- WHITE HOUSE, *National Security Strategy of the United States of America*, November 2025, disponibilă la <https://www.whitehouse.gov>

Italia e Stati Uniti nel Mediterraneo

[Italy and the United States in the Mediterranean]

Nicola NERI

Abstract: *The relationship between the United States and the Mediterranean is the story of an ancient one, indeed, one that is fundamental and constitutive of the birth and independence of the former British colony. This relationship naturally had to be rooted in relations with the pre-unification states of the Italian peninsula first, and then with unified Italy. Despite a brief period of conflict during the Second World War, the relationship between the two countries has remained one of deep-rooted friendship, certainly motivated by their respective strategic interests, but also influenced by human and cultural factors. The Cold War and the NATO alliance have essentially solidified this state of relations, a state not belied by the current tendencies of the American administration and the Italian government.*

Keywords: *British colony, Italian peninsula, Second World War, the Cold War, NATO.*

Sebbene di più difficile percezione comune, l'interesse degli Stati Uniti per il Mediterraneo è risalente e potrebbe addirittura essere definito originario. Sarebbe in effetti già sufficiente citare il primo verso dell'inno dei Marines a riprova di questo profondo coinvolgimento: *"From the Halls of Montezuma to the shores of Tripoli"*. Ma varrebbe la pena rammentare anche il fatto che il primo paese a riconoscere l'indipendenza degli Stati Uniti è stato il Marocco del sultano Muhammad III, nel 1777, con la conseguente auspicata apertura dei suoi porti alle navi americane. Nel 1789 il presidente George

Washington, profondamente interessato a questo scacchiere apparentemente lontano, esperì un approccio diplomatico con il sultano avente per scopo il contenimento delle scorrerie dei corsari barbareschi. Furono, questi atti, il principio applicato di un interesse strategico perdurante a tutt'oggi¹.

Parimenti, le ottime relazioni con l'Italia contano un significativo precedente con il Regno di Sardegna, quando quest'ultimo concesse agli Stati Uniti la possibilità di creare un deposito navale alla Spezia². Tutto questo non deve sorprendere, atteso che la libertà marittima e commercia-

le era e rimase tradizionalmente uno dei cardini della politica estera e di sicurezza americane.

Né si può tacere o considerare fuori contesto il grande flusso migratorio che dall'Italia, nonché dall'Europa meridionale in generale, interessò le Americhe e gli Stati Uniti in particolare. Questo potente fattore umano, pur con le sue ovvie difficoltà e occasionali o episodiche asprezze, generò un positivo modello di relazione che tanta parte, e molto successo, avrebbe avuto nella nascita del mito collettivo di entrambi i Paesi.

Verso il Mediterraneo, in ogni caso, gli Stati Uniti sarebbero stati spinti dalla ricerca del potere marittimo che, è bene ricordarlo, essi furono i primi a teorizzare con gli studi dell'ammiraglio Alfred Thayer Mahan³. Gli americani infatti, nel XIX secolo, avevano teorizzato un concetto che gli italiani hanno concretizzato nel corso della loro storia unitaria: non può esistere una costa sicura e protetta se anche la costa opposta non gode della stessa sicurezza⁴.

Non va però trascurato di rammentare la tradizione ricorrente di indifferenza, o addirittura di insofferenza, che ha frequentemente percorso la politica americana nei confronti dell'Europa, e che ha occasionalmente condotto ad esiti paradossali, come la politica di Woodrow Wilson, socialista, internazionalista e multilaterale, smentita subito dopo il suo esordio dall'assenza degli Stati Uniti nel consesso della Società delle Nazioni.

Tuttavia, il *primum movens* dell'intervento americano nei grandi

conflitti del Novecento risiede, in termini strategici e geopolitici, nella risoluta determinazione di impedire il controllo della massa eurasiatica ad una singola Potenza ostile. Era pertanto semplicemente naturale che l'Italia e il Mediterraneo fossero funzionali a questo obiettivo. Si dovrebbe dunque ritenere che questo concetto sia una invariante anche nella politica di Donald Trump.

Com'è noto, gli Stati Uniti furono, tra le Potenze alleate, i più indulgenti verso l'Italia alla fine del Secondo Conflitto Mondiale, atteso che ebbero relativamente poco a soffrire nello scontro diretto, limitato alla campagna di Tunisia e allo sbarco in Sicilia, che pure ebbero molti momenti cruenti, e che costituirono un altro dei protagonismi militari americani nel teatro mediterraneo.

Nel secondo dopoguerra il primo intervento significativo della politica statunitense in ambito mediterraneo può essere individuato nell'enunciazione della "Dottrina Truman", nel 1947. Questa dottrina precedette sia il Piano Marshall che la costituzione della NATO, rappresentando un precoce segnale della crescente preoccupazione degli Stati Uniti riguardo alle minacce politiche e militari, attuali e potenziali, che l'Unione Sovietica costituiva per l'Europa occidentale e il Mediterraneo, almeno nella percezione dei decisori americani. Gli interventi economici e militari statunitensi a favore della Grecia, impegnata in un'aspra guerra civile, e della Turchia, soggetta a pressioni sovietiche nei Dardanelli e lungo i

propri confini orientali, segnarono i primi atti concreti da cui potette scaturire la politica bipartisan di contenimento. Tale strategia di contenimento, sia diplomatica che militare, dell'Unione Sovietica, si affermò storicamente come una pietra miliare della politica estera degli Stati Uniti nel corso della Guerra Fredda. Le motivazioni politiche e militari sottese alla "Dottrina Truman" e al suo approccio diplomatico bilaterale – esemplificato in trattati di sicurezza distinti con Grecia e Turchia – hanno altresì delineato l'orientamento successivo di lungo periodo delle relazioni statunitensi con i paesi del Mediterraneo. In effetti: "...la Guerra Fredda da un lato impedì all'Europa di proseguire nelle vecchie rivalità tra gli Stati che l'avevano portata all'autodistruzione, dall'altro costrinse gli Stati Uniti, se volevano esercitare la loro *leadership*, a venire a patti con le tradizionali regole della politica di potenza"⁵.

Sebbene temperato dal relativamente lungo periodo di cobelligeranza con gli Alleati, lo status di ex nemico continuerà a pesare sul trattamento riservato all'Italia dopo la Seconda guerra Mondiale. Personalità come Alcide De Gasperi, Carlo Sforza, Mario Alberto Tarchiani e Pietro Quaroni ebbero modo di giganteschi nel recupero dell'Italia al prestigio e alla considerazione della comunità internazionale. Per l'Italia furono faticosi sia l'ingresso nelle Nazioni Unite che nell'Alleanza Atlantica. E sebbene Roma alla fine figurò tra i firmatari originari, questa

fu un'operazione tutt'altro che semplice o scontata. I negoziati furono minuziosi e rimasero a lungo, e fino all'ultimo, incerti. L'ambasciatore italiano a Washington, Tarchiani, così scriveva a Sforza, nel maggio del 1948, di un suo importante colloquio con il segretario di Stato americano, George Marshall: „Il segretario di Stato ha aggiunto che qui ci si rendeva evidentemente conto della necessità che anche l'Italia come la Francia dovesse essere messa in grado di possedere forze armate equilibrate ed efficienti, ma che i termini precisi di questa assistenza erano tuttora allo studio e che egli non poteva darmi nessun elemento preciso. Teneva comunque ad assicurarmi che in caso di deprecata necessità, una forma di protezione immediata avrebbe potuto essere assicurata dalle importanti forze navali che l'America aveva nel Mediterraneo, alle quali potevano rapidamente aggiungersi incrociatori e portaerei. Egli non era portato ad esagerare il valore offensivo degli apparecchi che si trovano a bordo della portaerei ma riteneva che questi potevano costituire un buon elemento di difesa immediata delle zone eventualmente attaccate.

Ho ricordato anche al segretario di Stato la difficile situazione in cui ci troviamo nel settore di Trieste specie in relazione al recente notevole aumento del bilancio jugoslavo nella parte dedicata alle spese per gli armamenti. Gli ho accennato, sulla base delle informazioni fornitemi da questo addetto militare, alla scarsità e all'insufficiente armamento delle

nostre unità di prima copertura in quella zona. Marshall, abbandonandosi ad una dissertazione nella quale si sentiva più l'ex capo di Stato Maggiore che non il segretario di Stato, ha commentato l'eccessivo costo delle divisioni corazzate e l'utilità di disporre invece di bene armate e addestrate divisioni di fanteria. Ha anche sottolineato la necessità di disporre di un efficiente Stato Maggiore e di una adeguata aviazione. Gli ho risposto che l'Italia avrebbe naturalmente tenuto conto, nella pratica, di quanto gli americani e le altre nazioni dell'Occidente europeo avrebbero deciso in fatto di difesa nazionale e comune e che, avendo bisogno di armi, ne avremmo certo concordato con essi il numero e le caratteristiche per organizzare delle forze armate ben bilanciate ed efficaci. Marshall mi ha risposto che eventuali contatti di carattere tecnico si sarebbero potuti avere, se del caso, al mio ritorno quando le varie possibilità pratiche saranno state chiarite sia qui sia da noi.

Nel congedarmi mi ha detto di recare al Governo italiano l'assicurazione dell'amicizia cooperante degli Stati Uniti⁶.

Il successore di Marshall, Dean Acheson, scrivendo al presidente Truman alla vigilia della firma del Patto Atlantico, elencava gli argomenti contro e a favore dell'ammisione dell'Italia:

1. L'Italia non si trova fisicamente sull'Oceano Atlantico settentrionale.

2. L'inclusione dell'Italia estenderebbe gli impegni delle Parti oltre

l'area dell'Atlantico settentrionale nel Mediterraneo. I problemi di sicurezza mediterranea potrebbero essere affrontati meglio in un accordo di sicurezza mediterraneo separato.

3. L'inclusione dell'Italia solleverebbe legittime domande sul perché anche la Grecia e la Turchia non siano incluse.

4. Le clausole di limitazione degli armamenti del Trattato di Pace limitano severamente la dimensione dell'apparato militare italiano e quindi il contributo che può dare attraverso l'autoprotezione e l'assistenza reciproca alla sicurezza collettiva dell'area dell'Atlantico settentrionale.

5. In quanto membro del Patto, l'Italia si aspetterebbe che il suo territorio fosse difeso, il che sarebbe difficile e comporterebbe un onere sulle limitate forze e risorse militari disponibili per le altre Parti.

6. In due guerre mondiali, l'Italia ha dimostrato di essere un'alleata inefficace e inaffidabile, cambiando schieramento in entrambe le guerre.

7. Nel 1940, l'Italia ha pugnalato Francia e Regno Unito alle spalle. 8. L'inclusione di uno stato ex nemico sarebbe un affronto inutile all'Unione Sovietica e darebbe ulteriore spazio a accuse russe sulle intenzioni degli Stati Uniti di circondare l'Unione Sovietica.

Tra gli argomenti a favore dell'inclusione dell'Italia erano elencati i seguenti:

1. Il criterio essenziale per l'adesione non è tanto ciò che un paese specifico può contribuire alla difesa comune, né le forze disponibili per la

sua difesa, ma se un paese è sufficientemente vitale per la sicurezza delle altre Parti, al punto che un attacco armato contro di esso richiederebbe un'azione militare da parte delle altre Parti.

2. Il Presidente, il 10 febbraio [15 marzo] 1948, approvò la conclusione del Consiglio di Sicurezza Nazionale secondo cui "gli Stati Uniti dovrebbe fare pieno uso del proprio potere politico, economico e, se necessario, militare per prevenire che l'Italia cada sotto il dominio dell'URSS, sia attraverso attacchi armati esterni che attraverso movimenti comunisti guidati dai sovietici all'interno dell'Italia, finché il governo legalmente eletto italiano mostri determinazione a opporsi a tale aggressione comunista."

3. Lo scopo del Patto è prevenire un attacco armato su determinati paesi (che, in base alla decisione del NSC, dovrebbe includere l'Italia) chiarendo in anticipo all'Unione Sovietica che un attacco armato contro quei paesi comporterebbe azioni militari congiunte delle altre Parti, compresi gli Stati Uniti.

4. Anche sotto le limitazioni del Trattato di Pace, l'Italia ha la terza marina più grande dell'Europa occidentale, un esercito autorizzato di 12 divisioni da combattimento già esistenti, un'aviazione con 350 aerei, di cui 200 caccia, e una delle flotte mercantili più grandi d'Europa, con un surplus di marinai addestrati. Questo confronto è favorevole rispetto alle forze e alle risorse militari di altri paesi come la Norvegia e la Francia, che, sebbene sia contata per la mag-

gior parte delle forze di terra disponibili, prevede di mantenere solo 9 divisioni.

5. Il nord Italia ha un complesso industriale altamente sviluppato e il paese ha un surplus di manodopera qualificata, che potrebbe essere utilizzata, se disponibili armi, dopo l'inizio di una guerra, liberando l'Italia dai limiti imposti dal Trattato.

6. Le autorità militari statunitensi hanno stimato che, "in termini di guerra terrestre in Europa occidentale, l'Italia è strategicamente importante. In termini di guerra navale, non c'è dubbio sulla sua potenzialità strategica critica rispetto al controllo del Mediterraneo". È di grande importanza negare a un nemico l'uso dell'Italia come base per la dominazione marittima e aerea del Mediterraneo centrale, così come negare l'accesso al complesso industriale e alla manodopera dell'Italia.

7. I francesi considerano l'Italia vitale per la difesa della Francia, e le autorità militari dei due paesi sono attualmente impegnate in colloqui di comando.

8. L'Italia è, per razza, tradizione e civiltà, un membro naturale della comunità dell'Europa occidentale, è impegnata in un'unione economica con la Francia, ha partecipato attivamente al movimento per l'integrazione dell'Europa occidentale ed è stata inclusa fin dall'inizio nel Consiglio d'Europa. Sarebbe illogico escludere l'Italia dal Patto mentre si incoraggiano gli sforzi per integrarla ulteriormente, economicamente e politicamente, con le altre Parti europee.

9. Il governo francese ha fortemente insinuato che non sarebbe in grado di firmare o ottenere la ratifica del Patto se l'Italia non fosse inclusa.

10. L'Italia può logicamente essere invitata a diventare parte del Patto sulla base della continuità geografica, un argomento non applicabile a Grecia e Turchia.

11. La disposizione nel Patto per l'adesione prevede l'ammissione, previo accordo, di qualsiasi paese europeo "in grado di promuovere i principi di questo Trattato e contribuire alla sicurezza dell'area dell'Atlantico settentrionale". Sebbene al momento non siano considerati altri paesi oltre agli stati scandinavi, Islanda, Portogallo, Irlanda e Italia, è desiderabile, dal punto di vista dell'opinione pubblica sia negli Stati Uniti che in Europa, rendere chiaro che qualsiasi paese europeo disposto a sottoscrivere i principi del Trattato e a svolgere le proprie responsabilità può diventare membro. 12. Gli Stati Uniti hanno, dalla fine della guerra, specialmente prima delle elezioni italiane del 1948 e attraverso aiuti provvisori e il Piano di Recupero Europeo (ERP), dedicato moltissimo sforzo a rafforzare l'orientamento occidentale dell'Italia e a indebolire la minaccia comunista nel paese. Il governo italiano ha compiuto sforzi simili e ha fatto notevoli progressi nell'ultimo anno. Nel processo, ha cercato, nonostante la forte opposizione comunista, di preparare l'opinione pubblica italiana a una cooperazione più stretta con l'Europa occidentale e all'adesione al Patto

Atlantico. Ha chiesto due volte di essere inclusa nel Patto e, nella seconda occasione, di partecipare immediatamente alle discussioni. L'ambasciatore Dunn avverte fortemente che un rifiuto all'Italia in questo contesto, unito alla nostra incapacità di soddisfare le aspirazioni italiane per tutte le sue ex colonie, annullerebbe sostanzialmente quanto guadagnato in Italia nell'ultimo anno e porterebbe il governo italiano ad adottare una posizione di neutralità, cercando di mettere in conflitto l'Occidente contro l'Est. Un rifiuto aumenterebbe l'influenza comunista in Italia e screditerebbe il governo attuale e le sue politiche pro occidentali.

13. Poiché i paesi del Trattato di Bruxelles e il Canada si mostrano sempre più disposti ad includere l'Italia e poiché i francesi mantengono gli italiani costantemente informati, il governo e la popolazione italiana concluderebbero che un rifiuto di includere l'Italia sarebbe principalmente responsabilità degli Stati Uniti e indicherebbe un riscaldamento definitivo del nostro atteggiamento verso quel paese.

14. Se l'Italia non è invitata a essere firmataria originale, la reazione dell'opinione pubblica italiana alla sua esclusione potrebbe rendere impossibile per il governo accedere in un secondo momento⁷.

Gli uffici discussero animatamente e intensamente circa la partecipazione dell'Italia prima di risolversi verso l'ammissione⁸. Rapidamente il presidente Truman ed altri autorevoli leader politici si dichiararono netta-

mente a favore dell'invito all'Italia come firmataria originaria del patto⁹.

Tra le correnti di opinione che l'ambasciatore italiano a Washington si preoccupò di attivare in favore dell'Italia vi fu anche la gerarchia cattolica americana, come scriveva a Sforza nel marzo del 1949: "...mi adoperai affinché qualche alto prelato americano segnalasse a chi di dovere l'importanza di mostrare solennemente al mondo cattolico che la difesa dell'Italia, centro del cattolicesimo, era compresa nei piani americani... da parte cattolica americana fu svolta riservatamente un'azione a noi favorevole"¹⁰.

Tarchiani si premurò ovviamente di rendere consapevole il suo ministro degli esteri dei termini fondamentali dell'alleanza: „...in base al Patto, eventuali attacchi contro uno dei membri è considerato rivolto contro tutti. Egli ha aggiunto che Stati Uniti confidano essere fin da ora in grado di difendere effettivamente tutti i partecipanti... i suoi obiettivi sono:

1) rendere guerra meno probabile, mostrando a eventuale aggressore precisa volontà resistere collettivamente;

2) predisporre mutua assistenza;

3) predisporre consultazione fra i membri, a richiesta di uno di essi in caso di attacco o minaccia di attacco;

4) predisporre che, in caso di attacco armato contro uno dei membri, gli altri prendano individualmente e collettivamente misure necessarie per ristabilire sicurezza;

5) predisporre organi occorrenti per mutua consultazione politica e militare"¹¹.

Alla NATO non restarono estranei altri paesi mediterranei come la Spagna di Franco che, nel 1953, firmò un trattato di collaborazione militare con gli Stati Uniti, nonché la Jugoslavia di Tito, oltre naturalmente ai paesi membri a pieno titolo come Grecia e Turchia. In definitiva: "Il potere marittimo della NATO può certamente essere quindi considerato uno dei «fattori di potenza» dell'Occidente per tutto il periodo della Guerra Fredda e un elemento che, nonostante il costante sforzo sovietico di dotarsi di una grande Marina, ha contribuito a far pendere la bilancia in favore dei popoli liberi"¹².

La crisi di Suez del 1956 rappresentò il definitivo passaggio di testimone dal controllo europeo del Mediterraneo alla VI flotta americana. L'Europa non sarebbe più stata protagonista nel Mediterraneo. Il recente successo di Trump nella gestione di un conflitto specificamente mediterraneo, come quello israelo-palestinese, ne è un'ulteriore dimostrazione. L'Italia cominciò, anche in virtù del successivo spostamento dei comandi NATO del relativo teatro da Malta, divenuta completamente indipendente dalla Gran Bretagna, a Napoli, e la sempre più frequente nomina di ufficiali negli organismi direttivi dell'alleanza, ad esercitare un ruolo crescente, sempre inteso che questo veniva esercitato in forma di luogotenenza dell'azionista di riferimento della società: gli Stati Uniti.

Con il neo-atlantismo, l'Italia si comportò come se esercitasse una

forma di luogotenenza degli Stati Uniti nel Mediterraneo, in Nordafrica e in Medio Oriente. È importante tuttavia sottolineare che anche la politica di terzomondismo italiano non assunse mai una connotazione antiamericana; piuttosto potette occasionalmente manifestarsi con una posizione critica nei confronti della Francia e della Gran Bretagna.

In progresso di tempo: „...tra il 1980 e il 1985, per quanto con obiettivi e modi diversi, i maggiori attori europei occidentali, i quali erano al contempo anche i più importanti attori comunitari – Gran Bretagna, Francia, Germania Ovest e Italia – si allinearono alle scelte strategiche americane partendo dal presupposto che l'individuazione di un'efficace risposta militare alla minaccia sovietica fosse, come durante gli anni di Stalin, un'esigenza prioritaria”¹³.

Del 1994 è, poi, la costituzione del „Dialogo Mediterraneo”, avviato in funzione cooperativa tra sette paesi mediterranei e la NATO allo scopo di: „favorire buone relazioni, migliorare la comprensione e instillare fiducia reciproca tra i partecipanti, promuovendo così la sicurezza e la stabilità nell'area, oltre a chiarire le politiche e gli obiettivi dell'Alleanza Atlantica”. Indubbiamente questa iniziativa attesta la rilevanza attribuita alla sicurezza nel Mediterraneo e alla sua organica relazione con la stabilità europea¹⁴.

Gli Stati Uniti continueranno sempre a considerare il Mediterraneo un teatro strategico e politico cruciale per la sicurezza europea. Sebbene

questo avesse un'importanza superiore, ma non prevalente rispetto al fianco nord dell'Alleanza Atlantica, durante la Guerra Fredda, negli ultimi anni non ha rappresentato un elemento centrale nella strategia statunitense. Un aspetto strategico chiave nella storia strategica mediterranea è pertanto la costante presenza degli Stati Uniti, destinata a essere posta in relazione con la sicurezza di Israele. Questa dinamica avrebbe logicamente esteso i confini del Mediterraneo fino al Golfo Persico, comprendendo non solo le nazioni arabe, ma anche l'Iran, e arrivando infine all'Asia centrale. In definitiva gli Stati Uniti, nonostante tutta l'impalcatura ideale ed ideologica che li caratterizza sin dalla nascita, non hanno mai potuto fare a meno di essere, per le maggiori e pressante necessità strategiche e geopolitiche, e comportarsi come una potenza europea e mediterranea, e l'Italia è sempre stata ed è rimasta parte essenziale di questo processo.

La tematizzazione del concetto di “Mediterraneo allargato”, quello della marittimità rispetto al navalismo, la globalizzazione del problema della sicurezza nel Mediterraneo hanno sostanzialmente superato la logica dello scacchiere e del teatro con le sue specificità. Se il fianco settentrionale dell'Alleanza, insomma, presenta come sfida quella della minaccia, una, nota e prevedibile, il fianco meridionale è esposto alla sfida dei rischi, molteplici, incerti e, almeno fino ad un certo punto, ignoti. Tutto questo si è risolto in un nuovo protagonismo, certo problematico, del

ruolo italiano. Negli ultimi anni, il Mediterraneo è diventato teatro di crisi e trasformazioni radicali che hanno avuto ripercussioni sul Medio Oriente e il Nord Africa, così come sul sud Europa e sugli interessi transatlantici in queste aree. Allo stesso tempo, l'ambiente strategico mediterraneo è sempre più soggetto all'influenza di attori esterni, provenienti dal Levante, dalle aree eurasiatiche e africane, nonché dal Mar Nero e dall'Atlantico, sia a nord che a sud. Il risultato di questi sviluppi è stata una crescente interconnessione della sicurezza mediterranea a livello globale. Gli eventi e i luoghi del Mediterraneo hanno assunto un'importanza crescente per la sicurezza globale, pur perdendo il loro aspetto esclusivamente mediterraneo. Vi sono numerosi esempi di come queste dinamiche trascendano i confini regionali. Un esempio significativo è il flusso di combattenti provenienti dall'Europa e oltre, diretti verso le zone di conflitto nel Levante e viceversa, il quale rappresenta una delle sfide più gravi per la sicurezza in gran parte dell'Europa.

Un ritorno a situazioni simili a quelle della Guerra Fredda, come quella in atto dopo lo scoppio del conflitto russo-ucraino, comporta immancabilmente l'aumento della presenza navale russa e occidentale nel Mediterraneo, con significative ripercussioni sulla diplomazia regionale e sull'accesso alle basi militari. Dopo un lungo periodo di assenza militare russa nella regione, si è assistito negli ultimi anni a un modesto

ripristino delle operazioni navali e delle esercitazioni congiunte. Le basi in Crimea sono ovviamente cruciali per la proiezione di potenza russa nel Mediterraneo e la dipendenza tra tutti questi fattori operativi e strategici è a tutti manifesta.

La „variabile” costituita dalla seconda presidenza Trump, in realtà, non può rappresentare un così radicale giro di boa della politica americana verso il teatro strategico mediterraneo¹⁵. Tuttavia alcune caratteristiche di fondo di questa politica vanno sottolineate per l'intelligenza dei fenomeni in atto e futuri. Anzitutto bisogna tener conto che l'opinione che fa da sfondo alla politica trumpiana è il rifiuto al ricorso di operazioni militari all'estero¹⁶. In secondo luogo, fattore particolarmente rilevante in riferimento al Mediterraneo, occorre tener presente che l'equilibrio di potenza dall'esterno, *the offshore balancing*, è la vera bussola della politica di Trump in questo territorio operativo¹⁷.

Non v'è dubbio, inoltre, che una significativa analogia con le problematiche con cui deve misurarsi la politica estera italiana si riscontri nella lotta all'immigrazione illegale condotta da Trump. Anche da questo punto di vista e per queste ragioni si è potuta sviluppare una affinità con l'attuale leadership politica italiana.

Soprattutto, però, studiando linguaggio, iniziative e comportamenti della presidenza americana, non si può non desumere che è veramente finita la seconda guerra mondiale. Abbiamo preso atto che tutti i paesi

europei l'hanno persa. Anche la Russia, ex Unione Sovietica, alla fine. Ed è il suo tentativo di recupero di una

condizione di Grande Potenza la grande sfida dei nostri tempi.

Note

- ¹ Cfr. M. de Leonardis, *Alla ricerca della rotta transatlantica dopo l'11 settembre 2001. Le relazioni tra Europa e Stati Uniti durante la presidenza di George W. Bush*, EDUCatt, Milano 2016, p. 15. Del medesimo autore si veda anche: M. de Leonardis (a cura di), *Il Mediterraneo nella politica estera italiana del secondo dopoguerra*, il Mulino, Bologna, 2003, e in particolare i suoi contributi all'interno del volume: *L'Italia e il Mediterraneo: tradizione storica realtà attuale*, pp. 15-22, e: *L'Italia: «alleato privilegiato» degli Stati Uniti nel Mediterraneo?*, pp. 61-94.
- ² Sull'argomento: H. R. Marraro, „Spezia: An American Naval Base, 1848-1868”, in *Military Affairs. Journal of the American Military Institute*, vol. VII, 1943, pp. 202-208.
- ³ Cfr. A. T. Mahan, *L'influenza del potere marittimo sulla storia (1660-1783)*, Roma, 1994.
- ⁴ Sull'Italia e la marittimità si veda: M. de Leonardis, „Il XIII Trans-Regional Seapower Symposium. L'importanza della marittimità a livello internazionale ed in particolare per lo Stato italiano, in „Quaderni di Scienze Politiche, Università Cattolica del Sacro Cuore”, nr. 22, 2022, EDUCatt, Milano, 2022, pp. 9-22.
- ⁵ Cfr. de Leonardis, *Alla ricerca...*, op. cit., p. 26.
- ⁶ Tarchiani a Sforza, Washington, 8 maggio 1948, R. segreto 4404/1675, I Documenti Diplomatici Italiani (DDI), XI serie, vol. I, nr. 1, p. 3.
- ⁷ Acheson a Truman, Washington, 2 marzo 1949, Foreign Relations of United States (FRUS). Più in generale si veda: *A Decade of American Foreign Policy, Basic Documents, 1941-1949 (Revised Edition)*, Department of State Washington, 1985, Italy, pp. 397-413.
- ⁸ Cfr. Tarchiani a Sforza, Washington, 3 marzo 1949, DDI serie XI, vol. II, nr. 463, pp. 511-512, e Tarchiani a Sforza, Washington, 3 marzo 1949, DDI serie XI, vol. II, nr. 467, pp. 514-515.
- ⁹ Idem, 4 marzo 1949, DDI serie XI, vol. II, n. 480, pp. 526-7, e Quaroni a Sforza, Parigi, 7 marzo 1949, DDI serie XI, vol. II, nr. 501, pp. 548-549.
- ¹⁰ Idem, 11 marzo 1949, R. segreto 2308/1034, DDI serie XI, vol. II, nr. 541, p. 590.
- ¹¹ Idem, 8 marzo 1949, T. S.N.D. urgente personale 2192-2191/231-233, DDI serie XI, vol. II, nr. 511, p. 556.
- ¹² F. Sanfelice di Monteforte, „La NATO e il potere marittimo. Lo sviluppo concettuale”, in *Quaderni di Scienze Politiche, Università Cattolica del Sacro Cuore*, nr. 8, 2015, EDUCatt, Milano, 2015, p. 158.
- ¹³ A. Varsori, „I rapporti transatlantici durante e dopo la guerra fredda: tra “stabilità” ed “Atlantico più largo”, in M. de Leonardis - G. Pastori (a cura di), *Le nuove sfide per la forza militare e la diplomazia. Il ruolo della NATO*, Bologna 2007, pp. 106 e 107, cit. in de Leonardis, *Alla ricerca...*, op. cit. p. 37.
- ¹⁴ Sull'argomento si veda: J. J. Carafano, *US Foreign Policy in the*

Mediterranean Region and How it Affects Other Actors, Geographical Overview, The EMP and Other Actors, Panorama, in IEMed. Mediterranean Yearbook 2019, pp. 228-231; G. Hauser, The Mediterranean dialogue; a transatlantic approach, I.S.U. Università Cattolica, Milano, 2006; G. M. Winrow, Dialogue with Mediterranean: the role of NATO's Mediterranean initiative, Garland, New York, 2000.

Riferimenti

Archivi

- I Documenti Diplomatici Italiani (DDI), XI serie, vol. I, nr. 1, p. 3; vol. II, nr. 463, pp. 511-512; nr. 467, pp. 514-515, nr. 480, pp. 526-527; nr. 501, pp. 548-549; vol. II, nr. 541, p. 590; vol. II, nr. 511, p. 556.
- Tarchiani a Sforza, Washington, 8 maggio 1948, R. segreto 4404/1675.
- Idem, 3 marzo 1949.
- Idem, 4 marzo 1949.
- Quaroni a Sforza, Parigi, 7 marzo 1949.
- Idem, 11 marzo 1949
- Idem, 8 marzo 1949, T. S.N.D. urgente personale 2192-2191/231-233.
- Foreign Relations of United States (FRUS), Acheson a Truman, Washington, 2 marzo 1949.

Libri

Dottori G., *La visione di Trump. Obiettivi e strategie della nuova America*, Salerno Editrice, Roma, 2019.

Hauser, G., *The Mediterranean dialogue ; a transatlantic approach, I.S.U. Università Cattolica, Milano, 2006.*

de Leonardis, M., *Il Mediterraneo nella politica estera italiana del secondo dopoguerra*, il Mulino, Bologna, 2003.

¹⁵ Sull'argomento si veda: A. Donno, „L'amministrazione Trump e la NATO di fronte alle crisi attuali”, in *Quaderni di Scienze Politiche, Università Cattolica del Sacro Cuore*, nr. 13, 2018, EDUCatt, Milano 2018, pp. 113-124.

¹⁶ Cfr. G. Dottori, *La visione di Trump. Obiettivi e strategie della nuova America*, Salerno Editrice, Roma, 2019, p. 52.

¹⁷ *Ibidem*, p. 123.

Idem, Alla ricerca della rotta transatlantica dopo l'11 settembre 2001. Le relazioni tra Europa e Stati Uniti durante la presidenza di George W. Bush, EDUCatt, Milano, 2016.

Mahan, A. T., *L'influenza del potere marittimo sulla storia (1660-1783)*, Roma, 1994.

Winrow, G. M., *Dialogue with Mediterranean: the role of NATO's Mediterranean initiative, Garland, New York, 2000.*

Articoli e studi

Carafano, J.J., „US Foreign Policy in the Mediterranean Region and How it Affects Other Actors, Geographical Overview, The EMP and Other Actors”, *Panorama, in IEMed. Mediterranean Yearbook, 2019, pp. 228-231.*

Donno, A., „L'amministrazione Trump e la NATO di fronte alle crisi attuali”, in *Quaderni di Scienze Politiche, Università Cattolica del Sacro Cuore*, nr. 13, 2018, EDUCatt, Milano, 2018, pp. 113-124.

de Leonardis, „Il XIII Trans-Regional Seapower Symposium. L'importanza della marittimità a livello internazionale ed in particolare per lo Stato italiano, in *Quaderni di Scienze Politiche, Università Cattolica del*

- Sacro Cuore*, nr. 22, 2022, EDUCatt, Milano, 2022, pp. 9-22.
- Marraro, H. R., „Spezia: An American Naval Base, 1848-1868”, in *Military Affairs. Journal of the American Military Institute*, vol. VII, 1943, pp. 202-208.
- Sanfelice di Monteforte, F., „La NATO e il potere marittimo. Lo sviluppo concettuale”, in *Quaderni di Scienze Politiche, Università Cattolica del Sacro Cuore*, nr. 8, 2015, EDUCatt, Milano. 2015, p. 158.
- Varsori, A., „I rapporti transatlantici durante e dopo la guerra fredda: tra “stabilità” ed “Atlantico più largo”, in M. de Leonardis - G. Pastori (a cura di), *Le nuove sfide per la forza militare e la diplomazia. Il ruolo della NATO*, Bologna 2007, pp. 106 e 107.

INTERVIU

Dan Pavel: „*Trumpismul este un fenomen de revizionism etic, cultural, ideologic, legal, constituțional, religios, politic, geopolitic*”

Dle profesor,

Pe parcursul ultimelor decenii am observat că SUA au reprezentat unul din cele mai importante domenii de studii ale dumneavoastră. Complexitatea subiectului, care în mod evident depășește granițele naționale, deoarece, orice decizie internă a Președintelui SUA are reverberații și efecte la nivel mondial, necesită reveniri constante. Pe parcursul cărților, articolelor și interviurilor, etc. pe care le-ați publicat în ultimii ani: cartea *Războaiele neterminate din Era Facebook* (Polirom, 2019), în articolul publicat în volum IX, Nr. 1 (31), Serie nouă, decembrie 2020-februarie 2021 din „Polis”, intitulat „Trump și tentativele anulării alegerilor prezidențiale din 2020”, în volumul *Pandem(i)ocrația*, Institutul European

(2023), dar și interviurile publicate în „Polis”, „Cuvântul Națiunii”, „Pulsul Geostrategic” (2020-2025), etc. ați explicat pe larg foarte multe dintre realitățile interne pe care SUA le parcurg și implicațiile pe care acestea le au la nivel internațional. Cu toate acestea, complexitatea temei, numărul de actori care creează noile teme de reflecție impun analize și noi analize.

Acest număr din revista de științe politice *Polis* se intitulează „Donald Trump și trumpismul”. Cu toate acestea, apariția „fenomenului Trump” și ceea ce poate fi numit „trumpismul”, nu reprezintă un fenomen insolit, izolat, atipic, care să fie analizat cu metode empirice, în cadrul unui „laborator” al ideilor. Acesta reprezintă o formă de evoluție a unei gândiri care apare ca urmare a declanșării altor procese politice și geopolitice, care i-au facilitat apariția și influențat gândirea și acțiunea.

În aceste condiții, mai ales pentru tinerii care doresc să înțeleagă ce înseamnă o lume în mișcare, și a modului în care anumite realități contemporane au rădăcini în alte decenii sau chiar diferite perioade istorice, am considerat că este mai util, să schimbăm accentul în cadrul întrebărilor

noastre pe elementele care au condus la apariția acestuia și mai puțin pe ceea ce reprezintă el.

Ioana Cristea Drăgulin: *Ce înseamnă în viziunea dumneavoastră „trumpismul”? De când ați început să analizați ceea ce ați denumit „fenomenul Trump” și de ce v-a atras subiectul?*

Dan Pavel: Trumpismul este infinit mai mult decât o reacție impulsivă a drepte față de stânga. Ar fi prea simplu. Iar percepțiile din partea noastră de lume asupra a ceea ce înseamnă dreapta și stânga în America sunt lipsite de acuratețe. Trumpismul este un fenomen de revizionism etic, cultural, ideologic, legal, constituțional, religios, politic, geopolitic, care și-a propus în mod explicit să pună sub semnul întrebării/să provoace (traduc în românește „challenge”, pentru că inițial am definit fenomenul în engleză) o serie de transformări sociale, morale, de mentalități colective, produse de fenomenele modernizării, democratizării, liberalizării. Trumpismul a pus sub semnul întrebării tradițiile partidului republican, conservatorismul, neonconservatorismul. Este o reacție a extremei drepte americane față de extrema stângă, precum și față de sinteza dintre conservatorism și libertarianism. Și mai sunt câteva trăsături pe care le voi explica în conformitate cu principiul semantic al contextualizării înțelesului. Pentru că trumpismul trebuie interpretat în contexte mai largi și în același timp mai specifice. În politi-

că, ca și în istorie, semnificațiile unui fenomen sau ale activității unui personaj sunt date și se schimbă în funcție de contexte. Fără a fi reduționist, dar pentru a simplifica explicațiile, mă voi referi doar la două contexte: cel intern, american, și cel internațional. Pentru noi prioritară este explicarea dimensiunilor internaționale, întrucât suntem afectați de războaiele din ultimii ani, iar rolul politicii internaționale americane este unul decisiv. Dar mai întâi câteva precizări privind politica internă americană, pentru că starea democrației din Lumea Nouă depinde parțial situația democrației în lumea întreagă, deci explicarea dimensiunilor interne nu este mai puțin prioritară. Iar acolo s-au desfășurat în ultimele decenii câteva războaie culturale, cu efecte neprevăzute.

Trump mi-a intrat în vizor indirect, pe fondul cercetărilor mele privind schimbările îngrijorătoare din cadrul celei mai puternice democrații din lume. În 2010 am publicat un volum intitulat *Democrația bine temperată. Studii instituționale*, în care am formulat teoria celor trei crize la nivel mondial. Una dintre ele era criza mondială a democrației. Iar exemplul meu favorit era cel american: democrația americană ajunsese într-o criză serioasă, care se putea adânci. Or, în 2009, după două mandate ale lui George W. Bush, a fost ales ca președinte Barack Obama, primul reprezentant al comunității afro-americane ales ca președinte (pe vremea aceea era „politically incorrect” să spui că era „negru”, acum

termenul este folosit din nou), ceea ce aparent era o victorie a democrației, o normalizare a statutului afro-americanilor. Iar eu scriam deja despre criza democrației americane. Aveam multiple semne legate de radicalizarea luptei politice, iar în particular a războaielor culturale. Paradoxal, POLARIZAREA POLITICĂ a Americii s-a realizat treptat, pe măsură ce noile standarde ale democratizării s-au concretizat în „The Civil Rights Act” (abolirea segregării rasiale, discriminarea), semnat de Lyndon Johnson în 1964, măsurile cruciale pentru drepturile femeilor, legile și procedurile de „affirmative action”, măsurile pentru scăderea discriminării evreilor și catolicilor (într-o societate WASP – white, Anglo-Saxon, Protestant), legalizarea avortului (decizia Supreme Court of Justice în *Roe vs Wade*), *gay rights*. Războiul din Vietnam, abuzurile comise de președintele Nixon contra democraților („afacerea Watergate”, care au dus la demisia sa (înainte de a fi suspendat din funcție), strategia lui Newt Gingrich (un profet al trumpismului) de radicalizare a luptei contra democraților, a guvernării bipartizane și a democrației liberale, controversele privind consumul de droguri și legalizarea unora dintre ele, rezistența milițiilor de extremă dreapta și a industriei armamentului față de măsurile de interzicere a purtării armelor (în ciuda numeroaselor masacre comise de personaje dezechilibrate psihic sau care urmăreau o agendă politică reacționară, precum și a luptelor între miile de

bande din orașele americane), creșterea imigrației ilegale și favorizarea acestora în orașele care refuzau să coopereze cu guvernul american pentru punerea în aplicare a legilor existente („sanctuary cities”), tolerarea activității unor lideri și militanți ai unor organizații religioase fanatice și chiar teroriste, prelungirea războaielor din Afganistan și Irak, controversele privind acordarea de noi drepturi pentru minoritățile sexuale și crearea de noi identități sexuale, toate acestea și multe altele au făcut ca faliile din societatea americană și din politică să se înmulțească și să se adâncească dincolo de posibilitatea reconcilierii. Tradiția politică de tip *bipartisanship* aproape că a dispărut. Politica are două jumătăți: una este conflictul; cealaltă este consensul. Conflictul dintre oameni este natural, pentru că indivizii sunt diferiți, ei au interese și preferințe diferite, chiar ireconciliabile. Dar fără realizarea consensului este imposibilă existența societății. Pare relativ simplu de înțeles, dar în anumite condiții devine imposibil de păstrat sau de realizat. Și astfel, în locul unui nou contract social american, am asistat la acumularea condițiilor pentru un nou război civil american. Când niciuna dintre părți nu vrea să cedeze și nu recunoaște validitatea intereselor și preferințelor celeilalte părți, în locul realizării consensului, și mai ales al păstrării consensului, se ajunge la conflict, care este starea naturală a societăților umane de dinaintea contractelor sociale. În plină eră a revoluțiilor științifice și inovațiilor

tehnologice, asistăm la recăderea în barbarie. Iar barbarii nu mai năvălesc din afară, ci sunt chiar în interior.

Încă din 2008, din timpul campaniei prezidențiale, au început atacuri virulente împotriva lui Barack Obama. Era o inconsistență, întrucât tocmai când mișcarea pentru emanciparea minorităților rasiale își găsea împlinirea, prin alegerea ca președinte a unui cetățean de culoare, iar democrația părea a se fi stabilizat, tocmai atunci s-a produs o radicalizare a înfruntărilor dintre democrați și republicani, între cele două jumătăți fluctuante ale celor două tabere. Unul dintre cei care îl atacau era omul de afaceri Donald Trump. El pretindea că Obama nu era nici născut în America, că nu era nici creștin, ci musulman, iar nimeni nu îi văzuse certificatul de naștere. Campania se numea „birtherism” sau „birther movement”, de la „birth” – „naștere”. Degeaba și-a prezentat Obama pe toate canalele certificatul de naștere, care atesta că este născut în SUA, că este botezat creștin; iar mama sa era albă și creștină, fiind divorțată după trei ani de căsătorie de tatăl lui Obama, un student din Kenya venit la studii în America dar care se convertise la creștinism în tinerețe. Aceea a fost perioada în care influența „fake news” și a teoriilor conspiraționiste a devenit *mainstream* – milioane de oameni au căzut pradă unor asemenea manipulări. Reacția resentimentară a unei părți a „Americii profunde” față de un președinte cu origini rasiale mixte s-a transformat într-o luptă

acerbă între două tabere ireconciliabile.

În 2015, mă uitam la CNN, cu familia, iar Donald Trump și-a anunțat candidatura pentru alegerile din 2016. Le-am spus atunci copiilor: „Uitați-vă, tipul acesta va deveni anul viitor președintele Americii!”. A fost agitație mare, pentru că fiica mea tocmai se pregătea să facă *applications* pentru anul următor în America, copiii mei au făcut pariuri între ei. A câștigat cel care a mizat pe intuiția tatălui. Și cum predam politica externă americană, în care schimbările de la Casa Albă influențau nu doar America, ci întreaga planetă, ceea ce mă obliga să citesc constant tot ce se publica relevant în literatura de specialitate, am monitorizat atent și analizat și ceea ce făcea Trump ori alți candidați din cursă. Îmi era clar că în anii următori aveau să fie transformări considerabile ale politicii internaționale americane și ale politicii interne. Problema a fost de la bun început că Trump s-a situat în fruntea taberei ușor de manipulat electoral prin „fake news” și teorii conspiraționiste, și care a devenit *addicted* de consumarea unor asemenea produse. Incitarea de după pierderea alegerilor din 2000 și asaltul asupra U. S. Capitol a șocat întreaga planetă. Baza electorală a lui Trump credea în (aproape) toate minciunile spuse de el, inclusiv acelea că alegerile ar fi fost furate. Această încredere într-un lider care minte constant a durat până de curând, când „scandalul Epstein” a zdruncinat noul partid republican și mișcarea MAGA.

Ioana Cristea Drăgulin: *Căderea Zidului Berlinului (1989) și mai ales prăbușirea URSS (1991) au condus la invalidarea conceptului de bipolarism la nivelul geopoliticii mondiale. Ce a însemnat acest eveniment fundamental la nivelul relațiilor de putere dintre cele două mari superputeri? În acest context, care sunt elementele de continuitate și de discontinuitate ale politicii externe promovată de Președintele Donald Trump?*

Dan Pavel: Pentru a înțelege corect deosebiriile dintre politica internațională promovată de Donald Trump și predecesorii săi din ultima sută de ani, trebuie făcută o paranteză mai largă. Pentru că sunt unii comentatori improvizați care spun că tot ce a făcut și ceea ce face Trump se leagă de anularea deciziilor luate înainte de a de președinții democrați Obama și Biden. În realitate, noul ocupant de la Casa Albă depune eforturi gigantice să năruie întreaga arhitectură a „noii ordini internaționale” creată de către președinții republicani și democrați după Primul Război Mondial, după Al Doilea Război Mondial, și după Războiul Rece. În ton cu ceea ce se scrie în *media* și *social media* la nivel internațional, presa autohtonă, ignoră dimensiunile esențiale ale acestor construcții instituționale și strategice americane, precum și a semnificațiile deconstrucției inițiate de Trump. Președintele Nr. 45 și Nr. 47 nu are o doctrină strategică anume (au existat explicit sau au fost denumite astfel Doctrina Monroe, Doctrina Kennedy, Doctrina Nixon, Doctrina

Weinberger, Doctrina Clinton, Doctrina Powell, Doctrina Wolfowitz și altele), nu urmărește să construiască altceva decât predecesorii, ci mai mult să renunțe la ceea ce este constrângător din acele construcții, inclusiv din motive de tip financiar, pentru că i se pare prea costisitoare; în plus, el nu este un izolaționist, așa cum au spus unii. Implicarea lui Trump în conflictele dintre Israel și Iran (cu toate organizațiile coordonate de la Teheran – Hamas în Gaza și West Bank/Cisiordania, Hezbollah în Liban, Houthi în Yemen), dintre Rusia și Ucraina (cruciale pentru Eurasia și America de Nord), precum și în alte părți, arată că nu este un izolaționist, deși folosește vechi slogane izolaționiste. Efortul de demolare a arhitecturii mondiale este de tip sisific, deci cvasiinutil, întrucât simultan Trump folosește anumite elemente din ceea ce au creat predecesorii, inclusiv instituții precum ONU și NATO. El improvizează, iar unii comentatori au folosit expresia Doctrina Trump tocmai pentru a desemna improvizațiile tactice și strategice făcute de președinte, în funcție de situații sau după cum îl taie capul. Oricum, în acord cu doctrine anterioare, parțial el a urmărit evitarea sau detensionarea situațiilor care ar presupune intervenția militară, preferând o ofensivă economică împotriva restului planetei, fără să ia în considerație modul în care celelalte superputeri și puteri regionale vor reacționa. Dincolo de urmărirea sau neurmărirea riguroasă a unor doctrine strategice, sunt câteva elemente de psiholo-

gie și psihopatologie care îl diferențiază pe Trump de predecesori. Crede despre sine, iar deja o serie dintre sicofanții săi o declară explicit la reuniunile publice, că este cel mai bun președinte american din toate timpurile. Grandomania sa și cultul personalității, împreună cu narcisismul, l-au împins să afirme că poate să realizeze lucruri care au fost imposibile pentru ceilalți președinți ori pentru oricare alt lider mondial. Ca să demonstreze practic asemenea afirmații, a promis că va face ceea ce părea imposibil pentru oricine altcineva, să pună capăt ostilităților din Gaza, în războiul dintre Israel și Hamas, de fapt între Israel și Iran; să facă pace între Ucraina și Rusia, punând presiune asupra acestora și a aliaților europeni. Mai mult, Trump are ambiția explicită de a demonstra cât de eronate sunt anumite politici internaționale promovate de predecesorii săi, în particular de Obama și Trump. Iar misiunea sa asumată este corectarea consecințelor respectivelor greșeli.

Noua ordine mondială pe care SUA a început să o construiască după Primul Război Mondial presupunea punerea în practică a principiilor wilsonianismului, ale cărui scopuri erau legate de evitarea altor războaie sau cel puțin a implicării SUA în conflicte. Principiile wilsonianismului au fost revizuite, reformulate și îmbogățite de anumiți președinți americani (F. D. Roosevelt, Truman, Reagan), în funcție de situații. Într-o enumerare incompletă, ele sunt: respingerea politicilor de forță ale sistemului european al echilibrului puterilor (*balance*

of power), sferelor de influență și a dominației imperiilor, care întrețineau războaiele vreme de secole, prin comunitatea puterilor (*community of power*), securitate colectivă și autodeterminarea națiunilor (benefică multor state europene, inclusiv pentru România Mare); instaurarea la nivel mondial unei organizații multilaterale care să monitorizeze, să sancționeze și să prevină comportamentele războinice ale statelor; de aici, principiul controlului armamentului; comerțul liber & sprijinirea răspândirii democrației în lume - esența liberalismului politic, plus liberalism economic; libertatea navigației maritime și oceanice; înlocuirea diplomației secrete prin acorduri deschise realizate la vedere. Era un amestec de idealism politic și de realism politic, care a fost mereu prezent în echilibre dinamice în politica internațională americană. Dar U. S. Congress s-a opus prin vot deciziilor președintelui de a înscrie SUA în Liga Națiunilor, în conformitate cu principiul democratic al separării puterilor. În ciuda eforturilor enorme depuse de America, după Primul Război Mondial, forțele revoluționar-reacționare ale comunismului/bolșevismului și fascismului/nazismului au acționat exact în sensul contrar principiilor americane, astfel încât nu s-a putut evita nici cel de-Al Doilea Război Mondial, nici Războiul Rece, care încălcau aceste principii, iar generalizarea comerțului liber s-a lovit mereu de obstacole.

Americanii au încercat să impună pe plan internațional respectarea tratatelor internaționale și să nu permită

schimbarea granițelor stabilite de acestea. Respectarea unor norme și standarde internaționale a condus la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial la constituirea pentru prima dată în istorie a tribunalelor internaționale care au judecat crimele împotriva păcii (schimbarea granițelor stabilite de tratate, declanșarea războaielor), crimele de război și crimele împotriva umanității, și care au formulat verdicte de condamnare la moarte. Guvernele de la Washington, DC, au încercat să nu amestece SUA în războaie, dar fără succes. Și doar implicarea SUA, cu enorma sa putere economică, financiară, în cele două războaie mondiale a făcut posibile victoriile împotriva statelor imperia- liste agresoare. SUA a devenit o su- praputere militară. Iar când s-a reușit producerea bombei nucleare s-a ina- ugurat prima perioadă de unipolarita- te din istorie. Care nu a durat mult, datorită furtului de tehnologie nuclea- ră ordonat de Stalin și dus la bun sfârșit cu ajutorul agenților recrutați de serviciile secrete sovietice dintre trădătorii Americii. S-a ajuns la situa- ția de bipolaritate. Anumiți președinți americani au readus în actualitatea principiile wilsoniene și s-a ajuns la tratate de limitare a înarmării nuclea- re. Un autor eminent precum Michael Mandelbaum a publicat în 2002 o carte în care prevestea că secolul XXI va fi secolul punerii în practică cu succes a moștenirii wilsonianismului, *The Ideas That Conquered the World. Peace, Democracy, and Free Markets in the Twenty-First Century*. Războiul lui Trump împotriva princi- piilor liberalismului politic și econo- mic este în mod paradoxal susținut de

către marea oligarhie digitală ameri- cană care a doborât recordurile profi- tului tocmai datorită liberalizării fără precedent a științei și tehnologiei, producției și comerțului, dar care au devenit bunuri publice, prin deschi- derea accesului a miliarde de oameni la informație, la beneficiile descope- ririlor științifice și inovațiilor techno- logice.

Așa cum am subliniat încă din 2017 și am reluat ideea în 2019, apoi în 2025, pentru că împrejurările s-au tot schimbat, politica internațională promovată de Trump are substanțiale părți pozitive. Ignorarea lor, la fel precum ignorarea părților negative, face imposibilă înțelegerea politicii internaționale americane. În plus, fenomenul trumpismului trebuie înțe- les la sfârșit de drum, când se va ter- mina al doilea mandat de președinte, și vom putea evalua consecințele po- liticilor lui Trump, atât pe plan inter- național, cât și pe plan intern. În mod cert vom fi puși în situația de a reeva- lua anumite analize și explicații. Ca să scriu o analiză coerentă a războiu- lui din Afganistan, cel mai lung răz- boi din istoria Americii, a trebuit să aștept douăzeci de ani. Trump a avut un rol crucial în terminarea războiu- lui, deși cel „învinuit” este Biden.

Prăbușirea regimurilor comuniste de tip sovietic și încetarea confruntării mondiale dintre SUA/NATO și URSS/Pactul de la Varșovia din tim- pul Războiului Rece a condus la dis- pariția situației geopolitice de bipola- ritate. Uneori, se folosește termenul de bipolarism. La cursurile mele de politică externă americană am propus

o definiție îmbunătățită a termenului de „polaritate”: modul în care sunt distribuite influența, autoritatea, controlul, puterea, în interiorul sistemului internațional; natura sistemului internațional în orice perioadă. M-am inspirat din definiția pe care Robert Dahl o dădea sistemului politic, în *Modern Political Analysis*; influența, autoritatea, controlul, puterea sunt „termeni ai influenței”. Există trei/patru tipuri de polaritate, în funcție de numărul de poli de putere, autoritate, influență, control: **unipolaritate, bipolaritate, tripolaritate/multipolaritate** (de fapt, tripolaritatea este un subtip al multipolarității). Tipul de sistem depinde complet de distribuția puterii și influenței statelor într-o regiune sau global. Acestea sunt concepte descriptive, care au fost aplicate *post-factum* unor realități care erau mult mai complexe decât aproximările conceptuale.

Președinții republicani Ronald Reagan și George H. W. Bush (seniorul) au dus la îndeplinire planul strategic de doborâre a ceea ce primul numea „The Empire of Evil” (din care făcea parte și România comunistă), care a avut mai multe componente, iar la un moment dat s-a produs o convergență între cauzele interne ale degradării sistemului comunist și cauzele externe, iar „Imperiul Răului” s-a prăbușit. În ciuda faptului că armata sovietică, serviciile de poliție politică, arsenalul nuclear, complexul militar-industrial ș.a.m.d. au rămas intacte, polul comunist al ordinii internaționale s-a prăbușit. A rămas un

singur pol de putere pe plan geopolitic, situație descrisă de literatura de specialitate drept unipolaritate (sau unipolarism). Creatorul termenului de *unipolaritate* este comentatorul politic și gânditorul strategic Charles Krauthammer, într-un faimos studiu publicat în numărul special „America and the World, 1990” al celei mai importante reviste de relații internaționale *Foreign Affairs*, pe 1 ianuarie 1990, intitulat „The Unipolar Moment”. Krauthammer și alți gânditori neoconservatori au susținut atunci necesitatea ca SUA să își schimbe radical politica internațională și să se descătușeze de limitele impuse de ordinea mondială multilaterală, pe care tot America încercase să o impună după Al Doilea Război Mondial. El folosea sintagma „America Unbound”, „America descătușată”. Inspirat de neoconservatori, iar în particular de „straussieni”, președintele George W. Bush (juniorul), a declanșat ceea ce autorii (inspirați de sintagma lui Krauthammer) Ivo H. Daalder și James M. Lindsay, au denumit „revoluția Bush a politicii externe”, în volumul *America Unbound. The Bush Revolution in Foreign Policy*. Pe scurt, spre deosebire de predecesorii săi din timpul Războiului Rece și ulterior, Bush a renunțat la strategiile de „deterrence” și „containment” și a promovat „a *proactive doctrine of preemption*”; a optat pentru acțiunea unilaterală (spre deosebire de Bush Seniorul, care - după ce Irakul a invadat Kuweitul - a reușit să formeze cea mai largă campanie multilaterală

de după WW II, prin care Irakul a fost înfrânt; doctrina strategică a necesității ca SUA să folosească puterea sa fără precedent în istorie pentru a provoca *regime change* (schimbarea de regim politic).

În primul său mandat, Trump a început să negocieze cu Talibanii încheierea războiului din Afganistan, fără consultarea guvernului ales democratic. Cel care a finalizat procesul a fost succesorul său, Biden. Dacă nu o făcea și continua războiul din Afganistan, pentru America ar fi fost imposibil să facă eforturile tactice, de *intelligence*, militare, pentru a salva Ucraina de invazia Rusiei. Trump a respins în mare parte revoluția politicii externe inițiată de Bush Jr., dar acum se pregătește intens să facă „regime change” în Venezuela.

În cartea mea *Democrația bine temperată*, am formulat teoria celor trei crize la nivel mondial. M-am referit mai sus la criza democrației. A doua criză era criza geopolitică mondială creată prin tranziția de la situația de bipolaritate la cea de unipolaritate, în care s-a trecut de la echilibrul relativ și stabilitatea din perioada bipolarității, când cele două supraputeri se țineau în șah reciproc, datorită deținerii arsenalului nuclear, ceea ce împiedica războiul direct dintre cele două, era o situație/strategie de „descurajare” (*deterrence*), la situația de instabilitate din perioada unipolarității. Ne îndreptăm însă către altceva după experiența semieșuată sau eșuată a războaielor din Irak și Afganistan, după invadarea Ucrainei de către Rusia, după ce China s-a

transformat într-o supraputere militară, chiar nucleară (cu 600 de focoase nucleare, sau mai multe), după ascensiunea noilor puteri („rising powers”, cum le-a denumit Fareed Zakaria, adică India, Brazilia, Turcia, Nigeria, Africa de Sud, Indonezia), precum și a unor puteri regionale (Arabia Saudită, Iran, Israel, Germania), precum și a unei organizații precum Uniunea Europeană - către o multipolaritate cu dimensiuni militare, economice, financiare, variabile.

Sub conducerea lui Trump, deși aparent a respins abordările din trecut, America a revenit la o variantă actualizată a doctrinei Monroe (prin care se respinge orice interferență a unor puteri străine în Emisfera Vestică), iar bombardarea unor nave sub pavilion venezuelean (fără vreo dovadă că transportau droguri) în spațiul Mării Caraibelor a determinat guvernul de la Londra să anunțe că serviciile britanice de *intelligence* încetează colaborarea cu cele americane în acea parte a lumii, pentru ca Marea Britanie să nu fie acuzată de complicitate la încălcările dreptului internațional. Rămâne de văzut dacă strategia schimbării de regim politic în alte state, folosită de realiști și neoconservatori, printre altele prin provocarea revoluțiilor din 1989/1991, va fi reluată în cazul Venezuelei, și dacă se va apela la forța armată sau la *covert actions* ale CIA, DIA și trupelor speciale.

Ioana Cristea Drăgulin: *Ocuparea unei părți a Ucrainei de către Federația Rusă în 2014 cu ajutorul*

„omuleților verzi” și declanșarea războiului în februarie 2022, prin așa zisă „operațiune de denazificare” a reprezentat, în realitate, o mare lovitură dată ordinii internaționale bazate pe reguli, ce a modelul care a fost promovat de către țările democratice după încheierea celui de Al doilea război mondial. Totodată, reprezintă și încercarea evidentă a Federației Ruse de a invalida unipolarismul prin readucerea cu „forța” la masa negocierilor a SUA, pentru o reîmpărțire a sferelor de influență. Dacă această politică a Federației Ruse va avea succes, care considerăm că vor fi consecințele asupra SUA, a Uniunii Europene și a „lumii libere” în general?

Dan Pavel: Am să repet lucruri pe care le-am mai spus, chiar dacă unora li se par incomode. De altminteri, ele au fost spuse în forme alternative de către anumiți diplomați, specialiști în studii strategice, în studii de *intelligence* și gânditori americani. Și încep cu sfârșitul, pentru că în propunerile de pace avansate sau agreeate de Washington, DC, a devenit evident că, – în ciuda faptului că nu este un adept ale realismului/ neorealismului geopolitic, – Donald Trump este împotriva inițiativei americane (apoi europene) de a integra Ucraina în NATO. Mai mult, el a considerat Crimeea ca fiind parte a Rusiei, ceea ce se regăsește în propunerile făcute; iar acum nimeni nu mai îndrăznește să critice ideea, după ce înainte toți (europenii) spuneau că este imposibilă încheierea războiului fără recupe-

rarea teritoriilor. Și prin recapitularea *à rebours*, în sens invers, se poate vedea cum Trump se desparte în primul rând de Bush Jr., iar apoi de Obama și Biden. Pe timpul mult invocatului Summit NATO organizat de România, în aprilie 2008, la care au participat atât președintele american George W. Bush, cât și președintele rus Vladimir Putin, a fost lansată ideea că NATO sprijină Georgia și Ucraina în aspirațiile lor de a deveni membre ale Alianței Nord-Atlantice. La vremea respectivă, Germania, Franța, Italia, Spania, Olanda, Belgia s-au împotrivit ca Ucraina și Georgia să primească un plan de acțiune pentru integrare. La Moscova, respectivele invitații au fost interpretate drept provocări de conflict adresate Rusiei. Iar anumiți diplomați, gânditori strategici, au considerat că interferența NATO în sfera de interese a fostei URSS va provoca invadarea Ucrainei de către Rusia. Pe vremea aceea, ambasadorul SUA în Rusia era William Burns. El a scris o telegramă diplomatică către Secretary of State Condoleezza Rice, intitulată „Nyet Means Nyet: Russia's NATO Enlargement Redlines”, în care a avertizat că Rusia va răspunde negreșit amestecului american/NATO în sfera sa de interese și a prezis că invitația integrării va crea „un sol fertil pentru amestecul Rusiei în Crimeea și în Ucraina de Est”, și va provoca un război civil în Ucraina. Bush nu a ținut cont de avertisment. Mai târziu, William Burns a fost numit director al CIA de către Biden. În aceea calitate, a revenit în Rusia în decembrie

2021 pentru a-i convinge pe șefii serviciilor secrete ruse și pe Putin însuși să nu pună în aplicare planurile de invazie de care Washingtonul știa, și îi avertiza că America va ajuta Ucraina dacă se va produce invazia. Putin nu a ținut cont de avertismentul primit. Și nici nu a acceptat apoi negocieri, în lunile de după.

În 2014, Rusia a invadat și anexat Crimeea. Într-un articol celebru („Why the Ukraine Crisis in the West's Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin”), publicat de *Foreign Affairs*, September/October 2014, gânditorul realist/neorealist american John Mearsheimer a susținut că vina pentru invadarea Ucrainei de către Putin aparține SUA, care s-a amestecat în sfera de interese a Rusiei. Trump a preluat aceste idei, în felul acesta el recunoscând că pentru Putin Ucraina intră în sfera de interese a Rusiei. Și vrea ca America să se retragă din acel spațiu, lăsând pe seama europenilor rezolvarea altor probleme.

În ciuda faptului că Putin a avut relații amicale cu Clinton, Bush, parțial cu Obama, Rusia a fondat în 2009 împreună cu Brazilia, China și India organizația BRIC (mai târziu BRICS). Era o contrapondere la G8, organizația statelor democratice puternic industrializate, unde ca o încurajare pentru Elțin fusese și Rusia invitată în 1997. Deși era membră în G8, Rusia nu s-a perceput niciodată ca un stat occidental, și nici democratic. În plus, grupul inițial de state (la care s-au adăugat Africa de Sud, Egipt, Indonezia, Etiopia, Emiratele

Arabe Unite), voia să formeze o contrapondere față de puterea americană și aliații săi, iar la ora actuală statele componente cuprind aproape o jumătate din populația planetei și mai mult de o treime din economia mondială. După invadarea Ucrainei în 2014, Obama a obținut suspendarea Rusiei din G8, care a redevenit G7. Cum multe dintre statele BRICS au făcut parte din fostele imperii coloniale europene, orientarea lor este antioccidentală și antiamericană. Prin urmare, în afară de accentuarea multipolarității, constituirea unor blocuri economice puternice, cu interese diferite, este o provocare pentru politica internațională a NATO și a UE. Iar spre deosebire de statele NATO și UE, statele din BRICS nu au condamnat Rusia pentru invadarea Ucrainei. Unul dintre șocurile repetate de când Trump a revenit la Casa Albă este legat de negocierile secrete cu Rusia, în particular cu Putin. Iar dacă se putea petrece ceva și mai grav, emisarul Witkoff a sfătuit Rusia cum să-l abordeze pe Trump în legătură cu planul de pace cu Ucraina. Tradiția wilsoniană a diplomației transparente a fost respectată involuntar, pentru că pe surse s-a aflat despre aceste negocieri secrete.

Oricum, pentru observatorii vieții internaționale, pentru cei care văd reduc istoria ca pe o succesiune de „breaking news” cotidiene, ci o înțeleg din perspectiva termenelor lungi, trebuie spus că nici Trump, nici Putin nu sunt eterni în funcțiile pe care le ocupă, și nici nemuritori.

Ioana Cristea Drăgulin: *Ca o consecință a prăbușirii bipolarismului, capitalismul, ca model economic, cu toate consecințele sale pe care le presupune în plan social, etc., și democrația, ca formă de guvernare, au devenit „modelul de succes”. De această „fereastră de oportunitate” a beneficiat și România. Considerați că această scurtă perioadă a fost suficient de bine exploatată la nivel mondial, în general, și în România, în particular, pentru consolidarea unui spațiu al ideilor care promovează instituirea și menținerea regimurilor democratice?*

Dan Pavel: Dacă nu ar exista China, întrebarea de mai sus ar avea sens. Donald Trump a lansat războiul economic cu acest megastat, recunoscând astfel că principalele supraputeri ale lumii sunt China și SUA. Una dintre alternative este o coexistență pașnică, dar concurențială, pentru crearea unui spațiu geopolitic al coproșperității de tip capitalist. China rămâne totuși un megastat criminal, care combină regimul comunist al controlului digital absolut (ca în romanul 1984 al lui George Orwell), cu o formă de economie capitalistă mixtă, în care statul și oligarhii coexistă, cu promovarea maniacală a progresului tehnologic (cu 12 dimensiuni - de la roboți la inginerie genetică, de la *smartphones* și social media la AI și lansarea de sateliți), și cu ambiții de dezvoltare militară susținută masiv financiar.

Despre consecințele pe plan social ale capitalismului se vorbește în ul-

timele două secole, iar în prezent putem să vedem anumite trăsături ale viitorului capitalismului. Oricum, o revoluție proletară anticapitalistă nu mai este posibilă; proletariatul nu mai este o forță socială și nici nu a fost vreodată „cea mai progresistă clasă socială din istorie”, cum susțineau anumiți intelectuali care au ridicat-o la acel rang fără să-i întrebe pe proletari dacă-și doresc așa ceva și dacă sunt pregătiți. Oricum, capitalismul tehnocratic oligarhic este creator de imense inegalități, dar produce și nenumărate beneficii în interes public. Probabil că în următoarele decenii se va lucra intens la extinderea mai judicioasă a beneficiilor sale. Trump este promotorul capitalismului tehnocratic oligarhic, fapt confirmat de relațiile sale cu cei mai bogați oameni din America și din lume. Faptul că și gloatele îl urmează, mai ales aceia care nu sunt conștienți de manipulările la care sunt supuși, îmi amintește de sintagma lansată de Hannah Arendt, „the temporary alliance between mob and elite”. Sintagma era folosită în legătură cu mișcările totalitare.

Noile tendințe se leagă de ceea ce am semnalat încă de dinainte de 2010 cu privire la criza democrației americane. Lucrez de ceva vreme la o carte provocatoare despre soarta democrației în lume, așa că nu vreau să-mi deconspir ideile înainte de a o fi terminat. Repet, experimentul democratic american nu mai este un model, iar Trump este admiratorul declarat al modelului autoritar întruchipat de Orban, Erdogan, Putin, Xi. În schimb, îl detestă pe Maduro.

Ceea ce se petrece în România este un capitol aparte. Am fost convins după căderea comunismului că succesul democrației este garantat dacă reușești să-i educi pe extremiștii de stânga, pe cei de dreapta, să găsești terapii de contracarare a spălării pe creier din comunism, iar mai presus de orice dacă reușești să scoți milioanele de presupuși beneficiari ai democrației din pasivitatea în care trăiesc, pe baza percepției eronate că statul și politicienii le datorează traiul comod și prosperitatea, fără ca ei să miște vreun deget. Dar democrația nu se construiește de „sus în jos”, așa cum s-au petrecut lucrurile în România postcomunistă. Democrația nu poate funcționa în favoarea celor care nu o merită. Ai parte de democrația pe care o construiești singur, prin ridicarea cantitativă și mai ale calitativă a participării la ceea ce tu vrei să construiești. Iar cei care așteaptă ca Trump, Putin sau Georgescu să le ofere tot ceea ce le trece lor prin minte, ca și cum respectivii ar fi omnipotenți, infailibili, eterni, pot să aștepte până la sfântu' Așteaptă, cum se spune în popor.

Liderii partidelor politice, conducătorii executivi ai României, s-au dovedit deficitari la învățare: ei nu au învățat nici din propriile greșeli, nici din puținele analize coerente ale guvernărilor succesive, și nici măcar din literatura de specialitate. Statul postcomunist a fost construit eronat de la bun început, diferitele sale componente sunt disfuncționale, ele nu au fost corectate sau reformate, după cum se vede clar din declarațiile

premierului Bolojan. Liderii partidele și militanții lor nu au înțeles nici acum care sunt funcțiile partidelor și cum trebuie ele îndeplinite, în vreme ce coalițiile executive au fost ineficiente și incapabile să reziste până la capăt pentru că nu s-a înțeles ABC-ul guvernării de coaliție (altă guvernare nu este posibilă în România democratică). Fereastra de oportunitate se poate închide apocaliptic, mai ales dacă Rusia reușește să se amestece în alegeri prin sprijinirea populiștilor și să dirijeze din urmă un guvern marionetă și eventual un președinte trădător de țară. Iar modul cum se va încheia pacea din Ucraina va conta enorm pentru un stat precum România.

Ioana Cristea Drăgulin: *Menționați nemulțumirile lui Trump față de anumite politici naționale și internaționale promovate de către predecesorii săi, precum și despre corecțiile efectuate. Care sunt cele mai importante revizui și reorientări strategice adoptate de Trump în politica internațională americană?*

Dan Pavel: Luptele de idei dintre diferitele școli de gândire strategică se regăsesc parțial în politicile adoptate de administrațiile prezidențiale din ultimul secol. Spuneam că Trump nu are doctrină proprie și nici nu aderă la o școală strategică sau alta. În schimb, are puternice aversiuni sau respingeri față de doctrinele sau școlile care i-au influențat pe predecesori. Asta nu îl împiedică să adopte anumite doctrine sau idei ale unor

școli, când simte că este nevoie, iar adesea o face fără să conștientizeze. Politica internațională dusă de Bush Jr. a fost în mare parte de inspirație neoconservatoare. În Europa există dificultăți de înțelegere a implicațiilor neoconservatorismului în geopolitică și în politica internațională americană. Extinderea NATO în Rusia și Georgia, invaziile armate din Afganistan și Irak, au fost consecințele ideilor neoconservatoare privind universalitatea democrației și a misiunii americane de extindere a democrației în alte state, chiar cu prețul schimbărilor de regim politic. Trump a respins în principiu și intervenționismul umanist promovat de către Clinton, care a dus la implicarea SUA în Iugoslavia, Haiti, Bosnia); intervenționismul umanist este legat de liberalismul și idealismul politic promovate de Woodrow Wilson, deși implicarea Americii în WW I a fost realism pur.

Combaterea neoconservatorismului și a liberalismului internaționalist de către Trump a părut unora că ține de o reorientare realistă sau neorealistă. Dar o mare parte din activitatea lui Trump se concentrează pe tocmai către subminarea și contracararea realismului politic care l-a împins pe Harry Truman să revoluționeze politica internațională a SUA. Succesorul lui Roosevelt a preluat de la predecesorul său „proiectul Manhattan” și nu a ezitat (după ce împăratul japonez refuzase ultimatumul predării necondiționate) să folosească bomba atomică împotriva Japoniei imperialiste, care atacase mișelește America, iar

după ani de lupte și înfrângeri, refuza să capituleze necondiționat. După câștigarea celui de-Al Doilea Război mondial și transformarea în supraputere, Truman a echipat SUA cu instituțiile, resursele financiare și mecanismele necesare politicii la nivel global și pentru a împiedica extinderea comunismului promovat de Uniunea Sovietică în Europa liberă și în întreaga lume. Spre deosebire de Roosevelt, care era incapabil să înțeleagă forța malefică a comunismului sovietic, Truman a recuperat enorm din decalajul american față de regimul totalitar sovietic. El a numit un civil ca secretar al apărării pentru a prezida departamentele „army, navy, air force, marines”, a instituționalizat poziția creată în timpul războiului de Joint Chiefs of Staff (șeful de stat major al armelor reunite), a înființat National Security Council la Casa Albă, un fel de executiv paralel, pentru coordonarea eficientă și rapidă a situațiilor complicate din politicile internaționale, a înființat Central Intelligence Agency (CIA), primul serviciu secret american civil cu atribuții externe (corespondentul lui MI 6 și cel mai eficient producător de HUMINT din lume), a înființat cel mai puternic serviciu secret de SIGINT din lume, National Security Agency (NSA, cu un buget de trei ori mai mare decât al CIA, despre care publicul american nu a aflat decât după mai mulți ani). Truman a fost creatorul NATO, cea mai puternică alianță politico-militară din istorie), a cărui misiune principală a fost să apere „Europa liberă” și democratică

împotriva amenințării invaziei imperialiste comuniste a Uniunii Sovietice, în conformitate cu doctrina *containment*. Așa s-a concretizat cea mai mare realizare a politicii externe americane din timpurile moderne - transformarea Europei dintr-un continent agresiv, provocator a două războaie mondiale și a altor războaie, într-un continent pașnic și prosper, vreme de șapte decenii. Iar Statele Unite ale Americii au fost garantul de securitate al Europei Occidentale restrânse, iar apoi extinse, prin intermediul NATO, a cărei valoare este inestimabilă, și care pentru America nu a fost niciodată o povară financiară, ci a adus enorme avantaje. Iar prețul plătit pentru menținerea păcii, pentru a nu mai angaja SUA în războaiele provocate constant de statele europene a fost unul modest, în comparație cu cheltuielile de război (într-un volum finalizat mă ocup de cheltuielile record ale războaielor din Afganistan și Irak, un fiasco investițional).

Trump a atacat mereu CIA, NSA și celelalte servicii americane de *intelligence* ca fiind parte din „the Deep State”, o teorie conspiraționistă aberantă și contrară logicii funcționării acelor instituții. Intenția de a folosi serviciile de *intelligence* în alte scopuri decât pentru exercitarea funcțiilor acestora funcționează mai degrabă în interesul național al Chinei, Rusiei, Iranului ș.a.m.d. În ciuda rezervelor față de NATO, noul și fostul președinte le-a cerut aliaților să mărească taxa pentru serviciile de securitate asigurate de supraputerea care

deține rolul principal în Tratatul Atlanticului de Nord.

Pe timpul administrațiilor Trump, SUA a continuat să fie garantul securității Israelului în Orientul Mijlociu. După expulzarea evreilor din regatele medievale, după pogromurile din acele regate și mai ales după sălbăticele pogromuri din Imperiul țarist, iar mai presus de orice după Holocaustul organizat de Germania nazistă (cu complicitatea aliaților, inclusiv România, Ungaria, și a unor autorități din statele ocupate), SUA a ajuns să fie statul unde trăiesc cei mai mulți evrei din lume, mai mulți decât în Israel. După Holocaust, SUA s-au simțit responsabile că nu au făcut nimic pentru salvarea evreilor. Au vrut să compenseze prin politicile de susținere a Israelului. Așa cum au demonstrat gânditorii neorealiști John J. Mearsheimer și Stephen M. Walt, în volumul controversat *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, politicile SUA față de Israel au fost influențate masiv de lobby-ul evreiesc american, iar deciziile luate nu au fost în interesul național al SUA, și nici măcar al Israelului. Ei au subliniat că alianța dintre cele două state a dus la favorizarea Israelului, în dauna statelor arabe și musulmane din Orientul Mijlociu aliate ale americanilor, ceea ce a dăunat stabilității regionale. Singurul președinte care a ținut cont de observațiile celor doi a fost Obama. Acesta a intervenit în reglementarea conflictului dintre Israel și palestinieni, criticând politicile de colonizare a evreilor în West Bank; în plus, a făcut o serie de înțe-

legeri (inclusiv legate de armele de distrugere în masă) cu Iranul, statul teocratic šiit, al cărui scop declarat este ștergerea Israelului de pe fața pământului, oferind avantaje regimului dictatorial de la Teheran. Tensiunile dintre premierul Netanyahu și președintele Obama au crescut an de an. Cu toate acestea, finanțările americane de toate felurile pentru Israel au atins niveluri record, după cum a subliniat Obama, în primul său volum de memorii, *A Promised Land*.

Înainte de și în timpul Primăverii Arabe, Obama i-a încurajat public pe protestatarii care urmăreau schimbări democratice, și a retras sprijinul pentru șefii de stat cu mână forte, dintre care unii erau aliații SUA. În Egipt, în cele din urmă președintele Hosni Mubarak a fost înlăturat de la putere, iar președintele american a încurajat reîntrarea în viața politică a organizației teroriste Frăția Musulmană, anterior interzisă. Câștigarea alegerilor de către Frăția Musulmană a dus la agravarea situației economice și politice, la excese de punere în practică într-un stat laic a dogmelor islamice, precum și la persecuții, iar grupurile democratice în alianță cu armata au dat o lovitură de stat pentru înlăturarea de la putere a fundamentaliştilor religioși și scoaterea din nou în afara legii a Frăției Musulmane. În Libia, pentru sprijinirea rebelilor, SUA s-a pus în fruntea unei coaliții NATO, Muammar Gaddafi a fost înlăturat de la putere, iar țara a căzut în haosul războiului civil. Din pricina suprimării violente a protestelor împotriva regimului Bashar al-Assad, adminis-

trația Obama i-a cerut dictatorului să cedeze puterea, dar acesta a pornit un război contra forțelor democratice și a rebelilor islamiști, care au fost sprijiniți de americani. Cu sprijinul Rusiei și al Iranului, dictatorul sirian a rămas la putere, războiul civil a continuat, însă Obama nu a dat ordinul intervenției militare americane nici măcar după ce al-Assad a folosit împotriva populației arme de distrugere în masă (arme chimice). În Irakul unde SUA provocase schimbarea de regim, în locul tiranului Saddam Hussein se instalase un regim predominant šiit, sprijinit de Iran, ceea ce a dus la declanșarea războiului civil, iar organizația teroristă sunnită ISIS/Daesh a ocupat teritorii imense în Irak și Siria și a creat „Califatul”. Lui Obama i se datorează strategia de lichidare militară a „Califatului” creat de ISIS, prin combinația de forțe terestre locale (kurzii, trupele speciale irakiene) – „coalition airpower”- *intelligence*, în vreme ce Trump a dus la bun sfârșit operațiunea. Ulterior, s-a lăudat că lui i se datorează exclusiv respectiva victorie.

Toate aceste politici (și altele) au fost contestate de către Trump, care încă din primul său mandat a lucrat intens la un plan strategic de schimbare a sferelor de influență în Orientul Mijlociu. Trump a renunțat la acordurile cu regimul totalitar teocratic šiit din Iran și a creat o alianță strategică între SUA, Israel și statele sunnite, în frunte cu Arabia Saudită. „Acordurile Abraham” au fost piatra de temelie a noii alianțe. Astfel, era

înlăturată influența malefică a Iranului, care sprijinea organizațiile teroriste Hamas (în Gaza și West Bank) și Hezbollah (în Liban) în lupta lor de decenii contra Israelului. Teritoriile palestinienelor urmau a fi beneficiarele directe ale noului acord, cu sprijinul financiar masiv al Arabiei Saudite și al celorlalte state sunnite bogate. Înfrișgerea lui Trump de către Biden în 2000 a pus între paranteze noua strategie pentru Orientul Mijlociu. Pentru a împiedica punerea în aplicare a strategiei concepute de Trump în Orientul Mijlociu, care avea șanse de a câștiga din nou președinția SUA și de a pune practic capăt influenței destabilizatoare a Iranului în regiune, organizația teroristă Hamas a organizat pe 7 octombrie 2023 pogromul împotriva populației civile din Israel, cel mai sîngeros pogrom de după Holocaust, cu 1.195 de oameni uciși și 251 de ostatici. În ripostă, Israelul a declanșat în Gaza războiul împotriva Hamas, cu scopul distrugerii sale complete, care s-a prelungit doi ani și s-a repercutat împotriva populației civile palestinienelor, folosită ca scut de Hamas, ducînd la o criză umanitară. Conflictele și atacurile au continuat între Israel și Hezbollah, Iran, organizația teroristă Houthis din Yemen. Biden a încercat să pună capăt războiului, o parte dintre ostacii luați de Hamas au fost eliberați, iar SUA a continuat să furnizeze armament Israelului.

Războiul din Gaza a adăugat un dramatism suplimentar alegerilor americane din 2024, mai ales campaniei pentru alegerile prezidențiale. În

anumite campusuri universitare din SUA, în diferite orașe, au avut loc proteste anti-Israel și propalestinene, desfășurate uneori cu o violență ieșită din comun. Protestatarii de extrema stîngă i-au făcut însă un serviciu enorm lui Trump, pentru că au atacat virulent administrația Biden și pe Kamala Harris, candidatul partidului democrat, pentru politica legată de Israel și Gaza, iar anumiți reprezentanți au anunțat public că nu vor susține candidații partidului democrat. Pe plan mondial, anumiți actori statali (de pildă, guvernul Africii de Sud) și nonstatali au cerut din partea International Criminal Court de la Haga emiterea unor mandate de arestare pentru comiterea de crime de război și crime împotriva umanității de către liderii Hamas (Yahya Sinwar, Mohammed Deif, Ismail Haniyeh, care au fost toate retrase după asasinarea respectivilor de către serviciile secrete israeliene) și a demnitarilor statului Israel (primul ministru Benjamin Netanyahu și ministrul apărării Yoav Gallant). Estimările ONU au arătat că pînă în 19 noiembrie 2025 în Gaza au fost uciși 70 525 de palestinieni și 2 109 israelieni. Ca și în alte părți ale lumii, antisemitismul a crescut enorm în SUA, deși evreii din diaspora nu aveau nici un amestec în politicile militare ale guvernului Netanyahu, pe care de-a lungul anilor nenumărate organizații evreiești îl criticau și demonstrau împotriva sa. În perioada protestelor, studenții și profesorii evrei, cetățeni americani, au fost amenințați, șantajați, persecutați. Așa

cum au arătat în timpul protestelor anumiți jurnaliști de investigații, iar ulterior anchetele făcute de FBI și de autoritățile statului american, protestele din America împotriva războiului din Gaza au fost organizate de către Frăția Musulmană, de CAIR (Council on American-Islamic Relations), o organizație paravan pentru Hamas, finanțată prin donații din partea unor indivizi și organizații musulmane din America, precum și de o rețea de organizații militante ale societății civile, în mare parte subvenționate de către miliardarul american cu origini maghiaro-evreiești George Soros.

După ce Trump s-a întors la Casa Albă, el l-a acuzat direct pe Biden pentru slăbiciunea și incompetența sa, declarând că dacă ar fi fost el președinte nu ar fi izbucnit nici războiul dintre Rusia și Ucraina, nici cel dintre Israel și Hamas, iar Gaza nu ar fi fost în mare parte distrusă. Trump a pornit o campanie intensă împotriva studenților (mai ales străini) care au participat la protestele anti-Israel, cerând retragerea vizelor și expulzarea acestora, scăderea pe viitor a numărului de locuri pentru studenții străini. Au fost luate măsuri împotriva conducerilor universităților care au permis hărțuirea studenților și profesorilor evrei, au fost retras finanțări de sute de milioane sau chiar de miliarde ale statului pentru universitățile americane (acesta ar trebui să fie un subiect de sine stătător). Președintele SUA a luat măsuri drastice împotriva judecătorilor de la Tribunalul Penal Internațional care au

pornit acțiunile împotriva premierului Netanyahu.

Trump i-a acordat lui Netanyahu tot sprijinul militar și diplomatic pe toată durata războiului, adică doi ani, iar până la urmă au dat roade insistențele americanilor, cu ajutorul unor state arabe aliate, de eliberarea a tuturor ostajilor luați de Hamas, de încheiere a focului și de pregătire a unui plan de pace și de administrare în Gaza.

Ioana Cristea Drăgulin: *Promovarea conceptului de „societate deschisă” a reprezentat, printre altele, și un nivel superior de garantare a drepturilor civile, îndreptată cu precădere către acele categorii de minorități care anterior nu se aflau în atenția politicului. Această deschidere a însemnat o schimbare a ideologiei de „stânga” tradițională, care era focalizată pe drepturile sociale și economice ale proletariatului către o apărare și garantare a drepturilor minorităților sexuale. Această schimbare majoră s-a datorat în primul rând prăbușirii comunismului în 1989 și 1991. Vorbim de o relegitimare a stângii și o reorientare a surselor ideologice. Ce efect a avut acest proces în interiorul societății nord – americane și cum a influențat apariția fenomenului politic care a preluat numele președintelui Donald Trump?*

Dan Pavel: Conceptul de societate deschisă nu este creația lui George Soros, ci a fost preluat de la filosoful austro-britanic de origine evreiască Karl Popper, un adversar al totalitarismului, fie el fascist/nazist, fie co-

munist. Conceptul desemnează un sistem social bazat pe libertate individuală, gândire critică și un mecanism pașnic, instituționalizat de schimbare, în contrast cu societățile închise sau tribale, legate prin dogmă și ierarhie. Într-o asemenea societate, individul se confruntă cu decizii personale, prin contrast cu societate colectivă, magică sau tribală. Este o falsă dilemă cea care face dihotomia între drepturile sociale și economice ale proletariatului și drepturile civile ale minorităților. Stânga din democrațiile liberale s-a reformulat continuu cu mult înaintea prăbușirii comunismului, iar în SUA a inclus masivele mișcări sociale pentru drepturile femeii și pentru drepturile civile ale afro-americanilor. Acestea nu și-au terminat misiunea, dar progresul lor a reprezentat un fundament pentru drepturile minorităților sexuale. Și o corecție la imaginea transatlantică deformată despre partidul republican și administrația Trump, care de fapt are o reală deschidere față de anumite minorități sexuale, adică către bărbații gay (dacă faceți un *Google search* veți găsi o mulțime în posturi importante), dar mai puțin către alte minorități, cum ar fi persoanele „transgender”. În sociologia americană, modelul marxist al celor două clase (burghezie vs proletariat) a fost înlocuit de un „multi-class model” (Upper Class, Upper-Middle Class, Middle Class, Working Class; Lower Class). Mulți membri a ceea ce înainte se numea „proletariat” (adică aceia care nu posedau mijloace de producție, iar aici intră cele trei categorii de mai

sus, Middle Class, Working Class, Low Class) sunt femei, afro-americani, hispanici, americani cu origini asiatice și minorități sexuale, pentru care asigurarea acestor drepturi civile a însemnat progres economic. Or, după cum au arătat studiile sociologice și cele electorale, trumpismul poate fi explicat doar parțial ca o reacție a unei părți a clasei muncitoare albe (în special bărbați) care și-a pierdut odată cu aceste progrese o parte din statutul social și economic privilegiat, de unde și reacțiile dure față de succesele obținute în ultimul secol de mișcarea socială pentru drepturile femeilor (extremistul de dreapta Andrew Tate, sprijinitor al lui Trump, promovează cu succes misoginismul în manșetă).

Este un concept pe care l-am folosit adesea la cursurile mele de partide politice, iar acum ne ajută să înțelegem ceea ce s-a petrecut în ultima jumătate de secol în sistemul politic american – *re-alignment* (realiniere). El desemnează fenomenul schimbării bazei sociale a politicului, și pe care Trump l-a speculat (sfătuit de Steve Bannon) în atragerea unei părți masive a electoratului de partea sa, mai ales din categorii care anterior îi sprijineau pe democrați. Fenomenul a început cu „*The tea party movement*”, o rebeliune internă din ierarhizatul partid republican, unită de anumite îngrijorări care îi despărțeau de clasicul GOP preocupat de taxe și bugetele federale (vezi blocajul politic „shutdown”). În plus față de colegii lor, mișcarea activiștilor „*tea party*” era dominată de probleme cultu-

rale controversate. În ultimii 30, 40 de ani, s-a putut vedea o deplasare masivă a votanților de la votul dictat exclusiv de interesul lor economic către votul legat de identitatea lor culturală, rasială, „de gen” (gender). Acum câteva decenii, veniturile preziceau în mare parte comportamentul la vot: cei care erau plătiți mai puțin decât media erau „blue collar” și votau cu democrații, iar cei care câștigau mai mult erau „white collar” și votau cu republicanii. Acum s-a produs un revers, și nu numai în America, astfel încât cea mai importantă diviziune nu mai este „stânga vs dreapta” în chestiuni economice, ci „open vs closed” în chestiuni controversate de cultură, dacă votantul vrea mai multă migrație, mai mult multiculturalism, mai mult comerț, mai multă tehnologie? Sau dacă vrea ca toate acestea să se închidă?

Ioana Cristea Drăgulin: *Conceptul de „AMERICA FIRST”, promovat de Partidul Republican și Președintele SUA Donald Trump, nu este nou. Forme ale izolaționismului le regăsim în concepția politică a SUA încă de dinaintea izbucnirii Războiului pentru Independență și a cunoscut diferite forme în timp. Cu toate acestea, SUA au reprezentat după Primul Război Mondial principala putere și actor politic a lumii. Deși este aproape imposibil ca în câteva paragrafe să explicați publicului larg modul în care aceste concepte se apropie ne puteți spune cum încearcă SUA să le „promoveze” în condițiile în care la nivel mondial se încearcă*

punerea în discuție a hegemoniei americane și occidentale, mai ales odată cu apariția unui nou pol de putere geopolitic reprezentat de BRICS (Brazilia, Rusia, India, China, Africa de Sud) ? În fața acestor provocări de politică internă și externă cum s-a articulat Programul de guvernare al Președintelui Donald Trump și ce soluții a oferit propriului electorat?

Dan Pavel: În romanul „Complot împotriva Americii”, Philip Roth folosește sloganul „America First” pentru a descrie victoria ficțională a aviatorului Charles Lindberg, purtătorul de cuvânt al organizației America First Committee, care avea simpatii naziste, era prieten cu aviatorul Göring și fusese decorat de Hitler, pentru a-l înfrânge în alegeri pe președintele Roosevelt. În realitate, sloganul a fost folosit de mai mulți, inclusiv de președintele Woodrow Wilson și de Ku Klux Klan, cu înțelesuri diferite. Este însă dificilă etichetarea lui Trump drept izolaționist, când el reia politicile tipice lui Monroe pentru dominarea Emisferei Vestice. Iar cu cele peste 750 de baze militare americane în toată lumea este imposibil ca o putere precum SUA să rămână izolaționistă, în ciuda similarităților retorice. Mai degrabă, se poate demonstra că în anumite privințe America a devenit expansiionistă.

Așa cum a promis în campanie, marea ofensivă a lui Trump este împotriva WOKE-ismului, iar lupta ideologică împotriva extremei stângi și a

modului în care aceasta a devenit predominantă în cadrul întregului spectru de stânga și a partidului democrat s-a transformat în politică de stat. Trump a încercat să lovească simultan, nediferențiat, în militanții mișcării woke, ai mișcării Black Lives Matter, ai grupurilor de Native Americans, ai mișcării Antifa. Mișcarea woke (de la „stay woke”) a încercat să alerteze opinia public în legătură rasismul, nedreptatea rasială, justiția social, discriminarea. În numele acestor idealuri și valori, militanții mișcării woke și ai altor mișcări au ajuns (am expus pe larg aceste fenomene în cartea mea PANDEM(i)OCRAȚIA) să demoleze sau să ceară îndepărtarea unor statui (nu doar ale unor generali confederați, ci și ale lui Cristofor Columb, Theodore Roosevelt, iar în Anglia statuia lui Winston Churchill a fost vandalizată), monumente, să atace tradițiile culturale occidentale, să rescrie istoria din punctul de vedere al „political correctness”, să schimbe denumirile unor instituții, străzi, baze militare, să promoveze o cultură a intoleranței, a eliminării părților culturale care îi deranjau („cancel culture”), cu expunerea celor care greșeau sau despre care se pretindea că au greșit la oprobiul public, cu masive concedieri, cu cenzurarea libertății de expresie. Ei cenzurau folosirea liberă a unor cuvinte (de pildă, cuvântul „mamă”, în numele inclusivității) și voiau să le elimine din vocabular, din dicționare, cu o concentrare pe politica identitară (rasă, gen, sexualitate). Era o tiranie ideologică informală,

care pretindea să facă ordine în materiile predate „incorect” în școli (chiar și matematica ori științele exacte). În numele pretențiilor exagerate legate de identitatea transgender, s-a ajuns să se impună ca să fie admise în toaletele femeilor sau în închisori persoane cu anatomia sexuală intactă, iar în cadrul unor competiții sportive feminine să fie încadrați „femei transgender”, ceea ce ducea la ignorarea sexului biologic și la subminarea de fapt a drepturilor femeilor. Este paradoxală lipsa de intuiție a extremei stângi americane, care nu și-a dat seama că prin acțiunile sale excesive pregătește venirea la putere a cercurilor de extremă dreapta, după cum aceasta din urmă nu își dă seama că excesele sale vor favoriza stânga. Pe 22 septembrie 2025, președintele Trump a semnat ordinul executiv intitulat „Designating Antifa as a Domestic Terrorist Organization”. Respectiva „organizație” a fost denunțată drept „militaristă, anarhistă”, prin folosirea violenței în atingerea scopurilor, iar departamentele și agențiile federale cu atribuții au primit ordine severe de a pune capăt operațiunilor ilegale ale Antifa, însă toată această retorică are mai mult semnificații legate de lupta politică. Cu toate acestea, în 2020 directorul de atunci al FBI, Christopher Wray a depus mărturie în Congress că Antifa nu este o organizație formală, ci mai degrabă o ideologie sau o mișcare, iar acțiunile ilegale ale unor indivizi nu pot fi extinse asupra unei întregi mișcări politice. Dar legislația federală americană nu are un mecanism legal

pentru a desemna grupuri domestice drept teroriste, așa cum există un astfel de mecanism pentru a desemna organizații străine drept teroriste, ceea ce permite guvernului american să le înghețe conturile, bunurile, proprietățile, să aplice alte sancțiuni. După ce guvernatorul statului Texas a desemnat Frăția Musulmană și CAIR drept organizații teroriste, președintele american a declarat că ia serios în considerare să procedeze la fel.

Trump este un tip înzestrat cu o inteligență speculativă de afacerist și investitor, astfel încât a trezit interesul unor mase de alegători în legătură cu ceea ce dorea să le vândă sau să le ofere gratuit, dar a făcut și o prospecție a pieței, ca să vadă care sunt problemele care îi preocupă pe mulți și căroră el credea că le poate oferi soluții. Pe măsură ce mă gândesc mai intens asupra subiectului îmi vin idei care ar putea să umple o carte, nu doar un interviu. Oricum, înainte de a vedea cum se termină cel de-al doilea mandat, se poate spune că Trump s-a concentrat mai mult pe chestiunile privind imigrația, starea economiei, reducerea reglementărilor guvernamentale.

Dacă ne uităm la ultima dintre acestea, îmi amintesc un clip celebru cu Ronald Reagan care le spunea alegătorilor că nouă (9) sunt cuvintele cele mai terifiante în limba engleză pe care le poate auzi cineva: <<I'm from the government, and I'm here to help>>. Încep cu acestea, întrucât pentru a le rezolva l-a desemna din prima zi pe supermiliardarul Elon Musk să lucreze la reducerea mărimei

și a anvergurii guvernului federal, în cadrul unui nou să-i zicem minister - Department of Government Efficiency, care a redus la proporții minime nenumărate agenții sau departamente guvernamentale, dintre care amintesc: United States Agency for International Development (cu cele mai multe programe și cu 10 000 de angajați concediați); Department of Education; Environmental Protection Agency; Department of Health and Human Services (cu mii de angajați concediați de la sub-agențiile subordonate); Department of Energy; Department of Agriculture (unde tăierile au afectat mai ales serviciul de incendii, în vreme ce în anii din urmă incendiile au fost devastatoare) ș.a.m.d. În același timp, s-a urmărit reducerea corupției și eliminarea ineficienței. Trump a semnat mai multe ordine executive prin care a pus capăt politicilor „woke” legate de inițiativele „diversity, equity, and inclusion” (DEI) din instituțiile de stat, din universități, din armată etc.

Reformarea guvernamentală s-a făcut însă adesea pe criterii clientelare, nu meritocratice. Familia Trump are numeroși membri în funcții de răspundere, nepotismul este pe față, iar în funcții cheie au fost numiți tot felul de persoane cunoscute pentru partizanatul lor, nu pentru expertiza în acele domenii. Trump și clanul său politic folosește diferite ramuri ale formei de guvernământ pentru a-i pedepsi și pentru a se răzbuna pe rivalii politici (vezi măsurile împotriva familiei Biden, a fostului director al FBI, James Comey etc.) sau pe foștii

săi apropiați care ulterior s-au distanțat de el (John Bolton, fostul National Security Advisor).

După ce în primul său mandat construisese faimosul zid de la granița cu Mexicul, în al doilea mandat Trump a înălsprît măsurile antiimigraționiste, prin deportările în masă a milioane de „ilegali”, interdicții parțiale sau totale de vize (pentru Afghanistan, Burma, Chad, Republica Democratică Congo, Guinea ecuatorială, Eritrea, Haiti, Iran, Libia, Somalia, Sudan, Yemen), declararea stării de urgență națională la granița cu Mexicul, blocarea cererilor de azil, respingerea refugiaților, detenția imigranților nedocumentați acuzați de crime, tentativa de a nu mai acorda cetățenia americană copiilor născuți în the USA (respinsă de justiție).

Pentru că suntem departe de deznădămint nu am să intru în detalii pe tema politicilor economice: aplicarea politicilor comerciale de tip „America First” depinde de negocierile cu zeci de state, după ridicarea exagerată a taxelor pe importuri. Promisiunea sprijinului acordat muncitorilor americani și familiilor acestora pentru locuințe accesibile financiar este în stadiul selectării între proiecte. Una dintre marile promisiuni din campanie a fost luată în serios: aceea de a impune tarife înalte companiilor americane care externalizează/subcontractează (*outsourcing*) producția industrială și de a încuraja firmele care aduc fabricile înapoi. Marii oligarhi sprijină inițiativele economice ale lui Trump, pentru că le aduc și mai mari profituri. În ciuda restricțiilor impuse universităților

americane în privința cercetării (în condițiile în care cele mai prestigioase sunt „research universities”, private sau de stat), Trump a ascultat sfaturile miliardarilor și a semnat ordine executive pentru „AI development”, unde sloganul „America First” are un înțeles expansionist. În competiția economică, tehnologică și industrială cu China, Trump este extrem de optimist că America va rămâne „The First.” Dar comuniștii chinezi au procedat exact invers față de capitaliștii lui Trump, prin creșterea spectaculoasă a finanțărilor către universitățile de cercetare.

În continuarea politicilor din primul său mandat, noul președinte a luat măsuri pentru stoparea politicilor administrației Biden legate de încălzirea planetei și în favoarea protejării mediului. Prin sancțiunile impuse Rusiei în privința exportului de petrol și altor națiuni pentru importul de petrol rusesc, Trump vrea să încurajeze producția americană (și nord-americană, în colaborare cu Canada) de energie fosilă. Aici sintagma „America First” desemnează preocuparea pentru transformarea SUA în producătorul dominant de energie pe plan mondial, inclusiv prin retragerea din înțelegerile internaționale care impun respectarea anumitor standarde de extracție și limite de producție. Un asemenea statut ar permite statului american să-și sporească rezervele bugetare în vederea îndeplinirii mai facile a unor obiective privind ridicarea standardelor de viață ale tuturor americanilor.

Ioana CRISTEA DRĂGULIN

VARIA

La “Zona grigia” tra guerra e pace nel diritto internazionale e costituzionale

[The “gray area” between war and peace in international and constitutional law]

Carlo BOSNA

Abstract: *In contemporary international relations, the “gray zone” denotes the space between peace and war where creeping crises and limited coercion unfold. These situations—variously labelled gray-zone conflict or hybrid warfare—remain beneath the threshold of open hostilities yet go beyond ordinary peacetime competition. Their legal ambiguity strains existing frameworks: international law traditionally draws a sharp line between war and peace, while constitutional democracies are designed to govern the use of force mainly in formally declared wars. This chapter maps the gray zone’s historical emergence and the responses offered by international and constitutional law. It (a) traces the shift from classical ius ad bellum to the post-1945 prohibition on the threat or use of force and to the factual notion of “armed conflict” in IHL; (b) analyses the regulatory vacuum surrounding states of international “crisis” in light of the UN Charter, the Geneva Conventions and the law of State responsibility; (c) examines constitutional implications for democratic control, emergency powers and rights-protection when force is used absent a formal state of war; and (d) illustrates the argument with historical and current case studies—from the Cold War and the Cuban Missile Crisis to recent Russia–West relations. Drawing on primary instruments and scholarship, the chapter highlights the intersections between constitutional law and international (especially humanitarian) law in these ambiguous contexts.*

Keywords: *the “gray zone”, hybrid warfare, international law, Geneva Conventions, legal ambiguity.*

Introduzione

Il tradizionale binomio *guerra e pace* ha a lungo rappresentato nel

diritto internazionale una dicotomia netta: uno Stato era o in stato di pace, oppure impegnato in una guerra, con conseguente applicazione di regimi

giuridici distinti (ad esempio il diritto bellico durante i conflitti armati, e il diritto “ordinario” dei tempi di pace)¹. Negli ultimi decenni, tuttavia, si è assistito al proliferare di situazioni ibride che sfuggono a questa rigida dicotomia, collocandosi in una „zona grigia” tra guerra e pace. Il termine è comunemente utilizzato per descrivere quello spazio intermedio in cui attori statali o non-statali pongono in essere azioni ostili e coercitive che *sfumano* il confine tra pace e conflitto armato. Tale concetto di *zona grigia* suggerisce dunque una gradazione della conflittualità internazionale: al di sotto della soglia di una guerra aperta, si estende un’area intermedia caratterizzata da confronti più aggressivi rispetto alla normale competizione pacifica, ma che non raggiungono l’intensità di un conflitto armato dichiarato. In questa zona intermedia, spesso denominata anche *conflitto a bassa intensità* o *guerra ibrida*, le potenze rivali calibrano con attenzione le proprie azioni per conseguire obiettivi strategici senza oltrepassare la soglia che darebbe al nemico un *casus belli* formale².

L’idea della zona grigia non è del tutto nuova: già nel Novecento si era riconosciuta l’esistenza di situazioni di ostilità striscianti e di *political warfare* condotte al di fuori delle forme tradizionali di guerra. Si pensi, ad esempio, alle operazioni coperte durante la Guerra Fredda o alle misure di pressione indiretta impiegate dalle superpotenze. Emblematiche, in dottrina, sono le riflessioni di Carl Schmitt, per il quale „inter pacem et

bellum nihil medium” (tra la pace e la guerra non vi è nulla nel mezzo) – una tesi che appare smentita dall’evoluzione storica recente, al punto che oggi proprio quello spazio „di mezzo” è divenuto terreno privilegiato di competizione strategica. Il presente contributo si propone di esaminare tale „zona grigia” sotto un profilo giuridico, considerandone i riflessi sia nell’ordinamento internazionale sia negli ordinamenti costituzionali interni (con particolare riguardo all’esperienza italiana). L’analisi verrà articolata come segue: anzitutto (sez. 2) si inquadrerà il concetto di zona grigia e di guerra ibrida, delineandone le caratteristiche essenziali. Successivamente, si esamineranno i profili di diritto internazionale (sez. 3), in particolare come il diritto internazionale definisce la soglia del conflitto armato e disciplina le attività ostili *sotto soglia* (dal punto di vista dello *ius ad bellum* e dello *ius in bello*). Si passerà poi ai profili di diritto costituzionale (sez. 4), focalizzando l’attenzione sul quadro costituzionale italiano e sulle problematiche che sorgono quando lo Stato si confronta con situazioni di ostilità non classificate formalmente come “guerra”. Nella sezione 5 si offrirà un esame di casi studio recenti, tra cui il conflitto russo-ucraino (esaminato anche quale esempio paradigmatico di passaggio dalla zona grigia alla guerra aperta) e altre manifestazioni di conflittualità ibrida (cyber-attacchi, crisi energetiche, pressioni migratorie). Infine, nelle conclusioni si tireranno le fila del discorso, evidenziando le sfide e

le possibili risposte normative a questo fenomeno.

Evoluzione storica: dalla guerra al divieto dell'uso della forza

Per secoli, il diritto internazionale ha riconosciuto agli Stati un **diritto sovrano di fare la guerra**, quale manifestazione naturale della loro potestà³. Nella concezione classica, la guerra era una condizione giuridica formalmente dichiarata fra Stati, disciplinata dal diritto bellico, mentre la pace costituiva lo stato ordinario dei rapporti internazionali. Le teorie medioevali e moderne del *bellum iustum* si interrogavano non sulla liceità della guerra in sé – data per scontata – ma sulle cause „giuste” o “ingiuste” che la motivavano. Solo nel XX secolo, dopo gli immani conflitti mondiali, questa visione ha iniziato a cambiare radicalmente.

Dal “diritto di guerra” al suo divieto – All'indomani della Prima guerra mondiale sorsero i primi tentativi di limitare il ricorso alla guerra come mezzo di risoluzione delle controversie. Il Patto della Società delle Nazioni del 1919 e soprattutto il **Patto Briand-Kellogg del 1928** (Patto di Parigi) sancirono l'impegno degli Stati a rinunciare alla guerra come strumento di politica nazionale, sebbene con efficacia limitata. La vera svolta giuridica si ebbe con la nascita dell'Organizzazione delle Nazioni Unite nel 1945: la **Carta ONU** consacra, all'art. 2(4), il divieto per gli Stati di ricorrere alla **minaccia o all'uso della forza** nelle relazioni

internazionali, salvo che in legittima difesa o su autorizzazione del Consiglio di Sicurezza⁴. In tal modo la guerra – intesa come conflitto armato interstatale avviato unilateralmente – viene esplicitamente proibita e delegittimata, privando gli Stati dello **ius ad bellum** di stampo classico⁵. Questa norma sul non-uso della forza è oggi considerata un principio fondamentale e imperativo (*ius cogens*) dell'ordinamento internazionale. Contestualmente, la stessa minaccia di usare la forza viene bandita (sempre art. 2(4) Carta ONU), nel tentativo di prevenire le crisi che potrebbero sfociare in conflitti armati. Il sistema collettivo di sicurezza ONU affida al Consiglio di Sicurezza il monopolio delle azioni militari consentite, al fine di mantenere o ristabilire la pace.

Dalla nozione formale di guerra al concetto fattuale di conflitto armato – Parallelamente all'evoluzione dello *ius ad bellum*, anche il **diritto internazionale umanitario** (DIU) – o *diritto bellico/jus in bello* – ha adattato il proprio lessico e campo di applicazione. In passato le Convenzioni riguardanti la condotta della guerra (ad es. le Convenzioni dell'Aia di fine '800 e inizio '900) presupponevano uno “stato di guerra” formalmente riconosciuto fra Stati. Dopo il 1945, tuttavia, gli Stati hanno **smesso di dichiarare guerra** nelle loro ostilità, preferendo evitare questa terminologia divenuta politicamente e giuridicamente onerosa⁶. Per ovviare al rischio che le leggi di guerra non si applichino in assenza di una dichiarazione formale, le Convenzioni di Ginevra del 1949 introdussero il ter-

mine più generale di **“conflitto armato”**. Il **Common Article 2** di tali Convenzioni stabilisce infatti che esse si applichino “a tutti i casi di guerra dichiarata o di qualsiasi altro conflitto armato che sorga tra due o più Alte Parti Contraenti, anche se lo stato di guerra non è riconosciuto da una di esse”. Questa formulazione fu deliberata: lo scopo era coprire qualsiasi situazione fattuale di combattimenti tra Stati, prescindendo dalla terminologia formale impiegata. In altri termini, ciò che conta ai fini dell’applicazione del DIU è la realtà sul terreno (lo scambio di ostilità tra forze armate), non la volontà soggettiva degli Stati di qualificare o meno giuridicamente la guerra. La nozione di *conflitto armato internazionale* abbraccia dunque ogni uso reciproco della forza armata tra Stati, anche di intensità minima (basta **un singolo scontro a fuoco di frontiera** perché si configuri un conflitto armato e scattino le tutele di Ginevra). In parallelo, il DIU prevede anche la categoria dei conflitti armati **non internazionali**⁷ per i conflitti armati interni, colmando un’altra lacuna del passato. Questa evoluzione terminologica e normativa riflette il superamento della classica dicotomia formale guerra/pace: oggi sul piano giuridico internazionale vige il binomio *illecito vs lecito* in riferimento all’uso della forza (guerra di aggressione vietata vs uso della forza autorizzato o di autodifesa), mentre sul piano del diritto dei conflitti armati si adotta un approccio fattuale basato sull’esistenza o meno di un conflitto armato (IAC o NIAC) indipendente-

mente da dichiarazioni formali. In sintesi, la “guerra” in senso tecnico-giuridico è stata rimpiazzata dalla nozione di **uso della forza armata** (illecito se aggressivo) sul piano dello *ius ad bellum*, e dalla nozione di **conflitto armato** sul piano dello *ius in bello*.

Va notato che questa riconcettualizzazione della guerra ha portato anche ad affermare la **criminalizzazione della guerra d’aggressione**. Da Norimberga in poi, la pianificazione o conduzione di una guerra aggressiva è considerata un **crimine internazionale** (oggi rientrante nella “*crime of aggression*” di competenza della Corte Penale Internazionale), a riprova della completa delegittimazione giuridica della guerra come mezzo lecito di politica estera⁸. La guerra, un tempo strumento sovrano discrezionale, è oggi posta al bando giuridico, sostituita da concetti come legittima difesa collettiva e sicurezza collettiva. Rimane però il fatto che i conflitti armati – benché *de iure* banditi salvo eccezioni – continuano a verificarsi *de facto*, spesso senza dichiarazione né riconoscimento formale. Su questa realtà fattuale si innesta la problematica delle zone grigie: periodi di tensione o confronto armato limitato in cui gli Stati evitano accuratamente di parlare di “guerra”, pur impiegando forme di coercizione anche violenta.

La “crisi” internazionale e il vuoto normativo tra pace e conflitto armato

Le situazioni di **crisi internazionale** rappresentano quello stadio intermedio in cui i rapporti tra Stati non sono più genuinamente pacifici ma non sono ancora sfociati in un conflitto armato dichiarato o conclamato. Tali crisi possono includere gravi tensioni diplomatiche, mobilitazioni militari, incidenti di frontiera, **uso limitato della forza** o altre misure coercitive (es. sanzioni severe, blocchi economici, operazioni coperte) che si collocano sulla soglia della guerra senza oltrepassarla formalmente⁹. Un esempio emblematico: durante la **Guerra Fredda** le due superpotenze e i rispettivi blocchi vissero decenni in uno stato di conflittualità latente (minacce nucleari, corsa agli armamenti, proxy wars nei Paesi terzi, ecc.) che non sfociò mai in una guerra diretta dichiarata tra USA e URSS. Quella contrapposizione fu appunto una “pace armata” o **guerra fredda**, cioè una condizione né di pace né di guerra aperta in senso tradizionale.

Dal punto di vista giuridico, il termine *crisi* non ha una definizione tecnica precisa nel diritto internazionale. Esso denota piuttosto una situazione fattuale di **grave rischio di guerra o rottura della pace**, spesso riconosciuta politicamente ma non inquadrata da uno status giuridico ad hoc¹⁰. Il diritto internazionale classico conosceva lo *stato di guerra* (distinto dallo stato di pace) e prevedeva

ad esempio istituti come la neutralità nei conflitti tra belligeranti. Oggi, con la scomparsa delle formali dichiarazioni di guerra, questo schema binario risulta inadeguato a descrivere la gamma di situazioni intermedie. Le **crisi** costituiscono pertanto una zona grigia anche sul piano normativo: mancano trattati o consuetudini che definiscano espressamente cosa sia uno “stato di crisi” e quali regole speciali vi si applichino. In linea di principio, finché non si supera la soglia del *conflitto armato* (secondo la definizione fattuale vista sopra), si considera vigente il diritto internazionale di pace. Ciò implica che in teoria dovrebbero valere integralmente tutte le regole ordinarie: il divieto dell’uso della forza e della minaccia continua ad applicarsi¹¹; non scattano però le norme **speciali di guerra** (DIU) poiché manca un conflitto armato in senso tecnico. Questo crea un **vuoto di tutela** in alcune situazioni: ad esempio, le Convenzioni di Ginevra proteggono prigionieri di guerra e civili *solo se* vi è un conflitto armato; se in una crisi internazionale vengono detenuti agenti stranieri o combattenti irregolari senza riconoscere lo stato di conflitto, tali persone potrebbero trovarsi fuori dal campo di applicazione del DIU e avere invece soltanto la protezione (talvolta meno specifica) garantita dai diritti umani e dal diritto interno. Il **diritto internazionale umanitario infatti si applica unicamente ai conflitti armati** e non copre altre forme di ostilità o violenza al di sotto di tale soglia¹².

La risposta della Carta ONU: “minaccia alla pace” – La Carta delle Nazioni Unite, pur bandendo la guerra, è consapevole che possono sorgere tensioni pericolose. Essa affida al Consiglio di Sicurezza il compito di identificare situazioni di «*minaccia alla pace, violazione della pace o atto di aggressione*» (art. 39) e di intraprendere azioni per mantenere o ristabilire la sicurezza internazionale (Capitolo VII). Di fatto, la categoria di *minaccia alla pace* è stata lo strumento attraverso cui la comunità internazionale ha gestito molte crisi non ancora sfociate in guerra ma potenzialmente esplosive. Il Consiglio di Sicurezza ha ampia discrezionalità nel qualificare una crisi come minaccia alla pace e nell’adottare misure conseguenti (sanzioni, missioni di peacekeeping, ecc.). Tuttavia, questa rimane una **soluzione politica più che giuridica**: la dichiarazione di una minaccia alla pace e le misure decise dal Consiglio dipendono dai rapporti di forza e dal veto delle grandi potenze, più che da parametri giuridici oggettivi. Ad esempio, durante la crisi dei missili di **Cuba (1962)** – un momento in cui il mondo era sull’orlo della guerra nucleare – le Nazioni Unite furono coinvolte solo marginalmente: il Consiglio di Sicurezza discusse la questione ma il veto sovietico paralizzò ogni risoluzione sostanziale, e la crisi fu risolta bilateralmente. In tal caso fu determinante la volontà politica delle parti, mentre il diritto ebbe un ruolo limitato. Il concetto di “crisi” dunque vive piuttosto negli

ambiti della diplomazia preventiva e della gestione politica dei conflitti incipienti (ad esempio attraverso negoziati, mediazioni, conferenze internazionali), più che in regole giuridiche predefinite.

Zone grigie e incertezza del diritto – Una caratteristica delle moderne crisi è che spesso gli attori cercano di **mantenere le proprie azioni sotto la soglia che farebbe scattare una reazione legale automatica**. Questa “soglia” può essere sia quella dello *jus ad bellum* (ad esempio evitare un attacco armato conclamato che darebbe diritto all’altrui legittima difesa), sia quella dello *jus in bello* (evitare di far apparire la situazione come un conflitto armato internazionale, per non dover riconoscere status di belligerante al nemico o applicare le tutele di guerra). La dottrina dei “*grey zone conflicts*” evidenzia proprio come attori statali o non-statali **sfruttino le ambiguità e lacune del diritto internazionale** per condurre operazioni ostili senza inquadrarle formalmente come guerra. Tra i principi messi in tensione vi è ad esempio quello di **non-intervento negli affari interni**: operando al confine tra lecito e illecito (ad es. campagne di disinformazione, cyber-attacchi non distruttivi, invio di “volontari” o mercenari non riconoscibili), gli Stati ostili cercano di indebolire l’avversario senza offrirgli un *casus belli* chiaro¹³. Questa strategia approfitta del fatto che molte norme internazionali sono state concepite in epoche precedenti alle attuali forme di conflittualità (si pensi al cyberspazio, allo **scontro**

informativo o all'uso di forze irregolari). In assenza di regole concordate su questi nuovi domini, esistono veri e propri *gap* giuridici che vengono intenzionalmente sfruttati. Ad esempio, un **cyber-attacco** che provoca danni significativi a infrastrutture critiche di uno Stato potrebbe non essere chiaramente qualificabile né come "uso della forza" vietato (se i danni non sono equiparabili a quelli cinetici) né ovviamente come conflitto armato; la risposta legale dello Stato colpito è quindi incerta, e l'aggressore conta su tale incertezza per evitare ritorsioni militari o sanzioni unanimesi.

Un altro terreno scivoloso è quello delle **misure coercitive unilaterali**. In linea di principio, **rappresaglie armate** al di fuori di un conflitto sono oggi illegali (la prassi delle "reprisal" militari permessa un tempo è superata dal divieto di forza); però esistono le cosiddette **contromisure** non forcibili, con cui uno Stato reagisce a un illecito altrui sospendendo temporaneamente l'adempimento di certe obbligazioni (es. sanzioni economiche, ritorsioni diplomatiche). Nelle crisi spesso si assiste a un'escalation di contromisure e contro-contromisure – perlopiù in una zona grigia legale, dato che l'assenza di un giudice internazionale dotato di giurisdizione obbligatoria rende difficile accertare chi abbia compiuto l'illecito iniziale e se le reazioni altrui siano proporzionate. L'insieme di queste dinamiche configura quella che è stata definita una **"guerra legale" (lawfare)**, ossia

l'uso strumentale del diritto internazionale stesso come arma di conflitto politico¹⁴. Gli Stati competitori nella zona grigia infatti impiegano giustificazioni legali per le proprie condotte (spesso discutibili) e al contempo accusano l'avversario di violarne i principi, cercando di conquistare così un vantaggio sul piano narrativo e diplomatico.

In conclusione, **la crisi internazionale permane un concetto non tipizzato nel diritto**: è coperta dal diritto di pace in teoria, ma in pratica sospinge quel diritto al limite delle sue capacità, creando uno **spazio grigio di non applicazione piena delle norme**. Da un lato le norme di guerra (DIU) non operano fino a che la soglia del conflitto armato non è superata; dall'altro le norme di pace (diritto internazionale generale, diritti umani) possono rivelarsi inadeguate o facilmente aggirabili quando affrontano condotte ostili sofisticate e ibride. Ne risulta una terra di nessuno normativa, in cui molto viene lasciato alla *realpolitik* e alle scelte discrezionali degli organi politici (Consiglio di Sicurezza, Stati stessi) più che a obblighi giuridici chiari¹⁵.

Implicazioni costituzionali della zona grigia nelle democrazie

Le costituzioni degli Stati democratici, soprattutto quelle adottate dopo la Seconda guerra mondiale, contengono tipicamente disposizioni relative allo **stato di guerra** e al potere di impiego delle forze armate. Tali norme rispecchiano l'esperienza

storica e mirano a garantire un controllo democratico sulle decisioni di entrare in guerra, nonché a regolare i poteri straordinari necessari durante i conflitti armati. Ad esempio, la **Costituzione italiana** all'art. 78 prevede che «*le Camere deliberano lo stato di guerra e conferiscono al Governo i poteri necessari*», mentre l'art. 11 «*ripudia la guerra come strumento di offesa*» ma consente limitazioni di sovranità per aderire a sistemi collettivi di sicurezza. In modo analogo, molte altre costituzioni (Francia, Germania, Giappone, ecc.) subordinano la dichiarazione di guerra o l'invio di truppe all'estero al consenso del Parlamento o ne fanno prerogative regolate da norme supreme.

Il problema delle operazioni senza “guerra” – Con il tramonto delle dichiarazioni formali di guerra, le democrazie contemporanee si sono trovate ad affrontare un dilemma: come conciliare le prescrizioni costituzionali – pensate per la fattispecie classica della guerra – con la realtà di interventi militari all'estero e altre forme di uso della forza *non dichiarate come guerra*. Spesso i governi hanno aggirato l'ostacolo **evitando di usare il termine “guerra”** e inquadrando le operazioni militari entro altre categorie: missioni di peacekeeping, **operazioni antiterrorismo**, interventi umanitari, difesa collettiva su mandato internazionale, ecc. L'Italia fornisce un caso emblematico: dalla nascita della Repubblica nel 1948 ad oggi, **non è mai stato deliberato dalle Camere uno “stato di guerra” ai sensi dell'art. 78 Cost.**,

nemmeno quando forze italiane hanno partecipato a conflitti armati all'estero. Le numerose missioni militari (Libano, Bosnia, Kosovo, Iraq, Afghanistan, Libia...) sono sempre state autorizzate con leggi ad hoc di impiego e finanziamento, presentate come operazioni limitate e in attuazione di obblighi internazionali (NATO, ONU) o esigenze umanitarie. In sostanza, il Parlamento ha continuato ad esercitare un controllo politico, ma **fuori dal quadro formale dello “stato di guerra”**. Questa prassi, comune ad altre democrazie, evidenzia come la **zona grigia conflittuale** abbia una ricaduta costituzionale: si interviene militarmente senza attivare le procedure e garanzie previste per la guerra in senso tecnico.

Poteri di guerra vs. poteri in operazioni minori – Costituzionalmente, la mancata proclamazione dello stato di guerra comporta che non si attivano quegli istituti peculiari legati allo *status belli*. Ad esempio, in alcuni ordinamenti la dichiarazione di guerra legittima l'adozione di **leggi speciali di guerra** o decreti d'urgenza, la sospensione di determinate libertà civili, la requisizione di beni, la leva obbligatoria straordinaria, etc. Se uno Stato si astiene dal dichiarare guerra, tecnicamente rimane in tempo di pace agli occhi dell'ordinamento interno, e quindi non può ricorrere a molti di questi poteri eccezionali (salvo che dichiari stati di emergenza sulla base di altre norme). Ciò può essere un bene per la tutela delle libertà (si evitano sospensioni di diritti), ma può porre pro-

blemi di **adeguatezza degli strumenti normativi** per sostenere uno sforzo bellico protratto. In Italia, ad esempio, le missioni all'estero sono state gestite per anni tramite **decreti-legge periodici di finanziamento** ogni 6 mesi, poi istituzionalizzati con la legge n. 145/2016 che regola la partecipazione alle missioni internazionali¹⁶. In altri paesi, sono state introdotte riforme: la **Francia**, che nella Costituzione del 1958 menzionava il Parlamento solo per le dichiarazioni di guerra, ha emendato l'art. 35 prevedendo che il governo informi il Parlamento entro 3 giorni dall'inizio di un intervento armato all'estero e richieda l'autorizzazione parlamentare per proseguire oltre 4 mesi. Ciò non impedisce comunque al Presidente francese (comandante in capo) di avviare autonomamente operazioni brevi – com'è avvenuto, ad esempio, per interventi aerei in teatri esteri – consolidando una **ampia autonomia decisionale dell'esecutivo** nella fase iniziale. Negli **Stati Uniti**, la Costituzione riserva al Congresso il potere di dichiarare guerra, ma dopo la Seconda guerra mondiale le principali operazioni belliche (Corea, Vietnam, Golfo, Iraq, ecc.) sono state condotte senza dichiarazioni formali, mediante risoluzioni o autorizzazioni "sui generis" del Congresso, oppure su iniziativa unilaterale del Presidente. Nel 1973 il Congresso approvò la **War Powers Resolution** proprio per ridefinire i limiti entro cui il Presidente può impegnare le forze armate senza dichiarazione di guerra: essa richiede

al Presidente di notificare entro 48 ore l'inizio di ostilità e di ottenere approvazione entro 60 giorni (prorogabili a 90) per continuare l'operazione, pena l'obbligo di ritiro. Nella pratica, tuttavia, i presidenti USA hanno spesso contestato o eluso la WPR, mantenendo di fatto quello che alcuni autori chiamano un potere di condurre "**war in the twilight zone**" (guerra nella zona crepuscolare, ossia non dichiarata).

In generale, le **democrazie liberali** si trovano strette fra due esigenze: da un lato, garantire che l'uso della forza – decisione di enorme rilievo – sia sottoposto a controllo democratico e a base legale chiara; dall'altro, mantenere la flessibilità operativa per rispondere prontamente a minacce non convenzionali e crisi improvvise, che raramente si presentano sotto la forma nitida di una guerra dichiarata. La "zona grigia" può dunque creare tensioni costituzionali. Ad esempio, se un governo impiega forze speciali in modo segreto all'estero per una missione di sicurezza (operazione clandestina), difficilmente potrà attivare ex ante il coinvolgimento parlamentare senza compromettere la segretezza – ma ciò pone un problema di legittimità democratica. Oppure, se uno Stato subisce **attacchi informatici massicci** o altri atti ostili da parte di attori statali ombra, potrebbe voler reagire con misure straordinarie (magari anche offensive sul piano cyber) senza che esista un quadro normativo preciso che autorizzi tali azioni: il governo dovrà decidere se qualificare l'evento

come atto di guerra (rischiando escalation) o trattarlo come questione di sicurezza interna.

Tutele attivabili e diritti in gioco

– In contesti di conflittualità non dichiarata, vi è il rischio che alcune garanzie proprie sia del tempo di pace sia del tempo di guerra restino “sospese”. Dal lato **internazionale**, come già accennato, l’assenza di riconoscimento di uno stato di conflitto può privare le persone coinvolte (es. combattenti catturati) delle tutele del DIU. Un caso concreto si è visto con i detenuti catturati dagli USA nella “guerra al terrore” post-11 settembre 2001: poiché non erano considerati prigionieri di una guerra tradizionale tra Stati, l’amministrazione tentò di negar loro lo status di **prigionieri di guerra** ai sensi delle Convenzioni di Ginevra, definendoli “combattenti nemici illegittimi”. Allo stesso tempo, però, questi detenuti (es. nella base di Guantánamo) non godevano nemmeno delle piene garanzie del processo penale ordinario, creando un limbo giuridico criticato dalla Corte Suprema USA per violazione sia delle Convenzioni sia del diritto interno. Questo esempio mostra come operare nella zona grigia possa comportare **vuoti di tutela per gli individui**, col rischio di abusi. Dal lato **interno**, l’assenza di dichiarazione di guerra significa che formalmente restano in vigore tutte le libertà civili e i diritti costituzionali ordinari. Ciò è importante: in una democrazia, l’impegno in ostilità non dichiarate non dovrebbe automaticamente sospendere diritti fondamentali (salvo

dichiarazioni di stato d’emergenza secondo le procedure costituzionali). Tuttavia, possono verificarsi restrizioni de facto: ad esempio **censure mediatiche o segreti di Stato** invocati per motivi di sicurezza nazionale, controlli più stringenti su comunicazioni e movimenti (specie in operazioni antiterrorismo), ecc., adottati senza il quadro formale di uno stato di guerra o di assedio. La dialettica tra sicurezza e libertà si ripropone quindi in termini nuovi. In molti ordinamenti, il giudice costituzionale è chiamato a bilanciare queste esigenze, vigilando che la “**guerra senza nome**” non diventi un pretesto per eludere le garanzie democratiche.

Una notazione positiva è che il permanere in *status* di pace dal punto di vista formale mantiene applicabili in pieno strumenti di tutela giurisdizionale che in guerra potrebbero essere limitati. Ad esempio, gli atti del governo relativi a impiego delle forze armate (segreti di Stato a parte) possono essere sindacati dai parlamenti o da corti (si pensi ai ricorsi contro l’invio di armi o truppe all’estero – tema attuale anche in Italia rispetto ai conflitti come quello in Ucraina). Inoltre, la partecipazione a operazioni internazionali spesso avviene nell’ambito di trattati o decisioni collettive (NATO, UE, ONU) che forniscono una **base di legittimazione esterna** e possono prevedere controlli politici collegiali, mitigando l’arbitrio del singolo Stato.

In definitiva, sul piano costituzionale la zona grigia mette alla prova il principio **democratico e di supre-**

mazia della legge nell'uso della forza¹⁷: le costituzioni si stanno adattando gradualmente (tramite revisioni legislative o prassi consolidate) per disciplinare le missioni militari che non equivalgono a guerra formale. Persistono però aree d'ombra in cui l'esecutivo gode di margini decisionali ampi, potenzialmente in tensione con la **trasparenza** e la **responsabilità democratica**. Come sottolineato da alcuni studi, gli Stati democratici devono rafforzare la loro **“resilienza legale”** – aggiornando leggi e procedure – per fronteggiare le minacce ibride e della zona grigia senza tradire i propri valori di stato di diritto.

Esempi di zone grigie tra guerra e pace. Guerra Fredda: competizione permanente senza conflitto dichiarato

L'intero periodo della **Guerra Fredda (1947-1991)** può essere visto come una prolungata zona grigia su scala globale. Dopo la Seconda guerra mondiale, le due superpotenze nucleari, Stati Uniti e Unione Sovietica, instaurarono un confronto ideologico, politico e militare di altissima intensità, evitando però accuratamente lo scontro armato diretto tra loro. La pace era solo apparente: entrambe le parti erano impegnate in una **corsa agli armamenti**, tenevano pronte forze enormi e sviluppavano dottrine di distruzione reciproca (MAD – *Mutual Assured Destruction*). Incidenti e crisi si susseguirono¹⁸, ma sempre senza mai oltrepassare la linea della guerra dichiarata tra USA e URSS. In

questo equilibrio del terrore, il diritto internazionale era costantemente messo alla prova: formalmente, le regole ONU sul non uso della forza restavano vigenti, ma di fatto venivano violate indirettamente attraverso **guerre per interposta persona** (*proxy wars*) nei Paesi terzi (Corea, Vietnam, Afghanistan anni '80, conflitti arabo-israeliani con rispettivi sponsor, ecc.), o tramite **ingerenze occulte** (colpi di Stato sostenuti dall'una o dall'altra superpotenza, operazioni segrete delle agenzie di intelligence, etc.). Il Consiglio di Sicurezza ONU risultò spesso paralizzato dai veti incrociati, incapace di qualificare come aggressione o minaccia alla pace molte di queste situazioni. Sul piano giuridico si sviluppò però una pratica importante: nell'impossibilità di agire a livello di Consiglio, l'Assemblea Generale ONU adottò la risoluzione *“Uniting for Peace”* (1950)¹⁹, rivendicando un ruolo supplente nel raccomandare azioni collettive durante crisi gravi (usata ad esempio per la guerra di Corea e in crisi mediorientali). La Guerra Fredda vide anche la proliferazione di **trattati di non proliferazione e controllo degli armamenti** (p.es. i trattati SALT e START sul controllo dei missili nucleari) e di **accordi politico-giuridici di convivenza** (come gli Accordi di Helsinki del 1975). Tali strumenti cercavano di *codificare la competizione* entro certe regole, senza poter eliminare la diffidenza reciproca. In un certo senso, il diritto internazionale umanitario rimase ai margini – poiché mancò

(fortunatamente) un conflitto armato diretto tra i blocchi, e nei conflitti locali il DIU venne spesso violato ampiamente (si pensi all'uso massiccio di bombardamenti in Vietnam, o alla condotta brutale delle guerre africane sostenute dalle potenze). Sul piano costituzionale, la Guerra Fredda incise nelle legislazioni interne con misure come leggi sui **poteri d'emergenza** (negli USA la Presidenza ampliò molto le proprie prerogative in nome della sicurezza nazionale; in Europa occidentale si accettarono limitazioni, ad esempio in Italia vennero vietati partiti filo-sovietici nei governi, etc.). In sintesi, la Guerra Fredda fu una condizione di "né guerra né pace" prolungata, dove l'assenza di guerra aperta fra maggiori potenze fu compensata da un continuo stato di allerta e scontro indiretto. Essa dimostra come sia possibile una **competizione ostile protratta senza formale guerra**, e come in tale contesto il diritto si adatti faticosamente: non potendo qualificare giuridicamente la situazione come guerra (perché i protagonisti la negavano), si assistette a un misto di **status quo legale di pace** e di prassi di conflitto di fatto, con la creazione di alcune **zone franche** dove il diritto internazionale si piegò alla logica dei blocchi (ad esempio, all'interno delle sfere d'influenza ciascuna superpotenza agiva quasi incontrollata – vedi Dottrina Brežnev per l'URSS e Dottrina Monroe aggiornata per gli USA).

La crisi dei missili di Cuba (1962): un passo dalla guerra nucleare

Un caso paradigmatico di zona grigia è la **crisi cubana dell'ottobre 1962**, quando l'URSS installò segretamente missili nucleari a medio raggio a Cuba e gli Stati Uniti, scoperto l'atto, reagirono con un blocco navale attorno all'isola per impedirne l'attivazione. In quei tredici giorni il mondo fu probabilmente più vicino che mai a una guerra nucleare generale, eppure – grazie alla cautela dei leader – la guerra fu evitata all'ultimo momento. Giuridicamente, la vicenda fu estremamente anomala: il **„blocco” navale** imposto dagli USA sarebbe classicamente considerato un **atto di guerra** (un *blockade* in diritto bellico è misura coercitiva propria dei conflitti armati). Per sfuggire a questa implicazione, il Presidente Kennedy evitò accuratamente il termine *blockade*, definendo invece l'operazione una **„quarantena” navale** difensiva. La scelta terminologica aveva lo scopo di dichiarare che gli Stati Uniti *non intendevano trovarsi in stato di guerra* con Cuba o URSS, ma stavano attuando una misura eccezionale per la propria sicurezza. Sul piano ONU, gli USA invocarono la legittima difesa preventiva contro il rischio missilistico e cercarono copertura nell'ambito regionale: ottennero infatti un voto di sostegno dall'Organizzazione degli Stati Americani (invocando il Trattato di Rio del 1947, un patto di difesa collettiva emisferica) per giustificare la “qua-

rantena”. Tuttavia, né l’OAS né tantomeno il Consiglio di Sicurezza (dove l’URSS aveva potere di veto) potevano fornire una piena legalità all’operazione. L’URSS infatti protestò al Consiglio definendo il blocco una palese **aggressione americana** contro Cuba. La situazione rimase dunque in un limbo: formalmente nessuno dichiarò guerra; le parti restarono in uno **stato di allerta militare massimo**²⁰ come se fossero sull’orlo della guerra, ma confidando che l’altro non volesse davvero superare il punto di non ritorno. Alla fine la crisi si risolse con un accordo politico: ritiro dei missili sovietici da Cuba in cambio dell’impegno USA a non invadere l’isola (e segretamente, del ritiro dei missili USA Jupiter dalla Turchia).

La crisi di Cuba evidenzia come, **in condizioni estreme, le considerazioni politiche e di sicurezza prevalgano sul formalismo giuridico**. Gli Stati Uniti violarono il diritto internazionale (un blocco navale in acque internazionali senza mandato ONU era senz’altro illecito, sebbene presentato come legittima difesa preventiva), ma ritennero tale violazione un male minore rispetto all’alternativa della guerra. L’URSS, dal canto suo, aveva violato implicitamente la Dottrina Monroe schierando armi offensive nel continente americano, ma dal punto di vista legale si trovava sul territorio sovrano di un alleato (Cuba) su sua richiesta, quindi gli USA non avevano un *casus belli* tradizionale. Fu un **vuoto di diritto** colmato dal terrore delle con-

seguenze: entrambe le parti agirono nella zona grigia (blocco navale non riconosciuto come guerra; installazione missili segreta) sperando di evitare di dover dichiarare guerra. Dopo la crisi, paradossalmente, vennero presi provvedimenti giuridici condizionali per evitare di ripetere l’esperienza: si istituì il **telefono rosso** di collegamento diretto Washington-Mosca per gestire tempestivamente future emergenze, e si firmarono trattati sul **controllo dei test nucleari** (1963) e in seguito sulla non proliferazione (1968). Quindi un evento ai margini della legalità internazionale spinse poi a sviluppare nuove regole e canali diplomatici – un esempio di come le crisi possano fungere da catalizzatore per evoluzioni normative, pur nascendo da una situazione di vuoto giuridico.

Conflittualità contemporanee tra Russia e Occidente: dalla zona grigia alla guerra aperta

Le relazioni tra la Federazione Russa e i Paesi occidentali negli ultimi anni offrono un caso di studio attuale della dinamica zona grigia. Sin dal crollo dell’URSS (1991) e ancor più dal 2014 (con la crisi ucraina), la Russia ha adottato tattiche di confronto indiretto con l’Occidente, evitando fino al 2022 uno scontro militare frontale con la NATO ma perseguendo aggressivamente i propri interessi. Questo **confronto ibrido** ha incluso vari elementi:

- **Operazioni militari non convenzionali:** l’esempio più eclatante è

l'annessione della **Crimea nel 2014** ad opera di Mosca. La Russia impiegò truppe speciali senza insegne (i famosi “omini verdi”) e forze locali filorusse, negando inizialmente il coinvolgimento diretto. Pur essendo a tutti gli effetti un uso della forza contro l'integrità territoriale ucraina – quindi vietato dal diritto internazionale – la Russia evitò la dichiarazione di guerra e caratterizzò l'evento come libera scelta di auto-determinazione della Crimea. Nel Donbass, sempre dal 2014, la Russia supportò militarmente (con armi, consiglieri e probabilmente truppe) i separatisti in Ucraina orientale, ma **senza mai ammettere ufficialmente** il proprio ruolo di parte belligerante. Per otto anni, fino al 2022, in Ucraina vi è stato un conflitto armato “ibrido”: una guerra non internazionale sul territorio ucraino (tra governo e milizie separatiste) *di fatto* internazionalizzata dal sostegno russo, ma *de iure* non riconosciuta come guerra internazionale Russia-Ucraina. Questo ha complicato l'applicazione delle norme di conflitto armato e dei meccanismi di risoluzione: ad esempio, gli accordi di Minsk del 2015 furono negoziati come cessate-il-fuoco tra Kiev e i ribelli (con mediazione OSCE), senza che la Russia fosse formalmente parte in causa, il che le ha consentito di negare responsabilità dirette.

- **Guerra informatica e ingerenze interne:** la Russia è stata accusata

di massicce campagne di **cyber attacchi** contro infrastrutture critiche occidentali e ucraine, nonché di **ingerenza nelle elezioni democratiche** (ad es. le presidenziali USA 2016 tramite hackeraggi e disinformazione online). Queste attività ostili restano al di sotto della soglia di un “attacco armato” tradizionale, per cui non giustificano una risposta militare ai sensi dell'art. 51 ONU, ma causano gravi danni alla sicurezza e coesione degli Stati bersaglio. Il diritto internazionale vieta la **ingerenza negli affari interni** di altri Stati (principio di non-intervento), e alcuni di questi atti (come attacchi informatici alle reti elettriche) potrebbero violare la sovranità territoriale. Tuttavia, la mancanza di consenso su come qualificare giuridicamente le cyber operazioni rende difficile una risposta unitaria: siamo in un **vuoto normativo parziale**, dove ogni Stato reagisce come crede (sanzioni, azioni sotto copertura, potenziamento di difese informatiche), senza un quadro legale ben definito a livello globale.

- **Pressioni economiche ed energetiche:** la Russia ha più volte usato forniture energetiche come **strumento di coercizione**, tagliando gas o imponendo prezzi onerosi ai Paesi vicini per fini politici. Tali atti, pur ostili, rientrano nelle **retorsioni** (azioni di per sé legali ma “inimichevoli”) e sfuggono a divieti giuridici netti. Anche le sanzioni economiche occidentali

contro la Russia (introdotte dal 2014 e ampliate enormemente nel 2022) sono misure di pressione fuori dal contesto bellico classico: non costituiscono uso della forza, quindi sono consentite e anzi giustificate come risposta a violazioni (annessione Crimea, etc.), ma la Russia le considera aggressive. Si è dunque instaurato un circolo di azioni e ritorsioni economiche che costituiscono una forma di conflitto **non militare** ma fortemente incisivo. Il diritto internazionale del commercio e quello delle ritorsioni forniscono pochi vincoli, se non in specifici ambiti (sanzioni ONU obbligatorie vs sanzioni unilaterali).

- **Retorica e posture militari:** fino al 2022, la Russia ha mantenuto una **postura minacciosa** (esercitazioni alle frontiere NATO, sorvoli di aerei sul Baltico, ecc.) e la NATO ha risposto rafforzando il fianco est. Queste mosse sono sul sottile crinale della “**minaccia di forza**” vietata dall’art. 2(4) ONU – difficile però da sanzionare poiché ogni esercitazione o spostamento truppe può sempre esser presentato come attività legittima sul proprio territorio. L’effetto cumulativo è stato di vivere in una situazione di crisi permanente, specialmente nei periodi di picco (ad esempio, il rischio di incidente fra aerei o navi nei mari attorno alla Russia è stato elevato). Nessuna di queste situazioni ha prodotto un casus belli formale, ma

ha creato un contesto di pericolo imminente.

Tutta questa fase **2014-2021** può essere vista come un lungo confronto nella zona grigia: la comunità internazionale sapeva di un conflitto in corso in Ucraina e di un aumento dello scontro Russia-Occidente, ma formalmente la pace tra Russia e Stati NATO non era rotta. Le istituzioni internazionali tentavano di gestire la situazione entro parametri giuridici di pace (negoziati diplomatici, formati di dialogo come quello di Normandia, missioni di monitoraggio OSCE). Sul piano interno, gli Stati europei e la stessa Russia modulavano la legislazione: la NATO ha rivisto le sue politiche di difesa ibrida, i Paesi baltici e nordici hanno adottato leggi per contrastare le minacce ibride (ad esempio la Finlandia ha emanato misure legislative per poter agire prontamente contro “piccoli uomini verdi” sul suo territorio, alla luce di quanto visto in Crimea). I parlamenti occidentali discutevano l’invio di istruttori militari e aiuti a Kiev come assistenza difensiva, cercando di non oltrepassare la linea che li avrebbe resi cobelligeranti.

L’equilibrio della zona grigia è stato rotto il **24 febbraio 2022**, quando la Russia ha lanciato un’invasione su larga scala dell’Ucraina. Con quell’atto – un attacco armato massiccio e palese – la situazione si è trasformata in una **guerra aperta** e riconosciuta come tale: la Russia e l’Ucraina sono in conflitto armato internazionale conclamato, il diritto internazionale umanitario si applica

pienamente, il Consiglio di Sicurezza è intervenuto (anche se bloccato dal veto russo) e l'Assemblea Generale ONU ha condannato l'aggressione. Paradossalmente, il passaggio alla guerra "vera" ha chiarito alcuni aspetti legali: ad esempio, ora è pacifico che gli Stati NATO possano fornire armi all'Ucraina come legittimo aiuto di difesa collettiva su richiesta di Kiev, cosa che prima del 2022 – in periodo di "non-guerra" – sollevava più dubbi giuridici e politicisidiblog.org. La guerra conclamata ha però aperto scenari ancor più pericolosi, con rischi di allargamento del conflitto e crisi energetiche, mostrando il **fallimento finale della zona grigia**: otto anni di conflitto ibrido non erano riusciti a risolvere la contesa russo-ucraina né a soddisfare Mosca, portando infine alla decisione di forzare la mano con l'uso massiccio della forza. Questo esito conferma l'osservazione di alcuni analisti: le tattiche della zona grigia possono *incancrenire* le dispute senza risolverle, e talvolta preludono comunque allo scoppio di guerre convenzionali, che riportano brutalmente al centro le norme belliche tradizionali.

Da un punto di vista costituzionale, la guerra in Ucraina ha avuto effetti anche sugli ordinamenti democratici: diversi paesi europei, pur non belligeranti diretti, hanno adottato **stati di emergenza energetica** o misure straordinarie per far fronte alle conseguenze (razionamenti, spese militari aumentate, etc.). La neutralità di alcuni paesi (come Svezia e Fin-

landia) è stata riconsiderata, con dibattiti parlamentari e referendum interni sfociati nella richiesta di adesione alla NATO – un cambiamento di politica di sicurezza di portata costituzionale. Inoltre, si è posta la questione se fornire armamenti a una parte in conflitto possa far decadere formalmente lo stato di pace di uno Stato (la prevalente interpretazione è che no, finché non c'è intervento diretto di truppe, lo Stato fornitore non diviene cobelligerante). In Italia, per esempio, l'invio di armi all'Ucraina nel 2022 è stato autorizzato con decreto-legge, rinnovato dal Parlamento, in base a impegni internazionali e alla legge sulle missioni: si è discusso se ciò sia compatibile con l'art. 11 Cost. (che ripudia la guerra offensiva). Il governo ha sostenuto la legittimità poiché trattasi di supporto a difesa di un aggredito, conforme a finalità di pace e giustizia internazionale. È interessante notare come la discussione pubblica e parlamentare sull'assistenza all'Ucraina abbia dovuto far riferimento a concetti di diritto internazionale e abbia dunque *riportato* nel dibattito costituzionale termini propri della guerra, dopo decenni in cui tali termini erano quasi scomparsi²¹.

Conclusioni

L'analisi svolta evidenzia come il diritto internazionale e il diritto costituzionale si trovino oggi ad affrontare una complessa **terza dimensione** oltre i tradizionali poli della guerra e della pace. La **"zona grigia" tra gu-**

erra e pace rappresenta una sfida teorica e pratica di grande attualità: guerre non dichiarate, crisi protratte, conflitti a bassa intensità e minacce ibride mettono in tensione gli schemi giuridici esistenti, spesso sfruttandone le ambiguità. Storicamente, si è passati da un mondo in cui la guerra era un istituto giuridico ammesso (seppur da disciplinare), a un mondo in cui la guerra è vietata e sostituita dal concetto di aggressione armata illecita – ma ciò non ha eliminato la violenza internazionale, l’ha piuttosto spostata su piani più sfumati o indiretti. Di fronte a questo scenario, emergono alcune considerazioni conclusive:

- **Necessità di adattamento normativo:** Molti principi e strumenti giuridici risalgono a epoche passate (ad es. la Carta ONU del 1945, le Convenzioni di Ginevra del 1949) e mostrano i loro limiti di fronte alle nuove forme di conflitto (cyberwarfare, interferenze elettorali, uso di proxy). La comunità internazionale sta iniziando a reagire – ad esempio elaborando linee guida non vincolanti sull’uso dello spazio cibernetico (vedi i Tallinn Manual) o discutendo di come applicare il diritto umanitario a operazioni nello spazio extra-atmosferico – ma un consenso formale è difficile. Nel frattempo, Stati autoritari sfruttano i **vuoti legali** a proprio vantaggio. Si avverte quindi l’urgenza di **colmare le lacune normative**: alcuni esperti propongono di formalizzare regole specifiche per i con-

flitti sotto-soglia, o almeno di chiarire l’interpretazione delle norme esistenti (ad esempio definire quando un cyber-attacco equivale a un uso della forza). Analogamente, sul piano costituzionale interno, sarebbe opportuno aggiornare le legislazioni per garantire controllo democratico e tutela dei diritti anche nelle situazioni non coperte dallo *status* di guerra: ad esempio prevedere procedure parlamentari ad hoc per interventi militari limitati, assicurare che i diritti dei cittadini (e dei militari) impegnati in missione siano definiti e protetti, predisporre piani per emergenze ibride (disinformazione, crisi energetiche) senza derogare ai principi costituzionali.

- **Rafforzare il ruolo del diritto e delle istituzioni:** Come evidenziato, spesso nella zona grigia la decisione spetta alle valutazioni discrezionali del potere politico. Ciò rischia di marginalizzare il ruolo del diritto – visto magari come ostacolo da aggirare – proprio quando servirebbero chiarezza e prevedibilità. Invece, occorrerebbe puntare a **riorientare le risposte alle crisi entro binari giuridici condivisi**. Un suggerimento emerso in dottrina è che le democrazie dovrebbero *affidarsi di più al diritto internazionale* come strumento per delegittimare e contrastare le aggressioni ibride. Ciò significa, ad esempio, utilizzare i fori legali (Corte Internazionale di Giustizia, meccanismi arbitrali, Corte Penale Internazionale per crimini di aggressione) per chi-

amare a responsabilità gli autori di condotte illecite anche se sotto-soglia bellica. Significa anche investire nelle organizzazioni internazionali (ONU, OSCE, NATO) per sviluppare dottrine e protocolli comuni di risposta, così da ridurre il margine di incertezza che oggi favorisce gli aggressori. Sul fronte interno, rafforzare il ruolo del Parlamento e della giurisdizione nella supervisione delle operazioni non dichiarate come guerra può garantire che l'equilibrio dei poteri e i diritti fondamentali non vengano sacrificati sull'altare dell'emergenza permanente.

- **Distinguere minacce reali e retorica:** Un pericolo nel discorso sulla zona grigia è quello di cadere in una mentalità da “guerra perenne”, in cui tutto diventa sicurezza e ogni ambito (economico, informativo, sanitario – si pensi alle accuse reciproche di usare pandemie o migrazioni come “armi”) viene militarizzato retoricamente. Ciò potrebbe condurre a reazioni eccessive o sproporzionate da parte delle democrazie, snaturandone i valori. È fondamentale invece mantenere un **approccio calibrato e rispettoso dello Stato di diritto**, valutando caso per caso quando un'ostilità richiede misure eccezionali e quando invece va affrontata con strumenti ordinari di polizia, diplomazia, intelligence. In altre parole, evitare di chiamare “guerra” ciò che non lo è giuridicamente, per non espandere indebitamente la sfera militare a scapi-

to di quella civile. Ad esempio, affrontare la disinformazione o le ingerenze elettorali tramite il rafforzamento della resilienza mediatica e l'educazione civica, più che con censure; oppure, nel cyber spazio, privilegiare la cooperazione internazionale di polizia per perseguire i criminali informatici, riservando la risposta militare solo agli attacchi catastrofici paragonabili a un atto di guerra.

In definitiva, la “terra di nessuno” tra pace e guerra è divenuta il campo principale di confronto nel XXI secolo. Il diritto internazionale e costituzionale stanno gradualmente rispondendo, tra inerzie e innovazioni. È un processo ancora in fieri: la sfida è **ricondurre anche la zona grigia sotto l'egida del diritto**, senza però negarne la specificità. Ciò richiede visione e cooperazione: come dimostrato da esempi storici (Cuba 1962, Helsinki 1975) e attuali (iniziative sulla cyber security, dialoghi NATO-Russia fino al 2021), spesso sono gli shock delle crisi a spingere verso nuove regole. Sarebbe auspicabile, invece, un approccio proattivo: anticipare le crisi definendo nuove norme condivise, in modo da restringere quello spazio di ambiguità che oggi appare tanto comodo per chi lo sfrutta, quanto pericoloso per la stabilità mondiale. Un equilibrio giuridico più raffinato tra guerra e pace – che riconosca le **zone intermedie** e le disciplini adeguatamente – costituirebbe una garanzia sia per la **pace duratura** (prevenendo escalation incontrollate), sia per la **democrazia** (preservando lo Stato di diritto anche

nelle situazioni di tensione). In mancanza di ciò, le democrazie dovranno continuare a navigare nella penombra normativa, cercando di far prevalere i

propri principi anche quando sfidate da avversari che prosperano nell'ombra della zona grigia.

Note

- ¹ Ida Caracciolo, Umberto Montuoro, *Conflitti armati interni e regionalizzazione delle guerre civili*, G Giappichelli Editore, Torino, 2016, p. 26.
- ² Questa zona grigia esiste perché i rivali geopolitici calibrano attentamente la loro azione sulla scena internazionale per ottenere il massimo impatto strategico senza, tuttavia, offrire ai loro avversari un *casus belli*, in modo da evitare l'escalation in un aperto confronto militare.
- ³ Il diritto di ricorrere alla guerra ha costituito per secoli una manifestazione della sovranità statale. Le varie teorie sul bellum iustum che si sono succedute nelle diverse epoche storiche non ne mettevano in discussione la legittimità giuridica, ma il carattere 'giusto' o 'ingiusto', e sono definitivamente tramontate nel 19° secolo con l'affermarsi del positivismo giuridico che, fondandosi sul diritto effettivamente osservato in una società, ha evidenziato che gli Stati consideravano sempre legittimo il ricorso alla guerra.
- ⁴ Il 1945, ha segnato un punto di svolta al riguardo; nella Carta dell'ONU, infatti, non solo è vietato l'uso unilaterale della forza armata (Uso della forza. Diritto internazionale), e quindi la guerra, ma anche la semplice minaccia dell'uso della forza (art. 2.4), ad eccezione delle azioni collettive militari intraprese dal Consiglio di Sicurezza delle Nazioni Unite (Sicurezza collettiva) e dell'esercizio della legittima difesa individuale e colletti-

va da parte degli Stati (Legittima difesa. Diritto internazionale). Gli Stati sono così privati dello ius ad bellum contemplato dal diritto internazionale classico.

- ⁵ La creazione dell'Organizzazione delle Nazioni Unite, nel 1945, ha segnato un punto di svolta al riguardo; nella Carta dell'ONU, infatti, non solo è vietato l'uso unilaterale della forza armata (Uso della forza. Diritto internazionale), e quindi la guerra, ma anche la semplice minaccia dell'uso della forza (art. 2.4), ad eccezione delle azioni collettive militari intraprese dal Consiglio di Sicurezza delle Nazioni Unite (Sicurezza collettiva) e dell'esercizio della legittima difesa individuale e collettiva da parte degli Stati (Legittima difesa. Diritto internazionale). Gli Stati sono così privati dello ius ad bellum contemplato dal diritto internazionale classico.
- ⁶ Invece di dichiarare guerra, gli Stati hanno iniziato a usare altri termini per descrivere i conflitti, come "operazioni militari", "interventi armati", o "operazioni di polizia internazionale", per evitare il linguaggio e le connotazioni negative associate alla guerra tradizionale.
- ⁷ art. 3 comune GC e Protocollo II del 1977.
- ⁸ *La guerra come crimine internazionale*. - Se prima della Carta l'uso della forza era una delle forme correnti in cui poteva concretarsi l'autotutela e se probabilmente nel 1945 esisteva ancora una divergenza tra il sistema dell'ONU e il diritto internazionale generale, si è poi realiz-

zata invece una perfetta coincidenza fra i due ordinamenti. In tal senso si è espressa la Corte internazionale di giustizia nella sentenza sulle attività militari e paramilitari in Nicaragua e contro il Nicaragua (1986).

⁹ La crescita delle minacce ibride e della guerra in zone grigie, due forme di competizione geopolitica che si collocano al di sotto della soglia del conflitto armato, è una delle grandi sfide strategiche che le democrazie liberali si trovano ad affrontare oggi.

¹⁰ 1, lett. a), del D. Lgs. 14/2019 identifica la crisi con “lo stato del debitore che rende probabile l’insolvenza e che si manifesta con l’inadeguatezza dei flussi di cassa prospettici a far fronte alle obbligazioni nei successivi dodici mesi”.

¹¹ art. 2(4) Carta ONU.

¹² ABC del diritto internazionale umanitario. Dipartimento Federale degli Affari Esteri, Confederazione Svizzera.

¹³ Molte norme e principi del diritto internazionale sono stati sviluppati nell’era pre-digitale e vi è disaccordo sulla loro applicazione in nuovi ambiti, come il cyberspazio. Ciò crea opportunità per attori ostili di sfruttare le lacune giuridiche e promuovere sviluppi giuridici che minano i valori liberali.

¹⁴ Per aprire la strada alla risoluzione dei conflitti in zone grigie e prevenire l’escalation, è necessario creare meccanismi e procedure di monitoraggio internazionali per accertare i fatti e attribuire le azioni ai diversi attori. Ciò contribuirebbe a superare l’ambiguità giuridica e a stabilire una regola comune di riconoscimento delle fonti del diritto pertinenti, contribuendo a formulare e attuare misure per la risoluzione del conflitto.

¹⁵ In un nuovo libro, “*Minacce ibride e conflitti nella zona grigia: la sfida per le democrazie liberali*”, esperti provenienti da diverse discipline valutano le sfide legali ed etiche che le minacce ibride e i conflitti nella zona grigia pongono alle democrazie liberali. Sostengono che gli Stati debbano rafforzare la propria resilienza giuridica per preparare i propri sistemi giuridici ad affrontare queste sfide. Le nazioni democratiche devono anche affrontare le questioni etiche di base per garantire che la loro risposta alle minacce ibride e ai conflitti nella zona grigia non sminuisca i propri valori.

¹⁶ Tale provvedimento apporta al cune mirate modifiche alla l. 21 luglio 2016, n. 145, legge quadro che regola la partecipazione dell’Italia alle missioni inter nazionali, con la primaria finalità di rendere il procedimento di autorizzazione e finanziamento delle missioni internazionali italiane più snello e più rispondente alle rapide evoluzioni del contesto geo-politico internazionale. Tali modifiche si inseriscono a pieno titolo nel quadro del più ampio processo di semplificazione normativa portato avanti dal Governo. Resta comunque confermato il ruolo centrale del Parlamento nel processo di autorizzazione e di verifica delle missioni internazionali.

¹⁷ Il principio democratico e di supremazia della legge nell’uso della forza implica che qualsiasi intervento che comporti l’uso della forza deve essere autorizzato, regolato e controllato dalla legge, che a sua volta deriva dalla volontà popolare espressa tramite il processo democratico. La sovranità appartiene al popolo, che esercita il suo potere principalmente tramite i propri rappresentanti eletti, i quali stabiliscono le leggi che definiscono

come e quando la forza può essere impiegata.

- ¹⁸ Dal Blocco di Berlino del 1948 alle rivolte sopresse dall'URSS in Ungheria e Cecoslovacchia, fino alle crisi di Berlino e di Cuba nei primi anni '60.
- ¹⁹ La risoluzione "Uniting for Peace" (1950) è una risoluzione dell'Assemblea Generale delle Nazioni Unite (377 A (V)) che permette all'Assemblea di agire in materia di pace e sicurezza internazionale quando il

Consiglio di Sicurezza è paralizzato da un veto di un membro permanente. Di fronte a una situazione in cui il Consiglio non riesce a svolgere i suoi compiti a causa di un veto, l'Assemblea può riunirsi in una sessione speciale d'emergenza e raccomandare misure collettive ai membri, incluse azioni armate, se necessario.

- ²⁰ Gli USA al DEFCON 2, l'URSS con forze nucleari pronte al lancio.
- ²¹ legittima difesa collettiva, art. 51 Carta ONU.

Bibliografia

Fonti primarie

Carta delle Nazioni Unite (26 giugno 1945), art. 2(4).

CIG (Corte Internazionale di Giustizia), caso *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua c. USA), sentenza 27 giugno 1986.

CIG, caso *Oil Platforms* (Iran c. USA), sentenza 6 nov. 2003 (sui limiti all'autodifesa in risposta ad atti minori).

CIG, caso *Applicazione Convenzione Genocidio* (Ucraina c. Russia), Ordinanza sulle misure provvisorie, 16 mar. 2022.

Convenzioni di Ginevra (1949), art. 2 comune (campo d'applicazione dei conflitti armati tra Stati).

Costituzione della Repubblica Italiana (1947), art. 11, art. 52, art. 78, art. 87 c.9.

Dichiarazione sulla Cyber Difesa della NATO (Galles, Summit NATO sett. 2014) – riconoscimento del cyber come dominio operativo e possibilità attivazione Art.5 in caso di cyber-attacco significativo.

Protocollo Addizionale II (1977) alle Convenzioni di Ginevra, art. 1

(conflitti armati non internazionali – criteri di intensità/organizzazione).

Risoluzione AG 3314 (XXIX), 14 dic. 1974 – Definizione di Aggressione, art. 3.

Risoluzione Assemblea Generale ONU ES-11/1 (2 mar. 2022) "Aggressione contro l'Ucraina".

Statuto di Roma della Corte Penale Internazionale (1998), art. 8bis (Crimine di aggressione) richiama in sostanza la definizione AG 3314/1974.

Trattato del Nord Atlantico (Washington, 4 apr. 1949), art. 5 (difesa collettiva atlantica).

Tribunale Penale Internaz. ex Jugoslavia (ICTY), caso *Tadić*, sentenza 15 luglio 1999 (criterio "controllo effettivo" vs "controllo generale" per attribuzione atti di milizie a Stati).

Documenti

ICRC, Report *"International Humanitarian Law and the challenges of contemporary armed conflicts"*, 2024.

MÉRAND, Frédéric et al., „Grey Zone Warfare”, report Université de Montréal (2020).

Quaderno OSCE, „Le minacce ibride e l'OSCE”, 2019.

Articoli e studi

- BENVENUTI, M., „Ripudio della guerra e Costituzione italiana”, in *Studi in onore di V. Atripaldi* (ESI, 2010) – sul significato dell’art.11 nel contesto odierno.
- Braw, Elisabeth, „Defending Against Economic Warfare”, in *Foreign Affairs*, 2022.
- CELOTTO, A., „L’Italia, l’art.11 Cost. e la guerra”, in *Giustizia Insieme*, 8 marzo 2022.
- PERTICI, A., SALOI, C., “Il principio pacifista”, in Della Morte et al. (a cura di), *L’attualità dei principi fondamentali della Costituzione*, il Mulino, 2020.
- CARTABIA, Marta, CHIEFFI, L., Commento all’art. 11 in *Commentario alla Costituzione* (a cura di) Bifulco et al., UTET 2006).
- FOCARELLI, Carlo, „Uso della forza e intervento all’estero”, in *Digesto pubbl.*, Agg. 2012.
- PILUSO, Paolo, „Ripudio della guerra e legittima difesa collettiva: profili costituzionali”, in *Consulta Online* n.1/2025.
- ROSSI, Pierfrancesco, „La compatibilità con la Costituzione e il diritto intern. dell’invio di armi all’Ucraina”, in *SIDIBlog*, 8 marzo 2022.
- SARI, Aurel, „Metaphors, Rules and War: Making Sense of Hybrid Threats and Grey Zone Conflict”, *EJIL:Talk!* blog, 31 gennaio 2025.
- D’CUNHA, Samit, FERRARO Tristan, RODENHÄUSER, Tilman (giuristi ICRC), “Hybrid threats, grey zones...: When is it actually war?”, Blog CICR, 16 gen. 2025.
- SANZ-Caballero, “The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe”, in *Humanities & Social Sciences Comm.* vol.10 (2023).
- SCHMITT, N. Michael, (coord.), Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations, Cambridge, 2017.
- STEFANACHI, Corrado, „Nella zona grigia tra pace e guerra: l’eterno ritorno del *political warfare*”, in *Meridiana* nr.110, 2024.
- de VERGOTTINI, G., „Guerra e Costituzione. Nuovi conflitti e sfide alla democrazia”, Il Mulino, 2004.

Risorse online

- Affari Internazionali*, „Il Regno Unito... e la nozione di guerra ibrida”, 2021 .
- Reuters*, „Cyberattack on NATO could trigger Article 5”, 28 feb. 2022.

Losing the future: second generations, citizenship denied and the new Italian exodus

Antonio RICCI

Abstract: *This article examines the recent surge in “second emigration” from Italy, focusing on second-generation youth and newly naturalized citizens – “new Italians” – who are leaving the country in growing numbers. Drawing on recent demographic trends, the study argues that this outflow constitutes a structural loss of qualified human capital with far-reaching economic, demographic, and civic implications. While labor-market precariousness and skill underutilization matter, the analysis shows that the primary drivers lie in deficits of social and symbolic recognition: delayed and restrictive citizenship pathways, persistent occupational segregation, and subtle yet durable forms of exclusion that undermine belonging. Comparative evidence from other European contexts (France, Germany, Benelux, Nordic countries) indicates that more permeable citizenship regimes and meritocratic career channels both accelerate inclusion and reduce the need for outward mobility.*

*The article situates these dynamics within Italy’s broader “demographic winter,” highlighting feedback loops between shrinking working-age cohorts, weakened innovation capacity, and the export of domestically trained talent. It further interprets the failed June 2025 referendum on citizenship reform and the contemporaneous tightening of *ius sanguinis* transmission (DL 36/2025, L. 74/2025) as emblematic policy signals: a simultaneous contraction of diasporic inclusion and reluctance to recognize second generations at home. The combined effect is a symbolic and material message of exclusion that intensifies one-way mobility and erodes civic cohesion.*

The conclusion advances a policy agenda that reframes citizenship as a lever of inclusion and nation-building. It calls for a coherent reform aligning residence-based access with European standards, targeted “brain gain/return” instruments, and systemic measures that translate educational inclusion into professional and civic inclusion. Without such a shift, Italy risks consolidating a training system that subsidizes more inclusive economies while deepening its demographic and productivity challenges.

Keywords: *second emigration; second generations; new Italians; citizenship reform; *ius sanguinis*; integration policy.*

Introduction

Italy, a country historically shaped by both emigration and immigration, is today confronted with a dynamic that challenges the established paradigms of migration policy: the mass departure of the so-called “new Italians”. This term refers to second-generation youth, either born in Italy to foreign parents or arriving at a young age and later naturalized.

The most recent data point to a significant increase in this phenomenon. Between 2023 and 2024, approximately 87,000 young people of migrant background left Italy, representing a 53.8% increase compared with 2022. In total, over the past two years, youth emigration has involved 270,000 individuals¹. These figures underscore the scale of a trend that cannot be reduced simply to the realm of highly skilled mobility. Instead, they compel broader reflection on policies of inclusion, citizenship, and social recognition.

A Qualified Human Capital Outflow

The departures of recent years do not concern Italian youth in general but disproportionately affect the most qualified segments of the population. Available data show that these are primarily young people with medium to high educational attainment – high school graduates and university degree holders – often trained within Italian universities and frequently

enriched by international experiences such as Erasmus programs, internships in supranational organizations, or participation in European youth networks².

This profile of emigration is particularly significant for at least three reasons. First, it highlights a systemic contradiction: Italy, through its schools and universities, produces high-level competencies but proves unable to translate them into stable opportunities in its domestic labor market. Second, it reveals the inefficiency of public investment in education, whose returns are ultimately “capitalized” by other countries able to offer better conditions of professional and social integration. Third, it illustrates a pattern of negative selection: those most equipped with tools for mobility – languages, networks, qualifications – are precisely those who leave most easily, while the more vulnerable and less resourced segments remain behind.

The paradox is therefore twofold. On the one hand, Italy faces a dramatic demographic decline: the working-age population is shrinking, natural growth is persistently negative and the median age continues to rise³. On the other hand, instead of retaining its most dynamic and creative young people, the country propels them toward contexts better able to recognize their potential. This hemorrhage results not only in immediate economic and occupational losses but also in the long-term weakening of Italy’s prospects for innovation and competitiveness.

Alongside the economic dimension, there is also a powerful symbolic one. Those leaving are often the very youth who most embody the plural and multicultural character of contemporary society: second generations, naturalized citizens, individuals of migrant background who have built their educational and social biographies in Italy. Their departure is not merely another chapter in the history of Italian emigration but a negation of Italy's capacity to present itself as an inclusive space. In this sense, the highly qualified youth emigration becomes an indicator of the failure of integration policies⁴: guaranteeing access to education is insufficient if it is not accompanied by recognition and full valorization in professional and civic life.

The Drivers of Departure: Beyond Economics

While factors such as precarious employment, barriers to qualified positions and the underutilization of skills play a role, the primary motivations prompting new Italians to leave must be sought elsewhere.

At the core lies the issue of social and cultural recognition. The material dimension of work, though important, does not exhaust the problem. What emerges most forcefully is the frustrated need to feel fully part of the national community. Research on second generations in Italy has shown that, even in the presence of strong educational achievement, young people of migrant origin experi-

ence forms of symbolic marginality that translate into subtle but persistent exclusions⁵.

Abroad, particularly in other European countries, these young people often encounter contexts in which their capacities are evaluated independently of their family origins. In France, Germany, or the Netherlands, for instance – despite persisting discrimination – citizenship acquisition and career pathways are generally faster and less conditioned by identity barriers. In Italy, by contrast, the absence of an organic reform of citizenship law leaves tens of thousands of young people in a legal limbo that becomes an existential limbo as well: “born and raised here, but never truly considered part of the country”⁶.

Discrimination manifests itself on multiple levels. In the labor market, occupational segregation often confines youth of migrant background to low-skilled sectors regardless of their qualifications. In the social sphere, stereotypes and prejudices persist, fueling dynamics of symbolic exclusion that hinder full participation in public life. Institutionally, delays and difficulties in obtaining citizenship undermine the sense of belonging and reinforce the perception of a “closed” national community.

The feeling of being “forever foreigners”, even after an entirely Italian educational trajectory, produces a profound rupture. This is not merely about formal rights but about one's place in the social order: feeling perpetually an “outsider” rather than a citizen. Over time, such perceptions

generate frustration and fuel strategies of mobility toward more inclusive contexts.

In this light, departure is not simply an individual choice but the outcome of a collective failure: the inability of the system to translate educational inclusion into civic and professional inclusion. For this reason, second-generation youth, even more than their native peers, perceive emigration not just as an opportunity but as a necessity to fully realize themselves.

Citizenship and Belonging: An Unresolved Issue

Citizenship constitutes one of the most unresolved issues in Italian migration policy. The current legislation, almost exclusively anchored in *ius sanguinis*, makes Italy one of the most restrictive countries in Europe⁷. The consequence is that tens of thousands of young people born and raised in Italy, fully integrated into its schools and society, do not enjoy automatic access to citizenship and must wait until reaching adulthood to apply, facing long, bureaucratic, and often arbitrary procedures.

This condition of legal limbo has effects far beyond the legal sphere. It is not only a matter of passports but of symbolic recognition. The message transmitted is clear: despite attending Italian schools, speaking the language, and internalizing cultural codes, these youth remain “outsiders” to the national community. A form of suspended belonging is thereby pro-

duced, feeding frustration and eroding trust in institutions⁸.

Studies on second generations underscore that the legal recognition of citizenship is not merely an administrative act but a fundamental lever for constructing a positive identity⁹. Its absence, conversely, generates negative psychological and social outcomes: feelings of exclusion, marginalization, and sometimes the internalization of stereotypes and prejudices. In terms of civic cohesion, the cost is extremely high, as a significant segment of Italian youth grows up with the perception of not truly belonging.

Thus, the citizenship issue cannot be read solely as a matter of legislative or parliamentary debate. It is at the very heart of politics of belonging: it determines who is fully included and who remains at the margins, defining the symbolic boundaries of the national community. As long as the system continues to exclude second-generation youth, Italy will send them an implicit yet powerful message: “you are not truly one of us”. And it is precisely this message that contributes to propelling them toward other countries where citizenship and inclusion are perceived as more accessible.

Destinations and Trajectories: Europe as a Space of Inclusion

The preferred destinations of new Italians are not determined solely by economic logic but by the search for recognition and inclusion. France,

Germany, Belgium, the Netherlands, Spain and more recently the Nordic countries represent the main poles of attraction. These are contexts perceived as offering not only better professional opportunities but also social and institutional environments less dominated by the logic of „perpetual otherness”.

The comparison with these destinations¹⁰ further underscores the specificity of the Italian case, which clings to an obsolete system that delays and obstructs the recognition of new generations. In France, for example, the principle of tempered *ius soli* allows children of migrants relatively early access to citizenship, facilitating more linear inclusion. In Germany, reforms enacted in the 2000s made citizenship accessible to minors born on the territory, provided that their parents had legally resided there for a certain number of years. In Belgium and the Netherlands, more inclusive welfare systems and dynamic labor markets offer greater opportunities for valorizing competences, even for those with migrant backgrounds. Even in traditionally restrictive countries such as Spain, the link between residence and citizenship has been strengthened over recent decades. These contexts are not free of discrimination or social tensions, yet they appear more permeable to the aspirations of young people than Italy.

Perhaps most significant is the growing internationalization of the expectations of new generations. Italian youth and new Italians move

within a Europe where youth mobility has become normalized. EU programs such as Erasmus+, the freedom of movement guaranteed by the Schengen Agreement and digital interconnection have contributed to making intra-European migration appear not as a rupture but as a possible and often desirable transition. For many European countries this translates into circulation of skills and return flows. In Italy, however, the phenomenon remains largely one-directional: departures are not matched by significant returns. Unable to present itself as an attractive pole for its own second-generation citizens or for foreign talents trained in its universities, the country suffers a structural impoverishment of its social and productive fabric, aggravated by the absence of effective “brain gain” policies or return incentives.

Differences also emerge in career trajectories. In many European countries, young people with international profiles more easily find employment in sectors linked to innovation, research and public administration, without surnames or skin color serving as barriers. In Italy, by contrast, access to certain professions is still conditioned by extra-meritocratic factors: family networks, patronage, and – particularly for youth of migrant background – implicit discrimination that constrains upward mobility (the so-called „ascensore sociale”).

Thus, the migratory trajectories of second generations should be read not merely as geographic movements but as identity and emancipatory stra-

tegies¹¹. Choosing Germany or France means opting for a country where one can be recognized as a full citizen; choosing Belgium or the Netherlands means seeking contexts where competences outweigh stereotypes. In this sense, departure often constitutes a form of self-affirmation that overturns dominant narratives: not an enforced escape, but an active decision to invest one's energy and talent elsewhere.

For Italy, the consequences are twofold. First, it loses valuable resources trained within its own educational system. Second, it is continually measured against other European countries that appear more adept at transforming second generations into assets rather than problems. This is a terrain on which not only economic competitiveness but also the country's credibility as an inclusive, modern society is at stake.

Political and Social Implications for Italy

The phenomenon of so-called „second emigration” carries profound implications that extend well beyond statistical dimensions, intersecting migration policies, the labor market, demographic dynamics and social cohesion.

First, it represents a structural loss of human capital. Italy, already affected by an unprecedented „demographic winter”, is further depleting its youthful and active base. The outflow of qualified young people – predominantly high school and uni-

versity graduates – is not offset by equivalent inflows, nor by effective return policies. This undermines the country's economic competitiveness and curtails its capacity for innovation in a global context where knowledge and skills are decisive drivers of development¹².

Second, the departure of second-generation youth generates a significant symbolic and political cost. These young people constitute the litmus test of inclusion: their success in Italy would demonstrate the country's capacity to transform immigration into citizenship, the foreigner into a fellow citizen, diversity into a resource. Their decision to leave instead signals the opposite: Italy appears unable to retain its own children, not only the „native-born” but also those raised between two affiliations. In this sense, second emigration becomes an indicator of the failure of integration policies, a fissure in the national narrative of a welcoming country that, in practice, continues to symbolically exclude.

Third, this dynamic affects civic cohesion. New generations of migrant origin, seeing their peers leave, internalize the idea that recognition can only be achieved elsewhere. This fuels mistrust in institutions and in the citizenship pact, with the risk of crystallizing into a genuine generational rupture. In the long term, such mistrust may have consequences for democratic participation, the sense of belonging and the stability of the social fabric.

On the level of public policy, Italy lacks a coherent strategy. There are no structured tools to incentivize the return of young emigrants, nor programs to strengthen the rootedness of second generations within the country. Existing measures are fragmented, episodic, often linked to local initiatives or volunteerism, and fail to amount to a national vision capable of addressing the phenomenon in its complexity¹³.

To this must be added the persistent delay in citizenship reform: a topic that enters political debate cyclically but never results in legislative change. Each year, tens of thousands of young people raised in Italy reach adulthood without certainty about their legal status, while their European peers gain easier access to full rights. This disparity feeds the perception of living in a country that fails to deliver on its promises and imposes invisible yet powerful barriers.

In short, second emigration is not simply a migratory issue: it is a systemic indicator exposing the fragilities of contemporary Italy. It concerns how the country conceives of citizenship, its ability to valorize its youth, its management of cultural pluralism, and the resilience of the social contract. To neglect this phenomenon is to condemn oneself to a spiral of demographic, economic, and cultural decline. To confront it, on the other hand, could transform it into an opportunity: to recognize second generations, invest in their rootedness and valorize their skills not as resources

to be exported but as pillars of the national future.

Conclusion

In conclusion, the emigration of qualified human capital cannot be reduced to a mere statistical fact but must be interpreted as a strategic issue for Italy's future. The ability to retain its most educated youth, regardless of origin, is a necessary condition for demographic, economic, and cultural renewal. Without a reversal of this trend, Italy risks becoming a training system at the service of more inclusive economies, continuing to export skills without building credible pathways of internal recognition.

The phenomenon of „second emigration” among new Italians cannot be understood in isolation from the broader context in which citizenship plays a crucial role. The decision of many young people to leave is a symptom of a structural problem: Italy struggles to formally and symbolically recognize its own children, born and raised on its soil yet regarded as „other” because of their family origins.

This was made evident by the „desertion failure” of the referendum on citizenship, held on 8–9 June 2025, which collapsed due to the failure to reach a quorum. The referendum, admitted by the Constitutional Court through ruling no. 11/2025, sought the partial abrogation of Article 9 of Law no. 91 of 5 February 1992. Specifically, it proposed reducing from ten to five years the

requirement of legal and continuous residence for the naturalization of non-EU foreigners regularly residing in Italy.

The scope of the proposed reform was significant. It would have affected one of the most restrictive conditions of Italy's current citizenship regime, aligning it more closely with European standards, where residence requirements generally range between five and seven years. If approved, the measure would have made citizenship accessible to hundreds of thousands of foreigners stably present in Italy, including many second-generation youth raised in the country but not yet in possession of civic status. Unsurprisingly, several estimates spoke of more than one million potential direct beneficiaries within the first years of implementation¹⁴.

The outcome of the referendum, however, was marked by extremely low turnout: only just over a quarter of eligible voters went to the polls, far below the constitutional quorum of 50% + 1. This result must not be read merely as a technical defeat for the promoters but as a symptom of a broader disconnect between civil society and democratic participation. Citizenship, though a crucial issue for the country's future, continues to be perceived by much of the electorate as a sectional matter—concerning „others” rather than the national community as a whole.

The lack of participation carries substantial political and symbolic significance. On the one hand, it confirms the difficulty of mobilizing

consensus around a reform that would have altered deep-seated balances of inclusion and belonging. On the other, it highlights the persistence of a conception of citizenship as a tool of exclusion rather than integration, delegitimizing claims for recognition advanced by new generations of migrant origin.

Looking ahead, the June 2025 episode joins a long list of missed opportunities in the history of Italian citizenship policy. Yet another failed reform confirms that Italy remains among the most reluctant European countries to modify legislation strongly anchored in *ius sanguinis*, incapable of fully recognizing the reality of a plural and multicultural society. At the same time, it underscores the widening gap between institutions and second-generation youth, who – finding no prospects of legal and social inclusion – continue to orient their life and career trajectories toward other European countries.

In this context must also be placed the recent reform introduced by the Meloni government, which imposed severe restrictions on the transmission of Italian citizenship by descent. Until March 2025, the law permitted virtually unlimited *ius sanguinis* acquisition, even by very distant descendants of Italian emigrants. With Decree Law no. 36/2025, converted into Law 74/2025, this possibility was drastically curtailed: the right was limited to those with a parent or grandparent who was exclusively an Italian citizen, or to those able to demonstrate the prolonged residence in

Italy of a parent prior to the child's birth¹⁵.

This legislative choice produces two contradictory effects. On the one hand, it responds to managerial and diplomatic concerns: the potential pool of beneficiaries abroad had become vast, and in some contexts – such as Latin America – a gap had emerged between „Italians on paper” and communities maintaining genuine ties with the country. On the other hand, however, the restriction on citizenship transmission appears incoherent and paradoxical when read in combination with the refusal to open citizenship to the new Italians born and raised in Italy.

Thus, the horizon is narrowed for distant descendants of emigrants abroad, but not widened for the children of contemporary migrations. The symbolic message is one of exclusion in both directions: outward, by denying many emigrant descendants the possibility of maintaining a link with Italy; inward, by refusing to fully include those who already belong to Italian society.

The risk is twofold: on the one hand, Italy diminishes its symbolic

and diasporic capital worldwide, interrupting a long tradition of cultural and economic ties with communities abroad; on the other, it continues to neglect the new generations raised within its borders, who increasingly choose the path of emigration.

A critical reflection on these recent legislative changes must therefore go beyond political contingency. It raises the fundamental question of the model of citizenship Italy wishes to adopt in the twenty-first century: one based on closure, identity defensiveness, and selective exclusion, or one capable of recognizing the plurality of affiliations, integrating second generations and coherently redefining the relationship with Italian communities abroad.

Transforming this crisis into an opportunity requires a citizenship reform that is no longer „halfway” – restrictive for some and denied to others – but one that reconciles the recognition of historical ties with the inclusion of new citizens. Only in this way can Italy reverse the spiral of human capital loss and reaffirm a credible role as an inclusive and European society.

Notes

¹ ISTAT, *Migrazioni interne e internazionali della popolazione residente. Anni 2023-2024*, Statistiche Report, Rome, June 20th, 2025.

² For further information, please refer to: Paolo Attanasio, Antonio Ricci, „Come Saturno, l'Italia divora i propri figli? Le dimensioni reali, le motivazioni a partire e le narrazioni

delle nuove migrazioni italiane in Europa”, in Benedetto Coccia, Antonio Ricci (eds), *L'Europa dei talenti*, IDOS-Istituto di Studi Politici “S. Pio V”, Rome, 2019, pp. 46-49.

³ ISTAT, *Rapporto annuale 2024. La situazione del Paese*, Rome, 2024.

⁴ <https://www.dossierimmigrazione.it/indesiderati-e-discriminati-perche-i-giovani-italiani-di-origine-straniera-abbandonano-litalia/>.

- ⁵ Benedetto Coccia, Antonio Ricci, *Orizzonti condivisi. L'Italia dei giovani immigrati e con background migratorio*, IDOS-Istituto di Studi Politici "S. Pio V", Rome, 2025.
- ⁶ Giulia Marroccoli, "Tra rivendicazioni e legittimità: la partecipazione politica dei giovani di origine straniera", in Benedetto Coccia, Antonio Ricci, *Orizzonti condivisi. L'Italia dei giovani immigrati e con background migratorio*, IDOS-Istituto di Studi Politici "S. Pio V", Rome, 2025, pp. 212-219.
- ⁷ Enrico Gargiulo, "Tra inclusione ed esclusione. La vicenda della cittadinanza in una prospettiva mondiale", in *Sociologia e Ricerca Sociale*, 85, 2008, pp. 71-99.
- ⁸ Luca Di Sciullo, "Cittadinanza, conflitti identitari e comunità educanti: il futuro che passa dai giovani con background migratorio", in Benedetto Coccia, Antonio Ricci, *Orizzonti condivisi. L'Italia dei giovani immigrati e con background migratorio*, IDOS-Istituto di Studi Politici "S. Pio V", Rome, 2025, pp. 159-163.
- ⁹ Maurizio Ambrosini, *Sociologia delle migrazioni. Terza edizione*, Il Mulino, Bologna, 2020.
- ¹⁰ European Commission, *EU Citizens Report 2023*, Brussels, 6.12.2023 (COM (2023) 931 final).
- ¹¹ Roberta Ricucci, "Where Is My Place? The Second Generation in Italy as a New Kind of Transnational Migrant", *CEEMR – Central and Eastern European Migration Review*, vol. 11, n. 2, 2022, pp. 137-154.
- ¹² OECD, *International Migration Outlook 2024*, Paris, 2024.
- ¹³ Antonio Ricci, "Ali spiegate, ali spezzate. L'emigrazione italiana tra nuove opportunità all'estero e ostacoli al rientro", in IDOS, *Dossier Statistico Immigrazione 2024*, IDOS, Roma, 2024, pp. 95-99.
- ¹⁴ According to estimates by the IDOS Research and Study Center, the approval of the abrogative referendum of 8–9 June 2025 would have extended eligibility for naturalization (through the reduction of the residence requirement from ten to five years) to approximately 1.42 million non-EU citizens, over one quarter of all legally resident foreigners in Italy. Of these, 1.136 million were adults holding long-term residence permits and 284,000 were minors. The estimate, which excludes EU citizens, provides a minimum–maximum range and identifies the median interval as the most plausible. Yet, due to administrative barriers – especially of an economic nature – up to 700,000 residents would not, in practice, have been able to access citizenship (IDOS, 2025, available at: <https://www.dossierimmigrazione.it/referendum-cittadinanza/>).
- ¹⁵ Corrado Bonifazi, Salvatore Strozza, "Gli italiani nel mondo e il nuovo quadro normativo: la stretta sulla discendenza, le sfide della cittadinanza", in IDOS, *Dossier Statistico Immigrazione 2025*, IDOS, Rome, 2025, pp. 97-102.

Bibliography

Books

AMBROSINI, Maurizio, *Altri cittadini. Gli immigrati nei percorsi della*

cittadinanza, Vita e Pensiero – Università Cattolica, Milano, 2020.

AMBROSINI, Maurizio, MOLINA, Stefano, *Seconde generazioni. Un'introduzione al futuro dell'immigrazione in Italia*, Fondazione G. Agnelli, Turin, 2004.

- AMBROSINI, Maurizio, POZZI, Sonia, *Italiani ma non troppo: lo stato dell'arte della ricerca sui figli degli immigrati in Italia*, Centro studi Medi, Genova, 2019.
- CANEVA, Elena, *Mix generation. Gli adolescenti di origine straniera tra globale e locale*, FrancoAngeli, Milano, 2011.
- COCCIA, Benedetto, RICCI Antonio (eds), *Orizzonti condivisi. L'Italia dei giovani immigrati e con background migratorio*, IDOS-Istituto di Studi Politici "S. Pio V", Roma, 2025.
- COLOMBO, Enzo (ed.), *Figli di migranti in Italia. Identificazioni, relazioni, pratiche*, UTET, Turin 2010.
- CONTI, Cinzia, TUCCI, Enrico, *Da migranti a nuovi cittadini. Un approccio integrato e longitudinale alle statistiche sulle migrazioni e la cittadinanza*, Istat, Roma, July 2024.
- DALLA ZUANNA, Gianpiero, FARINA, Patrizia, STROZZA, Salvatore, *Nuovi italiani. I giovani immigrati cambieranno il nostro Paese?*, Il Mulino, Bologna, 2009.
- FILIPPI, Francesco, *Prima gli Italiani! (sì, ma quali?)*, Laterza, Bari-Roma, 2021.
- LANNUTTI, Vittorio, *Identità sospese tra due culture. Formazione identitaria e dinamiche familiari delle seconde generazioni nelle Marche*, FrancoAngeli, Milano, 2014.
- MACALUSO, Marilena, SIINO, Marianna, TUMMINELLI, Giuseppina, *"Seconde generazioni", identità e partecipazione politica*, FrancoAngeli, Milano, 2020.
- ORIOLES, Marco, *La seconda generazione di migranti. Verso quale integrazione?*, Carocci, Roma, 2013.
- ORIOLES, Marco, *E dei figli, che ne facciamo? L'integrazione delle seconde generazioni di immigrati*, Aracne, Roma, 2015.
- QUEIROLO PALMAS, Luca, *Prove di seconde generazioni. Giovani di origine immigrata tra scuole e spazi urbani*, FrancoAngeli, Milano, 2006.
- RICUCCI, Roberta, *Cittadini senza cittadinanza. Immigrati, seconde e altre generazioni pratiche quotidiane tra inclusione ed estraneità*, Edizioni Seb, Turin, 2015.
- RICUCCI, Roberta, *Italiani a metà. Giovani stranieri crescono*, Il Mulino, Bologna, 2010.
- STROZZA, Salvatore, CONTI, Cinzia, TUCCI, Enrico, *Nuovi cittadini. Diventare italiani nell'era della globalizzazione*, Il Mulino, Bologna, 2021.
- VALTOLINA, Giovanni Giulio, MARAZZI, Antonio (eds), *Appartenenze multiple. L'esperienza dell'immigrazione nelle nuove generazioni*, Fondazione Ismu - FrancoAngeli, Milano, 2006.
- Articles and studies**
- ANDALL, Jacqueline, „Italiani o stranieri? La seconda generazione in Italia”, in SCIORTINO, Giuseppe, COLOMBO, Asher (eds), *Stranieri in Italia. Un'immigrazione normale*, Il Mulino, Bologna, 2003, pp. 281-307.
- AMBROSINI, Maurizio, „Italiani col trattino: figli dell'immigrazione in cerca di identità”. *Educazione interculturale*, 7(1), 2009, pp. 17-39.
- BIANCHI, Georgia, „Italiani nuovi o nuova Italia? Citizenship and attitudes towards the second generation in contemporary Italy”, *Journal of Modern Italian Studies*, 16, 2011, pp. 321-333.
- BOZZETTI, Alessandro, „Seconde generazioni e istruzione universitaria:

- spunti di riflessione a partire da un'indagine esplorativa", *Sociologia Italiana*, 11, 2018, pp. 77-99.
- CHIAPPELLI, Tiziana, „Second generation migrants and school. From educational needs to social inclusion”, *Educazione Interculturale*, vol. 19, n. 1, 2021, pp. 101-111.
- CODINI, Ennio, „La condizione giuridica dei figli dei migranti nei paesi dell'Unione europea: il caso italiano”, *Studi Emigrazione*, LI, nr. 195, 2014, pp. 362-377.
- GARGIULO, Enrico, „Tra inclusione ed esclusione. La vicenda della cittadinanza in una prospettiva mondiale”, *Sociologia e Ricerca Sociale*, 85, 2008, pp. 71-99.
- BUONOMO, Alessio, CONTI, Cinzia, GATTI, Rosa, STROZZA, Salvatore, „Seconde generazioni e cittadinanza: sentirsi e diventare italiani”, *Studi emigrazione*, 230, 2023, pp. 183-203.
- GIOVINAZZI, Francesco, COCCHI, Daniela, „Social Integration of Second Generation Students in the Italian School System”, *Social Indicators Research*, 160, 2022, pp. 287-307.
- ORTENSI, Livia Elisa, RINIOLO, Veronica, „Young Generations' Activism in Italy: Comparing Political Engagement and Participation of Native Youths and Youths from a Migrant Background”, *Social Indicators Research*, Vol. 153, 3, pp. 923-955.
- RICUCCI, Roberta, „Where Is My Place? The Second Generation in Italy as a New Kind of Transnational Migrant”, *CEEMR – Central and Eastern European Migration Review*, vol. 11, n. 2, 2022, pp. 137-154.
- RINIOLO, Veronica, „I nuovi volti del cambiamento: le seconde generazioni in Italia”, in ISMU, *Venticinquesimo Rapporto sulle migrazioni 2019*, FrancoAngeli, Milano, 2020, pp. 291-305.

Neomedievalism urban și dreptul metropolitan global

[Urban neo-medievalism and global metropolitan law]

Madalina Virginia ANTONESCU

Abstract: *Our study is approaching some institutional patterns, from futurological perspective, the typology and the evolution of the globalized and overlapping levels of authority composing the complex society of XXIst- XXIInd centuries, starting from the UN label regarding the contemporary time as "an urban century", and taking into account the ascending and proliferating phenomenon of new political actors, as metropolises and megalopolises on the global stage. The global metropolitan law represents, as the inter-metropolitan law, a body of juridical rules and basic principles with compulsory value as ius cogens for the metropolitan society and also, regarding the relations between new legal subjects of this global order and other political actors.*

Keywords: *heterachy, metropolitan global law, RMA (Regional Metropolitan Archipelago), WMA (World Metropolitan Archipelago), TMA (Transregional Metropolitan Arc); order of megacities, TOCA (TransOceanic City Arcs); RCAs (Regional Cities Arhipelagos); TCCA (TransContinental City Arcs); GGCA (Great Global City Arc).*

Dreptul metropolitan global al secolului al XXI-lea, manifestarea unui model neomedievalist. Structuri heterarhice trans-continentale

Conform perspectivei ONU, secolul al XXI-lea este definit ca fiind "un secol urban", peste 50% din populația globului trăind într-un mediu urban¹. Doctrina califică aceste fenomene specifice secolului nostru folosind termeni noi precum *metropolizarea*², *urbanizarea durabilă*³.

Fiind propus inițial de Headly Bull în lucrarea sa dedicată cercetării

structurilor alternative de ordine mondială (*The Anarchical Society*, 1977), termenul de *neomedievalism* presupune o restructurare a relațiilor mondiale conform unui sistem de putere heterarhic, caracterizat prin jurisdicții multiple și suprapuse, prin autorități segmentate și loialități multiple⁴, fiind vorba de o structură de putere predominant orizontală, mai degrabă decât de una verticală. Această structurare pe model neomedievalist ar fi una poststatală, constând într-un tip de „organizare politică universală ce a existat în creștinătatea medievală apuseană” (o ordine politică univer-

sală a creștinismului⁵, consideră autorul, din pricina fenomenului de dezintegrare și slăbire a statelor, a unui declin al modelului statului-națiune, care nu mai poate caracteriza societatea sec. XXI, precum și a fenomenelor de integrare regională. La acestea se adaugă și alte fenomene precum accelerările proceselor multiple de globalizări și dezvoltarea organizațiilor transnaționale, ce depășesc teoria centrismului statal și deci, caracterul coordonator al dreptului internațional, necesitând alte formule și structuri adecvate cerințelor noului secol XXI⁶.

După Hedley Bull, epoca neo-medievală (corespunzând conceptului de *heterarhie*) este una caracterizată prin dispariția statelor suverane, „înlocuibile nu cu un guvern mondial ci cu un echivalent secular, modern de organizare politică universală similară organizării lumii creștinătății apusene în evul mediu”. Sub aspectul definirii sale ca ordine politică, neo-medievalismul s-ar structura ca un tip de ordine în care „frontierele sunt difuze și permeabile, în care rolul actorilor este unul puternic, de a împărți puterea cu statele, o ordine cu multiple și suprapuse autorități politice, cu instituții politice multiple și concurente, în care loialitatea politică a devenit fragmentată, suprapusă și mult mai complexă”, consideră Bull⁷.

Dintr-un anume punct de vedere, heterarhia se aseamănă conceptului de „rețele transnaționale” definite prin ansamblul unor „legături interconectate ale căror intersecții formează centre decizionale, culturale,

spații de sinteză, mănunchiuri de drepturi și obligații comune” asociind în structuri cvasi-instituționalizate, flexibile sau suprapuse, grupuri și indivizi. Aceste schimburi și conexiuni constituie „spații politizate progresiv”, care depășesc frontierele naționale, sunt caracterizate prin suplețe, adaptabilitate, multi-funcționalitate, de-teritorializare, schimbându-și configurațiile și rolurile, intervenind în diferite sectoare sociale, fiind slab instituționalizate, având puterea în „centralitatea nodurilor și a conexiunilor acestora”, ca modalități de schimb a informațiilor și fluxurilor rețelor⁸.

Conform doctrinei, liberalizarea schimburilor comerciale, globalizarea producției și fluxurile financiare formează „concentrări de interdependențe ale economiilor, privilegiind mai cu seamă țările bogate”, rezultând din teoria neoclasică a comerțului internațional bazat pe logica complementarității schimburilor. O nouă dimensiune a interdependențelor este adăugată odată cu globalizarea financiară (inter-conexiuni între piețele bursiere, participările la fondurile de pensie sau regimurile de asigurări, fondurile de investiții) care produc însă crize în lanț, fragilizând ansamblul relațional la care participă⁹. Pentru alți autori, conceptul de „heterarhie” desemnează o ”structură de coexistență dar și de conflict între cvasi-ierarhii diferite, mici și medii, concurând și suprapunându-se atât în privința limitelor stabilite funcționării lor, dar și în ceea ce privește grupurile sociale sau sectoarele de activitate financial-economice”¹⁰.

Structurile de tip heterarhic prezintă similarități cu conceptul de „neomedievalism”, sugerând instituții competitive și jurisdicții suprapuse. Într-o heterarhie coexistă o pleoră de structuri aflate fie în diverse stadii de cristalizare, fie actori non-statali, structuri semi-ierarhice, semi-autonome, autonome, dificil de definit prin raportare la conceptele politice existente, deoarece nu există termeni adecvați în actuala disciplină a teoriei relațiilor internaționale care să surprindă această complexă realitate¹¹. În alte opinii, heterarhia definește „un concept nou în disciplina teoriei relațiilor internaționale, cu origini în discipline umanistice și matematice”, evocând ideea unor „sisteme complexe aflate în relații interdependente generând și menținând rețele arborescente și desfășurând metode, căi, conexiuni și alte rețele”, într-un pattern non-ierarhic¹².

Un alt tip de heterarhie este și conceptul de „comunitate terestră”, teoretizat de D. Korten, bazat pe ideea democrației globaliste mai degrabă decât pe cea a unei transnaționalizări și globalizări de tip ierarhico-imperial; pentru acest autor, puterea instituțională este afectată puterii morale și valorilor culturale însuflețind grupurile pentru realizarea unei conștiințe mature, adică non-distructive (conceptul de „putere populară a societății civile globale”, generat de acest tip de heterarhie)¹³.

În concepția lui Alejandro Colas, nu doar heterarhia ca model transnațional, ci și imperiul își desfășoară expresia puterii dincolo de frontierele națiunilor, proiectându-o în mod ine-

gal (putere formală și putere informală) în periferiile sale, în semi-periferiile sale și asupra teritoriilor învecinate sau aflate în diferite relații de vasalitate sau alianță cu centrul decizional¹⁴. Însă patternul heterarhic *ar conține* pe cel suprastructural, de imperiu, definind entități flexibile, cu autorități suprapuse și interconectate, acționând la diferite nivele de guvernare, având însă anumite axe ierarhice de stabilitate, simboluri și atribuții unice asigurând coerența întregului ansamblu (Sfântul Imperiu Romano-German fiind și el, o combinație între un imperiu și o heterarhie). De la aceste forme tradiționale de organizare a puterii (medievale), secolul al XXI –lea poate cunoaște, pe baza acțiunii specifice a actorilor non-statali, pseudo-statali încorporați în structuri ierarhice de tip neo-imperial, o proliferare a metropolelor și megalopolisurilor ca entități principale ale *unui tip nou, de rețea urbană-imperiu (neomedievalism de tip metropolitan)*, funcționând pe baza unor regimuri politico –juridice și a unor seturi de norme metropolitane comune.

Pentru Antonio Negri, imperiul, înțeles ca „o combinație de democrație, aristocrație și suveranitate” se opune conceptului de „multitudine”, format „din fostele clase muncitoare sau proletariate sau forme de bioputere”, în sensul secolului al XXI-lea, ca „rețele de micro-putere organizate flexibil”, în lianturi și procese transnaționale care schimbă structura, atribuțiile unui imperiu clasic, acționând în structuri elastice, neo-

medievaliste, adică lipsite de hierarhie, restructurând organismele centrale de comandă ale puterii politice în imperiu, *ca reacție* la influența exercitată *prin heterarhii proprii*, de *actori transnaționali non-statali* precum corporațiile sau capitalurile multinaționale flexibile (circulând în diferite structuri imperiale, statale, organizaționale)¹⁵.

Studierea orașelor dintr-o perspectivă multi-disciplinară (arhitectură, istorie, planificarea orașelor, sociologie, economie, medicină, biologie politică, studiul comunicațiilor, studii de management cultural etc.) numită *ekistică*¹⁶, se completează în viitor, în opinia noastră, cu studiul diplomației metropolitane, al dreptului inter-metropolitan global. Secolul al XXI-lea, pornind de la premisa ONU a unui „secol urban” caracterizat prin proliferarea metropolelor și megalopolisurilor ca actori pseudo-statali și apoi, statalizați, cunoaște o organizare de tip neomedievalist (având ca subiecte de drept inter-metropolitan, marile orașe) în care, luând treptat locul dreptului inter-național și administrativ, noi forme de legislații inter-comunitare apar.

În ordinea universală juridică a secolelor al XXI-lea și al XXII-lea, odată cu proliferarea actorilor non-statali între care și metropolele și megalopolisurile, se vor dezvolta, în baza regimurilor juridice globalizate observabile în prezent¹⁷ și *corpuri de norme juridice specifice* pentru a reglementa în privința adoptării unui *set de drepturi și obligații* adecvate, relațiile dintre acești actori non-statali

și actorii tradiționali (state, organizații interguvernamentale, organizații non-guvernamentale), precum și relațiile *dintre* actorii non-statali (corporații, agenții diverse, mișcări sociale, asociații trans-naționale, metropole, rețele rurale de sate, obști sătești, comune, orașe mici și mijlocii etc.). Un astfel de set de norme juridice specifice este și *dreptul inter-metropolitan* (un drept transnațional, infra-local și regional, trans-continental în același timp) definit, în opinia noastră, ca aparținând mai degrabă unui model heterarhic, conform unei guvernări multistratificate, autorităților suprapuse și interconectate, competențelor fragmentate de la diferite nivele și din diferite domenii ale vieții publice. Putem califica *dreptul metropolitan global* ca fiind o manifestare a unui neo-medievalism regional sau trans-continental în care, progresiv, pornind de la calificarea conferită de ONU secolului al XXI-lea ca un „secol urban”, metropolele și megalopolisurile vor primi atribute cvasi-statale sau se vor stataliza în forme inedite, corespunzând structurilor societății globale a secolului al XXI-lea (mai degrabă decât să asistăm la o reproducere automată a unor modele de orașe-cetăți după structura sumeriană sau medievală - republicile venețiene, genoveze - ori grecești antice - ligile corintice, cu hegemoni urbani precum Corinth, Sparta, Atena etc.¹⁸). O proliferare a formei democratice de heterarhie, prin formarea și gruparea în structuri colective cu bugete comune, armate comune, atribuții comune de politică

externă sau de a bate monedă s-ar putea constitui în modelul republicilor-orășe, specializate în diferite domenii profesionale (republicile urbane comerciale, cele culturale, cele agrare, cele industriale, cele academice etc.).

Dreptul metropolitan global corespunzând nevoii de reglementare a relațiilor funcționabile la diferite nivele de organizare ale societății umane a secolului al XXI-lea (infra-local, regional, trans-continental, supra-național) poate conține un *set de principii fundamentale* prin care se reglementează cadrul general al relațiilor dintre actorii non-statali, cvasi-statali, trans-statali de o *manieră complexă* față de posibilitățile actuale ale dreptului internațional, având în vedere beneficiul viitor al *calității juridice de subiect de drept metropolitan și inter-metropolitan* acordat metropolelor și megalopolisurilor de locuitorii urbelor (aflați sub condiția de a locui în acel oraș minimum trei generații) prin vot direct (democrație participativă). În temeiul dimensiunii *externe* politico-juridice a acestui drept metropolitan global, reprezentanții metropolelor și megalopolisurilor, precum și a altor tipuri de entități juridico-politice non-statale generate de organizarea globală a urbelor, vor avea drept de încheiere, semnare și ratificare în numele comunității urbane reprezentate, *a tratatelor de drept inter-metropolitan și de drept metropolitan global* (care presupun atribuții pentru negocierea tratatelor, a pactelor, convențiilor și în raport cu alți

actori politici decât cu celelalte metropole și megalopolisuri).

Astfel, în *ordinea metropolitană globală*, reprezentanții specifici ai noilor subiecte de drept metropolitan, anume diplomații (ceea ce presupune existența unor elemente de cvasi-statalitate sau a unui proces de statalizare a acestor urbe) vor primi de la locuitorii urbei, prin *referendumuri urbane* (democrație participativă) sau prin *organisme urbane cu atribuții decizionale specifice* (consilii locale, primării, directorate, consilii ale guvernatorilor urbei etc.) atribuții de a încheia tratate de drept inter-metropolitan. Aceste tratate, pacte, convenții, declarații ale urbelor reunite în Consilii comune¹⁹, în Consilii ale guvernatorilor urbelor, în ședințe comune de lucru ale Primarilor generali, ale Dogilor/Dogesselor Lanțurilor Metropolitane și de Megalopolisuri Trans-Continentale și a celor Trans-Oceanice sunt semnate nu doar de diplomații urbani ca reprezentanți ai metropolelor-regiuni, ai metropolelor și megalopolisurilor individuale dar și în calitate de reprezentanți ai altor forme de heterarhie, precum AMTA-urile (Arcurile Metropolitane TransOceanice), AMTC-urile (Arcurile Metropolitane TransContinentale). De asemenea, diplomații urbani primesc atribuții speciale de la reprezentanții locuitorilor urbelor cu drept de vot, în a semna și a ratifica în numele entităților juridico-politice reprezentate (metropole, metropole-regiuni, AMTA, AMTC), *documente juridice fundamentale* pentru reglementarea relațiilor inter-metropo-

litane precum și pentru reglementarea relațiilor între metropole pe de-o parte și alte tipuri de actori politici, pe de altă parte (state, corporații, rețele de comunități rurale, orașele mici și mijlocii, partide politice transnaționale, mișcări sociale etc); acești diplomați ai sec. XXI ca secol urban (Urbanocen) pot semna inclusiv:

- *Carta principiilor fundamentale ale metropolelor și megalopolisurilor, precum și ale metropolelor-regiuni, ale AMTA și AMTC* (constituind un grup de norme juridice principale, cu rol de jus cogens în această materie, reglementând relațiile în diferite domenii de activitate ale entităților juridice sus-menționate, precum și între acestea și alte tipuri de entități juridice, cvasi-statale, statale, federative, confederative, non-statale).

- *Carta principiilor de bază ale diplomației metropolitane* (semnată, ratificată de metropolele-regiuni și de toate AMTA-urile și AMTC-urile) constituie un grup de norme juridice fundamentale reglementând relațiile de politică externă stabilite între aceste entități politizate cu atribuții cvasi-statale sau statale conduse de Primari generali ai metropolelor-regiuni și de către Dogi/Dogesse metropolitane.

- *Carta inter-metropolitană a drepturilor orașelor* (semnată și pusă în aplicare de autoritățile specifice ale urbelor sus-menționate precum și ale formelor de agregare urbană de tipul AMTA și AMTC), adică de Dogii/Dogessele megalopolelor (indiferent de denumire) ai metropolelor-regiuni, ai AMTA-urilor și AMTC-urilor.

Tratatele inter-metropolitane, convențiile, pactele, declarațiile semnate și ratificate de reprezentanți ai entităților juridice sus-menționate formează progresiv o ordine juridică specifică urbelor (secolului al XXI-lea ca secol urban, Antropocen), numită convențional *drept internațional metropolitan* (ca un corp de norme juridice privind organizarea vieții inter-metropolitane). Termenul de *drept inter-metropolitan* pleacă de la premisa conturării în secolul al XXI-lea a unui tip de ordine post-statală, în care este caducă raportarea la un drept inter-național, având în vedere premisa ascensiunii și proliferării metropolelor și megalopolisurilor formând o ordine juridico-politică în care puterea decizională transgresează frontierele statelor, spre a forma noi entități și grupări colective de urbi, inclusiv putând primi elemente de statalizare²⁰, precum în epoca antică sub forma orașelor-state²¹). Putem vorbi în aceste cazuri, de *metropole în curs de statalizare* care să creeze *ordinea orașelor-state sau a orașelor imperiale* ce construiesc suprastructuri imperiale terestre sau thalassocratice pornind de la nucleul decizional (un oraș-stat inițiator). *Dreptul inter-metropolitan* are ca fundament un set de norme juridice specifice, conținând un set de principii de bază cu valoare imperativă și obligativitate *erga omnes*, ce trebuie respectate de toate subiectele de drept inter-metropolitan participante la acest tip de ordine juridică.

Ordinea inter-metropolitană a secolului al XXI-lea poate fi însă și o

structură *de tip ierarhic*, în care MAMG-ul reprezintă un *nivel decizional-ierarhic suprem*, centralizând și examinând dar și având drept de veto ultim asupra normelor și litigiilor între entitățile juridico-politice aflate la nivelele inferioare ale structurii (metropole și megalopolisuri-regiuni, AMTA și AMTC-urile), putându-se identifica un caracter imperial al acestei organizări inter-metropolitane, MAMG. De asemenea, este posibilă și conturarea unui caracter *de coordonare* a dreptului inter-metropolitan dată fiind natura autonomă a entităților juridice respective (metropole, megalopolisuri-regiuni, AMTA, AMTC), cel puțin ca o etapă distinctă, anterioară etapei finale, cea de creare și consolidare a MAMG-ului. În altă ipoteză, ceea a preeminenței de facto a entităților inferioare MAMG, putem asista dimpotrivă, la o consolidare a caracterului coordonator al dreptului metropolitan global, cu formalizarea sau lipsirea de eficiență a MAMG-ului până la dispariția lui și rămânerea ca principală putere a *nivelului AMTA- AMTC* de structurare politico-juridică a metropolelor și megalopolisurilor globului²².

Dreptul inter-metropolitan și dreptul reglementând totalitatea relațiilor juridice stabilite între entități metropolitane și entități non-metropolitane diverse (drept metropolitan global) estimăm că va conține și va dezvolta norme juridice inclusiv pentru a codifica și a normativiza relațiile juridice determinate de *proliferarea și interacțiunea* entităților supra-metropolitane și pluri-metropolitane, a

entităților megalopolis, precum și relațiile rezultând din rețele de metropole organizate în așa-numitele entități juridice de tipul Arcurilor Metropolitane Trans-Regionale.

Dreptul metropolitan global și dreptul inter-metropolitan reglementează, începând cu a doua jumătate a secolului al XXI-lea, pe fondul consolidării evului urban numit Urbanocen, relații juridice specifice unei ordini a Arhipelagurilor Metropolitane Regionale (AMRs) ce formează un tip de meta-entitate juridică numită Arhipelag Metropolitan Mondial (AMM) într-o etapă ulterioară²³. Alte entități politico-administrative specifice acestui tip de lume numit Urbanocen, reglementate de dreptul metropolitan global sunt și entități de tipul Arcurilor Urbane Trans-Oceanice și Arcurilor Urbane TransContinental, constituite într-o etapă ulterioară într-o meta-entitate de tip rețea urbană, cu o calitate de subiect de drept metropolitan global, numită MAMG (Marea Arie Metropolitană Globală), conform doctrinei²⁴.

Odată cu conturarea treptată a dreptului inter-metropolitan și a dreptului metropolitan global, *multiple organisme* cu atribuții de reprezentare politico-juridică se formează, corespunzător nivelului decizional și de reprezentativitate din acest tip de meta-structură de guvernare multi-stratificată, cu autorități suprapuse și multiple, care se influențează reciproc; dintre aceste organisme, menționăm cu titlul de propunere, unele precum: Consiliile Metropolitane, Consiliile Megalopolisurilor (primul

nivel decizional al marilor orașe); Primarii Generali /Guvernatorii/Dogii/ Dogessele metropolelor și megalopolisurilor; Adunarea Generală a Consiliilor Metropolitane; Consiliile Metropolelor-Regiuni; Dogii/Dogessele Regionale/Guvernatorii Metropolelor-Regiuni; Consiliile Arhipelagurilor Metropolitane Regionale; Consiliul Arhipelagului Urban Mondial²⁵.

Organizarea metropolelor și a megalopolisurilor. Instituții ale dreptului metropolitan global de la sfârșitul sec. al XXI-lea și începutul sec. al XXII-lea

Odată cu trecerea de la procesul mondial de proliferare și extindere a numărului de metropole și de megalopolisuri pe glob la o etapă nouă, de consolidare a poziției acestor actori non-statali sau mai degrabă, trans-statali (având în vedere modurile inedite de înfîrșire a unor rețele metropolitane trans-regionale, trans-continentale), urbele secolului al XXI-lea devin autonome față de state și introduc instituții politico-juridice proprii, precum parlamente urbane, cetățenii urbane, consilii directorate și guvernatori urbani.

Putem vorbi astfel, de o formă de neomedievalism bazat pe structuri heterarhice, similar federațiilor și ligilor de orașe-state din perioada Greciei antice (care, în anumite momente, au dezvoltat sub conducerea unui oraș-stat comercial preeminent, o formă thalassocratică de imperiu sau au alcătuit o structură thalassocratică de guvernare colectivă – prin organisme

unei ligi sau federații cu atribuții superioare membrilor federației).

Unii autori folosesc termenul de *poliarhii*, spre a defini un sistem contemporan politico-economic mixt, format din instituții cvasi-supranaționale (UE), agenții, organizații internaționale, într-un număr enorm, care transcend statele și societățile, constituind progresiv, o ordine globală și deci, participând împreună la conturarea unei forme inedite de guvernare globală²⁶ a unei politici globale (o extensie a puterii politice dincolo de granițele statale, odată cu formarea unor rețele complexe de decizie și interacțiuni politice la diferite nivele). Unii autori remarcă fenomenul *glocalității*, anume a influenței simultane a unor decizii globale la nivelul unor comunități locale și invers, dezvoltări infra-locale politico-sociale care produc impact direct la nivelul global de guvernare²⁷. După Nierop (1994, p. 171) se poate identifica la nivelul societății internaționale de azi un pattern mai vast de transformări și fluxuri globale, o dezvoltare a rețelelor și relațiilor transnaționale în toate sferele activității umane, conturând „o ordine globală interconectată, în care tipare ierarhice, de putere se alătură tiparelor intense de schimb”²⁸. Se conturează astfel probleme politice colective necesitând forme de guvernare internațională prin organizații internaționale, care transcend capacitățile actuale ale statelor (Krasner, 1983; Luard, 1977). Expansiunea rapidă a conexiunilor internaționale, imixtiunea în tradiționalele domenii de activitate

ale statelor a unei pleiade de actori non-statali sau cvasi-statali diverși, creează „condițiile pentru definirea unui *pattern de guvernare globală* incluzând instituții, organizații formale dar și agenții, grupuri informale, organizații nonguvernamentale, corporații, urmărind scopuri relevante pentru sistemele de autoritate și de reglementare transnaționale” (Rose-nau, 1997). Scena politică devine deci, populată cu o multitudine de actori politici non-statali sub-naționali, grupuri de presiune națională, asociații profesionale transnaționale, mișcări sociale, corporații etc. participând intens la politica globală și definind *un sistem politic poli-arhic, post-westphalic* sau mai bine spus, contestând sistemul politic internațional westphalic²⁹.

Putem folosi prin urmare, termenul de *heterarhie post-westphalică*, pentru a defini complexitatea organizării societății secolelor al XXI-lea și al XXII-lea, în care, pornind de la aceste forme de neomedievalism unind paliere infra-locale, regionale, trans-continentale, ce presupun o multitudine și o coexistență de interrelații, suprapuneri și interferențe între diferite entități și autorități la diferite nivele de guvernare, se creează un meta-tipar instituțional sofisticat, ce definește o guvernare globală mai aproape de forma *unei federații/ligi planetare de noi entități preeminente, precum metropolele și megalopolisurile, care sunt, în prezent, cele mai răspândite și puternice forme de agregare a comunităților organice*. Ele constituie o evoluție uni-

că, politico-instituțională și economică, de la un habitat uman cu scop exclusiv funcțional la un secol numit Urbanocen, adică la o nouă etapă de civilizație a omenirii, cea a orașelor globale, de unde și generarea unei forme de civilizație globală urbană, unind diferitele culturi și civilizații ale globului într-o *matrice a guvernării globale urbane, a politicii globale urbane* ce trebuie analizată în elementele sale incipiente începând cu societatea mondială contemporană, aflată în plin proces de trecere de la westphalism la globalism (sau *glocalism*, în lipsa unor termeni adecvați spre a surprinde aceste complexe transformări).

Autori precum Susan Strange folosesc din perspectiva structuralismului, termenul de „imperiu transnațional” ca putere relațională conexată și derivând dintr-un tip de putere economică expansionistă (până la o etapă în care o economie globală ar reflecta un stadiu de globalizare a transnaționalismului, până la a cristaliza o meta-structură exercitând o putere difuză (datorită conexării actorilor și societăților din toată lumea, și depășirii monopolului statal de deținere a puterii internaționale). Este o formă de „putere non-teritorială”, conform lui Strange, favorizând actorii non-statali din sectorul comerțului internațional (manageri de corporații, oameni de știință, bancheri, brokeri, constituind împreună „o clasă transnațională ca bază a unui imperiu non-teritorial”, cu o capacitate transnațională „de a influența și beneficia de pe urma nevoilor sociale, până la conu-

rarea și managementul unei veritabile economii politice globale”. Dat fiind faptul că majoritatea actorilor constituind baza și conexiunile acestui imperiu transnațional sunt non-statali, este nevoie, consideră autoarea, de o nouă diplomatie, în cadrul căreia firmele, băncile, oamenii de știință joacă un rol la fel de important ca și statele³⁰.

Metropolele și megalopolisurile sunt *actori non-statali*, în prezent, care nu au autonomie în raport cu statele, ele fiind doar entități de drept administrativ³¹ și neputând participa ca subiecte de drept distinct, originar, preexistente statelor, la formarea unui drept metropolitan și nici la formarea dreptului internațional contemporan (westphalic). Prin urmare, metropolele și megalopolisurile se evidențiază ca actori politici care *influențează de facto* guvernarea globală a secolului al XXI-lea, inițiind modele intercalate, suprapuse și coexistente de autorități care, în viitor, pot dobândi forme cvasi-statale sau expansionist-hegemonice, alcătuind alte rețele politico-juridice sau militare între ele, cu instituții și bugete comune de tipul ligii corintice sau a thalassocrației ateniene. A considera însă că secolul al XXI-lea readuce forme de heterarhii sau de regimuri politice mixte (heterarhii derivând din hegemonii sau culminând cu hegemoniile unui oraș cvasi-statalizat) în forme identice cu cele din trecut este însă o eroare, datorită naturii complexe și specifice a secolului al XXI-lea (teoria irepetabilității istorice, a unicității etapelor de evoluție a umanității, care

nu se pot reproduce în cadrul unui model automat de tip „cerc vicios”). Datorită complexității minții umane (*cogito ergo sum*, omul-liber cugetător) și abilității de adaptare a omului la medii diferite, istoria omenirii nu poate fi privită în funcție de modele repetabile, auto-generându-se automat, ci în funcție de elementele sale de originalitate prin care omenirea a făcut salturi inedite în imaginarea și implementarea etapelor de evoluție civilizațională.

Așa cum se remarcă în doctrină, patternurile de schimbare regională și globală influențează parțial contextul acțiunii politice, creând *un sistem de multiple centre ale puterii*, compus din sfere interconectate de autoritate formând o ordine post-westphalică³². Se conturează astfel progresiv, comunități politico-civilizaționale implicate în *structuri complexe de relații*, formate din mișcări suprapuse, structurate pe principii de inegalitate, ierarhie dar și de fluxuri heterarhice, variabile constituind *structuri flexibile, ondulatorii*, care se dilată și se contractă, în funcție de impactul acestor fluxuri *globale* asupra formelor și fluxurilor în care sunt organizate aceste comunități politice³³. Doctrina mai folosește și conceptul de *guvernare multi-stratificată*, pentru a ilustra modurile complexe în care statele sunt prinse în rețele suprapuse diverse, multiple, de relații sociale, politice, generând moduri de guvernare comprehensive, trans-statale, infra-statale și supra-statale³⁴.

Tipologii și instituții metropolitane în societatea secolelor al XXI-lea și al XXII-lea

Proliferarea actorilor non-statali, cvasi-statali și statalizați în perioada secolelor al XXI-lea și al XXII-lea, având în vedere calificarea de către ONU a secolului al XXI-lea ca fiind un „secol urban” denumit convențional Antropocen, poate duce *la tipologii noi* în privința organizării și evoluției metropolelor și megalopolisurilor, precum:

-metropole-state (urmând modelul vechilor orașe-stat din structura social-politică a Sumerului antic sau a orașelor-republici medievale italiene precum Genova, Florența, Veneția³⁵)

-*metropole-regiuni* (Madrid-Barcelona-Lisabona-Porto; București-Sofia-Belgrad-Skopje, de ex.), constituind un lanț de metropole având o personalitate juridică comună (într-o variantă) sau personalități juridice autonome transferate *ulterior parțial* în anumite domenii de interes comun spre un nivel de *autoritate urbană comună* (de tipul unei ligi a orașelor-state grecești antice precum liga de la Delos³⁶, cu buget comun și instituții urbane comune), ce pot fi conduse (într-o etapă ulterioară de întărire a legăturilor dintre ele, federative sau confederative), de un guvernator/guvernatoare, numiți convențional Doge/Dogessă.

- *Marile Arcuri Metropolitane Trans-Oceanice (AMTA) și Trans-Continentale (AMTC)*, entități ce pot primi personalitate juridică distinctă, în baza unui corp de norme inter-

metropolitane (alcătuit o ordine juridică inter-metropolitană) aplicabil *relațiilor dintre* metropolele participante la entitatea colectivă de tip heterarhic numită *metropolă-regiune* (constituind o regiune economică, progresiv primind atribuții și instituții proprii politice sau cvasi-politice, de auto-reprezentare diplomatică în raport cu terții, prin intermediul unor instituții noi numite convențional aici Consilii ale metropolelor-regiuni și Consilii cu atribuții de politică externă ale acestor Arcuri).

- *MAMG (Marea Arie Metropolitană Globală)*, grupând *meta-entitățile politico-juridice de tipul AMTA și AMTC*, ilustrând un nivel decizional special, *superior celor sus-menționate*, corespunzător caracterului urban global al secolului al XXI-lea, adică reprezentând evul numit Urbanocen. Acest meta-nivel de reprezentare a metropolelor și megalopolisurilor pe care îl putem denumi ultim, din punct de vedere al *valorii obligatorii a actelor normative* adoptate, presupune și relaționări juridice cu orice alte subiecte de drept intern-metropolitan inferioare, dar și cu entități politice non-metropolitane. Acestea din urmă pot fi comunitățile organice, rurale, organizate în rețele infra-locale, regionale, trans-continentale numite RR, precum și pseudo-entități juridice numite „elemente haotice” (EH-urile) reprezentând clanuri sau horde migratoare controlând traseele de migrații masive clandestine sau produse de diferite situații (caz în care relațiile diplomatice stabilite între MAMG

și EH-uri presupun un nivel de autoritate politico-juridică direct, global), materializându-se în pacte, convenții, tratate bilaterale, multi-laterale sau de stabilitate regională.

În loc de concluzii

Societatea globală a secolului al XXI-lea este bazată pe conceptul de urbanizare globală sau de metropolizare, ceea ce presupune preeminența și proliferarea unui tip de actori politici non-statali numiți metropole și megalopolisuri; aceștia pot primi dreptat, elemente și atribuții cvasi-statale sau se pot uni în forme asociative de tipul federațiilor și ligilor, al confederațiilor metropolitane, generând norme și principii, drepturi și

obligații specifice unor relații juridice inter-metropolitane. Aceste relații formează progresiv, un drept inter-metropolitan și un drept global în care metropolele și megalopolisurile primesc calitatea de subiecte de drept metropolitan de la locuitorii lor, în temeiul unor prerogative electorale speciale, cetățenești, și al unor referendumuri urbane sau al unor proceduri electorale specifice la nivel urban. Studiul de față încearcă să analizeze tipologia acestor metropole și megalopolisuri în evoluția lor în cadrul ordinii globale a secolelor al XXI-lea și al XXII-lea, precum și să identifice câteva dintre posibilele forme instituționale pe care organizarea acestor noi actori politici le pot avea.

Note

- ¹ A se vedea și *Istanbul+5*, The UN Special Session of Great Assembly, Urban Habitat. *Raportul State of the World's cities, 2012-2013. Prosperity of cities*, UN-HABITAT, *For a better urban future*, Routledge, 2013, US, Canada, www.unhabitat.org. Cynthia Gorra-Gobin, coord., *Dictionnaire des mondialisations*, Armand Colin, Paris, 2006, pp. 392-393.
- ² *Ibidem*, p. 242.
- ³ Conform numeroaselor documente internaționale în materie precum: *Istanbul+5*, *Urban Millennium*, New York, 6-8 June 2001, United Nations, UNCHS. *Johannesburg Declaration on Sustainable Development*, 4 Sept. 2002. *United Nations Millennium Declaration* 55/2, Resolution adopted by the General Assembly, 6 sept. 2000. *Incheon Communiqué*, Nov. 16,

- 2012, *Strengthening planning and implementation capacities for sustainable development in the post-Rio context*, UNCS. *Agenda 2030*, <https://sustainabledevelopment.un.org>
- The Millennium Development Goals Report, 2014, We can end poverty 2015, www.undp.org/content/undp/en
- ⁴ Avându-și originea în teoria interdependențelor complexe (Keohane și Nye, 2003), reflectând un anumit grad de integrare al actorilor în sistemul economic internațional și generând politici asimetrice. Cf. Vasile Pușcaș, *Relații internaționale/transnaționale*, Editura Sincron, Cluj Napoca, 2005, pp. 134-135.
- ⁵ Derivată din teoria constituțională a bisericii și a statului până în sec. al XVII-lea inclusiv. Cf. David Miller, eds., *Encyclopedia Blackwell a gândirii politice*, Humanitas, București, 1991, trad. de Dragan Stoianovici, p.

302. Stelian Brezeanu, „Imperiul în Occidentul medieval. Idee și realitate”, în *Antologia Imperiu universal și monarhie națională în Europa creștină. Studii de gândire politică medievală*, Editura Meronia, București, 2005, pp. 56-63.
- ⁶ Graham Evans, J. Newnham, *Dicționar de relații internaționale*, trad. Anca Irina Ionescu, ed. Universal Dalsi, s.l., 2001, pp. 380-381. David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, *Transformări globale. Politică, economie și cultură*, trad. de Ramona-Elena Lupașcu, Adriana Ștraub, Mihaela Bordea, Alina-Maria Turcu, Editura Polirom, Iași, 2004, pp. 86-87, 109-110.
- ⁷ Martin Griffiths, ed., *Encyclopedia of International Relations and Global Politics*, Routledge, London and NY, 2005, pp. 591-592.
- ⁸ Marie Claude Smouts, Dario Battistella, Pascal Vennesson, *Dictionnaire des relations internationales*, Dalloz, Paris, 2006, pp. 482-483.
- ⁹ Cynthia Ghorra-Gobin, *Dictionnaire des mondialisations*, Armand, Colin, Paris, 2006, pp. 208-209.
- ¹⁰ Philip G. Cerny, „Neomedievalism, Civil War and the New Security Dilemma: Globalisation as Durable Disorder”, *Civil Wars*, vol. 1, no. 1 (Spring), 1998, pp. 36-64.
- ¹¹ Philip Cerny; Rosalba Belmonte, „Heterarchy: Toward Paradigm Shift in World Politics”, forthcoming in *The Changing Faces of Power*, special issue of the *Journal of Political Power*, vol. 14, no. 1/2021. Madalina Virginia Antonescu, Metropolises in the Global Governance: Towards a 21st Century Neo-Medievalism?, in *LUMEN Social sciences*, 7 (1), 2018, *Logos Universality Mentality Education Novelty: Social Sciences*, doi:<https://doi.org/10.18662/lumenss/03>, <http://www.lumenpublishing.com/journals/index.php/lumenss/article/view/1142/pdf>, pp. 29-43
- ¹² Carole L. Crumley, *Heterarchy. Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences: An Interdisciplinary, Searchable, and Linkable Resource*. John Wiley & Sons, Inc., 2005, <https://doi.org/10.1002/9781118900772.etrds0158>
- ¹³ David Korten, *Marea cotitură. De la imperiu la comunitatea terestră*, trad. Mihnea Columbeanu, Editura Antet XX Press, 2007, Prahova, pp. 80-81.
- ¹⁴ Alejandro Colas, *Empire*, Polity, UK, 2008, pp. 184-186.
- ¹⁵ Antonio Negri, *Empire and beyond*, translated by Ed Emery, Polity Press, UK, 2008, pp. 10-11.
- ¹⁶ Termen propus de Constantine Dioxiadis, în lucrarea omonimă/1968, în A. Toynbee, *Orașe în mișcare*, trad. de Leontina Moga, Editura Politică, București, 1979, p. 16.
- ¹⁷ D. Held et alii, *op. cit.*, pp.77-79.
- ¹⁸ Pierre Lévêque, *Aventura greacă*, vol. I, trad. Constanța Tănăsescu, Editura Meridiane, București, 1987, pp. 367-371.
- ¹⁹ Derivând din structurile istorice ale puterii executive restrânse, cu întruniri periodice, dar mai puțin transparente de tipul *Consiliului celor Zece* sau al *Consiliului celor Trei* ca organisme politice ale unei aristocrații plutocratice constituind un oraș statalizat cu imperiu thalassocratic, al veacului al XVIII-lea (practic, consiliile de guvernare imperialo-maritimă erau esențial, unele orășenești). Cf. Jan Morris, *Veneția*, trad. Laura Ciochină, Editura Polirom, Iași, pp. 24-25. La fel, instituția imperial-maritimă a dogilor este cumulativ și originar, una urbană (el fiind un tip de ”duce bizantin la început, un monarh absolut și apoi, un suveran electiv de

- tipul primului între egali, având în spate o suveranitate polifonică, un sistem de organisme suprapuse care definesc o oligarhie originală”). Cf. Claudio Rendina, *Dogii Veneției*, trad. Radu Gâdei, Constantin Vlad, Editura Bic All, București, 2003, pp. 5-10.
- ²⁰ John A Hall, G. John Ikenberry, *Statul*, trad. Oana Suci, Editura CEU, Du Style, București, 1998, pp. 48-50.
- ²¹ Ludovic Takacs, Marțian Niciu, *Drept internațional public*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976, p. 183.
- ²² M.V. Antonescu, „Metropolitan Diplomacy. Global Metropolitan Law and Global Cities Seen from the Heterarchy Perspective”, Chapter 11, în Philip G. Cerny ed., *Heterarchy in World Politics*, Routledge, UK, series Innovations in International Affairs, 2022, pdf.
- ²³ M.V. Antonescu, *op. cit.*, 2018.
- ²⁴ M.V. Antonescu, *Metropolitan Diplomacy...*, *op. cit.*, 2022, pdf.
- ²⁵ Idem, M.V. Antonescu, *op. cit.*, 2018.
- ²⁶ D.Held et alii, *op. cit.*, p. 73.
- ²⁷ Idem, p. 73.
- ²⁸ *Ibidem*, p. 73.
- ²⁹ Rosenau (1997); Mansbach (1976), citați în D. Held et alii, *op. cit.*, 2004, pp. 74-75.
- ³⁰ Susan Strange, citată în Stefano Guzzini, *Realism și relații internaționale*, trad. Diana Istrățescu, Editura Institutul European, Iași, 2000, pp. 339-341.
- ³¹ Corneliu Manda, *Drept administrativ*, Editura Universul juridic, București, 2008, pp.38 (organele decizionale ale unui oraș, ca unitate administrativă a unui stat, anume consiliul local, primarul, consiliul județean etc. sunt organe autonome ale administrației publice locale, conform legislației statului român în vigoare). Orașul, în dreptul administrativ românesc, este o unitate administrativă locală în cadrul organizării teritoriale a puterii publice dar nu exercită această putere publică în nume propriu și distinct de stat (de aparatul de stat compus din administrație publică centrală și locală).
- ³² D. Held et alii, *op. cit.*, p. 490.
- ³³ Idem.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 492.
- ³⁵ Jan Morris, *op. cit.*, pp. 24-25.
- ³⁶ Pierre Lévêque, *op. cit.*, vol. I, pp. 369-370.

Bibliografie

Documente

UNITED NATIONS Millennium Declaration 55/2, Resolution adopted by the General Assembly, 6 sept. 2000.

Cărți

GORRA-GOBIN, Cynthia, ed., *Dictionnaire des mondialisations*, Armand Colin, Paris, 2006.

GRIFFITHS, Martin, ed., *Encyclopedia of international relations and global politics*, London and NY: Routledge, 2005.

GUZZINI, Stefano, *Realism și relații internaționale*, trad. Diana Istrățescu, Editura Institutul European, Iași, 2000.

HALL, John A., IKENBERRY, G. John, *Statul*, trad. Oana Suci, Editura CEU, Du Style, București, 1998.

HELD, David; MCGREW, Anthony; GOLDBLATT David; PERRATON Jonathan, *Transformări globale. Politică, economie și cultură*, translată în Romanian by Ramona-Elena Lupascu, Adriana Straub, Mihaela Bordea, Alina-Maria Turcu, Editura Polirom, Iași, 2004

KORTEN, David, *Marea Cotitura. De la Imperiu la Comunitatea terestră*,

- translated in Romanian by Mihnea Columbeanu, Antet, Prahova, 2007.
- LÉVÊQUE, Pierre, *Aventura greacă*, tome II, translated in Romanian by Constanta Tănăsescu, Editura Meridiane, București, 1987.
- MANDA, Corneliu, *Drept administrativ*, Editura Universul juridic, București, 2008.
- MILLER, David eds., *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, trad. de Dragan Stoianovici, Editura Humanitas, București, 1991.
- MORRIS, Jan, *Veneția*, translated in Romanian by Laura Ciochină, Editura Polirom, Iași, 2016.
- NEGRI, Antonio, *Empire and beyond*, translated by Ed Emery, Cambridge, UK: Polity Press, 2008.
- PUȘCAȘ, Vasile, *Relații internaționale/transnaționale*, Editura Sincron, Cluj-Napoca, 2005.
- RENDINA, Claudio, *Dogii Veneției, istorie și secrete*, translated in Romanian by Radu Gâdei, Constantin Vlad, Editura All, București, 2003.
- SMOUTS, Marie Claude, BATTISTELLA, Dario, VENNESSON, Pascal, *Dictionnaire des relations internationales*, Dalloz, Paris, 2006.
- TAKACS, Ludovic, NICIU Martian, *Drept internațional public*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976.
- TOYNBEE, Arnold, *Orașe în mișcare*, Editura Politică, București, 1979.
- Articole și studii**
- ANTONESCU, Madalina Virginia, „Metropolises in the Global Governance: Towards a 21st Century Neo-Medievalism?”, în *LUMEN Social sciences*, 7 (1), Logos Universality Mentality Education Novelty: Social, 2018, pp. 29-43.
- Idem, „Metropolitan Diplomacy. Global Metropolitan Law and Global Cities Seen from the Heterarchy Perspective”, Chapter 11, în Philip G. Cerny ed., *Heterarchy in World Politics*, Routledge, UK, series Innovations in International Affairs, pdf., 2022.
- BREZEANU, Stelian, „Imperiul în Occidentul medieval. Idee și realitate” în *Antologia Imperiu universal și monarhie națională în Europa creștină. Studii de gândire politică medievală*, Editura Meronia, București, 2005.
- CERNY, Philip, „Neomedievalism, Civil War and the New Security Dilemma: Globalisation as Durable Disorder”, *Civil Wars*, vol. 1, no. 1 (Spring), 1988, pp. 36-64.
- CERNY, Philip, BELMONTE Rosalba, „Heterarchy: Toward Paradigm Shift in World Politics”, forthcoming în *The Changing Faces of Power, special issue of the Journal of Political Power*, vol. 14, no. 1, 2021.
- COLAS, Alejandro, *Empire*, Polity, UK, 2008.
- Resurse online**
- Agenda 2030, <https://sustainabledevelopment.un.org>.
- CRUMLEY, Carole L. (2005). *Heterarchy. Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences: An Interdisciplinary, Searchable, and Linkable Resource*. John Wiley & Sons, Inc., 2005, <https://doi.org/10.1002/9781118900772.etrds0158>
- Incheon Communiqué (2012). *Strengthening planning and implementation capacities for sustainable development in the post-Rio context*, UNCSO, <http://sdg.iisd.org/news/unosd-workshop-calls-for-greater-accountability-on-sustainable-development-targets/>
- Istanbul+5, Urban Millennium* (2001). New York, 6-8 June 2001, United Nations, UNCHS.

- [https://mirror.unhabitat.org/pmss/\(X\(1\)S\(lkhmaubcfzwmatevhkfmzzb1\)\)/listItemDetails.aspx?publicationID=1681](https://mirror.unhabitat.org/pmss/(X(1)S(lkhmaubcfzwmatevhkfmzzb1))/listItemDetails.aspx?publicationID=1681)
- Johannesburg Declaration on Sustainable Development* (4 Sept. 2002). <https://www.unescwa.org/johannesburg-declaration-sustainable-development>
- https://ih-igcse-geography.wikispaces.com/file/view/6.2H_Megacity_map.png/82263189/827x457/6.2H_Megacity_map.png
- <http://geographylaunchpad.weebly.com/uploads/2/5/4/1/25412597/7359460.png?826>
- The Millennium Development Goals Report, 2014, We can end poverty 2015, www.undp.org/content/undp/en
- State of the World's cities, 2012-2013. Prosperity of cities*, Report (2013). UN-HABITAT, *For a better urban future*. US, Canada:Routledge, www.unhabitat.org

A fost sau n-a fost? **Scurte comentarii despre alegerile prezidențiale din România** **anului 2024, în lumina primelor analize**

**[Was it or wasn't it? Brief comments on the 2024 Romanian
presidential elections, in light of the first analyses]**

Bogdan GHEORGHIȚĂ

Abstract: *Based on several recent publications that attempt to examine post-communist Romanian society, and analyzing two works that offer explanations regarding the cancellation of the presidential elections at the end of last year, this article aims to integrate these perspectives in order to provide a more nuanced understanding of the situation following December 2024.*

Keywords: *elections, Romania, postcommunism, social representations.*

Introducere

Anul Nou care n-a fost marchează debutul regizoral al lui Bogdan Mureșanu și este un film care face referire la perioada comunistă din România, prin prezentarea tragicomică a unor personaje cu povești care își fac loc într-o lume construită pe frică. Deși personajele întruhidează oameni normali care caută iubirea, normalitatea sau libertatea, lumea din jurul lor e lipsită uneori de sens, iar cenușiul absurdului le marchează destinele. Acțiunea filmului se petrece în anul 1989, într-o singură zi. Și tot într-o singură zi, de data aceasta în 2024 (același an cu cel al apariției producției cinematografice mai sus amintite), se petrece un eveniment ce continuă să dea, firesc, prilej de discuții,

reflecții, întrebări, angoase sau păreri de toate felurile. În 24 noiembrie 2024, românii erau chemați la urne pentru a-și alege președintele. Așa cum era de așteptat, pentru că era greu de crezut că unul dintre candidați ar fi putut fi ales din primul tur, urma cel de-al doilea tur al alegerilor, în care s-ar fi confruntat primii doi clasati, în 8 decembrie. Numai că turul doi nu s-a mai organizat. Curtea Constituțională a României a decis repetarea alegerilor datorită vicierei procesului electoral.

Încercări explicative: *Turul doi care n-a fost*

Turul doi care n-a fost este cartea lui Cătălin Augustin Stoica¹, apărută la editura Humanitas, lucrare care

încearcă să facă o radiografie „sumară” acestui moment unic al istoriei politice postcomuniste. Deși autorul își asumă limitele demersului, marcate în special de imposibilitatea de a cartografia, atât de aproape de moment, toți factorii care să întrească explicațiile cu privire la ce s-a întâmplat, lucrarea atinge substanțial cam toate temele de discuție vehiculate până acum: apariția unui personaj „mesianic”, nereperat de radarele sondajelor în magnitudinea sa, influența platformelor social media, situația de fapt a României, cu neîncrederea generalizată și fractura dintre politicieni și societate, umbra serviciilor de informații în deciziile momentului.

Autorul, în cele peste 200 de pagini, reușește să penduleze cu succes între dovezile și rigurozitatea argumentării științifice și prezentarea acestora pentru o categorie mai largă de cititori, unii dintre ei nefamiliarizați cu erori de eșantionare, tehnici de influențare, construcția mesajelor sau credibilitatea în sfera socială. Cartea te poartă parcă din sala de curs la o cafea cu autorul, pentru a-i asculta argumentația ticluită să fie, deopotrivă, ușor de înțeles și riguroasă. Paginile conduc cititorul spre final, evitând cu grijă speculațiile și generalizările fără bază, iar umorul este ingredientul care face textul ușor digerabil, dar îi și dă autorului posibilitatea de a zugrăvi societatea românească de azi în culorile specifice.

Cartea începe, cum ar fi putut altfel, cu personajul principal al alegerilor de la finalul anului trecut, domnul

Călin Georgescu. Mulți români, la aflarea rezultatelor primului tur, au început să scotocească paginile internetului pentru a găsi informații despre „omul zilei”, întocmai britanicilor care căutau semnificația cuvântului Brexit după votul din 2016. Oricum, capitolul are rolul de a „ațâța” cititorul pentru ceea ce urmează. Pentru că cel de-al doilea capitol, intitulat sugestiv, „Sondajele”, vorbește despre elefantul din cameră. Cum a fost posibil ca sondajele să nu repereze creșterea spectaculoasă a unui candidat cu o notorietate scăzută în raport cu alți competitori? Argumentele lămuresc cititorul cu privire la acest aspect, explicând pe îndelete, dar nu plictisitor, bucătăria internă a unui sondaj, erorile care îl însoțesc, dar, mai ales, felul în care au fost făcute unele sondaje în România, raportarea politicianilor la sondaje și, pe cale de consecință, felul în care românii se raportează la sondaje. Nu e uitată nici „spirală tăcerii”, un concept intens vehiculat imediat după momentul electoral din 2024. După ce parcurgi paginile dedicate acestui fapt, poți înțelege clar de ce uneori cei care răspund la sondajele de opinie pot oferi răspunsuri diferite față de comportamentele lor, cum se face că uneori „pozele” cu privire la realitate, așa cum sunt sondajele, pot surprinde doar anumite dimensiuni, sau de ce suntem rezervați cu privire la astfel de instrumente. Acest din urmă aspect e important în contextul României de azi. După 1989, cu puține excepții, firmele care au avut acest obiect de activitate au devenit parte a jocului

politic. Uneori, ele au fost atrase generic și indistinct în acest joc, pentru a le decredibiliza. Alteori indirect, fie prin lipsa de reacție în momentele în care unele rezultate erau prezentate public trunchiat ori fără bună credință din partea beneficiarilor, fie prin asocierea cu un partid, care devenea o sursă importantă de venit pentru respectiva companie.

Capitolul „Teroriile conspirației” este o bună introducere în subiectul mai vast care ar merita rafturi întregi, mai ales azi, în lumea dezvoltării tehnologice și rapidității cu care se propagă știrile: zvonurile și teroriile conspirației de toate felurile. Partea acesta din lucrare se poate citi în mai multe chei. Una dintre ele e cea care explică și de ce suntem unde suntem, dar și cât de greu este să depășim momentul. Comunicarea instituțiilor nu a fost una care să lămurească. De cele mai multe ori, nici măcar nu a punctat informația brută cu privire la ceea ce se întâmpla și, mai apoi, cu privire la ce s-a întâmplat. Pornind de la definiția propusă de sociologul american Tamotsu Shibutani, potrivit căruia zvonurile sunt știrile improvizate care se viralizează în condiții de informație precară, dublată de neîncrederea în sursele oficiale, concluzia capitolului nu e optimistă: cercul acesta vicios tinde să se perpetueze. Pentru cei interesați de o recenzie completă a lucrării, se poate consulta, în paginile revistei *Polis*, perspectiva lui Ciprian Constantin Iftimoaiei².

Revenind la comportamentele noastre, să notăm și că, în ciuda credinței că suntem în control, că putem

ușor discerne cu privire la factorii care ne influențează comportamentele, totuși, o literatură bogată ne edifiă că, mai degrabă, realitatea e alta.

Despre iraționalul care generează comportamentele noastre: de la complexitatea realității neclare la siguranța unei lumi „marsupiale”

Nu avem încredere în sursele oficiale, primim informații precare sau trunchiate, apar zvonurile care se viralizează, iar reprezentarea noastră cu privire la realitate este viciată profund. Apoi, o luăm de la capăt, pentru că această percepție determină comportamentele noastre. Anume acest subiect, al teoriilor conspirației, care inundă platformele de social media, discuțiile dintre prieteni, emisiunile televizate, culoarele instituțiilor, terenurile de fotbal, este un subiect care merită toată atenția. E greu să inventariezi toate aceste teorii, cu atât mai mult cu cât fiecare are o „viață” proprie, cu ramificații care se adaugă cu fiecare „rostogolire”. Dar, cel puțin, ne putem întreba de ce apar, dacă și cum le putem face față. Mai ales psihologii sau cei care se ocupă de studiul comportamentelor ne pot da câteva repere. Un cunoscut autor și universitar american, Robert Cialdini³, are în vedere persuasiunea. Într-o carte tradusă și în românește, *Pre-suasiune*, psihologul își construiește argumentația în jurul ideii că deciziile noastre sunt generate, de fapt, de stimuli din jurul nostru. Cu alte cuvinte, comportamentul nostru poate fi influențat

foarte ușor atunci când este schimbată atenția. De aceea, un cadou oferit cuiva, chiar dacă nesemnificativ ca valoare, poate genera o dorință a celui-lalt de a da ceva la schimb. Deși ne place să credem despre noi că suntem ființe raționale, că luăm decizii exclusiv pe baza logicii, a cifrelor și a argumentelor clare, lucrările lui Cialdini ne atrag atenția că nu e chiar așa. Ba chiar dimpotrivă. Daniel Kahneman⁴, alături de colegul său Amos Tversky, a ajuns la concluzii asemănătoare. Laureat al Premiului Nobel în economie, Kahneman propune teoria perspectivei, lansată în 1979. Cu alte cuvinte, nimic nou sub soare. Contribuțiile sunt importante pentru domeniul economic în zona teoriei deciziei, iar studiile realizate de cei doi autori arată că, în raționamentele noastre ne bazăm pe scurtături (euristici) care ne ajută să găsim mai repede (dar nu neapărat mai corect) rezolvări ale diferitelor dileme pe care le avem atunci când trebuie să alegem. O componentă importantă a teoriei propusă de Kahneman și Tversky este aversiunea la pierdere (nu ne place deloc să pierdem, asta știm cu toții, dar ne place chiar mai puțin decât ne surâde ideea câștigului). De exemplu, studiul întreprins de Zeynep Somer-Topcu⁵ ilustrează tocmai această aversiune la pierdere: partidele politice își modifică politicile mai degrabă ca răspuns la pierderea de voturi comparativ cu un câștig de voturi.

Și alți autori atacă importanta temă a iraționalului din deciziile noastre. Dan Ariely⁶ face o muncă magistrală în acest sens, în lucrarea sa

Misbelief. Concluziile lucrării lui Ariely nu sunt nici ele prea optimiste. Cu toții suntem expuși acestui pericol. E atât de greu să ne dăm seama de felul în care suntem influențați de diferiții stimuli, pentru că aceștia se combină într-o structură extrem de complexă. Psihologul american îi amintește, în lucrare, pe cei cognitivi, emoționali, de personalitate și sociali. Lucrarea lui Dan Ariely este un avertisment cu privire la cât de ușor pot oamenii să nu accepte realitatea, pentru a se refugia într-o zonă alternativă, mai sigură în virtutea faptului că acolo totul este „explicat”, „clarificat”, o lume a disonanței cognitive, dar o lume care nu are nimic „nepătruns”. Tânjim, mai ales în condițiile lumii de azi, la siguranță și control. Prin urmare, o astfel de „lume marsupială”, dacă am putea să o numim așa, creează, cel puțin superficial, un iluzoriu spațiu sigur, fără pericole și întrebări, o zonă în care ne putem refugia atunci când totul în jurul nostru se schimbă cu repeziciune, ori are atât de multe necunoscute. În atari condiții, în mod evident, comunicarea inexactă, întârziată ori fără clarificări din partea instituțiilor, în momente de tipul acesta, nu face decât să sporească dorința indivizilor de a căuta zona de confort în care totul are explicații, chiar dacă ele nu ar rezista unor chestionări mai serioase. Desigur, comunicarea deficitară a instituțiilor de la momentul electoral de la finalul anului trecut nu face decât să se constituie într-o circumstanță care doar agravează această înclinație spre familiar a individului. Mai mult, spe-

cularea emoțiilor puternice, cum este frica, determină un tip de comportament predictibil, de retragere într-o zonă de siguranță. În contextul momentului electoral de la sfârșitul anului trecut, e ușor să identificăm abordări care, subtil sau manifest, au mizat pe frică ca resort important.

În lipsa dezvoltării gândirii critice, în contextul existenței unor „insule” sociale cu indivizi care au acces redus la educație sau/și informație, încercările de influențare, oricare ar fi sursa și intenția, au o mare potențialitate. Să mai facem o clarificare. Teoriile conspirației există de când lumea. Ele nu au găsit teren fertil doar după pandemie. Alex Doppelganger⁷ își numește lucrarea prin care încearcă să atragă atenția cu privire la capcanele pseudoștiinței – *Pământul este plat!*, de la numele uneia dintre cele mai cunoscute teorii în materie, aflată la modă cu mult înainte de anul 2020. Logica ne poate ajuta, dar trebuie să ne punem la punct cu unele erori de argumentare, lucru deloc ușor dacă ne gândim la sistemul educațional din România, care valorizează, încă, reproducerea de informație și lipsa unei demonstrații clare, de fiecare dată, a modului în care ceea ce ne spune teoria poate fi aplicat în concret. Poate că încercări de tipul celei a lui Ali Almossawi⁸ ar putea pune bazele unei gândiri critice și argumentate, la vârste mai fragede. Dacă ne întoarcem la România, o democrație nouă, trebuie să avem în vedere nu doar stocul educațional ori informațional pe care îl avem pentru a înțelege funcționarea instituțiilor, ci și mode-

lul cultural și schimbările sociale rapide, ireversibile și dureroase care au jalonat trecerea de la sistemul închis la cel deschis, în termenii lui Popper. Chiar așa, este România altfel?

Încercări explicative: Cum a rămas România fără președinte ales

O altă lucrare apărută anul acesta, încercă și ea, fie să arunce o lumină asupra celor întâmplate, fie să analizeze opțiunile sistemului politic românesc în viitor, pornind de la anularea alegerilor din anul 2024. Sub coordonarea lui Cristian Preda⁹, o serie de universitari din România, dar și de peste graniță, oferă 7 perspective. Între ele, două sunt oferite de Dennis Deletant și de Oliver Jens Schmitt, istorici care au mai scris despre România și despre evenimentele care au marcat istoria sa. Dennis Deletant dezvoltă, în contribuția sa, legătura dintre neîncrederea românilor față de alegeri și instituții și experiența dictaturii și a tranziției. Oliver Jens Schmitt este interesat de discursul public și despre reperele morale ale acestuia. Radu Paraschivescu abordează discursul electoral și viralizarea care caracterizează temele de campanie și critică abordarea emoțională, în lipsa unor proiecte politice consistente. Anne Applebaum este cunoscută pentru lupta cu autoritarismele și regimurile iliberale de toate felurile, iar în abordarea sa discută despre personaje providențiale, manipularea prin intermediul platformelor social media, despre fragilitatea

democrațiilor tinere și despre importanța gândirii critice. Respingerea expertizei pare să fie una din concluziile contribuției jurnalistei americano-poloneze, specializată în evoluțiile politice din Europa Centrală și de Est. În context, o scurtă precizare. Aceasta este și concluzia lucrării lui Tom Nichols¹⁰, *Sfârșitul competenței*. Universitarul american face o critică devastatoare a demonizării expertizei, așa cum putem lesne observa în jurul nostru. Pare că ne pricepem la tot, iar acest fapt ne va face vulnerabili, pentru că societățile nu vor mai avea repere solide pe care să se bazeze în cazul unor crize. Mai departe, în continuarea cărții coordonate de Cristian Preda, Sabina Fati este interesată de implicarea sau de lipsa de reacție a serviciilor de informații în contextul crizei electorale de la finalul anului trecut, iar Ioan Stanomir mută discuția în zona instituțională, comentând reacțiile instituțiilor precum Curtea Constituțională, Președinția României sau Biroul Electoral Central și trage un semnal de alarmă cu privire la viitor și la amenințările care pot veni, în condițiile lipsei de încredere. În fine, dar nu în ultimul rând, Cristian Preda discută despre efectele populismului și despre „democrația mimată”, proceduri care sunt golite de substanță.

Lucrarea este importantă, nu doar dacă avem în vedere contribuției, ci și datorită diversității de perspective. Fiecare unghi de vedere contribuie la înțelegerea imaginii de ansamblu, iar aceste puncte de vedere sunt complementare în încercarea de

a lămurii ce s-a întâmplat la finalul anului trecut.

Într-un anumit sens, anularea alegerilor din 2024 reprezintă un moment care continuă o istorie politică complicată, cea a postcomunismului românesc. Tranziția și efectele ei, schimbarea socială și reformarea instituțiilor, transformarea societății și consolidarea democratică au conturat un drum complicat, jalonat de tensiuni și crize, de sărăcie și lipsuri, dar și de aderarea la organisme precum Uniunea Europeană sau Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), de creștere economică și investiții importante în infrastructură. România de azi e diferită mult de România din 1989. Însă, o parte din valorile și practicile din comunism au supraviețuit până azi.

„O țară ca afară” sau o Românie altfel?

Cuvintele lui Silviu Brucan, aruncate în zorii democrației românești, cum că românii le vor trebui vreo douăzeci de ani pentru a învăța democrația, s-au înfipt ca niște sulite în inimile celor care tocmai strigaseră pe străzile însângerate ale țării „Jos dictatura!”. Nu ne putea învăța – s-a considerat – un politruc, cum să trăim liberi. Starea naturală era cea de libertate, nu cea de constrângere. Alte voci erau și mai pesimiste. E nevoie de o perioadă cel puțin la fel de mare cu cea petrecută sub regimul de teroare pentru a putea vedea lumina adevărată a democrației. Greutățile tranziției au lăsat, încet-încet astfel de

supărări și întrebări pe seama specialiștilor. Fie că ne referim la *Republica absentă* a lui Daniel Barbu, la lucrările lui Vladimir Pasti sau Mihaela Miroiu, intervențiile și explicațiile lui Cristian Pârvulescu, autorii români încercau să înțeleagă și să explice evoluțiile. Unii autori, cum ar fi Vladimir Tismăneanu, contextualizau evoluțiile politice în Europa de Est, alții erau mai preocupați de explicarea schimbărilor sociale aduse de tranziție. Dar România părea că rezistă explicațiilor. Lucian Boia¹¹ încearcă o explicație în cartea *De ce e România altfel*. Istoricul se preocupă de resursele trecutului, iar argumentul nu curge spre un excepționalism românesc. Mai degrabă, explicațiile sunt legate de o luptă cu trecutul, pe alocuri nerezolvată, o poziționare necritică față de trecut. Pentru cei care sunt interesați de un dialog critic cu perspectiva propusă de Lucian Boia, lucrarea *De ce e România astfel*¹² este o cale de urmat. Vintilă Mihăilescu își asumă de la început această direcție și arată că România este tributară contextului istoric și cultural. Am putea spune, pe cale de consecință, noi suntem cum suntem în baza unor determinanți istorici și culturali care ne plasează între două lumi pe care le găsim, de multe ori, în contexte electorale și politice cum este și cel pe care îl avem în vedere în prezentul articol.

De la perspectiva mai generală, să trecem la un *zoom in*. Tranziția și, mai apoi, consolidarea democratică, nu puteau fi liniare. Tranziția a adus oportunități, dezvoltare, modernizare.

Dar a presupus și multe costuri. Unele din ele dureroase: închideri de fabrici, de mine, șomaj, scăderea puterii de cumărare, sărăcie. Unii dintre români au plătit costuri mari. Dintre aceștia, cei care, încercând să scape de sărăcie, s-au „refugiat” peste graniță au constituit diaspora cea mult lăudată uneori și intens hulită alteori. Cei care au rămas în urmă, au rămas acolo, iar cei care, încet-încet, au făcut pași pe noua cale a beneficiilor economice, nu s-au uitat prea mult în urmă. Și așa a apărut o prăpastie care separă cumva două lumi. Nu neapărat în termeni de rural și urban, nu în termeni de pro Occident și anti Occident¹³, ci, mai degrabă, ca modele culturale combinate cu acces la resurse de tot felul (informaționale, materiale, educaționale). Aceasta pare a fi lupta pentru viitorul României. Integrarea celor două lumi, aducerea împreună a acestor perspective. Cele două lumi nu par izolate: bogați și cu acces la informație locuiesc și în zonele rurale, la fel cum cei cu acces limitat la o serie de resurse locuiesc la periferia urbanului, de multe ori în chiar centrul lui. Lumile comunică, cumva, una cu cealaltă. Uneori, vocile celor două lumi se unesc în mantră cum ar fi „*vrem o țară ca afară*”, dar nu știm concret care ne sunt responsabilitățile pentru a ajunge acolo. Alteori, diametral opuse, se construiesc separat în spatele unor garduri, între „noi și ei”. Exemplele sunt multe și au în vedere aspecte culturale, sociale sau politico-electorale (cele două Românii care vin la vot). Ce știm este că aceste lumi sociale nu au granițe

fizice clare, aspect benefic pentru comunicarea dintre ele. Pentru a înțelege astfel de diferențe, unele studii explorează modele identitare și ambivalența cu care se construiesc acestea în condiții de schimbare socială rapidă, luând în discuție și consumul cultural¹⁴. Altele, explorează cartierele marginase în căutarea modalității prin care, prin intermediul manelelor, se transmit valori și norme¹⁵. Nu ne surprinde deloc că, în siajul întrebării lui Lucian Boia, șmecheria, afacerile dubioase și neîncrederea generalizată sunt elemente definitorii ale lumii unor categorii definibile în societatea românească de azi. Când nu avem încredere unii în alții, și cu toții în instituții, angrenajele sociale funcționează foarte greu.

Neîncrederea

Nu e o noutate că, în România, instituțiile reprezentative nu înregistrează scoruri mari în ceea ce privește încrederea cetățenilor. Partidele, parlamentul, alte instituții sunt într-o asemenea situație. Biserica și armata sunt situate mai sus pe scala încrederii. Dincolo de acest fapt, în România asistăm la neîncredere generalizată. Sondajele și studiile ne spuneau aceste lucruri, dar, mai ales în ultima perioadă, au apărut unele lucrări care încearcă să explice acest lucru mai profund. Radu Umbreș¹⁶ realizează o frescă a neîncrederii într-un sat din România, un sat pe care nu îl numește, dar care poate fi oricare, dacă ne bazăm pe descrierile interacțiunilor locuitorilor din paginile cărții sale.

Asistăm la un „dualism înăuntru-afară”, pe care autorul îl remarcă la nivelul sistemului de organizare socială: înăuntru sunt indivizii cu interesele și familiile lor, iar înafară este un mediu incert și potențial ostil. În jurul acestei distincții se organizează întreaga viață a individului și, pe cale de consecință, întreaga viață a comunității. Așa se leagă prietenii, așa se „țin” sau nu de rude oamenii, așa interacționează, așa colaborează. Ambivalența remarcată de Radu Umbreș este și ambivalența prezentă în manele, de exemplu, unde ai „prietenii și dușmani”, iar alteritatea este neînțeleasă, percepută ca dăunătoare și ostilă. În același registru, lucrarea lui Cătălin Augustin Stoica¹⁷ punctează și ea, ideea „familismului amoral” (o „lume” caracterizată de invidie, egoism și suspiciunea în raport cu toți cei care nu aparțin propriei familii) intens studiat de sociologi și politologi, caracteristică sudului Italiei după cel de-al Doilea Război Mondial. Nu e greu, în acest fel, să ne dăm seama că neîncrederea generalizată își face, astfel, loc ușor spre sufletul cetățenilor.

Dacă ne întoarcem la cartea lui Radu Umbreș, să mai notăm scena demolării colectivului de la începutul cărții care, într-o anumită măsură, se constituie într-una din cheile în care putem desluși demersul științific al lucrării, dar și una din problemele societății românești de azi. Sătenii din Săteni (numele ales de autor pentru a ascunde adevărata identitate a comunității pe care o analizează), decid, după căderea comunismului,

să își împartă bunurile comune, adică patrimoniul Cooperativei Agricole de Producție. Animalele, pământul sau mijloacele de producție au fost împărțite, dar cel mai trist a fost momentul când locuitorii au decis ce e de făcut cu cele două grajduri bine construite, de la marginea satului. Alegerea a fost clară: sătenii nu au rămas într-o formă de asociere colectivă, ci au decis să dărâme, cărămidă cu cărămidă construcțiile și să împartă „la bucată” tot ce se putea. Acest fapt este o expresie clară a lipsei încrederii. Iar neîncrederea, personajul principal al cărții, își arată avatarurile în tot și în toate: de la relațiile de rudenie și cele sociale, până la politică și economie. Constatarea tristă de la finalul cărții îl plasează pe autor într-o stare de reflexivitate dură: „*Dacă știi că nimeni nu are încredere în nimeni, încrederea apriorică și unilaterală e o strategie pierzătoare. La acea adunare care a decis soarta grajdurilor, aș fi înșfpt și eu târnăcopul în zidurile respective, la fel ca toți localnicii, și din motivele cele mai bune aflate la îndemână*”¹⁸.

Sigur, nu putem generaliza, dar, în mod evident, imaginea societății rurale descrise e una iconică pentru multe zone din România. E suficientă observația sumară a spațiilor comune pentru a trage concluzii de acest fel. De asemenea, e clar că există numeroase afinități care se activează atunci când apar mize importante. Protestele și mobilizările pentru diferite cauze, vizibile atât online cât și offline, presupun anumite niveluri de încredere la nivelul societății. Deci, diavolul nu

e așa de negru, am putea spune. Ne putem gândi la astfel de inițiative ca la adevărate „insule” de încredere sau/și colaborare.

Să fim mirați, oare, de asemenea observații, cum sunt cele din Săteni? Și alte studii ne-ar spune că, mai degrabă, nu. Lipsa de încredere nu a apărut din neant. Construcția comunistă a sădit această neîncredere, pas cu pas. Cooperarea socială sau încrederea nu făceau parte din arsenalul valorilor de interes pentru puterea politică. Prin urmare, nu ne putem aștepta ca aceste efecte să dispară dintr-o dată. E (încă) nevoie de timp. În *România continuă: schimbare și adaptare în comunism și postcomunism*, Cătălin Augustin Stoica¹⁹ ilustrează faptul că, mai degrabă, continuitatea, nu discontinuitatea, e cea care caracterizează trecerea de la comunism la postcomunism. De după perdeaua sfârșitului regimului comunist au trecut până la noi instituții informale, rețele sociale sau practici care încă caracterizează societatea de azi. În felul acesta, putem înțelege de ce instituțiile supraviețuiesc diferitelor încercări de schimbare și cum trecutul încă modelează viitorul. Dacă mai era nevoie, acest lucru a fost confirmat și de datele sondajului *Percepția populației cu privire la regimul comunist. Reperete nostalgice*²⁰, realizat de către INSCOP Research în luna iulie a acestui an. Potrivit studiului, cca. două treimi dintre români consideră că Ceaușescu a fost un lider bun. În ciuda acestui fapt, sau, poate, împreună cu el, o mare parte dintre români portretizează co-

rect regimul comunist: peste 80% consideră că era mai puțină libertate decât acum; aproape 60% consideră că regimul comunist era responsabil de abuzuri și crime; peste 96% au auzit că anumite alimente se cumpărau pe cartelă, în cantități limitate; peste 92% au auzit că deplasările în străinătate erau restricționate, peste 95% au auzit că programul TV era limitat la câteva ore pe zi. De asemenea, peste 77% cred că România era mai bogată decât în prezent; peste 80% cred că oamenii se ajutau mai mult unii pe alții; peste 68% cred că se produceau mai multe decât în prezent. Disonanță cognitivă? Lipsă de informații? Lipsă de înțelegere? Zeflema? Poate doar ambivalența care pare a caracteriza societatea românească, după 25 de ani de postcomunism. E o idee care apare în multe studii și analize, empirice sau nu. O ultimă cifră, în acest context: 82% dintre români declară că au auzit despre faptul că „sute de mii de români au fost omorâți și torturați în închisorile comuniste”.

Concluzii

În 2006, Corneliu Porumboiu producea și regiza filmul *A fost sau n-a fost?*, un film care aducea în discuție evenimentele din decembrie 1989. În urbanul mic, ca să reluăm aici o sintagmă folosită azi pentru a descrie sociologic realități electorale din România, la câțiva kilometri de București, la 16 ani „după”, în studioul de televiziune „înghesuit”, patronul-moderator al postului TV local

încearcă, alături de invitați, să lămurească și să se lămurească dacă și în ce condiții au avut loc evenimentele din decembrie 1989 pentru localitatea lor. Finalul este apoteotic. Un telefon de final le transmite tuturor o concluzie-invitație care iese din cadrul analitic propus: „*Eu v-am sunat să vă zic că ninge afară. (...) Ninge! Ninge ca pe vremuri! Bucurați-vă, domnii mei, de zăpadă, că mâine va fi, din nou, noroi*”.

Articolul de față și-a propus să puncteze ceea ce știm până acum despre alegerile prezidențiale din anul 2024, în lumina câtorva analize care, prea aproape de moment, riscă să nu poată cartografia toate dimensiunile. Dar, aceste analize, în mod evident, au un rol crucial. Ne vor arăta, peste ani, ceea ce știam, ceea ce nu știam și ceea ce credeam că știm. Față de dovezile care vor veni (sau nu), aceste lucrări reprezintă documente foarte bune. Cât privește cele două tabere, care privesc azi cu furie una către cealaltă, unii spun că a fost, orice ar însemna acest lucru – intervenție de ultim moment a instituțiilor pentru salvarea democrației, oprirea unui proces electoral în mod incorect etc, ceilalți că n-a fost, orice ar însemna acest lucru – intervenție de ultim moment a instituțiilor pentru salvarea democrației, oprirea unui proces electoral în mod incorect etc. Acestea pot fi două narațiuni, în termenii lui Harari²¹, două ficțiuni despre ce s-a întâmplat, ambele incomplete. Dincolo de ele, un glonț care ne-a trecut pe lângă ureche. Ca să fim sinceri, ne-a atins puțin lobul urechii,

așa cum a atins o altă ureche, în același an, la Butler, Pennsylvania, peste Oceanul Atlantic. Mai important e, însă, cum se va închide rana. Cicatricea ne va aduce aminte de un mo-

ment care a dus la o reformare profundă a instituțiilor și a societății? Sau a fost doar un „accident” de parcurs?

Note

- ¹ Cătălin-Augustin Stoica, *Turul doi care n-a fost: autopsia sumară a unui moment electoral (sperăm) unic*, Editura Humanitas, București, 2025.
- ² Ciprian Constantin Iftimoaiei, „O analiză sociologică a alegerilor prezidențiale din 2024”, *Polis*, volumul XIII, Nr. 2 (48), Serie nouă, martie-mai 2025, pp. 401-410.
- ³ Robert Cialdini, *Pre-suasiune*, Editura Publica, București, 2017.
- ⁴ Daniel Kahneman, *Gândire rapidă, gândire lentă*, Editura Publica, București, 2012.
- ⁵ Zeynep Somer-Topcu, „Timely Decisions: The Effects of Past National Elections on Party Policy Change”, *Journal of Politics*, 71 (1), pp. 238-248, 2009.
- ⁶ Dan Ariely, *Misbelief. Ce îi face pe oamenii raționali să creadă lucruri iraționale*, Editura Publica, București, 2024.
- ⁷ Alex Doppelganger, *Pământul este plat! Cum să ne ferim de capcanele pseudoștiinței*, Editura Humanitas, București, 2019.
- ⁸ Ali Almossawi, *Un manual ilustrat al erorilor de argumentare*, Editura Grupul Art, București, 2023.
- ⁹ Cristian Preda, *Cum a rămas România fără președinte ales: 7*

răspunsuri posibile, Editura Humanitas, București, 2025.

- ¹⁰ Tom Nichols, *Sfârșitul competenței*, Editura Polirom, Iași, 2019.
- ¹¹ Lucian Boia, *De ce e România altfel*, Editura Humanitas, București, 2012.
- ¹² Vintilă Mihăilescu, *De ce e România astfel*, Editura Polirom, Iași, 2017.
- ¹³ Cătălin-Augustin Stoica, *op. cit.*
- ¹⁴ Sabina-Adina Luca, *Tânăr în România. Noi valori, noi identități*, Editura Institutul European, Iași, 2013.
- ¹⁵ Adrian Șchiop, *Șmecherie și lume rea. Universul social al manelelor*, Editura Cartier, București, 2017.
- ¹⁶ Radu Umbreș, *Neîncrederea: cum funcționează România profundă: o cercetare antropologică*, Editura Humanitas, București, 2024.
- ¹⁷ Adrian Șchiop, *op. cit.*
- ¹⁸ Radu Umbreș, *op. cit.*, p. 394.
- ¹⁹ Cătălin-Augustin Stoica, *România continuă: schimbare și adaptare în comunism și postcomunism*, Editura Humanitas, București, 2018.
- ²⁰ <https://www.inscop.ro/iulie-2025-sondaj-de-opinie-inscop-research-perceptia-populatiei-cu-privire-la-regimul-comunist-reperere-nostalgiei/>, (accesat în 14 august 2025).
- ²¹ Yuval Noah Harari, *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, Editura Polirom, Iași, 2017.

Bibliografie

Cărți

- ALMOSSAWI, Ali, *Un manual ilustrat al erorilor de argumentare*, Editura Grupul Art, București, 2023.
- ARIELY, Dan, *Misbelief. Ce îi face pe oamenii raționali să creadă lucruri iraționale*, Editura Publica, București, 2024.
- BOIA, Lucian, *De ce e România altfel?* Editura Humanitas, București, 2012.
- CIALDINI, Robert, *Pre-suasiune*, Editura Publica, București, 2017.
- DOPPELGANGER, Alex, *Pământul este plat! Cum să ne ferim de capcanele pseudoștiinței*, Editura Humanitas, București, 2019.
- HARARI, Yuval Noah, *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, Editura Polirom, Iași, 2017.
- KAHNEMAN, Daniel, *Gândire rapidă, gândire lentă*, Editura Publica, București, 2012.
- LUCA, Sabina-Adina (coord.), *Tânăr în România. Noi valori, noi identități*, Editura Institutul European, Iași, 2013.
- MIHĂILESCU, Vintilă, *De ce e România astfel*, Editura Polirom, Iași, 2017.
- NICHOLS, Tom, *Sfârșitul competenței*, Editura Polirom, Iași, 2019.
- PREDA, Cristian (coord.), *Cum a rămas România fără președinte ales: 7 răspunsuri posibile*, Editura Humanitas, București, 2025.

Articole și studii

- IFTIMOAIIEI, Ciprian Constantin, „O analiză sociologică a alegerilor prezidențiale din 2024”, *Polis* volumul XIII, Nr. 2 (48), Serie nouă, martie-mai 2025, pp. 401-410.
- SOMER-TOPCU, Zeynep, „Timely Decisions: The Effects of Past National Elections on Party Policy Change”, *Journal of Politics*, 71 (1), pp. 238-248, 2009.
- STOICA, Cătălin Augustin, *România continuă: schimbare și adaptare în comunism și postcomunism*, Editura Humanitas, București, 2018.
- STOICA, Cătălin Augustin, *Turul doi care n-a fost: autopsia sumară a unui moment electoral (sperăm) unic*, Editura Humanitas, București, 2025.
- ȘCHIOP, Adrian, *Șmecherie și lume rea. Universul social al manelelor*, Editura Cartier, București, 2017.
- UMBREȘ, Radu, *Neîncrederea: cum funcționează România profundă: o cercetare antropologică*, Editura Humanitas, București, 2024.

Resurse electronice

- INSCOP Research, *Percepția populației cu privire la regimul comunist. Reperele nostalgiei*, <https://www.inscop.ro/iulie-2025-sondaj-de-opinie-inscop-research-percepția-populației-cu-privire-la-regimul-comunist-reperele-nostalgiei/>, accesat în 14 august 2025.

Critica lui Iuliu Maniu la adresa regimului autoritar carlist și a partidului unic: Frontul Renașterii Naționale

[Iuliu Maniu's criticism of the authoritarian Carlist regime and the single party: National Renaissance Front]

Florin GRECU

Abstract: *This article retrospectively analyzes the regime of the royal authoritarian monarchy in Romania, the period 1938-1940 from the perspective of the criticism of Iuliu Maniu, the leader of the National Peasant Party, who was the supporter of the representative democratic regime, of parliamentary constitutionalism, the defender of democratic political and civil rights and freedoms. The confiscation of individual rights and freedoms, the suppression of political parties, the establishment of the single party, the organization of elections and the surrogate of the parliamentary institution, determined Iuliu Maniu to reject the legislative measures of a dictatorial regime, established by decree-laws, promulgated by the monarch. Iuliu Maniu criticized the single party, the annulment of the elections, the dissolution of the political parties, the criticism of the parody of the elections for the Chamber and the Senate, the criticism of the corporate parliament of the establishment of the lands, but also the worst thing that the King, being the self-proclaimed head of the single party, assumed all political responsibility for the acts of the new regime. According to Maniu, the sovereign had to be shielded from responsibility, as this fell to the government.*

Keywords: *Iuliu Maniu, single party, National Renaissance Front, corporate parliament, authoritarian monarchy, Romania.*

Introducere

În perioada regimului autoritar carlist, 1938-1940, Sfinxul de la Bădăcin, metaforă atribuită de Nicolae Iorga lui Iuliu Maniu¹, liderul opoziției democratice, a fost susținătorul regimului democratic reprezentativ, al constituționalismului parlamentar, apărătorul drepturilor și libertăților politice și civile democratice. Confis-

carea drepturilor și libertăților individuale, suprimarea partidelor politice, înființarea partidului unic, organizarea alegerilor și *surogatul* instituției parlamentare, l-au determinat pe Iuliu Maniu să respingă măsurile legislative ale unui regim dictatorial, instaurat prin decrete-legi, promulgate de monarh.

Instituționalizarea regimului, prin plebiscitarea și promulgarea consti-

tuției și organizarea alegerilor pentru parlamentul corporatist au fost catalogate de Maniu ca reprezentând „parodii”, deoarece sub un regim al dictaturii unde parlamentul este subordonat executivului dezbaterea politică, principiu fundamental într-o democrație reprezentativă, este doar un substitut instituțional. Frontul Renașterii Naționale a dat un pseudo parlament, legitimat prin alegeri nedemocratice, creație a puterii executive. Astfel, „fără o campanie electorală propriu-zisă din care a lipsit competiția politică (partidul unic fiind singura formațiune politică care s-a înscris în campanie) și cu ajutorul structurilor Ministerului de Interne (Poliția, Jandarmeria și Siguranța), FRN nu avea cum să nu câștige aceste <<alegeri>>”². Chiar dacă monarhul încerca să justifice prin alegeri legitimarea democratică a regimului, „FRN păstra un potențial dictatorial, care făcea imposibilă reconcilierea politică cu opoziția, pentru că Maniu și Constantin C.I. Brătianu rămăseseră apărători ai principiilor monarhiei constituționale”³.

Critica radicală a lui Iuliu Maniu, la adresa întregului regim autoritar carlist, 11 februarie 1938- 6 septembrie 1940, poate fi înțeleasă din „(...) declarația necenzurată din 16 septembrie 1940, care rezumă un crez politic și concentrează o imagine a ordinii constituționale pe care se întemeiază”⁴. Maniu, prin critica la adresa noului regim dictatorial, patronat de Regele Carol al II-lea, apără Constituția democratică de la 1923, adică drepturile fundamentale garan-

tate românilor și confiscate de Constituția de la 27 februarie 1938, care consfințește arbitrariul instituțional al statului.

Iuliu Maniu, prin critica la adresa fostului regim autoritar carlist, pune în lumină efectele negative ale guvernării, prin formula decretelor-legi, fapt care debutează odată cu guvernul Goga-Cuza și se consfințește prin instaurarea guvernului Patriarhului Miron Cristea, primul guvern al autorității monarhice. Maniu considera instituția monarhică, Coroana, ca pe un arbitru obiectiv pe scena politică, „deci nu trebuia să dispună de dreptul de a numi guverne cari nu au popularitatea necesară și nici asentimentul opiniei publice, ca guvernul numit să poată fi consfințit prin votul cetățenilor”⁵. România partidelor politice nu s-a prăbușit, ci a fost subminată încă din primul moment în care arbitrariul regal a transgresat limitele unui parlamentarism dualist, care rezerva, totuși, prerogative extinse Coroanei⁶.

La 31 martie 1938, toate organizațiile politice au fost desființate. Maniu s-a manifestat public, în legătură cu desființarea partidelor politice, fiind de părere că „partidele politice sunt expresia unei comunități de vederi, de drepturi civile și de interese materiale și morale, de aspirații naționale și sociale și sunt o formă de organizare, care permite curentelor de opinie ale unei națiuni să se manifeste fără a întrebuița violența”⁷. Partidele, fiind expresia voințelor particulare din societate, nu pot fi considerate a fi rezultatul vreunui decret, adică ele nu se pot înființa prin lege și nu pot fi desființate prin

lege. Desființarea partidelor, prin lege, de către noul regim și înființarea unui partid unic, prin decret regal, a instituționalizat noul regim autoritar, unde drepturile și libertățile sunt suprimate în favoarea drepturilor colective și de grup, individul fiind subordonat statului, astfel încât partidele politice erau considerate a fi generatoare de dezordine socială.

Regimul autoritar carlist a reprezentat, conform lui Iuliu Maniu, consecința guvernărilor personale care se datora și fărâmițării partidelor politice, prin crearea fracțiunilor politice, fenomen care a început încă de la urcarea pe tron a regelui în 1930 și a continuat până la alegerile din 20 decembrie 1937. În analiza „cauzelor prăbușirii fostului regim”, Maniu aprecia că „pentru instaurarea acestui regim politic personal, Regele a urmărit cu persistență distrugerea autorității puterilor constituite în stat și izolarea oamenilor politici, cari prin trecutul lor de muncă închinată binelei obște se bucurau de încrederea țării. În același scop, el s-a bizuit să destrame partidele politice, considerându-le ca obstacole serioase în calea planurilor sale⁸.

Planul unui regim autoritar era creionat dinainte de 11 februarie 1938 de actorii politici de sub guvernele personale și de monarh. Apogeul a fost atins în momentul în care monarhul a dat lovitura de stat din 10/11 februarie 1938 și a înlăturat regimul reprezentativ fundamentat pe Constituția din 1923. Drepturile și libertățile politice au fost înlocuite cu starea de asediu și guvernarea prin decrete-

legi. Regimul reprezentativ simplu, lipsit de răspunderea miniștrilor în fața parlamentului, era expresia Constituției de la 27 februarie 1938, instaurându-se astfel moharhia ministerială.

După ce a reușit să instaureze un regim personal, regele, prin lovitura de stat de la 11 februarie 1938, a înlăturat Constituția pe care jurase și „a dat țării o nouă Constituție, prin care a suprimat toate drepturile națiunii, pentru a putea să dea liber curs înclinărilor sale autocratice și pasiunilor sale personale, exploatate de o clică de favoriți fără scrupule de moralitate și de patriotism”⁹. Clica de favoriți de care amintea Maniu, în articolul din ziarul *Universul*, intitulat „Cauzele prăbușirii fostului regim”, pune în lumină faptul că nu doar monarhul și-a dorit un regim autoritar sau o dictatură personală, ci acest sentiment i-a fost hrănit de o serie de personalități, dizidenții din fracțiunile partidelor politice. Armand Călinescu, de exemplu, a fost cel care, alături de regele Carol, a schițat regimul de mână forte¹⁰, iar Constantin Argetoianu, încă din anii 30’, nutrea sentimente „pentru un guvern totalitar, pentru un guvern al ordinii și autorității, un guvern dincolo de orice alegeri sau tiranie de club”¹¹.

Constituția de la 1923, fiind una de tip pact, prevedea legătura dintre rege și națiune, dar trecerea la Constituția octoiată sau concentrată reflectă tranziția de la modernitatea constituțională începută la 1866, la monarhia patrimonială, adică întoarcerea în plin Ev Mediu a instituției monarhice. Maniu demască „distanța dintre legitimitatea invocată plebisci-

tar și fraudarea mecanismului de revizuire prevăzut de actul de la 1923, fapt care indică natura dolosivă a strategiei „Noului Regim”¹². În acest sens, Maniu a combătut Constituția de la 27 februarie 1938, deoarece legea fundamentală suspenda drepturile și libertățile, reprezentând „o deviere de la traiectoria democrat liberală fixată în 1866 și desăvârșită în 1923”¹³. Constituția noului regim era expresia unui sistem despotice care a eliminat partidele politice și a desființat separarea puterilor în stat, a mai desființat și sistemul parlamentar cu răspundere în fața miniștrilor, responsabilitatea ministerială fiind un atribut al regelui, deoarece miniștrii erau numiți de monarh, considerat *capul statului*, conform Constituției.

Legea fundamentală de la 27 februarie pune în practică fenomenul erodării instituției parlamentului. Iuliu Maniu, în luarea de poziție din *Memorandum*, aprecia că: „fără a mai putea aspira la titlul de pact fundamental, întrucât acest termen presupune două voințe liber contractante, ea este un edict unilateral, care consacră, în forme *quasi* legale, situația de autocrat al purtătorului Coroanei. Ea desființează principiul separațiunii puterilor în stat, care, în forme deosebite și meșteșugite, sunt întrunite într-o singură mână, și răpește națiunii, pusă în cătușele stării de asediu și ale cenzurii, orice posibilitate de manifestare liberă, de participare sau de înrăurire efectivă asupra conducerii statului”¹⁴.

Parodia plebiscitului

Arhitectura constituțională reflectă *parodia* care a stat la baza actului fundamental și anume organizarea plebiscitului, pe care actorii politici ai monarhiei autoritare o vedeau ca pe o adevărată *manifestare democratică a cetățenilor*. „Constituția edictată de majestatea sa la 20 februarie 1938 este o Constituție octoiată, lipsită de continuitate în drept. Atât Constituția de la 1866, cât și cea din 1923, stabilește în mod precis cum putea fi modificată Constituția veche sau cum putea fi făcută o nouă Constituție. Sunt forme precise, care reglementează cum trebuie să se stabilească raportul de forțe dintre Rege și națiune în ce privește noua Constituție, forme care au fost complet nesocotite și care nu pot fi considerate ca substitute, prin parodia plebiscitului care s-a aranjat ieri”¹⁵.

Mecanismul totalitar carlist a confecționat unanimități totalitare prin care Maniu, în intervențiile sale publice, a încercat deconstrucția acestui sistem autoritar, iar „critica constituțională evidențiază modalitatea de falsificare a voinței naționale”¹⁶. Imaginea consultării populare „în care cei care votau pentru/da erau primiți fără legitimație, iar cei care votau contra/nu trebuiau să se legitimeze de alegători și supuși persecuțiilor”. Secțiunile de vot arătau ca niște cazărmi militare, iar „ordinea cazonă a secțiilor de votare amplasate în localul marilor administrații de stat, acolo unde funcționarii acestora să meargă în corpore la vot, sub con-

ducerea șefilor ierarhici”¹⁷, pun în lumină faptul că entuziasmul popular de a merge la urne și de a vota Constituția se datora „articolelor comanditate de oficialitate sau redactate de demnitarii monarhiei autoritare”, apreciază profesorul Ioan Stanomir, în articolul „Constituție, „Coroană” și „țară”

Organizarea plebiscitului, pentru votarea Constituției, s-a desfășurat în condițiile stării de a sediu și a cenzurii și în acest fel locul disputelor între partide fusese luat de funcționarii publici și forțele de ordine, care au influențat campania plebiscitului, deoarece militau pentru „votare pe față sub povara ordinelor oficiale și amenințărilor agenților forței publice. În aceste condiții, Maniu a lansat un apel pentru abținerea de la vot, deoarece cetățenii nu avuseseră timp să cunoască noile reglementări”¹⁸.

Noul regim a introdus votul deschis, în sensul că cetățenii își exprimau acordul sau nu pentru votarea noii Constituții prin strigare, ceea ce atrăgea sancțiuni pentru cei care votau împotriva instituționalizării și legalizării regimului. Amenda reprezenta sancțiunea pecuniară a celor care-și exprimau neîncrederea în regimul monarhic autoritar. Delegitimarea noului regim de către Maniu decurge din respect pentru democrație, regimul reprezentativ cu răspundere ministerială și opoziția față de „absolutismul reacționar gardist și despotismul premodern al monarhiei autoritare”¹⁹.

Privită din perspectivă democratică, legea fundamentală reprezintă

arhitectura legislativă a statului modern. Abdicarea statului modern, în fața tendințelor autoritare și totalitare este vizibilă din limbajul împrumutat din sistemul fascist italian și implementat, la nivel legislativ și economic, cu ajutorul așa-ziselor principii corporatiste.

Iuliu Maniu, prin demontarea limbajului totalitar, corporatisto-fascist, pus pe hârtie de exponenții politici ai noului regim de autoritate monarhică, arată că „o Constituție este așezământul de căpetenie al unui stat civilizat. Înscrisă în articolul de lege sau în conștiința unui popor, pe baza unei lungi tradiții, Constituția este pactul fundamental, care precizează drepturile și libertățile cetățeanului și delimitează atribuțiunile puterilor statului. Ea leagă pe rege de națiune și națiunea de rege, printr-o legătură trainică și solemnă, care nu poate fi desfăcută decât cu anumite forme, menite să-i asigure stabilitatea și prin aceasta să îi dea statului o așezare temeinică, la adăpost de schimbările politice sau personale vremelnice”²⁰.

Regimul autoritar monarhic se încadrează pe linia tradiției voievodale autocratice, reflectând regresiunea către o vârstă premodernă. Conform lui Maniu: „stat autocratic, în care avutul, libertatea personală, libertatea de gândire, de întrunire și de presă, și, precum o dovedesc atâtea pilde sângeroase, chiar viața cetățenilor sunt scoase de sub pavăza legilor și aruncate pradă teroarei arbitrare a organelor administrative și polițienești. Dintr-un stat democratic am devenit un stat patrimonial, nici mă-

car totalitar, pentru că la noi nu sunt determinante considerațiuni ce privesc interesul întregului stat, ci aprecierile deținătorului puterii”²¹.

Afirmația lui Maniu despre noul regim, cum că nu ar fi nici măcar totalitar și că prin această nouă organizare statală monarhul a concentrat puterea în mâinile sale, este o teză pe care a dezvoltat-o și teoretizat-o și Armin Heinen²², conform căreia „dictatura regală românească că nu a fost nici o tiranie, nici o dictatură totalitară”. Regimul monarhiei autoritare, ca orientare ideologică, nu s-a vrut a fi de factură fascistă, conform lui Sorin Alexandrescu²³, dar a împrumutat tipul de organizare al partidului unic, construit în mod corporatist prin cele trei secțiuni la care puteau să adere membrii săi, agricultură și muncă manuală, comerț și industrie și ocupații intelectuale.

Apărarea libertății cetățenești, uzurpate de *Noul Regim*, reprezintă critica constituțională a lui Iuliu Maniu, la adresa noului stat, întemeiat pe Constituția promulgată la 27 februarie 1938. Sub regimul autorității monarhice, „libertatea politică” a devenit privilegiu guvernamental care se fundamenta plebiscitar; executivul, adică monarhul guverna pe baza decretelor care aveau valoare de lege. Regimul instaurat pe 11 februarie 1938 a încercat să se consolideze, în urma dizolvării partidelor politice, prin distrugerea garanțiilor constituționale ale statului de drept de la 1923, drepturi care au rezistat până la 27 februarie 1938. Decretele-legi au reprezentat instrumentul prin care

guvernul a eludat legislativul și a fost legalizat prin formula constituțională a „primatului legislativului asupra executivului”, adică a „regimului reprezentativ simplu”²⁴, unde legislativul constituie o anexă a puterii executive, iar principiul democratic-liberal al separării puterilor în stat a fost eliminat din vocabularul constituțional.

Critica partidului unic

Atitudinea lui Iuliu Maniu față de decretul de dizolvare a partidelor politice de la 30 martie 1938 și față de cel de la 16 decembrie 1938, prin care a luat naștere partidul unic, Frontul Renașterii Naționale, a constat în apărarea principiilor libertății politice. Partidele politice, din punct de vedere democratic, sunt „instrumente de reprezentare a diferitelor curente de opinii” și din acest motiv, nu se pot dizolva prin ordin, întrucât „prin ordin nu se pot suprima curente de opinii”²⁵. Pe de altă parte, Maniu era de părere că „în loc de a urmări să realizeze o uniune națională, Carol al-II-lea, a decretat constituirea unei formațiuni politice totalitare „Partidul Națiunii”, și, și-a luat rolul de șef de partid politic, micșorându-și astfel autoritatea și creind o nouă ficțiune politică”²⁶. Prin preluarea funcției de șef al guvernului și al partidului unic, Regele, din punct de vedere politic, și-a asumat răspunderea personală a regimului și și-a riscat tronul prin această decizie.

În *Memoriul* adresat regelui, Maniu aprecia că ordinea constituțională de la 27 februarie 1938 nu justifică

restrângerea dreptului de asociere, legile speciale anulând ceea ce Constituția de la 1938 permitea. Modalitatea de eliminare a violenței politice nu este exprimată în actul constituțional, conform lui Maniu. Atacurile de ordin politic îi vizau pe legionari, invinuți de regim pentru asasinatele politice la care recurgeau, fapt care crea tulburanțe revoluționare și oferea posibilitatea alternativei partidelor de ordine. „Pledoaria pentru libertatea de asociere, în limitele legalității, explică existența acelor reticente de care unii dintre contemporani l-au acuzat pe Maniu, prin recurgerea la tactica legalistă, care era considerată a fi lipsită de eficacitate, pe termen scurt, sunt fundamentate pe presupunerea că: „un partid politic caută să-și impună doctrina prin mijloace legale, prin puterea convingerii și prin disciplina organizării. Partidul politic are o origină națională și o misiune națională. Aspirând să pună doctrina lui în slujba țării, el își asumă răspunderea de guvernare și astfel devine un partid de ordine. Refuzând să recurgă la violență, în însuși interesul țării, are nevoie, spre a-și îndeplini funcțiunea, de un minimum de libertate. Torente se revărsă numai atunci când întâlnesc obstacole. Partidele politice devin revoluționare dacă au suficiente garanții de libertate, care să le permită funcționarea legală în limitele interesului obștesc”²⁷.

Memoriul din 27 aprilie 1938, pune în lumină grelele momente prin care treceau partidele politice și modul în care ele încercau să supraviețu-

iască, în condițiile dizolvării lor prin decret regal. Noul regim, definit de Maniu ca fiind „*regimul despot*”, este fundamentat, prin anularea libertății, pe critica la adresa guvernului. Instrumentul totalitar de mobilizare cetățenească, partidul unic, odată creat, suprimă dreptul la exprimarea credințelor politice, libertatea de asociere și impune monopol ideologic.

Iuliu Maniu, după înființarea FRN, declara că „cel mai elementar drept civil și politic, garantat de toate constituțiile succesive de la 1866 încoace, dreptul la opinie, libertatea de gândire și de manifestare a credințelor politice privitoare la viața de stat, la guvernarea și administrarea țării, toate aceste drepturi elementare sunt confiscate prin decretul de mai sus, care face imposibilă participarea cetățenilor, în conformitate cu opiniile lor, la guvernarea și administrarea țării și zădărnicește exercitarea controlului cetățenesc asupra treburilor publice. Decretul nr. 4.321/1938 desființează libertatea națiunii și o împiedică să participe sincer și direct la viața de stat”²⁸.

Partidului unic, apărut în urma promulgării decretului 4.321/1938, Maniu i-a prevestit prăbușirea, dar și neputința de a putea fi impus realităților românești. Maniu declara în fața presei, despre noua și unica organizație din viața de stat, că „formațiunea artificială impusă de sus partidului unic se va prăbuși, fiindcă pe trădare și pe servilism nu se poate întemeia o renaștere. Tendința de a sugruma viața constituțională, prin încalzarea cetățenilor într-un par-

tid unic este o insultă adusă națiunii române, iar acest atentat nu va reuși”²⁹. Regele, fiind proclamat șeful FRN, și-a asumat întreaga responsabilitate politică a organismului unic, pe lângă cea ministerială, care într-o democrație modernă, trebuia să revină parlamentului.

Prin intermediul lui Constantin Argetoianu, regele Carol încercase să-l atragă pe Maniu în partidul unic. Apelul lui Argetoianu este respins de Iuliu Maniu, iar partidul unic, FRN, reprob. Conform lui Maniu, „încadrarea într-un partid politic era posibilă numai în condițiile în care discuțiile din sânul lui erau libere și necondiționate, manifestându-se o emulație între curentele și forțele politice ale țării. FRN, conform lui Maniu, nu putea fi un asemenea organism, deoarece era alcătuit din funcționari publici și din persoane intimidat. Regele, fiind șeful partidului unic, și-a asumat întreaga responsabilitate politică, pentru actele noului regim. Conform lui Maniu, suveranul trebuia ferit de răspundere, aceasta căzând în seama guvernului”³⁰.

Formula partidului unic, de inspirație totalitară, este respinsă de Iuliu Maniu, deoarece activitatea politică este confiscată și devine, astfel, monopol al statului. Prin înființarea FRN se instaurează un monopol politic, departe de a fi un catalizator revoluționar, generând „favoritismul, protecționismul vicios și corupțiunea în afacerile obștești”³¹. FRN, creația monarhului și a noului regim, a avut misiunea de a anima națiunea, însă a suferit din cauza „lipsei unui condu-

cător și a cadrelor formate în luptă și însuflețite de același crez”³². „Natura eteroclită și impunerea partidului unic pe calea unui decret al puterii executive îl delegitimează ca vechiul revoluționar”³³.

Dimensiunea fundamentală a FRN era reprezentată de înrolarea personalului administrativ al statului în structurile partidului unic. De aceea, partidul unic a devenit „un conglomerat hibrid de oameni adunați cu forța, iar Străjeria, o modalitate de înregimentare a tineretului, prefăcând școala într-o cazarmă străină de spiritul libertății”³⁴. Ecletismul FRN arată că înscrierea personalităților în partidul unic s-a realizat, fie pe calea constrângerii funcționarilor care lucrau la stat, fie pe cea a amenințării cu pierderea funcțiilor din conducerile societăților. Condiționalitatea era înscrisă în chiar decretul prin care a fost înființat partidul unic. FRN a fost singura organizație care avea dreptul de a depune liste cu candidați, iar membrii partidului unic trebuiau să dispună de influență, personalitate și prestigiu, conform fișei de cadre întocmită de Ministerul FRN, condus de C.C. Giurescu.

FRN conservă un potențial dictatorial care face imposibilă orice reconciliere politică. Maniu refuză, în repetate rânduri, participarea la viața politică oficială. Acceptarea monarhiei autoritare ar fi însemnat participarea lui Maniu la guvernele de uniune națională, din intervalul, 1938-1940, ceea ce era incompatibil cu convingerile sale despre monarhia constituțională. Această concepție

democratică nu putea fi pusă în practică în cadrul regimului monarhiei active, legalizat și instituționalizat prin actul fundamental. Constituția de la 27 februarie 1938 „acorda Coroanei puteri și prerogative excepționale, concentrând asupra ei atributele suveranității naționale în mod exclusiv, prin repetate declarații membrii guvernului au invederat în mod public că Regele nu domnește numai, dar că este factorul activ și decisiv; iar FRN, drept urmare a faptului că este un organism politic întemeiat de Capul Statului, are un personal numit prin decret regal”³⁵.

Prin numirea personalului FRN, prin decret regal, jurământul de fidelitate față de tron și țară, transformă funcționarul public într-un politician numit de stat. Compoziția Frontului exprimă încercarea regimului de a aduna personalități politice în jurul monarhului, dar că și fondatorii lui, spune Maniu, „nu mai sunt capabili să renunțe la credințele lor din trecut și să și le reînnoiască peste noapte. Partidul unic este un conglomerat hibrid, lipsit de un program și de un crez politic. Este o creațiune artificială, la care a aderat un grup eteroclit, mânat de considerațiuni oportuniste, precum și de unii rătăciți, care au căzut în cursă”³⁶. Crearea unui partid unic hibrid, format din grupuri eteroclite și din indivizi cu viziuni diferite despre politică, a arătat că în momentele dificile, prin care a trecut regimul și țara aceștia s-au dezis de monarh, autoproclamat șef de partid.

Critica parlamentului corporatist

În urma alegerilor din 1-2 iunie 1939, pentru parlamentul corporatist, Maniu a fost numit de rege senator de drept. Liderul țărănist și al opoziției democratice nu a acceptat această demnitate, dar a permis senatorilor din partea PNȚ să combată regimul de la tribuna Senatului. Grupul țărănist, în ziua de 9 iunie 1939, nu a avut acces să se prezinte la ședință deoarece refuzaseră să îmbrace uniforma Frontului Renașterii Naționale³⁷. Oliver Jens Schmitt precizează că „majoritatea liderilor politici erau, de asemenea, obedienți, îmbrăcând uniforma albă a Frontului Renașterii Naționale, organizație fascistoidă de masă a dictaturii regelui, Doar puțini politicieni, precum Maniu, s-au opus dictaturii”³⁸. Pe de altă parte, cu privire la purtarea uniformei regale din parlamentul corporatist, Nicolae Iorga notează în *Jurnal* că regele a admis uniforma în sensul dorit de istoric, dar se învoiește să-i adreseze o scrisoare în acest sens. De asemenea, „țărani rîd de uniforme „Frontului”, femeile spun că pentru nimic în lume nu s-ar îmbrăca așa”³⁹. Martha Bibescu nota în *Jurnal* că „îmi plimb privirea peste adunare, peste cele două adunări contopite într-una singură. Este o grădină de crini și de margarete, un parlament colonial”⁴⁰. Petre Andrei, Ministrul al Educației Naționale sub guvernarea lui Armand Călinescu, subliniază că „după ce a cheltuit o sumă considerabilă pe vestimentație, acum se îmbracă în uniforma Frontului, a parti-

dului unic, iar regimul parcă expres voiește să îl fotografieze în uniforma albastră a Frontului Renașterii Naționale”⁴¹.

Critica parodiei alegerilor pentru Cameră și Senat

Alegerile organizate de regim, sub imperativul stării de asediu și sub controlul forțelor polițienești și jandarmerești, cetățenii fiind aduși la vot de primar sau de ajutorul de primar, reflectă natura nedemocratică a acestor alegeri, unde limita de vârstă fusese ridicată la 30 de ani, drept de vot având doar cetățenii știutori de carte; semnele electorale au fost eliminate din practica politică a regimului autoritar; metoda punctelor, prin care erau desenate însemnele organizațiilor politice, a caracterizat practica partidelor democratice de până la 11 februarie 1938.

Alegerile din 1-2 iunie 1939, organizate din inițiativa guvernului, reprezintă o „sinistră parodie menită doar să proiecteze în fața străinătății aparența unei vieți constituționale și a unor corpuri legiuitoare”. La 30 august 1938, Maniu transmitea dispoziții organizațiilor județene PNT, în vederea adaptării la noile realități, din perspectiva unor eventuale alegeri comunale și ținutale. Maniu aprecia că în vederea viitoarelor alegeri trebuiau pregătite masele, dar și cadrele, căci autoritățile se vor folosi de surprindere. Aștepta o lege electorală pe care deși o întrevedea restrictivă, considera că „ne va da oarecari posibilități de a depune liste”⁴².

Critica constituțională a lui Maniu, prin replica dată lui Constantin Argetoianu, din septembrie 1939, constituie respingerea fondului dictatorial al regimului de autoritate monarhică, care „desființează reprezentanța națională printr-un simulacru de alegeri, lipsit de seriozitate, în mod, ca și în formă”. Dictaturile, în cele mai multe cazuri, ca și regimul autoritar carlist, devin spații ale favoritismelor și promovării pe criterii clientelare. Maniu aprecia la rândul-i, ca lider al opoziției democratice și ca opozant al regimului patronat de regele Carol al-II-lea, că „orice dictatură este menită să fie o pepinieră de imoralitate și de corupție”, iar revenirea la regimul parlamentar reprezenta baza coeziunii sociale și politice. De aceea, refacerea țesăturii dintre rege și națiune, ca reprezentanță națională, era posibilă doar prin „reîntronarea unui regim politic al legalității”⁴³.

Explicația liderului țărănist, în legătură cu instaurarea regimului autoritar carlist și organizarea alegerilor pentru parlament, este realizată în comparație cu regimurile totalitare europene din epocă. Conform lui Maniu, „spre deosebire de Germania și Italia unde totalitarismul se instalase pe un val de presiune populară, în România preferința electoratului mergea invers, spre democrație. Dar tocmai în contradicție cu o asemenea tendință, Carol II impunea un guvern dictatorial care nu era al renașterii, cum pretindea, ci al falimentului național”⁴⁴.

Arhitectura parlamentului regal „proiectează în Adunări imaginea

idealizată și emasculeată a națiunii decupate corporatist”⁴⁵, Camera Deputaților și Maturul Corp, Senatul, nemaifiind o arenă a dezbaterilor, au devenit un instrument de ratificare a deciziilor executivului, adică ale regelui, pentru că guvernul era numit de rege și depunea jurământul în fața monarhului, iar parlamentul a devenit un factor de importanță secundară, în procesul de elaborare a legilor. Rolul său, aproape decorativ, se restrângea la ratificarea decretelor legi, emise pe perioada în care corpurile legiuitoare, fie erau suspendate, fie sesiunile de dezbateri erau închise pe perioada vacanțelor parlamentare.

Dintr-o democrație parlamentară, parlamentul corporatist devine un pseudoparlament, creație a puterii executive. Legea electorală excludea de la vot, pe lângă ridicarea limitei de vârstă la 30 de ani, pe neștiutorii de carte, semnele electorale au fost eliminate din practica electorală promovată de partidele politice democratice, reducându-se în acest fel numărul votanților.

Maniu, numit senator de drept, dar refuzând această demnitate, tocmai pentru a nu legitima un regim „corupt și imoral”, era de părere că „înlăturarea de la vot a celor care au făcut România Mare, s-a realizat sub pretextul că nu știu carte”⁴⁶. Parlamentul corporatist și-a deschis sesiunea în ziua de 7 iunie 1939, dar atribuțiile prin care și-a consacrat puterea până în 1938 i-au fost confiscate și anume controlul politic al miniștrilor, responsabilitatea ministerială devenind atribut regal, iar

sanctiunea bugetară, votarea bugetului, nu a mai reprezentat inițiativa legislativului. Parlamenentul vota doar decretule-legi și oferea o pseudolegitimitate puterii executive, care adopta legile, fără agitația creată de politicianismul parlamentar.

Atitudinea lui Maniu față de noua instituție parlamentară, sub regimul autoritar, este una de refuz, iar funcția de senator este neacceptată. Conform lui Maniu: „trebuie să constatăm de la început că în noul sistem politic, așa cum era de prevăzut, corpurile legiuitoare nu mai formează expresia uneia din cele trei puteri în stat, a celei mai însemnate a puterii legiuitoare. Parlamentul este un organ închiriat, lipsit de orice inițiativă, de influență și de acțiune de control, având un rol redus și mai mult decorativ, pentru înșelarea opiniei publice, căreia încearcă de a-i da iluzia unui organ legiuitor, cari nu are însă atribuțiuni serioase. În doi ani, de când nu am mai avut parlament, s-au edictat de către puterea executivă sute de decretule-legi. Regimul nou nu a socotit necesar nici măcar să le prezinte parlamentului, pentru a obține un vot de ratificare. Una dintre atribuțiile cele mai de seamă ale unor corpurile legiuitoare, poate cea mai însemnată, este cercetarea și votarea bugetului de venituri și cheltuieli ale statului, drept în baza căruia cetățenii iau cunoștință, prin reprezentanții lor, de sumele ce trebuie să le plătească și de felul cum au fost întrebuințate. Guvernul, în disprețul său pentru parlament și pentru poporul cari îl alege, nu a socotit că este necesar să prezin-

te bugetul nici chiar ulterior așa-
zișilor reprezentanți ai națiunii”⁴⁷.

Iuliu Maniu, în critica la adresa parlamentului corporatist, arata că: „în lipsa acelui sistem electoral și a votului universal, nu peste multă vreme, capriciul unui moment îl va doborî și pe domnia sa și atunci va putea deplânge atotputernicia dictaturii și a regimului de teroare pe care domnia sa l-a ajutat să se instaleze. Ingratitudinea este un mare păcat și păcatele se răzbună prin ele înșile. În ce mă privește, prefer un corp electoral de „*analfabeți*”, dar pătruns de o gândire politică, unor corpuri legiuitoare compuse din *analfabeți politici*, impuși de capriciul puterii executive, lipsiți de comunitate sufletească cu masele populare, care privesc cu neîncredere și urmăresc cu zâmbete ironice rolul în cari se găsesc, subliniate de uniforme pe cari au fost siliți să le îmbrace”⁴⁸.

Critica reformei administrative, trecerea de la județe la ținuturi

Critica lui Maniu la adresa reformei administrative este descifrată din *Memorandumul românilor din Transilvania* înaintat regelui, în decembrie 1938. Reforma administrativă din august 1938 s-a declarat a fi descentralizatoare, dar s-a întâmplat exact contrariul și anume a avut loc o centralizare și militarizare excesive a statului român. Maniu, în *Memorandum*, demonstrează că centralizarea practică de noul regim a fost pusă în practică prin numirea corpului ofițeresc, în structurile de conducere

a administrației și a partidului unic. FRN fusese creat pentru a rezolva problemele administrative, dar „militarii, și chiar unii primari de la sate, nu se simțeau responsabili în fața FRN, ci a Ministerului de Interne”⁴⁹. Politizarea administrației a premers politizarea militarilor. Astfel, „dictatura actuală a trimis în fruntea celor 23 de județe din Ardeal și Banat ca prefecți activi, 23 de colonei din Vechiul Regat. A pus în fruntea județelor militari. I-a sustras misiunii lor de ostași și le-a dat însărcinări politice”⁵⁰. Însărcinările administrative, cu care fusese însărcinat FRN, erau transferate instituției prefectului în a cărei compoziție predominau cadrele active sau în retragere ale armatei.

Ținuturile, expresia noii reforme administrative, anulează principiile autonomiei locale, „rezidentul regal fiind un agent care transmite ordinele unui suveran localizat în capitala Regatului”⁵¹. Maniu vorbește despre o descentralizare a dictaturii, dar „de pe urma căreia recoltăm în provincii noi și noi decepții. Acești rezidenți regali nu sunt decât transmițătorii de acte, de la periferii la centru, cutii de poștă așezate în 10 ținuturi. Pe urma lor nu răsare nici o viață nouă, nici o renaștere”⁵².

Rezidentul regal supraveghea activitatea regiilor publice și a administrațiilor comerciale, aducând la cunoștința ministerelor respective constatările sale. Rezidentul regal îndruma și controla aplicarea dispozițiilor legii organizării națiunii și a teritoriului pentru război și colabora în

acest scop, cu autoritățile militare de resort, la ordinele și instrucțiunile Ministerului de Interne⁵³.

Apărarea democrației

Apărarea sufragiului universal, libertății democratice și constituționale relevă dorința lui Maniu de consultare electorală netrucată a cetățenilor. În absența sufragiului universal, „castele din jurul palatului, camarila, sunt cele care previn selecția aceluia personal politic regрупând pe oamenii politici responsabili, singurii care pot face legătura trainică, fericită, între rege și națiune”⁵⁴.

Critica lui Iuliu Maniu la adresa „democrației parlamentare” imperfecte a regimului carlist, pune în lumină confiscarea libertății pe care modernitatea politică a inventat-o, în Vechiul Regat, după 1866. Maniu era de părere că, „tocmai fiindcă suntem înconjurați de puteri cari au înlăturat libertățile, marele, profundul sens al nostru este să rămânem o oază a libertății în mijlocul lor. *O sincronizare cu aceste despotisme este cerută de interesele lor, nu de al nostru.* Regele Carol I a fost înconjurat de trei autocrați! Nu numai că nu s-a sincronizat cu ei, dar a introdus tocmai Constituția belgiană, cea ultraliberală, pentru a se deosebi de ele, ca mica Românie să devină punct de atracție pentru românii de pretutindeni”.

Maniu era reprezentantul opoziției democratice, care nu a acceptat dictatura improvizată a Regelui Carol al-II-lea. Conform lui Maniu „natura

omenească nu iubește opresiunea, chiar atunci când este fructoasă”. Nu numai pentru popor, dar și prin popor, aceasta este legea progresului și în contra acestor legi psihologice simple păcătuiește dictatura. Dar rezultatele dictaturii nu sunt nici măcar acestea. Dictaturile nu au ameliorat cu nimic nemulțumirea generală. Din contră, au agravat-o. Rezultatele statelor totalitare, pe cari le admitem, sunt asemenea piramidelor egiptene. Realizări pentru mândria stăpânilor, stoarse din sângele mulțimilor”⁵⁵.

Maniu i-a reproșat regelui, în ședința din 31 august 1940 a Consiliului de Coroană care dezbătea sentința arbitrajului de la Viena, pronunțându-se împotriva dictatului, că marea greșală pe care a făcut-o a fost aceea că a impus țării un regim dictatorial și și-a asumat răspunderea politică pentru actele de guvernământ. Maniu susținea că „sunt convins că nu-i altă cale decât abdicarea, abdicare cerută zgomotos de opinia publică în manifestațiile aranjate de partidul național-țărănesc, în București și în Cluj, în trei zile consecutive”⁵⁶.

Abdicarea regelui era de neevitat, în viziunea liderului țărănist, deoarece Carol al-II-lea „nu mai are prestigiul și autoritatea necesară pentru a continua să domnească în perfectă înțelegere cu C.I.C. Brătianu”. „Am declarat d-lui general I. Antonescu, care între timp fusese însărcinat să formeze guvernul și care cunoștea de mai înainte vederile mele, că primul lucru pe care trebuie să-l facă este să propună Regelui să abdice, declarându-i că nu voi da sprijin nici unui

guvern ce s-ar forma sub domnia Regelui Carol”⁵⁷. La 1 septembrie 1940, Maniu și generalul Antonescu, se întâlnesc și convin să ceară regelui abdicarea.

Maniu, lider lucid și prevăzător, era de părere că domnia autoritară lui Carol reprezintă cauza, mai mult de ordin intern, a prăbușirii regimului pe care l-a patronat, dar și oscilației între marile puteri care a dus la izolarea României. În ordinea internă s-a instaurat un regim plutocratic „țara fiind aruncată în mâinile plutocrației exploatare, care a călcat în picioare toate considerațiunile de dreptate socială, a pauperizat țara, și, la adăpost de orice control public, a jefuit fără milă banul public. Cetățeanul s-a văzut lipsit de orice apărare legală, justiția fiind transformată într-o instituție dependentă de puterea executivă”⁵⁸.

Maniu, în articolul din 13 septembrie din *Universul*, a comentat prăbușirea regimului carlist a cărui cauză o vedea în prăpastia dintre Coroană și țară. „Cauza prăbușirii lui Carol este concepția sa generală de domnie

personală, fără ideal, fără moralitate și fără busolă sigură, în continuă oscilațiune oportunistă, practică prin manevre și abilități cari au săpat prăpastia între Coroană și Țară și cari au trebuit să ducă la falimentul și distrugerea țării”⁵⁹.

Cedarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și Ținutului Herța, a Nord-Vestului Transilvaniei, în vara tragică a anului 1940, dar și a sudului Dobrogei, județele Durostor și Caliacra, fără niciun foc de armă, au sporit opoziția partidelor Național Țărănesc și Național Liberal față de dictatura monarhiei autoritare carliste. Antonescu, deși avea domiciliu forțat la mănăstirea Bistrița, purta discuții cu opoziția, în special cu Maniu, care a rămas intransigent față de Carol. Liderul țărănist, Sfinxul de la Bădăcin, a refuzat toate posturile care i-au fost propuse de monarh. Maniu a fost criticul cel mai activ, de la înființare și până la dispariția regimului autoritar și a monarhiei ministeriale, cu șef politic chiar în persoana regelui Carol al-II-lea.

Note

* Capitol din volumul, Florin Grecu, *Arhitectura politică a primului partid unic din istoria României: Frontul Renașterii Naționale*, Editura Eikon, București, 2023, pp. 117-140

¹ Dan, Pavel, Iuliu Maniu în *Jurnalul lui Corneliu Coposu. O reinterpretare a istoriei*, Editura Fundației Academiei Civice, București, 2023.

² Sebastian Rusu, „Democrație versus totalitarism. FRN în alegerile din 1939”, *Democrație și totalitarism în*

Europa secolului XX, Editura Muzeul Național Cotroceni, București, 2022, p. 232.

³ *Ibidem*, p. 231.

⁴ Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, Constituționalism și monarhie autoritară în intervalul 1938-1940, *Studia Politica, Revista Română de Știință Politică*, Vol. III, No.1, Universitatea din București, Editura Meridiane, București, 2003, p. 100.

⁵ „Pentru parlamentarism”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei, apud, Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”*, p. 101.

- ⁶ Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, *op.cit.*, p. 110.
- ⁷ Iuliu Maniu, *apud*, Apostol Stan, *Iuliu Maniu, Naționalism și democrație, Biografia unui mare român*, Editura Saeculum I.O., București, 1997, p. 334.
- ⁸ Iuliu Maniu, *Cauzele prăbușirii fostului regim*, Editura Universul, București, 1940, p. 4.
- ⁹ *Ibidem*, p. 4.
- ¹⁰ Armand Călinescu, *Însemnări politice*, Editura Humanitas, București, 1990, pp. 372-373.
- ¹¹ Constantin Argentoiqu, *apud*, Hans-Christian Maner, *Parlamentarismul în România (1930-1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 184.
- ¹² „Pentru parlamentarism”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei, apud.*, Ioan Maniu, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 101.
- ¹³ Apostol Stan, *Iuliu Maniu, Naționalism și democrație, Biografia unui mare român*, Editura Saeculum I.O., București, 1997, p. 333.
- ¹⁴ „Memorandumul românilor din Transilvania”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei, apud.*, Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, pp. 110-111.
- ¹⁵ „Discursul din 12 februarie 1938”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei, apud.*, Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 101.
- ¹⁶ Ioan Maniu, „Constituție, „Coroană” și „țară”, *op.cit.*, p. 100.
- ¹⁷ „Discursul din 20 februarie 1938”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei, apud.*, Ioan Stanomir, *Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 101.*
- ¹⁸ Iuliu Maniu, *apud*, Apostol Stan, *Biografia unui mare român*, p. 333.
- ¹⁹ Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, *op. cit.*, p. 101.
- ²⁰ „Discursul din 20 februarie 1938”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei, apud.*, Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 102.
- ²¹ *Ibidem*, p. 102.
- ²² Armin Heinen, Legiunea „Arhanghelului Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional, Ediția a-II-a, Editura Humanitas, București, 2006, p. 341.
- ²³ Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, Editura Univers, București, 1998,
- ²⁴ Paul Negulescu, „Constituția României, Principiile Constituției din 27 februarie”, *Enciclopedia României, Vol.I*, București, 1938, p. 196.
- ²⁵ „Declarația din 1 martie 1938”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei apud.*, Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 102.
- ²⁶ Iuliu Maniu, *Cauzele prăbușirii fostului regim, op.cit.*, p. 5.
- ²⁷ „Memoriul din 27 aprilie 1938”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei, apud.*, Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 102.
- ²⁸ „Declarația din 18 decembrie 1938”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei, apud.*, Ioan STANOMIR, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 104.
- ²⁹ A.N.I.C., *Fond FRN*, Dosar 27/1939, f. 3.
- ³⁰ Iuliu Maniu, *apud*, Apostol STAN, *Biografia unui mare român*, p. 344.
- ³¹ „Declarația din 18 decembrie 1938”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei, apud.*, Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 104
- ³² *Ibidem* p. 104.
- ³³ Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, *op.cit.*, p. 104.
- ³⁴ Iuliu Maniu, *apud*, Apostol Stan, *Biografia unui mare român*, p. 343.
- ³⁵ „Scrisoarea din 9 noiembrie 1939, adresată primului ministru Constantin

- Argetoianu”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei* apud., Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 105.
- ³⁶ A.N.I.C., *Fond FRN*, Dosar 27/1939, f. 3.
- ³⁷ Iuliu Maniu, apud, Apostol Stan, *Biografia unui mare român*, p. 345.
- ³⁸ Oliver Jens Schmitt, *Biserica de stat sau biserica în stat? O istorie a Bisericii Ortodoxe Române 1918-2023*, Editura Humanitas, București, 2023, p. 137.
- ³⁹ Nicolae Iorga, *Jurnalul ultimilor ani 1938-1940*. *Inedit*, Editura Humanitas, București, 2019, p. 139.
- ⁴⁰ Lilly Marcou, *Carol al II-lea al României. Regele trădat*, traducere și note de Elena Zamfirescu, Editura Corint, București, 2015, p. 314.
- ⁴¹ Petre Andrei, Petru. P. Andrei, *Memorii și istorii*, Volum îngrijit de Sorin Bocancea, Editura Institutului European, p. 159.
- ⁴² Apostol Stan, *op.cit.*, p. 335.
- ⁴³ „Scrisoarea din 9 noiembrie 1939, adresată primului ministru Constantin Argetoianu”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei* apud., Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 105.
- ⁴⁴ Iuliu Maniu, apud, Apostol Stan, *Biografia unui mare român*, p. 322.
- ⁴⁵ Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, *op.cit.*, p. 105.
- ⁴⁶ „Comunicatul din 6 iunie 1939”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei*, apud., Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 105.
- ⁴⁷ „Declatația din 30 iulie 1939”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei*, apud., Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 106.
- ⁴⁸ *Ibidem*, p. 106.
- ⁴⁹ Florin Müller, *Metamorfoze al politicului românesc 1938-1940*, Editura Universității din București, București, 2005, p. 238.
- ⁵⁰ „Memorandumul românilor din Transilvania”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei*, apud., Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 106.
- ⁵¹ Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, *op.cit.*, p. 110.
- ⁵² „Memorandumul românilor din Transilvania”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei*, apud., Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 106.
- ⁵³ *Legea Administrativă, promulgată prin Înaltul Decret Regal Nr.2919 din 13 august 1938, Monitorul Oficial*, Nr.187 partea I, din 14 august, p. 18.
- ⁵⁴ „Memorandumul românilor din Transilvania”, în *Iuliu Maniu în fața istoriei*, apud., Ioan Stanomir, „Constituție, „Coroană” și „țară”, p. 111.
- ⁵⁵ *Ibidem*, p. 112.
- ⁵⁶ Iuliu Maniu, *op.cit.*, *Cauzele prăbușirii fostului regim*, *op.cit.*, p. 6.
- ⁵⁷ *Ibidem*, p. 6.
- ⁵⁸ *Ibidem*, p. 1.
- ⁵⁹ *Ibidem*, p. 7.

promulgată prin Înaltul Decret Regal Nr.2919 din 13 august 1938.

Bibliografie

Documente de arhivă

A.N.I.C., *Fond FRN*, Dosar 27/1939.
Monitorul Oficial, Nr.187 partea I, din 14 august 1938, *Legea Administrativă*,

Cărți

ALEXANDRESCU, Sorin, *Paradoxul român*, Editura Univers, București, 1998,

- CĂLINESCU, Armand, *Însemnări politice*, Editura Humanitas, București, 1990.
- HEINEN, Armin, *Legiunea „Arhanghelului Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, Ediția a-II-a, Editura Humanitas, București, 2006, p. 341.
- IORGA, Nicolae, *Jurnalul ultimilor ani 1938-1940. Inedit*, Editura Humanitas, București, 2019.
- MANER, Hans-Christian, *Parlamentarismul în România (1930-1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2004.
- MANIU, Iuliu, *Cauzele prăbușirii fostului regim*, Editura Universul, București, 1940.
- MARCOU, Lilly, *Carol al II-lea al României. Regele trădat*, traducere și note de Elena Zamfirescu, Editura Corint, București, 2015.
- MÜLLER, Florin, *Metamorfoze al politicului românesc 1938-1940*, Editura Universității din București, București, 2005.
- NEGULESCU, Paul, „Constituția României, Principiile Constituției din 27 februarie”, *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938.
- PAVEL, Dan, Iuliu Maniu în *Jurnalul lui Corneliu Coposu. O reinterpretare a istoriei*, Editura Fundației Academia Civică, București, 2023.
- SCHMITT, Oliver Jens, „Biserica de stat sau biserica în stat? O istorie a Bisericii Ortodoxe Române 1918-2023”, Editura Humanitas, București, 2023.
- STAN, Apostol, Iuliu Maniu, *Naționalism și democrație, Biografia unui mare român*, Editura Saeculum I.O., București, 1997.

Articole și studii

- RUSU, Sebastian, „Democrație versus totalitarism. FRN în alegerile din 1939”, în Ioana Drăgulin, *Democrație și totalitarism în Europa secolului XX*, Editura Muzeul Național Cotroceni, București, 2022.
- STANOMIR, Ioan, „Constituție, „Coroană” și „țară”, Constituționalism și monarhie autoritară în intervalul 1938-1940, *Studia Politica, Revista Română de Știință Politică*, vol. III, Nr.1, Universitatea din București, Editura Meridiane, București, 2003.

EVENTIMENT

Integrarea europeană a Republicii Moldova în contextul războiului hibrid

În perioada 12-13 septembrie 2025, Federația Inițiativa Timișoara, alături de Romanian United Foundation, Universitatea „Petre Andrei” din Iași și Asociația Împreună pentru A8, organizează, a organizat Conferința *Integrarea europeană a Republicii*

Moldova în contextul războiului hibrid. Evenimentul s-a desfășurat la Chișinău și a propus publicului din Republica Moldova întâlniri și dezbateri cu specialiști în domeniile științelor sociale.

Au conferențiat: Cornelius Bjola (Universitatea Oxford), Sorin Bocancea (Universitatea „Petre Andrei” din Iași), Dorin Dobrințu (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” Iași), Mircea Guina (Universitatea din Tampere-

Finlanda) și Valentin Naumescu (Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Invitați au fost: Radmila Popovici (Chișinău) și Mariana Prysiazniuk (Kiev).

Lecturile municipale Anton Kochanovski

În perioada 24-25 septembrie 2025, a avut loc la Cernăuți, Ucraina, Conferința științifică internațională „Lecturile municipale Anton Kochanovski”, organizată de către Centrul Regional pe Perfecționare Cernăuți în parteneriat cu Universitatea „Iurii Fedkoviici” Cernăuți, Consiliul Regional Cernăuți și Primăria Municipiului Cernăuți.

Evenimentul s-a bucurat de participarea Consului General al României la Cernăuți, doamna Irina-Loredana STÂNCULESCU, alături de cercetători, manageri și reprezentanți ai autorităților administrației publice locale din Ucraina și din străinătate, precum și studenți.

Deschiderea conferinței a fost realizată de Președintele interimar al Consiliului Regional Cernăuți, Nikolai Guytor. Scopul principal al conferinței a vizat dezbateră profesionalistă a problemelor actuale privind administrația publică locală și guvernarea municipală, interacțiunea dintre autorități și

societatea civilă, dezvoltarea cooperării intermunicipale și interregionale, identificarea de soluții pentru implementarea eficientă a atribuțiilor autorităților locale și schimbul de practici inovatoare pentru dezvoltarea durabilă a comunităților în contextul proceselor de integrare europeană.

Prof. univ. dr. Sorin Bocancea a susținut o prelegere cu tema *Trumpismul și securitatea Ucrainei*.

Anul acesta, o atenție specială a fost acordată funcționării administrației publice locale în condițiile războ-

iului și ale amenințărilor globale la adresa securității.

Azerbaidjan. Repere istorice, culturale și politice

Pe 1 octombrie 2025, s-a lansat numărul 49 al Revistei de Științe Politice POLIS, cu tema *Azerbaidjan. Repere istorice, culturale și politice*. Evenimentul, moderat de Prof. univ.

dr. Sorin Bocancea, a adus în atenția comunității academice importanța abordării tematice și a diplomației culturale.

În mesajele transmise, personalități politice și academice au felicitat echipa editorială pentru acest proiect. Senatorul Mircea Abrudean, Președintele Senatului României: „Acest volum devine un reper de reflecție și un îndemn la dialog între comunitatea academică și spațiul public”. Senatorul Cristian Augustin Niculescu Țâgârlaș: „Revista POLIS promovează diplomația culturală și constru-

iește punți între națiuni. Azerbaidjanul este un prieten important și un actor definitoriu al regiunii Caucazului.”

Excelența Sa, Ambasadorul Gudsi Dursun oglu Osmanov, a prezentat volumul și a mulțumit pentru oportunitatea de a promova cultura și istoria azeră în mediul academic românesc, invitând conducerea UPA să participe la viitoare evenimente academice în Azerbaidjan.

Prof. univ. dr. Sabin Drăgulin, Director executiv al Revistei POLIS și coordonator al numărului, a evidențiat amploarea proiectului: „Acest număr nu înseamnă doar 22 de arti-

cole publicate, dintre care 15 venite din Azerbaidjan și 7 din România. Este expresia unei relații umane și instituționale care se consolidează prin colaborare și deschidere”.

Noul secol american

În perioada 6-7 octombrie 2025, a avut loc la Universitatea „Aldo Moro” din Bari, Italia, Ediția a III-a a Conferinței internaționale de Științe Politice organizată de această universitate în parteneriat cu Universitatea

„Petre Andrei” din Iași. Amintim faptul că ediția a doua a avut loc în luna mai 2024 la UPA din Iași. Tema acestei ediții a fost *Noul secol american*.

Din partea Universității „Petre Andrei” din Iași au participat cu lucrări științifice următoarele cadre didactice (în ordinea prezentării): Lector univ. dr. Contantin Ilaș (*Trumpismul: reacția iliberală la globalizare*), Lector univ. dr. Lavinia Pruteanu & Conf. univ. dr. Teodora Prelipcean (*Trump: psihologia ascensiunii și declinului unui imperiu. Perspective psihologice, politice și filosofice*), Prof. univ. dr. Cristian Bocancea (*Trumpismul și noua dezordine ideologică*), Lector univ. dr. Gerogeta

Condur (*Puterea cuvântului și retorica polarizantă ca instrumente de seducție electorală: anatomia discursului lui Donald Trump*), Prof. univ. dr. Daniel Șandru (*Producția nostalgiei filo-totalitare sub influența trumpistă*), Prof. univ. dr. Sorin Bocancea (*Efectele trumpismului în Europa*) și Prof. univ. dr. Sabin Drăgulîn (*Încrucișarea imperfectă dintre suveranismul românesc și cel american* – lucrarea realizată împreună cu Ioana Cristea-Drăgulîn, Muzeul Național „Cotroceni”, București).

Din partea italiană, au prezentat profesorii Laura Fabiano, Fabrizio

Fiume, Nicola Neri, Rosario Milano, Silvio Suppa și Giuseppe Spagnuolo.

Conferința a fost moderată de către Prof. univ. dr. Angelo Chielli,

Doctor Honoris Causa al Universității „Petre Andrei” din Iași.

Ediția a IV-a a Conferinței va avea loc la UPA din Iași, în luna mai

2026, tema acesteia urmând a fi stabilită până la finalul acestui an.

Lansarea numărului dedicat Albaniei al revistei Polis la Durres și Tirana

Pe 30 octombrie 2025, a avut loc lansarea numărului 48 al Revistei POLIS, dedicat Albaniei, la Universitatea „Aleksandër Moisiu” din Durres, la care au luat partea

Directorul Revistei POLIS, Prof.univ. dr. Sorin Bocancea, și de Directorul executiv al Revistei POLIS, Prof. univ.dr. Sabin Drăgulin.

La eveniment au participat Pre-fectul Districtului Durrës, Z. Emilijan Jani, Rectorul Shkëlqim Fortuzi și

Prorectorul Azeta Tartaraj. Au luat cuvântul cadre didactice care au publicat în acest număr: Dr. Joniada

Musaraj, Dr. Blerina Muskaj, Dr. Manjola Zaçellari și Dr. Edvana Tiri. Prezentarea numărului a fost realizată

de către cei doi coordonatori, Oltsen Gripshi și Sabin Drăgulin.

Lansarea a fost moderată de către Dr. Drita Isufaj, profesor în cadrul Departamentului de Literatură al Universității „Aleksandër Moisiu”.

La eveniment au participat studenți ai Facultății de Științe Politice din cadrul universității albaneze.

Pe 31 octombrie 2025, a fost lansat la Academia de Științe a Albaniei, din Tirana, numărul 48 al Revistei POLIS, ce are ca tema „*Albania. Repere istorice, culturale și politice*”.

Înainte de desfășurării evenimentului, Președintele Academiei de Științe

a Albaniei, Academician Skënder Gjinushi, a avut o întâlnire cu membrii delegației romane și cu organizatorii, în cadrul căreia a transmis mulțumirile sale pentru realizarea acestui proiect editorial.

La eveniment au participat: Dr. Taulant Balla, Liderul Grupului parlamentar al Partidului Socialist din Albania, Excelența Sa Enkeleda Mërkuri, Ambasador al Albaniei la București, Excelența Sa Octavian Șerban, Ambasador al României la Tirana, Directorul Revistei POLIS,

Prof.univ.dr. Sorin Bocancea, Directorul executiv al revistei POLIS, Prof.univ.dr. Sabin Drăgulin, artistul visual și profesorul Oltsen Gripshi, unul dintre coordonatorii numărului, și membri ai Academiei și ai mediului academic din Tirana.

„Albania are o istorie comună cu România și apropierea lunii noiembrie, când vom sărbători ziua noastră națională, este una în care ne vom gândi, din nou, și la România. Salut apariția acestui număr dedicat

Albaniei și rămân recunoscător României pentru tot ceea ce a făcut pentru fondarea Albaniei ca stat și pentru că mi-a oferit oportunitatea de a studia științele politice la Iași”, a declarat Taulant Balla.

„Mă bucur de faptul că, după apariția și lansarea acestui număr al Revistei POLIS la Iași, particip la prezentarea lui la Academia de Științe. Acest proiect de diplomatie culturală deschide o serie de proiecte

comune pe care le vom derula împreună cu Universitatea „Petre Andrei” din Iași”, a declarat Excelența Sa, Enkelelda Mërkuri, Ambasador al Albaniei la București.

„Într-o lume dominată de comunicare, instantanee prin diverse platforme, cunoașterea reciprocă a devenit o necesitate vitală. România și Albania au, din acest punct de vedere, numeroase puncte de conexiune.

Proiecția reciprocă a celor două popoare este fundamental pozitivă. Din acest punct de vedere, apariția unui număr dedicat Albaniei, al revistei POLIS, nu face altceva decât să aducă în actualitate acest sentiment profund

de apropiere reciprocă”, a declarat Excelența Sa Octavian Șerban,

Ambasador al României la Tirana.

„S-a vorbit aici despre istoria comună a României și a Albaniei și eu cred că avem datoria de a ne gândi la un viitor comun al celor două țări. Parteneriatele pe care le avem, cu trei universități din Albania, și proiectele

editoriale ce debutează cu cel al actualului număr al revistei POLIS cred că sunt coordonatele necesare pentru un asemenea viitor”, a declarat Sorin Bocancea.

„Numărul pe care am avut onoarea de a-l coordona, împreună cu Profesorul Drăgulin, este unul de anvergură și sunt convins că este primul dintr-o lungă serie. Le

mulțumesc, atât colaboratorilor de la Universitatea din Durrës, cât și celor din cadrul Academiei de Științe”, a declarat Oltzen Gripshi, unul dintre cei doi coordonatori ai numărului.

„Realizarea acestui număr reprezintă o oportunitate importantă, nu doar pentru mediile academice și științifice din Albania și România, ci și pentru comunitatea internațională, întrucât Revista de științe politice

POLIS este indexată în baze de date internaționale. Este un prilej de a readuce în atenția comunității internaționale istoria și cultura Albaniei”, a declarat Sabin Drăgulin.

Evenimentul a fost moderat de către Dr. Anxhela Çikopano, cercetător în cadrul Academiei.

Rubrică realizată de
Sorin BOCANCEA & Andrei CUCU

RECENZII

Florin Müller, *Statul național-legionar* (septembrie 1940 – ianuarie 1941)

Florin Müller, *Statul național-legionar*
(septembrie 1940 – ianuarie 1941),
Editura Corint, București, 2025

Istoriografia românească s-a îmbogățit anul acesta cu o contribuție remarcabilă: volumul profesorului Florin Müller, *Statul național-legionar* (septembrie 1940 – ianuarie 1941), publicat la Editura Corint. Apariția acestei lucrări are pentru mine o semnificație dublă, atât profesională, cât și personală, dat fiind că îl cunosc pe autor de aproape trei decenii.

L-am întâlnit pentru prima dată ca student, la seminarele de Istorie Contemporană a României de la Facultatea de Istorie a Universității

din București. Încă de atunci, deși eram cu toții la început de drum, impresiona prin rigoare și exigență, manifestate în egală măsură față de sine și față de studenți. Ulterior, interesul meu pentru problematica extremei drepte românești a generat numeroase discuții între noi – uneori convergente, alteori contradictorii – alimentate de lecturi comune, dar și de perspective care, pe alocuri, se deosebeau. Aceste interacțiuni au cântărit mult în decizia mea de a urma studiile doctorale, orientându-mă către Iași, cu o temă ancorată în același câmp de cercetare: *Extrema dreaptă românească în context european*.

Timpul ne-a dus apoi către trasee profesionale diferite: profesorul Müller a continuat activitatea universitară și cercetarea fundamentală, în timp ce eu m-am îndepărtat treptat de grila istoricului clasic, urmând studiile Facultății de Științe Politice. Cu toate acestea, am rămas atent la bibliografia de specialitate și am urmărit constant articolele, studiile și volumele sale.

Ani la rând, profesorul Müller s-a afirmat în istoriografia românească drept un cercetător de prim rang, pentru care scrisul nu este un exercițiu de rutină, ci rezultatul unui efort investi-

gativ autentic. Lucrările sale poartă amprenta unei forme de profesionalism tot mai rar întâlnite: aceea în care timpul petrecut în biblioteci și arhive depășește cu mult timpul dedicat redactării. Într-un mediu academic adesea dominat de imperative cantitative, el a rămas fidel unui principiu fundamental – acela de a publica doar atunci când are ceva esențial de spus, fie o nuanță interpretativă, fie o informație nouă descoperită în arhive, capabilă să lumineze un fenomen sau un context istoric.

Această consecvență, dublată de o formare solidă și o disciplină intelectuală exemplară, explică de ce numele său s-a impus, treptat, ca o certitudine în spațiul istoriografiei românești. Privind retrospectiv cele trei decenii în care i-am urmărit evoluția, impresia mea rămâne aceeași: Florin Müller este un profesionist autentic al cercetării istorice, un autor care a construit în timp o operă coerentă, necesară și onestă.

Publicarea volumului *Statul național-legionar (septembrie 1940 – ianuarie 1941)* reprezintă, în fond, o evoluție firească în parcursul intelectual al autorului. Cartea este structurată în cinci capitole:

1. De la dictatura regală la statul național-legionar – între clandestinitate și violență;
2. Prăbușirea dictaturii regale, instaurarea noului regim și distribuirea puterii în „statul dual”; Ioan Antonescu, Mișcarea Legionară și Germania nazistă;
3. Profilul ideologic al Mișcării Legionare;

4. Violență publică și radicalizare totalitară; asasinatelor de la Jilava; „Cazul Iorga-Madgearu”; control și epurare în lumea universitară;
5. Rebeliunea legionară; antisemitismul ca „acord social negativ”; către un „fascism fără fasciști”.

Din cuprins se desprinde limpede intenția autorului de a delimita cu precizie tema statului național-legionar, fără a reconstrui integral istoria Mișcării Legionare sau a ideologiei acesteia. Scopul său este acela de a analiza în mod distinct un subiect esențial pentru înțelegerea celor trei dictaturi precomuniste, iar încă din paginile introductive își formulează ipoteza de lucru într-un mod care evidențiază una dintre particularitățile fascinante ale disciplinei istorice: posibilitatea ca studierea aceluiași eveniment să producă, în funcție de nuanța interpretativă, înțelegeri diferite, uneori chiar radical distincte. Raportarea temei la evenimente ulterioare relevă, la rândul său, perspective complementare sau alternative, care, în anumite momente, pot modifica parțial concluziile anterioare. O asemenea abordare este posibilă doar în cazul unui cercetător care stăpânește în profunzime întregul registru tematic și dispune de o viziune integratoare, atentă la detaliu și context.

În capitolele următoare, autorul construiește o narațiune solidă, articulată în jurul unei metode ce îmbină analiza evenimentială cu inserții biografice selective. Această formulă permite urmărirea coerentă a unei sec-

vențe dramatice din istoria României, un moment care a pus în discuție însăși continuitatea statalității. Este important de subliniat că rădăcinile extremei drepte românești nu trebuie căutate într-o simplă imitație a unor modele occidentale – fie ele germane, franceze sau britanice –, ci în interiorul propriului spațiu cultural. Secolul al XIX-lea a funcționat ca un veritabil laborator al formării națiunii, articulat în jurul marilor interogații identitare: suntem urmași ai dacilor sau ai romanilor? Fundamentăm identitatea prin etnie, limbă, cultură, religie ori prin apartenența civică la un stat? Suntem „urmași ai” sau cetățeni?

Aceste dileme au traversat întreaga evoluție a statului român, născut târziu și într-un context geopolitic ce nu a permis perioade ample de reflecție. Cultura română a fost constrânsă să absoarbă rapid marile curente intelectuale europene, fapt ce explică de ce miturile fondatoare poartă amprenta pașoptismului, junimismului și sămănătorismului. În interiorul acestora se manifestă o dualitate încă vizibilă: un filon care cultivă diferența și autohtonismul radical, și un altul care recunoaște și integrează „străinul”, chiar atunci când acesta este, în realitate, un apropiat cultural sau confesional. Ambele direcții au la bază același nucleu: naționalismul.

Înțelegerea culturii politice românești moderne nu poate fi realizată doar prin acumularea de informații, ci printr-o cunoaștere profundă a acestui fenomen. Naționalismul autohton a generat atât elita care a elaborat

Constituția din 1923 – expresia deplină a unui naționalism incluziv –, cât și grupările care au militat pentru instaurarea statului național-legionar. Tocmai de aceea, o analiză precum cea propusă de Florin Müller devine indispensabilă: ea nu doar descrie, ci explică mecanisme, decizii și rupturi care au modelat profund societatea românească.

Mediile politice din interiorul statului român au evoluat în cadrul acestei dualități, având drept fundal comun un naționalism care, indiferent de direcția ideologică, a funcționat ca principală matrice de interpretare și acțiune. Crizele politice ale perioadei interbelice s-au datorat, pe de o parte, unui blocaj generațional și doctrinar: generația care făurise România Mare se afla spre finalul parcursului istoric, iar odată cu atingerea obiectivului național suprem, clasa politică nu a mai reușit să formuleze un proiect de modernizare capabil să impună o nouă etapă de dezvoltare. Pe de altă parte, contextul geopolitic european, profund instabil, a amplificat tensiunile interne, favorizând fie radicalizarea, fie inhibarea diferitelor grupuri politice și de interese.

Autorul relevă cu acuratețe modul în care „jocul politic” a ajuns la un grad ridicat de sterilitate în momentul în care a fost personalizat în exces, fiind redus la competiția dintre figuri emblematice ale epocii – regele Carol al II-lea, Iuliu Maniu, generalul Ion Antonescu, Horia Sima ș.a. Lectura primului capitol arată limpede că lupta pentru putere devenise vitală pentru actorii politici, dar totodată

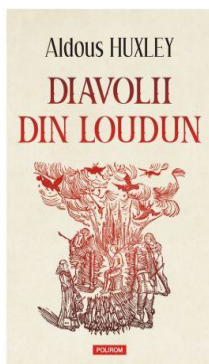
profund improductivă, hrănită de iluzia că un anumit lider ar putea „salva” națiunea. În realitate, scena politică aluneca spre autodistrugere, deoarece mecanismele regimului democratic românesc nu aveau suficientă forță instituțională pentru a media conflictul. Atunci când instituțiile reprezentative, în special Parlamentul – expresia suveranității populare – nu mai pot asigura negocierea și compromisiunile necesare, spațiul este rapid ocupat de violența politică, eliminarea adversarului și prăbușirea ordinii democratice. De aici începe și drumul accelerat către autoritarism, dictatură sau totalitarism. Aceasta reprezintă una dintre cheile de înțelegere ale apariției celor trei dictaturi precomuniste.

Scopul prezentei semnalări a volumului *Statul național-legionar (septembrie 1940 – ianuarie 1941)* nu este acela de a oferi o prezentare descriptivă exhaustivă. Demersul urmărește, mai degrabă, să readucă în atenție o lucrare științifică ce invită

cititorul – adesea îndepărtat de plăcerea lecturii istorice autentice – să redescopere un episod dificil al istoriei naționale. Este o „filă” care ar fi fost poate preferabil să nu fi existat, dar care, privită în lumina proceselor istorice anterioare, apare ca aproape inevitabilă, așteptând doar momentul în care să fie analizată în profunzime. Cartea funcționează și ca avertisment pentru cei care privesc cu un optimism excesiv desfășurarea evenimentelor contemporane, convinși că istoria nu se repetă sau că, dacă se repetă, o face doar ca simplă metaforă. Lecțiile istoriei și ale științelor politice sunt însă altele: deriva către extremism și către regimuri antidemocratice se produce mult mai ușor în perioade de criză structurală decât se realizează ieșirea din totalitarism și consolidarea unui regim democratic autentic.

Sabin DRĂGULIN

Diavolii din Loudun

Aldous Huxley, *Diavolii din Loudun*, Editura Polirom, Iași, 408 p.

Văzută cu ochii omului modern, vânătoarea de vrăjitoare de la sfârșitul Evului Mediu până în secolul al XVII-lea, cu perioadele sale de suspiciuni latente și epidemiile sale de isterie, produce două sentimente contrare. Pe de o parte, omul modern nu poate să înțeleagă cum niște superstiții atât de copilărești, niște acuze atât de neverosimile precum vrăjitoria, au putut fi folosite fără pic de discernământ pentru a condamna oameni transformați în țapi ispășitori. Este greu de înțeles cum niște prilejuri atât de transparente de răzbunare personală, de invidie și ranchiună evidentă au putut sta la baza unor procese, deci au putut fi acceptate drept probe. Pe de altă parte, doar omul modern poate înțelege mecanismul mai subtil de consolidare al unui sistem de putere, gata să folosească o credință particulară, o superstiție, un tabu limitat

la câțiva, pentru a-și impune forța distrugătoare asupra tuturor. Doar noi, oameni ai modernității europene, putem vedea în sistemul inchiizitorial o încercare incipientă de a distruge orice rezistență politică, de a anula orice autonomie individuală, de a folosi spionajul și delatiunea pe scară largă pentru a ridica un eșafodaj de reguli în favoarea unei puteri absolute. Chiar dacă regalitatea absolutistă nu a reușit, din motive tehnice, să impună un sistem totalitar, modernitatea europeană o va face în bună măsură. Iar avertismentul care răsună aici este că un sistem mai performant tehnologic va reuși și mai bine acolo unde cele dinainte au eșuat.

Studiul lui Aldous Huxley despre procesul lui Urbain Grandier, preot paroh în orașelul francez Loudun, judecat pentru vrăjitorie și ars pe rug în 1634, urmează cea de-a doua cale¹. În loc să se lamenteze, stupefiat, precum Michelet², despre sălbăticia și lipsa de rațiune, dacă nu de omenie, din procesele ce au bântuit lumea catolică și protestantă în aceea perioadă, Huxley demontează meticolos mecanismul de putere ce stă la baza acțiunii concertate a Bisericii și Statului. El ne arată, chiar înainte de exemplele ce ne sunt familiare, cele ale nazismului și comunismului, cum funcționează ridicarea unui tabu, a unei superstiții religioase (răspândite în rândurile clerului catolic) la nivel de lege, deci sancționarea încălcării

unor precepte religioase de către statul modern birocratic, cu tot aparatul său administrativ, judiciar și militar. Acest lucru este o cheie de înțelegere a perfecționării constante a urmăririi judiciare a presupușilor vrăjitori, a metodelor de tortură fizică și de degradare a personalității.

Deși Huxley urmărește multe alte perspective spirituale, psihologice și sociologice cu privire la fenomenul urmăririi judiciare a celor „vinovați” de pacte cu forțe obscure, malefice, atât din rândurile acușării, cât și din cele ale apărării, nu suntem interesați aici decât de perspectiva mai amplă a sistemului de putere, de angrenajul de forțe politice și religioase, dispuse să se alieze într-o fuziune nemaivăzută de superstiție privată și de ordine publică. Nefericirea personală a preotului paroh, lipsa de șansă în desfășurarea evenimentelor, lipsa sa de protecție și chiar nesăbuința sa, descrise în amănunt de Huxley, se pierd în acest mare mecanism de putere. Ca sistem de consolidare și exacerbare a puterii absolute³, acesta are nevoie permanentă de victime. Cu cât ele sunt alese, acuzate și judecate mai arbitrar, cu atât teroarea este mai eficientă. Ceea ce contează nu este rațiunea procedurală, tradiția judiciară sau credibilitatea probelor administrate, ci chiar lipsa lor. În cazul preotului paroh, acuzat de a fi vrăjit și posedat o întreagă mănăstire de măicuțe ursuline, probele relevante au provenit chiar de la exorcizarea privată și publică a acestor călugărițe.

Principiul conform căruia „un demon bine constrâns este întotdeauna

na forțat să spună adevărul” nu așteaptă pentru a fi pus în practică decât condițiile favorabile aduse de un exorcist experimentat și foarte răbdător. La fel de valid este și principiul celălalt, că tortura smulge adevărul. Altfel spus, atunci când trebuie „demonstrată” o vinovăție, ea este demonstrată fără nici un dubiu prin interpretarea vinovată: dacă preotul paroh este unealta necuratului, atunci, de fiecare dată când aduce laude Domnului, el spune (în sinea sa) că cel preamărit este Satana. Din contră, bine sugestionate de exorciștii capucini sau în stări lungi de isterie extremă, călugărițele care-l acuză pe Grandier de seducție demonică au dreptate și trebuie crezute, căci demonul care le posedă a fost forțat, în mod eficient, să recunoască. „Demonstrația” circulară și interesată nu duce decât la aceeași concluzie a vinovăției⁴. Iar aici Huxley compară sistemul de putere al statului centralizat francez cu logica de putere a statului modern birocratic.

Perioada în care se desfășoară procesul preotului Grandier este perioada consolidării monarhiei absolute sub domnia lui Ludovic al XIII-lea⁵, acea perioadă a politicii anti-protestante duse de ministrul regelui, de cardinalul Richelieu⁶. O politică de alianță între sabie și cruce, între tron și altar, care duce la formarea unei Biserici catolice numită „galicană” și în care Regele prea-creștin devine adevăratul cap al bisericii naționale franceze⁷. Această interpretare a fenomenului persecuției ereticilor, desigur nu singura posibilă, insistă asupra

aculturației lumii rurale occidentale, anume asupra „cuceririi” spirituale și mentale a celor de la țară, asupra integrării forțate a lumii rurale într-o modernitate dinamică sub egida Bisericii, sprijinită fiind de statul modern centralizator⁸. Combătând „vrăjitoria”, Biserica și Statul conlucrau la creștinarea maselor, încă în mare măsură păgâne în vremea Conciliului de la Trento, în timp ce preluau controlul politic pe teritoriul național spre sfârșitul Războiului de Treizeci de Ani⁹.

În termenii lui Muchembled, aceasta era o lent progres în cucerirea sufletelor de către bisericile reînnoite (cea catolică și cele protestante, în egală măsură), imediat după ce șocul Reformei fusese absorbit de către organizațiile ecleziastice. Se adaugă acestei mișcări de recucerire spirituală ponderea tot mai mare a statului ca instrument de colectare a impozitelor, ca instanță de control a supunerii, ca purtător al justiției tot mai prezent, ca garant al valorilor religioase și morale¹⁰. Acest fenomen, o adevărată revoluție simbolică, specifică întregii lumi occidentale afectată de apariția și consolidarea absolutismului, este comparat simbolic cu o liturghie a fricii. Scopul este declanșarea unui proces ireversibil care să răstoarne axa lumii, să înlocuiască peste tot solidaritățile tradiționale (preponderent orizontale) cu forme de supunere ierarhizate pe verticală și încoronate cu crima de *lèse-majesté*, ce așază sistemul judiciar pe o serie interminabilă de pedepse corporale¹¹.

Dacă lui Michelet îi venea greu să înțeleagă și să ierte tratamentul la

care au fost supuși în trecut „vrăjitorii”¹², asta este pentru că el, asemeni intelectualilor din scurtul interval liberal al secolului al XIX-lea francez, era prea complezent cu prezentul pe care-l trăia, crede Huxley, și mai ales prea optimist cu privire la viitor, adică la noi¹³. Ei erau niște raționaliști care credeau că decăderea religiei tradiționale avea să pună capăt persecuției ereticilor, torturii și arderii pe rug a vrăjitoarelor. Din păcate, subliniază Huxley, istoria secolului XX ne arată că nu este nevoie de religie ca toate relele care i-au fost asociate să reapară, că ele pot exista și fără vreo credință în supranatural. Materialiștii convinși „sunt gata să-și adore propriile creații prost construite de parcă ar fi absolutul”, iar pretenșii umaniști „își vor persecuta adversarii cu tot zelul inchișitorilor care-i extermină pe adepții înfocați ai unei Satane personale și transcendente”¹⁴. Contrar optimismului raționaliștilor moderni, aceste tipare comportamentale preexistă și supraviețuiesc credințelor care le motivează la un moment dat. Deși puțini mai cred în demoni, foarte mulți se bucură să se comporte așa cum se comportau strămoșii lor, remarcă Huxley mecanismul justificării pus în joc. Asta pentru că mintea omenească poate justifica orice oroare pe care sufletul ar judeca-o și ar abandona-o. „Ca să-și justifice comportamentul, ei își transformă teoriile în dogme, legile în principii prime, șefii politici în Dumnezeu și pe toți cei care nu sunt de acord cu ei în diavoli întrupați. Această transformare idolatră a relativului în absolut și a

mult prea omenescului în divin le permite să se complacă în pasiunile lor cele mai urâte cu conștiința împăcată și cu certitudinea că lucrează pentru binele cel mai înalt. Iar când credințele actuale ajung la rândul lor să pară prostești, va fi inventat un nou set, pentru ca nebunia străveche să poată continua să-și poarte masca obișnuită de legalitate, idealism și religie adevărată”¹⁵.

Pasajul citat *in extenso* este relevant pentru mecanismul de transformare a unui tabu, a unei credințe private în teorie de necontestat, care va fi apoi aplicată tuturor prin lege și va fi acerb protejată de orice critică. Așa s-a întâmplat cu teoriile pretins științifice ale superiorității rasiale, ale materialismului istoric, ale criminalității înăscute sau ale eugeniei. Astăzi, noi tabuuri private, care circulă în rândul elitelor bogate și influente, așteaptă (sau chiar încep să prindă contur) să fie transformate în legi. Malthusianismul, controlul populației (ca moștenitor al eugeniei, defăimată după înfrângerea nazismului în Europa), ecologismul extremist, toate spun povestea unor credințe private înguste legate de spaima de suprapopulare, de consumul disproporționat de resurse de către clasele mai sărace, dar foarte numeroase, de poluarea planetei prin emisia de gaze rare. Toate devin azi dogme sacrosancte, impuse tuturor prin legi (taxe pe emisiile de dioxid de carbon, taxe pe proprietatea „neprietenosă” cu mediul natural, taxe pe consumul de carne și lactate, interdicțiile de a conduce automobile cu motoare termi-

ce). Toate sunt azi apărate de orice critică rațională prin mecanisme draconice de cenzură și control social. Toți promotorii acestor teorii pretins științifice și politicienii care le susțin prin mecanismul de control și sancțiuni al statului modern birocratic au devenit idoli celor care li se închină, iar cei care nu-i venerază au devenit dușmanii demonici ai binelui absolut. Totul pentru ca nebunia străveche să poată continua.

Această alianță dintre Biserică și Stat se împletea cu credința populară, fiind toate de acord că vrăjitoarele sunt de vină pentru (prea) numeroasele fenomene naturale. Un exemplu menționat de Huxley este cel întâmplat în vara lui 1644, când țăranii din satele de lângă Beaune s-au răzbunat pe „vrăjitoare” pentru că ar fi provocat furtuna ce le avariase grav locuințele. Unele femei au fost înecate în râu, altele lovite cu lopețile, unele au fost chiar aruncate de vii în cuptoarele încinse de ars cărămizi. A fost nevoie de intervenția Parlamentului din Dijon și de soldații trimiși de acesta pentru a calma spiritele¹⁶. Nu este de mirare. Acestea sunt efectele stării generale de isterie, ale sugestionării permanente, al avertismentului continuu asupra răului. Ele sunt efecte psihologice asupra timorați, dar și asupra celor ambițioși și resentimentari. Dacă primii au sfârșit cel mai adesea în nebunie, cei din urmă s-au răzbunat pe vecini sau și-au eliminat adversarii¹⁷. Ce nu trebuie uitat, insistă Huxley, este că atmosfera aceasta de superstiție, frică și răutate reciprocă nu este una specifică secolul al

XVII-lea francez. Ea este mult mai modernă decât ar putea părea. Funcționarea sistemelor totalitare moderne, înfățișate de către Virgil Gheorghiu în *La vingt-cinquième heure* sau de către George Orwell în *O mie nouă sute optzeci și patru* sunt atât descrieri pline de oroare, cât și avertismente cu privire la un viitor teribil și fără speranță¹⁸.

De remarcat aici convergența de vederi, dar și nuanțele pe care autorul *Minunatei lumi noi* le are față de cele două produse culturale ale modernității noastre totalitare¹⁹. Așa cum constată Margaret Atwood în introducerea la ediția din 2007 a *Minunatei lumi noi*, modernitatea occidentală pendulează între viziunile distopice ale lui Huxley și Orwell. Înfrângerea nazismului în Europa și funcționarea părea să impună viziunea lui Huxley, un totalitarism mai soft, tehnologizat, în care cetățenii (ce ar putea deveni critici) sunt veșnic „amorțiți” cu sex și droguri. Militarizarea constant ascendentă a Statelor Unite de după 2011, reducerea tot mai pronunțată a drepturilor și libertăților oamenilor, ce păreau date pentru totdeauna, tranziția înțelegerii democrației de la drepturi cetățenești la instituții (pretins) democratice, desemnarea unui inamic perpetuu (deși nu întotdeauna același) pe care statul birocratic occidental îl combate până la epuizare, toate acestea ne îndreaptă atenția mai mult spre Orwell.

Așa cum remarcă Huxley, sistemul politic ce combina în Franța tabuurile Inchiziției cu coerciția statului modern al absolutismului monar-

hic nu era un sistem specific vremii, ci chiar un experiment politic, pus la cale cu mare atenție, pentru a afla până în ce punct puteau fi impuse fără teamă modelele dictaturii totalitare în al treilea deceniu al secolului al XVII-lea²⁰. Cu timpul, scepticismul față de vinovăția „vrăjitoarelor” s-a tot extins. Chiar Richelieu însuși, în fața unui scepticism tot mai generalizat, a trebuit să renunțe la planul de a pune pe picioare un veritabil Gestapo inchizitorial pentru a lupta împotriva vrăjitoriei și a consolida, prin aceasta, autoritatea monarhică absolutistă. Așa cum remarcă Huxley, deși preotul paroh Grandier nu era vinovat de vrăjitorie, și aproape toată lumea știa asta, întotdeauna este bine să știi ce să *nu* faci, iar experimentul meritase făcut²¹. Se demonstrase că este posibil să torturezi și să arzi pe rug un om nevinovat. În asta consta experimentul, anume în testarea limitelor acceptabilității opiniei publice. Iar Richelieu era un experimentator foarte precaut. Ceea ce el a descoperit, anume limita foarte întinsă a acceptabilității sociale sub imperiul sugestionării continue, a vinovăției permanente, a suspiciunii generalizate și a isteriei colective va fi folosit mai târziu de sistemele totalitare, cele care vor avea mijloacele necesare supunerii totale.

Iar unul dintre aceste mijloace este maniera cuvântului, adică propaganda eficientă. „Cuvintele sunt deopotrivă indispensabile și fatale”, remarcă Huxley. „Tratate ca ipoteze de lucru, propozițiile despre lume sunt instrumente prin intermediul cărora

ne antrenăm treptat să înțelegem lumea. Tratate ca adevăruri absolute, ca dogme care trebuie înghițite, ca idoli ce trebuie adorați, propozițiile despre lume ne distorsionează viziunea despre realitate și ne conduc spre tot felul de comportamente inadecvate”²². Atunci când au ajuns dogme și idoli, ele au alimentat ura teologică, războaiele religioase și imperialismul ecleziastic²³. Atunci, ele au justificat crimele comise din idealism, anume „crimele instigate, încurajate și justificate moral cu cuvinte sacrosancte”²⁴. În trecut, asemenea crime din idealism (plănuite fără flacăra pasiunii, comise cu sânge rece și cu perseverență neabătută) erau alimentate de cuvinte religioase; acum ele sunt predominant politice²⁵. „Dogmele nu mai sunt metafizice, ci pozitivistice și ideologice. Singurele lucruri care rămân neschimbate sunt superstițiile idolatre ale celor care acceptă dogmele ca atare și nebunia sistematică, ferocitatea diabolică cu care acționează conform convingerilor lor”²⁶. Poliția politică a modernității berlineze, fie ea Gestapo sau STASI, nu mai are la baza acțiunii sale superstițiile inchiizitoriale ale vreunui principe elector din Țările Germane. Ea se bazează acum pe dogmele politice sacrosancte ale ideologiei de rasă sau de clasă.

Ceea ce nu se schimbă fundamental, dar se exacerbează la paroxism în noile sisteme totalitare ale lumii contemporane este delirul colectiv. În comparație cu alte abateri morale (alcool, de exemplu), „delirul colectiv prezintă un pericol mai direct pen-

tru ordinea socială și o amenințare mai dramatică la adresa acelei poezii de decență, bun-simț și toleranță reciprocă ce formează civilizația”²⁷. „Apărarea (societăților) împotriva delirului în masă și a consecințelor lor dezastruoase este mult mai puțin eficientă. În mod ciudat, moralistii de profesie care perorează împotriva patimilor băuturii nu suflă nici o vorbă despre viciul la fel de dezgustător al intoxicației cu spiritul de turmă”²⁸. Pentru că acest spirit de turmă, care întunecă gândirea critică, gândirea individuală, în general, este un drog foarte versatil. Atunci când era folosit de fasciștii, naziștii și bolșevicii revoluționari, el era îndreptat înspre încurajarea mulțimilor distructiv violente. „Apoi, după ce ajungeau la putere, (fasciștii) mai îngăduiau otrăvirea în turmă în deplinătatea sa numai în raport cu străinii sau anumiți țapi ispășitori (...) intoxicarea în masă rămânea valoroasă, de acum, doar ca mijloc de a crește sugestibilitatea supușilor lor și de a-i face astfel mai docili la expresiile voinței autoritare”²⁹.

Nu rămâne nimic oamenilor pentru a se opune unui astfel de sistem decât gândirea critică și mărturisirea adevărului. Avertismentul, mai mult decât constatarea lui Huxley, este că „cel mai bun antidot cunoscut la gândirea independentă este să te afli într-o mulțime. De aici și faptul că dictatorul are mereu ceva împotriva „simplei psihologii” și a vieții private”³⁰. Iar sloganul final, „Intellectualii din toate țările, uniți-vă! Nu aveți de pierdut decât creierul” este sugestiv pentru situația produsă de intoxicarea

în masă cu spiritul de turmă. Această intoxicare permite acceptarea fără discernământ a celor mai nesperioase, dubioase și sinistre propoziții, a glumei care se transformă în tragedie, de fiecare dată când tabuuri ce provoacă idiosincraziile câtorva se transformă în lege pentru toți. Tabuurile legate de supremația raselor, de conflictul claselor nu sunt singurele ce pot duce la o astfel de tragedie. Ingineria genetică (fostă eugenie), malthusianismul, ecologismul extremist au propriile lor tabuuri, legate suprapopulare, de „nocivitatea” ființelor umane pentru „sănătatea planetei”, de capacitatea manipulării genetice de a face „un om mai bun”. Toate tabuurile, distilate în drogul spiritului de turmă, își vor căuta propria realizare în mecanismele teribilei opresiuni exercitată de sistemul totalitar, controlând viața privată și eradicând orice opinie con-

trară. De aceea, mijloacele tehnice la care ideologii zilelor noastre au acces sunt mai periculoase, pentru că sunt mai eficiente. Omogenizarea și controlul strict al opiniei publice prin mass-media și rețele de socializare, cu conformismul de oțel care rezultă de aici³¹, este mediul propice instalării celei mai eficiente dictaturi pe care am cunoscut-o până acum. Folosind calculatoare de mare putere, supraveghere completă audio-video, camere de vedere cu recunoaștere facială, controlul corespondenței electronice, aruncându-și privirea asupra celor mai banale aspecte ale vieții private (consum, obiceiuri, timp liber), folosind delafiuarea și obediența pentru a crește „scorul social”³², noul sistem totalitar ce se naște „pentru siguranța noastră” și pentru „salvarea planetei” riscă să devină cel mai negru coșmar imaginat vreodată.

Dragoș DRAGOMAN

Note

¹ Aldous Huxley, *Diavoli din Loudun*, trad. rom. Iulian Bocai, Polirom, Iași, 2023.

² *Ibidem*, p. 154.

³ Pentru perioada istorică la care se face referire nu se poate vorbi încă de putere absolută, deși absolutismul monarhic reprezenta o centralizare fără precedent a puterii în mâna unui personaj investit cu legitimitate tradițională. Statul modern birocratic, cu legitimitatea sa legal-rațională, va duce logica puterii la niveluri mult superioare în eficacitate, teroare și dezumanizare.

⁴ Nu toate procesele de vrăjitorie se încheie cu arderea pe rug. Ele sunt mai frecvente în perioadele de mare isterie (1570-1630). Pentru o discuție despre amploare magiei și vrăjitoriei în Europa rurală occidentală, vezi Robert Muchembled, *La sorcière au village, XVe-XVIIIe siècle*, Gallimard, Paris, 1991.

⁵ Françoise Hildesheimer, *La Double Mort du roi Louis XIII*, Flammarion, Paris, 2011.

⁶ Idem, *Richelieu*, Flammarion, Paris, 2021.

⁷ Françoise Hildesheimer, *Rendez à César. L'Eglise et le pouvoir, IVe-XVIIIe siècle*, Flammarion, Paris, 2017.

⁸ Robert Muchembled, *La sorcière au village, op.cit.*, p. 18.

- ⁹ Idem, *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe – XVIIIe siècle)*, Flammarion, Paris, 1978, p. 44.
- ¹⁰ Idem, *La sorcière au village*, op.cit., p. 21.
- ¹¹ Ibidem, p. 26.
- ¹² Jules Michelet, *La Sorcière*, Julliard, Paris, 1964.
- ¹³ Aldous Huxley, *Diavoli din Loudun*, op. cit., p. 154.
- ¹⁴ Ibidem, p. 155.
- ¹⁵ Ibidem.
- ¹⁶ Ibidem, p. 163.
- ¹⁷ Ibidem, p. 160.
- ¹⁸ Constantin Virgil Gheorghiu, *La vingt-cinquième heure*, trad. fr. Marie Saint-Côme, Paris, Plon, 1949; George Orwell, *O mie nouă sute optzeci și patru*, trad. rom. Dana Crăciun, Polirom, Iași, 2019.
- ¹⁹ Aldous Huxley, *Brave New World*, Londra, Vintage, 2007.
- ²⁰ Idem, *Diavoli din Loudun*, op.cit., p. 248.
- ²¹ Ibidem, p. 329.
- ²² Ibidem, p. 371.
- ²³ Ibidem.
- ²⁴ Ibidem.
- ²⁵ Ibidem.
- ²⁶ Ibidem, p. 372.
- ²⁷ Ibidem, p. 389.
- ²⁸ Ibidem, p. 390.
- ²⁹ Ibidem, p. 394.
- ³⁰ Ibidem.
- ³¹ Thierry Wolton, *Noile drumuri ale servituții noastre. Alienare, uniformizare, supunere*, trad. rom. Adina Cobuz, Humanitas, București, 2023.
- ³² Kai Strittmatter, *Noua dictatură. Supravegherea digitală ca politică de stat în China*, trad. rom. Alexandrina Panaite-Cserkés, Editura Humanitas, București, 2024.

Bibliografie

- GHEORGHIU, Constantin Virgil, *La vingt-cinquième heure*, Plon, Paris, 1949.
- HUXLEY, Aldous, *Brave New World*, Vintage, Londra, 2007.
- MUCHEMBLED, Robert, *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe–XVIIIe siècle)*, Flammarion, Paris, 1978.
- MUCHEMBLED, Robert, *La sorcière au village, XVe–XVIIIe siècle*, Gallimard, Paris, 1991.
- ORWELL, George, *O mie nouă sute optzeci și patru*, Polirom, Iași 2019.
- STRITTMATTER, Kai, *Noua dictatură. Supravegherea digitală ca politică de stat în China*, Humanitas, București, 2024.
- WOLTON, Thierry, *Noile drumuri ale servituții noastre. Alienare, uniformizare, supunere*, Humanitas, București, 2023.

Din culisele Proceselor de la Nürnberg

Mihai Drăganovici, Victoria Wagner, *Translatorii ororilor naziste. Procesele de la Nürnberg și începuturile interpretării simultane*, București, Editura Universității din București, 2022, 180 p.

Volumul semnat de Mihai Drăganovici și Victoria Wagner constituie o lucrare de pionierat în România, în domeniul investigat. Autorii aduc în atenția cititorilor rolul interpreților în scrierea istoriei, într-un moment relevant al acesteia, Procesele de la Nürnberg, parte a acțiunii complexe de denazificare postbelică. Un factor-cheie al Proceselor de la Nürnberg l-a reprezentat interpretarea simultană, „cea mai spectaculoasă formă a interpretării, [...] acel tip de interpretare la care transferul de informații nu are loc după terminarea discursului din limba sursă, ci simultan, adică odată cu înțelegerea textului ascultat”. (p. 17) Prin urmare, este imperios necesar să cunoaștem istoria

și întregul context al acestui subiect, pentru a-i înțelege pe deplin importanța.

Autorii își structurează cercetarea în cinci capitole: *Incursiune în istoria interpretării*, *Primele încercări de folosire a interpretării simultane*, *Procesele de la Nürnberg*, *Interpretarea de conferință după Nürnberg: Primele instituții dedicate exclusiv formării interpreților și Concluzii*.

În *Cuvântul înainte*, subintitulat, în mod simbolic, *Cabina interpretului*, „camera-obscură a istoriei”, scriitorul Bogdan Ghiu delimitează specificul demersului interpretativ, subliniind că: „Structural, interpretul, traducătorul-interpret evoluează asemenea unui acrobat, nu numai între situații și în contexte foarte grave, de mare responsabilitate, ci și între justiție și tehnologie” și vorbește de „patrulaterul justiție, tehnologie, traducere, etică” (p. 10-11), implicat în Procesele de la Nürnberg.

Capitolul intitulat *Incursiune în istoria interpretării* se dovedește o opțiune firească, având în vedere faptul că autorii avansează și demonstrează ipoteza că activitatea de interpretat din cadrul Proceselor de la Nürnberg constituie începutul interpretării simultane, cu alte cuvinte, o etapă nouă în succesiunea istorică a activității de traducere și interpretare.

Cercetătorii prezintă cele mai importante repere din istoria interpretă-

rii, pornind de la Turnul Babel, pomenit în Biblie, continuând cu Egiptul Antic, Mesopotamia, Grecia antică, Imperiul roman, Evul Mediu, dragomanii din Imperiul Otoman și ajungând până în epoca modernă, când au fost create primele școli de interpreți-diplomați din Europa Occidentală și de peste ocean. Dincolo de datele științifice riguros documentate, firul roșu al expunerii îl reprezintă rolul major jucat de interpreți în istorie, având în vedere modul în care, în diverse culturi, interpreții erau considerați egali preoților, ori similari zeilor, sau și-au depășit condiția de mediatori, ajungând să fie implicați în deciziile diplomatice și politice, grație educației și competenței lor culturale.

Capitolul oferă numeroase informații inedite și este scris într-un stil captivant, astfel încât, pe alocuri, se citește ca un roman. Cu titlu de exemplu, menționăm cazul unui interpret cu o ascensiune spectaculoasă, care, de la simplu mus pe o navă și aventurier, a ajuns să ocupe una dintre cele mai înalte poziții politice într-un stat. Este vorba despre grecul Constantin Faulcon (pe numele real Constantin Gerakis, 1644-1688), care, datorită excepționalei sale capacități de a învăța limbi străine (vorbea engleza, franceza, portugheza, tailandeză, între altele) și talentului său de negociator și diplomat, a devenit mai întâi interpret regal, apoi consilier al regelui Siamului, ministru de finanțe, ministru al comerțului, de care ținea și politica externă în regat.

Nucleul volumului îl constituie capitolul intitulat *Prima utilizare a interpretării simultane: Procesele de la Nürnberg*. „Patrulaterul justiție, tehnologie, traducere, etică”, la care am făcut trimitere anterior, constituie eșafodajul implicit pe care își construiesc argumentația autorii și cu aceste repere rămâne, la final, și cititorul interesat de actul de justiție înfăptuit atunci.

Pentru început, se formulează întrebarea *De ce interpretarea simultană?* în cadrul Proceselor de la Nürnberg. Necesitatea unei „judecăți și pedepșiri rapide a principalilor criminali de război ai Axei Europene”, așa cum stipula Carta Tribunalului Militar Internațional, a arătat clar că interpretarea consecutivă nu era soluția potrivită, deoarece interpretarea discursurilor consecutiv în cele patru limbi (germană, engleză, franceză și rusă) ar fi consumat foarte mult timp și ar fi perturbat procedurile judiciare.

Autorii abordează o multitudine de aspecte complexe și interconectate precum: recrutarea interpreților, profilurile și instruirea acestora, sistemul de interpretare pus la dispoziție de firma IBM (cabinele de tip „acvariu”, neizolate fonic, echipamentul tehnic, căști, cabluri etc.), fluxul de lucru în timpul procesului etc. Dincolo de implicarea importantă a companiei IBM, nu întru totul dezinteresată economic (după cum s-a dovedit ulterior), Drăganovici și Wagner indică fără echivoc vinovăția istorică a acesteia, dată fiind colaborarea la înregistrarea tehnică și clasificarea populației-

ei conform teoriei rasiale, din timpul erei naziste.

Sunt decelate și analizate provocările și problemele pe care interpreții au trebuit să le depășească: provocări lingvistice („germana național-socialistă”, limbajul tehnic, în special jargonul militar, vocabularul referitor la gradele militare, terminologia medicală, limbajul juridic, terminologia birocratică etc.), tehnologice (funcționarea sistemului de interpretare simultană), tehnicile de interpretare, atitudinea interpreților, evaluarea rezilienței acestora la provocările psihologice și atmosfera din sala de judecată etc.

O dovadă a rolului major jucat de interpreți în actul de justiție de la Nürnberg o regăsim la pag.115 a volumului, unde se arată că o altă problemă era simplul cuvânt „Ja”. În engleză, acest cuvânt înseamnă și „Da”, dar poate fi tradus și prin „Ei bine...”, prin urmare era foarte important să se traducă cuvântul cu „Ei bine...”, deoarece „Da” ar fi putut avea consecințe grave, așa cum le-a explicat Peter Uiberall interpreților:

În germană, cuvântul este complet diferit de cel în engleză; totuși în sala de judecată, acesta este modul corect în care trebuie tradus, pentru că, în caz contrar, ajungi să omori un om pe nedrept. Pentru că odată ce acel „da” se află în transcrierile procesului, omul nu mai are ce să facă. (Uiberall în GAIBA, 1998, p. 106).

În capitolul respectiv se regăsește un „compendiu” de mărturii selectate din interviurile cu interpreții, împre-

ună cu alte câteva fapte interesante legate de provocările cu care s-au confruntat și presiunea psihologică pe care au resimțit-o, îndeosebi când au fost nevoiți să vizioneze filmul despre lagărele de concentrare naziste, pe care procurorii americani l-au arătat în timpul procesului:

Ceea ce m-a marcat, impresia întâipărită în minte a fost atmosfera extrem de apăsătoare [...], pentru că, spre deosebire de alți colegi, eu nu am fost o victimă a războiului și nici un aveam rude aflate în lagărele de concentrare. Astfel că a fost îngrozitor când am auzit, când am văzut toate acele lucruri. Și voi afirma mereu că la începutul procesului aveam 21 de ani, iar la finalul lui eram cu 10 ani mai în vârstă. Patricia Vander Elst [...] într-un interviu pentru Video SCIC din anul 2003 (p. 50).

Kaltenbrunner m-a speriat, emana o răutate aproape palpabilă. Discursul de final pe care l-a ținut Hess mi-a confirmat pentru totdeauna bănuiala că era pur și simplu nebun. (Vander Elst 2002) (p. 121)

O opțiune insolită și meritorie a cercetătorilor este prezentarea biografiei și a activității interpreților, de dinainte, din timpul și de după Procese. Cu această ocazie, cititorul află, de exemplu, ca Léon Dostert este persoana de referință la Procesele de la Nürnberg – deoarece el este cel care a luat decizia de a folosi sistemul de interpretare simultană, a testat și a monitorizat interpreții, a impus standarde lingvistice foarte înalte în activitatea acestora –, precum și detaliul surprinzător că a murit pe 1 sep-

tembrie 1971 la București, unde participa la o conferință.

Demersul științific este completat de fotografii ale sălii de judecată din Palatul de Justiție, ale inculpaților cu funcții-cheie în regimul nazist, trimiteri bibliografice care includ și numeroase linkuri ale înregistrărilor video din epocă, *Anexe* care cuprind chestionarele parte a procesului de denazificare, lista inculpaților și a avocaților apărării, a sentințelor pronunțate, într-un cuvânt, documente care asigură o imersiune totală a cititorului în atmosfera Proceselor de la Nürnberg și ilustrează suplimentar importanța evenimentelor în care au fost direct implicați traducătorii-interpreti.

Această incursiune detaliată în culisele Proceselor de la Nürnberg evidențiază, implicit, faptul că eliminarea traducătorului-interpret, „o importantă verigă antropologică în cadrul structurilor comportamentale umane” (Kalverkämper, 2008, p. 10),

prin algoritmi de traducere automată ar fi o decizie hazardată.

La capătul acestui demers, atât specialiștii, cât și publicul larg rămân cu o lecție de „intraistorie” (Miguel de Unamuno), făurită de traducători, în cadrul momentului istoric major reprezentat de Procesele de la Nürnberg. Acestea constituie precursorul conceptului de drept internațional și „fundamentul necesar evoluției interpretării de conferință” (p.18), dat fiind că acolo s-a testat pentru prima oară un nou tip de interpretare și s-a impus folosirea unei tehnologii complet noi, adecvate acestei situații specifice.

Volumul semnat de Mihai Drăganovici și Victoria Wagner reprezintă, în mod cert, un reper în cercetarea temei și conturează noi direcții de interes științific pentru viitor.

Sergiu LOZINSCHI

Bibliografie

GAIBA, Francesca, *The Origins of Simultaneous Interpreting – The Nuremberg Trial*, Ottawa, University of Ottawa Press, 1998.

KALVERKÄMPER, Hartwig, „Simultandolmetschen als historische

Leistung - Vorwort zum Themenband”, în Kalverkämper, Hartwig, Larisa Schippel (coord.) - *Simultandolmetschen in Erstbewährung: Der Nürnberger Prozess 1945*, Berlin, Frank & Timme, 2008, pp. 7-16.

VANDER ELST, Patricia, “The Nuremberg Trial”, 2002.

Florin Grecu, *Arhitectura politică a primului partid unic din istoria României: Frontul Renașterii Naționale*

FLORIN GRECU

Arhitectura politică a primului
partid unic din istoria României

FRONTUL RENĂȘTERII NAȚIONALE

Florin Grecu, *Arhitectura politică a primului partid unic din istoria României: Frontul Renașterii Naționale*, Editura Eikon, București, 2023

Europa interbelică (1918-1939) a fost dominată de criza politică prelungită în care au fost atrase statele naționale nou formate după încheierea Primului Război Mondial. Instabilitatea guvernamentală de durată, dificultățile în consolidarea democratică, tensiunile interetnice și contestarea reciprocă a frontierelor au fost doar câteva dintre cauzele apariției și expansiunii extremismului de dreapta sub diferitele sale forme naționale. Un caz special l-au constituit regimurile de autoritate monarhică instaurate în țări precum Bulgaria (Boris al II-lea, după 1935), Iugoslavia (Alexandru I Karađorđević, 1929-1934) și România sub Carol al II-lea (1938-1940).

Volumul *Arhitectura politică a primului partid unic din istoria României: Frontul Renașterii Naționale*, publicat de conf. dr. Florin Grecu, este o amplă cercetare asupra primului experiment al unipartismului în România. Intervalul 1938-1940, care a încheiat deceniul monarhic al lui Carol al II-lea, a rămas în memoria colectivă datorită existenței partidului unic prin care s-a dorit controlul asupra populației sub toate aspectele – politic, economic și social.

Teza de la care pornește autorul este rolul activ al statului monarhic în funcționarea partidului unic. Florin Grecu argumentează că FRN a fost creația statului monarhic autoritar și nu invers, prin comparație cu Germania și Italia, unde partidele nazist și fascist au dat naștere statului dictatorial. În România, autoritarismul monarhic a fost impus printr-o nouă Constituție, iar instrumentul esențial al coerciției asupra maselor a fost starea de asediu, menținută pe toată perioada regimului.

Întreaga cercetare a lui Florin Grecu se axează conceptual pe relația dintre stat și partid. Florin Grecu demonstrează că partidul regal a fost susținut de instituțiile statului și a avut o ideologie eclectică ce poate fi asimilată extremismului de dreapta.

De altfel, fiind un instrument de propagare a cultului personalității regale sub umbrela autorităților centrale și locale, funcționarea Frontului s-a bazat preponderent pe coerciție în defavoarea convingerii. Rezultatul a fost lipsa de legitimitate politică, formațiunea neavând parte de suport popular consistent. De altfel, regele a conceput Frontul ca substitut al Gărzii de Fier, cu care s-a aflat într-o rivalitate ireconciliabilă, urmărind să suprimă legionarismul și să impună amalgamul „renașterii” și „patriotismului” ca ideologie oficială a statului român.

Amplarea lucrării (nouă capitole care totalizează 520 de pagini) este excelent dublată de structura și rigoria formei și a conținutului. Cartea este structurată ca un tot unitar, dar în același timp fiecare capitol poate fi lecturat separat de celelalte. Urmând firul cronologic al evenimentelor, autorul realizează o analiză exhaustivă a Frontului Renașterii Naționale, cuprinzând contextul înființării formațiunii, organizarea internă și mijloacele de selecție a membrilor, raporturile cu instituțiile statului care l-au evidențiat în mozaicul politic european. Volumul de față evaluează impactul Frontului Renașterii Naționale asupra politicului ca formă de exercitare a puterii sociale de către monarh și funcționarii publici.

Florin Grecu subliniază că, în pofida existenței unui partid – Frontul Renașterii Naționale, dominantă regimului carlist a fost militarizarea, iar la aceasta s-a ajuns prin măsuri precum: instituirea stării de asediu, utili-

zarea consistentă, asiduă a violenței legitime de către forțele de ordine, reducerea la tăcere a adversarilor politici prin acțiuni violente sistematice ale activiștilor FRN și atribuirea unui mare număr de funcții ministeriale către ofițerii de rang înalt ai Armatei.

Frontul Renașterii Naționale a reprezentat așadar corolarul ideologic al opresiunii instituționale, structura și funcționarea sa fiind suprapuse sistemului administrativ-birocratic. De-a lungul celor nouă capitole, dr. Florin Grecu urmărește mijloacele prin care FRN a modelat societatea românească după tiparele autoritarismelor europene, având însă elemente specifice autohtone cum ar fi instituția Străzii Țării și cultul personalității monarhului. Suprimarea pluripartitismului și impunerea Frontului Renașterii Naționale ca partid de masă unic, au redus mobilizarea politică a societății la minimum. Pe de altă parte, confruntarea permanentă cu Legiunea – formațiunea adversă care aspira la încrederea populației ca și monarhia, a erodat resursele Frontului și legitimitatea acestuia.

Studiile de caz din capitolele volumului dr. Florin Grecu sunt relevante prin prisma faptului că nu sunt subiacente unei anumite epoci istorice, ele se pot oricând reactualiza într-o democrație viciată electoral și instituțional.

Primul capitol – „Context istoric și elemente teoretice”, deschide incursiunea în regimul carlist prin prezentarea contextului istoric (lovitura de stat, instituirea stării de asediu și

desființarea partidelor politice). Contextul social-politic este de asemenea descris cu ajutorul elementelor teoretice din subdomeniul de analiză al regimurilor politice. Potrivit autorului, „perioada 1938-1940 a fost una a autorității șefului de stat-partid, fiind fundamentată pe o legislație autoritară” și nu pe o ideologie bine structurată. De asemenea, în dezbaterile parlamentare ale vremii era complet respinsă natura autoritară sau totalitară a regimului, regele impunând politicienilor punctul său de vedere și anume că FRN avea legitimitatea politică pentru a bara ascensiunea la putere a Gărzii de Fier. Florin Grecu subliniază aici principiile pe care s-a întemeiat autoritarismul monarhic românesc, respectiv antidemocratismul și antiparlamentarismul.

Capitolul al II-lea – „Fenomenul politic și ideologic sub monarhia autoritară”, pune în lumină degradarea accelerată a pluralismului ideologiilor de centru sub presiunea celor de extremă dreaptă, proces la care a contribuit inclusiv regele Carol al II-lea. Florin Grecu afirmă aici că „etățizarea politicii, subestimarea și eliminarea principiilor democratice ale individualismului și liberalismului au reprezentat natura oficială a politicii regimului autoritar” (pp. 91-92), iar FRN a recurs la un amalgam de idei colectiviste tocmai pentru a-și conserva natura de partid de masă. Aspectele ideologice definitorii ale FRN au fost: cultul personalității monarhului, sursa ideatică a partidului; fuziunea politicii cu religia creștin-or-

todoxă, naționalismul religios; semnificarea patriotismului ca supunere colectivă față de autoritatea statului și voința arbitrară a regelui; colectivismul ca instrument de exercitare a controlului social de către rege și partid.

Astfel, apariția FRN a pus capăt îndelungatului proiect liberal de modernizare a țării, început la mijlocul secolului al XIX-lea. Cercetarea întreprinsă de dr. Florin Grecu arată că regimul de autoritate monarhică nu a fost esențialmente românesc, ci a fost pus în practică de mai multe țări balcanice, fiecare având propriile particularități. Cronologic, România a încheiat șirul acestor autoritarisme care au precedat cel de-al Doilea Război Mondial.

Capitolul al III-lea, „Statul deasupra partidului unic”, prezintă pe larg modul în care a luat naștere FRN și relațiile cu sistemul birocratic. A fost înființat Ministerul Frontului Renașterii Naționale, acesta fiind „o supra-instituție politică (...) identică cu statul”, al cărei rol era cel al reorganizării partidului unic, luând ființă din dorința regelui, reprezentantul statului și a formei de organizare politică, de a-și controla partidul” (p. 157).

Analiza comparativă a autorului demonstrează că „în România carlistă, regimul este cel care a creat partidul, pe când în Germania nazistă și Italia mussoliniană partidul este cel care a creat regimul” (p. 158). Autorul constată că România se încadrează în vasta cazuistică a țărilor în care regimurile totalitare au venit la putere în urma votului democratic al

cetățenilor” și că „în România, regimul autoritar a fost instaurat în urma alegerilor democratice din decembrie 1937” (p. 159), fiind o tendință generală în politica europeană a epocii. Modificările aduse sistemului administrativ prin numirea înalților funcționari publici direct de către rege, erau menite să consolideze structurile teritoriale ale FRN, iar consecința a fost că partidul era subordonat statului, care îi furniza toate resursele de existență și funcționare. Pe de altă parte, orice numire într-o funcție în administrația publică era condiționată de statutul de membru al FRN, condiția consacrand monopolul partidului asupra aparatului birocratic. Putea politică efectivă aparținea Ministerului FRN, partidul reprezentând doar interfața cu societatea.

Capitolul al IV-lea, „Legislativul partidului unic”, evidențiază un aspect prezent în foarte multe cazuri ale incubăției și ascensiunii regimurilor autoritare – formalismul procesului electoral împreună cu implementarea unei game largi de măsuri coercitive asupra populației, pentru a suplini absența legitimității democratice și a determina într-un mod grosier rezultatul votului. Constituția din 1938 a consfințit supremația executivului asupra legislativului, o deficiență originară a democrației românești, și a conferit puteri discreționare regelui asupra celor două instituții. Există totuși o limită a intervenției monarhului în activitatea de legiferare: „puterea legislativă era încredințată regelui, care însă nu o exercita personal, ci prin Cameră și Senat” (p. 248).

Analiza mecanismelor electorale confirmă contradicțiile față de principiile liberale: dreptul de vot era mult restricționat comparativ cu prevederile Constituției din 1923; campania electorală din 1939 a avut loc sub imperiul terorii exercitate de Ministerul de Interne pentru a favoriza candidații FRN; secretul votului era încălcat, fiind cu strigare și la vedere; votul era uninominal, alcătuindu-se o listă separată cu cei care își exprimau preferința pentru alți candidați decât cei ai FRN. Florin Grecu constată de asemenea reprezentativitatea extrem de limitată a Parlamentului conform noii legi fundamentale și caracterul corporatist al regimului politic: „Constituția de la 27 februarie 1938 a renunțat la regimul parlamentar, bazat pe sufragiu universal, adoptându-se un Parlament care a fost o emanație a organizațiilor profesionale” (p. 246).

Capitolele V și VI, „Administrația monarhiei autoritare” și „Vechile Consilii ale <Noului Regim>”, arată că rolul funcționarilor publici de la nivel central și local era în principal de a pune în aplicare deciziile unilaterale ale regelui. Aceste două capitole se focalizează pe procese antidemocratice precum formalizarea atribuțiilor instituțiilor centrale și concentrarea puterii în mâinile regelui.

Principala trăsătură a sistemului administrativ nou introdus a fost militarizarea acestuia, cu un impact profund negativ asupra democrației deja limitată de numeroase alte practici. De asemenea, regimul carlist a

continuat și a exacerbat practica guvernărilor anterioare de a folosi sistemul administrativ ca instrument de influență electorală.

Politizarea administrației până la saturație a avut drept consecință deturnarea resurselor financiare în folosul FRN și stagnarea dezvoltării localităților, deoarece funcționarii publici erau în imposibilitatea de a-și exercita atribuțiile. Scopul reorganizării administrative a țării în 10 ținuturi a fost eficientizarea controlului central. Funcția nou introdusă a rezidentului regal era exemplificatoare pentru reprezentarea în teritoriu a voinței liderului suprem, dar și pentru simbioza dintre atribuțiile politice și administrative. Rezidentul regal supraveghea activitatea tuturor instituțiilor locale și se asigura de punerea în aplicare a dispozițiilor monarhului. „Întreaga viață din ținutul respectiv era controlată de rezidentul regal, care era reprezentantul guvernului și, prin urmare, guvernul era cel care controla ținuturile, prin intermediul Ministerului de Interne” (p. 349).

Toate acestea constituie etape ale regresului democrației concomitent cu consolidarea autoritarismului, confirmate astăzi de marea majoritate a cercetătorilor din științele politice. Corolarul acestor evoluții a fost corupția generalizată din administrație, amplificată de slaba dezvoltare economică și de subordonarea politică totală a funcționarilor publici.

Florin Grecu punctează că degradarea democrației a fost amplificată nu numai de impunerea FRN ca partid unic, dar și de transformarea Con-

siliului de Coroană într-o structură pur consultativă, care funcționa pe cale cutumiară, deciziile finale aparținând regelui. Cu toate acestea, regele nu își impunea punctele de vedere într-un mod emanamente autoritar. O instituție nouă a regimului a fost Consiliul Legislativ, care avea atribuția de a contribui la elaborarea legilor; caracterul său nedemocratic era dovedit însă de arbitrariul examinării constituționalității legilor, Consiliul având ultimul cuvânt în această privință, la dispoziția regelui.

Un alt element de noutate l-a constituit centralizarea și planificarea economiei sub coordonarea Consiliului Superior Economic înființat încă din 1936 și ale cărui atribuții au fost extinse. Înlăturarea principiilor liberalismului în deciziile de politică economică prelua tiparul din sfera politică: „Mentalitatea autoritară și dictatorială nu lipsea nici în domeniul economic, după cum nu a lipsit nici în construcția partidului unic”, iar „atât Ministerul, cât și agenții lui din ținuturi trebuiau să fie învestiți cu puteri excepționale” (p. 380) pentru a implementa un amplu program de dezvoltare centralizată și planificată, dar și pentru a înlătura divergențele dintre decidenți.

În capitolele VII și VIII sunt analizate două instituții definitorii pentru economia politică și regimul autoritar carlist – instituția breslei și Straja Țării. Capitolul VII se concentrează asupra bazelor economice ale organizării statului român, în centrul funcționării fiind instituția breslelor, preluată imperfect după modelul italian.

Copia autohtonă era însă doar o fațadă a etatismului și a controlului de partid asupra resurselor economice, alocate conform deciziilor unui grup restrâns în fruntea căruia se afla monarhul. Florin Grecu identifică un „regim social-politic de tip corporatist”, ce funcționa exclusiv în beneficiul statului, excluzând marea masă a cetățenilor: „Instaurarea economiei planificate prin politici etatiste dovedea intenția regimului de a suprima democrația și economia de tip liberal și de a instaura un regim de mână forte deasupra partidelor politice și a vieții sindicale” (p. 386).

Capitolul al VIII-lea este dedicat unei analize a instituției Străzii Țării, o structură prin excelență asimilată în memoria colectivă cu regimul lui Carol al II-lea. Straja Țării era concepută ca organizație de tineret a Frontului Renașterii Naționale. Florin Grecu menționează aici că regimul „nu și-a propus înregimentarea politică a tineretului în cadrul FRN, dar l-a influențat ideologic și controlat propagandistic” prin mijloace deseori constrângătoare și chiar coercitive. Înscrierea tinerilor în partid era un drept universal după împlinirea vârstei de 21 de ani, dar acest pas era precedat obligatoriu de educația ideologică oferită de Straja Țării. Lipsa de reacție a societății va determina însă eșecul pe scară largă al instituției.

Capitolul al IX-lea descrie agonia politică a FRN și transformarea sa în Partidul Națiunii, o formațiune politică irelevantă pentru provocările interne și internaționale cărora va

trebui să le facă față România. Regimul lui Carol al II-lea și-a dovedit fragilitatea, incapacitatea de a gestiona statul aflat în criză existențială și inadecvarea la contextul internațional, prăbușindu-se inexorabil ca urmare a precipitării evenimentelor în vara anului 1940.

Lectura transversală a capitolelor cărții lui Florin Grecu, privind comparativ asupra altor țări europene, dezvăluie imaginea unei Româнии aflate în plină degradare a democrației, la finalul perioadei interbelice. În 1938, odată cu instaurarea dictaturii regale și crearea Frontului Renașterii Naționale, România se alătură grupului de țări europene care, confruntate cu instabilitatea internă și cu politica revizionistă a țărilor vecine, dificil de gestionat, alegeau regimuri autoritare. Scena politică fragmentată, guvernările scurte și conflictele între partide au alimentat ideea că numai intervenția autoritară a monarhului putea asigura stabilitatea. Rezultatul, după cum se constată și în concluziile lui Florin Grecu, a fost contrar celui așteptat, întrucât amenințările externe nu au fost înlăturate. În plan intern, restabilirea ordinii politice și sociale a eșuat: starea de asediu și impunerea partidului unic nu au împiedicat escaladarea violenței și asasinatelor legionare.

Florin Grecu sintetizează toate aceste schimbări sociale și politice și concluzionează că regimul autoritar s-a instalat treptat, insidios, prin strategia deliberată a regelui de a distruge pluralismul politic. Carol al II-lea pregătise de ani buni terenul

pentru instaurarea unei dictaturi: intervenții repetate în viața partidelor, manipularea schimbărilor de guvern, crearea unei camarile loiale, influențarea presei, cultivarea imaginii de „salvator” în perioada de criză a anilor 1930-1940, când sistemul internațional devenise tot mai tensionat. Lovitura „de palat” din februarie 1938 a fost, astfel, apogeul unei strategii îndelung pregătite de rege.

Instaurarea regimului autoritar a fost insesizabilă pe termen scurt și acceptată de o mare parte a elitei politice. Democrația românească avea deja anumite deficiențe structurale care se perpetuaseră de-a lungul generațiilor, iar elitele și cetățenii acceptaseră starea de fapt. Prin urmare, alunecarea către autoritarismul monarhic a fost percepută inițial ca o soluție benefică la dezordinea internă, folosindu-se ca pretext eșecul formării unei majorități parlamentare în urma alegerilor din 1937, modelele de autoritarism existente în Europa și nevoia de stabilitate. La scurt timp după formarea structurilor din teritoriul ale FRN, populația a resimțit însă negativ propaganda regală, mai degrabă ca represiune în masă, căreia i s-a adăugat deturnarea sistematică a practicilor democratice: mecanismele electorale au fost anticoncurențiale, iar numirea în funcțiile publice se realiza exclusiv pe criteriul apartenenței la FRN și adeziunii la cultul personalității regale.

Paralizia sistemului parlamentar în urma alegerilor din 1937 ca urmare a absenței unei competiții politice autentice din cauza pactelor

interpartizane, a creat contextul favorabil desființării pluripartitismului. Existența unui singur partid, Frontul Renașterii Naționale, conchide Florin Grecu, a fost posibilă datorită asimilării cu administrația publică și folosirii resurselor acesteia. Impunerea partidului unic a avut drept consecință aplatizarea și masificarea societății. Mobilizarea politică a populației, redusă la minimum, se realiza exclusiv în beneficiul regelui și al partidului său, iar polemica în spațiul public era descurajată, fiind considerată generatoare de dezordine socială.

Concluzia majoră a cercetării lui Florin Grecu aduce în prim plan rolul primului partid unic din istoria României, Frontul Renașterii Naționale, ca instrument accesoriu al autoritarismului monarhic. Partidul regal, fiind într-o relație simbiotică cu sistemul administrativ, a fost purtătorul unui surogat de ideologie menită să legitimizeze metodele coercitive ale guvernării militarizate, al cărei scop declarat era de a menține ordinea internă și de a contracara amenințările externe din ce în ce mai presante. Militarizarea structurilor administrative, suprimarea pluripartitismului, compromiterea integrității mecanismelor electorale, cenzura presei și represiunea asupra societății civile au fost principalele pârghii de putere ale regelui, prin care acesta a impus partidul unic și a deschis astfel calea către dezintegrarea democrației în România.

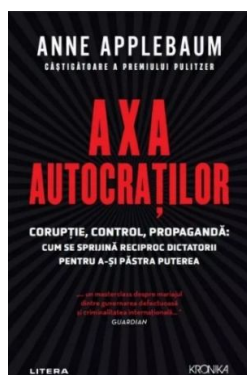
Prin concizia și claritatea argumentelor, volumul lui Florin Grecu este un reper bibliografic esențial

pentru analiza unui determinant politic major din România regelui Carol al II-lea, și anume statul – creator și actor al politicii partidului unic. Cartea publicată este un răspuns argumentat la necesitatea de a cerceta și a înțelege cauzele și consecințele existenței regimurilor nedemocratice în România celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea. Florin Grecu recurge cu succes la argumentul istoric și la corelațiile din științele poli-

tice pentru a arăta că preferința crescândă pentru autoritarism în cultura politică autohtonă nu este o noutate. Reducerea sprijinului societății pentru democrație are un precedent care se cere a fi studiat în amănunt, pentru stabilirea cauzelor, a fi extrase concluzii și a se formula soluțiile adecvate.

Alexandru-Ionuț DRĂGULIN

Narative, non-ideologie și bani – cum funcționează regimurile autocratice azi?

Anna Applebaum, *Axa autocraților*, Editura Litera, București, 2025, 192 p.

În martie 2025, la editura Litera, a apărut cartea Annei Applebaum *Axa autocraților*. Autoarea, cunoscută publicului datorită vehemenței cu care apără instituțiile și regimurile democratice, își propune să argumenteze teza conform căreia regimurile autocratice (așa cum le numește) nu se (mai) alătură unele altora pe baze ideologice, ci, mai degrabă, pe interese pecuniare. Banii unesc, indiferent că e vorba de Asia, America sau Africa. Dacă privim într-un registru mai larg, într-un video¹ în care explică cu metodă de ce oamenii stăpânesc lumea, Yuval Noah Harari argumenta că banii reprezintă o ficțiune pe care cu toții o îmbrățișăm. Harari dă chiar exemplul lui Oasama Bin Laden, care nu aprecia, desigur, ideologia americanilor, nu credea în ace-

leași idei, cum ar fi economia de piață sau proprietatea privată, dar accepta dolarii americani pe care îi folosea pentru a-și finanța activitățile teroriste.

Anne Applebaum, jurnalista câștigătoare de Premiu Pulitzer, căsătorită cu Radoslaw Sikorski, ministru în guverne poloneze, este o autoare destul de cunoscută în lume. Cunoaște bine realitățile Europei Centrale și de Est, despre care a și scris. În 1988 ajunge la Varșovia, în poziția de corespondent pentru *The Economist*, pentru care relatează căderea „Cortinei de Fier” din această parte de lume. Cartea sa atrage atenția asupra faptului că nu e nevoie de ideologii comune pentru ca regimurile autocrate să lucreze împreună. Interesele comune au devenit mult mai importante. De altfel, fără o astfel de cooperare, e greu de crezut că regimurile autocratice ar supraviețui. Ideea acestei cooperări este propusă și de Radu Carp, în lucrarea sa *Punctul de cotitură*, apărută la Editura Cetatea de Scaun din Târgoviște, în 2024. Uneori evidentă, alteori mai obscură, cooperarea se manifestă în diferite domenii (militar, economic) și e condusă prin companii de stat sau oameni de încredere ai regimurilor.

Semnalul de alarmă pe care și-l propune autoarea să îl tragă este că, în acest fel, sancțiunile impuse nu mai sunt relevante. Regimurile autocratice luptă împreună, sprijinindu-se

reciproc, pentru a contesta instituții și practici democratice. Resursele materiale pe care le pot mobiliza sunt importante, iar susținerea reciprocă la nivelul comunității internaționale face ca vocea să fie puternică. Lumea se schimbă, pare să ne avertizeze cartea Annei Applebaum, iar noi am face bine să vedem semnele și sensul acestei schimbări. Dar poate cea mai importantă idee a cărții este aceea a răspândirii de narative care subminează democrațiile și instituțiile democratice.

Pe parcursul celor șapte capitole, Anne Applebaum argumentează că autocrațiile au devenit o rețea globală, bazată pe nevoia de a deține fluxuri importante de capital, sprijinindu-se pe narativele distribuite global. În lupta cu democrațiile, autocrațiile folosesc campanii de dezinformare, atacuri cibernetice și finanțează partide extremiste. Dar au nevoie de piața economică a democrațiilor, de sistemul educațional pe care îl folosesc pentru a-și educa copii familiilor din fruntea statului și pentru achiziții în domeniul tehnologiei.

Finalul cărții aduce o serie de sugestii pe care autoarea le face democrațiilor pentru a putea rezista în fața asaltului. Pe lângă recomandările „clasice”, cum ar fi transparență și protejarea instituțiilor, autoarea sugerează și reducerea dependențelor energetice, dar, mai ales, creșterea gradului de educație civică și rezistența în fața atacurilor hibride. Applebaum ne

vorbește, de fapt, de un război între două modele societale. Poziția ei este în antiteză cu părerea consilierului lui Willy Brandt, Egon Bahr, care considera, în timpul Războiului Rece, că zidurile nu vor cădea prin presiuni și mai mari, ci prin apropiere și convingerea Uniunii Sovietice de faptul că un conflict nu aduce nimic bun și niciun beneficiu economic. Doar cooperarea aduce beneficii, iar faptul că puteau exista interese de afaceri, credea Bahr, va reduce ostilitatea și va exclude varianta militară. *Schimbarea prin apropiere* a fost propunerea lui Bahr atunci. Astăzi, Anne Applebaum ne propune o paradigmă diferită: schimbarea prin reziliență.

Putem defini după multe criterii regimurile autocrate. Poate nu toți cei care vor citi cartea vor fi de acord cu încadrarea propusă de Anne Applebaum. Desigur, accentele pot să difere. Potrivit cu literatura de specialitate, criteriile pe baza cărora regimurile politice pot fi clasificate sunt ușor diferite. Cu toate acestea, modalitățile și tacticile folosite de diferitele regimuri pot fi urmărite și apreciate ca atare. Rămâne de văzut dacă azi, în condițiile Cortinei Platformelor Digitale, balanța va înclina către domnia majorității limitate (în înțelesul dat de Giovanni Sartori) sau către voluntarismul autocrațiilor.

Bogdan GHEORGHITĂ

Notă

¹ https://www.ted.com/talks/yuval_noah_harari_what_explains_the_rise_of_humans

Consecințele (dez)interesului față de politică

Alin Mihai Tomuș, *Interes față de politică și atașament partinic*, Editura Pro Universitaria, 2025, 215 p.

Cartea lui Alin Mihai Tomuș prezintă una dintre contribuțiile relevante din spațiul sociologic românesc, mai cu seamă al sociologiei politice, privind modul în care cetățenii se raportează la viața politică, procesele și actorii politici. Cartea investighează riguros mecanismele care configurează interesul pentru politică și procesele psihosociale care susțin atașamentul față de partide, utilizând un cadru analitic modern, aliniat contribuțiilor din sociologia politică, atent contextualizat pentru realitățile societății românești.

Volumul este organizat în trei capitole, completate de o prefață semnată de cercetătoarea Simona Maria Stănescu de la Academia Română, o secțiune introductivă și o secțiune finală ce reunește concluzii, recomandări și direcții viitoare de cercetare.

Întreaga arhitectură a cărții, derivată din teza de doctorat realizată sub coordonarea profesorului clujean de sociologie Mircea Comșa, este concepută ca un instrument util pentru cititorii interesați să aprofundeze temele referitoare la interesul oamenilor față de politică și atașamentul partinic al acestora.

Conceptul de „interes față de politică” este operaționalizat printr-o combinație de variabile sociodemografice (vârsta, educația, mediul social) la care se adaugă variabilele sociopolitice (regularitatea cu care indivizii citesc știri cu caracter politic, participarea la evenimente politice, nivelul de încredere în instituțiile statului, calitatea de membru de partid). În tot acest demers investigativ întrebarea cheie este de ce unii cetățeni manifestă interes și implicare politică constantă, în timp ce alții rămân apatici sau dezangajați din punct de vedere politic?

Atașamentul politic sau partizana-tul politic este definit ca acea legătură de natură afectivă și cognitivă, care depășește opțiunea electorală de moment și funcționează ca un „filtru” prin care persoana interpretează informațiile politice, evaluează actorii politici și ia decizii electorale. Pornind de la literatura de specialitate, autorul arată că studiile despre atașamentul politic furnizează explicații relevante pentru comportamentul politic și angajamentul civic al cetă-

tenilor. În atenția cititorilor sunt aduse contribuții sociologice care demonstrează că, de exemplu, atașamentul față de partidele politice poate rămâne relativ stabil în condițiile în care există o influență variabilă a factorilor sociopolitici. Contextul sociopolitic și socicultural al unei țări (tradițiile politice, climatul social, mass media, experiența democratică) este important în modelarea atașamentului politic.

Alin Mihai Tomuș descrie socializarea politică drept procesul prin care oamenii își formează cunoștințele, atitudinile și comportamentele politice în cadrul societății în care trăiesc. Acest parcurs este modelat de influențele provenite din familie, școală, grupul de apartenență sau de referință, mass-media și alte instituții sociale. Socializarea politică are o importanță fundamentală în conturarea opiniilor politice și în stimularea participării civice. Factorii socializării politice identificați și analizați de autor pe baza documentării efectuate sunt următorii: familia, școala, instituțiile religioase, grupurile de indivizi egale ca status, mass-media, partidele politice și grupurile de interese. Socializarea politică se manifestă prin gradul de încredere politică, nivelul participării civice și politice, precum și relația acesteia cu consolidarea democratică, absenteismul, boicotul, neîncrederea în instituții și procese (ex. euroscepticismul).

Pornind de la definirea conceptului de „socializare politică”, autorul propune investigarea rolului familiei în socializarea politică a tinerilor, în

formarea comportamentelor electorale: participarea la procesele electorale și încrederea în actorii și procesele politice, interesul pentru politică și atașamentul partinic, participarea civică în rândul tinerilor. Documentarea și cercetarea empirică evidențiază un set de variabile independente care influențează interesul pentru politică și care nu urmează un tipar european uniform, ci reflectă particularitățile naționale. În ansamblu, variabilele asociate socializării politice (relația individului cu sistemul politic, nivelul de toleranță, încrederea, gradul de informare, implicarea civică și politică) au o pondere mai mare decât variabilele „clasice” precum genul, vârsta sau nivelul de educație.

Metodologia cercetării sociologice reunește trei studii empirice:

- primul studiu a constatat într-o anchetă sociologică pe bază de chestionar aplicat unui număr de 606 studenți și părinților acestora, având ca model chestionarul utilizat în cercetările derulate de *European Social Survey*, cu scopul de a evalua gradul de cunoaștere a interesului studenților și a părinților acestora față de viața sociopolitică, analiza concordanțelor în cadrul familiei referitoare la interesul și atașamentul partinic;
- al doilea studiu a vizat o analiză secundară de date provenite de la platforma *European Social Survey* pentru a surprinde aspecte care țin de interesul față de politică și funcționarea

democrației (analiză de corelație bivariată Pearson), precum și analiza consistenței interne a instrumentului de colectare a datelor cu ajutorul coeficientului Cronbach (α);

- al treilea studiu, tot pe baza datelor furnizate de *European Social Survey*, a fost centrat pe analiza interesului cetățenilor față de politică pe baza analizei de regresie liniară multiplă, având ca variabilă dependentă interesul față de politică, testul t pentru eșantioanele independente.

Analizele statistice au fost realizate cu *Statistical Package for Social Science* (SPSS), soft-ul cunoscutul de sociologi și statisticieni, creat de compania IBM.

Cercetarea empirică a urmărit evaluarea interesului pe care studenții și părinții lor îl manifestă față de viața politică și socială, precum și identificarea atitudinilor lor civice. Întrebările cercetării (*research questions*) au vizat nivelul de interes al studenților și familiilor acestora față de politică, nivelul identificării partinice al tinerilor comparativ cu familia, factorii care influențează atașamentul partinic, interesul față de politică ca predictor al implicării în viața comunității.

Pornind de la literatura de specialitate și ținând cont de întrebările cercetării, autorul a formulat următoarele ipoteze: studenții sunt mai puțini interesați de politică comparativ cu părinții lor; studenții manifestă un atașament partinic mai scăzut decât părinții; politica este mai complicată

pentru studenți raportat la părinții lor; participarea studenților la procesele electorale este mai scăzută față de cea a părinților; vârsta este un predictor important al nivelului de încredere în politică; există concordanță între nivelul interesului față de politică și atașamentul partinic.

Constatările cercetării empirice indică faptul că studenții sunt, în general, mai puțin preocupați de politică decât părinții, au un atașament partinic mai slab, percep temele politice ca fiind dificile și prezintă un nivel mai redus de încredere în instituții. În același timp, analizele au relevat o corespondență între interesul politic și atașamentul partinic al celor două generații, cu valori mai ridicate în rândul studentelor.

Un aport important îl reprezintă analiza atașamentului partinic, tratat nu doar ca opțiune electorală conjuncturală, ci ca element de identitate politică. În tradiția cercetărilor din psihosociologia politică, autorul examinează modul în care identificarea partinică se constituie, se stabilizează sau se erodează, punând accent pe factorii cognitivi și afectivi care îi conferă durabilitate sau, dimpotrivă, vulnerabilitate. Sunt discutate mecanisme precum loialitatea politică, evaluările performanței politice, influențele familiale și de grup, precum și rolul „schemelor cognitive” prin care indivizii interpretează scena politică.

În viziunea lui Alin Mihai Tomuş, democrația este un construct pe care îl întreținem prin responsabilitate cotidiană. De-a lungul istoriei euro-

pene, numeroase națiuni au resimțit tentația de a se îndepărta de acest cadru, motiv pentru care devine esențial să înțelegem dinamica comportamentului electoral și politic al cetățenilor. Istoria își reia adesea tiparele, iar sociologia are datoria de a oferi societății explicațiile necesare pentru a înțelege democrația ca sistem funcțional și indispensabil dezvoltării României.

Volumul se distinge prin claritatea și coerența cu care tratează socializarea politică, interesul pentru politică și atașamentul partinic. Cartea are o structură clară, un aparat metodologic solid și o atenție constantă pentru interpretarea nuanțată a datelor. Inserarea unor analize statistice este echilibrată de explicarea accesibilă a concluziilor, ceea ce face volumul util atât cercetătorilor din zona academică, cât și practicienilor interesați de dinamica electorală și de comportamentul politic al cetățenilor.

Prin îmbinarea teoriei cu investigația empirică, cercetarea întreprinsă de Alin Mihai Tomuș oferă o perspectivă coerentă asupra factorilor care stimulează sau inhibă interesul politic și asupra logicii interne a atașamentului față de partide, într-o pe-

rioadă în care stabilitatea și reprezentativitatea sistemelor politice sunt intens dezbătute. Cartea sa este o contribuție importantă pentru toți cei care studiază cultura politică, participarea electorală și transformările comportamentului politic în societățile postcomuniste.

Cartea „Interesul față de politică și atașamentul partinic” a fost prezentată public în cadrul unui eveniment găzduit de Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române (24 octombrie 2025), care a reunit cercetători, practicieni, reprezentanți ai instituțiilor publice într-o atmosferă care a îmbinat dimensiunea academică cu experiențele practice și reflecțiile personale asupra temelor puse în discuție. Pe data de 30 noiembrie 2025, a avut loc lansarea volumului semnat de Alin Mihai Tomuș la un eveniment găzduit de Consiliul Județean Alba. Lansarea a fost dedicată reflecției asupra democrației, participării și implicării civice, reunind oameni preocupați de înțelegerea mecanismelor politice contemporane într-un dialog deschis și autentic.

Ciprian-Constantin IFTIMOAEI

Notes about the Authors

Ana-Maria AMBROSĂ holds a Bachelor in Political Science (2004) and Psychology (2014). She pursued master's studies in the fields of: International Relations and European Integration (SNSPA Bucharest), Public Administration (University of Bucharest), Political Psychology and Leadership („Petre Andrei” University of Iași). In 2016, she obtained the title of Doctor of Philosophy (Epistemology and Philosophy of Science) at the „Al. I. Cuza” University of Iași, under the guidance of Academician Teodor DIMA. She teaches Political Ideologies and Public Administration at the „Petre Andrei” University of Iași. She has published 35 articles and studies in political and administrative sciences, as well as two author's volumes at the European Institute Publishing House: *Bipolarism of the 20th Century. Philosophical-Ideological Foundations and Anthropological Projections* (2019) and *Administrative Decentralization, Between Law and Ideology* (2023).

Mădălina Virginia ANTONESCU holds a PhD in European Law from the Faculty of Law, University of Bucharest (2009), and is a scientific researcher by profession. She also holds a degree from the University of Paris I Pantheon Sorbonne (1998) and a master's degree from the National School of Political and Administrative Studies in Bucharest, specializing in “International Relations and European Integration” (2001-2003). She is the author of several books, including *Doctrina neo-machiavelistă în contextul provocărilor globaliste* (2011, ed. II), *Regimul juridic al străinilor în România- străinul, persoană fizică* (2001); *Uniunea Europeană și organizațiile internaționale din perspectiva dreptului internațional* (2009); *Instituțiile UE în etapa post-Nisa. O perspectivă a dreptului constituțional* (2009).

Otilia BĂLINIȘTEANU is a journalist with 21 years of experience in the written press, editor at "Ziarul Lumina", specializing in interviews and reporting. Since 2015, she has also been an associate professor at the Journalism and Communication Sciences specialization of the Faculty of Letters, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași. Studies in Journalism (bachelor's degree, 2004) and History (master's degree, 2006). Intern at the Higher School of Journalism in Lille, France (2003). PhD student in Communication Sciences at the Faculty of Philosophy and Social-Political Sciences of “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași. Areas of interest: history of communism, public sphere and social communication, built heritage. Author of the reporting project “Wooden Churches of Moldova”. She has published the volumes *Taiăsuri cu tălc* (2014)

and *Moldova bisericilor de lemn. Reportage album* (2017). Awarded the "Vanda Condurache" Award for Excellence in Journalism (2014).

Cristian BOCANCEA is a Professor at the „Petre Andrei” University of Iași, where he teaches Political Philosophy and Constitutional Law. He holds a Bachelor in Philosophy and History from the „Al. I. Cuza” University (1990). He obtained a Diploma of Advanced Studies (1991) and a Doctorate in Political Sciences (1997) from the Université des Sciences Sociales Toulouse I (Capitole). In 2001 he obtained the title of Doctor of Philosophy from the „Al. I. Cuza” University of Iași. He has published 70 studies, 6 author's volumes (in Romania, France and Canada) and a co-authored treatise.

Sorin BOCANCEA is a professor and Rector of the “Petre Andrei” University of Iași. He is the Director of the Polis magazine and of the Polis Books Publishing House and President of the Institute for the Study of Ideologies (ISI). Among his published works are: *Instituții și politici publice în Uniunea Europeană* (2004), *Cetatea lui Platon* (2010), *Noi și postcomunismul* (2012) și *Trei decenii de învățământ superior privat în România. Universitatea „Petre Andrei” din Iași* (2021). He has coordinated 12 collective volumes (of which 4 in collaboration) and has co-authored another 5. He has published over 60 scientific articles in journals and collective volumes. His most recent work is the coordination of the volume *Războiul din Ucraina. Un conflict regional cu efecte globale* (2022 și 2023).

Carlo BOSNA is professor of Public Law Institutions at the Guglielmo Marconi University of Rome (2009). PhD in Planning and evaluation of training processes at the University of Bari (2003), specialized in Criminology and Communication in Crisis Areas, specialization obtained with the Defense General Staff. Research areas: law and promotion of cultural heritage and new technologies. Freelance journalist since 1993, he participates in conferences and scientific publications in the field of law. Among his latest publications: *Theocracy and manifestation of thought in Iran* (2024), *Law and language* (2023), *Digital innovation in Special Economic Zones* (2023), *Cultural heritage as an instrument of cohesion and peace* (2022), *Freedom and rights in the time of COVID: the need to protect collective health* (2021), *Access to places of culture during the Covid-19 health emergency* (2020); *Law and communication of cultural heritage* (2019); *Law, promotion and protection of cultural heritage* (2018), *Representation in the age of information and communication technology* (2017), *The relationship between Artificial Intelligence and Fundamental Rights* (ongoing).

Anton CARPINSCHI is Professor Emeritus of the "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, Doctor Honoris Causa of the "Petre Andrei" University of Iași. As a visiting professor, he has taught political philosophy courses at the University of Social Sciences in Toulouse, the Institute of Social Studies in The Hague, the universities of Liège, Lille, Chișinău, Bucharest. He also published

books such as *Ieșind din mintea captivă; Cultura recunoașterii și securitatea umană; Deschidere și sens în gândirea politică; Doctrine politice contemporane. O sinteză tipologică* and the English version, *Contemporary Political Doctrines. A Typological Synthesis*. He also dealt with studies and editorial care of works as: N. Berdiaev, B. Constant, J.-W. Lapierre, M. Walzer, J.-J. Rousseau.

Angelo CHIELLI is Professor of Political Philosophy at the Department of Political and Administrative Sciences of the “Aldo Moro” University of Bari. He obtained a PhD in Contemporary Philosophy at the University Consortium of Bari-Urbino-Ferrara and, subsequently, a postdoctoral degree in Modern Philosophy at the “Aldo Moro” University of Bari. His research fields range from 20th-century Italian and European political philosophy to the Schengen Area. On both sides of the borders, the political thought of humanism and the Renaissance, to issues of European integration. In 2023, he was awarded the title of Doctor Honoris Causa by the “Petre Andrei” University of Iași. In Romania, he collaborates with Sabin Drăgulin and Ioana Drăgulin on the Biblioteca Gramsciana collection at the Timpul Publishing House in Iași and is a member of the Polis Subeditorial Team in Bari, Italy. Last published book: Sabin Drăgulin, Angelo Chielli (edited by), *Sguardi dall'Est Petre Andrei e il Fascismo*, Pensa Multimedia, Lecce, 2022.

Georgeta CONDUR holds degrees in Political Science and General Medicine, has completed a master's program in Local Public Systems and Policies, and earned a Ph.D. in Political Science. She serves as Vice-Rector for Communication, Community Programs, and Academic Cooperation at “Petre Andrei” University of Iași, where she teaches courses in Political Communication, Political Marketing, and related subjects at the Faculty of Law, Economics, Political and Administrative Sciences. She is the author of the volume *Political Communication – Means and Systems* (2009), in addition to various studies published in collective volumes and articles in journals such as *Polis*, *Sfera Politicii*, and *Timpul*. Her contributions in recent years include: “Social Media and the Mechanisms of Feeding Sovereignist Movements” (2024), “Applying Petre Andrei's Conception of Fascism: ‘Ruscism,’ a Contemporary Fascism? Arguments and Counterarguments” (2023), “From the Swedish Model to the Stockholm Syndrome” (2020), and “Leadership Styles. Qualitative Analysis on Romanian Presidents” (2019). She has coordinated applied sociological investigations in the political domain, encompassing opinion surveys and focus group research. She has also served as a long-term observer for OSCE-ODIHR in Ukraine, participated in the International Visitor Leadership Program (2018, USA), and has been active in the NGO sector and in journalism.

Andrei CUCU has been the Head of the Press and PR Office at the “Petre Andrei” University in Iași since 2009, and since October 2018 he has been a Specialty Inspector at the Communication Office of the Iași City Hall. From

2015 to the present, he has held several positions within European-funded projects implemented by the T&CO Social Development Centre, and in the period 2009-2013, he was a correspondent for the HotNews News Agency. In 2009, he graduated from the Department of Journalism and Communication Sciences, Faculty of Letters of the “Alexandru Ioan Cuza” University, and in 2011, the Master's Degree in Editorial Production Techniques in the Written, Audiovisual and Multimedia Press. In 2015 he graduated from the Faculty of Political and Administrative Sciences, “Petre Andrei” University of Iași, and the Master's degree in Mediation and Negotiation and Conflict Resolution – Faculty of Psychology and Educational Sciences. In 2013 he was a contributor to the volume *Mass-media și democrația în România postcomunistă* (2nd edition), coordinated by Sorin Bocancea and Daniel Șandru.

Ioana CRISTEA DRĂGULIN has a degree from the Faculty of History of the University of Bucharest (1998), a master's degree in Museology, Heritage and Tourism from the Faculty and Geography of the Hyperion University of Bucharest (2010) and a PhD in Political Sciences, within the Faculty of Political Sciences of University of Bucharest (2015). She published several articles and specialized studies in political science journals such as the *Sphere of Politics*, *South-East European Journal of Political Science*, *Cogito* or *Polis*, articles in the journal of culture and politics *Timpul*. She is the first female doctor in political science from Romania, with a thesis on the political thinking of Antonio Gramsci. She is currently part of the cultural project that aims to translate the fundamental work of the Italian theoretician Antonio Gramsci (Prison books) in Romania. At the same time, she is a historian – museographer within the Cotroceni National Museum in Bucharest. Latest books published: Drăgulin Ioana (coord.), *Modele sociale, economice și politice în Europa*, Editura Muzeul Național Cotroceni, Bucharest, 2025; Drăgulin Ioana (coord.), *Interbelicul o epocă a contrastelor*, Editura Muzeul Național Cotroceni, Bucharest, 2024; Drăgulin Ioana (elaborated catalogue), *Ordine, medalii și plachete din patrimoniul Muzeului Național Cotroceni*, Editura Muzeul Național Cotroceni, Bucharest, 2024; Drăgulin Ioana (coord.), *Constituții și regimuri politice din statele europene în sec. XI-XX*, Editura Muzeul Național Cotroceni, Bucharest, 2023; Drăgulin Ioana (coord.), *Democrație și totalitarism în Europa secolului XX*, Editura Muzeul Național Cotroceni, Bucharest, 2022; Ștefania Dinu and Ioana Drăgulin, *Muzeul Național Cotroceni – trei decenii în spațiul cultural românesc*, Editura Muzeul Național Cotroceni, Bucharest, 2021; Drăgulin Ioana, *Decorații acordate de președinții României în perioada 1991-2019*, Editura Muzeului Național Cotroceni, Bucharest, 2021; Lazăr Mariana, Dinu Ștefania, Drăgulin Ioana, *Cotroceni arc peste timp*, Bucharest, 2019; Drăgulin Ioana (ed.), *Lucrările Colocviului Național de Istorie, Edition XXI. Comunismul între ideologie și practică*, Editura Adenium, Iași, 2019; Drăgulin Ioana (ed.), *Proceedings of the National History Colloquium, Edition XX. Volume dedicated to The Centenary of the Great Union (10-11 May 2018)*. *Stat și Societate în*

Vremea Marelui Război, Editura Pro Universitaria, Bucharest, 2018; Drăgulin (Cristea) Ioana, *Caietul 19.1934-1935, Risorgimentoul italian*, Editura Meridiane Publishing, Iași, 2017; Drăgulin (Cristea) Ioana, *Crearea statului italian în viziunea lui Antonio Gramsci*, Editura Adenium, Iași, 2015. In 2025, as a museographer at the Cotroceni National Museum, she was decorated by the President of Romania with the Order of 'Cultural Merit' in the rank of Knight, category E- 'National Cultural Heritage'.

Sabin DRĂGULIN is a Professor at the "Petre Andrei" University of Iași. He has two bachelor's degrees, the first (1997) at the Faculty of History, the second (2008) at the Faculty of Political Science at the University of Bucharest, a PhD in history (2007) at the "Ștefan cel Mare" University of Suceava, and a postdoctoral degree (2013), Faculty of Political Science, University of Bucharest. He carried out research and documentation internships in the field of migration phenomena in Italy (2012) at the "La Sapienza" University of Rome and the "Aldo Moro" University of Bari. In the academic year 2001-2002 he was an Erasmus student at the Faculty of Political Sciences, at the University of Perugia. He is the coordinator, together with Ioana Cristea Drăgulin, of the collection „Biblioteca Gramsciana” la Editura Timpul din Iași. Since 2013 he has been Executive Director of *Polis*. Political science journal and editor of the BDI indexed journal, *Cogito*. Latest published volumes: Sabin Drăgulin, Mihai Milca, *Naționalismul și extremismul politic de dreapta*, Editura Pro Universitaria, București, 2024 și Dan Mihalache & Sabin Drăgulin (coord.), *Regimuri politice totalitare și autoritare. Italia și Europa Orientală în perioada interbelică*, Editura Curtea Veche, București, 2024.

Laura FABIANO is Associate Professor of Comparative Public Law at the Department of Law of the University of Bari, where she teaches Comparative Public Law, Anglo-American Public Law and Constitutional Justice. Her research interests include (but are not limited to) the right to non-discrimination, balancing of rights, constitutional guarantees and constitutional process. She is the author of several articles and books. She has written two books on the subject of constitutional justice, in addition to over 70 articles and book contributions in Italian and foreign publications.

Fabrizio FIUME teaches Social History of the Contemporary Era and History of Political Parties and Movements at the Department of Political Science of the "Aldo Moro" University of Bari. In the first phase of his research he studied three decades of the communist movement and the Soviet myth in Italy, which begins with the end of the Second World War and ends with the twilight of the "Economic Miracle". In the second phase he deepened his research on the themes of the New Left and political violence of the decade '68-'78. Currently, he is dedicated to the problem of the transition of the '80s and '90s with an emphasis on the traditional mass politics of the 20th century and the new politics from the rise of the "post-Fordist" era to the emergence of web 2.0.

Bogdan GHEORGHITĂ is a lecturer at the “Lucian Blaga” University of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciences. He has participated in various research projects funded by CNCIS grants, has published articles in various national and international journals and chapters in collective volumes at recognized publishing houses in Romania on topics such as: social structure, electoral behavior or political marketing. His topics of interest are political parties, electoral behavior, democratic theory, political marketing. Among his works, we mention: : „Romania: Regional Persistence in a Highly Nationalized Party System” (cu Dragoș Dragoman), în *Regional and National Elections in Eastern Europe: Territoriality of the Vote in Ten Countries*, edited by Arjan Schakel, pp. 155-176. London: Palgrave Macmillan, 2017; *Alegeri, alegători și aleși în România 2009- 2014* (editor), Editura Techno Media, Sibiu, 2016; *Politics and Society in Est-Central Europe: thirty years following the end of communism* (editată împreună cu Dragoș Dragoman și SabinaAdina Luca), published by the “Lucian Blaga” University Publishing House in Sibiu in 2021. His most recent book is *Reinventarea politicii. Concepte, actori și reglare socială* (2020).

Florin GRECU is a PhD in political science, 2011, Faculty of Political Science, University of Bucharest. Associate Professor, Hyperion University of Bucharest, Faculty of Social, Human and Natural Sciences, Major in Political Science. He wrote the volume “Construcția unui partid unic: Frontul Renașterii Naționale”, Enciclopedică Publishing House, Bucharest, 2012, and has published several articles on authoritarian monarchy, as well as electoral analysis in the journals *Sfera Politicii*, *Polis* and *South-East European Journal of Political Science*.

Ciprian Constantin IFTIMOAEI is an associate professor with a doctorate at the Faculty of Law, Economics, Political and Administrative Sciences of the "Petre Andrei" University of Iași. He has published 4 books, over 60 articles and studies in WoS, BDI indexed journals and in collective volumes. He has contributed papers to 5 international conferences held abroad, 45 international conferences held in the country, 30 national conferences and scientific communication sessions. He has participated as a member, expert and coordinator in 28 research projects and consultancy grants. He is a permanent contributor to the "Opinii" column of the *Ziarul de Iași*, the *Adevărul* daily newspaper and the online platform/magazine *România Socială*. In 2021, he received the special award from the National Institute of Statistics for his contribution to the dissemination of official statistics and the promotion of statistical culture. His most recent published work is *Sociology of Elites. Classical and Contemporary Approaches*, European Institute Publishing House, Iași, 2023.

Constantin ILAȘ holds a PhD in philosophy with the dissertation *Friedrich Nietzsche and Modern Metaphysics* (2009), “Al. I. Cuza” University, Iași. He is currently a university lecturer (PhD) at the Faculty of Political and Administrative Sciences, “Petre Andrei” University of Iași. His areas of interest include: modern metaphysics, the history of political ideas, and political ideologies.

He has published studies in the collective volumes *The Constitution of Romania. Essential Opinions for the Fundamental Law* (European Institute Publishing House, Iași, 2013), edited by Sorin Bocancea; *Mass Media and Democracy in Post-Communist Romania* (European Institute Publishing House, Iași, first edition 2011, revised and expanded second edition 2013), edited by Sorin Bocancea and Daniel Șandru; *Totalitarianism. From Origins to Consequences* (European Institute Publishing House, Iași, 2011), edited by Sorin Bocancea and Daniel Șandru. He authored the volume of interviews with former political prisoners, *Exile in One's Own Country*, published by the European Institute Publishing House, Iași, 2015.

Sabina-Adina LUCA is a PhD lecturer at the “Lucian Blaga” University of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciences, Department of International Relations, Political Science and Security Studies. She has participated, as a member or director, in several research projects, financed by national or international grants, on topics such as the identity reconstruction of young people, the social inclusion of Roma, social or cultural policies. She has published several volumes as author, co-author or editor, articles in specialized journals and chapters in collective volumes. Among the published books we mention: Luca, Sabina-Adina (ed.) “*Tânăr în România. Noi valori, noi identități*”, Iași: Institutul European, iar dintre articole: “*Young People and Political Activism in Moldova: Why Online Mobilization Is Not Enough for Democratic Consolidation*” (cu Dragoș Dragoman), în *Communist and PostCommunist Studies* (California University Press), vol 53, nr 2, 2020.

Gabriel MURSA is a professor of economic theory and history of economic thought at the “A.I. Cuza” University of Iași, with activity in the field for over a quarter of a century. In 2011, he became the founding president of the Friedrich von Hayek Institute Romania. Over time, he has written six books as a co-author, translated fifty specialized works and coordinated the publication of many other works in the field. His main field of interest is related to the history of ideas, mainly economic ones, with an emphasis on those of liberalism. The favorite field of his professional efforts is economic education, especially among young people.

Nicola NERI is Professor of History of International Relations and American History at the Department of Humanistic Research and Innovation at the University of Bari Aldo Moro. He conducts studies and research in strategic studies, maritime power, and the history of imperialism.

Dan PAVEL is a writer, philosopher, journalist, professor of political science, political consultant. His research areas are: political parties and government coalitions in post-communist Romania; parties and party coalitions; democratic transition and consolidation in former communist countries – comparative analysis; institutional analysis of communism: PCR and the institutions of the

totalitarian regime; institutional analysis of post-communism: Presidency, Government, Parliament, legal power; theories of civil society, interest groups, pressure groups; political radicalism in the 20th and 21st centuries & the study of totalitarianisms: communism, Nazism, religious fundamentalism; US foreign policy during the Cold War, after the collapse of communism and post-9/11; the American political system; political theory (theory of totalitarianism; theories of political parties; theories of democracy, theories of democratization and transition); ancient philosophy (Plato), medieval (theodicy), modern (in particular ontology, political philosophy, moral philosophy, epistemology); Gulag and Holocaust, anti-Semitism; security studies, strategic studies, intelligence studies.

Teodora PRELIPCEAN is an Associate Professor at the *Faculty of Law, Economics, Political and Administrative Sciences* and Rector of “Petre Andrei” University in Iași. She graduated in philosophy from the “Al. I. Cuza” University in Iași (1994) and obtained a Diploma of Advanced Studies in “Eastern Philosophy and Spirituality” (1996) and a PhD. in Philosophy (2003). She completed specialization internships at *Faculté des Sciences Économiques et Sociales*, Université de Lille, France, in 1993, and at the *Faculty of Law*, University of Lapland, Rovaniemi, Finland, in 2000. She is a member of the International Association Council for Research in Values and Philosophy, a member of the *International Board Advisory*, Lumen Publishing House, Iași, Reviewer of *Philosophy Study* (David Publishing Company, Chicago, IL, USA), Secretary General of the Editorial Board of *Polis Magazine* and Editor-in-Chief of the Yearbook of the “Petre Andrei” University of Iași, *Law, Economics, Political Science*. She has published articles/studies in Romanian and foreign specialist journals (*The Magazine of Social Theory, Symposion, Philosophy Study, Polis, Procedia – Social and Behavioral Sciences, UPA Yearbook*), as well as in collective volumes (*Syntheses of Political Science. Thematic Studies for the Bachelor's Degree Exam*), coordinators Cristian Bocancea & Daniel Șandru, Institutul European Publishing House, Iași, 2012). He coordinated (with Laura Mitarotondo) *Polis Magazine*, Volume V, No. 2 (16), New Series, March-May 2017. The work *Explanation in the Social Sciences and Humanities* (Editura Didactică și Pedagogică, Bucharest, 2004) was translated into Spanish (*La explicación en las Ciencias Sociales y Humanas*, Niram Art Publishing House, Madrid, 2015) and was republished in 2023 (*Explanation in Socio-Humanistic Sciences*, Polis Books Publishing House). She is also the author of *Utopia. The Social Imaginary Between Projection and Reality*, published by Adenium Publishing House, Iași, 2015, and republished by Polis Books Publishing House in 2024.

Lavinia Maria PRUTEANU, PhD, is a psychologist and university lecturer at “Petre Andrei” University of Iași, Romania. Her research focuses on developmental psychology, atypical developmental trajectories, clinical and medical psychology, and psychological assessment and psychometrics. She

obtained her PhD in Psychology in 2008 from the University of Bucharest and completed postdoctoral programs in Advanced Research Management (2012) and Forensic Psychiatry (2013) at the “Grigore T. Popa” University of Medicine and Pharmacy. She also holds independent practice rights as a licensed psychologist (since 2006), granted by the Romanian College of Psychologists.

Her work examines the interaction between developmental factors, personality structure, and mental health indicators, as well as psychosocial climate and communication patterns in organizational settings. A major research contribution is her involvement in the psychometric validation of the *Test Anxiety Assessment Inventory – Parallel Form (IAT-III)*, widely used in educational and clinical contexts. She has also published on subjective well-being in chronic illness, medical and dental anxiety, and self-esteem assessment in adolescents.

Representative Publications: *Psychosocial Climate in the Primary Work Group in State Organizations* (2020); *Relationship Between Communication Style, Personality Factors and Management* (2020); *The Test Anxiety Assessment Inventory – Parallel Form (IAT-III): Normative Data* (2018); *Testing a Brief Index of Subjective Well-Being in Patients Diagnosed with Chronic Illnesses* (2017); *Anxiety About Dental Procedures* (2014), *The Rosenberg Self-Esteem Scale: Uni- or Multidimensional?* (2015)

Her current research focuses on developmental risk factors, assessment in educational contexts, and well-being indicators in clinical populations. She also holds academic leadership roles as President of the University Senate and Director of the Counseling and Career Guidance Center.

Antonio RICCI is a senior researcher with over two decades of expertise in migration, asylum, and anti-discrimination policies. Since beginning his career in 2000, he has co-edited more than 100 volumes and published over 400 essays and scientific articles in renowned Italian and international journals. Furthermore, he has authored 23 reports for the European Commission, establishing himself as a prominent voice in migration studies.

Ricci's project management credentials are equally extensive, having directed more than 70 projects funded by major European initiatives, including SOLID and the Asylum, Migration and Integration Fund (AMIF). His experience was instrumental in coordinating the Italian National Contact Point for the European Migration Network (EMN) between 2004 and 2014, where he supervised both the pilot and institutional phases of this pivotal European initiative.

As an accomplished lecturer and public speaker, Ricci has presented lectures, seminars, and talks worldwide. His engagements include academic courses, masterclasses, and contributions to high-profile events organized by the European Commission, as well as international conferences held across Europe, Africa, the Americas, and Asia.

He has taught at several universities in Rome, including Sapienza University, where he completed both his BA degree and PhD. Currently, he holds a teaching

position at Unimercatorum University in Rome, where he lectures on the Sociology of Migration.

As a founding associate of the IDOS Study and Research Centre (2004), Ricci has played a key role in its development and has held the position of Deputy President since 2018. He has been a core contributor to the Dossier Statistico Immigrazione, one of Italy's most authoritative annual publications on migration, enhancing its content with his editorial expertise and deep analytical insight.

Fluent in multiple languages and holding a PhD in Social Sciences, Ricci combines academic rigor with a deep passion for fostering global dialogue on migration, integration and diversity. His career is marked by a constant dedication to advancing knowledge, driving policy innovation, and enhancing understanding in these critical areas.

Instrucțiuni pentru autori

Revista *Polis* acceptă **manuscrise originale, nepublicate anterior și neafiate în faza de evaluare preliminară a altor publicații științifice**. Manuscrisele primite vor fi **anonimizate** și supuse evaluării critice a recenzorilor de specialitate ai revistei. **Fișa de evaluare**, cu mențiunea de acceptare / modificare / respingere a articolului propus, vă va fi remisă într-un interval de **2–5 săptămâni** de la confirmarea primirii manuscrisului. **Adresa** la care ne puteți trimite manuscrisele dumneavoastră în format electronic (.doc sau .docx) este: polis@upa.ro

La redactarea articolelor, vă rugăm să țineți cont de instrucțiunile de mai jos. Revista *Polis* își rezervă dreptul de a refuza publicarea articolelor care nu respectă aceste instrucțiuni.

STRUCTURA GENERALĂ A TEXTULUI

Revista *Polis* publică studii redactate în limbile **română și engleză**. **Toate articolele în limba română trebuie însoțite, obligatoriu, și de traducerea integrală în limba engleză**. Articolele trebuie să respecte normele general valabile pentru redactarea lucrărilor științifice, conținând în mod obligatoriu o parte introductivă, capitole / secțiuni distincte și concluzii, având dimensiuni cuprinse între **20.000 – 40.000 de caractere cu spații** (10-20 de pagini standard). Articolele vor fi redactate utilizând paginarea standard a programului Microsoft Word, folosind fontul **Times New Roman, 12 pct**, cu **spații de 1,5**, fără a lăsa spații libere între paragrafe. Prima pagină a lucrării va conține, obligatoriu, următoarele informații: titlu, autor (afiliere instituțională și adresă de corespondență), rezumat de 200-350 de cuvinte și 4-6 cuvinte cheie.

Pentru redactarea lucrării, vă rugăm să folosiți modelul de mai jos.

TITLUL ARTICOLULUI

Prenume NUME

Afiliere instituțională

Adresa de mail

Rezumat

Rezumat în limba engleză, 200-350 de cuvinte. Rezumatul va prezenta, pe scurt, conținutul lucrării, menționând metologia utilizată în cercetare, principalele premise, argumentele folosite și concluziile articolului. Vă rugăm să verificați corectitudinea gramaticală și lexicală a rezumatelor în limbi străine și să evitați folosirea programelor de traduceri automate. Ne rezervăm dreptul de a refuza rezumatele cu greșeli flagrante de traducere.

Cuvinte-cheie: 4-6 cuvinte în limba engleză

Fiecare articol trebuie să includă, în mod obligatoriu, **o parte introductivă**, o secțiune de **cuprins** împărțită în capitole și subcapitole, în care ideile, ipotezele de

cercetare menționată în partea introductivă să fie demonstrate sau infirmate, și o secțiune de **concluzii**.

Bibliografie

CARPINSCHI, Anton, BOCANCEA, Cristian, *Știința politicului. Tratat*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1998.

PETREU, Marta, *De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească*, Editura Polirom, Iași, 2011.

ȘANDRU, Daniel, „Ideological aspects in Petre Andrei’s political sociology”, *Transilvania*, Nr. 11, 2011.

Resurse electronice

STAN, Liliana, „Elemente ale metafizicii idealului la Petre Andrei”, *Transilvania*, Nr. 11, 2011, http://www.revistatransilvania.ro/nou/ro/anul-editorial-2012/cat_view/45-anul-editorial-2011.html, p. 60 (accesat pe 23 februarie 2013)

NOTĂ: Tabelele și figurile vor fi incluse în textul articolului și numerotate în ordinea apariției, după modelul de mai jos. Vă rugăm să nu folosiți tabelele și figurile în mod excesiv.

--	--	--	--

Tabelul 1: *Model de tabel*

SISTEMUL DE REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Revista *Polis* folosește sistemul de referințe bibliografice recomandat de Academia Română.

În acest sistem, **sursele bibliografice la care se face referire în text sunt citate cu ajutorul notelor de subsol.**

Exemplu:

[...] Este o chestiune pe care politologul român Mattei Dogan o prezintă atât în studiile sale interbelice, cât și în lucrările recente¹. [...]

¹ Mattei Dogan, *Comparații și explicații în știința politică și în sociologie*, Editura Institutul European, Iași, 2010, pp. 241-261.

Bibliografia finală a lucrării reunește toate sursele citate în notele de subsol, listate în ordine alfabetică. **Resursele bibliografice consultate de pe Internet vor fi menționate într-o secțiune separată.** Citarea acestor resurse va respecta regulile generale privind citarea surselor electronice, precizând data la care documentul electronic a fost accesat de către autorul articolului.

Redactarea notelor de subsol

Pentru redactarea notelor de subsol, vă rugăm să folosiți opțiunea „Footnote” din programul Word, fontul **Times New Roman, 10 pct, spațiere la 1 rând.**

La prima mențiune a autorului / lucrării, nota de subsol va menționa toate detaliile sursei bibliografice, inclusiv pagina-paginile, dacă este cazul (utilizați prescurtarea „p.” pentru o singură pagină și „pp.” pentru pagini multiple). Mențiunile ulterioare ale aceleiași surse bibliografice vor utiliza prescurtările latine (*ibid.*, *op. cit.* etc.).

Instructions to Authors

The *Polis* Journal of Political Science welcomes **original manuscripts which have not been published elsewhere and are not under review by other scientific journals**.

Once submitted, **the manuscripts are made anonymous** and sent to our reviewers for evaluation. You should receive the reviewing form, with the decision to accept / change / reject your article, within 2 – 5 weeks from our initial confirmation of receipt.

Please use the following **address** to send us your manuscripts in electronic form (.doc or .docx): polis@upa.ro

Before sending us your work, please use the following guidelines to write your paper. Polis reserves the right to reject the articles which do not comply with these instructions.

GENERAL STRUCTURE

The *Polis* Journal of Political Science publishes articles and studies written in **Romanian and English**.

All articles should comply with the general standards of academic and scientific writing, and they must comprise an introductory part, distinct chapters / sections, and conclusions. The texts should have **20.000 to 40.000 characters with spaces** (10 to 20 standard pages).

Articles should be written using the default page layout in Microsoft Word, with **Times New Roman, 12 pt, 1.5 line spacing**, and no additional spaces before and after paragraphs.

The first page of your article should include the following information: article title, author(s) name(s) (institutional affiliation and e-mail), an abstract of 200-350 words, and 4-6 keywords.

Please use the following template to format your paper.

ARTICLE TITLE
First name(s) SURNAME
Institutional affiliation
E-mail address

Abstract

Abstract in English, 200-350 words. The abstract should summarize the paper's content, mentioning: the research methodology used, the main hypotheses, the main arguments developed and the paper's conclusions. Please check the grammar and lexis of articles written in English if you are not a native speaker of this language and avoid using programs for automatic translation. We reserve the right to reject articles with flagrant translation mistakes.

Keywords: 4-6 keywords in English

All articles must comprise **an introductory part**, a section devoted to **the paper's content**, divided into chapters and subchapters – in which the research hypotheses mentioned in the introduction should be argued for or against -, and a section of **conclusions**.

Bibliography

- BELL, Daniel, *The End of Ideology. On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, Harvard University Press, Cambridge Mass., 2001
- FREEDEN, Michael, *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Claredon Press, Oxford, 1996
- ȘANDRU, Daniel, „Ideological aspects in Petre Andrei’s political sociology”, *Transilvania*, No. 11, 2011

Electronic resources

- STAN, Liliana, „Elemente ale metafizicii idealului la Petre Andrei”, *Transilvania*, No. 11, 2011, http://www.revistatransilvania.ro/nou/ro/anul-editorial-2012/cat_view/45-anul-editorial-2011.html, (accessed on 23 February 2013)

NOTE: Tables and figures should be inserted in the text and numbered in order of appearance, according to the model below. Please do not use tables and figures in excess.

--	--	--	--

Table 1: *Table model*

CITATION STYLE

The *Polis* Journal uses the reference style recommended by the Romanian Academy. In this system, the bibliographical resources quoted in the text are cited in footnotes.

Example:

[...] In is a matter that the Romanian political science scholar Mattei Dogan describes both in his interwar studies and in his recent works¹. [...]

¹ Mattei Dogan, *Comparații și explicații în știința politică și în sociologie*, Editura Institutul European, Iași, 2010, pp. 241-261.

The paper’s final **bibliography** assembles all the sources cited in footnotes, listed in alphabetical order. **The bibliographical resources consulted on the Internet are to be listed in a separate section.** These resources should be cited in agreement with the general rules relative to the citation of electronic bibliography by mentioning the day on which the electronic document was accessed by the author.

Footnote format

In order to insert footnotes into your article, please use the „Footnote” option available in Word, using **Times New Roman, 10 pt, 1 line spacing**. The first time an author / a work is cited, the footnote must provide full bibliographical details, including the page-pages (use the abbreviation „p.” for one page and „pp.” for multiple pages). The footnotes for subsequent references to the same author / work should use Latin shortened forms (*ibid.*, *op. cit.*, etc.)

Bun de tipar: 2025 • Apărut: 2025 • Format 16 × 24 cm

INSTITUTUL
EUROPEAN

Iași, str. Bălușescu nr. 2, et. I • cod 700309
Tel. Difuzare: 0788.319462 • Fax: 0232/230197
euroedit@hotmail.com • <http://www.euroinst.ro>